

ISSN: 1304 – 4796

E-ISSN: 2146 – 2844

T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Journal of Social Sciences

Cilt / Volume
20

Sayı / Number
4

Aralık / December 2022

Beşerî Bilimler – İktisadi İdari Bilimler Ortak Sayısı
Humanities Sciences – Economics Administrative Sciences Joint Issue

Manisa 2022

Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/cbayarsos>
+902362012757 | cbusbe.dergi@gmail.com

ISSN: 1304 – 4796

E-ISSN: 2146 – 2844

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Uluslararası Hakemli Bir Dergidir.

Manisa Celal Bayar University Journal of Social Science is
the International Peer Reviewed Journal.

Dergimiz “TÜBİTAK-ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı”, “DERGİPARK”, “EBSCO”, “Central and Eastern European Online Library”, “Sosyal Bilimler Atıf Dizini (SOBIAD)”, “SCIP10”, “ASOS İndeks”, “İDEAL ONLINE”, “İSAM İlahiyat Makaleleri Veritabanı”, “Türk Eğitim İndeksi”, “Akademik Türk Dergileri İndeksi”, “Modern Language Association” ve “Arastirmax Bilimsel Yayın İndeksi” tarafından taranmaktadır.

This journal is indexed by ULAKBİM, DERGİPARK, EBSCO, CEEOL, SOBIAD, SCIP10, TEI, ASOS, ISAM, AKADEMİK DİZİN, IDEAL ONLINE, MLA and ARASTIRMAX.

Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/cbayarsos>
+902362012757 | cbusbe.dergi@gmail.com

ISSN: 1304 – 4796

E-ISSN: 2146 – 2844

T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Journal of Social Sciences

Sahibi ve Baş Editörü / Owner and Editor in Chief
Doç. Dr. Alpay BİZBİRLİK
Yönetim Kurulu Adına, Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü
On Behalf of the Administration Board, Director of Social Sciences Institute

Editörler / Editorial Board

Doç. Dr. Ülviye AYDIN
Doç. Dr. Anıl GACAR
Doç. Dr. Gülenaz SELÇUK
Doç. Dr. Kadir ADAMAZ
Doç. Dr. Bilal ELBİR
Dr. Öğr. Üyesi Gözde ŞAKAR
Dr. Öğr. Üyesi Mina FURAT
Arş. Gör. Dr. Emre ÇAKAR
Arş. Gör. Dr. Ali GERİŞ
Arş. Gör. Medine YILDIZ

İletişim Adresi / Correspondence: Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Prof. Dr. İlhan VARANK Yerleşkesi, 45030 Manisa, TÜRKİYE.
Telefon / Phone: +902362012757 | Faks / Fax: +902362332766 | E-mail: cbusbe.dergi@gmail.com
Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cbayarsos> Basım Yeri / Place: Manisa Celal Bayar Üniversitesi Matbaası, Manisa. Kapak Tasarımı / Cover Design: Öğr. Gör. Gürol Yeraltı

©Copyright: MCBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü
Dergide yer alan yazılarda ileri sürülen görüşler yazarlara aittir.
Writers are responsible for the content of their articles.

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi yılda dört (4) sayı olarak yayınlanan uluslararası hakemli bir dergidir.
Manisa Celal Bayar University Journal of Social Sciences is a four times a year published, refereed international journal.

Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/cbayarsos>
+902362012757 | cbusbe.dergi@gmail.com

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Ahmet GÜÇ	Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Ali EROL	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Ayşe İLKER	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Bünyamin DURAN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Cahit TELCİ	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Prof. Dr. Chakib BENAFRİ	Cezayir 2 Üniversitesi
Prof. Cherifa TAYENE SAHED	University of Algier-z
Prof. Dr. Cüneyt Yenal KESBİÇ	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Feridun EMECEN	İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Haluk SELVİ	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Hatice ERDEMİR	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Hatice ŞİRİN	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Kenan ERDOĞAN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Mahmut KARĞIN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ÖZ	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ALKAN	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa MİYNAT	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Nadir ÖZKUYUMCU	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Nejdet HAYTA	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Osman BİLEN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer TURAN	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Ramazan GÖKBUNAR	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Remzi DURAN	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Serhat BAŞTAN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Serdar AYBEK	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Sibel GÜZEL	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Sibel SELİM	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Ceren ÜNAL	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. F. Şayan ULUSAN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Âdem SEZER	Uşak Üniversitesi
Doç. Dr. Aylin ÜNAL	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Buğra ÖZER	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Burak KARTAL	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Coşkun ÇILBANT	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. F. Şayan ULUSAN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Hande ŞAHİN	İzmir Demokrasi Üniversitesi
Doç. Dr. Necdet BİLGİ	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Selhan ÖZBEY	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Gökhan BİÇER	Bartın Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ferhat ARSLAN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi H. Saim PARLADIR	Kâtip Çelebi Üniversitesi
Dr. Mahmut SÖNMEZ	University of Texas San Antonio
Dr. Timo Müller	University of Augsburg

BU SAYININ HAKEM KURULU / REFEREES OF THIS ISSUE

Prof. Dr. Burcu ÖKSÜZ	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Prof. Dr. İlker KIYMETLİ ŞEN	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof. Dr. Nuray YILMAZ SERT	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Anıl GACAR	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Burak AYÇİÇEK	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Doç. Dr. Ceyhan GÜRKAN	Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Emel YARIMOĞLU	Yaşar Üniversitesi
Doç. Dr. Fatih KOÇ	Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. Gencay KARAKAYA	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Doç. Dr. Hulusi ALP	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. İrem AŞKAR KARAKIR	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Mikail BATU	Ege Üniversitesi
Doç. Dr. Neslihan SERDAROĞLU SAĞ	Konya Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Ömer Faruk RENÇBER	Gaziantep Üniversitesi
Doç. Dr. Osman GEYİK	Dicle Üniversitesi
Doç. Dr. Serkan CURA	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Yaşar AKÇA	Bartın Üniversitesi
Doç. Dr. Zeliha TEKİN	Muş Alparslan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ati MERCİ	Pamukkale Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ATAKAN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Barış AĞIR	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Barış GÜRİSOY	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Derya ALİMANOĞLU YEMİŞÇİ	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Dilek AKBAŞ AKDOĞAN	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Eren KESİM	Anadolu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatma Gül ALTIN	Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kerim Eser AFŞAR	Dokuz Eylül Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Lale ORAL ATAÇ	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özgehan ÖZKAN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özlem ERGÜT	Marmara Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Pelin KUT BELENLİ	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Pelin MASTAR ÖZCAN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Salih ÇİFTÇİ	Bartın Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Umut TEPEKULE	Pamukkale Üniversitesi
Dr. Abdullah DÜVENCİ	Marmara Üniversitesi
Dr. Esin URLU	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Gönül TEKKURŞUN DEMİR	Gazi Üniversitesi
Dr. Haldun KAYA	İzmir Ekonomi Üniversitesi
Dr. Hüsam KORKMAZ	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Mehmet SANDAL	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Nil GÖKSEL	Anadolu Üniversitesi

T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Journal of Social Sciences

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Başlık / Title	Yazar / Author	Sayfa / Pages
Covid-19 Salgınının İşverenler Üzerinde Etkileri ve İşverenlerin Kadın İstihdamına Yaklaşımları	Ümran ALTAY MORGÜL, Kumru UYAR	1-22
Örgüt Kültürü ve Örgütsel Demokrasinin Örgütsel Sessizlik Üzerindeki Etkisi	Metin IŞIK, Cüneyt TUTGAÇ, Barış GÜNDOĞDU	23-42
Sınıf Öğretmenlerinin Örgütsel Adalet Algılarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi	İbrahim ÇETİN, Ender KAZAK	43-64
Marka Algısının Lüks Ürün Satın Alma Niyeti Üzerine Etkisi: Birinci El ve İkinci El Karşılaştırması	Gonca TELLİ, Ahmet ÇİLİNGİRTÜRK, Didem GEZMİŞOĞLU ŞEN	65-78
Eşzamanlı ya da Eşzamansız Öğrenme: Covid-19 Sürecindeki Tercihler ve Karşılaşılan Güçlükler	Nazife ŞEN ERSOY	79-102
Uşak Eski Sanayi Alanında Kentsel Dönüşüm: İşyerlerinin Kullanım Düzeyine İlişkin Durum Çalışması	Mehmet Yasin ÜNALAN, Hakan ARSLAN	103-124
Bir Halkla İlişkiler Aracı olarak Twitter: Dünya Sağlık Örgütü Paylaşımlarının İçerik Analizi ve Metin Madenciliği ile İncelenmesi	Beris ARTAN ÖZORAN	125-146
Bağlılık Olarak Gönüllülük Yükümlülüğü Ölçeği ve Görev Olarak Gönüllülük Yükümlülüğü Ölçeği'nin Türk Kültürüne Uyarlanması: Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması	Pınar GÜZEL GÜRBÜZ, Melike ESENTAŞ DEVECİ, Batuhan ER, Özge YAVAŞ TEZ, Devrim ZERENGÖK	147-166
İç Girişimcilik ile Yenilik Yönelimi Arasındaki İlişki	Ayşe EFE, Canan YILDIRAN	167-186
Verimlilik Artışı ve Kamu Harcamaları Arasındaki İlişkinin Balassa Samuelson Hipotezi Çerçevesinde Değerlendirilmesi	Umut TEPEKULE, Eren ERGEN	187-200
The Relationship between 21st Century Skills of the Teachers and Teacher Autonomy	Emrah KOÇAK, Ramazan KARATEPE	201-218
Kültürlerarası Yetkinlik Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması	Esra SARI, Tuncer ÖZDİL	219-232
Vergi Mevzuatındaki Sık Değişikliklerin İşletmelerin Karar Alma Süreçlerine Etkisinin Vergi Uyumu Açısından Değerlendirilmesi	Özgür BİYAN, Nilüfer ALTUNDAL BİYAN	233-248
Poetry Binds All: Liminoid Strategies and Metapoetic Visitations of "The Scholar Gypsy"	Uğur Ergin KÜÇÜKBOYACI	249-268
Evolutional Analysis of the Concept of Hegemony within the Perspective of International Political Economy Theories	Betül SARI AKSAKAL	269-286
İletişimsel Bir Bakış Açısı ile Reklamcılıkta Göstergibilimin Rolü	Handan GÜLER İPLİKÇİ	287-306
Bulanık Shannon Entropi Ağırlıklı Bulanık Topsis ve Bulanık Vikor Yöntemleri İle Finansal Performans Değerlendirmesi	Ökkeş YILMAZ, Emre YAKUT	307-330
Afganistan'da Ulus İnşa Süreci ve Çöküşü	Orkun SÜRÜCÜOĞLU	331-348
Yıllık Faaliyet Raporlarının Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi İlkelerine Uygunluğunun Değerlendirilmesi: Faizsiz Bankacılık Sektörü Üzerine Bir Araştırma	İbrahim YAVUZ, Semra ÖNCÜ	349-374
The Relation Between Language Learning Strategies and Achievement of English Language Learners	Ali CEYLAN	375-390

Covid-19 Salgınının İşverenler Üzerinde Etkileri ve İşverenlerin Kadın İstihdamına Yaklaşımları

Ümran Altay Morgül^{a, b}, Kumru Uyar^c

Özet

Çin’ de 2019 yılı Aralık ayında ortaya çıkan Covid-19 salgını, küresel çapta kayıplara yol açmış ve birçok ülke yönetim stratejisini değiştirmek zorunda kalmıştır. Ülkeler toplumun ekonomik kaygısını hafifletmeye çalışmış ancak uyguladıkları politikalar, istihdamı olumlu yönde etkilemeye yeterli olmamıştır. Hem kadın hem de erkekler için normal zamanda sorun olan istihdam, salgınla birlikte kadınlar için daha fazla problem haline gelmiştir. Yapılan bu çalışmada Covid-19 döneminde kadınların istihdam durumları analiz edilmiştir. Araştırmada Ege bölgesinde bulunan işverenlerin Covid-19 salgınından etkilenip etkilenmedikleri ve kadın istihdamına karşı tutumları arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırma çerçevesinde pandemi döneminde aktif olarak çalışmaya devam eden 79 işletmeyle anket yapılmıştır. Araştırma sonucunda işverenlerin %84,9 unun salgından etkilendiği ve %72,2 sinin kadın işçilerinin çalışmasına son verdikleri görülmüştür. İşten çıkarmak istemeyen % 62 oranında işletmenin ise; kadın çalışanlarına ücretsiz izin verildiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler

Kadın İstihdamı
İstihdam
Kadın İşgücü
Salgın

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 01.02.2022
Kabul Tarihi: 23.12.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1066729

The Effects of The Covid-19 Pandemic on Employers and Employers' Approaches to Women's Employment

Abstract

Covid-19 epidemic, which emerged in China in December 2019, caused global losses and many countries had to change their management strategy. Countries tried to alleviate the economic anxiety of the society, but the policies they implemented were not enough to positively affect employment. Employment, which is a problem for both women and men in normal times, has become more of a problem for women with the epidemic. In this study, the employment status of women during the Covid-19 period was analyzed. In the research, the relationship between employers in the Aegean region, whether they are affected by the Covid-19 outbreak and their attitudes towards women's employment has been examined. Within the framework of the research, a survey was conducted with 79 businesses that continued to work actively during the pandemic period. As a result of the research, it was seen that 84.9% of the employers were affected by the epidemic and 72.2% of them terminated the employment of female workers. 62% of the enterprises do not want to be fired; it has been observed that female employees are given unpaid leave.

Keywords

Women's Employment
Employment
Women Workforce
Pandemic

About Article

Received: 01.02.2022
Accepted: 23.12.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1066729

^a İletişim Yazarı: umranaltay00@mail.com

^b Doktora Öğrencisi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İ.İ.B.F, İşletme Anabilim Dalı, ORCID numarası: 0000-0003-1390-9451

^c Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, İ.İ.B.F, İşletme Bölümü, ORCID numarası: 0000-0002-2604-5317

Giriş

Dünyanın her coğrafyasında geçmişten günümüze ekonomik büyümeyi etkileyen en önemli unsurlar emek, doğal kaynaklar, girişimci ve sermayedir. Ekonomik büyümenin göstergesi olan bu unsurların en önemli noktası ise; ülkedeki mevcut işgücünün ekonomik faaliyetler içinde çalıştırıldığını gösteren kavram olan istihdamdır. Bir ülkedeki işgücü kadın ve erkek nüfusuyla sağlanmaktadır. Dolayısıyla her iki cinsiyeti birbirinden ayrı değerlendirmek mümkün olmamalıdır ancak geçmişte kadınların toplumdaki yeri düşünüldüğünde, istihdam erkek nüfusuna odaklı kalmıştır. Fransız devrimiyle birlikte toplumda kadına biçilen rol, erkeklerle eşit düzeyde görülmesi için çok çaba sarf edilmiştir. Kadınlar kötü koşullarda, düşük ücretlerle, evdeki rollerini aksatmadan çalışma hayatında yer almak durumunda kalmışlardır (Gökçimen, 2008, s. 7).

I. ve II. Dünya savaşıyla birlikte erkeklerin savaşa gitmesi, işgücü açığı oluşmasına sebep olmuş, oluşan bu açığı birlikte kadınlar işgücüne katılmaya başlamıştır. Tarım sektöründe ücretsiz çalıştırılan kadınlar, hizmet ve sanayi sektöründe ücretli çalışmaya başlamışlardır (Özer ve Biçerli, 2003). Kadınların istihdamdaki yerinin artması hizmet sektöründe yer almalarıyla birlikte başlayarak cumhuriyet döneminde, 1927 yılındaki sayımlarda kadın çalışan oranı yaklaşık %26 ya çıkmıştır. Teşvik-i Sanayi Yasasıyla birlikte 1927 ve 1942 yılları arasında kadın çalışanların oranı % 25 civarında kayıtlara geçmiştir. Oranlardan da görüldüğü üzere çalışan kadın sayısında herhangi bir değişiklik yaşanmamıştır (Demir, 2004, s. 1). Türkiye’ de kadının işgücüne katılması 1950 lerden sonra köyden kente göçler başladıktan sonra olmuştur. Kırsal alandan ayrılmalar, kadının toplumdaki rolünü biraz olsun etkilemiş ve olumlu katkı sağlamıştır (Dinçer, Akova, Ertuğral vd. 2016, s. 380). Ancak yaşanan tüm gelişmeler istihdamın en kırılgan kesimi olan kadın nüfusunu her zaman olumlu yönde etkilememiştir. 2014 yılında Uluslararası Çalışma Örgütü’ nün (ILO) hazırladığı rapora göre; dünya genelinde kadınlar erkeklere göre, daha düşük ücretlerle çalıştırılıyor, daha fazla ücretsiz işler yaptırılmaya çalışılmıştır. Aynı rapor verilerine bakıldığında kadınların % 30 unun işgücüne katıldığını ve erkeklere göre daha hızlı işsiz kaldıkları görülmüştür (ILO, 2016, s. 3).

Dünyadaki krizler, salgın ve buna benzer olaylar yaşandığında işverenler tarafından işten çıkarılmalar ve istihdamda azalmalar başlamıştır. İşveren istihdam konusunda endişeli davranmış ve işgücünde azalmaya gitmek istemiştir. Bunun en yakın örneğini Covid-19 salgın dönemi olarak gösterebiliriz. 2019 yılında Çin’de ortaya çıkan 2020 yılın da pandemi ilan edilmesiyle birlikte dünyanın her yerinde ve her alanda sıkı tedbirler alınmaya başlanmıştır. Ulaşım, sağlığa, sanattan, ekonomiye birçok ülke zarar görmüştür. Her sektörde yaşanan kriz durumu, işgörenlerin ciddi zarar görmesi yol açmış ve birçok şirket ya iflas etmiş ya da iş hacmini daraltmak zorunda kalmıştır. İşletmelerde yaşanan bu daralmayla birlikte, işçi çıkarmalar, süreli/süresiz izin vermeler ve çalışanların bazı haklarını temin edememe gibi durumlar yaşanmıştır (Bulut ve Pınar, 2020, s. 218-219).

Pandemiden etkilenme seviyesi ülkelerarasında gelişmişlik seviyelerine göre artıp, azalmaktadır. Tüm dünyanın etkilendiği bu süreçte devletler, işgücünün etkilenmemesi için büyük çaba göstermektedirler. Ancak verilere bakıldığında istenilen başarının sağlanamadığı görülmektedir. Bu çalışma Türkiye’nin yıllar içerisinde değişen kadın istihdamını ve Covid-19 salgını döneminde işverenlerin, kadınların istihdamına yaklaşımlarını ölçmek amacıyla yapılmıştır. İstihdamla ilgili özellikle kadın nüfusuna bakılma sebebi; istatistiklere bakıldığında erkeklerle eşit oranda iş dünyasında yer almamaları ve ekonomik gelişmişliğin

göstergesi olan eşitliğin, ülkemizi diğer gelişmiş ülkelerle aynı seviyeye getirmesi için farkındalık yaratabilmesidir.

İstihdam

İstihdam kavramı iki farklı şekilde karşımıza çıkmaktadır. İlki; geniş anlamda istihdamdır. Bir ülkenin ekonomik anlamda tüm üretim faktörlerinin kullanılmasıdır. Eğer ekonomideki tüm üretim faktörleri kullanıyorsa, o ekonomi en yüksek üretim seviyesine ulaşmış demektir. Bu da tam istihdam milli gelir düzeyi, şeklinde adlandırılmaktadır. Eğer bu ülke üretim faktörlerinden birini ya da birkaçını kullanıyorsa, eksik istihdam milli gelir düzeyi, şeklinde adlandırılmaktadır. İstihdamın ekonomideki ikinci kullanım şekli ise; emeğin üretime katılmasıyla ortaya çıkar. Buna da dar anlamda istihdam denmektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki fark anlaşılacak isteniyorsa; ekonomideki istihdam seviyesine, gelir düzeyine ve sanayileşmesine göre bakılmaktadır (Yıldız, 2011, s. 59).

Ülkemizdeki istihdam seviyesi yıllar geçtikçe artmaya devam etmiştir. Ancak kadın ve erkeğin işgücün katılımlarında eşitlik sağlanamamıştır. Türk kadınına toplum içerisindeki haklar Cumhuriyet dönemiyle birlikte verilmiş, 1936 yılında kadınların iş hayatıyla ilgili çeşitli düzenlemeler yapılmış ve seçme seçilme hakkı, yasalar önünde erkeklerle eşit haklara sahip olmaları sağlanmıştır. 1950 yılından itibaren ise; sanayideki gelişmeler arttıkça kadınların iş dünyasındaki sayılarında da artış gözlenmiştir. Ancak yapılan araştırmalara bakıldığında ve istatistikler incelendiğinde, kadın yöneticilerin hala az olduğu ve belirli meslekler dışında yetersiz seviyede olduğu görülmüştür. Kadınlar, genellikle geleneksel meslekleri tercih etmeleri için toplum ve aileleri tarafından yönlendirilmiştir. Bunun sebebinin ise; toplumun bakış açısı ve hala geleneksel anlayıştan kurtulamamış olmamıza dayandırılmıştır (Kuzgun ve Sevim, 2004, s. 15).

Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) 2019 yılında yapmış olduğu araştırmanın verilerine göre; nüfusun %49,8 ini kadınlar, %50,2 sini ise erkekler oluşturmaktadır. Çalışmanın verilerinden elde edilen bir diğer bulgu ise; Türkiye' de istihdamın kadın ve erkek oranları 2020 yılı itibariyle % 32.6'dır. 2019 yılında 15 yaş ve üzeri erkek istihdam sayısı toplamda 19.156 iken, kadın istihdam sayısı toplamda sadece 8.924'tür (Tüik, 2019). Yıllar itibariyle artan nüfus oranına bakıldığında, kadınların iş hayatında yetersiz sayıda olduğunu, kadın istihdamını belirleyen bazı faktörler olduğunu ve kadının istihdam edilmesinin sebeplerine değinen çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Bu araştırmalar aşağıda yer almaktadır.

Mincer (1985); evli kadınların istihdam durumu incelemiştir. 12 sanayileşmiş ülkedeki kadınların işgücündeki artışın analizinin yapıldığı bir araştırmasıdır. 1960 ve 1980 yıllarındaki veriler dikkate alınmıştır. Doğurganlık, ücretler ve aile istikrarsızlığı faktörlerine bakılmıştır. SSCB dışındaki diğer 11 ülkede evli kadınların işgücünde artışı olduğu ve büyüme oranlarının ülkeler arasında farklılıklar gösterdiği ortaya konulmuştur.

Gustafsson ve Jacobsson (1985); 1967, 1973 ve 1980 yıllarında işgücüne katılım olasılığına dair mikro verilere ilişkin kesit tahminleri yapmışlardır. Bu varsayımlar işgücüne katılımdaki değişiklikleri tahmin etmek için kullanılarak, kendi ücretlerindeki artışların açık ara en önemli olduğu bulunmuştur. Kadınlarda eğitim seviyesi arttıkça, ücret farklılığının azalması da araştırmada ortaya konan bulgulardan birisi olmuştur.

Akoğlan (1996); kadın çalışanların kariyer, maaş engeli ve yetkinlik özellikleri bakımından incelemiştir. Kadın bireylerin yönetime katılma nedenleri, ücretleri, eğitimleri ve kariyerlerine konulan engeller tartışılmıştır.

Purcell (1996); işgücü maliyeti, cinsellik ve ataerkil yapının ayrımcılığı etkilediği vurgulanmıştır. Araştırmada kadın istihdamına olan bakış açısının; kadınlara karşı kalıplaşmış önyargılar ve onlara meslekleri dışında atfettikleri rollerle yaklaşıldığını ortaya koymuştur.

Burrell (1997); çalışmada Fransa, İspanya, İtalya ve İngiltere' de 200 tane otel işletmesine bakmıştır. Erkeklerle kıyasla kadın çalışanlara düşük ücret verildiği görülmektedir. Kalıplaşmış tutumların, kadınların istihdam edilmesinde en önemli sebep olduğu vurgulanmıştır.

Iverson (2000); cinsiyet farklılığına göre ücret beklentilerini incelemiştir. Kadın çalışanlar hem işe başladıklarında hem de terfi aldıklarında erkek çalışanlara göre daha az ücret aldıkları bu araştırmada vurgulanmıştır.

Berber ve Eser (2008); kadınların istihdamında sektör ve bölge bazında incelemelerde bulunmuşlardır. Kadınların en fazla istihdam edildiği sektörlerin başında hizmet, en az istihdam edildiği sektörün ise tarım olduğu görülmüştür.

Dayıoğlu ve Kırdar (2010); kadınların istihdam edilmesindeki sebebin köyden kente göç olması ve bu göçün yoğun şekilde olmasından kaynaklandığı vurgulanmıştır. İstihdam edilen kişiler arasında cinsiyet farkının açıkça görüldüğüne değinilmiştir.

Aksoy, Felek, Yayla vd. (2019); işverenlerin kadınların işgücüne katılmalarını istememe sebeplerinden birisinin medeni durumları olduğu vurgulanmıştır. Evli olan kadınların çalışma hayatına katılmalarına olumsuz bakılmaktadır. Sebebinin ise; sorumluluklarındaki artışın işlerini etkileyeceği düşünülmüştür.

Farre, Fawaz, Gonzolez vd. (2020); Covid-19 sürecinde İspanya' nın istihdam konusunda nasıl etkilendiğini ortaya koyan bir çalışmadır. İstihdam kayıplarının çoğunlukla geçici olduğu vurgulanmış ve özellikle düşük eğitimli kişileri vurduğu görülmüştür. Salgın döneminde kadınların işlerini kaybetme olasılığının, erkeklerden daha yüksek olduğu, çalışma hayatına devam eden kadınların ise evden çalıştığı saptanmıştır. Kadınlar için uzaktan/esnek çalışmayla birlikte çocuk bakımı, ev işlerinde daha fazla sorumluluk almasına neden olmuş ve erkeklerle kıyasla asıl yükün kadınlarda olduğu vurgulanmıştır. Kısa dönemde ortaya konan cinsiyet eşitsizliğindeki durum anlatılmıştır.

Alon, Doepke, Rumsey vd. (2020); Covid-19 sürecinde cinsiyet eşitsizliği araştırması yapmışlardır. Kadın istihdamının azaldığını, kreşlerin kapatılmasının çocuk bakım ihtiyaçlarını büyük ölçüde arttırdığını vurgulamışlardır. Krizin çalışan anneler üzerindeki etkileri, işgücü piyasasındaki deneyimden elde edilen yüksek getiri nedeniyle muhtemelen kalıcı olacağına değinilmiştir.

Bayar, Günçavdı ve Levent (2020); Covid-19 süreci ve hane halkındaki gelirlere etkisi analiz edilmiştir. Devlet politikalarından önce istihdamda azalma yaşandığını, çalışanların bakmakla yükümlü olduğu kişi sayılarının artış gösterdiğini ve geliri düşük olanların daha da düştüğü gözlemlenmiştir. Salgın bittiğinde bile bazı sektörlerde üretim kayıpları yaşanacak ve gelirlerinde düşüşler meydana gelecektir, şeklinde bir sonuç ifade edilmiştir.

Yukarıda bulunan araştırmaların istatistiksel verilerine bakıldığında, ülkerin nüfus oranına göre geçmişten günümüze kadınların istihdamı oldukça düşük düzeyde seyretmiştir. Covid-19 salgın döneminde de ekonomik anlamda en fazla kadın çalışanlar etkilenmiştir (ILO, 2020). Küresel salgın hane haklı gelir oranlarında azalmalara neden olmuş ve kadın işgücü piyasasını daha kötü hale getirmiştir (Bayar; Günçavdı; Levent; 2020). Toplumun en kırılgan kesimi olan

kadınların % 70 i, hizmet ve sağlık sektöründe çalışmaktadır. Ekonomik kayıplara neden olan salgın ile birlikte hizmet sektöründe çalışan kadınların istihdamında azalmalar meydana gelmiş, sağlık sektöründe çalışan kadınlara ise daha ağır çalışma şartları sunulmuştur. Salgın süresinde çalışma şartlarının değişmesiyle kadınların evdeki sorumlulukları artmış, üstelik aile içi şiddetlerde de derinleşmeler görülmüştür (skdtrkiye.org, 2020).

2019 Aralık ayından Çin’de başlayarak tüm dünyaya yayılan salgın, Dünya Sağlık Örgütü (ILO) tarafından 11 Mart 2020 de pandemi olarak ilan edilmiştir. Salgın sebebiyle Türkiye’nin ekonomisinde daralmalar meydana gelmiş ve birçok sektör bu durumdan etkilenmiştir (Beken; 2020, s. 63).

Tablo 1. Yıllara ve Aylara göre Kadın-Erkek İstihdamı

	Yıllar	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran
Erkek	2015	63	63,3	63,8	65	65,8	66,2
	2016	63,5	63,8	64,8	65,9	66,3	65,7
	2017	63	63,3	64,4	65,7	66,2	66,8
	2018	64,5	64,8	65,5	66,4	66,5	67
	2019	61,3	61,7	62,4	63,2	63,3	63,9
	2020	61,3	60,2	58,6	57,2	57,4	58,9
	2021	60,5	60,4	62,5	61,3	61,6	62,9
Kadın	2015	26	26	26,7	27,8	28,4	28,6
	2016	27	27,2	27,9	28,9	29,2	28,9
	2017	27,1	27,6	28,2	29	29,5	29,5
	2018	28,7	28,8	29,1	29,8	30,1	30,1
	2019	28,1	28,1	28,8	29,2	29,3	29,3
	2020	27	26,3	25,8	25,3	25,8	26,3
	2021	27,5	26,7	26,5	27,4	26,3	27,3

	Yıllar	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
	2015	66,6	66,3	66,1	65,2	64,6	64,0
	2016	66,1	65,7	65,7	65,1	64,6	63,5

Covid-19 Salgınının İşverenler Üzerinde Etkileri ve İşverenlerin Kadın İstihdamına Yaklaşımları

Erkek	2017	67,1	67,3	66,9	66,2	65,8	65,1
	2018	67,1	67,3	66,4	65,6	64,3	62,7
	2019	64,1	64,2	63,8	63,5	63,3	62,3
	2020	60,6	27,0	61,7	61,1	60,2	-
	2021	62,3	62,8	63,8	63,9	64,4	-
Kadın	2015	28,3	27,9	28,0	27,6	27,5	27,2
	2016	28,4	28,1	28,3	27,8	27,5	27,1
	2017	29,3	29,1	29,4	29,4	29,3	29,1
	2018	29,7	29,7	29,7	29,7	29,1	28,5
	2019	29,1	28,9	28,8	28,7	28,3	27,5
	2020	26,8	27,0	26,9	26,4	26,0	-
	2021	28,2	27,5	28,1	28,9	29,1	-

(Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri, 2015-2021)

Tablo 1 de görüldüğü gibi ülkemizde kadın nüfus istihdam oranı, erkek nüfus istihdam oranına göre yıllar itibariyle çok az oranda artış göstermiştir. Özellikle 2020-2021 yılında toplum içerisinde işgücü piyasasında Covid-19 salgını sebebiyle büyük sorunlar yaşanmış ve bu durum gözle görülebilir düzeyde artmıştır. United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women (UNWOMEN) kuruluşunun 2020 yılında “Türkiye’ de Covid-19 Etkilerinin Toplumsal Cinsiyet Açısından Değerlendirilmesi” başlıklı raporunda, kadınların işgücü piyasasına katılım oranlarında ve işverenler arasındaki payı, erkek nüfusuna kıyasla daha düşük olduğu ortaya konmuş, üstelik kriz bu eşitsizlikleri daha fazla derinleştirmiştir. Raporda dikkat çeken bir diğer önemli bulgu ise; pandeminin yayılmasıyla birlikte işini kaybeden kadınların oranının (% 18,8), erkeklere (% 14,2) göre daha fazla olduğu görülmüştür (Unwomen, 2020). Kadınlar toplumda kendilerine atfedilen görevler nedeniyle hane içinde sorumluluk paylaşımında eşitsizliğe maruz kalmıştır (stgm.org.tr, 2020). Genellikle aile içinde kadınlara, ücretsiz işçi gözüyle bakılmıştır. Covid-19 salgın döneminde kadınların ev yükü erkeklere kıyasla daha fazla artmış ve sonucunda daha fazla izin almak durumunda kalmışlardır. Tarım sektöründe istihdam edilmeleri toplum tarafından uygun görülmekte, diğer sektörlerde, daha mesafeli bakılmaktadır. Salgın döneminde de görüldüğü gibi istihdam konusunda en kırılgan kesimin kadın bireyler olduğu görülmüştür (Unwomen, 2020).

İşverenlerin Kadın İstihdamına Yaklaşımı

Bir ülkenin gelişmişlik seviyesini gösteren en önemli göstergelerden birisi istihdam olmuştur. Elbette her faaliyet için geçerli olmak üzere, sektörel bazda istihdam oranlarında farklılıklar bulunmaktadır. Türkiye’ de ise; kadın istihdamı denildiğinde akla ilk gelen sektör tarım olmuştur. 1989-2010 TÜİK verilerine bakıldığında kadın nüfusu en fazla tarım sektöründe

istihdam edilmiştir. Ancak 2010 yılıyla birlikte eşitlenmeye başlayan bu oran, sonraki yıllarda kadınların en fazla hizmet sektöründe istihdam edildiğini göstermektedir (Karabıyık, 2012, s. 242). Sektörel bazda ülkemizde istihdam edilme oranları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 2. Sektörel Bazda Kadın-Erkek İstihdam Oranları (%)

Yıl	Tarım			Sanayi			Hizmet		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
2014	21,1	16,1	32,9	27,9	32,4	17,1	51,0	51,5	50,0
2015	20,6	15,9	31,4	27,2	32,0	16,2	52,2	52,1	52,5
2016	19,5	15,5	28,7	26,8	31,6	15,9	53,7	53,0	55,4
2017	19,4	15,4	28,3	26,5	31,4	15,6	54,1	53,2	56,1
2018	18,4	14,9	26,1	26,7	31,6	16,0	54,9	53,5	57,9
2019	18,2	14,9	25,1	25,3	29,7	15,9	56,5	55,4	59,0
2020	17,6	15,3	22,8	26,2	30,5	16,8	56,2	54,3	60,4
2021	17,2	14,7	22,7	27,5	32,0	17,6	55,3	53,3	59,7

(Kaynak: TÜİK, Sektörel İşgücü İstatistikleri, 2021)

Yukarıdaki tabloda 2014 ve 2021 yılları arasında kadın-erkek nüfusunun tarım, sanayi ve hizmet sektöründe istihdam edilme oranı gösterilmiştir. 2021 yılında tarım sektöründe kadın çalışan sayısı %22,7, sanayi sektöründe çalışan kadın sayısı oranı % 17,6, hizmet sektöründe ise % 59,7 dir. En yüksek paya sahip sektörün hizmet olduğu görülmektedir. Sanayi sektörü, bilhassa imalat sanayiinde kadın çalışan oranı oldukça düşüktür. Burada en önemli noktanın ise işverenler olduğu düşünülmektedir. İşverenlerin, kadın istihdamına olan yaklaşımları bu oranları etkilemektedir.

İşverenlerin/yöneticilerin istihdama olan yaklaşımları literatür bulgularında ise aşağıdaki gibidir:

İstihdamdan Kaçınma (Gönülsüz Olma): İşletmelerde işçi maliyetlerini düşük tutmak amacıyla nitelikli işçilerin çalışmasına olumsuz bakılmaktadır. Dolayısıyla kalifiyeli eleman büyük çoğunlukla istenmemektedir. İşverenler ekonomik koşullarda yetersizlik başladığında ise; maliyet açısından yeni bir işçi almaya gönülsüz davranmaktadırlar (Türkiye İşgücü Piyasası Raporu, 2006, s. 3-4).

İstihdam Etme Niyeti: Sürekli büyüyerek iş kollarında çeşitlenme meydana gelen işletmelerde işverenler/yöneticiler kendi bağlantılarıyla ya da işçi bulma kurumları aracılığıyla işçi istihdam etmek isteyebilir (McLarty ve Dousios, s. 179-180).

İstihdam Edilecek İşçiyi Temin Etmenin Zor Olduğuna İnanma: İşverenlerin doğru işçiye ulaşmaya çalışması problem olarak kabul edilir. Avustralya'da yapılan bir çalışmaya göre; işverenlerin %70 i, işçiye ulaşmadaki zorluğun rekabetin önünde engel oluşturduğunu düşünmektedir. Yaşanan rekabet işverenler üzerinde, doğru işçiyi bulma ve onu elde tutma konusunda baskı yaratmaktadır (Baycan, 2009, s. 110).

İstihdam Etmeyle İlgili Endişeler: Küçük firmalar, büyük firmalara kıyasla çalışanlarına daha az olanaklar sunmaktadırlar. Bu durum işverenlerde, nitelikli kişileri firmalarında bulundurmaya ilgili kaygı oluşturmaktadır. Örneğin; işgücü yedeklemesi, disiplin sağlama, çalışma saatlerindeki düzenlemeler doğum hakları, tatil ödemeleri gibi (Baycan, 2009, s. 110-111).

İşverenler kadın istihdamı konusunda bazı durumlarda tereddütle yaklaşım sergilemiştir. Ülkemizde bazı yıllarda medeni durumu bekar kadınların, evli kadınlara oranla daha fazla işe alındıkları görüldüğü için, Anayasa mahkemesi tarafından sınırlayıcı nitelikte düzenlemeler yapılmıştır. İşverenin sonucu ne olursa olsun ayrımcılık yapmamasının önüne geçilmeye çalışılmıştır (AYM, 2008/125). Yine bir başka durum ise; kadınların işe girerken çocuk sahibi olup olmadığıyla ilgilidir. İş görüşmesine başvuru yapan ve görüşmeye çağrılan kadının, işverenine hamile olduğunu söylemek zorunda değildir (Doğan, 2002; Urhanoglu, 2009). Alparslan vd. (2015)' nin yapmış olduğu çalışmada bebeği olan kadınların çalışma hayatında tercih edilmediği ve özellikle yarı zamanlı işlerde çalıştırılmak istendiği ifade edilmiştir. Kadınların maruz kaldığı diğer sıkıntılardan birisi ise; ücret eşitsizliğidir. TÜİK' in hazırladığı Hanehalkı İşgücü raporunda, istihdam edilen erkeklerin (% 70,3) kadınlardan (% 32,8) daha fazla gelir elde ettikleri belirtilmiştir (Tüik, 2022). Turizm sektörü, dünyadaki krizlerden ilk etkilenen, krizler atlatılsa bile en son düzelen sektördür. En düşük ücretin verildiği bu sektörde, kadınlar için ücretler çok daha düşük oranda olmuştur. İlgili literatüre bakıldığında çalışmanında örneklemini oluşturan turizm sektöründeki kadınların diğer sektörlerle göre daha fazla istihdam edildiği görülmüştür. Ancak yine de turizm sektöründe de erkek egemen bir kültüre rastlanmış, aynı zamanda 35 yaşından büyük kadınlar istihdam için tercih edilmemektedir. Yaş sınırı önemli olmakla birlikte, Aynalem, Birhanu ve Tesefay' ın (2016) yapmış olduğu bir çalışmanın bulgularında, 35 yaşın üstünde olan kadınların iş başvuruları reddilmiştir. Bu durumun en büyük sebebi olarak kadınların bir reklam aracı ya da pazarlama aracı olarak görülmesiyle bağdaştırılmasıdır. Dünya genelinde yapılan çalışmalara bakılmış, özellikle Pekin' de (2015) ve Kapadokya' da (2007) yapılan çalışmaların bulgularındaki paralellik dikkat çekmiştir. Turizm sektöründe çalıştırılmak istenen kadınların yiyecek-ıçecek servisi, resepsiyon ve kat hizmetleri gibi görevlerde buldukları, otel içerisinde kadın çalışan sayısı çok olmasına rağmen üst düzey pozisyonlarda istihdam edilmediği belirtilmiştir (Qin and Yang, 2015; Elmas, 2007 aktaran Yetiş ve Çalışkan, 2020).

Tüm literatür çalışması özetlenecek olursa; dünya genelinde eğitimde, sağlıkta kadınlar daha fazla istihdam edilmek istenirken, birçok sektördeki işverenler buna sıcak bakmamaktadır. Sadece bununla mücadele etmeyen kadınlar, her sektörde olduğu gibi turizm sektöründe de çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadır. Turizm sektöründe çalışma saatlerindeki uzunluk, eğitim ve nitelikli işgücüne daha az ihtiyaç duyulması bu zorluklardan bazılarıdır. Özellikle sendikalaşmanın az olması ve işverenler tarafından eğitimsiz kişilerin daha çok istihdam edilmek istenmesi kadının işgücüne katılımı için hep negatif durum oluşturacaktır.

Yöntem

Araştırmanın Metodolojisi

Araştırmada Aydın Kuşadasında turizm sektöründe bulunan işverenlerin Covid -19 salgını etkileri ve kadın istihdamına karşı tutumları arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu çerçevede 79 adet anket yapılmıştır. Anket verilerinin analizleri SPSS 25.00 İstatistik Paket Programı kullanılarak yapılmıştır. Anket üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde 10 sorudan oluşan

Tom Buchanan (2014)' in "The Influence of Gender Role Attitudes on Perceptions of Women's Work Performance and the Importance of Fair Pay" makelesinden alınan cinsiyete bağlı iş performansı ölçeği ve Kuzgun ve Sevim (2004) tarafından geliştirilmiş 14 sorudan oluşan; olumlu, olumsuz ve gelenekçi tutum olmak üzere üç ana alt başlıktan oluşan "Kadın İstihdamına Karşı Tutum Ölçeği" bulunmaktadır. Anketin ikinci bölümünde ise; işletme bilgileriyle ilgili 6 soru, Covid-19 salgınıyla ilgili 5 soru bulunmaktadır. Anketin son bölümünde ise; 5 sorudan oluşan kişisel bilgiler soruları yer almaktadır.

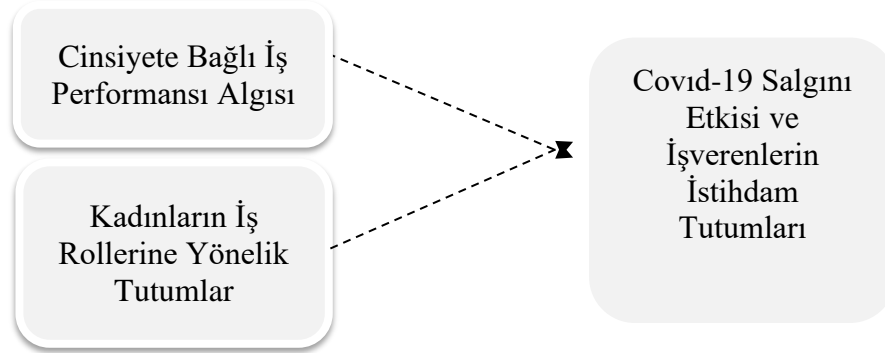
Anket araştırmasında 6, 8, 9 ve 10. sorular ters kodlanmıştır. Araştırma 5'li likert tipinde yapılacak olup, 1- Kesinlikle Katılmıyorum 2- Katılmıyorum 3- Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum 4- Katılıyorum ve 5- Kesinlikle Katılıyorum arasında beşli derecelendirilmiştir.

Anketin ikinci bölümünde ise Covid-19 ve işletme bilgileriyle ilgili bilgiler sorulmuştur. Anketin son bölümünde ise katılımcıların kişisel bilgilerine cevap vermeleri istenmiştir.

Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Çalışmada, Covid-19 salgın döneminde işverenlerin kadınların istihdamına yönelik tutumlarını incelemek amacıyla aşağıdaki model geliştirilmiştir.

Araştırmanın bağımlı değişkeni covid-19 salgını etkisi, bağımsız değişkeni ise cinsiyete bağlı iş performansı algısı ve kadınların iş rollerine yönelik tutumları olmaktadır.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

Hipotezler

H1: İşverenlerin eğitim düzeyi ve cinsiyete bağlı iş performans algısı arasında negatif ilişki vardır.

H2: İşverenlerin eğitim düzeyi ve kadın iş rollerine yönelik tutumları arasında negatif ilişki vardır.

H3: Covid-19 pandemisi sürecinde işletme faaliyetlerinin etkilenmesi ve cinsiyete bağlı iş performansı arasında anlamlı farklılıklar vardır.

H4: Covid-19 pandemisi sürecinde işletme faaliyetlerinin etkilenmesi ve kadın iş rollerine yönelik tutumlar arasında anlamlı farklılıklar vardır.

H5: Covid-19 pandemisi sürecinde işletmeden çalışan çıkarma ve cinsiyete bağlı iş performansı arasında anlamlı farklılıklar vardır.

H6: Covid-19 pandemisi sürecinde işletmeden çalışan çıkarma ve kadın iş rollerine yönelik tutumlar arasında anlamlı farklılıklar vardır.

H7: Covid-19 pandemisi sürecinde ücretsiz izin verme ve cinsiyete bağlı iş performansı arasında anlamlı farklılıklar vardır.

H8: Covid-19 pandemisi sürecinde ücretsiz izin verme ve kadın iş rollerine yönelik tutumlar arasında anlamlı farklılıklar vardır.

H9: Covid-19 pandemisi sürecinde gelirden azalma ve cinsiyete bağlı iş performansı arasında anlamlı farklılıklar vardır.

H10: Covid-19 pandemisi sürecinde gelirden azalma ve kadın iş rollerine yönelik tutumlar arasında anlamlı farklılıklar vardır.

H11: İşletmede çalışan kadın ortalaması ve işten çıkarma arasında pozitif ilişki vardır.

H12: İşletmede çalışan kadın ortalaması ve ücretsiz izin verme arasında pozitif ilişki vardır.

Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde ilişkileri değerlendirmeden önce faktör ve güvenilirlik analizi yapılmıştır. Basıklık, çarpıklık değerine bakılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkilerin incelenmesinde korelasyon analizi, regresyon analizi ve t-testi yapılmıştır.

Araştırmanın amacı çerçevesinde 79 iş yeri sahibi, anket çalışmasına katılmıştır. Ankete katılanların; %13,9'u 27-32 (11 katılımcı) yaş arasında, %32,9'u 33-38 (26 katılımcı) yaş arasında, %53,22'si 39 ve üzeri (42 katılımcı) yaşındadır. Ankete katılanların eğitimi %6,3'ü ilköğretim (5 katılımcı) düzeyinde, %16,5'i lise ve dengi (13 katılımcı) eğitim düzeyinde, %64,6'sı üniversite (51 katılımcı) eğitim düzeyinde, %12,7's, yüksek lisans-doktora (10 katılımcı) eğitim düzeyindedir.

Ankete katılanların %39,2'sinin medeni hali evli (31 katılımcı), %58,2'sinin medeni hali bekar (46 katılımcı), %2,5'inin medeni hali ise duldur (2 katılımcı). Ankete katılanların %25,3'ünün gelir düzeyi (20 katılımcı) 0-6000 TL arasında, %60,8'inin gelir düzeyi (48 katılımcı) 6001-12000 TL arasında, %12,7'sinin gelir düzeyi (10 katılımcı) 12001-18000 TL arasında, %1,3'ünün gelir düzeyi ise (1 katılımcı) 18001 TL ve üzerindedir. Ankete katılanların %32,9'unun sektör deneyimi (25 katılımcı) 1-5 yıl arasında, %29,1'inin sektör deneyimi (23 katılımcı) 6-10 yıl arasında, %24,1'inin sektör deneyimi (19 katılımcı) 11-15 yıl arasında, %12,7'sinin sektör deneyimi (10 katılımcı) 16-20 yıl arasında ve %1,3'ünün sektör deneyimi ise (1 katılımcı) 20 yıl ve üzerindedir. Ankete katılanların %49,3'ünün çalışan sayısı (39 işletme) 1-9 kişi arasında, %35,4'ünün çalışan sayısı (28 işletme) 10-49 kişi, %15,2'sinin çalışan sayısı ise (12 işletme) 50-249 kişi arasındadır. Ankete katılanların %10,1'inin ortalama kadın çalışan sayısı (8 işletme) 0-15 (%) arasında, %31,6'sının ortalama çalışan sayısı (25 işletme) 16-31(%) arasında, %31,6'sının ortalama çalışan sayısı (25 işletme) 32-47 (%) arasında, %20,3'ünün ortalama çalışan sayısı (16 işletme) 48-63 (%) arasında ve %3,8'inin ortalama çalışan sayısı (3 işletme) ise 64 ve üzeridir. Ankete katılan 79 işletmedeki kadın yönetici sayısı %81,0'dır (64 işletme).

Ankete katılan %94,9 işletme (75 işletme) covid-19 pandemisinden etkilenmiş, %5,1' i ise (4 işletme) covid-19 pandemisinden etkilenmemiştir. Ankete katılan %72,2 işletmenin (57 işletme) covid-19 pandemisinde çalışanlarını işten çıkarmış, %27,8 işletme ise (22 işletme) covid-19 pandemisinde çalışanlarını işten çıkartmamıştır.

Ankete katılan %26,6'ının (21 işletme) işten çıkarılan personelin kadın sayısı oranı 0-30 (%) arasında, %22,8'inin (18 işletme) işten çıkarılan personelin kadın sayısı oranı 31-60 (%) arasında, %8,9'unun (7 işletme) işten çıkarılan personelin kadın sayısı oranı 61-90 (%) arasında, %12,7'sinin (10 işletme) işten çıkarılan personelin kadın sayısı oranı 90 ve üzerindedir.

Ankete katılan 79 işletmenin %62,0'ı (49 işletme) covid-19 pandemisi döneminde ücretsiz izin vermiş, %38,0'ı (30 işletme) covid-19 pandemisi döneminde ücretsiz izin vermemiştir. Ankete katılan 79 işletmeden %62,0'ı (49 işletme) covid-19 pandemisi döneminde kadın personellerine ücretsiz izin vermiştir. Ankete katılan işletmelerin %86,1'inin (68 işletme) covid-19 pandemi döneminden etkilenmiş, %13,1'inin (11 işletme) covid-19 pandemi döneminden etkilenmediği görülmüştür.

Tablo 2. Örnekleme İlişkin Frekans Tablosu

Özellikler	Gruplar	Frekans (n)	Yüzde (%)
Eğitim Durumu	İlköğretim	5	6.3
	Lise ve dengi	13	16.5
	Üniversite	51	64.6
	YL-Doktora	10	12.7
Medeni Hal	Evli	31	39.2
	Bekar	46	58.2
	Dul	2	2.5
Yaş	27-32 arası	11	13.9
	33-38 arası	26	32.9
	39 ve üzeri	42	53.2
Gelir	0-6000 (TL)	20	25.3
	6001-12000(TL)	48	60.8
	12001-18000(TL)	10	12.7
	18001 ve üzeri	1	1.3
Sektör Deneyimi	1-5 yıl	25	32.9
	6-10 yıl	23	29.1
	11-15 yıl	19	24.1

Covid-19 Salgınının İşverenler Üzerinde Etkileri ve İşverenlerin Kadın İstihdamına Yaklaşımları

	16-20 yıl	10	12.7
	20yıl ve üzeri	1	1.3
Çalışan Sayısı	1-9 kişi	39	49.3
	10-49 kişi	28	35.4
	50-249 kişi	12	15.2
Ortalama Kadın Çalışan Sayısı (%)	0-15 (%)	8	10.1
	16-31 (%)	25	31.6
	32-47 (%)	25	31.6
	48-63 (%)	16	20.3
	64 ve üzeri (%)	3	3.8
Kadın Yönetici Sayısı	79 işletme	64	81.0
Covid-19 Pandemisinden Etkilenme	Evet	75	94.9
	Hayır	4	5.1
Covid-19 Pandemisinde Çalışan Çıkarma	Evet	57	72.2
	Hayır	22	27.8
Çıkarılan Personelin Kadın Oranı (%)	0-30 (%)	21	26.6
	31-60 (%)	18	22.8
	61-90 (%)	7	8.9
	90 ve üzeri (%)	10	12.7
Covid-19 Ücretsiz İzin Verme	Evet	49	62.0
	Hayır	30	38.0
Ücretsiz İzin verilen Kadın Sayısı Oranı (%)	79 işletme	49	62.0
Covid-19 Pandemisinde Gelirde Azalma	Evet	68	86.1
	Hayır	11	13.9

Çalışma 5'li likert ölçeğine göre hazırlanan 24 ifadeden oluşan anket formu ile ölçülmüştür. Çalışmada kullanılan ilk 10 ifadesini oluşturan cinsiyet bağlı iş performansı algısı ölçeği ve sonraki 14 ifadesini oluşturan kadınların iş rollerine yönelik tutumlar ölçeğine faktör analizi yapılmıştır. Çalışmada kullanılan ölçeklerin faktör ve güvenilirlik analizi Covid-19 salgınından turizm sektörünün olumsuz etkilenmesi, yüksek düzeyde örneklem kitlesine ulaşılamamasından dolayı araştırma kapsamında faktör ve güvenilirlik analizi yapılmıştır. 24 ifade 2 faktöre dağılmıştır. Faktörlerin yükleriyle birlikte faktör analizine tabi tutulan değişkenler aşağıdaki tablo 3' te gösterilmiştir.

Tablo 3. Rotated Component Matrix Tablosu

Rotated Component Matrix		
	1	2
CinsiyeteB2	0,940	
CinsiyeteB1	0,932	
CinsiyeteB4	0,633	
CinsiyeteB7		0,933
CinsiyeteB6		0,911
Kadınişrol8	0,909	
Kadınişrol7	0,833	
Kadınişrol12	0,767	
Kadınişrol5		0,831
Kadınişrol11		0,811
Kadınişrol14		0,726

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.^a

a. Rotation converged in 7 iterations.

(CinsiyeteB: Cinsiyet Bağlı İş Performansı Algısı, Kadınişrol: Kadınların İş Rollerine Yönelik Tutumlar)

Faktör analizi, birden fazla değişkeni daha az sayıdaki faktöre indirgeyebilmek için kullanılan bir tekniktir olarak ifade edilir. Faktör analizinde, bütün değişkenlerdeki maksimum ortak varyans, ortak bir puanda gösterilebilir. Bir faktör; benzer şekilde yanıt desenlerine sahip gözlenen değişkenlerin kümesidir; Doğrudan ölçülemeyen gizli bir değişkenle ilişkilendirilebilirler. Faktörler, faktör yüklerine ya da açıklayabildikleri verilerdeki varyasyona göre listelenmiştir. Faktör analizinde, açıklayıcı faktör analizi, büyük değişkenler kümesinin temel yapısını bulmak için kullanılır. Açıklayıcı faktör analizi verileri daha küçük bir özet değişken grubuna indirger ve aynı şekilde bir ölçünün iç güvenilirliğini değerlendirilmesini sağlamaktadır. Tablo 3'de gösterilen faktör analizi çerçevesinde, ölçeği temsil eden sorular bulunmuştur. Güvenilirlik analizi yapılmıştır. Güvenilirlik Analizi, daha önce belirlenmiş bir ölçeğin türüne göre hazırlanmış ankete verilen yanıtların tutarlılığı şeklinde ifade edilir.

Güvenilirlik 0 ile 1,0 arasında değerler almaktadır. Güvenilirlik analizi, ölçeğin ölçmekte olduğu yapıyı tutarlı bir şekilde yansıtması gerektiği gerçeğini ifade etmektedir (Nunnally,

1978). Kline'a (1999) göre, güvenilirlik analizinde kabul edilebilir alfa değeri, 0.70-0,80 arasında kabul edilmektedir. Nunnally (1978)'in belirttiği Cronbach Alfa katsayısı 0.50 ve üzeri olan ölçümler yeterli kabul edilmektedir (Nunnally, 1978; Hair vd., 2000; Büyüköztürk, 2007). Sosyal bilimlerde araştırmacılar tarafından kabul edilen güvenilirlik analizi 0.70 üzeri kabul edilir.

Tablo 4. Güvenilirlik Analizi

Ölçek Değişkenleri	İfadelerin Sayısı	Cronbach Alfa (α) Değerleri
Cinsiyet Bağlı İş Performansı Algısı	3	,782
Kadınların İş Rollerine Yönelik Tutumlar	3	,833

Ölçeğin taşınması gereken özelliklerden birisi olan güvenilirlik, bir ölçme aracıyla aynı koşullarda tekrarlanan ölçümlerde elde edilen ölçüm değerlerinin kararlılığının bir göstergesidir ve sonuçlarının kesin olduğunu gösterir (Carmines, 1982; Gay, 1985; Carey, 1988; Öncü, 1994). Yapılan faktör analizinde ölçeği temsil edecek değişkenlere güvenilirlik analizi yapılmıştır. Bir ölçme aracındaki ölçek maddelerinin içinde bulunduğu faktörün çoğunun 0.70 ve üzerinde olması maddenin ölçmeyi amaçladığı özelliği ölçebilecek yeterlilikte olduğunu göstermektedir (Field, 2005; Tavşancıl, 2010; Büyüköztürk, 2011; Korkmaz ve Yeşil, 2011).

Çarpıklık bir dağılımın simetrisinin ölçüsü; çoğu durumda karşılaştırma normal bir dağılımla yapılır. Pozitif olarak çarpık bir dağılım nispeten az sayıda büyük değere sahiptir ve sağa doğru kaymaktadır ve negatif olarak çarpık bir dağılım nispeten az küçük değere sahiptir ve sola doğru kaymaktadır. -2 ile +2 aralığının dışında kalan çarpıklık değerleri, büyük ölçüde çarpık bir dağılımı gösterir (George ve Mallery, 2010). Bu çalışmadaki cinsiyet bağlı iş performansı algısı ve kadınların iş rollerine yönelik tutumların basıklık çarpıklık değerine bakılmıştır.

Tablo 5. Basıklık ve Çarpıklık Değerleri

Ölçek Değişkenleri	Skewness	Kurtosis
Cinsiyet Bağlı İş Performansı Algısı	1.389	1.621
Kadınların İş Rollerine Yönelik Tutumlar	.869	-.297

Bu çalışmadaki değerlerin geneli güçlü bir güvenilirliğe sahiptir. Ancak Yaşanan olumsuz faktörlerinde etkisiyle, çalışma daha sonraki zamanlarda daha farklı örneklem kitlesine yapılabilecek olursa, daha farklı sonuçların elde edilebileceği düşünülmektedir. Ancak yapılan faktör ve güvenilirlik analizlerinin istenilen düzeyde çıkmasıyla korelasyon ve regresyon analizleri yapılmıştır.

Tablo 6. Cinsiyete Bağlı İş Performans Algısı Korelasyon Analizi

		Correlations					
		1	2	3	4	5	6
1.Eğitim	Pearson Correlation	1	-0,009	.241*	0,202	0,139	-.361**
2. Gelir	Pearson Correlation	-0,009	1	0,039	0,024	-0,032	0,152
3.Çalışankadın ort	Pearson Correlation	.241*	0,039	1	.395**	.453**	-0,009
4.İşten çıkarılan pers.	Pearson Correlation	0,202	0,024	.395**	1	.496**	-0,031
5. Ücretsiz izin veril. Pers.	Pearson Correlation	0,139	-0,032	.453**	.496**	1	0,115
6. Cins.bag.is	Pearson Correlation	-.361**	0,152	-0,009	-0,031	0,115	1

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

(CinsiyeteB: Cinsiyet Bağlı İş Performansı Algısı)

Yapılan korelasyon analizine göre eğitim ve cinsiyete bağlı iş performansı algısı arasında negatif ve anlamlı bir yönde ilişki söz konusudur. Yani eğitim arttıkça, işverenlerin cinsiyete bağlı iş performansı algısı düşmektedir. İşletme çalışan kadın ortalamasıyla, işten çıkarılan personel ve ücretsiz izin verilen personel oranı arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki söz konusudur. Yani işletmedeki çalışan kadın sayısı ne kadar yükselirse, işten çıkarılmaları ve ücretsiz izne çıkarılmaları da o kadar artmaktadır.

Tablo 7. Kadınların İş Rollerine Yönelik Tutumlar Korelasyon Analizi

		Correlations					
		1	2	3	4	5	6
1.Eğitim	Pearson Correlati on	1	-0,009	.241*	0,202	0,139	-.418**
2.Gelir	Pearson Correlati on	-0,009	1	0,039	0,024	-0,032	.279*
3.Çalışanka dınort	Pearson Correlati on	.241*	0,039	1	.395**	.453**	0,008
4.İşten çıkarılan pers.	Pearson Correlati on	0,202	0,024	.395**	1	.496**	-0,105
5.Ücretsiz izin veril. Pers.	Pearson Correlati on	0,139	-0,032	.453**	.496**	1	0,069
6.Kadnışrol	Pearson Correlati on	-.418**	.279*	0,008	-0,105	0,069	1

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

(Kadnışrol: Kadınların İş Rollerine Yönelik Tutumlar)

Yapılan korelasyon analizine göre eğitim ve kadınların iş rollerine yönelik tutumları arasında negatif ve anlamlı bir yönde ilişki söz konusudur. Yani eğitim arttıkça, işverenlerin kadınların iş rollerine yönelik tutumları düşmektedir.

Yapılan çalışmada araştırmaya katılan kişilerin kadın istihdamına yönelik tutumlarını ölçmek amacıyla bazı değişkenlere göre farklılaşp farklılaşmadığına bakılmıştır.

Tablo 8. Bağımsız Örneklem T-testi Sonuçları

Değişkenler	Cinsiyete Bağlı İş Performansı Algısı	N	Ort	t	P
	Evet	75	1,86	.544	.588

Covid-19 pandemi sürecinde işletme faaliyetleriniz etkilendi mi?	Hayır	4	1,58	.689	.553
Covid-19 pandemi sürecinde işletmenizden çalışan çıkardınız mı?	Evet	57	1,90	.682	.498
	Hayır	22	1,72	.784	.437
Covid 19 pandemi sürecinde ücretsiz izin verdiniz mi?	Evet	49	1,95	1.128	.263
	Hayır	30	1,68	1.171	.246
Covid-19 pandemi sürecinde gelirinizde azalma oldu mu?	Evet	68	1,92	1.641	.105
	Hayır	11	1,39	2.536	.018

Tablo 8 incelendiğinde işverenlerin covid-19 pandemisi sürecinde işletme faaliyetlerinin etkilenmesi ve cinsiyete bağlı iş performansı arasında anlamlı farklılıklar göstermemektedir ($p<0.5$). İşverenlerin covid-19 pandemisi sürecinde işletmeden çalışan çıkarma ve cinsiyete bağlı iş performansı arasında anlamlı farklılıklar göstermemektedir ($p<0.5$). İşverenlerin covid-19 pandemisi sürecinde ücretsiz izin verme ve cinsiyete bağlı iş performansı arasında anlamlı farklılıklar göstermemektedir ($p<0.5$). İşverenlerin covid-19 pandemisi sürecinde gelirden azalma ve cinsiyete bağlı iş performansı arasında anlamlı farklılıklar vardır ($p<0.5$). Covid 19 pandemi sürecinde gelirinde azalma olmayan işverenlerin azalma olan işverenlere göre kadın istihdamına (tanımlayan ölçeği; cinsiyete bağlı iş performans algısı) daha olumlu yaklaştıkları gözükmemektedir.

Tablo 9. Bağımsız Örneklem T-testi Sonuçları

Değişkenler	Kadınların İş Rollerine Yönelik Tutumlar	N	Ort	t	P
Covid-19 pandemi sürecinde işletme faaliyetleriniz etkilendi mi?	Evet	75	2,27	1.157	.251
	Hayır	4	1,58	2.192	.085
Covid-19 pandemi sürecinde işletmenizden çalışan çıkardınız mı?	Evet	57	2,41	2.191	.031
	Hayır	22	1,78	2.861	.006
Covid-19 pandemi sürecinde ücretsiz izin verdiniz mi?	Evet	40	2,40	1.579	.118
	Hayır	30	1,97	1.608	.113
Covid-19 pandemi sürecinde gelirinizde azalma oldu mu?	Evet	68	2,32	1.586	.117
	Hayır	11	1,72	1.790	.094

Tablo 9 incelendiğinde işverenlerin covid-19 pandemisi sürecinde işletme faaliyetlerinin etkilenmesi ve kadın iş rollerine yönelik tutumlar arasında anlamlı farklılıklar göstermemektedir ($p<0.5$). İşverenlerin covid-19 pandemisi sürecinde işletmeden çalışan

çıkarma ve kadın iş rollerine yönelik tutumlar arasında anlamlı farklılıklar göstermektedir ($p<0.5$). Covid 19 pandemi sürecinde işçi çıkarmayan işverenlerin, işçi çıkaran işverenlere göre kadın istihdamına (tanımlayan diğer ölçek; kadınların iş rollerine yönelik tutumlar) daha olumlu yaklaşımları gözükmektedir. İşverenlerin covid-19 pandemisi sürecinde ücretsiz izin verme ve cinsiyete bağlı iş performansı arasında anlamlı farklılıklar göstermemektedir ($p<0.5$). İşverenlerin covid-19 pandemisi sürecinde gelirden azalma ve cinsiyete bağlı iş performansı arasında anlamlı farklılıklar göstermemektedir ($p<0.5$). Yapılan analizlere göre desteklenen ve desteklenmeyen hipotezler aşağıdaki gibidir.

H1: İşverenlerin eğitim düzeyi ve cinsiyete bağlı iş performans algısı arasında negatif ilişki vardır. **(Desteklendi)**

H2: İşverenlerin eğitim düzeyi ve kadın iş rollerine yönelik tutumları arasında negatif ilişki vardır. **(Desteklendi)**

H3: Covid-19 pandemisi sürecinde işletme faaliyetlerinin etkilenmesi ve cinsiyete bağlı iş performansı arasında anlamlı farklılıklar vardır. **(Desteklenmedi)**

H4: Covid-19 pandemisi sürecinde işletme faaliyetlerinin etkilenmesi ve kadın iş rollerine yönelik tutumlar arasında anlamlı farklılıklar vardır. **(Desteklenmedi)**

H5: Covid-19 pandemisi sürecinde işletmeden çalışan çıkarma ve cinsiyete bağlı iş performansı arasında anlamlı farklılıklar vardır. **(Desteklenmedi)**

H6: Covid-19 pandemisi sürecinde işletmeden çalışan çıkarma ve kadın iş rollerine yönelik tutumlar arasında anlamlı farklılıklar vardır. **(Desteklendi)**

H7: Covid-19 pandemisi sürecinde ücretsiz izin verme ve cinsiyete bağlı iş performansı arasında anlamlı farklılıklar vardır. **(Desteklenmedi)**

H9: Covid-19 pandemisi sürecinde gelirden azalma ve cinsiyete bağlı iş performansı arasında anlamlı farklılıklar vardır. **(Desteklendi)**

H10: Covid-19 pandemisi sürecinde gelirden azalma ve kadın iş rollerine yönelik tutumlar arasında anlamlı farklılıklar vardır. **(Desteklenmedi)**

H11: İşletmede çalışan kadın ortalaması ve işten çıkarma arasında pozitif ilişki vardır. **(Desteklendi)**

H12: İşletmede çalışan kadın ortalaması ve ücretsiz izin verme arasında pozitif ilişki vardır. **(Desteklendi)**

Tartışma ve Sonuç

Covid-19 salgını döneminde işverenlerin istihdam yaklaşımını ölçmek amacıyla yapılan bu çalışmada % 94.9 işletmenin salgından etkilendiği ve bu işletmelerin % 72.2 sinin kadın işçilerinin çalışmasına son verdikleri görülmüştür. İşten çıkarmak istemeyen % 62 işletmenin ise; kadın çalışanlarına ücretsiz izin verdiği görülmüştür. Araştırma sonucundaki bulgulara göre; genel anlamda işverenler kadın istihdamına olumlu yönde bakmamaktadırlar. Kadının toplum tarafından biçilmiş rollerini yerine getirmesi gerektiği düşünülmektedir. İşverenlerin ekonomik anlamda zorlandıkları salgın döneminde istihdam yaklaşımı oldukça endişeli olmuştur. Nitelikli elemanlarını tutmak isteyen işverenler, özellikle kadın çalışanlarının, işgücüne son vermek istemişlerdir. Sebebinin ise; esnek/uzaktan çalışma hayatında kadınların, evdeki sorumluluklarının işlerinin önüne geçeceği endişesinin olduğunu düşünülmektedir.

Kadının evde çocuğuyla ilgilenmesinin, yemek yapmasının, temizlik yapmasının daha doğru olduğu düşünülmektedir.

Yapılan çalışmada bir diğer bulgu ise; işverenlerin eğitim seviyesi ve cinsiyete bağlı iş performansı arasında negatif bir ilişki söz konusu olmasıdır. İşverenlerde eğitim seviyesi arttıkça kadın bireylerin işten çıkarılmaları azalmaktadır. Bu durumun kadınlara verilen ücretsiz izinlerdeki azalmaları da etkilediği görülmüştür. Özellikle lisans ve lisansüstü eğitim seviyesine sahip işverenler; kadınların iş hayatında bulunması gerektiğini, kendilerinde istihdam etmede pozitif yaklaştıkları görülmüştür.

Araştırma sonucunda elde edilen diğer bulgulara göre; covid 19 pandemi sürecinde gelirinde azalma olmayan işverenlerin, kadın istihdamına daha pozitif yaklaşımlarıdır. Salgın döneminde gelirinde azalma olmayan işverenler işten çıkarmaları gereksiz bulmaktadır. Bu durumun hem diğer işverenlere ve hem de sektör içindeki yöneticilere motivasyon oluşturabileceği düşünülmüştür. Araştırmadaki bir diğer bulgu ise; covid-19 pandemi sürecinde işletmeden çalışan çıkarmayan işverenlerin kadın istihdamına destek verdikleri görülmüştür. İşverenler sadece işgücüne ihtiyacı olduğu için kadın bireyleri bulundurmamakta, aynı zamanda onların istihdamına destek vererek pozitif yönde karşılamaktadır.

Araştırmanın örneklemini oluşturan katılımcılar turizm sektörünü oluşturmaktadır. Turizm sektörü ise; istihdam konusunda homojenlik göstermemektedir. Örneğin; İspanya'da 2009 yılında yapılan bir çalışmaya göre, İnsan kaynakları ve yönetim endüstrisi daha genç ve kadın çalışanları işe almıştır aynı zamanda hizmet sektöründe kadın çalışanlar daha fazla tercih edilmiştir. Ancak yine de cinsiyet ayrımcılığı ve düşük ücret riski fazla olduğu görülmüştür (Fernandez, Boquete ve Pereira, 2009). İlgili literatüre bakıldığında ülkemizde turizm sektöründeki kadın istihdam oranının oldukça düşük kaldığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla kadınların istihdam konusunda karşılaştıkları engellerin yok edilmesine ilişkin çalışmalara ağırlık verilmesi oldukça önemlidir. İlgili kurum ya da kuruluşlar tarafından sorunlar tespit edilebilir, çözüm önerileri sunulabilir ve bunlar hayata geçirilebilir.

Kadınlara tarihsel süreç içerisinde çocuk bakmak, yemek yapmak, ev işleriyle ilgilenmek gibi sorumlulukların yüklenmesi, sanayi devrimiyle birlikte azalmış ancak daha farklı roller yüklenmeye başlayarak toplumsal statülerinde farklılıklar meydana getirmiştir. Fakat hala günümüzde, özellikle kırsal kesimde, kendisine yüklenen sorumluluklardan ya da kalıplaşmış rollerden kurtulamayan kadın çalışan bulunmaktadır. Bu kadın çalışanlar aynı zamanda işgücü piyasasına sonradan giren erkeklerle, cinsiyet eşitsizliğine maruz kalmış, ekonomik özgürlüklerini elde etmekte zorlanmışlardır (Yetiş ve Çalışkan, 2020, s. 116).

Kadınların işgücü talebinde hamileliğinden, doğum yapmasına hatta bazı işletmeler için evli olması kadar negatif bir izlenim olduğu düşünülmektedir. Kırdan kente göçün başlamasıyla kadınların eğitim düzeyleri artmaya başlamış ve işgücü piyasasında daha fazla yer almaya başlamışlardır. Ancak yine de toplumda kadına yönelik geleneksel algıda büyük bir değişim görülmemektedir. Yerleşmiş bu algı, kadınların çalışma hayatlarında birçok farklı etkene de sebep olmuştur. Ailesinin istememesi, kadınların ev işleriyle ve çocuk bakmakla ilgilenmesinin istenmesi, toplumda sadece kadının yapabileceği bazı işler için çeşitli dayatmalar olması bunlara örnek olarak verilebilir (Ertaş, 2018, s. 636).

Yapılan araştırmalar sonucunda kadın istihdamının düşük olduğu, istihdam kayıplarının çoğunlukla geçici olduğu, özellikle düşük eğitimli kişileri etkilediği görülmüştür (Purcell,

1996; Burell, 2017). Covid-19 salgın döneminde kadınların işlerini kaybetme olasılığı, erkeklerden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Çalışma hayatına devam eden kadınlarsa, diğer sorumluluklarının aksamaması için evden çalışmayı tercih etmiştir. Kadınlar için çocuk bakımı, ev işlerinde büyük artışa neden olmuştur. Erkeklerinde ev işlerini yapma eğilimleri gösterdiklerini ancak asıl yükün kadında olduğu saptanmıştır (Farré, Fawaz, González ve Graves, 2020). Özellikle krizli yıllarda, ödemeler dengesinin düşmesiyle birçok sektörde kadın istihdamında azalmalar meydana geldiği görülmüştür (Mısırlı ve Pamukçu, 2017; Farre vd., 2020; Alon, Doepke, Rumsey vd., 2020).

Dünyada Covid-19 pandemisiyle birlikte pek çok kayıp yaşanmıştır. Diğer ülkeler gibi Türkiye’de ekonomik anlamda olumsuz etkilenmiştir, hükümet destekli maddi kazançlar arttırılmaya çalışılmıştır. Ekonomik destek paketleri verilmiş ancak yine de istihdam da yaşanan kayıp durdurulamamıştır. Salgın sürecinde toplumsal cinsiyet kalıpları yüzünden kadınlar ya işten çıkarılmışlardır ya da ücretsiz izin verilmiştir. Salgın işletmelerin, hükümetlerin, toplumun yaşam biçimini değiştirmekle kalmayıp, birçok etki bırakmıştır. Yapılan çalışmalar ekonomik anlamda kadın ve erkeklerin aralarındaki ekonomik eşitsizliğin daha da kötü hale geleceğini öne sürmektedir (Blundell vd., 2020; Boca vd., 2020; Farre vd., 2020; Landiwar vd., 2020; Orefice and Quintana-Domeque, 2020).

Türkiye’de kadınların işgücüne katılma oranlarının arttırılmasına yönelik bazı önerilerimiz bulunmaktadır. Bunlardan ilki aile ve iş arasındaki uyumdur. Hem aile fertlerinin bakış açısı hem de işverenlerin bakış açısını değiştirmeye yönelik çözümler getirilebilir. Bunlardan ilki; işverenin hamile veya emziren kadın çalıştırabilmesi için “150 den fazla kadın çalışanı olmalıdır” ifadesinde sayı kısıtlaması değiştirilebilir (TBMM Rapor, 2013, s. 169). Özel sektörde çalışan kadınların, doğum sonrasında işe dönüşleri güvence altına alabilir. Özellikle de performans düşüklüğünü bahane eden işverenler hakkında gerekli önlemler alınabilir. Çalışan kadınlar doğum yaptıktan sonra en fazla kreşlere ihtiyaç duymaktadır ve hükümet bununla ilgili ekonomik destek veren paketler oluşturabilir. İkincisi ise; okullar bulunan ders kitaplarında cinsiyetçi ayrımcı ifadeler (bilimadamı, annemin ütülediği elbiselerimi dolabıma asıyorum, Ali’nin annesi hala ev hanımı vb. gibi) çıkartılabilir ve kız çocuklarını sekreterlik, dikiş, hemşirelik, öğretmenlik gibi toplumda kadınların yapması gereken mesleklerin bu olduğu düşüncesine son verilebilir. Yönetimde kadın çalışanların sayısının artması için özel sektörlere teşvik verilebilir. Tarım işçilerinin sigorta kapsamına alınmasıyla olumlu adımlar atılmış ancak kadınlar ve kız çocukları gözardı edilmiştir. Bununla ilgili gereken eşit haklar düzenlenebilir. Kadınların çalışma hayatında var olmaları, kendi ayaklarının üzerinde durabilmeleri açısından pozitif algı oluşturmalarıdır. Aksi takdirde, kadınların istihdam edilmek istenmemesi, onları iş hayatından soğutacak ve uzaklaştıracaktır. Her sektörde kayıtlı kadın istihdamındaki artış ekonomik anlamda ülkemize büyüme ve kalkınma sürecinde katkı sağlayacaktır. Yapılan araştırmanın Covid-19 salgını bittikten sonra ve başka sektörlerde farklılıklar gösterebileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Aksoy, N., Felek, Ş., Yayla, N. & Çeviş, İ. (2019). Türkiye'de Kadın İstihdamı ve Etkileyen Faktörler, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 17 (3), 146-163. DOI: 10.11611/yead.594124
- Alon, T., Doepke, M., Olmstead-Rumsey, J. & Tertilt, M. (2020). This Time It's Different: The Role Of Women's Employment in A Pandemic Recession, Collaborative Research Center Transregio, Paper No. 198. DOI: 10.3386/w27660
- Aycan, Z., Bayazit, M., Berkman, Y. & Bolak Boratav, H. (2011). Attitudes Towards Women Managers: Development and Validation of A New Measure With Turkish Samples, *European Journal Of Work And Organizational Psychology*, 21 (3), 1-30. [http://Dx.Doi.Org/10.1080/1359432X.2011.557860](http://dx.doi.org/10.1080/1359432X.2011.557860)
- Bayar, A., Günçavdı, Ö. & Levent, H. (2020). Covid-19 Salgınının Türkiye'de Gelir Dağılımına Etkisi ve Mevcut Politika Seçenekleri, İnsani ve Toplumsal Kalkınma Programı -Toplumsal Adalet ve Eşitsizlikler, Politika Raporu, Nisan. İstanbul. DOI: 10.13140/RG.2.2.11501.20961
- Baycan, M. (2009). Kobilerin İstihdama Etkisi: Bir Alan Araştırması, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Doktora Tezi.
- Berber, M. & Eser, B. Y. (2008). Türkiye'de Kadın İstihdamı: Ülke ve Bölge Düzeyinde Sektörel Analiz, İş, Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 10 (2), 1-15.
- Boca, D. D., Oggero, N., Profeta, P. & Rossi, M. C. (2020). Women's Work, House Work and Childcare, Before And During Covid-19. IZA DP No. 13409, Bonn: IZA-Institute of Labor Economics. <https://doi.org/10.1007/s11150-020-09502-1>
- Buchanan, T. (2014). The Influence of Gender Role Attitudes on Perceptions Of Women' Work Performance and The Importance Of Fair Pay, *Sociological Spectrum*, 34:3, 203 221, DOI: 10.1080/02732173.2014.895637
- Burrell, J; Manfredi, S., Rollin, H., Price, L. & Stead, L., (1997). Equal Opportunities for Women Employees in The Hospitality Industry: A Comparison Between France, Italy, Spain And The UK, *International Journal Of Hospitality Management*, 16 (2), 161-179. [https://doi.org/10.1016/S0278-4319\(97\)00003-0](https://doi.org/10.1016/S0278-4319(97)00003-0)
- Büyüköztürk, Ş. (2011). Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Carmines EG, Zeller RA. Reliability & Validity Assessment. 5th Printing. Beverly Hills: Sage Publications Inc.; 1982.
- Carey LM. Measuring And Evaluating School Learning. London: Allyn And Bacon Inc.; 1988.
- Dayıoğlu, M. & Kırdar, M. (2010). Determinants of and Trends In Labor Force Participation of Women In Turkey, State Planning Organization of The Republic of Turkey and World Bank Welfare and Social Policy Analytical Work Program, 1-69.
- Dinçer, F., Akova, O., Muğan Ertuğral, S. & Aydoğan Çifçi, M. (2016). Woman Labor Force in Tourism İndustry in Turkey: Opportunities and Barriers, *Eurasian Academy Of Social Sciences Journal*, 1, 379-385. <http://dx.doi.org/10.17740/eas.soc.2016.MSEMP-31>
- Etçi, H. & V. Karagöl. (2019). "Türkiye' De İstihdam ve İşsizlik:2000-2018", Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (14), 58-76. <http://dergipark.gov.tr/tusbd>
- Doğan Yenisey, K. (2002). Kadın Erkek Eşitliği Bakımından Türk İş Hukukunun Avrupa Birliği Hukuku ile Olası Uyum Sorunları, *Kamu-İş Dergisi*, 4 (6), 21-73.
- Field, A. (2005). *Discovering Statistics Using SPSS*. London: SAGE Publications Pvt Ltd.
- Gay LR. Educational Evaluation and Measurement. 2nd Edition. London: A Bell & Howell Company; 1985.
- George, D., & Mallery, M. (2010). *SPSS for Windows Step By Step: A Simple Guide and Reference*, 17.0 Update (10a Ed.) Boston: Pearson.
- Gökçimen, S. (2008). Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılım Mücadelesi, *Yasama Dergisi*, (10), 5-59. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yasamadergisi/issue/54538/743277>

- Gustafsson, S. & Jacobsson, R. (1985). Trend In Female Labor Force Participationin Sweden, *Journal of Labor Economics*, 3 (1), 256-274.
- Ilo.Org 13 Aralık 2020 Tarihinde https://www.ilo.org/Wcmsp5/Groups/Public/Europe/---Ro-Geneva/--Ilo-Ankara/Documents/Publication/Wcms_490131.Pdf Adresinden Alınmıştır.
- Iverson, K. (2000). The Paradox Of The Contented Female Manger: An Empirical Investigation of Gender Differences in Pay Expectations in The Hospitality İndustry, *Hospitality Management*, 19, 33-51. DOI: 10.1016/S0278-4319(99)00032-8
- Karabıyık, İ. (2012). Türkiye’ de Çalışma Hayatında Kadın İstihdamı, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 1 (32), 231- 260.
- Keleş, İ. (1997). Türkiye’de Göç Eğilimleri ve Şehirleşme Süreci, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1 (2), 167- 187.
- Korkmaz, Ö. Ve Yeşil, R. (2011). Medya ve Televizyon Okuryazarlık Düzeyleri Ölçeği: Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8: 2. Erişim: [http://www.İnsanbilimleri.Com](http://www.insanbilimleri.com)<http://www.İnsanbilimleri.Com>. (05.2.2021).
- Kuzgun, Y. & Sevim S. A. (2004). Kadınların Çalışmasına Karşı Tutum ve Dini Yönelim Arasındaki İlişki, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(1), 14-27. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/509201>
- Martin, P. & Chapman, D. (2006). An Exploration of Factors That Contribute to The Reluctance Of SME Owner-Managers To Employ First Destination Marketing Graduates, *Marketing Intelligence/Planning*, 24 (2), 159. <https://doi.org/10.1108/02634500610654017>
- McLarty, R. ve Dimitrios, D. (2006). Dynamics and Patterns of Skills within Small and Medium-sized Enterprises, *Strategic Changes*, 15 (4), 175-186. DOI: 10.1002/jsc.755
- Mincer, J. (1984). Inter-Country Comparions of Labor Force Trends and Of Related Developments”, *National Bureau of Economic Research*, 3 (1), 1-32. https://www.nber.org/system/files/working_papers/w1438/w1438.pdf
- Nakiboğlu, A. & Işık, S. (2020). “Kovid-19 Salgınının Ekonomi Üzerindeki Etkileri: Türkiye’de İşletme Sahipleri Üzerinde Bir Araştırma”, *Turkish Studies*, 15(4), 765-789. [https://Dx.Doi.Org/10.7827/Turkishstudies.43368](https://dx.doi.org/10.7827/Turkishstudies.43368).
- Oreffice, S. & Quintana Domeque, C. (2020). Gender İnequality İn COVID-19 Times: Evience From UK Prolific Participants, *Journal of Demographic Economics*, 1-27. <https://www.cambridge.org/core/terms>. <https://doi.org/10.1017/dem.2021.2>
- Özer, M., & Biçerli, K. (2003-2004). Türkiye'de Kadın İş-Gücünün Panel Veri Analizi, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (1), 55-86. <https://dergipark.org.tr/tr/download/journal-file/20530#page=56>
- Qin, J. and Yang, Z. (2015). Perception of Gender Equality Among Female Employees in Beijing Five-Star Hotel. *Tourism Tribune*, 30(9), 63-71.
- TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu (2013). Her Alandaki Kadın İstihdamının Artırılması ve Çözüm Önerileri Komisyon Raporu. No: 12. 1-212. http://www.keig.org/wp-content/uploads/2016/03/KEFEK-KADIN-ISTIHDAMI-komisyon_raporu_2014_1.pdf
- Unwomen (2020), “Türkiye’ de Covid-19 Etkilerinin Toplumsal Cinsiyet Açısından Değerlendirilmesi”, Rapor Özeti, İsviçre.
- Urhanoglu, C. (2009). Kadın İşçilerin Hamilelik ve Analık Durumunun İş Sözleşmesine Etkisi, *Kamu-İş Dergisi*, 4 (10), 21-53.
- Yetiş, Ş. A. & Çalışkan, N. (2020). Turizm Sektöründe Kadın İstihdamı: Mevcut Duruma İlişkin Bir Değerlendirme, *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (3), 105-119. <https://doi.org/10.18026/cbayarsos.601634>

Örgüt Kültürü ve Örgütsel Demokrasinin Örgütsel Sessizlik Üzerindeki Etkisi

Metin IŞIK^{a,b}, Cüneyt TUTGAÇ^c, Barış GÜNDOĞDU^d

Özet

Bu araştırmanın amacı, örgüt kültürü ve örgütsel demokrasinin örgütsel sessizlik üzerindeki etkisini tespit etmektir. Bu doğrultuda nicel bir araştırma yapılmıştır. Anket tekniğinden yararlanılarak veriler toplanmıştır. Veriler ilk olarak yapısal eşitlik modellemesi ile uyum ve güvenilirlik yönünden analiz edilmiştir. Hipotez testi için çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Analizler sonucunda; klan ve adhokrasi kültürünün örgütsel sessizlik üzerinde negatif yönlü anlamlı etkisi olduğu görülmüştür. Diğer taraftan pazar kültürünün örgütsel sessizliği pozitif yönlü ve anlamlı etkilediği belirlenmiştir. Bir diğer analizde; örgütsel demokrasinin şeffaflık ve eşitlik boyutlarının örgütsel sessizliği negatif yönlü anlamlı etkilediği tespit edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre; klan ve adhokrasi kültürü örgütsel sessizliği azaltırken, pazar kültürü artırmaktadır. Bir diğer sonuç olarak; örgütlerde şeffaflık ve eşitlik algısının azalması sessizlik davranışını artırmaktadır. Son olarak örgütsel demokrasinin örgüt kültürü tarafından önemli ölçü etkilendiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Örgüt Kültürü
Örgütsel Demokrasi
Örgütsel Sessizlik
KOBİ

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 04.02.2022
Kabul Tarihi: 23.12.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1068126

The Impact of Organizational Culture and Organizational Democracy on Organizational Silence

Abstract

The purpose of this research is to determine the effect of organizational culture and organizational democracy on organizational silence. In this context, quantitative research was conducted. Data were collected using the questionnaire technique. The data were first analyzed with structural equation modeling in terms of compositivity and reliability. For the hypothesis tests, multiple regression analyses were performed. As a result of the analysis; it was seen that clan and adhocracy culture had a negative and significant effect on organizational silence. On the other hand, it has been determined that market culture has a positive and significant effect on organizational silence. In another analysis; it has been determined that the transparency and equality dimensions of organizational democracy have a negative and significant effect on organizational silence. According to the research results; while clan and adhocracy culture reduces organizational silence, market culture increases it. As another result; the decrease in the perception of transparency and equality in organizations increases the silence behavior. Finally, it has been determined that organizational democracy is significantly affected by organizational culture.

Keywords

Organizational Culture
Organizational Democracy
Organizational Silence
SME

About Article

Received: 04.02.2022
Accepted: 23.12.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1068126

^a İletişim Yazarı: beu.metin@mail.com

^b Doç. Dr. Bitlis Eren Üniversitesi, 0000-0003-4577-0095

^c Yüksek Lisans Öğrencisi, Bitlis Eren Üniversitesi, E posta: cuneyttugac@gmail.com, 0000-0003-2450-1160.

^d Yüksek Lisans Öğrencisi, Bitlis Eren Üniversitesi, E-posta: baris_gundogdu@hotmail.com, 0000-0002-0971-948X

Giriş

Demokrasi olgusunun örgütsel düzlemdeki biçimini ifade eden örgütsel demokrasi kavramı, işgörenlerin eleştirel düşüncelerini ifade edebildiği, hem yönetsel hem de iş süreçlerine şeffaf, adil ve eşit bir şekilde katılım sağlayabildiği bir yönetim anlayışı olarak tanımlanabilir. Demokrasinin temel esasını teşkil eden insan hakları ve hukuk üstünlüğünün gereği olarak örgütsel demokrasi, katılımcı yönetim anlayışının benimsenmesini gerektirir. Örgütsel demokrasi, işgörenlerin karar alma süreçlerine katılmak suretiyle yönetimde fikir ve söz sahibi olduğu; etkili iletişim, bilgi aktarımı ve eğitim çalışmalarıyla kendilerini geliştirip, yeteneklerini sergileme fırsatı buldukları gelişmiş örgüt yapısını tanımlamak amacıyla kullanılan bir kavram özelliğine sahiptir (Oral Ataç & Köse, 2017, s. 118).

Çalışma hayatında insan faktörüne verilen önemin giderek artması birlikte adalet, şeffaflık ve eşitlik gibi kavramlara yapılan vurgu da artmaktadır. Bu vurgu işlerin amacına uygun bir şekilde yapılabilmesi için demokratik bir çalışma ortamı gerekliliğine işaret etmektedir (Maruf ve Altıntaş, 2021, s. 130). Her sektörde olduğu gibi sosyo-kültürel yapıdaki değişiklikler, insanların iş hayatındaki beklentilerini de değiştirdiği gözlemlenmektedir. Özellikle yetenekli ve beceri sahibi kişiler işe başlamadan önce sadece kazanacakları gelire bakmamakta; çalıştıkları iş yerinin onlara sunacağı sosyal imkânlar, örgüt çeşitliliğine, örgütün saygınlığına ve yapacakları işten tatmin olup olmayacaklarına bakmaktadırlar (Çankaya, 2018, s. 406). Bu bağlamda örgütlerde sergilenen yönetim biçiminin demokratikliği önem kazanmaktadır. Demokratik yönetim şeklinin uygulanmadığı örgütlerde, yöneticiler ile çalışanlar ya da çalışanların kendi arasında çatışma ve güçlü mücadelesi gibi bazı problemlerin ortaya çıkmasına neden olmakta bu da onların psikolojik kapasitelerini kullanamamalarına neden olmaktadır (Geçkil & Koçyiğit, 2017, s. 332). Bütün bunlarla beraber demokratik uygulama ve yönetim biçiminin olmadığı örgütlerde çalışan çalışanların sessiz davranışlar sergilemeleri ve böylelikle sessizleşmeleri de muhtemeldir.

Sessizlik olgusunun örgütsel düzeydeki biçimini ifade eden örgütsel sessizlik kavramı; örgütün kültüründen, çevresinden ya da örgüt yöneticisinden kaynaklı olarak çalışanların kendilerini rahat bir şekilde ifade edememeleri halidir (Donaghey vd., 2011, s. 53). Örgütsel sessizlik konusundaki çalışmalara öncülüğü ile bilinen Morrison ve Milliken'a (2000, s. 707) göre örgütsel sessizlik, çalışanların örgüt yararına olabilecek işle ilgili bilgi, düşünce ve fikirlerini bilerek söylememesidir. Bu araştırmacılar, çalışanların esasında örgütün içerisindeki mevcut sorunları ve buna ilişkin çözümleri bilmelerine rağmen bunu üst konumdakilere aktarmaya cesaret edemediklerini savunmaktadır. Genel olarak bu durum örgütsel düzlemde örgütsel sessizlik olarak kabul edilmektedir. Örgütsel sessizliği etkileyen ve onun yansıması olan faktörlerden birisi de örgüt kültürüdür (Dyne vd., 2003; Radmard & Ardakani, 2014).

Kültür olgusunun etki ettiği ve biçimlendirdiği alanlardan biriside iş hayatıdır. Bu bağlamda, hem formel hem de informel kural ve normlarla iş hayatını düzenleyen örgüt kültürü kavramı karşımıza çıkmaktadır. Örgüt kültürü, bir örgütün yapı ve süreçlerinden etkilenen, ortak inanç ve değerleri sistemleştirerek davranış kalıpları oluşturan olgu olarak tanımlanmaktadır. Örgüt kültürü, bir örgütü özgünleştiren hikâyeler, törenler, semboller, kahramanlar ve mitler gibi unsurlardan oluşmaktadır (Işık ve Toptancı, 2018). Örgüte bir kimlik kazandıran bu unsurlar aynı zamanda, örgütün tipolojisi hakkında bilgi vermektedir. Örgüt kültürüne dair literatür, farklı bir çok örgüt tipolojisi olduğunu göstermekle birlikte, bunlardan en bilinen sınıflandırmanın Cameron & Quinn (2006) tarafından yapılan klan, adhokrasisi, pazar ve

hiyerarşi kültürü biçimindeki sınıflandırma olduğunu göstermektedir. Bu sınıflandırmadaki örgüt kültürü tipolojilerinin her birisi değişik biçimlerde çalışma hayatında işgörenlerin sevk ve idaresi üzerinde belirleyicidir. Geniş bir çerçeveye sahip olan örgüt kültürü, maddi unsur ve hedeflerden ziyade manevi amaç ve değerlerden oluştuğu için her örgütte farklı bir yapıda ortaya çıkmaktadır (Köse vd., 2001, s. 219).

Örgüt kültürü ve örgütsel demokrasinin örgütsel sessizlik üzerindeki etkisinin incelendiği bu araştırmada örgütsel demokrasi; katılım-eleştiri, şeffaflık, adalet, eşitlik ve hesap verebilirlik boyutları ile örgüt kültürü de klan, adhokrasi, pazar ve hiyerarşi boyutları ele alınmıştır. Kavramlara yönelik yapılan literatür araştırması sonucunda bu üç kavramın ilişkisini inceleyen çalışmalara rastlanmamıştır. Bu nedenle, araştırma kapsamında ele alınan bu değişkenlerin incelenmesi ile sonraki çalışmalar için araştırmacılara bir bakış açısı kazandırması beklenmektedir. Bu araştırma, özel sektörde çalışan 269 kişiden oluşan örneklem üzerinde anket tekniğinden yararlanılarak toplanan veriler ile gerçekleştirilmiştir.

Örgütsel Demokrasi

Demokrasi; halkın egemenliğine dayanan ve halkın kendi kendini yönetme biçimi olarak tanımlanmaktadır. Yunanca bir kavram olan Demokrasi, halk anlamına gelen "Demos", iktidar ve yönetim anlamına gelen "Kratos" kelimelerinin birleşiminden oluşmakta ve basitçe "halk tarafından yönetim" anlamına gelmektedir (Geçkil & Tikici, 2015, s. 42). Demokrasi kavramı eşitlik ve katılımcı çoğunluğun esas alındığı bir kavram olduğu için (Demirkanoglu, 2020, s. 165), sadece kamu ya da siyasette değil, örgütlerin politika çalışmalarında yer alan ve 1970 yılından beri demokratik örgüt kavramı şeklinde herkes tarafından benimsenerek günümüze kadar gelmiştir (Geçkil & Koçyiğit, 2017, s. 333). Örgütsel demokrasi kavramı ise, toplumu, kurumları ve örgütleri kesin olarak etkileyen kararları veya firma ve kurum üyeleri tarafından karar alma sistemlerindeki herkesin eşit haklara sahip olduğunu belirten kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (Barutçu, 2019, s. 5).

Örgütsel demokrasiyi; yöneticilerin alınan kararların uygulama ve sonuçları hakkında çalışanlarına bilgi vermesi olarak tanımlayan Sadykova ve Tutar'a (2014, s. 13) göre; göre örgütsel demokrasi; işgören performansı, iş memnuniyeti ile birlikte örgütsel çıktılarının verimliliği açısından oldukça önemlidir. Örgütlerde demokrasinin tam anlamıyla uygulanabilmesi için belirli şartların yerine getirilmesi gerekmektedir. Bu şartların tam olarak yerine getirilmesi demokrasinin uygulanabilirliği açısından önemli bir durumdur. Bu sebeple örgütlerde demokrasinin uygulanabilirliği açısından gerekli ön koşulları yerine getirildikten sonra örgütün demokratik sürece katılımı konusunda uygunluk aranmalıdır (Barutçu, 2019, s. 13). Nitekim örgütlerde demokrasinin uygulanması yıkıcı muhalif düşüncelerin azalmasına bunun yerine yapıcı muhalif düşüncelerin artmasına olanak sağlamaktadır (Çankaya, 2018, s. 407).

Demokrasinin örgütlerde var olabilmesinin için toplumun demokratiklik açıdan belli bir seviyede olması gerekir. Ülkelerdeki demokrasi kavramının gelişmişlik düzeyi o ülkedeki örgütlerde demokratik anlayışın düşünce ve davranışlara ne ölçüde yansıdığından anlaşılmaktadır (Geçkil, 2013, s. 14). Bir örgütün demokratik olarak nitelendirilebilmesi için öncelikle işgörenlerin hak ve özgürlükleri teminat altına alınmış olması gerekmektedir. Azınlıkların ötekileştirilmemesi, politik fikirlerin özgürce ifade edilmesi, ödüllendirme ve cezalandırma sistemlerinin kurallara uygun olması, hakkaniyetli seçim mekanizmaları bu hak ve özgürlüklere örnek olarak verilebilir (Bowles ve Gintis, 1993; Oral Ataç ve Köse, 2017, s.

119; Erat, 2021). Demokratik örgütlerde kalıcı bürokrasi engelinden ziyade, geçici uygulamaları benimseyen, eleştiriye açık ve her koşulda yapıcı bir tavır sergileyen örgütsel şartların varlığına değer verilmektedir (Sadykova & Tutar, 2014, s. 5). Demokrasi olgusunun kurumsallaştığı örgütlerde, demokratik ilkeler yerleşiktir. Örgütü etkileyebilecek kararlar hakkında bütün üyelerin fikirleri alınmakta ve bu sürece taraf olan herkese eşit bir yaklaşım sergilenmektedir (Erkal Coşan & Altın Gülova, 2014, s. 233). Örgütsel etkinliği tesis etmenin en sağlam ve insancıl yolu örgütsel demokrasidir. Demokratik örgütlerde çalışanlar arasındaki ilişkiler gelişmesiyle birlikte iş tatmini, verimlilik ve buna bağlı olarak örgütün etkinliği ve sürekliliği sağlanmış olur (Çopur, 2018, s. 26). Örgütsel düzeyde uygulanan demokrasinin belirtilen bu avantajlarının yanı sıra dezavantajları da bulunmaktadır. Erat'a (2018) göre bir konu hakkında uzman görüşlerinden ziyade, konuya taraf olan ve yeterli bilgisi olmayan kimselerin belirleyici söz hakkına sahip olmaları başarı oranını azaltabileceği gibi hatalara da sebebiyet verebilir. Ayrıca çalışanlara fırsat eşitliği sağlayan, şeffaf bir ortamda herkesin düşüncelerini rahat bir şekilde söyleyebildiği örgüt kültürünün varlığına karşın, çalışanların sorumluluk almasını gerektiren bir durum söz konusu olduğunda kaçınma eğilimi sergileyebilmektedirler (Üst Can, 2020, s. 27). Örgütsel demokrasi ölçeğini geliştiren Geçkil & Tikici (2015), katılım-eleştiri, şeffaflık, hesap verebilirlik, eşitlik ve adalet olmak üzere beş boyutlu bir yapı tespit etmişlerdir. Bu çalışmanın yöntem bölümünde söz konusu beş boyut esas alınmıştır.

Örgütsel Sessizlik

TDK'ya göre ortalıkta gürültü olmama durumu, sükut, sesin olmaması veya açık bir şekilde anlaşılabilir bir davranışın sergilenmeyişi sessizlik olarak tanımlanmaktadır. Yöneticiler genellikle bireysel sessizliği çalışanların örgütlerine bağlılığının ve çalışan memnuniyetinin bir göstergesi olarak görmektedirler (Çavuşoğlu & Köse, 2016, s. 122). Bu bağlamda örgütsel sessizlik, önceleri saygı, bağlılık, incelik, uyum, onay, rıza olarak kabul görmesine karşın; aslında çalışanların örgütsel konu ve sorunlar ile ilgili görüşlerini ve bildiklerini kasti olarak saklaması, geri durması ve bilinçli olarak gösterdikleri bir olumsuz tepki olarak kabul edilmektedir (Yeşilaydın vd., 2016, s. 15). Dolayısıyla bu açıdan değerlendirildiğinde örgütsel sessizlik, örgütsel değişim ve gelişim için potansiyel olarak tehlikeli bir engel olup, örgütlerin gelişimi önünde önemli bir engel olmaktadır (Morrison & Milliken, 2000, s. 707). Morrison ve Milliken, çalışanların çoğu örgütsel konularda sessiz kalmayı seçtiğinde, sessizliğin örgütsel sessizlik olarak adlandırılan kolektif bir olgu olarak ortaya çıktığını öne sürmüşlerdir (Bagheri vd., 2012, s. 49).

Literatürde, Noelle'nin "Sessizlik Sarmalı Teorisi" ve "Kendini Uyarılma Teorisi", Dutton ve Ashford'ın "Fayda Maliyet Analizi teorisi" ve Vroom'un "Beklenti Teorisi", örgütsel sessizliği açıklayan başlıca kuramlar olarak kabul edilmektedir (Şahin, 2020, s. 26). Örgütsel Sessizlik, işgörenlerin örgütsel konular veya sorunlar hakkında, fikir, kaygı, öneri ve görüşlerini dile getirmemesi, içselleştirmesi, kendine saklaması ve açıkça ifade etmemesidir (Taşkıran, 2010, s. 29). Morrison ve Milliken (2000) sessizliği "işgörenlerin işlerini ve kurumlarını geliştirmeye yönelik bilgi ve fikirlerini bilerek ve kasıtlı olarak saklamaları" olarak tanımlamaktadır (Kahveci & Demirtaş, 2013, s. 52). Öte yandan Henriksen ve Dayton'a (2006) göre örgütsel sessizlik, örgütün karşılaştığı sorunları ele alabilecek önemli konulara ve fikirlere karşı çok az konuşma veya bir şey yapmama tutumu olarak ortaya çıkan kolektif düzeyde bir durumdur (Yaman & Ruçlar, 2014, s. 38). Bu durumu işgörenler açısından değerlendiren Pinder ve Harlos (2001) ise, değişimi harekete geçirme, geliştirme veya iyileştirme yeteneğine sahip kişiler

tarafından örgütsel konular ile ilgili bilişsel, duyuşsal veya davranışsal değerlendirmelerde samimi, dürüst ve yaratıcı fikirlerden kaçınılması sessizlik olarak açıklanmaktadır (Uçar, 2016, s. 319). Genel olarak ifade etmek gerekirse örgütsel sessizlik, işgörenlerin işlerinde ya da kurumlarında potansiyel konular ve sorunlar ile karşılaştığında, işgörenlerin çok az şey yapmaya ya da söylemeye olan yönelimidir (Algın, 2014, s. 11)

İşgörenlerin bilerek ve isteyerek kasıtlı olarak görüş ve düşüncelerini kendilerine saklamaları ve geri durmaları ile oluşan örgütsel sessizlik, örgüt içinde farklı türlerde de ortaya çıkabilir. Ayrıca örgütsel sessizlik kavramı bazen diğerlerinin düşüncelerine uyma, bazen kendini koruma adına, bazen görüş ve düşüncesini dile getirmesinin hiçbir değişiklik meydana getirmeyeceğine olan inancı hatta olumsuz bir yanıt alabileceği ve bazen de başkalarını düşünerek hareket etme isteği nedeniyle oluşabilir (Taşkıran, 2010, s. 102). Bunların yanı sıra çalışanlar, yöneticiler ile aralarındaki ilişkinin zarar göreceğine dair korkusu, güvensizlik, konuşmayı riskli bir iş olarak görmesi, dışlanma endişesi (Gül ve Özcan, 2011, s. 131), deneyim eksikliği, hiyerarşik yapı, desteklenmeyen örgüt kültürü gibi bireysel ve örgütsel özelliklerden dolayı sessiz kalma eğilimi gösterebilmektedirler (Yeşilaydın vd., 2016, s. 15).

Örgütsel sessizlik üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde sessizliğin farklı boyutlara ayrıldığı görülmektedir. Bu çalışmada literatürde yaygın bir şekilde araştırma konusu edinilen Dyne ve diğerleri (2003) tarafından geliştirilen ve kabullenici, korunmacı ve korumacı sessizlik olarak kazandırılan sessizlik türleri ele alınmıştır.

Kabullenici Sessizlik: Kabullenici sessizlik, çalışanların örgütsel konular veya sorunlar hakkında, fikir, düşünce, kaygı, öneri ve görüşlerini dile getirmemesi, kendine saklaması ve açıkça ifade etmemesi şeklinde tanımlanmaktadır (Taşkıran, 2010, s. 103). Bu sessizlik türünde ilgisiz davranma haline girme ve bilinçli olarak durgun kalma söz konusudur (Yetim Dayı, 2018, s. 28). Yani çalışanlar süregelen duruma boyun eğmektedirler ve konuşmak, dahil olmak veya durumu değiştirmeye çalışmak için çaba sarf etmeye inançları kalmamıştır (Dyne, vd., 2003, s. 1366).

Korunma Amaçlı Sessizlik: Bu sessizlik türü, dış tehditlere karşı kendini koruma maksadıyla kasıtlı olarak bilgi, görüş ve fikirlerini diğer kişilerden saklı tutma olarak tanımlanmaktadır (Çakır, 2017, s. 13). Pinder ve Harlos (2001), korunma amaçlı sessizliği bireyin kişisel olarak kendini açıkça ifade etmesinin olumsuz sonuçlarından korkmasından dolayı bilinçli olarak sessiz kalmayı seçmesi olarak tanımlanmaktadır. Van Dyne vd., (2003) ise bu sessizliği çalışanların görüşlerini dile getirmesinin kişisel olarak riskli olduğu korkusundan dolayı bilgi ve fikirlerini içine atmayı tercih etme durumu olarak değerlendirmektedir (Algın, 2014, s. 31). Korunmacı sessizliğin temelinde değişim için fikir ve öneri sunma ya da konuşma korkusu yatmaktadır (Kulualp & Çakmak, 2016, s. 125).

Koruma Amaçlı Sessizlik: İlk kez Van Dyne ve diğerleri (2003) tarafından kavramsallaştırılan korunmacı sessizlik, dayanışmaya önem veren, fedakârlık gereken olumlu bir sessizlik türü şeklinde açıklanmıştır. Koruma amaçlı sessizlik, çalışanın fedakârlık göstererek, örgütün faydasını gözeterek örgüt ile alakalı bilgi, beceri, görüş ve düşüncelerini bilinçli olarak ifade etmemesi olarak tanımlanabilir (Yağcı, 2020, s. 32). Bu sessizlik türünde çalışanlar örgüt ile ilgili kötü yorumlar yapmamakla birlikte, örgütü yücelten bir tavır sergilerler. Öte yandan, bu sessizlik örgütsel yapının herhangi bir baskısı veya emri ile gerçekleşmez (Alparslan & Kayalar, 2012, s. 142).

Örgüt Kültürü

Kültür; toplumun düşünce, duygu ve davranışlarının oluşturduğu kalıplardır. İnsanların maddi ve sosyal çevreye uyum sağlamak için ürettikleri manevi ve maddi tüm eserler kültürün kapsamındadır. Eğer medeniyet, insan iradesinin doğaya üstünlüğü gibi bir derecenin/aşamının adı ise kültür de bu üstünlüğü mümkün kılan aklî araçların birikip toplanması olayıdır (Demirkanoglu, 2021, s. 27). Örgüt kültürü ise, örgütteki işgörenlerin davranışına rehberlik eden normlar, davranışlar, hareketler, değerler, adetler, alışkanlıklar ve inançlar sistemidir (Güçlü, 2003, s. 148). İlk olarak Peters ve Waterman ile Pascal ve Athos tarafından incelenen örgüt kültürü, literatürde firma kültürü, kurumsal kültür ve işletme kültürü olarak da ifade edilmektedir. Örgüt kültürü; örgüt geleneğine ve işleyişine uyum sağlama ve örgüt iç bütünleşme sırasında öğrenilen, geçerliliği kabul gören ve bu nedenle yeni üyelere prosedürleri algılamannın, düşünmenin ve hissetmenin doğru yolu olarak öğretilen varsayımların tamamıdır (İşcan & Timuroğlu, 2007, s. 120). Bu bağlamda her bireyin kendine has bir benliği olduğu gibi, her örgütün de kendine özgün onu diğer örgütlerden farklı kılan bir benliği olduğu söylenebilir. Başarılı örgütler inceleme konusu yapıldığında, çalışanların örgütsel hedeflere benzer değerleri benimsemesi ve bütünleşmesi örgüt kültürü olarak tanımlanabilir (Köse vd., 2001, s. 227).

Örgüt kültürü, örgütsel davranış kalıpları üretir ve onları destekler. Yeni üyelere nasıl davranacaklarını öğreterek örgütün üyelerini sosyalleştirir ve örgüt mensupları arasında ortak bir dil, algı, düşünce ve empati kurulmasını sağlar (Durgun, 2006, s. 118). Örgüt kültürü üzerine yapılan amprik çalışmalar ve gözlemler, artık örgüt kültürünün örgütün performansı ve uzun vadeli etkinliği üzerinde güçlü bir etkisi olduğunu göstermektedir (Cameron & Quinn, 2006, s. 5). Örgütün tarihini açıklayan mitler, hikâyeler, değerler ve inançlar, sergilenmesi beklenen davranış biçimleri, gelenek ve görenekler örgüt kültürünü oluşturan ve açıklayan faktörler olarak ortaya çıkmaktadır (Aydoğan, 2004, s. 209).

Literatür incelendiğinde Cameron ve Quinn'in (2006) işletme araştırmalarında önemli modellerden biri olarak kabul edilen rekabetçi değerler yaklaşımı, örgütün mevcut veya arzu edilen kültürel imajını ortaya koymaktadır. Cameron ve Quinn (2006) çalışmalarında örgüt kültürünü, adhokrasi (yaratıcı) kültürü, klan (iş birliği) kültürü, hiyerarşik (kontrol) kültür ve pazar (rekabet) kültürü olarak sınıflandırmıştır.

Adhokrasi (Yaratıcı) Kültürü: Bu kültür, girişimcilik, yaratıcılık ve uyum sağlama eğilimini ifade eder. Yenilikler geliştirmenin üzerinde durur ve gelişen yenilikleri, kaynakları örgüt için kullanmayı hedefler. Bu bağlamda yeni pazarlar bulmak, yeni bölgelere yayılmak ve büyümek başarı ve etkinlik için kritik öneme sahipken, esneklik ve kapsayıcılık da gerekli niteliklerdendir (Öztop, 2008, s. 33-34). Adhokrasi kültürlerinde, merkezileşme eğilimi oldukça zayıf olup, örgütsel statü ve pozisyonların göz ardı edildiği veya geçici olarak kabul edildiği oldukça organik bir yapı vardır. Bu yapıda çalışanlar inisiyatif almaya ve risk almaya, yeni şeyler icat etmeye ve özgürlük kazanmaya teşvik edilir (Erdem, 2007, s. 66).

Klan (İş Birliği) Kültürü: Bu kültür tipolojisinde bireyler oluşan sıcak ortam ile katkı sunmaktadırlar. Klan olarak tanımlanmasının nedeni çalışanların birbirlerine sıkı ve sağlam ilişkilerle bağlanmalarına atfedilmektedir (Erdem vd., 2010, s. 79). Klan tipi örgütlerdeki liderler yol göstericidir. Çalışanlar arasındaki bağlılık ve sadakat oldukça üst seviyede olup ödülleri bireylerden ziyade takımlara verilir (Sayılır, 2020, s. 15). Bu kültürde kararlara katılımda uzlaşma ve anlaşma öncelenir. Bir arada tutan bağ geleneklere dayanır, güvenin

önemsenir (Cameron ve Quinn, 1992: 36). Ortak bir hedefe yönelen topluluk ruhunun güçlü olması ve bireysel katkıların sistem tarafından uzun vadeli değerlendirilmesinin çok adil olduğu klan tipi kültürde, bireylerin amaca hizmet etmesi doğaldır (Erdem, 2007, s. 66).

Hiyerarşi (Kontrol) Kültürü: Hiyerarşi kültürü; talimatlar, kurallar ve düzenlemelerle tanımlanır. İşlemler yakın gözetim, talimatlar ve emirler altında yürütülür. Bundan dolayı örgütsel etkililik, katı, tutarlı ve iyi tanımlanmış hedeflerin gerçekleşmesi olarak tanımlanır (Öz, 2013, s. 27). Hiyerarşi kültürünün hakim olduğu örgütlerde üst düzey bir yetki, standart kurallar, ileri düzeyde formenlik ve işgücünün davranışlarını şekillendiren prosedürler vardır (Tutar, 2017, s. 271). Bu tipolojide liderler, rehberden ziyade organizatörlerdir. İş gücünün görev tanımlarına ve pozisyonlarına göre değerlendirildiğinden, çalışanlardan yaptıkları işleri sorgulamaları ve inisiyatif almalarından ziyade itaatkar olmaları beklenir. Bu bakımdan hiyerarşi kültürünün egemen olduğu örgütler üretken çalışanlar için uygun değildir (Taner, 2020, s. 35).

Pazar (Rekabet) Kültürü: Bu tipolojide lider, üretken ve rekabetçi olup işlerin yürütülmesinde sert ve talepkar bir misyona sahiptir. Çalışanları ve örgütü birbirine bağlayan bağ, kazanma duygusudur. Genellikle dış çevredeki faktörlerin dikkate alınmasından dolayı örgüt rekabetçi bir tarza sahiptir (Cameron ve Quinn, 1992, s. 37). Temel değerler olarak üretkenlik ve verimliliğin öncelendiği bu kültürde, başarı odaklı merkezi karar verme, daha resmileştirilmiş işbirliği ve kontrol yöntemleri esastır. Pazar payı ve piyasada etkin olmak başarı kriteri olarak görülmektedir (Gün, 2015, s. 53). Kârlılık, sonuç odaklılık, pazarda genişlemek, pazar hakimiyeti ve müşteri güvencesi sağlamak gibi unsurlar bu kültürün pazar piyasası sistemine fazlaca önem verdiğini göstermektedir (Şahin, 2018, s. 36).

Hipotezlerin Kuramsal Alt Yapısı

Örgüt Kültürünün Örgütsel Sessizlik Üzerindeki Etkisi

Literatür örgütün benimsediği kültür tipinin, çalışanlarının sessizlik tutumunu olumlu veya olumsuz etkilediğini göstermektedir. Yılmaz'a (2020, s. 57) göre örgütün benimsediği kültür yapısı çalışanlar tarafından katı ve kuralcı olarak algılandığı takdirde örgütte sessizlik üst düzeyde olacaktır. Çalışanların benimseyecekleri sessizlik tutumu, örgütte ortaya çıkacak konularda veya sorunlarda sessiz kalıp kalamayacaklarını belirleyecektir. Literatürde örgüt kültürü ve örgütsel sessizlik arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışan çalışmaların (Aktaş & Şimşek, 2014; Yaman & Ruçlar, 2014; Çavuşoğlu ve Köse, 2016; Altınışık & Yengin, 2017; Parcham ve Ghasemizad, 2017); Yalçınsoy, 2019; Doğan, & Yılmaz, 2020; Köksal & Gök, 2020) son yıllarda giderek arttığı görülmektedir. Bu çalışmalardan Parcham ve Ghasemizad (2017) ile Yalçınsoy'un (2019) araştırmasında klan kültürü ile kabullenici sessizlik, korunma amaçlı sessizlik ve koruma amaçlı sessizlik arasında pozitif yönlü anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Çavuşoğlu ve Köse'de (2016), klan, adhokrazi ve hiyerarşi kültürünün hakim olduğu takdirde örgütsel fayda açısından sessizlik davranışının azaldığını; pazar kültürü hâkim oldukça örgütsel fayda açısından sessizlik davranışının arttığını tespit etmişlerdir. Bir başka çalışmada Aktaş & Şimşek (2014), örgütsel sessizliğin savunmacı sessizlik ile adhokrazi kültürü arasında negatif yönlü ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Çalışmalar örgüt kültürünün örgütsel sessizliği anlamlı bir şekilde etkilediğini göstermektedir. Buradan hareketle aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir.

H₁: Örgüt kültürünün alt boyutları örgütsel sessizlik üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

Örgüt Kültürünün Örgütsel Demokrasi Üzerindeki Etkisi

Literatür incelendiğinde örgütün benimsediği kültür tipinin, örgüt çalışanlarının örgüt kültürünü olumlu veya olumsuz etkilediği görülebilir. Güçlü'ye (2003, s. 156) göre örgüt kuramı üzerinde yapılan tartışma ve araştırmaların kültür kavramı çerçevesinde yoğunlaşması ile birlikte 1980'li yıllardan itibaren örgüt kuramını derinden etkilemesi sonucu kültür kavramının örgütlerle farklı kavramlarla ilişkilendirilmesini de beraberinde getirmiştir. Geçkil (2013), işgörenlerin kendilerini örgütlerinin vatandaşı olarak düşünmelerini sağlamaları ve örgütsel vatandaşlık davranışlarını arttırabilmeleri için, örgütsel demokrasi algısını ortaya çıkaracak ya da bunu güçlendirecek demokratik uygulamalara geçilmesini önermektedir. Bu bağlamda örgüt kültürünün ilişkilendirildiği kavramlardan birisi de örgütsel demokrasidir. Yapılan literatür taramasında örgüt kültürü ile örgütsel demokrasi kavramları arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların Pelenk (2020) haricinde yok denecek kadar az olduğunu göstermiştir. Çalışanları ortak bir payda etrafında bir araya getiren, çatışma ve farklılıkları izole edebilen örgüt kültürü (Işık ve Toptancı, 2018), temel olarak düşünce ve fikir hürriyetine (Collom, 2001) dayanmaktadır. Örgüt kültürü ile örgütsel demokrasi arasındaki ilişkiyi inceleyen Pelenk (2020) araştırma sonuçlarına göre; klan ve pazar kültürünün örgütsel sessizliği pozitif yönlü etkilemektedir. Bu bağlamda aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir.

H₂: Örgüt kültürü alt boyutları örgütsel demokrasi üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

Örgütsel Demokrasinin Örgütsel Sessizlik Üzerindeki Etkisi

Örgütsel sessizlik olgusunu kavramsallaştıran Morrison ve Milliken'na (2000) göre; örgütsel sessizlik katılımcı bir örgüt yapısının benimsenmesinde büyük bir engeldir (Uçar, 2019). Örgütsel sessizlik, çalışma ortamındaki gücün yapısı ve dağılımı ile yakından ilişkilidir. Çalışanların seslerini ne derece duyurabildiği ya da süreçler hakkında ne derece cesaretle konuşabildiği işyerindeki yönetsel uygulamalar ve gücün yapısına bağlıdır (Özbezek & Paksoy, 2022, s. 90). Haliyle bu durumun çalışanların seslilik davranışını da etkilediği aşikardır. Bu bakımdan örgüt içerisinde karar alma süreçlerine taraf olan herkesin dahil edilmesi, bilginin şeffaf, sağlıklı ve herkesçe bilinirliğinin sağlandığı güvenli bir çalışma ortamının oluşturulması demokratik bir yönetim anlayışının gereğidir (Naldöken ve Limoncu, 2019, s. 16). Literatür araştırması sonucunda Şenol & Aktaş (2017), örgütsel demokrasinin örgütsel sessizlik üzerinde pozitif yönlü anlamlı bir etkiye sahip olduğunu tespit ettikleri görülmüştür. Bu sonuç dikkat çekici bir biçimde, demokratik bir şekilde sevk ve idare edilen örgüt işleyişinde sessizlik davranışının azalmadığını bulgulamıştır. Bir diğer çalışmada Özbezek & Paksoy (2022), örgütsel demokrasinin şeffaflık boyutunun örgütsel sessizliği anlamlı ve negatif yönlü etkilediğini ortaya koymuşlardır. Buradan hareketle aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir.

H₃: Örgütsel demokrasinin alt boyutları örgütsel sessizlik üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

Yöntem

Bu çalışmada nedensel tarama deseninde nicel veri analizine dayalı bir araştırma yöntemi benimsenmiştir. Araştırmanın amacı örnekleme dahil edilen çalışanların örgütsel demokrasi, örgütsel sessizlik ve örgütsel kültüre ilişkin algılarını ve örgüt kültürü ile örgütsel demokrasinin örgütsel sessizlik üzerindeki etkisini tespit etmektir. Araştırmanın amacı doğrultusunda Bitlis il merkezi ve Tatvan ilçesinde bulunan Kobi çalışanları ile bir anket çalışması yapılmıştır. Anket formunda kullanılan ölçekler için Bitlis Eren Üniversitesi Etik

İlker ve Etik Kurulundan 25.01.2022 tarihli sayı: E-84771431-050.03-37968 (2022-01) nolu kararı ile gerekli izin alınmıştır. Araştırmada, geçerli anket verilerinin tanımlayıcı istatistiksel, korelasyon, güvenilirlik ve doğrulayıcı faktör analizlerini ve araştırma hipotezlerinin regresyon analizi IBM SPSS (versiyon 25.0) ve AMOS (versiyon 24.0) kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın Anakütlesi ve Örneklemi

Araştırmanın anakütlesini Bitlis il merkezi ile Tatvan ilçesinde bulunana Kobi işletmelerinin çalışanları oluşturmaktadır. Anakütlenin tamamına ulaşamayacağından örneklem yoluna gidilmiştir. Bu bakımdan olasılıklı örnekleme yöntemlerinden basit tesadüfi örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Basit tesadüfi örnekleme, anakütledeki öğelerin her olası birleşiminin örneklem içinde yer alması için eşit bir ihtimali olan bir yöntemdir (Kerlinger ve Lee, 1999). Araştırmaya veri toplamak amacıyla hazırlanan anket formunun bir kısmı elden çalışanlara dağıtılmış, bir kısmı ise online doldurulması için çalışanların WhatsApp çalışma gruplarına gönderilmiştir. Eksik veya boş, eksik cevap veya çift seçimli, örnekleme kriterlerini karşılamayan veya puanları yüksek benzerlik gösteren anketler geçersiz kabul edilmiştir. Katılımcı profili 6 geçersiz anket çıkarıldıktan sonra, 269'u geçerli anket verisi üzerinden değerlendirilmiştir. Değerlendirmeye alınan anketlerdeki katılımcıların %69,1'i erkek (n=186), %30,9'u (n=83) kadındır; %58,7'si (n=158) evli, %41,3'ü (n=111) bekar; %1,5'i (n=4) 20 yaş ve altı, %35,7'si (n=96) 21-30 yaş aralığında, %45,4'ü (n=122) 31-40 yaş aralığında, %15,6'sı (n=42) 41-50 yaş aralığında ve %1,9'u (n=5) 51 ve üzeri yaşta; %2,2'si (n=6) ilköğretim, %16'sı (n=43) lise, %14,9'u (n=40) ön lisans, %50,6'sı (n=136) lisans ve %16,4'ü (n=44) lisansüstü eğitim durumuna sahip oldukları görülmüştür.

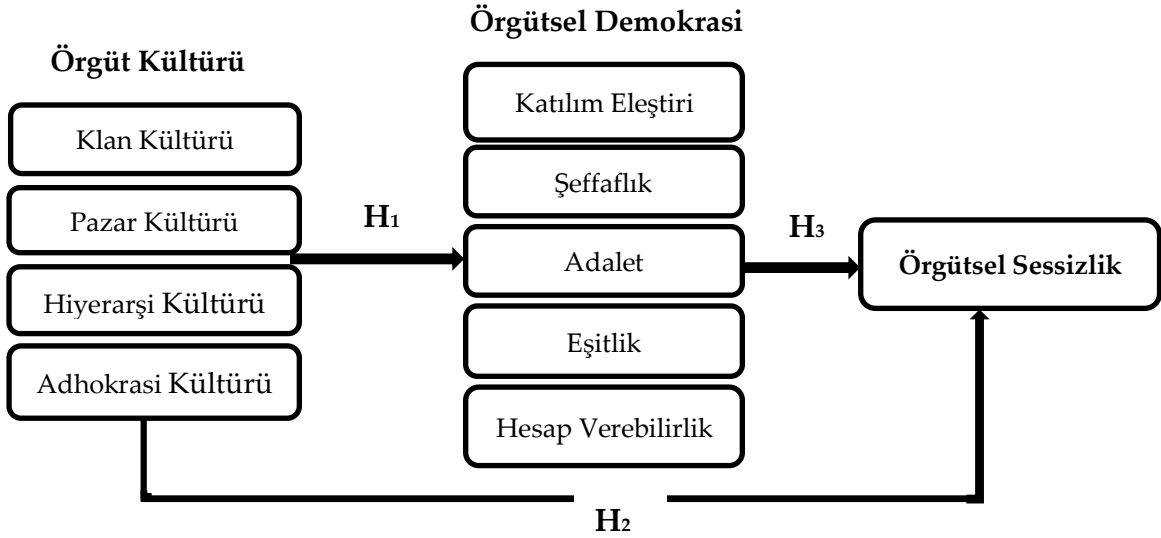
Veri Toplama Araçları

Örgüt Kültürü Ölçeği: Örgüt kültürünü ölçmek için Çetin ve Topaloğlu (2018) ile Durak (2019) araştırmalarından yararlanılmıştır. Ölçek, Klan (4 ifade), Adhokrasi (4 ifade), Pazar (4 ifade) ve Hiyerarşi (4 ifade) şeklinde adlandırılan 4 boyuttan oluşmaktadır.

Örgütsel Demokrasi Ölçeği: Geçkil ve Tikici (2015) tarafından geliştirilen 27 ifade ve 5 boyuttan (Katılım-Eleştiri (8 ifade), Şeffaflık (6 ifade), Adalet (4 ifade), Eşitlik (6 ifade) ve Hesap Verebilirlik (3 ifade) oluşan Örgütsel Demokrasi Ölçeğinden yararlanılmıştır.

Örgütsel Sessizlik Ölçeği: Van Dyne, Ang ve Botero (2003) tarafından geliştirilen ve Şehitoğlu'nun (2010) Türkçe'ye uyarladığı 6 ifadeli örgütsel sessizlik ölçeği kullanılmıştır.

Ölçek ifadelerinin ölçümünde 5'li Likert ölçüm skalası "1= Kesinlikle Katılmıyorum" - "5= Kesinlikle Katılıyorum" esas alınmıştır. Hazırlanan anket formunda katılımcılara ilişkin demografik bilgileri tespit etmeye yönelik ifadelere de yer verilmişti. Elde edilen verilerin normal dağılımı için yapılan normallik testleri sonucunda çarpıklık ve basıklık değerlerinin, Skewness-Kurtosis -2 ile +2 aralığında olduğu görülmüş, verilerin normal dağılıma uygun olduğu (George ve Mallery, 2010) tespit edilmiştir.

Şekil 1. Araştırma modeli

Faktör ve Güvenilirlik Analizi

Güvenilirlik Analizi Ölçüm standartları olarak Cronbach's α katsayısı bakılmıştır. Cronbach'ın şeffaflık, katılım-eleştiri, adalet, hesap verebilirlik, eşitlik, örgütsel sessizlik, klan kültürü, adhokrasi kültürü, pazar kültürü ve hiyerarşi kültürü için α değeri sırasıyla 0.91, 0.88, 0.85, 0.80, 0.80, 0.90, 0.89, 0.90, 0.82 ve 0.86'dır. Bu sonuçlar, tüm boyutların yüksek güvenilirliğe ve yeterli iç tutarlılığa sahip olduğunu göstermektedir (Hair vd., 2017). Araştırma modelinde doğrudaşlık sorunu bulunmaması için VIF (Variance Inflation Factor) değerlerine bakılmıştır. Elde edilen VIF değerlerinin 1,37 ile 2,72 aralığında olduğu görülmüştür. Bu değerlerin 5'in altında olması çoklu bağlantı problemi olmadığı göstermektedir (Gujarati, 1999, s. 27).

Ölçeğin geçerliliğini belirlemek için doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Araştırma verilerine Anderson ve Gerbing (1988) tarafından önerilen hipotez test ve analiz süreçleri uygulanmıştır. Bunun için yapısal eşitlik modellemesi yaklaşımı doğrultusunda AMOS yazılımından Maximum Likelihood Estimation yönteminden yararlanılarak analizler yapılmıştır. Oluşturulan yapısal model üzerinden analiz yapılmadan önce, Fornell ve Larcker'ın (1981) belirtmiş olduğu üzere ölçüm modelinin geçerlilik ve güvenilirlik yönünden uygun değerleri sağlayıp sağlamadığına bakılmıştır. Maddeleri hariç tutmak için kriter olarak 0,50'den düşük faktörler çıkarılmıştır. Değişkenlerden sadece örgütsel demokrasinin eşitlik boyutunun 2.maddesi çıkarılmış, geriye kalan ifadelerin tamamının anlamlı olduğu görülmüştür. Oluşturulan ölçüm modeline uygulanan doğrulayıcı faktör analizi (DFA) değişkenlerin tümünün kabul edilebilir uyum iyiliğini gösterdiğini ortaya koymuştur: (CMIN/DF) $\chi^2/df = 1.743$, RMSEA = 0.053, TLI = 0.874, NFI = 0.932, AGFI = 0.846, CFI = 0.907. Bu değerler araştırmada kullanılan ölçeklerin hem yapı geçerlemesi hem de güvenilirlik bakımından literatürde kabul gören sınırlar içerisinde (Schermelleh-Engel, Moosbrugger ve Müller, 2003) olduğunu göstermektedir. (* λ =Faktör Yükleri, α =Cronbach Alpha, \bar{X} =Ortalama, CR= Bütünleşik Güvenilirlik, AVE= Ortalama Açıklanan Varyans).

Tablo 1. Güvenirlilik ve Uyuşum Geçerliliği

Değişkenler	Maddeler	λ	α	CR	AVE	X
Şeffaflık	SEF1	,765	,906	0,907	0,618	3,18
	SEF2	,857				
	SEF3	,796				
	SEF4	,785				
	SEF5	,802				
	SEF6	,706				
Katılım- Eleştiri	KE8	,701	,883	0,859	0,506	3,08
	KE7	,809				
	KE6	,694				
	KE5	,614				
	KE4	,748				
	KE3	,689				
	KE2	,645				
	KE1	,613				
Adalet	AD1	,760	,847	0,848	0,584	2,85
	AD2	,849				
	AD3	,686				
	AD4	,754				
Hesap Verebilirlik	HE1	,727	,803	0,805	0,580	3,22
	HE2	,788				
	HE3	,768				
Eşitlik	ES1	,607	,803	0,811	0,580	3,06
	ES3	,587				
	ES4	,713				
	ES5	,675				
	ES6	,805				
Örgütsel Sessizlik	OS1	,744	,904	0,903	0,611	3,19
	OS2	,789				
	OS3	,882				
	OS4	,854				
	OS5	,649				
	OS6	,749				
Klan Kültürü	KK4	,856	,889	0,888	0,666	3,06
	KK3	,835				
	KK2	,796				
	KK1	,774				
Adhokrasi Kültürü	AK4	,806	,896	0,889	0,669	3,01
	AK3	,876				
	AK2	,816				
	AK1	,769				
Pazar Kültürü	PK4	,771	,815	0,811	0,519	3,20
	PK3	,694				
	PK2	,675				
	PK1	,737				
Hiyerarşi Kültürü	HK4	,809	,858	0,900	0,771	3,41
	HK3	,742				
	HK2	,818				
	HK1	,718				

Ölçüm modeline uygulanan DFA analizinden sonra ölçekler uyum ve ayırt edici geçerlilik açısından teste tabii tutulmuştur. Fornell ve Larcker'a (1981) göre ölçeklerin uyum geçerliliği için faktör kompozit güvenilirliğinin (CR) 0,60'a eşit ya da daha büyük olması gerekmektedir. Bagozzi ve Yi'ye (1988) göre de maddelerin kendi yapıları ile çıkarılan ortalama varyansın (AVE), açıklanamayan varyansın (AVE>0.50) büyük olması gerekir. Sonuçlara göre ölçüm modelinde kullanılan ölçekler uyum geçerliliğini sağlamaktadır

Çıkarılan ortalama varyans (AVE) örgütsel demokrasi alt boyutları için şeffaflık 0.62, katılım-eleştiri 0.51, adalet 0.58, hesap verebilirlik 0.58, eşitlik 0.58, örgütsel sessizlik için; 0.61, örgüt kültürü alt boyutları için; klan kültürü 0.67, adhokrasi kültürü 0.67, pazar kültürü 0.52 ve hiyerarşi kültürü için 0.77'dir (Tablo 1). Fornell ve Larcker (1981), AVE'nin 0,50'den büyük olması gerektiğini öne sürmektedir. AVE 0,50'den küçükse, varyansın %50'sinden fazlası ölçüm hatasından kaynaklanmaktadır, yani yakınsama geçerliliği yeterli değildir. Araştırmada her değişken için elde edilen AVE değerleri 0,50'den büyüktür. Bu sonuçlar anlamlılık düzeyini karşılamakla birlikte ve kabul edilebilir yakınsak geçerliliği göstermektedir.

Bulgular

Araştırmada analizlere geçmeden önce kullanılan ölçeklere ilişkin yapılan korelasyon analizi bilgileri Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 2. Korelasyon Analizi

	Ss.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1. Katılım-Eleştiri	,90	-									
2. Şeffaflık	,95	,80**	-								
3. Adalet	,98	,71**	,67**	-							
4. Eşitlik	,92	,56**	,61**	,63**	-						
5. Hesap Verebilirlik	1,0	,55**	,60**	,58**	,48**	-					
6. Örgütsel Sessizlik	1,0	-,31**	-,40**	-,33**	-,56**	-,23**	-				
7. Klan Kültürü	1,0	,75**	,75**	,81**	,67**	,65**	-,39**	-			
8. Adhokrasi Kültürü	,99	,61**	,67**	,73**	,59**	,61**	-,36**	,88**	-		
9. Pazar Kültürü	,90	,55**	,61**	,60**	,45**	,58**	-,12	,68**	,79**	-	
10.Hiyerarşi Kültürü	,86	,52**	,70**	,57**	,50**	,50**	-,24**	,69**	,77**	,72**	-

N= 269; *p<0.05; **p<0.01

Tablo 2'de belirtilen değerler değişkenlerin birbirleriyle güçlü ilişkilere sahip olduğunu göstermektedir. Örgütsel demokrasinin tüm alt boyutları kendi aralarında orta ve yüksek düzeyde pozitif yönlü anlamlı ilişkilere sahiptir. Benzer şekilde örgüt kültürünün tüm alt boyutları kendi aralarında yüksek düzeyde pozitif yönlü anlamlı ilişkilere sahiptir. Diğer taraftan örgütsel sessizlik ise hem örgütsel demokrasi hem de örgüt kültürü alt boyutları ile düşük düzeyde negatif yönlü anlamlı ilişkilere sahip olduğu görülmüştür.

Tablo 3. Örgüt Kültürünün Örgütsel Sessizliğe Etkisi

Bağımsız Değişkenler	β	Std.Hata	R ²	Düz. R ²	F	p
Sabit	3,932***	,251				,000
Klan Kültürü	-,309***	,086				,000
Adhokrasi Kültürü	-,213**	,091	,163	,150	12,840	,020
Hiyerarşi Kültürü	-,013	,089				,880
Pazar Kültürü	,278**	,081				,001
Bağımlı Değişken: Örgütsel Sessizlik						

Yapılan çoklu regresyon analizinin sonuçlarına göre; örgüt kültürünün klan kültürü ($\beta = -,309$, $p < 0.001$), adhokrasi kültürü ($\beta = -,213$, $p < 0.05$) ve pazar kültürü ($\beta = ,278$, $p < 0.05$) boyutlarının örgütsel sessizlik üzerinde anlamlı etkisi olduğu görülmüştür. Örgüt kültürünün bu üç boyutunun örgütsel sessizlik üzerindeki etkinin $R^2 = \%16$ 'sını açıkladığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlara göre H_1 hipotezi desteklenmektedir. Analizde hiyerarşi kültürünün örgütsel sessizlik üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı görülmüştür.

Tablo 4. Örgütsel Demokrasinin Örgütsel Sessizliğe Etkisi

Bağımsız Değişkenler	β	Std.Hata	R ²	Düz. R ²	F	p
Sabit	5,146***	,234				,000
Katılım-Eleştiri	,072	,084				,392
Şeffaflık	-,202**	,088	,292	,278	21,663	,023
Adalet	,005	,076				,950
Hesap Verebilirlik	,030	,062				,630
Eşitlik	-,521***	,066				,000
Bağımlı Değişken: Örgütsel Sessizlik						

Örgütsel demokrasinin örgütsel sessizlik üzerindeki etkisini açıklamaya yönelik çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Tablo 4'te ki analiz sonuçlarına göre; örgütsel demokrasinin şeffaflık ve eşitlik boyutları örgütsel sessizlik üzerinde anlamlı etkiye sahiptir. Örgütsel demokrasinin şeffaflık ($\beta = -,202$, $p < 0.05$) ve eşitlik ($\beta = -,521$, $p < 0.001$) boyutları örgütsel sessizlik üzerindeki etkinin $R^2 = \%29$ 'nu açıklamaktadır. Bu sonuçlara göre H_2 hipotezi kısmen desteklenmektedir. Örgütsel demokrasinin; katılım-eleştiri, adalet ve hesap verebilirlik boyutlarının örgütsel sessizlik üzerinde anlamlı etkisi olmadığı bulgulanmıştır.

Tablo 5. Örgüt Kültürünün Örgütsel Demokrasiye Etkisi

Bağımsız Değişkenler	β	Std.Hata	R ²	Düz. R ²	F	p
Sabit	1,501***	,121				,000
Pazar Kültürü	,426***	,041				,000
Klan Kültürü	,593**	,044	,416	,413	220,840	,022
Hiyerarşi Kültürü	,503**	,043				,016
Adhokrasi Kültürü	,511***	,039				,000
Bağımlı Değişken: Örgütsel Demokrasi						

Tablo 5’te belirtilen çoklu regresyon analizi sonuçlarına göre; örgüt kültürünün bütün boyutları örgütsel demokrasi üzerinde anlamlı etkiye sahiptir. Pazar kültürü ($\beta= ,426$, $p<0.000$), klan kültürü ($\beta= ,593$, $p<0.05$), hiyerarşi kültürü ($\beta= ,503$, $p<0.05$) ve adhokrasi kültürü ($\beta= ,511$, $p<0.05$) örgütsel demokrasi üzerindeki etkinin $R^2 = \%42$ 'sini açıkladığı görülmektedir. Bu sonuçlara göre H_3 hipotezi kabul edilmiştir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada temel olarak örgüt kültürü ve örgütsel demokrasinin örgütsel sessizlik üzerindeki etkisinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Ayrıca örgüt kültürünün de örgütsel demokrasi üzerindeki etkisi incelenmiştir. Araştırmanın amacı doğrultusunda yapılan literatür taraması ile oluşturulan hipotezleri doğrulamak amacıyla nicel bir araştırma yapılmıştır. Araştırmaya veri toplamak için Bitlis il merkezi ve Tatvan ilçesinde bulunan Kobi çalışanları ile bir anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Araştırmada Kobi çalışanlarının tercih edilmesinin nedeni, iki araştırmacının Kobi çalışanı olmasından dolayı veri toplama sürecinin daha sağlıklı gerçekleştirilebileceğine dayanmaktadır.

Araştırmada ilk olarak örgüt kültürünün örgütsel sessizlik üzerindeki etkisi incelenmiştir. Analiz sonuçlarına göre örgüt kültürünün klan, adhokrasi ve pazar kültürü alt boyutlarının örgütsel sessizlik üzerinde anlamlı etkisi olduğu görülmüştür. Bu bulgunun Yalçınsoy vd., (2017) araştırma sonuçları ile benzerlik gösterdiği görülmüştür. Genel olarak bu sonuç; klan kültürü ve adhokrasi kültürünün baskın olması halinde örgütsel sessizlik davranışının azaldığı, diğer taraftan pazar kültürünün baskın olması halinde ise örgütsel sessizliğin arttığı şeklinde değerlendirilebilir. Nitekim Çavuşoğlu ve Köse’de (2016) araştırmalarında bu yönde sonuca varmışlardır. Adhokrasi kültürünün girişimcilik, yaratıcılık, uyum, yenilikçilik ve risk alma gibi baskın özellikleri düşünüldüğünde, bu kültür yapısının egemen olmasının sessizlik davranışını azaltması muhtemel bir sonuçtur. Benzer şekilde klan kültürünün de birbirine uyum, bağlılık ve takım çalışması gibi baskın özelliklerinin hakim olduğu örgütlerde sessizlik davranışının azalması beklenir. Diğer taraftan pazar kültürünün rekabetçilik, hedefe ulaşma ve başarı arama gibi özelliklerin baskınlığı sessizlik davranışını arttırabilmektedir. Çünkü bu özellikler bireyleri daha bencil ve korunmacı bir davranışa itmekte ve hedefe ulaşma da sessiz kalmalarına neden olmaktadır.

Örgütsel demokrasinin örgütsel sessizliğe etkisini ortaya koymak amacıyla yapılan analiz sonucuna göre; örgütsel demokrasinin şeffaflık ve eşitlik boyutlarının örgütsel sessizlik

üzerinde anlamlı etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre; örgütlerde şeffaf ve eşitlikçi tutumlar arttıkça örgütsel sessizlik azalmaktadır. Çünkü örgüt içindeki tartışmalar, uzlaşma sağlanan fikirler ve karar verme süreçlerinde taraf olan herkesin bilgilendirilmesini ifade eden şeffaflık (Geçkil ve Koçyiğit, 2017) ile çalışanların din, dil, ırk ve cinsiyet gibi ayrımlar olmaksızın yansız ve adilce aynı hak ve imkanları elde etmesini ifade eden eşitlik (Işık, 2017) arttığı takdirde sessizliğin azalması beklenir. Bu sonuca benzer şekilde Özbezek ve Paksoy (2022) araştırmalarında örgütsel demokrasinin şeffaflık boyutunun örgütsel sessizliği anlamlı ve negatif yönlü etkilediğini ortaya koymuşlardır.

Son olarak araştırmada örgüt kültürünün örgütsel demokrasiye etkisi incelenmiştir. Analiz bulgularına göre örgüt kültürünün tüm boyutları örgütsel demokrasiyi anlamlı ve pozitif yönlü şekilde etkilemektedir. Araştırmanın bu sonucunun Pelenk (2020) tarafından yapılan araştırma bulgusu ile büyük oranda desteklenmektedir. Çalışanların fikir ve düşüncelerini özgürce ifade edebilmesi, kararlara katılması ve eleştiri sunabilmesi, hak ve ödüllerden herhangi bir ayırım olmaksızın eşit ve adilce yararlanabilmesi, süreçlerden şeffaf bir şekilde haberdar edilmesini ifade eden örgütsel demokrasi; çatışmaların, farklılıkların hoşgörüsüyle karşılandığı, ortak amaç ve değerlerin esas olması gerektiğini ifade eden örgüt kültüründen etkilenmesi son derece muhtemel bir sonuç olarak değerlendirilebilir.

Katılımcıların ölçek ifadelerine verdikleri yanıtların ortalamalarına bakıldığında; örgüt kültürünün hiyerarşi kültürü 3,41 ile en yüksek, adhokrasi kültürü 3,01 ile en düşük ortalamaya sahiptir. Örgütsel demokrasi ölçeği ortalamalarına bakıldığında ise hesap verebilirlik boyutunun 3,22 ile en yüksek, adalet boyutunun 2,85 ile en düşük ortalamaya sahip olduğu görülmüştür. Son olarak araştırmanın bağımlı değişkeni olan örgütsel sessizlik 3,19 ortalamaya sahiptir. Genel olarak değerlendirildiğinde katılımcıların değişkenlere ilişkin tutumlarının “kararsızım” eşiğine yakın olduğu söylenebilir.

Araştırma örneklem ve uygulanan yöntem itibarıyla sınırlılık arz etmektedir. Bu bağlamda gelecek araştırmaların farklı örneklem üzerinde çalışmalar yapması önerilebilir. Ayrıca nitel araştırma yöntemleri tercih edilirse değişkenlerin derinlemesine incelemesi sağlanabilir. Araştırmanın örgütsel demokrasi literatürünü zenginleştirmesinin yanı sıra kültür ve sessizlik olguları ile arasındaki ilişki bağlamında da katkı sunması beklenmektedir. Araştırma sonuçlarına dayanarak, yöneticilerin çalışma ortamında ortak değerlerin hakim olduğu bir örgüt kültürü ile birlikte demokratik uygulamaları benimsemelerinin örgütsel sessizliği azaltabileceklerini söylenebilir. Ayrıca çalışma ortamında iletişim kanalları artırılarak çalışanların seslilik davranışları özendirilebilir.

Kaynakça

- Aktaş, H., & Şimşek, E. (2014). Örgütsel sessizlik ile algılanan bireysel performans, örgüt kültürü ve demografik değişkenler arasındaki etkileşim. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 14(28), 24-52.
- Algın, İ. (2014). *Üniversitelerde örgütsel sessizlik*, (Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara). Erişim adresi: <http://tez2.yok.gov.tr/>
- Alparslan, A., & Kayalar, M. (2012). Örgütsel sessizlik: sessizlik davranışları, örgütsel ve bireysel etkileri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (6), 136-147.
- Altınışık, A., & Yengin, P. (2017). Ortaokul öğretmenlerinin örgütsel sessizlik davranışları ile örgüt kültürü arasındaki ilişki. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 107-136.

- Anderson, J. C. & Gerbing, D. W. (1988). Structural equation modeling in practice: A review and recommended two-step approach. *Psychological Bulletin*, 103(3), 411.
- Ataç Oral, L., & Köse, S. (2017). Örgütsel demokrasi ve örgütsel muhalefet ilişkisi: beyaz yakalılar üzerine bir araştırma, *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 46(1), 117-132.
- Aydoğan, Z. F. (2004). Örgüt kültürü ve iklimi. *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, (2), 203-215.
- Bagheri, G., Zarei, R., & Aeen, M. N. (2012). Organizational silence (basic concepts and its development factors). *Ideal Type of management*, 1(1), 47-58.
- Bagozzi, R. P., & Yi, Y. (1988). On the evaluation of structural equation models. *Journal of The Academy of Marketing Science*, 16(1), 74-94.
- Barutçu, H. (2019). *Örgütsel demokrasinin örgütsel vatandaşlık davranışı üzerine etkisi* (Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, İstanbul). Erişim adresi: <http://tez2.yok.gov.tr/>
- Bowles, S., & Gintis, H. (1993). A political and economic case for the democratic enterprise. *Economics and Philosophy*, 9(1), 75-100.
- Cameron Kim S., & Quinn R. S. (1992), *Report on "diagnosing and changing organizational culture"*, Adison-Wesley, Massachusetts.
- Cameron, K. S., & Quinn, R. S., (2006). *Diagnosing and changing organizational culture based on the competing values framework*. Revised Edition, Jossey-Bass, San Francisco.
- Collom, E. (2003). Two classes and one vision? managers' and workers' attitudes toward workplace democracy. *Work and Occupations*, 30(1), 62-96.
- Çakır, E. (2017). *Örgütsel sessizlik, sessizliğin nedenleri ve sonuçları: bir devlet hastanesi çalışanları üzerinde araştırma*. (Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara). Erişim adresi: <http://tez2.yok.gov.tr/>
- Çankaya, M. (2018). Örgütsel demokrasinin iş tatminine etkisi ile sağlık sektörü çalışanlarının örgütsel demokrasi algıları ve iş tatmini düzeylerinin tespitine yönelik bir araştırma. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* (82), 404-426.
- Çavuşoğlu, S., & Köse, S. (2016). Örgüt kültürünün örgütsel sessizlik davranışına etkisi. *Dokuz Eylül University Journal of Graduate School of Social Sciences*, 18(1). 115-146. <http://dx.doi.org/10.16953/deusbed.46003>
- Çetin, A., & Topaloğlu, C. (2018). Otel işletmelerinde Cameron-Quinn'nin örgüt kültürü tiplerinin yenilikçiliğe etkisi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies* 6(2), 457-473.
- Çopur, Z. (2018). *Öğretim elemanlarının örgütsel demokrasi algıları ile örgütsel sinizm düzeyleri arasındaki ilişki*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara). Erişim adresi: <http://tez2.yok.gov.tr/>
- Demirkanoğlu, Y. (2020). Hukukun üstünlüğü bakımından Türkiye'nin Avrupa Birliği karnesi: 10-11 Aralık 1999 Helsinki Zirvesi sonrası dönem üzerine bir inceleme. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(İktisadi ve İdari Bilimler), 161-174. <https://doi.org/10.18506/anemon.761614>
- Demirkanoğlu, Y. (2021). Kadroculara göre modernleşme sürecinde inkılapçılığın rolü. *Premium E-Journal of Social Sciences*, 5(11), 23-24. <http://dx.doi.org/10.37242/pejoss.1088>

- Doğan, S., & Yılmaz, M. (2020). Sağlık kurumlarında örgüt kültürü ile örgütsel sessizlik arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Business & Management Studies: An International Journal*, 8(2), 1523-1545. <http://dx.doi.org/10.15295/bmij.v8i2.1440>
- Donaghey, J., Cullinane, N., Dundon, T., & Wilkinson, A. (2011). Reconceptualising employee silence: problems and prognosis, 're-conceptualising employee silence: problems and prognosis'. *Work, Employment and Society* 25(1), 51-67.
- Durak, S. (2019). *Dönüşümcü liderlik ile örgüt kültürü ilişkisi, örgüt kültürünün örgütsel sessizlik üzerindeki etkisi: Bir hazır giyim firması çalışanları üzerinde araştırma*. (Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, İstanbul). Erişim adresi: <http://tez2.yok.gov.tr/>
- Durgun, S. (2006). Örgüt kültürü ve insanlarla iletişim. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3 (2), 112-132.
- Dyne, L. V., Ang, S., & Botero, I. C. (2003). Conceptualizing employee silence and employee voice as multidimensional constructs. *Journal of Management Studies*, 40(6), 1359-1392.
- Erat, V. (2018). Modernleşme ve postmodern eleştiriler ekseninde kamu politikası disiplini. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (BUSBED)*, 8(15), 245-260. <https://dx.doi.org/10.29029/busbed.392632>
- Erat, V. (2021). Kamu yönetimi çalışmalarında yönetim. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (BUSBED)*, 11(21), 121-135. <https://dx.doi.org/10.29029/busbed.816864>
- Erdem, R. (2007). Örgüt kültürü tipleri ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişki: Elazığ il merkezindeki hastaneler üzerinde bir çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2(2), 63-79.
- Erdem, R., Adıgüzel, O., & Aslı, K. (2010). Akademik personelin kurumlarına ilişkin algıladıkları ve tercih ettikleri örgüt kültürü tipleri. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (36), 73-88.
- Erkal Coşan, P., & Altın Gülova, A. (2014). Örgütsel demokrasi. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(2), 231-248.
- Fornell, C., & Larcker, D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39-50.
- Geçkil, T. (2013). *Örgütsel demokrasi ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişki: TRB1 bölgesindeki üniversite hastanelerinde bir uygulama*. (Doktora Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas). Erişim adresi: <http://tez2.yok.gov.tr/>
- Geçkil, T., & Tikici, M. (2015). Örgütsel demokrasi ölçeği geliştirme çalışması. *Amme İdaresi Dergisi*, 48(4), 41-78.
- Geçkil, T., ve Koçyiğit, N. (2017). Örgütsel demokrasi ile psikolojik sermaye arasındaki ilişki: konaklama işletmelerinde bir araştırma, *Social Sciences Research Journal*, 6(4), 331-346.
- Gujarati, D. 1999. *Basic Econometrics*, Mc Graw Hill Inc: New York.
- Güçlü, N. (2003). Örgüt kültürü. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(2), 61-85.
- Gün, G. (2015). *Örgüt kültürü tiplerinin kariyer yönetim sistemi uygulamalarına etkisi: Bir araştırma*, (Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya). Erişim adresi: <http://tez2.yok.gov.tr/>

- Hair, J., J. F., Hult, G. T. M., Ringle, C., & Sarstedt, M. (2017). A primer on partial least squares structural equation modeling (pls-sem). Sage Publications.
- Hasan, G., & Özcan, N. (2011). Mobbing ve örgütsel sessizlik arasındaki ilişkiler: Karaman il özel idaresinde görgül bir çalışma. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), 107-134.
- Henriksen, K., & Dayton, E. (2006). Organizational silence and hidden threats to patient safety. *Health services research*, 41(42), 1539-1554.
- Işık, M. (2017). Kamu kurumlarında örgütsel demokrasi algısı (İş-Kur Isparta İl Müdürlüğü Örneği). *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(15), 1661-1672.
- Işık, M., & Toptancı, A. (2018). Örgüt kültürü örgütsel demokrasinin bir belirleyicisi midir? 1.Uluslararası İKSAD Sosyal Bilimler Kongresi 9-11 Mart, Mardin.
- İşcan, Ö. F., & Timuroğlu, M. K. (2007). Örgüt kültürünün iş tatmini üzerindeki etkisi ve bir uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(1), 119-135.
- Kahveci, G., & Demirtaş, Z. (2013). Okul yöneticisi ve öğretmenlerin örgütsel sessizlik algıları. *Eğitim ve Bilim*, 38(167), 50-64.
- Kerlinger, F. N., Lee, H. B. (1999). *Foundations of behavioral research*. New York: Harcourt College Publishers.
- Köksal, K., & Gök, S. G. (2020). Örgüt kültürünün örgütsel sessizlik üzerine etkisi: yerli ve yabancı firma çalışanları üzerinde çoklu grup analizi. *Third Sector Social Economic Review*, 55(3), 1594-1614.
- Köse, S., Tetik, S., & Ercan, C. (2001). Örgüt kültürünü oluşturan faktörler. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 219-242.
- Kulualp, H. G., & Çakmak, A. F. (2016). Örgütsel sessizlik türlerini etkileyen faktörlerin yapısal eşitlik modeli ile belirlenmesi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(1), 123-146.
- Maruf, M., & Altıntaş, M. Örgütsel demokrasinin örgütsel mutluluğa etkisi: bir kamu üniversitesi örneği. *ESAM Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(1), 129-155.
- Morrison, E. W., & Milliken, F. J. (2000). Organizational silence: A barrier to change and development in a pluralistic world. *Academy of Management Review*, 25(4), 706-725.
- Naldöken, Ü., & Limoncu, G. (2019). Örgütsel demokrasinin örgütsel bağlılığa etkisi: Sağlık kurumlarında bir uygulama. *Uluslararası Turizm, Ekonomi ve İşletme Bilimleri Dergisi*, 3(1), 15-29.
- Öz, M. (2013). *Konaklama işletmelerinde personel güçlendirme düzeyine etki eden örgüt kültürü tipleri: İstanbul ili örneği*. (Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat). Erişim adresi: <http://tez2.yok.gov.tr/>
- Özbezek, B. D., & Paksoy, H. M. (2022). Örgütsel demokrasinin örgütsel sessizlik düzeyine etkisi üzerine bir araştırma. *İşletme Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 80-101. <https://doi.org/10.33416/baybem.1025326>

- Öztop, İ. (2008). *Liderlik tarzları ve örgüt kültürü tipleri arasındaki ilişki ve bu ilişkinin nitel performans üzerine etkileri*. (Yüksek Lisans Tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Gebze). Erişim adresi: <http://tez2.yok.gov.tr/>
- Parcham, E., & Ghasemizad, A. (2017). The impact of organizational culture on employees' organizational silence In Shiraz University of Medical Sciences. *Journal of Health Management & Informatics*, 4(1), 25-30.
- Pelenk, S. E. (2020). Örgüt kültürünün demokrasi ve muhalefet üzerine etkisi. *TURAN-SAM*, 12(46), 443-452. <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>
- Pinder, C. C., & Harlos, K. P. (2001). Employee Silence: Quiescence and acquiescence as responses to perceived injustice. *Research in Personnel and Human Resources Management*, 20, 331-370.
- Radmard, S. G. & Ardakani, M. A. (2014). Effect of organizational culture on organizational silence: the mediating role of organizational commitment. *International Journal of Management and Humanity Sciences*, 3(10), 3306-3313.
- Sadykova, G., & Tutar, H. (2014). Örgütsel demokrasi ve örgütsel muhalefet arasındaki ilişki üzerine bir inceleme, *İşletme Bilimi Dergisi*, 2(1), s. 1-16.
- Sayılır, H. (2020). *Ortaokullardaki örgüt kültürü tipleri ve okul müdürlerinin yetki kullanımı algularına ilişkin görüşleri: Karma yöntem (Sivas ili örneği)*. (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara).
- Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H., & Müller, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: Tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures. *Methods of Psychological Research Online*, 8(2), 23-74.
- Şehitoğlu, Y., (2010). *Örgütsel sessizlik örgütsel vatandaşlık davranışı ve algılanan çalışan performans ilişkisi*. (Doktora Tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Kocaeli). Erişim adresi: <http://tez2.yok.gov.tr/>
- Şahin, D. (2020). *İş müfettişlerinde iş stresi ve örgütsel sessizlik: Ankara ili örneği*. (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara). Erişim adresi: <http://tez2.yok.gov.tr/>
- Şahin, H. (2018). *Akademik personelin kurumlarını ilişkilendirdikleri örgüt kültürü tipleri*. (Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir). Erişim adresi: <http://tez2.yok.gov.tr/>
- Şenol, S., & Aktaş, H. (2017). Algılanan örgütsel demokrasinin örgütsel sessizlik tutumlarına etkisi: İstanbul'da tekstil sektöründe faaliyet gösteren bir işletme çalışanları üzerinde araştırma. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 833-850.
- Taner, D. (2020). *Sağlık kurumlarında örgüt kültürü tiplerinin farklılık yönetimi algısına etkisi üzerine bir araştırma (Hatay ilçeleri örneği)*. (Yüksek Lisans Tezi, Çağ Üniversitesi, Ankara). Erişim adresi: <http://tez2.yok.gov.tr/>
- Taşkıran, E. (2010). *Liderlik tarzının örgütsel sessizlik üzerindeki etkisinde örgütsel adaletin rolü ve bir araştırma*. (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul). Erişim adresi: <http://tez2.yok.gov.tr/>
- Tutar, H. (2017). *Örgüt kültürü*. Ankara: Detay Yayıncılık.

- Uçar, Z. (2016). Yaşanan olaylarda kişisel özellikler: Nitel bir çalışma. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 31 (1), 311-342.
- Uçar, Z. (2019). Yönetimsel sessizleştirme, hiyerarşik bilgi paylaşımı ve yenilikçi davranış arasındaki ilişkiler üzerine görgül bir uygulama. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 179-196.
- Üst Can, Ç. (2020). *Örgütsel demokrasi boyutlarının incelenmesine yönelik açıklayıcı bir karma yöntem araştırması*. (Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya). Erişim adresi: <http://tez2.yok.gov.tr/>
- Yağcı, E. (2020). *Toksik Liderliğin yöneticiye güven aracılığı ile örgütsel sessizlik üzerindeki etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul). Erişim adresi: <http://tez2.yok.gov.tr/>
- Yalçınsoy, A. (2019). Örgüt kültürü ve örgüt ikliminin örgütsel sessizlik üzerindeki etkisinin analizi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 67-77. <https://doi.org/10.18506/anemon.425635>
- Yalçınsoy, A., Işıldak, M. S., & Bilen, A. (2017). Örgüt kültürü ile örgütsel sessizlik arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik bir araştırma. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(13), 132-146.
- Yaman, E., & Ruçlar, K. (2014). Örgüt kültürünün yordayıcısı olarak üniversitelerde örgütsel sessizlik, *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, (1), 36-50.
- Yeşilaydın, G., Bayın, G., Esatoğlu, A. E., & Yılmaz, G. (2016). *Örgütsel sessizliğin nedenleri: Kamu hastaneleri çalışanları üzerine bir araştırma*. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 18 (31), 14-22.
- Yetim Dayı. M.,(2018). *The relationship between organizational silence and organizational commitment: a study*. (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul). Erişim adresi: <http://tez2.yok.gov.tr/>
- Yılmaz, M. (2020). *Örgüt kültürü tipi ile örgütsel sessizlik ilişkisi: Otel işletmeleri örneği*. (Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon). Erişim adresi: <http://tez2.yok.gov.tr/>

Sınıf Öğretmenlerinin Örgütsel Adalet Algılarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi^a

İbrahim Çetin^{b, c}, Ender Kazak^d

Özet

Bu araştırmanın amacı, sınıf öğretmenlerinin örgütsel adalet algılarının bazı değişkenler açısından incelenmesidir. Araştırma, nicel araştırma paradigması içinde yer alan tarama modelinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın çalışma evrenini Düzce il merkezindeki 559 sınıf öğretmeni oluşturmaktadır. Basit seçkisiz örneklem yöntemi ile 269 sınıf öğretmeninden veri toplanmıştır. Araştırmada örgütsel adalet ve alt boyutlarının demografik değişkenlerle ilişkisi incelenmiştir. Veri toplama aracı olarak Niehoff ve Moorman tarafından geliştirilen, Polat tarafından Türkçe'ye uyarlanan "Örgütsel Adalet Ölçeği" kullanılmıştır. Araştırma sonucunda sınıf öğretmenlerinin yüksek düzeyde örgütsel adalet algısına sahip oldukları tespit edilmiştir. Sınıf öğretmenlerinin örgütsel adaletin alt boyutlarında olan dağıtımsal adalet, işlemsel adalet ve etkileşimsel adalet algıları da yüksek düzeydedir. Sınıf öğretmenlerinin örgütsel adalet ölçek toplamı, dağıtımsal adalet ve etkileşimsel adalet algıları ile cinsiyet, kıdem ve kurumdaki görev süresi arasında anlamlı bir farklılık olmadığı, yaş ile anlamlı bir farklılığın olduğu tespit edilmiştir. Sınıf öğretmenlerinin işlemsel adalet algılarının cinsiyet, yaş, kıdem ve kurumdaki görev süresi ile anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Adalet
İlkokul
Örgütsel Adalet
Sınıf Öğretmeni

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 08.02.2022
Kabul Tarihi: 23.12.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1069766

An Investigation of Primary School Teachers' Perceptions of Organizational Justice in Terms of Some Variables

Abstract

The purpose of this research, designed as a survey, is to examine organizational justice perceptions of primary school teachers. The data are collected from 269 primary school teachers using a simple random sampling method. The relation of organizational justice and its sub-dimensions with demographic variables is investigated. The "Organizational Justice Scale", developed by Niehoff&Moorman and adapted into Turkish by Polat, is used as the data collection tool. The results show that primary school teachers have a high level of organizational justice perception. Their perceptions of distributive, procedural and interactional justice, sub-dimensions of organizational justice, are also high. Primary school teachers' perceptions of organizational justice scale total, distributive and interactional justice did not differ significantly with gender, seniority, and tenure in the institution, but there was a significant difference with age. The procedural justice perceptions of primary school teachers don't differ significantly with gender, age, seniority, and tenure in the institution.

Keywords

Justice
Primary School
Organizational Justice
Primary School Teacher

About Article

Received: 08.02.2022
Accepted: 23.12.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1069766

^a Bu çalışma, ikinci yazar danışmanlığında yürütülen birinci yazarın yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

^b İletişim Yazarı: i_chatin@hotmail.com

^c Öğretmen, Namık Kemal İlkokulu, Merkez-Düzce, ORCID: 0000-0001-9693-5908

^d Dr. Öğr. Üyesi, Düzce Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, EYD Anabilim Dalı, Düzce, ORCID: 0000-0001-5761-6330

Giriş

Adalet olgusu, sosyal hayat için vazgeçilmez olduğu kadar örgütsel ortamlar için de vazgeçilmez bir olgudur. Son yıllarda adalet kavramının örgütsel ortamlarda ve yönetim alanında çalışılması ve tartışılması önem kazanmıştır (Uysal, 2014). Kavramın köküne bakıldığında Arapçada “adl” sözcüğü ve İngilizcede “Justice” sözcüğünün karşılığı olmaktadır. “Justice” sözcüğünün kökü olan “Just”, bir yapının belli bir düzen içerisinde işlemlerini sağlamak için yapılması gereken tüm işlemler anlamına gelmektedir (İçerli, 2010).

Adaletin kaynağının ne olduğu ve nasıl sağlanacağı, felsefi birçok tartışmaya konu olmuş, dini öğütlerde yer bulmuş, liderlerin ve yöneticilerin güç kazanmalarında önemli rol oynamıştır. Adalet, M.Ö. 1700’lü yıllarda, halka ilan edilen en eski kanun olarak bilinen Hammurabi Kanunlarında da yer almıştır. MÖ 5. yüzyıl aydınlanma döneminden başlayarak, 18. yüzyıl Avrupa aydınlanma dönemine kadar adalet kavramı üzerinde yoğun bir şekilde durulmuştur. 19. ve 20. yüzyıllarda ideal toplum düzeni arayışlarında, özgürlük ve eşitlik kavramları ön plana çıkmış ancak bu iki kavramın toplumsal düzeni sağlamaya tam olarak cevap vermediği görülmüş, bunun yerine adalet temeline dayanan devlet düzeni oluşturulmuştur (Karaeminoğulları, 2006).

Adalet kavramı ile ilgili alanyazına bakıldığında farklı tanımlamalar yer almaktadır. Bu tanımlara göre; Adalet, hak ve hukuku gözetme, yerine getirme anlamını taşımakta olup insanların bir arada uyum içerisinde yaşaması için vazgeçilmez bir olgu olarak görülmektedir (İyigün, 2012). Adalet, en basit ifade ile herkesin toplum içerisinde hak ettiğini alması olarak tanımlanan bir gerekliliktir (Töremen ve Tan, 2010). Adalet, yasaların ülkedeki tüm vatandaşlarına eşit bir şekilde uygulanmasıdır (Ulutaş, 2018). Ulphio, adaleti herkese hak ettiğini vermek için sürekli olarak çaba sarf etmek şeklinde tanımlamıştır (Akt: Güriz, 2004). Adalet, bireye hak ettiğinin ya da diğer bireylerle ayırım yapılmaksızın uygun ve doğru olanın verilmesidir (Dahmaz, 2019). Özetle, adalet, bireyin hakkı olanı ayırım yapılmaksızın o bireye teslim etmek ve hukukunu gözetmek olup bireysel ve toplumsal ilişkilerde uyum ve düzen için vazgeçilemez bir unsur olarak ifade edilebilir.

Son yıllarda geliştirilen örgütsel teorilerin insanlar arası etkileşim ve bu etkileşimden kaynaklanan sorunlar üzerine olduğu gözlemlenmektedir. Örgüt içindeki ilişkilere göre ortaya çıkan kazanımların adil dağılmasını ifade eden “örgütsel adalet” de bu kavramlardan biridir (İşbaşı, 2001). Hak ve hukuka uygun olma, doğruluk vb. anlamlara gelen, insanların birlikte yaşamasını sağlayan adalet kavramının günümüzde örgütlere uygulanması neticesinde örgütsel adalet ortaya çıkmıştır. Örgütsel adalet, çalışanların, üyesi oldukları örgütlerin ne derece adil olduğuyla ilgilenmeleri olarak tanımlanabilir (Demiryürek, 2019). Örgütsel adalet kavramının temeli Adams (1965) tarafından geliştirilen Eşitlik Teorisi’ne dayanmaktadır. Eşitlik Teorisi’ne göre, çalışanlar iki tür kıyaslama yapmaktadırlar. Birincisi, örgüte sağladıkları katkı ile kazançlarını kıyaslamaktadırlar. İkincisi ise kendi kazançları ile örgütün diğer çalışanların kazançlarını kıyaslamaktadırlar. Kavram olarak ise 1987 yılında Greenberg tarafından kullanılmıştır (Çetin, 2019). Greenberg (1990a), çalışanların örgütsel uygulamaların, süreçlerin ve kararların adil olup olmadığıyla ilgili algılamalarını ve bu algılamaların örgüt içerisinde çalışan davranışları üzerindeki etkilerini ele almıştır. Greenberg’e (1987) göre örgütsel adalet, hem çalışanların kişisel doyumları açısından hem de örgütlerin hedeflerine etkili bir şekilde ulaşabilmeleri için gereklidir. Tam aksine adaletsizlik ise örgütsel bir sorun olarak görülmektedir (akt: Titrek, 2009). Adil olmayan uygulamalar, çalışanların çabalarını ve motivasyonlarını azaltır, insan kaynaklarının yok olmasına neden

olabilir, örgütsel etkinlikleri zayıflatır ve örgütsel gelişme süreci üzerinde yıkıcı bir etki doğurabilir (Chegini, 2009). Kısaca, algılanan adalet, çalışanın iş yerine ve işine karşı tutumlarını önemli derecede etkilemektedir (Choi, 2011).

Örgütsel adaletin boyutları ile ilgili alanyazın incelendiğinde, farklı görüşler ortaya çıkmasına rağmen en yaygın görüş, üç boyutun olduğudur. Bunlar; dağıtımsal adalet, işlemsel (Prosedür) adalet ve etkileşimsel adalettir (Bektaş, 2020; Nam, 2008; Söyük, 2007; Şamdan, 2019). Örgütsel adaletin bu boyutları kronolojik olarak sıralandığında (Colquitt, Greenberg, and Zapata-Phelan, 2005; akt: Saruhan, 2019): 20. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan örgütsel adaletin ilk boyutu dağıtımsal adalet kavramıdır. Dağıtımsal adaleti, 1990'lı yıllara kadar devam eden prosedür adaleti kavramı; 1980'li yıllarda ortaya çıkarak günümüze kadar devam eden etkileşimsel adalet kavramı ve günümüzde egemen olan ve birçok yönü bir arada bulunduran bütünleştirici adalet kavramı takip etmiştir.

Dağıtımsal adalet, kazanımların, örgüt çalışanları arasında, ne oranda paylaştırıldığı (Cropanzano ve Greenberg, 1997; Karaeminoğulları, 2006) ve örgütsel çıktılarının dağıtımında tüm çalışanların aynı muameleyi görüp görmediği ile ilgilidir (Cropanzano, Bowen ve Gilliland, 2007). Çalışanlar örgüt içerisinde ortaya koydukları performans ile karşılığında elde ettikleri kazançları karşılaştırmaktadırlar. Çalışanlar, karşılaştırma sonucunda herhangi bir eşitsizlik algısına sahip olurlarsa örgütte adaletin olmadığını düşünürler. Bu durumda örgüt çalışanları, kızgınlık, mutsuzluk, suçluluk vb. hislere kapılıp kendisinin veya diğer çalışanların tutum ve davranışlarında sebep olmaktadır (Söyük, 2007). Dağıtım adaletinde esas olan, bireylerin, dağıtılan kaynaklardan adil şekilde pay aldığını düşünmesidir (Özdevecioğlu, 2003). Örgütteki dağıtımın adil olduğu yargısına varmak ya da adil bir dağıtım gerçekleştirmek hiç kolay değildir. Örgütte ücret, terfi, görev, yetki ve sorumluluklar, ödül vb. kaynakların adil bir biçimde dağıtılamaması mümkündür. Bazen kaynakları korumak ve harcamama kaygısı, adaleti sağlamada engeldir. Dolayısıyla örgütlerde adaletin varlığından söz etmek için dağıtım adaleti çok önemli olsa da tek başına yeterli değildir (Karaeminoğulları, 2006).

İşlemsel adalet, dağıtım adaletinin bir tamamlayıcısı niteliğindedir. Çalışanlar için elde edilen kazançlar kadar dağıtıma ilişkin kararların nasıl verildiği de çalışanların adalet algılarını etkilemektedir (Cropanzano ve Greenberg, 1997). Örgüt çalışanlarını ilgilendiren kararların alınması ve uygulanması sürecinde çalışanların katılımı, çalışanların adalet algılarına olumlu yönde katkı sağlamaktadır (Greenberg, 1990b; Moorman, 1991). Bu katkı, çalışanların motivasyonunu, verimliliğini, örgüte bağlılığını artırırken örgüte karşı aidiyet duygusunu yükseltmektedir (Dahmaz, 2019). Kazanımların dağıtımında kullanılan ilkelerin birbirleriyle tutarlı olması; karar veren yöneticilerin çalışanlara karşı önyargılı olmaması; örgüt çalışanlarına yapılan bilgilendirmelerin doğru olması; örgüt çalışanlarının adaletsiz olarak algıladıkları kararları değiştirebilmelerine olanak sağlanması; örgüt çalışanlarının dağıtım kararları alınırken kaygıları, değerleri ve bakış açılarının temsil edilmesi ve örgütteki dağıtımla ilgili alınan kararların çalışanların temel ahlaki ve etik değerleri ile uyumlu olması çalışanların işlemsel adalet algılarını doğrudan etkilemektedir (Leventhal, Karuza ve Fry, 1980).

Etkileşimsel adalet, önceleri işlemsel adaletin içinde ele alınırken, daha sonraları bağımsız üçüncü bir adalet türü olarak ele alınmıştır (Folger ve Cropanzano, 1998). Etkileşimsel adalet, işlemsel adaletin kişiler arası ilişkiler boyutudur (Niehoff ve Moorman, 1993). Dağıtım adaletindeki gibi belli durumlara ya da işlemsel adaletteki gibi örgütün tamamına

değil, daha çok yöneticilere karşı olan tutum, tepki ve davranışları etkilemektedir (Uysal, 2014). Etkileşimsel adaletin sağlanması için (Bies ve Moag, 1986; akt. Ülbeği, 2011): Karar alma sürecinde iletişime açık olunmalı, çalışanlara karşı dürüst davranılmalıdır. Çalışanlara saygı göstermeli ve çalışanları incitecek olumsuz davranışlardan çekinmelidir. Çalışanların hoşnut olmayacağı sorular sormaktan kaçınılmalıdır. Alınan kararlarla ilgili yeterli bilgilendirme yapılmalı ve kararlar anlaşılır düzeyde açıklanmalıdır.

Örgütsel adaleti etkileyen ve örgütsel adaletin etkilediği birçok değişken vardır. Günümüz modern toplumlarının en belirgin özelliği örgütlü olmasıdır. İnsanlar bu örgütlerin içinde önemli bir parça olarak yer almaktadır. Dolayısıyla örgüt içerisinde yer alan insanların duygu ve düşünceleri önem arz etmektedir (Yürür, 2008). Örgütün bir üyesi olan çalışanların örgüte karşı olan duygularının örgütsel ve kişisel sonuçları bulunmaktadır. Çalışanların örgütlerinde beklentilerinin karşılanmadığı veya yöneticileri ya da mensubu olduğu örgütü adil olarak değerlendirmedeği takdirde; sorumluluktan kaçma, işten ayrılma, düşmanca tutumlar sergileme, sosyal ve ruhsal rahatsızlıklar gösterme gibi olumsuz davranışsal sonuçları ortaya çıkmaktadır. Çalışanların örgütsel adalet algıları olumlu ise daha çok iş yapmaya ve yüksek performans göstermeye istekli oldukları söylenebilir. Başka bir ifadeyle çalışanların adalet algılamaları, onların tavır ve davranışlarını şekillendirmektedir. Çalışanların performansını arttırmak için çalışanların motive edilmesi, davranışlarının örgüt çıkarlarına uygun yönlendirilmesi, çalışanlara önem verildiğinin hissettirilmesi gereklidir. Bu bağlamda toplum için hukuksal adalet ne kadar gerekli ise örgütlerde de örgütsel adalet o kadar gereklidir (İyigün, 2012). Örgütsel adaletin öncellerini kıdem, güven, kontrol, bağlılık, ödül sistemi, eşitlik algısı, kültür vb. olarak ifade etmek mümkündür. Örgütsel adaletin çıktılarını ise iş doyumu, örgütsel bağlılık, örgütsel güven, işten ayrılma niyeti, örgütsel stres, duygusal tükenmişlik, çatışma, iş performansı, örgütsel etkililik olarak ifade etmek mümkündür (Polat, 2007). Kısaca örgütsel adalet, bireysel ve örgütsel sonuçlara etkisi nedeniyle hem çalışanlar hem de örgütler açısından önem arz etmektedir (Yürür, 2008).

Eğitim örgütleri diğer örgütler gibi, istediği hedeflere ulaşabilmek, kaliteyi ve verimliliği arttırabilmek için çalışanların davranışları ile ilgili durumları göz önünde bulundurmaya zorundadırlar. Çalışan davranışlarının istendik düzeye ulaşabilmesi için eğitim örgütlerinin, çalışanlarının bazı ihtiyaçlarına cevap verebilmesi gerekmektedir. Çalışanların ihtiyaç duyduğu manevi unsurlardan birinin adalet olduğu söylenebilir (Saruhan, 2019). Eğitim örgütlerinin adil olarak algılanması, bu örgütlerin ilerlemesini sağlayan en önemli etkenlerden biridir. Çalışanlar arasında adaleti öncelikleri arasına koyan eğitim örgütlerinin etkililiği ve hedeflerine ulaşması kolaylaşabilir (Öztürk, 2020).

Örgütsel adaletin algılama sürecinin eğitim örgütlerindeki işleyiş ayağını oluşturan en önemli öğelerden okul yöneticileri ve öğretmenler, aynı zamanda eğitim örgütlerinin hedeflerine ulaşmasında da en önemli etkendirler (Çeçen, 2019). Çünkü örgütler, hem kişisel hem kişilerarası ilişkilerin yaşandığı, çalışanların görüşlerinden ve fikirlerinden etkilenen sosyal bir yapıdır (Coşkun, 2020). Bu sosyal yapı içerisinde öğretmenler büyük rol oynamakta ve okulların vazgeçilmez birer parçası olarak görülmektedir. Öğretmenlerin görevlerini ve sorumluluklarını yerine getirmekte istekli olmalarının, eğitimde hedeflenen verimin elde edilmesini sağlayacağı düşünülmektedir. Öğretmenlerin okula isteyerek gelmeleri, kendilerini okulun birer parçası olarak görmelerine bağlıdır. Öğretmenlerin güvenini kazanmak ve onların okula bağlılıklarını arttırmak açısından okuldaki süreçlerin adil bir şekilde işlemesi oldukça önemlidir. Örgütsel ortamda çalışanlar, yöneticilerden adil

ve dürüst davranışlar beklemekte ve günlük yaşamda sıkça bu konuyu dile getirmektedir (Aksay, 2021).

Alanyazında yapılan çalışmalara bakıldığında, Özgan ve Bozbayındır (2011) çalışmalarında okulda adil olmayan uygulamaların öğretmenlerde performans, iş doyumunu, bağlılık, güven ve motivasyonunda azalma, çatışma, moral bozukluğu, derste verimsizlik, stres, kendini değersiz hissetme, tükenmişlik ve ilişkilerde isteksizlik gibi durumların ortaya çıkmasına neden olduğunu tespit etmişlerdir. Tan (2006) ise ilköğretim okullarındaki uygulamalarda adaletli olunmamasının, öğretmenlerin iş doyumuna, meslek ve benlik algılarına olumsuz etkilerinin olduğunu ortaya koymuştur. Polat (2007) ve Selvitopu (2011) da öğretmenlerin örgütsel adalet algıları düşük olduğunda morallerinin ve motivasyonlarının düşeceğini; hayal kırıklığı ve mutsuzluk yaşayabileceklerini tespit etmişlerdir. Kasapoğlu (2015) da örgütte adaletsizlik olduğuna inanan öğretmenin okula karşı bağlılık hissetmeyeceğini ve zamanla örgüte yabancılaşmaya başlayacağını bunun sonucu olarak da okulun amaçlarını gerçekleştirmede herhangi bir çaba içerisine girmeyeceğini belirtmiştir. Öğretmenlerin kendilerinin örgütün birer saygın elemanı olarak görmeleri, okulda herkese eşit davranıldığını düşünmeleri ve hakları olanı elde ettiklerini bilmeleri, kısaca adaletli bir ortamda çalıştıklarını hissetmeleri, okulların amaçlarına ulaşmalarında ve işlevlerini yerine getirmelerinde etkilidir (Çırak, 2013).

Eğitim alanında yapılan çalışmalar göstermiştir ki adaletle iş görülmesi örgütlerin ilerlemesini sağlayan en önemli faktörlerden biridir. Örgütsel adalet konusunun araştırılması adil olan ya da adil olmayan uygulama ve davranışlara iş görenlerin nasıl tepki verdiklerinin anlaşılmasını ve yöneticilerin yönetim davranışları hakkında bilgi edinilebilmesini olanaklı kılmaktadır. Bu nedendir ki öğretmenlerin okullarını ve yöneticilerini “örgütsel adalet” kavramı çerçevesinde nasıl algıladıkları konusu eğitim yönetimi alanında çalışılmaya değer bir konu olarak örgütsel gündemdeki yerini korumaktadır (Çırak, 2013). Bu nedenle, sınıf öğretmenlerinin örgütsel adalet algılarının ne düzeyde olduğunun tespit edilmesi, alanda yapılan çalışmalarla karşılaştırmak ve sınıf öğretmenlerinin örgütsel adalet algılarını yüksek düzeyde tutmaya yol göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca yaşamlarının erken dönemlerinde olan çocukların eğitim hayatlarında kritik öğrenmeleri için önemli bir rol alan sınıf öğretmenlerinin (Dilci, 2012) örgütsel adalet algılarının bu çocukların gelişimine ve eğitim öğretim süreçlerine etkisinin yadsınamayacağı açıktır.

Örgütlerin genel amacı, etkili ve verimli bir şekilde çalışarak belirlenen hedeflere ulaşmaktır. Bu amacın gerçekleşmesi ise başarılı bir yönetim ile mümkündür. Örgütler ne kadar yeterli imkânlarla sahip olurlarsa olsunlar çalışanların örgüte olan bakış açıları, hedeflere ulaşmada en önemli unsurdur. Bu nedenle birçok araştırmacı örgütlerde çalışanların davranışları üzerine araştırma yapmış ve yapmaya devam etmektedir. Özellikle de çalışanların örgütsel adalet algıları, örgütün hedeflerine ulaşmasında önemli bir kriter olarak görülmektedir. Öğretmenlerin örgütsel adalet algıları, mesleklerini severek yapmaları ve okulların amaçlarına ulaşmasına açısından önemli bir yer tutmaktadır (Turhan, Erol, Demirkol ve Özdemir, 2019). Örgütsel adalet algısının birçok örgütsel değişkeni etkilemesi, örgütsel adalet konusunun çalışılmasını önemli ve gerekli kılmaktadır. Sınıf öğretmenlerinin örgütsel adalet algılarına ilişkin çalışmaların Düzce örnekleminde yapılmasının alana daha fazla ışık tutabileceği düşünülmektedir. Çalışma, alanyazında sınıf öğretmenlerinin örgütsel adalet algılarına yönelik yapılan nadir çalışmalardan olması nedeniyle de önem taşımaktadır.

Bu araştırmanın amacı, sınıf öğretmenlerinin, örgütsel adalet algılarının ne düzeyde olduğunu ve demografik özelliklerine göre anlamlı farklılık olup olmadığını tespit etmektir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Sınıf öğretmenlerinin örgütsel adalet algıları ile örgütsel adaletin alt boyutlarından olan dağıtımsal, işlemsel ve etkileşimsel adalet algıları ne düzeydedir?
2. Sınıf öğretmenlerinin örgütsel adalet algıları ile örgütsel adaletin alt boyutlarından olan dağıtımsal, işlemsel ve etkileşimsel adalet algıları demografik özelliklerine (cinsiyet, yaş, kıdem ve kurumdaki hizmet süresi) göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermekte midir?

Yöntem

Araştırma Modeli

Sınıf öğretmenlerinin örgütsel adalet algılarını ele alan bu çalışma nicel araştırma geleneği içinde gerçekleştirilmiştir. Bu araştırma, nicel araştırma yöntemleri içinde yer alan tarama modelinde gerçekleştirilmiştir. Tarama modelinde, geniş bir evrende evren hakkında genel bir yargıya varmak için bir durum var olduğu biçimde betimlenir (Karasar, 2007).

Evren ve Örneklem

Çalışmanın evrenini, 2020-2021 eğitim öğretim yılında Düzce İli Merkez ilçesinde resmi ilkokullarda görev yapan 559 sınıf öğretmeni oluşturmaktadır. Öğretmenler, çalışmaya gönüllülük esası ile dahil edilmiştir. Evrenin tamamına ulaşmanın mümkün olmaması nedeniyle 275 sınıf öğretmeni çalışmanın örneklemini oluşturmaktadır. Çalışmanın örnekleminin belirlenmesinde; basit seçkisiz örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Basit seçkisiz örnekleme yöntemi, evrendeki tüm birimlere, örnekleme seçilmek için eşit ve birbirinden bağımsız şans vermektedir (Özen ve Gül, 2010). Okulların uzaktan eğitime devam etmesi nedeniyle tüm öğretmenlere ulaşabilmek zorlaşmıştır. Okul yöneticilerinin de yardımıyla sınıf öğretmenlerine öncesinde araştırmadan bahsederek gönüllü olmalarının önemi vurgulanmıştır. Ardından gönüllü sınıf öğretmenlerine mesaj olarak ölçek linki yollanmıştır. Alanyazında geçerli ve güvenilir ölçümler yapabilmek için örneklem büyüklüğünün ölçekte yer alan madde sayısının 10 katından daha fazla olması önerilmektedir (Nunnally, 1978; Akgül, 2005; Tabachnick & Fidell, 2001). Buradan yola çıkarak örgütsel adalet ölçeğinde yer alan 19 madde dikkate alınarak örneklem büyüklüğünün minimum 190 olmasının yeterli olacağı görülmüş, bu nedenle daha fazla kişi örnekleme dahil edilmiştir. Öğretmenlerin demografik bilgilerine göre dağılımı Tablo 1'de gösterilmiştir. Tablo 1 incelendiğinde çalışma grubunun %62.2'sinin kadın ve %37.8'inin erkek olduğu; %16'sının kıdemini 5 yıl ve daha az, %22.2'sinin kıdemini 6-10 yıl, %30.5'inin kıdemini 11-15 yıl, %16.7'sinin kıdemini 16-20 yıl ve %14.5'inin kıdemini 21 yıl ve daha çok olduğu; %53.8'inin son kurumdaki görev süresinin 5 yıl ve daha az ve %46.2'sinin son kurumdaki görev süresinin 5 yıldan çok olduğu; %20'sinin 31 yaşında ve daha küçük, %33.1'inin 32-36 yaşında, %26.5'inin 37-41 yaşında ve %20.4'ünün 42 yaşında ve daha büyük olduğu görülmektedir.

Tablo 1. Öğretmenlerin Demografik Bilgileri

Değişken	Kategori	Açıklama	
		N	%

Cinsiyet	Kadın	171	62.2
	Erkek	104	37.8
	Toplam	275	100,0
Yaş	31 yaş ve altı	55	20.0
	32-36 yaş	91	33.1
	37-41 yaş	73	26.5
	42 yaş ve üzeri	56	20.4
	Toplam	275	100,0
Mesleki Kıdem	5 yıl ve daha az	44	16.0
	6-10 yıl	61	22.2
	11-15 yıl	84	30.5
	16-20 yıl	46	16.7
	21 yıl ve daha çok	40	14.5
Toplam	275	100,0	
Son Kurumdaki Görev Süresi	5 yıl ve daha az	148	53.8
	5 yıldan çok	127	46.2
	Toplam	275	100,0

Veri Toplama Aracı

Sınıf öğretmenlerinin örgütsel adalet algısı, Niehoff ve Moorman (1993) tarafından eğitim alanında örgütsel adalet algısını ölçmek amacıyla geliştirilen ve Polat (2007) tarafından Türkçe'ye uyarlanan "Örgütsel Adalet Ölçeği" ile ölçülmüştür. Uyarlama aşamasında, Türkiye'nin yedi coğrafi bölgesinden seçilen ikişer ilden 1281 öğretmen katılmıştır.

Tablo 2. Örgütsel Adalet Ölçeği ve Alt Boyutları

	Alt Boyutlar	Madde Numaraları
Örgütsel Adalet Ölçeği	Dağıtımsal Adalet	1-2-3-4-5-6
	İşlemsel Adalet	7-8-9-10-11-16-17-18-19
	Etkileşimsel Adalet	2-13-14-15

Tablo 2'de görüldüğü gibi araştırmada kullanılan örgütsel adalet ölçeği üç alt boyuttan (dağıtımsal adalet, işlemsel adalet, etkileşimsel adalet) oluşmaktadır. Dağıtımsal adalet 6 maddeden (1-2-3-4-5-6 numaralı maddeler), işlemsel adalet 9 maddeden (7-8-9-10-11-16-17-18-19 numaralı maddeler) ve etkileşimsel adalet 4 maddeden (2-13-14-15 numaralı maddeler) oluşmaktadır. Ölçek toplamda 19 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin tamamı için güvenilirlik Cronbach's Alpha katsayısı 0.96, dağıtımsal adalet alt boyutu için 0.89, işlemsel adalet alt boyutu için 0.95, etkileşimsel adalet alt boyutu için 0.90 çıkmıştır.

Bu araştırma kapsamında ölçeğin tamamı için güvenilirlik Cronbach's Alpha katsayısı 0.98, dağıtımsal adalet alt boyutu için 0.95, işlemsel adalet alt boyutu için 0.98, etkileşimsel adalet alt boyutu için 0.96 çıkmıştır. Örgütsel adalet ölçeği, "Hiç katılmıyorum.", "Katılıyorum.", "Kararsızım.", "Katılmıyorum." ve "Tamamen katılıyorum." seçenekleri şeklinde hazırlanan 5' li Likert tipi ölçektir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Düzce İli merkez ilçesinde veri toplama araçlarını uygulayabilmek için gerekli izinler Düzce İl Milli Eğitim Müdürlüğünden alınmıştır. Gerekli izinlerin alınmasından sonra Covid-19 salgını dolayısıyla ölçekler Google form uygulamasına yüklenmiştir. Ölçeklerin ilgili kişiler tarafından doldurulması için okul yöneticilerinden destek alınarak ölçek bağlantı adresleri öğretmenlere ulaştırılmıştır. Sınıf öğretmenlerine gerekli açıklamalar yapılarak gönüllülük esasına uygun olarak katılımları sağlanmıştır. Düzce ili Merkez ilçesinde bulunan 34 ilkokula ulaşılmıştır. Bu çalışmanın evrenini oluşturan ve ilkokullarda görev yapan 559 sınıf öğretmeninden çalışmanın örneklemini olan 275 sınıf öğretmeni ölçekleri yanıtlamıştır.

Araştırmacı tarafından uygulanan ölçekler, katılımcılara denek numarası verilip SPSS 24 paket programına aktarılmıştır. Hatalı, eksik işaretlenen herhangi bir veri bulunmamıştır. Çünkü Google form uygulaması bir soru cevaplanmadan diğer soruya geçmeyecek şekilde ayarlanmıştır. Elde edilen verilerde uç değer incelemesi yapılmış 8, 86, 135, 163, 166 ve 256 numaralı deneklerin standartlaştırılmış Z puanlarına (+3,-3) göre veri setinden çıkarılmasına karar verilmiştir. Atılan uç değerlerden sonra analizlere 269 kişinin verisi ile devam edilmiştir. Veriler analiz edilirken LISREL ve SPSS programları kullanılmıştır. Kullanılacak analiz yönteminin belirlenmesi amacıyla Kolmogrov-Smirnov ve Shapiro-Wilks testi sonuçları incelenerek verilerin normal dağılım gösterip göstermedikleri belirlenmiştir. Analiz sonucu, verilerin normal dağılmadığı görülmüş ve örgütsel adalet, dağıtımsal adalet, işlemsel adalet ve etkileşimsel adalet puanları için parametrik olmayan yöntemlerden Mann Whitney U ve Kruskal Wallis H testlerinin kullanılmasına karar verilmiştir.

Bulgular

Birinci Alt Amaca İlişkin Bulgular

Araştırmanın birinci alt amacı olan "Sınıf öğretmenlerinin örgütsel adalet algıları ile örgütsel adaletin alt boyutlarından olan dağıtımsal adalet algıları, işlemsel adalet algıları ve etkileşimsel adalet algıları ne düzeydedir?" sorusuna ilişkin bulgular aşağıda verilmiştir. Çalışmada kullanılan örgütsel adalet ölçeğinden elde edilen örgütsel adalet, dağıtımsal adalet, işlemsel adalet ve etkileşimsel adalet ortalamalarının betimsel istatistikleri Tablo 3'te verilmiştir. Tablo 3 incelendiğinde sınıf öğretmenlerinin örgütsel adalet puan ortalamalarının $X=70.61$, dağıtımsal adalet puan ortalamalarının $X=22.10$, işlemsel adalet puan ortalamalarının $X=32.66$ ve etkileşimsel adalet puan ortalamalarının $X=15.85$ olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Örgütsel Adalet ve Alt Boyutlarına İlişkin Ortalamalar

	N	Minimum	Maksimum	Ortalama	Std. Sapma
Örgütsel Adalet	269	21,00	95,00	70,6097	20,17480

Dağıtımsal Adalet	269	6,00	30,00	22,1041	6,51551
İşlemsel Adalet	269	9,00	45,00	32,6580	10,07852
Etkileşimsel Adalet	269	4,00	20,00	15,8476	4,36777

Tablo 4. Değerlendirme Kriterine Göre Betimsel İstatistikler

Ölçekler ve Alt Boyutları	N	Minimum	Maksimum	Değerlendirme Ortalaması	Std. Sapma
Örgütsel Adalet	269	1,11	5,00	3,7163	1,06183
Dağıtımsal Adalet	269	1,00	5,00	3,6840	1,08592
İşlemsel Adalet	269	1,00	5,00	3,6287	1,11984
Etkileşimsel Adalet	269	1,00	5,00	3,9619	1,09194

Not: 1.00-1.79 arasında ise- Çok Düşük, 1.80-2.59 arasında ise- Düşük, 2.60-3.39 arasında ise- Orta, 3.40-4.19 arasında ise- Yüksek, 4.20-5.00 arasında ise- Çok Yüksek.

Tablo 4 incelendiğinde, sınıf öğretmenlerinin ölçeğin tamamına ilişkin örgütsel adalet algılarının ($X=3.71$) yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Dağıtımsal adalet puanları değerlendirme ortalamasına ($X=3.68$) bakıldığında sınıf öğretmenlerinin yüksek düzeyde dağıtımsal adalet algısına sahip olduğu; işlemsel adalet puanları değerlendirme ortalamasına ($X=3.62$) bakıldığında sınıf öğretmenlerinin yüksek düzeyde işlemsel adalet algısına sahip olduğu ve etkileşimsel adalet puanları değerlendirme ortalamasına ($X=3.96$) bakıldığında sınıf öğretmenlerinin yüksek düzeyde etkileşimsel adalet algısına sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgulara göre sınıf öğretmenlerinin etkileşimsel adalet algı düzeyleri, dağıtımsal adalet algı düzeylerinden ve işlemsel adalet algı düzeylerinden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

İkinci Alt Amaca İlişkin Bulgular

Araştırmanın ikinci alt amacı olan “Sınıf öğretmenlerinin örgütsel adalet algıları ile örgütsel adaletin alt boyutlarından olan dağıtımsal adalet algıları, işlemsel adalet algıları ve etkileşimsel adalet algıları demografik özelliklerine (cinsiyet, yaş, eğitim durumu, kıdem ve okuldaki hizmet süresi) göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermekte midir?” sorusuna ilişkin bulgular ve yorumlar aşağıda verilmiştir.

Cinsiyete Göre Fark Analizi Sonuçları

Çalışmada kullanılan örgütsel adalet ölçeğinden elde edilen örgütsel adalet, dağıtımsal adalet, işlemsel adalet ve etkileşimsel adalet puanlarının cinsiyet değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterip göstermediğinin incelenmesi amacıyla yapılan Mann Whitney U Testi sonuçları Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. Cinsiyete Göre Mann Whitney U Testi Sonuçları

Cinsiyet	N	Sıra ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Kadın	168	130,71	21959,00	7763,00	0,242

Sınıf Öğretmenlerinin Örgütsel Adalet Algılarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi

Örgütsel Adalet	Erkek	101	142,14	14356,00		
	Toplam	269				
Dağıtımsal Adalet	Kadın	168	129,91	21825,50	7629,50	0,165
	Erkek	101	143,46	14489,50		
	Toplam	269				
İşlemsel Adalet	Kadın	168	130,73	21962,50	7766,50	0,243
	Erkek	101	142,10	14352,50		
	Toplam	269				
Etkileşimsel Adalet	Kadın	168	134,46	22589,00	8393,00	0,880
	Erkek	101	135,90	13726,00		
	Toplam	269				

Tablo 5 incelendiğinde, kadın ve erkek öğretmenlerin örgütsel adalet ($U=7763.00$, $p>0.05$), dağıtımsal adalet ($U=7629.50$, $p>0.05$), işlemsel adalet ($U=7766.50$, $p>0.05$) ve etkileşimsel adalet ($U=9393.00$, $p>0.05$) puanları arasında %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir. Buna göre sınıf öğretmenlerinin cinsiyetlerinin örgütsel adalet, dağıtımsal adalet, işlemsel adalet ve etkileşimsel adalet algularına etkisi yoktur denilebilir.

Yaşa Göre Fark Analizi Sonuçları

Çalışmada kullanılan örgütsel adalet ölçeğinden elde edilen örgütsel adalet, dağıtımsal adalet, işlemsel adalet ve etkileşimsel adalet puanlarının yaş değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterip göstermediğinin incelenmesi amacıyla yapılan Kruskal Wallis H Testi sonuçları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Yaşa Göre Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

	Yaş	N	Sıra ortalaması	H	sd	p
Örgütsel Adalet	31 yaş ve altı	54	142,73	8.151	3	0.043*
	32-36 yaş	88	116,35			
	37-41 yaş	73	140,10			
	42 yaş ve üzeri	54	150,77			
	Toplam	269				
Dağıtımsal Adalet	31 yaş ve altı	54	142,85	11.116	3	0.011*
	32-36 yaş	88	114,84			
	37-41 yaş	73	136,88			
	42 yaş ve üzeri	54	157,47			
	Toplam	269				

İşlemsel Adalet	31 yaş ve altı	54	145,19	6.081	3	0.108
	32-36 yaş	88	118,49			
	37-41 yaş	73	140,42			
	42 yaş ve üzeri	54	144,38			
	Toplam	269				
Etkileşimsel Adalet	31 yaş ve altı	54	133,33	9.084	3	0.028*
	32-36 yaş	88	117,15			
	37-41 yaş	73	144,15			
	42 yaş ve üzeri	54	153,39			
	Toplam	269				

Tablo 6 incelendiğinde, öğretmenlerin işlemsel adalet ($H(3)=6.081$, $p>0.05$) algılarının yaşa göre % 95 güven düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği; örgütsel adalet ($H(3)=8.151$, $p<0.05$), dağıtımsal adalet ($H(3)=11.116$, $p<0.05$) ve etkileşimsel adalet ($H(3)=9.084$, $p<0.05$) puanları arasında yaşa göre %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Hangi gruplar arasında anlamlı fark olduğunun belirlenmesi amacıyla gruplar ikili Mann Whitney U Testi ile karşılaştırılmıştır. Yapılan Mann Whitney U Testleri sonucu Tablo 7, Tablo 8 ve Tablo 9'da gösterilmiştir.

Tablo 7. Örgütsel Adalet Puanları için Mann Whitney U Testi

	Yaş	N	Sıra ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Örgütsel Adalet	31 yaş ve altı	54	79,93	4316,00	1921.00	0.056
	32-36 yaş	88	66,33	5837,00		
	Toplam	142				
Örgütsel Adalet	31 yaş ve altı	54	64,86	3502,50	1924.50	0.820
	37-41 yaş	73	63,36	4625,50		
	Toplam	127				
Örgütsel Adalet	31 yaş ve altı	54	52,94	2859,00	1374.00	0.605
	42 yaş ve üzeri	54	56,06	3027,00		
	Toplam	108				
Örgütsel Adalet	32-36 yaş	88	74,49	6555,50	2639.50	0.052
	37-41 yaş	73	88,84	6485,50		
	Toplam	161				
Örgütsel Adalet	32-36 yaş	88	64,52	5678,00	1762.00	0.010*
	42 yaş ve üzeri	54	82,87	4475,00		
	Toplam	142				

Sınıf Öğretmenlerinin Örgütsel Adalet Algılarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi

	37-41 yaş	73	61,90	4518,50	1817.50	0.453
Örgütsel Adalet	42 yaş ve üzeri	54	66,84	3609,50		
	Toplam	127				

Tablo 7 incelendiğinde, öğretmenlerin örgütsel adalet puanlarında yaşa göre farkın 32-36 yaş grubu öğretmenler ile 42 yaş ve üzerindeki öğretmenler arasında olduğu tespit edilmiştir ($U=1762.00$, $p<0.05$). 42 yaş ve üzerindeki kişilerin örgütsel adalet puan ortalamalarının ($X=82.87$) 32-36 yaş grubundaki kişilerin örgütsel adalet puan ortalamalarından ($X=64.52$) yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 8. Dağıtımsal Adalet Puanları İçin Mann Whitney U Testi

	Yaş	N	Sıra ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Dağıtımsal Adalet	31 yaş ve altı	54	80,28	4335,00	1902.00	0.045*
	32-36 yaş	88	66,11	5818,00		
	Toplam	142				
Dağıtımsal Adalet	31 yaş ve altı	54	65,66	3545,50	1881.50	0.661
	37-41 yaş	73	62,77	4582,50		
	Toplam	127				
Dağıtımsal Adalet	31 yaş ve altı	54	51,92	2803,50	1318.500	0.387
	42 yaş ve üzeri	54	57,08	3082,50		
	Toplam	108				
Dağıtımsal Adalet	32-36 yaş	88	74,60	6564,50	2648.50	0.055
	37-41 yaş	73	88,72	6476,50		
	Toplam	161				
Dağıtımsal Adalet	32-36 yaş	88	63,13	5555,00	1639.00	0.002*
	42 yaş ve üzeri	54	85,15	4598,00		
	Toplam	142				
Dağıtımsal Adalet	37-41 yaş	73	59,38	4335,00	1634.00	0.099
	42 yaş ve üzeri	54	70,24	3793,00		
	Toplam	127				

Tablo 8 incelendiğinde, öğretmenlerin dağıtımsal adalet puanlarında yaşa göre farkın 32-36 yaş grubu öğretmenler ile 42 yaş ve üzerindeki öğretmenler arasında ($U=1639.00$, $p<0.05$) ve 31 yaş ve altındaki öğretmenler ile 32-36 yaş grubu öğretmenler arasında olduğu tespit edilmiştir. ($U=1902.00$, $p<0.05$). 42 yaş ve üzerindeki öğretmenlerin dağıtımsal adalet puan ortalamalarının ($X=85.15$) 32-36 yaş grubundaki öğretmenlerin dağıtımsal adalet puan ortalamalarından ($X=63.13$) yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca 31 yaş ve altındaki

öğretmenlerin dağıtımsal adalet puan ortalamalarının ($X=80.28$) 32-36 yaş grubundaki öğretmenlerin dağıtımsal adalet puan ortalamalarından ($X=63.15$) yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 9. Etkileşimsel Adalet Puanları İçin Mann Whitney U Testi

	Yaş	N	Sıra ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Etkileşimsel Adalet	31 yaş ve altı	54	76,88	4151,50	2085.50	0.215
	32-36 yaş	88	68,20	6001,50		
	Toplam	142				
Etkileşimsel Adalet	31 yaş ve altı	54	61,11	3300,00	1815.00	0.435
	37-41 yaş	73	66,14	4828,00		
	Toplam	127				
Etkileşimsel Adalet	31 yaş ve altı	54	50,34	2718,50	1233.50	0.156
	42 yaş ve üzeri	54	58,66	3167,50		
	Toplam	108				
Etkileşimsel Adalet	32-36 yaş	88	73,63	6479,50	2563.50	0.025*
	37-41 yaş	73	89,88	6561,50		
	Toplam	161				
Etkileşimsel Adalet	32-36 yaş	88	64,32	5660,00	1744.00	0.007*
	42 yaş ve üzeri	54	83,20	4493,00		
	Toplam	142				
Etkileşimsel Adalet	37-41 yaş	73	62,13	4535,50	1834.50	0.492
	42 yaş ve üzeri	54	66,53	3592,50		
	Toplam	127				

Tablo 9 incelendiğinde, öğretmenlerin etkileşimsel adalet puanlarında yaşa göre farkın 32-36 yaş grubu öğretmenler ($U=2563.50$, $p<0.05$) ve 37-41 yaş grubu öğretmenler ile 42 yaş ve üzerindeki öğretmenler arasında ($U=1744.00$, $p<0.05$) olduğu tespit edilmiştir. 42 yaş ve üzerindeki öğretmenlerin etkileşimsel adalet puan ortalamalarının ($X=83.20$) 32-36 yaş grubundaki öğretmenlerin etkileşimsel adalet puan ortalamalarından ($X=64.32$) yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca 37-41 yaş grubundaki öğretmenlerin etkileşimsel adalet puan ortalamalarının ($X=89.88$) 32-36 yaş grubundaki öğretmenlerin etkileşimsel adalet puan ortalamalarından ($X=73.63$) yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Bu bulgulara göre, 32-36 yaş grubu sınıf öğretmenlerinin örgütsel adalet algıları, dağıtımsal adalet algıları ve etkileşimsel adalet algılarının 42 yaş üzeri sınıf öğretmenlerinin örgütsel adalet algılarından, dağıtımsal adalet algılarından ve etkileşimsel adalet algılarından düşük olduğu tespit edilmiştir.

Kıdeme Göre Fark Analizi Sonuçları

Çalışmada kullanılan örgütsel adalet ölçeğinden elde edilen örgütsel adalet, dağıtımsal adalet, işlemsel adalet ve etkileşimsel adalet puanlarının kıdem değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterip göstermediğinin incelenmesi amacıyla yapılan Kruskal Wallis H Testi sonuçları Tablo 10'da gösterilmiştir.

Tablo 10. Kıdeme Göre Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

	Yaş	N	Sıra ortalaması	H	sd	p
Örgütsel Adalet	5 yıl ve daha az	42	142,50	5.731	4	0.220
	6-10 yıl	60	129,61			
	11-15 yıl	83	124,05			
	16-20 yıl	45	135,50			
	21 yıl ve üzeri	39	157,94			
	Toplam		269			
Dağıtımsal Adalet	5 yıl ve daha az	42	142,49	7.727	4	0.102
	6-10 yıl	60	128,77			
	11-15 yıl	83	122,98			
	16-20 yıl	45	134,61			
	21 yıl ve üzeri	39	162,56			
	Toplam		269			
İşlemsel Adalet	5 yıl ve daha az	42	144,23	4.180	4	0.382
	6-10 yıl	60	131,52			
	11-15 yıl	83	125,06			
	16-20 yıl	45	133,84			
	21 yıl ve üzeri	39	152,91			
	Toplam		269			
Etkileşimsel Adalet	5 yıl ve daha az	42	135,46	6.410	4	0.171
	6-10 yıl	60	127,68			
	11-15 yıl	83	124,22			
	16-20 yıl	45	144,53			
	21 yıl ve üzeri	39	157,72			
	Toplam		269			

Tablo 10 incelendiğinde, öğretmenlerin örgütsel adalet ($H(4)=5.731$, $p>0.05$), dağıtımsal adalet ($H(4)=7.727$, $p>0.05$), işlemsel adalet ($H(4)=4.180$, $p>0.05$) ve etkileşimsel adalet ($H(4)=6.410$, $p<0.05$) puanları arasında kıdem yılına göre % 95 güven düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Buna göre sınıf öğretmenlerinin

kıdemlerinin örgütsel adalet, dağıtımsal adalet, işlemsel adalet ve etkileşimsel adalet algıları arasında anlamlı farklılık yoktur.

Kurumdaki Görev Süresine Göre Fark Analizi Sonuçları

Çalışmada kullanılan örgütsel adalet ölçeğinden elde edilen örgütsel adalet, dağıtımsal adalet, işlemsel adalet ve etkileşimsel adalet puanlarının kurumdaki görev süresi değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterip göstermediğinin incelenmesi amacıyla yapılan Mann Whitney U Testi sonuçları Tablo 11’de verilmiştir.

Tablo 11. Kurumdaki Görev Süresi Göre Mann Whitney U Testi Sonuçları

	Kurumdaki Görev Süresi	N	Sıra ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Örgütsel Adalet	5 yıl ve daha az	146	140,88	20568,50	8120.50	0.176
	5 yıldan çok	123	128,02	15746,50		
	Toplam	269				
Dağıtımsal Adalet	5 yıl ve daha az	146	139,73	20401,00	8288.00	0.275
	5 yıldan çok	123	129,38	15914,00		
	Toplam	269				
İşlemsel Adalet	5 yıl ve daha az	146	142,39	20789,50	7899.50	0.088
	5 yıldan çok	123	126,22	15525,50		
	Toplam	269				
Etkileşimsel Adalet	5 yıl ve daha az	146	140,25	20477,00	8212.00	0.217
	5 yıldan çok	123	128,76	15838,00		
	Toplam	269				

Tablo 11 incelendiğinde, öğretmenlerin çalıştığı kurumdaki görev süresi 5 yıl ve daha az olan kişiler ile 5 yıldan çok olan kişilerin örgütsel adalet ($U=8120.50$, $p>0.05$), dağıtımsal adalet ($U=8288.00$, $p>0.05$), işlemsel adalet ($U=7899.50$, $p>0.05$) ve etkileşimsel adalet ($U=8212.00$, $p>0.05$) puanları arasında % 95 güven düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Buna göre sınıf öğretmenlerinin kurumdaki görev sürelerinin örgütsel adalet algıları, dağıtımsal adalet algıları, işlemsel adalet algıları ve etkileşimsel adalet algıları arasında anlamlı farklılık yoktur.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Araştırma sonucunda sınıf öğretmenlerinin ölçeğin tamamına ilişkin örgütsel adalet algıları yüksek düzeydedir. Ayrıca örgütsel adaletin alt boyutları olan dağıtımsal adalet, işlemsel adalet ve etkileşimsel adalet algıları da yüksek düzeydedir. Dolayısıyla sınıf öğretmenlerinin görev yaptığı okulları adaletli örgütler olarak algıladıkları tespit edilmiştir. Sınıf öğretmenlerinin örgütsel adaletle ilişkin algılarının en yüksek, etkileşimsel adalet boyutunda

olduğu ortaya çıkmıştır. Bu sonuçtan yola çıkarak, sınıf öğretmenleri, okul yöneticilerinin tüm öğretmenlere eşit ve tarafsız davrandığı algısında olduğu sonucuna ulaşılabilir. Ayrıca sınıf öğretmenlerinin alınan kararlarda söz sahibi oldukları ve okul yöneticileri ile iyi iletişim kurdukları düşünülebilir. Okullarda alınan kararların öğretmenlerin katılımı ve belirli prosedürlere uygun olarak alındığı söylenebilir.

Alanyazında benzer sonuçların elde edildiği çalışmaları görmek mümkündür. Polat (2007) 1281 ortaöğretim öğretmeni ile gerçekleştirdiği çalışmada ortaöğretim öğretmenlerinin örgütsel adalet, dağıtımsal adalet, işlemsel adalet ve etkileşimsel adalet algılarının yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşmıştır. Çırak (2013) 357 ilköğretim öğretmeni ile yapmış olduğu çalışmada öğretmenlerin örgütsel adalet, dağıtımsal adalet, işlemsel adalet ve etkileşimsel adalet algılarının yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşmıştır. Uysal (2014) genel liselerde görev yapan 275 öğretmenin örgütsel adalet algılarının orta düzeyde olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca örgütsel adaletin alt boyutları olan dağıtımsal adalet, işlemsel adalet ve etkileşimsel adalet algılarının da orta düzeyde olduğu sonucuna ulaşmıştır. Aksay (2021) Bolu ilinde 1045 öğretmen ile yapmış olduğu çalışmada öğretmenlerin örgütsel adalet, dağıtımsal adalet, işlemsel adalet ve etkileşimsel adalet algılarının yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşmıştır. Akdeniz (2018) 353 öğretmen ile yapmış olduğu çalışmada öğretmenlerin örgütsel adalet, dağıtımsal adalet, işlemsel adalet ve etkileşimsel adalet algılarının orta düzeyde olduğu sonucuna ulaşmıştır. Yalçıntaş ve San (2017) 299 katılımcı ile yapmış oldukları çalışmalarında katılımcıların genel örgütsel adalet, dağıtımsal adalet, işlemsel adalet ve etkileşimsel adalet algılarını orta düzeyde sonucuna ulaşmıştır. Dahmaz (2019) 257 sınıf öğretmeni ile ilgili yapmış olduğu çalışmada sınıf öğretmenlerinin örgütsel adalet algılarının yüksek düzeyde olduğunu tespit etmiştir. Saruhan (2019) Şanlıurfa ilinde 450 yönetici ve öğretmen ile yaptığı çalışmada örgütsel adalet algı düzeylerinin yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşmıştır. Tekel (2019) 362 öğretmen ile yaptığı çalışmada öğretmenlerin örgütsel adalet algılarının, işlemsel adalet algılarının ve etkileşimsel adalet algılarının yüksek düzeyde olduğunu, dağıtımsal adalet algılarının ise orta düzeyde olduğunu tespit etmiştir. Turhan vd. (2019) yapmış olduğu çalışmada öğretmenlerin örgütsel adalet algılarının yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ersoy (2020) çalışmada, öğretmenlerin örgütsel adalet, dağıtımsal adalet, işlemsel adalet ve etkileşimsel adalet algılarının yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşmıştır. Alanyazında yapılan çalışmalara bakıldığında öğretmenlerin örgütsel adalet algılarının genellikle yüksek düzeyde olduğu görülmektedir.

Araştırma sonuçlarının alanyazın ile genel olarak tutarlılık gösterdiği görülmektedir. Bu sonuçlara göre, öğretmenler, ödül ve cezaların adil dağıtıldığını, öğretmenlerin karar alma sürecinde okul yöneticileri tarafından dikkate alındığını düşünmektedirler. Özellikle okul yöneticilerinin nazik davrandığı, öğretmenlerinin ihtiyaçlarına karşı duyarlı olduğu ve öğretmenler ile ilgili kararlar alınırken yasal haklarının göz önünde bulundurduğu düşünülebilir.

Araştırma sonucunda sınıf öğretmenlerinin örgütsel adalet algılarının cinsiyet değişkenine göre değişmediği tespit edilmiştir. Alanyazında yapılan çalışmalarda Açıl (2020), Altınkurt ve Yılmaz (2010), Coşkun (2019), Çeçen (2019), Çelik (2011), Dahmaz (2019), Ersoy (2020), Karaman (2009), Turhan vd. (2019), Uysal (2014), Yalçıntaş ve San (2017), Yıldız ve Atilla (2019) da sınıf öğretmenlerinin örgütsel adalet algılarının cinsiyet değişkenine göre değişmediğini tespit edilmişlerdir. Polat (2007) erkek öğretmenlerin kadın öğretmenlere göre

yöneticilerini daha adil bulduğu sonucuna ulaşmıştır. Örgütsel adaletin alt boyutlarında ise dağıtımsal ve etkileşimsel adalet boyutlarında ilişki tespit etmiştir. Hem dağıtımsal adalet hem de etkileşimsel adalet algılarında erkek öğretmenlerin kadın öğretmenlere göre yöneticilerini daha adil gördüğünü tespit etmiştir. Bu duruma, okul yöneticilerinin çoğunluğunun erkek olması ve erkek öğretmenlerle daha kolay iletişim kurmasının neden olabileceğini belirtmiştir. İşlemsel adalet algılarında cinsiyet değişkeni ile arasında bir fark görülmemiştir. Tekel (2019) çalışmasında kadın öğretmenlerin erkek öğretmenlere göre daha yüksek örgütsel adalet algısına sahip olduğu, Demirbilek (2018) ve Saruhan (2019) çalışmalarında ise erkek egemen toplum olunmasından dolayı erkek öğretmenlerin kadın öğretmenlere göre daha yüksek adalet algısına sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Çırak (2013) dağıtımsal adalet ve etkileşimsel adalet alt boyutlarında erkek öğretmenlerin kadın öğretmenlerde daha yüksek adalet algılarına sahip olduklarını ortaya koymuştur. Polat ve Celep (2008) erkek öğretmenlerin kadın öğretmenlere göre yöneticilerinin daha adil davrandığını düşündükleri sonucuna ulaşmışlardır. Şamdan (2019) çalışmasında erkek öğretmenlerin örgütsel adalet algı düzeylerinin kadın öğretmenlerden daha yüksek olduğunu tespit etmiştir.

Örgütsel adalet algısı yaşa göre incelendiğinde, 42 yaş ve üzerinde öğretmenlerin 32-36 yaş grubundaki öğretmenlerden daha yüksek örgütsel adalet algısına sahip oldukları; 42 yaş ve üzeri öğretmenler ile 31 yaş altı öğretmenlerin 32-36 yaş grubu öğretmenlerinden daha yüksek dağıtımsal adalet algılarına sahip oldukları; 42 yaş ve üzeri öğretmenler ile 37-41 yaş grubu öğretmenlerin 32-36 yaş grubu öğretmenlerinden daha yüksek etkileşimsel adalet algılarına sahip oldukları tespit edilmiştir. İşlemsel adalet algılarının yaş grupları arasında farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Genel olarak sınıf öğretmenlerinin örgütsel adalet algılarına bakıldığında öğretmenlerin yaşı ilerledikçe örgütsel adalet algı düzeyleri de artmaktadır. Karaman (2009), Cesur (2019), Ersoy (2020) çalışmalarında örgütsel adalet algısı ile yaş değişkeni arasında anlamlı bir fark tespit etmemişlerdir. Çırak (2013) öğretmenlerin, örgütsel adalet algılarının, dağıtımsal adalet algılarının, işlemsel adalet algılarının ve etkileşimsel adalet algılarının yaş değişkeni ile farklılık gösterdiğini tespit etmiştir. Gök ve Öztürk (2018) yaptıkları çalışmada örgütsel adalet algısının alt boyutlarından dağıtımsal, işlemsel ve etkileşimsel adalet algılarının 51 ve üstü yaş grubunda yüksek düzeyde olduğunu, 31-40 yaş aralığındaki katılımcıların dağıtımsal adalet algılarının düşük düzeyde olduğunu, diğer yaş gruplarında örgütsel adalet algısının alt boyutlarına yönelik algılarının orta düzeyde olduğunu tespit etmişlerdir. Aksay (2021) öğretmenlerin genel örgütsel adalet ve örgütsel adaletin alt boyutları olan dağıtımsal, işlemsel ve etkileşimsel adalet algılarının yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılık olmadığını tespit etmiştir. Akkaya (2019) genç öğretmenlerin okuldaki uygulamaları diğer öğretmenlere göre daha adil algıladığı sonucuna ulaşmıştır. Bu duruma yaşça büyük öğretmenlerin daha fazla yaşantıya sahip olmaları ve meslek yaşamları boyunca olumsuz durumlarla çok fazla karşılaşmalarından kaynaklanabileceği görüşünü ortaya atmıştır. Coşkun (2019) yaptığı çalışmada öğretmenlerin örgütsel adalet algıları yaş değişkenine göre farklılık göstermediğini tespit etmiştir.

32-36 yaş grubu sınıf öğretmenlerinin 42 ve üzeri yaş grubu sınıf öğretmenlerinden genel örgütsel adalet algılarını daha düşük olması okul yöneticilerinden beklentilerinin daha yüksek olması ile açıklanabilir. 42 yaş ve üzeri sınıf öğretmenleri tecrübelerinin fazla olması okul yöneticilerinden beklentilerinin daha makul seviyede olmasına ve genel örgütsel adalet algılarının 32-36 yaş grubu sınıf öğretmenlerinin genel örgütsel adalet algılarından daha

yüksek olmasına neden olabilir. 37-41 yaş grubu öğretmenler ile 42 yaş ve üzeri öğretmenlerin 32-36 yaş grubu öğretmenlerinden daha yüksek etkileşimsel adalet algılarına sahip olmasının nedeni 37-41 yaş grubu öğretmenler ile 42 yaş ve üzeri öğretmenlerin okul yöneticileri ile yaşıtlı olmalarından kaynaklanıyor olabilir.

Araştırma sonucunda sınıf öğretmenlerinin örgütsel adalet algılarının kıdem değişkenine göre değişmediği tespit edilmiştir. Alanyazında yapılan çalışmalarda Akkaya (2019), Coşkun (2019), Çeçen (2019), Demirbilek (2018), Ersoy (2020), Gök ve Öztürk (2018), Şamdan (2019), Uysal (2014), Yalçıntaş ve San (2017) da sınıf öğretmenlerinin örgütsel adalet algılarının kıdem değişkenine göre değişmediğini tespit etmişlerdir. Dahmaz (2019) kıdem yılı arttıkça örgütsel adalet algısının artacağı, Tekel (2019) kıdem yılı arttıkça örgütsel adalet algısının azalacağı ve öğretmenlerin duyarsızlaşacağı sonucuna ulaşmışlardır. Saruhan (2019) yaptığı çalışmada 0-5 yıl arasında kıdeme sahip olan öğretmenlerin örgütsel adalet algılarının 16 ve daha fazla yıl kıdeme sahip olan öğretmenlerin örgütsel adalet algılarından daha düşük olduğunu tespit etmiştir. Bu durumu ilk atama öğretmenler olmaları ve yöneticilerin yeni atanan öğretmenlere bakış açılarıyla ilgili olabileceği belirtmiştir. Polat ve Celep (2008) 10 yıl ve altı kıdeme sahip öğretmenlerin örgütsel adalet algılarının, 11-20 yıl kıdeme sahip öğretmenlerin örgütsel adalet algılarından daha yüksek olduğunu tespit etmişlerdir.

Araştırma sonucunda sınıf öğretmenlerinin örgütsel adalet algılarının kurumdaki görev süresi değişkenine göre değişmediği tespit edilmiştir. Alanyazında yapılan çalışmalarda Coşkun (2019), Saruhan (2019), Şamdan (2019), Tekel (2019) de öğretmenlerin örgütsel adalet algılarının kurumdaki görev süresi değişkenine göre değişmediğini tespit etmişlerdir. Saruhan (2019) yaptığı çalışmada kurumdaki görev süresinin öğretmenlerin örgütsel adalet algısı ile ilişkisinin olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Polat ve Celep (2008) yaptıkları çalışmada kurumdaki görev süreleri 2 yıl ve daha az olan öğretmenlerin, 3-5 yıl, 6-10 yıl ve 11 yıl ve üstünde olan öğretmenlere göre okul yöneticilerinin daha adil davrandığını düşündükleri sonucuna ulaşmışlardır. Akkaya (2019) yaptığı çalışmada öğretmenlerin bulunduğu okulda görev süresi arttıkça adalet algılarında düşüş görüldüğünü tespit etmiştir.

Kıdem ve kurumdaki çalışma süresine göre sınıf öğretmenlerinin genel örgütsel adalet algıları ile örgütsel adaletin alt boyutları olan dağıtımsal, işlemsel ve etkileşimsel adalet algılarında fark olmamasının nedeni sınıf öğretmenlerinin kendi aralarında iyi bir iletişim kurmaları olabilir. Okulda alınan kararlar ve yapılan uygulamaları öğretmenler kendi aralarında değerlendirebilmektedirler. Bu sebeple öğretmenler arasında bir fikir birliği oluşur. Bu araştırmanın sonuçları ile alanyazında yapılan çalışmaların sonuçları benzerlik göstermektedir. Alanyazında yapılan çalışmalara bakıldığında öğretmenlerin örgütsel adalet, dağıtımsal adalet, işlemsel adalet ve etkileşimsel adalet algılarının genellikle yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Öğretmenlerin örgütsel adalet algılarının orta düzeyde olduğu çalışmalar da mevcuttur. Öğretmenlerin genel örgütsel adalet ve örgütsel adaletin alt boyutları olan dağıtımsal, işlemsel ve etkileşimsel adalet algılarını belirleyen en önemli etkenlerden birisi, okul yöneticilerinin tutum ve davranışları olarak karşımıza çıkmaktadır. Okul yöneticilerinin kaynakları adil dağıtması, kararlar alınırken yasalara uygun hareket etmesi ve öğretmenlerin fikirlerini alması, öğretmenlerle etkin, hoşgörüyeye dayalı ve sürekli iletişim halinde olmaları öğretmenlerin genel örgütsel adalet ve örgütsel adaletin alt boyutları olan dağıtımsal, işlemsel ve etkileşimsel adalet algılarının yüksek düzeyde olmasını sağlayacaktır. Aksine okul yöneticilerinin öğretmenleri kayırması, hiçbir yasal dayanağı olmayan keyfi uygulamalar yapması, öğretmenlerle fikir alışverişinde

bulunmaması ve iletişim sorunu yaşaması, öğretmenlerin genel örgütsel adalet ve örgütsel adaletin alt boyutları olan dağıtımsal, işlemsel ve etkileşimsel adalet algılarının olumsuz olmasına yol açabilecektir.

Sonuç olarak, örgütsel adalet örgütler açısından bir çok değişkenden etkilenen ve aynı zamanda bir çok değişkeni etkileyen bir kavramdır. Bu çalışmada, örgütsel adalet kavramı çeşitli bağımsız değişkenler bağlamında incelenmiştir. Örgütsel adalet algısının, ele alınan bağımsız değişkenler bağlamında farklılık göstermediği görülmüştür. Farklı eğitim kademeleri ve okul türlerinde farklı sonuçlar elde etmek mümkün olabilir. Değişen toplumsal yapı ve bundan etkilenen örgütsel çevreler için adalet olgusu daima araştırma konusu olmaya devam edecek gibidir.

Araştırma sonunda, uygulayıcılar ve araştırmacılar için geliştirilen öneriler şu şekildedir:

Öğretmenlerin genel örgütsel adalet algılarının daha yüksek düzeye çıkarabilmek için okul yöneticileri, alınan kararların tartışılması ve okuldaki uygulamalara ilişkin öğretmenlerin de görüşünü alabilmek için uygun ortamları sunmalıdır. Bu nedenle yöneticiler, okulun gelişimi için öğretmenlere görüşlerini rahatlıkla ifade edebilecek demokratik ortamlar sunmalıdır. Öğretmenlerin etkileşimsel adalet algılarını yüksek düzeyde tutmak hatta daha yüksek düzeye çıkarabilmek için öğretmenlerin ve yöneticilerin okul dışında daha fazla iletişim kurmalarına yönelik aktiviteler sunulmalıdır. Araştırmacılara yönelik öneriler ise şu şekildedir: Benzer bir çalışma, nitel veri toplama desenleri kullanılarak çalışılabilir. Öğretmenlerin örgütsel adalet algıları karma desende çalışılabilir.

Kaynakça

- Açıl, Y. (2020). *Okul Yönetiminde Yönetim Süreçlerinin Etkililiği ile Örgütsel Adalet Arasındaki İlişki*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Adams, J. S. (1965). "Inequity in Social Exchange", Editor: L. Berkowitz *Advances in Experimental Social Psychology*. New York Academic Press, 2, 267-299.
- Akdeniz, A. (2018). *Eğitim Örgütlerinde Öğretmenlerin Örgütsel Adalet Algıları ile İşle Bütünleşme Algıları Arasındaki İlişki ve Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Akgül, A. (2005). *Tıbbi araştırmalarda istatistiksel analiz teknikleri "SPSS Uygulamaları"*. Ankara: Emek Ofset.
- Akkaya, B. (2019). *İlkokullardaki öğretmenlerin üretkenlik karşıtı iş davranışının örgütsel vatandaşlık ve örgütsel adalet ile ilişkisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Aksay, O. (2021). *Öğretmenlerin örgütsel adalet, örgütsel dürüstlük ve iş doyumunu düzeylerine yönelik algıları arasındaki ilişkilerin incelenmesi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Bolu.
- Altınkurt, Y. ve Yılmaz, K. (2010). Değerlere göre yönetim ve örgütsel adalet ilişkisinin ortaöğretim okulu öğretmenlerinin algılarına göre incelenmesi. *Educational Administration: Theory and Practice*, 16(4), 463-484.
- Bektaş, İ. (2020). *Örgütsel adalet ve örgütsel sinizmin üretkenlik karşıtı davranışlar üzerine etkisi ve bir araştırma*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Cesur, A. (2019). *Okul Yönetiminde Kayırmacılık ve Örgütsel Adalet Arasındaki İlişki (Afyonkarahisar İli Örneği)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Kütahya.
- Chegini, M. G. (2009). The relationship between organizational justice and organizational citizenship behavior. *American Journal of Economics and Business Administration* 1(2), 173–176.
- Choi, S. (2011). Organizational justice and employee work attitudes: The federal case. *The American Review of Public Administration*, 41(2), 185-204.
- Coşkun, B. (2019). *Devlet okullarında öğretmenlerin işyeri saldırganlığı davranışları ve örgütsel adalet ilişkisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Coşkun, Ö. F. (2020). *Örgütsel adalet ile örgütsel yaratıcılık arasındaki ilişkide örgütsel sessizliğin aracılık rolü: Bursa ili otomotiv sektöründe bir araştırma*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.
- Cropanzano, R., ve Greenberg, J. (1997). *Progress in organizational justice: Tunneling through the maze*. In C. Cooper and I. T. Robertson (Eds.), *International review of industrial and organizational psychology* (pp. 317-372). New York: John Wiley & Sons.
- Cropanzano, R., Bowen, D. E., ve Gilliland, S. W. (2007). The management of organizational justice. *Academy of Management Perspectives*, 21(4), 34- 48.
- Çeçen, M. (2019). *Ortaokullarda görev yapan yönetici ve öğretmenlerin örgütsel adalet algıları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.
- Çelik, O. T. (2011). *İlköğretim okulu yöneticilerinin ve öğretmenlerinin örgütsel adalet algıları ile iş doyumları arasındaki ilişki*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Çetin, A. (2019). *İstanbul büyükşehir belediyesi spor İstanbul' da çalışanların örgütsel adalet ve örgütsel güven algılarının örgütsel bağlılık davranışı üzerindeki etkisi ve buna yönelik bir uygulama*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çırak, S. (2013). *İlköğretim okulu öğretmenlerinin örgütsel adalet algısı (Ankara/Yenimahalle)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Dahmaz, A. (2019). *Sınıf öğretmenlerinin örgütsel adalet ve duygusal emek düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.
- Demirbilek, N. (2018). *Okul müdürlerinin kayırmacı davranışlarının öğretmenlerin örgütsel adalet algıları ile müdüre güvene etkisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
- Demiryürek, M. (2019). *Algılanan örgütsel adalet ile örgütsel muhalefet arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik bir araştırma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.
- Dilci, T. (2012). Sınıf öğretmenlerinin öğrenme ve öğretmen sürecine ilişkin yeterlilik algıları. *Milli Eğitim Dergisi*, 194, 166-183.
- Ersoy, S. (2020). *Öğretmenlerin okul yöneticilerinin kullandıkları örgütsel güç kaynaklarına ilişkin algıları ile örgütsel adalet algıları arasındaki ilişki*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Folger, R. ve Cropanzano, R. (1998). *Organizational justice and human resource management*. London: Sage.
- Gök, G. ve Öztürk, Z. (2018). Örgütsel adalet algısı ile örgütsel bağlılık düzeyinin demografik değişkenlere göre farklılığının belirlenmesi "Bir devlet üniversitesi örneği". *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 134-166 .

- Greenberg, J. (1990a). Organizational justice: Yesterday, today and tomorrow. *Journal of Management*, 16(2), 399-342.
- Greenberg, J. (1990b). Looking fair versus being fair: Managing impressions of organizational justice. *Research in Organizational Behavior*, 12(1), 11-157.
- Güriz, A. (2004). *Adalet kavramı üzerine*. HFSA, 9, 19-33.
- İçerli, L. (2010). Örgütsel Adalet: Kuramsal Bir Yaklaşım. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 5(1), 67-92.
- İşbaşı, J. Ö. (2001). Çalışanların yöneticilerine duydukları güvenin ve örgütsel adalete ilişkin algılamalarının vatandaşlık davranışının oluşumundaki rolü. *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 1-39.
- İyigün, N. Ö. (2012). Örgütsel adalet: Kuramsal bir yaklaşım. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, 49-64.
- Karaeminoğulları, A. (2006). *Öğretim elemanlarının örgütsel adalet algıları ile sergiledikleri üretkenliğe aykırı davranışlar arasındaki ilişki ve bir araştırma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Karaman, P. (2009). *Örgütsel adalet algısı ile tükenmişlik arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik öğretmenler üzerinde bir uygulama*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kasapoğlu, S. (2015). *İlköğretim okulu öğretmenlerinin işe yabancılaşma düzeyleri ile örgütsel adalet algıları arasındaki ilişki*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Karasar, N. (2007). *Bilimsel araştırma yöntemi* (17. Baskı). Ankara: Nobel.
- Leventhal, G. S., Karuza, J., ve Fry, W. R. (1980). *Beyond fairness: A theory of allocation preferences*. In G. Mikula (Ed.), *Justice and social interaction* (pp. 167-218). New York: Springer-Verlag.
- Moorman, R. H. (1991). Relationship between organizational justice and organizational citizenship behavior: Do fairness perceptions influence employee citizenship? *Journal of Applied Psychology*, 76, 845-855.
- Nam, D. (2008). *Güven ve örgütsel adaletin beklenti ötesi özyeterlik davranışına etkisi (Arma Filtre San. ve Tic. A.Ş. Örneği)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Niehoff, B. P. ve Moorman, R. H. (1993). Justice as a mediator of the relationship between methods of monitoring and organizational citizenship behavior. *Academy of Management Journal*, 36(3), 527-556.
- Nunnally, J. C. (1978). *An Overview of Psychological Measurement*. In: Wolman B.B. (eds) *Clinical Diagnosis of Mental Disorders*. Springer, Boston, MA. https://doi.org/10.1007/978-1-4684-2490-4_4
- Özdevecioğlu, M. (2003). Algılanan örgütsel adaletin bireyler arası saldırgan davranışlar üzerindeki etkilerinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21, 77-96.
- Özen, Y. ve Gül, A. (2010). Sosyal ve eğitim bilimleri araştırmalarında evren-örneklem sorunu. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15, 394-422.
- Özgan, H. ve Bozbayındır, F. (2011). Okullarda adil olmayan davranışlar ve etkileri. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16, 66-85.
- Öztürk, A. G. (2020). *Öğretmenlerin örgütsel adalet algıları üzerine bir olgu bilim çalışması*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Polat, S. (2007). *Ortaöğretim öğretmenlerinin örgütsel adalet algıları, örgütsel güven düzeyleri ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişki*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Polat, S. ve Celep, C. (2008). Ortaöğretim öğretmenlerinin örgütsel adalet, örgütsel güven, örgütsel vatandaşlık davranışlarına ilişkin algıları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 54, 307-331.

- Saruhan, C. (2019). *Eğitim örgütlerinde örgütsel adalet ve örgütsel güven arasındaki ilişki*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa.
- Selvitopu, A. ve Şahin, H. (2011). Ortaöğretim öğretmenlerinin örgütsel adalet algıları ile örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişki. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 14(2), 171-189.
- Söyüç, S. (2007). *Örgütsel adaletin iş tatmini üzerine etkisi ve İstanbul ilindeki özel hastanelerde çalışan hemşirelere yönelik bir çalışma*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Şamdan, T. (2019). *İlkokul ve ortaokul öğretmenlerinin algılarına göre örgütsel adalet ve örgütsel sinizm arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tabachnick, B. G., ve Fidell, L. S. (2001). *Using multivariate statistics*. 4th Edn. Needham Heights, MA: Allyn and Bacon.
- Tan, Ç. (2006). *İlköğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin örgütsel adalet konusundaki algıları (Elazığ il örneği)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Tekel, M. (2019). *Öğretmen algılarına göre örgütsel adalet ve örgütsel sağlık arasındaki ilişki (Kemalpaşa Örneği)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Titrek, O. (2009). Okul türüne göre okullardaki örgütsel adalet düzeyi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(2), 551-573.
- Töremen, F. ve Tan, Ç. (2010). Eğitim örgütlerinde adalet: Kavramsal bir çözümleme. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14, 58-70.
- Turhan, M., Erol, Y. C., Demirkol, M. ve Özdemir, T. Y. (2019). The relationship between organizational justice perception and job involvement in teachers. *SDU International Journal of Educational Studies*, 6(2), 161-173.
- Ulutaş, M. (2018). Örgütsel adalet algısının çalışanların iş doyumunu ve işten ayrılma eğilimine etkisi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(2), 333-352.
- Uysal, M. (2014). *Genel liselerde grev yapan öğretmenlerin örgütsel adalet konusundaki algıları (Altındağ İlçesi Örneği)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Ülbeği, İ. D. (2011). *Örgütsel alt kültürlerde örgütsel adalet ve güven algısı üzerine bir araştırma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Yalçıntaş, M. ve San, İ. (2017). Örgütsel adalet ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik ampirik bir çalışma. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 16, 503-514.
- Yıldız, A. ve Atilla, G. (2019). *Örgütsel adalet algısının örgütsel bağlılık düzeyine etkisi: Otel çalışanları üzerinde bir araştırma*. Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10(19), 39-64.
- Yürür, S. (2008). Örgütsel adalet ile iş tatmini ve çalışanların bireysel özellikler arasındaki ilişkilerin analizine yönelik bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(2), 295-312.

Marka Algısının Lüks Ürün Satın Alma Niyeti Üzerine Etkisi: Birinci El ve İkinci El Karşılaştırması

Gonca TELLİ^a Ahmet Mete ÇİLİNGİRTÜRK^b, Didem GEZMİŞOĞLU ŞEN^{c,d}

Özet

Tüketici davranışlarının değişmesiyle birlikte lüks ile ilgili yeni kavramların ortaya çıktığı görülmektedir. Herkese uygun bir lüks seçeneğinin olduğu düşünülecek olursa, tüketicilerin lüks markayı nasıl algıladığı üzerinde de durulması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, bu çalışmada tüketicilerin lüks marka algısının lüks ürün satın alma niyetine etkileri üzerinde durulmaktadır. Çevrimiçi anket yöntemiyle 426 katılımcıya ulaşılmıştır. Toplanan veri SPSS Amos 24 ile incelenmiştir. Birinci el ve ikinci el lüks ürün satın alan tüketiciler kıyaslanmıştır. Araştırmanın sonucuna göre birinci el lüks ürün satın alan tüketicilerin genel lüks marka algısı, lüks ürün satın alma niyeti, finansal marka algısı ve sosyal marka algısı arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Fonksiyonel marka algısı ile benzer bir etki görülmemiştir. İkinci el lüks ürün satın alan tüketicilere bakıldığında ise genel lüks marka algısı ile sosyal marka algısı arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmesine rağmen fonksiyonel, finansal ve lüks ürün satın alma niyeti arasında benzer etkiye rastlanılmamıştır.

Anahtar Kelimeler

Lüks Marka Algısı
Lüks Ürün Satın Alma Niyeti
İkinci El Lüks Ürün
Marka Algısı

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 09.02.2022
Kabul Tarihi: 23.12.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1070857

The Effect of Brand Perception on Luxurious Purchase Intention: Comparison of First and Second Hand

Abstract

With consumer behaviours changing, new notions of luxury appear to be emerging. Given that there is a luxury option that suits everyone, the need to focus on how consumers perceive the luxury brand is emerging. Therefore, this study focuses on the effects of consumers' perception of luxury brands on their intention to buy luxury products. The online survey method reached 426 respondents. Data were examined with SPSS Amos 24. Consumers buying first-hand and second-hand luxury products have been benchmarked. Consumers buying first-hand luxury items, according to the study's conclusion; a meaningful relationship has been identified between general luxury brand perception, intention to buy luxury products, financial brand perception and social brand perception. No similar effect has been seen with functional brand perception. When looking at consumers buying second-hand luxury products, there has been no similar effect between functional, financial and luxury intention to purchase, although there has been a significant association between general luxury brand perception and social brand perception.

Keywords

Luxury Brand Perception
Intention to Buy Luxury
Products
Second-hand Luxury Products
Brand Perception
Luxury Brand Perception

About Article

Received: 09.02.2022
Accepted: 23.12.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1070857

^aProf. Dr., Doğu Üniversitesi, ORCID ID: 0000-0002- 8238-3185.

^bProf. Dr., Marmara Üniversitesi, ORCID ID: 0000-0001- 8677-7969.

^cİletişim Yazarı: didemgezmisoglu84@hotmail.com.

^dDr., ORCID ID: 0000-0002-3043-1114.

Giriş

Çevrimiçi tüketimin popülaritesi gün geçtikçe artmakta, bu durum tüketici davranışlarında değişimlere sebep olmaktadır. Öte yandan küreselleşen çevrimiçi pazarda rekabet büyümüş, satış yapanların müşteri odaklı politikalar izlemeleri gerekmiştir. Lüks ürün her bireye göre farklı anlamlara gelebilmektedir. Herkese göre lüksün var olduğu düşünüldüğünde çevrimiçi ortamda da yeni lüks pazarın olması kaçınılmazdır. Bu ortamda rakiplerinin önüne geçmek isteyen satıcıların tüketicilere yönelik farklılık yaratmak adına lüks ürünlere öncelik vermeye başladığı görülmektedir.

Günümüzde değişen tüketici davranışları ile lüksün tanımı da değişmiştir. Tüketicinin geliri ne olursa olsun bir lüks algısına sahip olduğu ve tüketicinin o lüks kavramına ulaşmak için farklı davranışlar sergilediği düşünülmektedir. Bu davranışlar satın alma ve alışveriş davranışlarını da etkilemektedir. Lüks ürün satın alan tüketicilerin kimi zaman çevrimiçi pazarlardan ikinci el lüks ürün satın aldıkları kimi zaman da sahip oldukları lüks ürünlerini çevrimiçi ikinci el pazarlarda sattıkları başka durumlarla karşılaşılabilir. 2021 itibarıyla çevrimiçi alışverişin dünyadaki pazar payının %12 olması ve lüks alışveriş yapan tüketicilerin alışverişlerinin %75'inin çevrimiçi kanallardan etkilendiği, satın alma oranının ise %20 ile %25'inin çevrimiçi kanallardan gerçekleştiği bilinmektedir (Bain & Company, 2021). Yine 2020 yılında yapılan çalışmada lüks alışverişin %40 ila %50'sinin çevrimiçi kanallardan yapıldığı ifade edilmektedir (Bain & Company, 2021). Ayrıca Boston Consulting Group'un 2019 yılında yaptığı araştırmada lüks ürüne sahip tüketicilerin üçte birinin satın aldıkları lüks ürünü yeniden sattıkları ve ikinci el lüks ürün pazarının 20 milyar doların üstünde çıktığı bilinmektedir.

Bu gelişmelerden çevrimiçi ikinci el lüks ürün pazarının oluştuğu ve alışverişte ciddi bir potansiyel olmaya başladığı söylenebilir. Statista (2020) verilerine göre lüks ürün tüketicilerinin %45'inin ikinci el lüks pazara dahil olduğu ve alışveriş yaptığı, tüketicilerin %55'inin ise birinci el ürün olarak satın almaları söz konusudur. Aynı araştırmada ikinci el lüks ürün satın alan tüketicilerin %48'inin güzellik ürünleri, %47'sinin deri ürünleri, %45'inin giyim, %27'sinin saat, %19'unun ayakkabı ve %18'nin takı satın aldıkları bilinmektedir. İkinci el lüks pazarın ortaya çıkması ile birlikte artık tüketicilerin herhangi bir lüks ürün satın aldıklarında, ürünü satmaları durumunda oluşacak satış değerini de dikkate alarak alışveriş yaptıkları gözlemlenmiştir. Çevrimiçi ikinci el lüks ürün pazarında yer alan tüketicilerin %44'ünün ikinci el satış değerini dikkate aldığı, %56'sının ise ikinci el satış değerini dikkate almadığı sonucuna ulaşılmıştır. İkinci el lüks ürün satış değerini dikkate alma oranı tüketicilerin yaşı küçüldükçe artmakta olup yaşı büyüdükçe azalma eğilimindedir (Statista; 2020).

Çevrimiçi ikinci el lüks pazarın yükselişe geçmesiyle birlikte araştırmacılar bu konu üzerine çalışmalar yapmaya başlamışlardır. Literatürde ikinci el çevrimiçi pazar ile ilgili yapılan çalışmalarda moda uygunluk ve lüks ürün satın alma üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir (Gezmişoğlu Şen & Telli, 2021; Turunen vd., 2019; Amatulli vd., 2018; Sihvonen & Turunen, 2016). Bu çalışmada lüks marka algısının lüks ürün satın alma niyeti üzerine etkisi incelenmektedir. Bu doğrultuda literatür ile paralel olarak lüks marka algısı ile ilgili geliştirilmiş ölçekler kullanılmış olup, bu etkilerin birinci el ve ikinci el satın alma yapan tüketicilerin lüks ürün satın alma niyetine olan etkileri araştırılmıştır.

Literatür İncelemesi

Marka Algısı

Algı, tüketicinin bir ürünü veya markayı genel olarak değerlendirmesidir (Zeithaml, 1988). Algı tüketicinin bir ürünü veya markayı satın alma öncesinde o ürüne kendince değer biçmesi, satın alma sırasında o ürün hakkında sahip olduğu bilgiye ve verdiği değere dayanarak satın alma işlemini gerçekleştirme veya vazgeçmesi, satın alma sonrasında da bireysel olarak tatmin olmasını sağlayan bir durumdur. Marka algısı ise tüketicilerin benzer ürünler arasından belirli bir markayı tercih etme derecesini gösterir (Hellier vd., 2003). Tüketicilerin satın alma deneyimleri esnasında bir marka ile yaşadığı olumlu veya olumsuz deneyimler zamanla tüketicinin o markaya karşı belirli bir tutum oluşturmaya yol açmaktadır. Böylelikle tüketiciler markayı kendi algıları doğrultusunda konumlandırmaktadırlar (Kotler & Keller, 2006).

Marka algısının, tüketicinin satın alma tutum ve niyetinde önemli bir yere sahip olduğu açıktır (Franzen, 2002; Randall, 2005). Franzen (2002) ve Randall'ın (2005) marka algısına yönelik çalışmaları ağırlıklı olarak içecek ürünlerinin müşterilerine yöneliktir. Hatta bu ürünler kolayca ürün olarak dahi değerlendirilebilecek türden ürünlerdir.

Lüks ürün pazarı lüks marka algısının süreklilik arz etmesine yönelik olarak markaların yüksek fiyatlı ürünleri süreklilik arz edecek şekilde tüketicilerin ikna edilmesini gerektirmektedir. Böylelikle lüks ürün stratejisinin sürdürülebilirliğini sağlamak açısından lüks ürün tüketicisine ürünün pahalılık nedeninin gerekçelendirilmelidir. Bu yaklaşımlardan yola çıkarak lüks ürünün belirleyicisinin fiyat olması gerektiği düşünülmektedir (Kapferer&Valette-Florence, 2021).

Lüks ürün algısı ile ilgili birçok çalışma bulunmaktadır. Hennings ve arkadaşları tarafından 2013 yılında yapılan çalışmada; finansal, fonksiyonel ve sosyal marka algısının genel marka algısı üzerindeki etkisini ve genel marka algısının lüks markanın bileşenleri üzerindeki etkisini incelemektedir (Hennings, vd., 2013). 2015 yılında yaptıkları çalışmada ise tüketici davranışlarına odaklanmaktadırlar (Hennings, vd., 2015). Kastanakis ve Balabanis (2014) çalışmalarında tüketicilerin lüks ürün satın alma davranışını bandwagon ve snob etkisi açısından açıklamaya çalışmışlardır (Kastanakis ve Balabanis, 2014). Reyes-Menendez ve arkadaşları tarafından 2021 yılında yapılan çalışmada ise lüks marka algısını teknolojik gelişmelerden kaynaklı olarak çevrimiçi lüks ürün satın alan tüketiciler ile gerçekleştirmiştir. Araştırmacılar çalışmalarında Y kuşağını dikkate almışlardır (Reyes-Menendez, vd., 2021).

Pazarlama literatüründe algılanan lüks dört boyutta tanımlanmaktadır. Bunlar; finansal, fonksiyonel, kişisel ve sosyal boyutlardır (De Barnier, vd., 2012, Vigneron & Johnson, 2004, Wiedmann, vd., 2009). Bizim çalışmamızda ise algılanan lüksün finansal, fonksiyonel ve sosyal boyutları dikkate alınmıştır.

- a. **Finansal Marka Algısı;** Finansal değer, bir ürün için ödenebilecek tutardır. Bir ürünün tüketici tarafından algılanan gerçek fiyatı o markanın finansal değerini oluşturur. Oluşan fiyat karşısında tüketici o ürünü veya markayı daha prestijli veya daha kaliteli olarak algılayabilmektedir. Ancak bir ürünün veya markanın lüks olabilmesi için yalnızca fiyatının yüksek olması yeterli olmamaktadır (Wiedmann, vd., 2009). Genel olarak lüks ürün tüketicileri özellikle de statü odaklı tüketiciler yüksek fiyatlı

markaların ürünlerini prestij göstergesi olarak kabul ettiklerinden dolayı tercih ederler (Hennings, vd., 2013).

- b. Fonksiyonel Marka Algısı;** Tüketiciler üstün kaliteyi lüks bir ürün ya da markanın temel özelliği olarak algıladıkları için lüks olmayan markalara göre daha kaliteli ve ürün performansının daha yüksek olması ile ilişkilendirirler (Hennings, vd., 2013). Tüketicilerin fonksiyonel ihtiyaçları, ürünlerin fonksiyonel değerleri ile giderildiğinden dolayı tüketiciler markanın fonksiyonel açıdan olumlu veya olumsuz olması durumuna göre satın alma kararı vermektedirler.
- c. Sosyal Marka Algısı;** Lüks markalar genellikle sosyal statü ve sosyal prestijle ilişkilendirilmektedir (Hennings, vd., 2013). Tüketiciler sosyal etkileşim esnasında kullandıkları lüks marka ürününün kendisine olumlu fayda sağladığını ve toplumdaki statü kazanma veya koruma isteğini tatmin ettiğini düşünmektedir (Shankar ve Jain, 2021; Das vd., 2021).

Lüks Ürün Satın Alma Niyeti

Davis'e göre niyet kişinin belirli bir davranışı gerçekleştireceği öznel bir olasılık olarak tanımlanmış olup, tutumdan sonra gerçekleşen fakat davranıştan önce gelen yani davranışın gerçek belirleyicisidir (1989). Tüketicinin gerçek davranışını, tüketicinin niyetinin olumlu veya olumsuz olmasının etkilemesi belirlemektedir (Ajzen ve Fishbein, 2000; Bagozzi ve Burnkrant, 1979; Chou vd., 2020).

Tüketicilerin demografik özelliklerinden cinsiyet, yaş, medeni durum, kişinin çocuğu olup olmaması, eğitim durumu ve gelir durumu gibi demografik unsurların dikkate alınmasının tüketicilerin satın alma niyetini etkilediği düşünülmektedir (Ghosh ve Vashney, 2013). Bu bağlamda cinsiyete bakıldığında kadınların erkeklere oranla lüks ürün satın alırken daha dürtüsel oldukları sonucuna ulaşılmıştır (Nwankwo, vd., 2014). Gelir durumunun ise lüks ürün satın alma niyeti ile önemli ölçüde bağlantılı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Gelir durumu yükseldikçe lüks ürüne olan talep artmaktadır (Dubois ve Duquesne, 1993). Eğitim durumu bakımından farklı eğitim seviyesine sahip tüketiciler farklı satın alma niyetine sahiptir (Srinivasan, 2015). Lüks ürün pazarı gibi ikinci el lüks ürün pazarının da aynı özelliklere sahip olacağı tahmin edilmektedir.

İkinci el alışveriş; sahip olduğu kişi tarafından bir süre kullanıldıktan sonra, tekrar tekrar kullanımını sağlamak amacıyla tüketiciler arasında dolaşımı sağlayan, bu dolaşım sayesinde ürünlerin ömrünün uzamasını sağlayan bir alışveriş şekli olarak çevreci bir yaklaşım olarak da değerlendirilmiştir (Guiot ve Roux, 2010). Ayrıca kimi zaman ikinci el dolaşımında olan ürünlerin lüks ürün oldukları gözlenmiştir (Turunen&Leipämaa-Leskinen, 2015). Öte yandan sınırlı sayıda üretilmiş veya eşi benzeri olmayan parçalarında ikinci el piyasalarda yüksek fiyata satılmasına rağmen bu tarz ürünlerin alıcı bulduğu bilinmektedir (Turunen vd., 2019). Son yıllarda lüks ürün pazarındaki satışlardaki büyümenin yavaşlaması söz konusu olurken ikinci el lüks ürün pazarında satışlarda ivme görülmektedir. Bu nedenle, ikinci el lüks ürün pazarı araştırmacıların ilgisini çekmektedir (Sihvonen ve Turunen, 2016; Padmavathy vd., 2019; Abbes vd., 2020; Akın, 2020; Çakır ve Dedeoğlu, 2020; Deniz, 2020; Telli, Aydın, & Gezmişoğlu Şen (2021). Bu çalışmada niyet değişkeni hem birinci el lüks ürün satın alan hem de ikinci el lüks ürün satın alan olan tüketiciler tarafından cevaplandırılmıştır.

Yöntem

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın amacı; tüketicilerin lüks marka algısı ile satın alma niyeti arasındaki ilişkileri birinci el satın alan ve ikinci el satın alan tüketicileri karşılaştırarak sonuçları ortaya koymaktır. Çevrimiçi birinci el ve bu pazara paralel olarak çevrimiçi ikinci el pazarın bu denli geliştiği ve bu gelişmeye nazaran çevrimiçi ikinci el ile ilgili akademik çalışmaların azlığı bu konuda çalışma yapılması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bunun yanında çalışma ile çevrimiçi ikinci el pazarlar ile ilgili farklı bir boyut ele alınmıştır.

Araştırma Modeli ve Hipotezleri

Araştırmada ele alınan değişkenlerin arasındaki ilişkileri incelemek için aşağıdaki araştırma hipotezleri geliştirilmiştir:

H1a: Birinci el satın alan tüketicilerin finansal marka algısı ile genel lüks marka algısı arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır.

H2a: Birinci el satın alan tüketicilerin fonksiyonel marka algısı ile genel lüks marka algısı arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır.

H3a: Birinci el satın alan tüketicilerin sosyal marka algısı ile genel lüks marka algısı arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır.

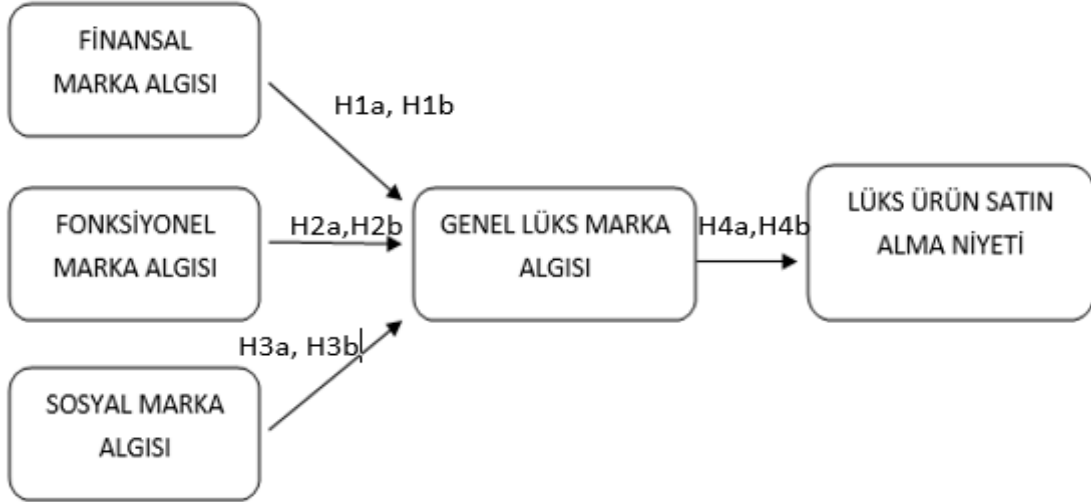
H4a: Birinci el satın alan tüketicilerin genel lüks marka algısı ile lüks ürün satın alma niyeti arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır.

H1b: İkinci el satın alan tüketicilerin finansal marka algısı ile genel lüks marka algısı arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır.

H2b: İkinci el satın alan tüketicilerin fonksiyonel marka algısı ile genel lüks marka algısı arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır.

H3b: İkinci el satın alan tüketicilerin sosyal marka algısı ile genel lüks marka algısı arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır.

H4b: İkinci el satın alan tüketicilerin genel lüks marka algısı ile lüks ürün satın alma niyeti arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Evren ve Örneklem / Çalışma Grubu / Katılımcılar

Araştırmanın ana kütlesini çevrimiçi birinci el ve ikinci el alışveriş yapan tüketiciler oluşturmaktadır. Kolayda örnekleme yöntemi tercih edilmiş olup, Türkiye’de yaşayan ve çevrimiçi alışveriş yapan 440 kişiye ulaşılmıştır. Eksik ve hatalı dolduran anketler çıkarıldığında toplamda 426 veri ile çözümlenmeye geçilmiştir.

Verilerin Toplanması ve Kısıtlar

Araştırmada çevrimiçi anket yöntemi kullanılmıştır. Çevrimiçi anket için Microsoft Forms programında anket formu oluşturulmuştur. Anket formundaki soru grupları 2 bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde demografik özellikleri belirlemeye yönelik sorular sorulmuştur. İkinci bölümde ise lüks marka algısı ölçeği ve satın alma niyeti ölçeği ile ilgili ifadeler yer verilmiştir. Anket formu içinde yer alan marka algısı ölçeği için Hennings ve arkadaşlarının 2013 yılında yaptıkları çalışmadan yararlanılmıştır (Hennings vd., 2013). Anket formunda satın alma niyeti ölçeği olarak Ma ve arkadaşlarının 2021 yılında yaptıkları çalışmadan yararlanılmıştır (Ma vd., 2021). Anket formuna katılan katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorulardan cinsiyet, medeni durum, yaş, gelir durumu ve eğitim durumu soruları kapalı uçlu olarak sorulmuş olup, anket formundaki ifadeler için 5’li Likert ölçeği (kesinlikle katılmıyorum, katılmıyorum, kararsızım, katılıyorum, kesinlikle katılıyorum) kullanılmıştır. Her çalışmada olduğu gibi zaman ve maliyet kısıtları mevcuttur.

Bulgular

Demografik Bulgular

Ankete katılan katılımcıların cinsiyete göre frekansları 356’sı kadın (%83), 70’i (%16,4) erkektir. Katılımcıların yaş dağılımlarına bakıldığında, birinci ve üçüncü gruptaki (18-28 ve 29- 38 yaş)

katılımcıların araştırmanın %72,8'ini oluşturdukları görülmektedir. Katılımcıların medeni durumuna bakıldığında %52,5 oranı ile 224 katılımcının evli, %47,3 ile 202 katılımcının bekar olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların gelir durumu incelenmiş ve katılımcıların %26 oran ile 111 kişinin 2500 TL ve altı gelir durumuna sahip olduğu, %34,2 oran ile 146 kişinin ise 6501 TL ve üzeri gelire sahip olduğu belirlenmiştir. Eğitim durumlarına göre katılımcıların %41,2 ini oluşturan 176 kişinin üniversite mezunu olduğu, %28,3 u oluşturan 121 kişinin lisansüstü eğitimi olduğu, ilköğretim mezunu olanların ise 7 kişi olduğu görülmektedir Buna göre anket ağırlıklı olarak üniversite ve lisansüstü eğitime sahip kişiler tarafından yanıtlanmıştır (Bkz. Tablo 1).

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Profili

Değişken	Gruplar	f	%	Değişken	Gruplar	f	%
Cinsiyet	Kadın	356	83,6	Gelir Durumu	<2500	111	26,0
	Erkek	70	16,4		2500-3500	48	11,2
Medeni Durum	Evli	224	52,5		3500-4500	44	10,3
	Bekâr	202	47,3		4500-5500	48	11,2
Yaş	18-28	146	34,2		5500-6500	29	6,8
	29-38	165	38,6		>6500	146	34,2
	39-48	54	12,6	Eğitim	İlköğretim	7	1,6
	49-58	45	10,5		Lise	70	16,4
	>59		16		3,7	Ön lisans	52
					Lisans	176	41,2
Çalışma Durumu	Evet	232	54,3	Lisansüstü	121	28,3	
	Hayır	194	45,4				

Doğrulamalı Faktör Analizi, Güvenilirlik ve Geçerlilik

Ölçeklerdeki faktör yüklerinin geçerliliklerinin saptanmasındaki en kesin yöntemlerden biri doğrulamalı faktör analizidir. Bu doğrultuda araştırma modelindeki değişkenlere öncelikle doğrulamalı faktör analizi uygulanmıştır. Doğrulamalı faktör analizi sonucuna göre faktör yükü 0,60'ın altında olan 2 soru finansal marka algısından ve 1 soru da fonksiyonel marka algısından çıkarılmıştır.

Daha sonra ölçeklere ait güvenilirlik analizi yapılmıştır. Güvenilirlik analizi için Cronbach's Alpha katsayısı hesaplanmıştır. Cronbach's Alpha katsayısı $0,00 < \alpha < 1,00$ aralığındaki bir değer olup, mümkün olan en yüksek değere ulaşılması amaçlanmaktadır (Cronbach, 1951). Bu doğrultuda Cronbach's Alpha katsayılarının biri 0,70 değerinin üzerinde yani oldukça güvenilir bulunmuştur. Diğer Cronbach's Alpha katsayılarının ise yüksek güvenilirlikte olduğu görülmektedir. Faktör yapılarının CR (Composite Reliability) değerleri 0,70'den büyük olup, 0,759 ile 0,923 arasında değerler aldığı görülmektedir. Bu durum Hair ve arkadaşlarının 2014 yılında yaptıkları çalışmada belirtilen koşulları sağlamaktadır. Dolayısıyla ölçeklerin güvenilirliği sağlanmıştır.

Faktör yüklerinin 0,60'dan küçük olmaması, AVE değerinin 0,50'den fazla olması ve CR değerinin ise 0,70'in üstünde yani 1'e yakın olması (Fornell ve Larcker, 1981) ile çalışmada benzeşme ve ayrışma geçerliliği sağlanmıştır (Bkz. Tablo 2).

YEM literatüründe çoklu grup kıyaslaması (multi group comparison) olarak geçen yöntemde, aynı model iki farklı şekilde toplanan veriler aracılığıyla kıyaslanmaktadır. Bu çalışmada "ikinci el lüks ürün alışverişi yapıyor musunuz?" sorusuna evet diyen 106 kişi ikinci el satın alanlar grubunu oluşturmaktadır. Aynı soruya hayır diyen 320 katılımcı ise bir birinci el satın alanlar grubunu oluşturmaktadır.

Tablo. 2. Doğrulayıcı Faktör Analizi Faktör Yükleri, AVE, CR, α

	1.el Faktör Yükleri	AVE	CR	2.el Faktör Yükleri	AVE	CR	Cronbach's α
FİNS1	,860	0,639	0,778	,835	0,613	0,759	0,769
FİNS2	,734			,728			
SOS1	,848	0,751	0,923	,854	0,729	0,915	0,922
SOS2	,868			,871			
SOS3	,893			,881			
SOS4	,858			,809			
FONK1	,781	0,696	0,872	,873	0,796	0,921	0,885
FONK2	,876			,886			
FONK3	,844			,918			
GEN1	,753	0,663	0,906	,668	0,603	0,880	0,897
GEN2	,787			,716			
GEN3	,905			,915			
GEN4	,900			,929			
GEN5	,707			,598			
NYT1	,839	0,852	0,966	,759	0,706	0,923	0,856
NYT2	,923			,904			
NYT3	,928			,853			
NYT4	,960			,873			
NYT5	,961			,806			

FİNS= Finansal Marka Algısı, FONK= Fonksiyonel Marka Algısı, SOS= Sosyal Marka Algısı, GEN: Genel Lüks Marka Algısı, NYT= Satın Alma Niyeti değişkenlerini ifade etmektedir.

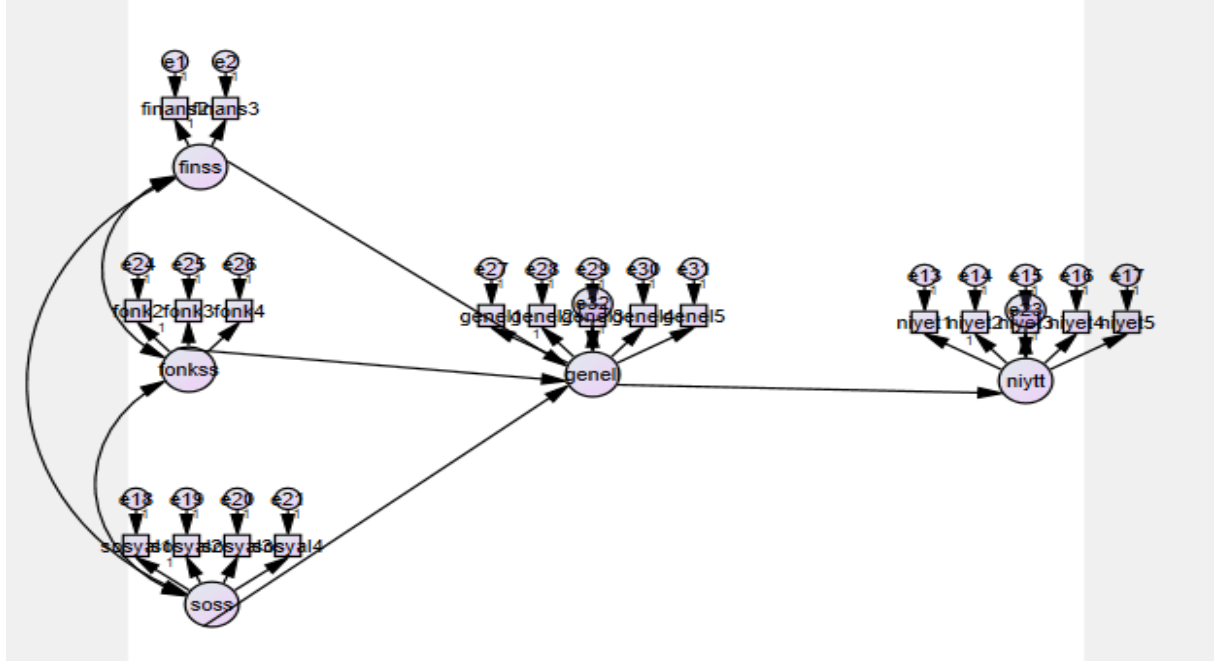
Tablo 3'te doğrulayıcı faktör analizi ile ulaşılan uyum değerleri gösterilmektedir. Uyum değerlerinin kabul edilebilir ölçülerde olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Schermelleh-Engel, Moosbrugger ve Müller, 2003).

Tablo. 3. Doğrulayıcı Faktör Analizi Uyum Değerleri

	X ² (CMIN)	DF	RMR	X ² /DF	GFI	AGFI	NFI	CFI	RMSEA
Uyum Değerleri	257,479	142	0,063	1,813	0,922	0,885	0,939	0,971	0,044

Yapısal Eşitlik Modellemesi ve Hipotezlerin Testi

Araştırmanın hipotezlerini test etmek üzere yapısal eşitlik modeli (YEM) kullanılmıştır. Şekil 2'de SPSS AMOS 24 programının ekran görüntüsü gösterilmektedir.

Şekil 2. Yapısal Eşitlik Modeli

Tablo 4'te doğrulayıcı faktör analizi sonrası yapılan yapısal eşitlik modellemesi ile ulaşılan uyum değerleri gösterilmektedir. Uyum değerlerinin kabul edilebilir ölçülerde olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Schermele-Engel, Moosbrugger ve Müller, 2003).

Tablo 4. YEM Uyum Değerleri

	X ² (CMIN)	DF	RMR	X ² /DF	GFI	AGFI	NFI	CFI	RMSEA
Uyum Değerleri	546,772	290	0,081	1,885	0,880	0,843	0,922	0,961	0,046

Tablo 5'e bakıldığında sınanan hipotezlerin katsayıları ve anlamlılık değerleri gösterilmiştir. YEM sonuçlarına göre H1a, H3a ve H4a hipotezlerinin desteklendiği, H2a hipotezinin ise desteklenmediği görülmektedir.

Tablo 5. Birinci el lüks ürün satın alan tüketiciler

	Tahmin	S.E.	C.R.	P	Sonuç
H1a Genellüks <--- Finansal	,304	,080	3,796	***	Desteklendi
H2a Genellüks <--- Fonksiyonel	,114	,085	1,344	,179	Desteklenmedi
H3a Genellüks <--- Sosyal	,363	,048	7,533	***	Desteklendi
H4a Niyet <--- Genellüks	,144	,043	3,327	***	Desteklendi

Tablo 6'ya bakıldığında sınanan hipotezlerin katsayıları ve anlamlılık değerleri gösterilmiştir. YEM sonuçlarına göre H3b hipotezinin desteklediği, H1b, H2b ve H4b hipotezlerinin ise desteklenmediği görülmektedir.

Tablo. 6. İkinci el lüks ürün satın alan tüketiciler

			Tahmin	S.E.	C.R.	P	Sonuç	
H1b	Genellüks	<---	Finansal	,147	,144	1,016	,310	Desteklenmedi
H2b	Genellüks	<---	Fonksiyonel	,186	,141	1,321	,187	Desteklenmedi
H3b	Genellüks	<---	Sosyal	,231	,062	3,712	***	Desteklendi
H4b	Niyet	<---	Genellüks	,214	,105	2,046	,041	Desteklenmedi

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Lüks pazarın giderek dijitalleştiği bir ortamda lüks ürün pazarındaki tüketici davranışlarının da irdelenmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda yapılan çalışmada marka algısının lüks ürün satın alma niyeti üzerindeki etkisi incelenmektedir. Aynı zamanda birinci el ürün satın alan tüketiciler ile ikinci el ürün satın alan tüketicilerin kıyaslaması yapılmıştır.

Araştırmanın uygulama kısmında; demografik özelliklerin belirlenmesi için katılımcılara 6 soru yönlendirilmiş, 2 farklı ölçek kullanılarak çevrimiçi anket çalışması tamamlanmıştır. Ankete 18 yaş üstü kadın ve erkek katılımcılardan oluşan 426 kullanılabilir anket üzerinden değerlendirilmiştir. Ankete katılan tüketicilerin çoğunluğu kadınlardan oluşmaktadır. Çevrimiçi alışveriş ile ilgili yapılan diğer çalışmalara bakıldığında cinsiyet açısından herhangi bir farklılık bulunmamıştır (Steffen, 2016; Gezmişoğlu Şen & Telli, 2021). Dolayısıyla kadınların çoğunlukta olmasının örnekleme herhangi bir şekilde etkilemediği sonucuna varılmıştır. Ayrıca katılımcıların %72,8'inin Y kuşağını temsil ettiği görülmektedir. Bu bağlamda katılımcıların genç tüketicilerden oluştuğu görülmektedir.

Tüketiciler tarafından lüks olarak algılanan bir ürün veya markanın satın alma olasılığının yüksek olduğu bilinmektedir. Lüks marka kişinin fonksiyonel ihtiyaçları dışında farklı ihtiyaçlarına da hizmet etmektedir. Bu yaklaşımın oluşmasında eskiden sadece belirli bir gruba hitap eden lüks markaların lüksün demokratikleşmesi ile herkese hitap edebilir hale gelmesinin etkisi olduğu düşünülmektedir. Ayrıca lüks ürünlerin toplumda statü sahibi olma veya statüsünü koruma amaçlı kullanıldığı bilinmektedir. Tüketici ve marka arasında sadece bilgi düzeyinde ilişki kurmak yerine duygusal bağları kuvvetli tutmak gerekmektedir. Tüketici o markayı kullandığında istediği saygınlık ve statüye sahip olduğunu hissetmelidir. Çalışmada elde edilen sonuçlar Kastanakis ve Balabanis (2012) yılındaki çalışmalarında tüketicilerin lüks marka algısını büyük bir oranda sosyal değerlerin etkilediği sonucuyla bağdaşmaktadır. Yine Vigneron ve Johnson tarafından 2004 yılında yapılan çalışmada ise tüketicilerin sosyal statülerini arttırmak adına lüks ürün satın aldıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bu doğrultuda yapılan çalışmada literatürle paralel olarak (Reyes-Menendez, vd., 2021) genel lüks marka algısı ile sosyal marka algısı arasında pozitif bir ilişkiye rastlanılmıştır.

Lüks ürünler her zaman tüketicinin gözünde daha kaliteli ve daha pahalıya çağrıştırmaktadır. Tüketiciler ürünün kalitesinden dolayı yüksek fiyatlı olduğunu düşünmektedir ve de bu sebeple yüksek fiyata razı oldukları düşünülmektedir. Ancak Lee ve arkadaşlarının 2020 yılında yaptığı çalışmada yüksek fiyatlı ürünlerin lüks ürün satın almak isteyen genç

tüketicileri engellediği görülmektedir. Fakat düşük fiyatın da genç tüketiciler için sorun olduğu görülmektedir.

Lüks markaların değer algısı, tüketicinin lüks markayı nasıl algıladığı oldukça önemli bir konudur. Reyes- Menendez ve arkadaşları tarafından 2021 yılında yapılan çalışmada lüks ürün satın alan tüketicilerin çevrimiçi alışveriş kullanarak fayda sağladığını düşünmüşlerdir. Lüks ürün satın alan tüketicilerin arasından yine genç tüketiciler üzerine yoğunlaşmışlardır. Bu bağlamda genel marka algısı üzerindeki fiyat algısının doğru yöneltilmesinin çok önemli olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmada birinci el ürün satın alan tüketicilerin genel lüks marka algısı ile finansal marka algısı arasında pozitif etkiye rastlanmıştır. Fakat Reyes ve arkadaşlarının 2021 yılında yaptığı çalışmada genel lüks marka algısı ile finansal marka algısı arasında pozitif etkiye rastlanılmamıştır.

Günümüz koşullarında tüketicilerin fonksiyonel fayda dışında ürünün sağladığı farklı faydalara yönlendiklerinden dolayı yapılan araştırmada literatürle paralel olarak fonksiyonel marka algısı açısından herhangi bir etkiye rastlanılmamıştır (Reyes-Menendez, vd., 2021).

Literatürle paralel olarak (Hennings, vd., 2013) birinci el lüks ürün satın alan tüketicilerin genel lüks algısı ile lüks ürün satın alma niyeti arasında da pozitif bir ilişki bulunmaktadır.

Son zamanlarda ülkemizdeki döviz kurlarındaki artış ve pandemi beraberinde tüketicilerin kullanmadıkları ürünlerini elden çıkararak değere dönüştürmesi için tüketicilerin ikinci el alışverişe yönlendirdiği çevrimiçi başka çözümlere yöneldiği anlaşılmaktadır. Pandeminin etkisiyle bu alışverişin çevrimiçi ortamda çok daha yoğun gerçekleşeceği düşünülmektedir (Telli, Aydın & Gezmişoğlu Şen, 2021). Bu yüzden çalışmada ikinci el tarafında ikinci el ürün alışverişini yapan tüketicilerin genel lüks algısı ile sosyal marka algısı arasında pozitif bir etkiye rastlanılmıştır. Ancak genel lüks algısı ile, finansal marka algısı ve fonksiyonel marka algısı arasında bir etkiye rastlanılmamıştır. İkinci el lüks ürün alışverişini yapan tüketicilerin genel lüks marka algısı ile lüks ürün satın alma niyeti arasında da herhangi bir ilişkiye rastlanılmamıştır.

Alışverişlerin çevrimiçi olmasıyla birlikte tüketicilerin daha fazla ürün ve marka çeşidine ulaşması kolaylaşmış olup sosyal platformların da etkisiyle tüketiciler prestije daha çok önem vermeye başlamışlardır. Tüketiciler lüks markalara, lüks ürünlere yönelmişlerdir. Kişiler ürünün kendi faydasından çok sosyal faydasına odaklanmaktadır. Ürün veya marka tüketicinin gözünde lüks imajı vermelidir. Bu doğrultuda firmalar markalarını konumlandırırken ya da tutundurma faaliyetlerinde ürünün lüks algısına odaklanmalıdırlar. Bu bağlamda yeni ama lüks marka olmayı hedefleyen markalar da yeni çalışmalara konu olabilir. Bunun dışında lüks ürün ve ikinci el lüks ürün hakkında ürün kategorisinde veya kültürler arası ya da uluslararası karşılaştırmalı çalışmalar yapılabilir. Ayrıca lüks markalar bazında ikinci el çevrimiçi pazarların çok yeni ve çok hızlı büyüyen bir pazar olması sebebiyle çalışmalar yapılabilir.

Kaynakça

- Abbes, İ., Hallem, Y., & Taga, N. (2020). Second-hand shopping and brand loyalty: The role of online collaborative redistribution platforms. *Journal of Retailing and consumer Services*.
- Ajzen, I., & Fishbein, M. (2000). Attitudes and the attitude-behavior relation: Reasoned and automatic processes. *European review of social psychology*, 11(1), 1-33.
- Akın, M. (2020). Çevrimiçi ikinci el alışveriş motivasyonları: ölçek uyarlama çalışması. *Uygulamalı Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 74-88.

- Amatulli, C., Pino, G., Deangelis, M., & Cascio, R. P. (2018). Understanding purchase determinants of luxury vintage products. *Psychology and Marketing*, 35 (1).
- Bagozzi, R. P., & Burnkrant, R. E. (1979). Attitude organization and the attitude-behavior relationship. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37(6), 913.
- Bain & Company, (2020) "Eight Themes That Are Rewriting the Future of Luxury Goods", access: 17.11.2021, <https://www.bain.com/tr/insights/eight-themes-that-are-rewriting-the-future-of-luxury-goods/>.
- Bain & Company, (2021) "The Future of Luxury: Bouncing Back from Covid-19", access: 17.11.2021, <https://www.bain.com/tr/insights/the-future-of-luxury-bouncing-back-from-covid-19/>.
- Bişgin, M. (2015). *Marka Kişiliği, Kurumsal Marka İmajı ve Tüketici Kişilik Özellikleri ile Sembolik Tüketim Arasındaki İlişki: Kahve Dünyası Örneği*. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim İşletme Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Chou, S. F., Horng, J. S., Liu, C. H. S., & Lin, J. Y. (2020). Identifying the critical factors of customer behavior: An integration perspective of marketing strategy and components of attitudes. *Journal of Retailing and Consumer Services*, (55), 102113.
- Cronbach, L., 1951. *Coefficient alpha and the internal structure of tests*. Psychometrika. 16.
- Çakır, İ., & Dedeoğlu, A. Ö. (2020). İkinci el giysi satın alımında algılanan risklerin satın alma niyeti üzerine etkisi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (27), 55-72.
- Das, M., Habib, M., Saha, V., Jebarajakirthy, C., (2021). Bandwagon vs snob luxuries: Targeting consumers based on uniqueness dominance. *Journal of Retailing and Consumer Services*, (61), 102582
- Davis, F. D. (1989). Perceived usefulness, perceived ease of use, and user acceptance of information technology. *MIS Quarterly*, 13(3), 319-340.
- De Barnier, V., Falcy, S., & Valette-Florence, P. (2012). Do consumers perceive three levels of luxury? A comparison of accessible, intermediate and inaccessible luxury brands. *Journal of Brand Management*, (19), 623e636.
- Deniz, E. (2020). Çevrimiçi ikinci-el giyim eşyası satın almaya etki eden faktörlerin incelenmesi. *Itobiad: Journal of the Human & Social Science Researches*, 9(2), 1487-1519.
- Dubois, B., & Duquesne, P., 1993. The market forluxurygoods: incomeversus culture. *Eur. J. Market.* 27 (1), 35-44.
- Fassnacht, M., & Dahm, J.-M. (2018). TheVeblen effect and (in)conspicuous consumption. *Luxury Research Journal*, 1(4), 343-371.
- Franzen, Giep, *Reklamın Marka Değerine Etkisi*, Çev:F. Yalım, İstanbul, MediaCat, 2002.
- Fornell, C., & Larcker, D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39.
- Gezmişoğlu Şen, D., Telli, G. (2021). İkinci El Çevrimiçi Pazarlarda İlgilenim, Yenilikçilik ve Algılanan Riskin Tüketicilerin Satın Alma Tarzına Etkisi, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 13 (3), 2587-2606.

- Ghosh, A., & Varshney, S., 2013. Luxury goods consumption: a conceptual frame work based on literature review. *S. Asian J. Manag.* 20 (2), 146–159.
- Guiot, D., & Roux, D. (2010). A Second-hand Shoppers' Motivation Scale: Antecedents, Consequences, and Implications for Retailers. *Journal of Retailing* , 355-371.
- Hair, J. F., Hult, G. T. M., Ringle, C. M., & Sarstedt, M. (2014). *A Primer on Partial Least Squares Structural Equation Modeling*. Thousand Oaks: Sage.
- Hellier, P. K., Geursen, G. M., Carr, R. A. and Rickard, J. A. (2003), "Customer Repurchase Intention: A General Structural Equation Model", *European Journal of Marketing*, 37 (11/12), 1762- 1800.
- Hennigs, N., Wiedmann, K., P., Behrens, S., Klarmann, C. (2013) "Unleashing The Power Of Luxury: Antecedents of Luxury Brand Perception And Effects On Luxury Brand Strength" *Journal of Brand Management*, 20(8), 705-715.
- John, O.P. ve Srivastava, S. (1999), "The Big-Five Trait Taxonomy: History", *Measurement and Theoretical Perspectives, in Handbook of Personality: Theory and Research*, L.A. Pervin and P. John, (Eds.), New York: Guilford Press, University Of California At Berkeley.
- Kapferer, J-N., Valette-Florence, P. (2021). Which consumers believe luxury must be expensive and why? A cross-cultural comparison of motivations. *Journal of Business Research*, 132, 301-313.
- Kastanakis, M. N., ve Balabanis, G. (2012). Between the mass and the class: Antecedents of the "bandwagon" luxury consumption behavior. *Journal of Business Reserach*, 65(10), 1399-1407.
- Kastanakis, M. N., & Balabanis, G. (2014). Explaining variation in conspicuous luxury consumption: An individual differences' perspective. *Journal of Business Research*, 67 (10), 2147–2154.
- Kotler, P., & Keller, K. L., (2006). *Marketing Management*. Pearson Published. New Jersey.
- Norman, W.T., (1963), "Toward an Adequate Taxonomy of Personality Attributes: Replicated Factor Structure in Peer Nomination Personality Ratings", *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, Vol: 66 (6),574-583.
- Ma, J., Hong, J., Yoo, B., ve yang, J., (2021) The effect of religious commitment and global identity on purchase intention of luxury fashion products: A cross-cultural study. *Journal of Bus.*, (137), 244–254.
- Nwankwo, S., Hamelin, N., & Khaled, M., (2014). Consumer values, motivation and purchase intention for luxury goods. *J. Retailing Consum. Serv.* 21 (5), 735–744.
- Padmavathy, C., Swapana, M., & Paul, J. (2019). Online second-hand shopping motivation – Conceptualization, scale development, and validation. *Journal of Retailing and Consumer Serv.* , 19-32.
- Randall, G., (2005). *Markalaştırma*, Çev. E. Özsayar, 1. Baskı, İstanbul: Rota Yayıncılık.
- Reyes-Menendez, A., Palos-Sanchez, P., Saura, J.R., Santos. C.R., (2021). Revisiting the impact of perceived social value on consumer behavior toward luxury brands. *European Management Journal*, 10101

- Shankar, A., Jain, S., (2021). Factors affecting luxury consumers' webrooming intention: a moderated-mediation approach. *J. RetailingConsum. Serv.* (58), 102306.
- Sihvonen, J., ve Turunen, L. L. M. (2016). As good as new—valuing fashion brands in the online second-hand markets. *Journal of Product & Brand Management*, 25(3), 285- 295.
- Srinivasan, S.R., (2015). Impact of education on purchase behaviour of luxury brands. *Bus. Manag. Rev.* (5), 66–80.
- Statista, (2020). <https://www.statista.com/statistics/1063328/willingness-to-purchase-second-hand-luxury-goods-worldwide/>. (Erişim tarihi: 25/09/2021).
- Steffen, A. (2016). Second-hand consumption as a lifestyle choice. https://doi.org/10.15501/978-3-86336-918-7_16.
- Telli, G., Aydın, S., & Gezmişoğlu Şen, D. (2021). COVID-19 Sürecinde Çevrimiçi İkinci El Ürün AlışverişineYönelik Tutum ve Satın Alma Niyeti Üzerine Bir Araştırma. *Journal of Aksaray University Faculty of Economics and Administrative Sciences*, 13 (2), 11-22.
- Turunen, L. L., Cervellon, M.-C., & Carey, L. D. (2019). Selling Second-hand Luxury: Empowerment and Enactment of Social Roles. *Journal of Business Research*,(116),474-481.
- Turunen, L. L., & Leipamaa-Leskinen, H. (2015). Pre-loved luxury: Identifying the meaning of second-hand luxury possessions. *Journal of Product & Brand Management*, 24(1), 57-65.
- Vigneron, F., & Johnson, L. W. (2004). Measuring perceptions of brand luxury. *Journal of Brand Management*, (11), 484e506.
- Wiedmann, K., Hennigs, N., Siebels, A., (2009). Value-Based Segmentation of Luxury Consumption Behavior, *Psychology & Marketing*, Vol.26(7):625–651.
- Zeithalm, Valarie A., (1988), Consumer Perceptions of Price, Quality and Value: A Means-End Model and Synthesis of Evidence, *Journal of Marketing*, Cilt: 52, Sayı: 3, s.2-22

Eşzamanlı ya da Eşzamansız Öğrenme: Covid-19 Sürecindeki Tercihler ve Karşılaşılan Güçlükler^a

Nazife Şen Ersoy^{bc}

Özet

Bu araştırma, üniversite öğrencilerinin Covid-19'a bağlı geçilen acil uzaktan eğitim uygulamaları sürecindeki eşzamanlı ve eşzamansız öğretime ilişkin tercihlerini ve karşılaştıkları güçlükleri belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Durum çalışması olarak desenlenen araştırmanın verileri 2020-21 akademik yılının bahar döneminde bir yükseköğretim kurumunun İngilizce hazırlık sınıflarında öğrenim görmekte olan öğrencilerden yarı-yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak toplanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, dil öğrenimi açısından eşzamanlı dersler sosyal bulunuşluğu destekleyerek gerçek bir sınıf ortamı hissi uyandırması, daha fazla etkileşim olanağı sunması ve özellikle pratik gerektiren beceriler için daha uygun bir ortam sağlaması sebebiyle etkili bulunmaktadır. Ayrıca öğrenen-öğrenen ve öğrenen-öğreten etkileşimi için uygun ortam sağlaması ve öğretmenlere soru sorup anlık geribildirim alınabilmesi sebebiyle daha fazla tercih edilmektedir. Pandemi sürecinde öğrenciler en çok teknik, sosyal, psikolojik, ailevi ve fiziksel açıdan sorun yaşamıştır.

Anahtar Kelimeler

Acil Uzaktan Eğitim
Dil Öğrenimi
Eş zamanlı Öğrenme
Eşzamansız Öğrenme

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 10.02.2022
Kabul Tarihi: 23.12.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1071552

Synchronous or Asynchronous? Preferences and Barriers of University Students During Covid-19 Pandemic

Abstract

This research is conducted to determine the preferences and barriers of undergraduate students during emergency remote education. In this qualitative study, a case study research design was implemented and data were obtained in the spring semester of the 2020-21 academic year from the students in an English preparatory program at a state university in Turkey. Data were collected through semi-structured interviews. Results reveal that synchronous lessons were considered to be more effective in language learning as they support social presence by creating a real-like classroom environment, offer more interaction and provide a more convenient platform, especially for skills that require practice. Additionally, students preferred synchronous lessons since they provided a more suitable environment for learner-learner and learner-instructor interaction, and they could ask questions and get immediate feedback from the instructors. During the pandemic process, the students experienced technical, social, psychological, family-oriented and physical problems the most.

Keywords

Asynchronous learning
Emergency Remote Education
Language Learning
Synchronous Learning

About Article

Received: 10.02.2022
Accepted: 23.12.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1071552

^a Bu çalışmanın bir bölümü 2-3 Kasım 2021 tarihlerinde Kıbrıs'ta gerçekleştirilen Uluslararası Eğitim Teknolojileri Konferansı'nda (International Educational Technology Conference) sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

^b nazife.sen@dpu.edu.tr

^c Öğr. Gör. Dr., Dumlupınar Üniversitesi, 0000-0002-3335-7538

Giriş

Dünya Sağlık Örgütü Covid-19'u 30 Ocak 2020'de uluslararası bir sorun, 11 Mart 2020'de ise sağlık açısından küresel çapta acil bir durum ve pandemi olarak ilan etmiştir (WHO, 2020). Aynı gün Türkiye Sağlık Bakanlığı ilk vakanın görüldüğünü açıklamış ve hemen akabinde 13 Mart 2020 itibariyle eğitim-öğretime ara verilmiş, 23 Mart 2020 itibariyle de üniversitelerin %64'ü uzaktan eğitim uygulamalarına başlamıştır (YÖK, 2020). Yükseköğretim Kurulu (YÖK) (2020) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmaya göre, salgın sürecinde üniversitelerde 301.770 lisans ve 124.558 önlisans düzeyindeki ders uzaktan yürütülmüştür. Bu verilere paralel olarak, bu araştırmanın gerçekleştirildiği 2020-2021 Bahar döneminde lisans derslerinin %90'ının uzaktan eğitim yoluyla verilmiştir.

Bozkurt ve Sharma (2020) Acil Uzaktan Eğitimi (AUE), kriz koşulları nedeniyle eğitim-öğretim faaliyetlerinin alternatif bir dağıtım moduna geçici olarak kaydırılması olarak tanımlamışlardır. Ülkemizde ve dünyanın birçok ülkesinde AUE'deki en yaygın tercih edilen öğretim modu uzaktan eğitimin bir türü olan çevrimiçi öğrenmedir. Anderson (2008) çevrimiçi öğrenmeyi öğrenenlerin öğreten ve diğer öğrenenlerle internet üzerinden etkileşim kurduğu ve öğrenme materyallerinden yararlandığı öğrenme türü olarak tanımlamaktadır. Bu tür öğrenme eşzamanlı (sanal sınıf, Zoom, Google Meet vb.) ya da eşzamansız (tartışma forumu, ders materyalleri, konu anlatım videoları vb.) iletişim/öğrenme araçları üzerinden gerçekleştirilebilir. Eşzamanlı (senkron) öğrenmede öğreten ve öğrenenler aynı anda ancak farklı mekanlardan iletişim teknolojilerini kullanarak etkileşime girerler. Eşzamansız (asenkron) öğrenmede ise öğrenciler internet sayesinde ders materyallerine istedikleri yerden erişebilir, ne zaman, nerede ve ne öğreneceklerine ve içeriğe nasıl erişeceklerine kendileri karar verirler (Simonson vd., 2019). Covid-19'la birlikte çevrimiçi öğrenmenin yaygınlaşmasına bağlı olarak, derslere ve içeriğe erişebilmek için internet ve internet özelliği olan cihazların kullanımında da bir artış olmuştur. Mart 2020 verilerine göre, dünya çapındaki internet kullanıcılarının %70'i Covid-19'a bağlı izlenen eğitim politikaları sebebiyle internet kullandıklarını belirtirken, bu kişilerin salgın sürecinde eğitim, iş ve bilgiye erişim gibi amaçlar için bilgi ve iletişim teknolojilerinden yararlandıkları tespit edilmiştir (Watson, 2020). Ancak bu durum dijital bölünmeden kaynaklı uçurumu daha da belirgin hale getirmiştir. Nitekim, UNESCO (2020) raporuna göre, Covid-19 salgınıyla birlikte 191 ülkede okullar kapatılmış ve AUE uygulamaları yürürlüğe konmuştur. Bu süreçte ders işlenişinde en fazla bilgisayar ve internet kullanılmıştır. Ancak, dünya genelinde 826 milyon öğrencinin bilgisayar, 645 milyon öğrencinin ise internet erişimi bulunmamaktadır. Bu durum öğrencilerin eşzamanlı ya da eşzamansız derslere erişimlerini ve dolayısıyla uzaktan eğitimin sağlıklı bir şekilde uygulanmasına büyük engel teşkil etmektedir. Türkiye'de ise TÜİK verilerine göre, hanelerin %86,9'u mobil geniş bant bağlantıyla, %49,1'i ise ADSL, kablolu İnternet, fiber vb. sabit geniş bant bağlantıyla İnternete erişim sağlamaktadır. İnternete erişim sağlanan cihaz bakımından ülkemizdeki hanelerin %98,7'sinde cep telefonu, %37,9'unda dizüstü bilgisayar, %26,7'sinde tablet ve %17,6'sında masaüstü bilgisayar bulunmaktadır (Tokyay, 2020). Bu veriler bağlamında değerlendirildiğinde, Türkiye'nin UNESCO raporundaki ülkeler ile kıyaslandığında gerek derslere erişimde kullanılan cihaz gerekse internet bağlantısı bakımından avantajlı durumda olduğu söylenebilir.

İster eş zamanlı ister eşzamansız olsun, çevrimiçi öğrenme Covid-19 sürecinde hayatımızın ayrılmaz bir parçası haline geldiği ifade edilebilir. Bu tür öğrenme sosyal mesafeyi korurken, eğitim-öğretim faaliyetlerinden uzak kalmama fırsatı sunsa da, yıllardır alışlagelmiş sistem

olan geleneksel yüz yüze eğitimden uzaktan eğitime ve çevrimiçi öğrenmeye ani geçiş çeşitli engel ve zorluğu da beraberinde getirmiştir (Crawford vd., 2020). Nitekim, bu durum yalnızca kurumlar ve öğretmenler için değil, uyum sürecini en yoğun yaşayan paydaşlardan biri olan öğrenenler (Kaparounaki vd., 2020) boyutunda çeşitli güçlükleri beraberinde getirmiştir. Özellikle yükseköğretim basamağına yeni başlayan üniversite öğrencileri hem yeni bir kurumla ve belki şehirle, hem de öğrenme-öğretme süreçleri bakımından yeni bir sistemle tanışmışlardır. Bu nedenle, bu araştırma üniversitedeki ilk yılları olan ancak bölümlerine henüz başlamamış İngilizce hazırlık sınıflarındaki öğrencilerin AUE sürecinde uygulanan eşzamanlı ve eşzamansız öğrenmeye ilişkin tercihlerini, bu tercihlerinin nedenlerini, uzaktan öğrenme deneyimleri sırasında karşılaştıkları güçlükleri ve bu tür öğrenmenin dil öğrenimi açısından uygunluğu konusundaki görüşlerini belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu araştırma özelinde, öğrenme-öğretme sürecinin anahtar bileşenlerinden biri olan öğrencilerin gözünden mevcut acil uzaktan eğitim uygulamalarının olumlu ve olumsuz yanlarının değerlendirilmesi onların bakış açılarını anlamak ve deneyimlerinden ders çıkarmak bakımından önemli görülmektedir. Araştırmanın sonuçlarının karar vericiler, yöneticiler, eğitimciler ve öğretim tasarımcıları için yürürlükteki uygulamaları geliştirebilmeleri, karşılaşılan güçlüklerle çözüm üretebilmeleri ve yakın gelecek için planladıkları uzaktan eğitim çalışmaları için bir öngörü sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca, araştırmanın normalde açık ve uzaktan öğrenme alanyazınında sınırlı sayıda karşılaşılan ancak özellikle pandemiyle birlikte artış görülen çalışma alanlarından biri olan dil öğrenenlerin deneyimleri üzerine olması ve alanda daha sonra yapılacak araştırmalar için yol göstermesi bakımından ilgili alanyazına katkı sağlaması umulmaktadır.

Araştırmada, yukarıda belirtilen sorunlar ve araştırma amaçları doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- Öğrenciler AUE sürecindeki derslere genellikle nasıl katılım sağlamıştır?
- Öğrenciler eşzamanlı katılımı neden tercih etmektedir?
- Öğrenciler eşzamansız katılımı neden tercih etmektedir?
- Öğrenciler AUE sürecinde ne tür güçlüklerle karşılaşmıştır?

İlgili Alanyazın

COVID-19 salgını sebebiyle yürürlüğe konan acil uzaktan eğitim politikaları sonucu uzaktan eğitim uygulamalarına yönelik çalışmalar yoğunlaşmıştır. Bu bölümde özellikle ulusal alanyazındaki 2020-2021 yıllarında gerçekleştirilen yükseköğretim düzeyindeki, katılımcılarını öğrenciler ve/ya dil öğrenenler oluşturan ve bulgu ve sonuçlarının bu araştırma ile ilişkili olduğu düşünülen güncel araştırmalara yer verilmiştir:

Akbana, Rathert ve Ağçam (2021) AUE sürecinde yabancı ve ikinci dil öğretimine ilişkin 1 Ocak-28 Ekim tarihleri arasında gerçekleştirilen çalışmaların sistematik bir analizini gerçekleştirdiği çalışmasında alanyazındaki mevcut durumun bir resmini ortaya koymuştur. Buna göre, söz konusu zaman zarfında yapılan çalışmaların çoğu araştırma makalesi ve rapordan oluşmaktadır ve bunların da çoğu Amerika Birleşik Devletleri kökenlidir. Çalışmaların bağlamı genellikle üniversite ve K-12 düzeyinde iken, katılımcıların büyük çoğunluğunu eğitimciler oluşturmaktadır. Yapılan çalışmalarda dil öğretmenlere ve öğrenenlere kamu kurumları ya da özel kuruluşlardan sunulan desteğin sınırlılığı ile

öğrenenlerin süreçte karşılaşılabilecekleri güçlük ve sorunlara ilişkin alınan önlemlerin yetersizliğine dikkat çekilmiştir.

Ekizer (2021) tarafından üniversite hazırlık sınıflarında İngilizce öğrenimi gören öğrencilerin çevrimiçi eğitim sırasında karşılaştıkları güçlükler ve engeller ile Türkiye'deki çevrimiçi eğitimin etkililiğine yönelik görüşlerini belirlemek amacıyla bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Haftalık 30 saatlik dersin tamamen eşzamanlı olarak yürütüldüğü Necmettin Erbakan Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu'nda gerçekleştirilen bu çalışmada, çevrimiçi öğrenmeye ilişkin öne çıkan olumlu yönler masraf ve harcamaların azalması, ev ortamının rahatlığı, çevrimiçi öğrenmenin sunduğu teknolojik olanaklar, ders videolarının tekrar izlenebilmesi, daha az yorucu olması ve zaman tasarrufu şeklinde sıralanmıştır. Öğrencilerin karşılaştıkları sorunlar ise teknik aksaklıklar, ekran karşısında uzun süre kalmaya bağlı gelişen sağlık sorunları, odaklanma güçlüğü ve teknolojiye erişim olarak belirlenmiştir. Yüz yüze eğitimle karşılaştırıldığında ise, yüz yüze eğitimi tercih edenlerin çoğunlukta olduğu ve öğrenen katılımının azlığı, göz temasının olmaması, internet erişiminin olmaması, ev ortamının eşzamanlı dersler için uygun olmayışı, üniversite hayatını tecrübe edememe, adaptasyon güçlüğü gibi sınırlılıklar sebebiyle çevrimiçi eğitimi tercih etmedikleri ifade edilmiştir.

Evişen, Akyılmaz ve Torun (2021) yine üniversite İngilizce hazırlık sınıfı öğrencileri ile gerçekleştirdikleri çalışmalarında öğrenenlerin çevrimiçi öğrenmeye yönelik algılarını ve Covid-19 AUE sürecindeki deneyimlerine dayalı olarak çevrimiçi öğrenmenin avantaj ve dezavantajları ile bu tür öğrenmenin dil öğrenme için uygun olup olmadığını belirlemeye çalışmışlardır. Buna göre, dil öğrenenler için çevrimiçi öğrenmenin öne çıkan dezavantajları etkileşimin olmaması, ders işleniş hızı, teknik sorunlar, motivasyon eksikliği, zaman yönetimi ve finansal güçlükler iken, bu tür öğrenmenin olumlu yönleri rahatlık, daha az zaman kaybı, ekonomik yönler, aile ile birlikte olma, sağlık ve otonom öğrenmeyi destekleme şeklindedir. Dil öğrenimi bakımından çevrimiçi öğrenmenin etkileşim, yazma ve konuşma becerileri, dilbilgisi ve kelime öğrenimi bakımından uygun olduğu ancak zamanında geribildirim alma bakımından sınırlılıkları olduğu ortaya çıkmıştır.

Balbay ve Erken (2021), AUE sürecinde Türkiye'deki öğretim dili İngilizce olan bir üniversitedeki öğretim modu, öğrenen-öğreten ve öğrenen-öğrenen etkileşimi, derslerde kullanılan çevrimiçi araçlar ve materyallerdeki değişiklikleri araştırmıştır. Buna göre, katılımcıların çoğu gelenekselden çevrimiçi moda geçişi -özellikle yüz yüze etkileşimin olmayışı- zorlayıcı bulsalar da, bazı öğrenciler kaydedilen ders videoları ve çevrimiçi materyaller sayesinde kendi öğrenmelerini daha iyi yönetebilme ve kontrol edebilme açısından faydalı bulmuştur.

Özışık (2021), AUE sürecini eşzamanlı ve eşzamansız olarak sürdüren Bozok Üniversitesi'ndeki İngilizce Öğretmenliği programındaki öğrencilerin uzaktan eğitim yoluyla gerçekleştirilen Sözlü İletişim Becerileri adlı dersteki çevrimiçi deneyimlerini belirlemiştir. Araştırmanın verileri önden gönderilen yansıtıcı yazma soruları sonrasında gerçekleştirilen çevrimiçi görüşmeler yoluyla toplanmıştır. Araştırmanın sonuçları, derste kullanılan Google Meet ve Google Classroom gibi araçların öğrenciler arasındaki etkileşimi artırdığı ve onların iletişim becerilerini geliştirmelerine yardımcı olduğu; ancak zayıf internet bağlantısı ve internet erişiminin olmamasının buna engel teşkil ettiği ortaya çıkmıştır.

Sekreter, İpekçi-Çetin ve Samut'a (2021) göre ise, öğretim elemanları tarafından uzaktan eğitim sürecinin öğrenciler açısından olumlu yönleri için dijital teknoloji kullanım yeterliğinin artması ve bireysel motivasyonun öneminin anlaşılması gösterilirken, olumsuz bulunan yönleri şu şekilde listelenmiştir: Bilgisayar ve internet erişimi, maddi olanaksızlıklardan kaynaklanan ders takip sorunu, sürecin sosyalleşmeyi engellemesi, ödevlerde kopya ve intihal sorunu, motivasyon eksikliği, adaptasyon güçlüğü, sorumluluk bilinci farklılıkları, canlı derslere sınırlı katılım, öğrenci-öğretim elemanı iletişimi, teknolojik yeterlilik, engelli öğrencilerin dersleri takibi ve sözlü ve beden dili ile sunum becerisi.

Pandemi ile birlikte yeni bir norm haline gelen sosyal mesafenin eğitimin sosyal yönü üzerindeki etkilerine vurgu yapan Saltürk ve Güngör (2020a), üniversite öğrencilerinin COVID-19 dönemindeki çevrimiçi uzaktan eğitim deneyimlerinin sınıf topluluk hissini bağlamında incelemiştir. Uzaktan Eğitimde Topluluk Hissi Ölçeği'nin kullanıldığı araştırmanın sonuçlarına göre, duyuşsal ve eylemsel açıdan Hazırlık sınıfı, 1, 2, 3, ve 4. Sınıf öğrencileri arasında anlamlı bir farklılık bulunmazken, cinsiyet bakımından erkeklerin her iki boyutta da puan ortalaması daha yüksektir. uzaktan eğitim süresince öğretim elemanları ile iletişimde en fazla Whatsapp ve e-posta kullanılmıştır. Ayrıca derslerin işlenişinde daha çok yazılı ders materyali paylaşma yoluna gidilmiş, bunun için de öğrenme yönetim sistemi kullanılmıştır. Katılımcıların büyük çoğu gelecekte derslerin kesinlikle yüz yüze yapılmasının istediği belirlenmiştir.

Acil uzaktan eğitim uygulamalarına ilişkin gerçekleştirilen bir diğer dikkat çekici araştırma da Hotar, Özcan, Baran, Yağcı ve Karagöz'ün (2021) öğrenci ve öğretim elemanları görüşlerini karşılaştırdıkları 5504 üniversite öğrencisi ile 453 öğretim elemanının katılımı ile gerçekleştirdikleri geniş çaplı araştırmadır. Elde edilen verilere göre, hem öğretim elemanları hem de öğrenciler pandeminin devam etmesi durumunda çevrim içi öğretimin devam etmesini tercih etmektedir. Ancak, öğretim elemanları çevrimiçi ve hibrit eğitimi öğrencilerden daha çok tercih ederken, öğrenciler yüz yüze eğitimi öğretim elemanlarına göre daha fazla tercih etmektedir. Çevrim içi ders süresince, öğretim elemanları uzaktan derslere katılımın notlandırılması gerektiğini düşünürken, öğrenciler derslerin notlandırılmamasını tercih etmektedir. Araştırmadan elde bir diğer önemli bulgu, öğretim elemanlarının uzaktan eğitim sürecine yönelik genel değerlendirme düzeylerinin öğrencilere göre anlamlı derecede yüksek olmasıdır.

Ünaldı, Kaçmaz ve Baykara'nın (2021) gerçekleştirdiği karma araştırmada ise, altyapı yetersizliği, artan iş yükü, motivasyon kaybı ve ölçme-değerlendirme sorunları çevrimiçi öğrenmeye ilişkin öne çıkan olumsuz noktalardır. Ayrıca çevrimiçi öğrenmenin yüz yüze eğitimi yerini asla alamayacağı da dikkat çeken bulgular arasındadır. Bu konuda yapılan bir diğer geniş çaplı çalışma ise Simsek, Kucuk, Biber ve Can (2021) tarafından pandemi döneminde üniversite öğrencilerinin çevrimiçi eğitime yönelik memnuniyet düzeylerini incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmada farklı fakültelerde kayıtlı 13447 üniversite öğrencisinden veri toplanmıştır. Araştırma sonuçları öğrencilerin çevrimiçi eğitime yönelik memnuniyet düzeylerinin "orta" düzeyde olduğunu göstermektedir. Ayrıca öğrenciler AUE sürecindeki derslere eşzamanlı katılım için video konferans aracı olarak Zoom, eşzamansız katılım için ders içeriği ve özellikle video kayıtlarına erişimde Canvas öğrenme yönetim sistemini kullanmayı tercih etmişlerdir.

Yağan'ın (2021) üniversite öğrencileri ile gerçekleştirdiği çalışmaya göre, uzaktan eğitim ekonomik yönden avantajlı görülmekte ve esneklik sunması, öğrencilerin teknolojiye

uyumunu kolaylaştırması ve bu süreçte yapılan sınavların daha kolay olması bu tür eğitimin olumlu yönleri olarak değerlendirilmektedir. Öte yandan, süreçte karşılaşılan teknik problemler, derslerden tam olarak verim alınmaması ve sınavlarla ilgili karşılaşılan kopya ve intihal gibi etik sorunlar olumsuz yönleri olarak görülmektedir.

Özüdoğru (2021), öğretmen adaylarının pandemi sürecinde karşılaştıkları sorunları araştırdığı çalışmada canlı dersler için zaman ayırma güçlüğü, arkadaşları ile iletişim kuramama, internet erişiminin olmaması, dersler sırasında ses sorunları yaşama ve öğretim elemanı ile iletişimin olmaması gibi sorunlarla karşılaşıldığını belirlemiştir.

Son olarak, Bozkurt ve diğerleri (2020) eğitimdeki Covid-19'a bağlı ortaya çıkan kesintilere küresel bir bakış sundukları çalışmalarında, Sezgin ve Fırat (2020) ise AUE üzerine yaptıkları derleme çalışmasında COVID-19 salgını boyunca gerçekleştirilen uzaktan eğitim uygulamalarında daha belirgin hale gelen dijital uçuruma dikkat çekmişlerdir. Söz konusu araştırmalarda bu durumun sadece gerekli teknolojiye erişimden değil, aynı zamanda öğretmenlerin bu ani geçişe uyum sağlama konusunda yeterli pedagojik ve teknolojik yeterliklere aynı düzeyde sahip olmamalarından kaynaklandığı vurgulanmıştır. Alanyazındaki tüm çalışmalar genel olarak değerlendirildiğinde, pandemi dönemindeki öğretim uygulamalarına ilişkin özellikle yükseköğretim düzeyine gerçekleştirilmiş ve katılımcı grubunu öğrenenlerin oluşturduğu sınırlı sayıda araştırma bulunmaktadır. Bu araştırmalar içinde özellikle dil öğrenenlerin deneyimlerini inceleyen araştırma sayısı ise oldukça azdır. Bu bakımdan bu araştırmanın alan yazındaki bu boşluğu kapatma konusunda katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca araştırma pandemi döneminde yükseköğretim kurumlarında yürürlüğe konan acil uzaktan eğitim uygulamalarına ilişkin dil öğrenenlerin deneyim ve bakışaçılarını ortaya koyarak, çalışmanın gerçekleştirildiği kurum ile diğer yükseköğretim kurumlarındaki ders tasarımcıları, ders yürütücüleri ve yöneticiler için mevcut ve gelecek uygulamaların geliştirilmesinde bir yol haritası sunabilmesi bakımından önemli bir girişim olarak değerlendirilebilir.

Yöntem

Araştırma Modeli

Araştırmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Karmaşık sosyal olguları anlama isteği ile ortaya çıkan (Stake, 1995) durum çalışması, güncel olan ve üzerinde araştırmacının kontrolünün olmadığı özellikle olgu ve bağlam arasındaki sınırların tam olarak net olmadığı durumlarda neden ve nasıl sorularına cevap aramak için kullanılan bir araştırma modelidir (Yıldırım ve Şimşek, 2011; Yin, 2009, 2014). Araştırmada İngilizce hazırlık programı öğrencilerinin güncel bir gelişme olan Covid-19 salgınının ortaya çıkması ile uygulanan acil uzaktan eğitim sürecindeki derslere katılım tercihleri ve karşılaştıkları güçlüklerle ilişkin görüş ve deneyimlerinin kendi bağlamları içerisinde ayrıntılı olarak ortaya konması amaçlandığı için durum çalışması tercih edilmiştir.

Araştırma Bağlamı

Araştırmaya konu olan İngilizce hazırlık programı Batı Anadolu Bölgesi'ndeki bir üniversitedeki Yabancı Diller Yüksekokulu'nun Yabancı Diller Bölümü'nünde yer almaktadır. Söz konusu program 2021 yılından itibaren uluslararası tanınırlığa sahip bir kalite güvencesi

ve akreditasyon sistemi olan Pearson Assured tarafından akredite edilmiştir. Hazırlık sınıflarında BEPI (beginner-elementary) ve LANG (dil sınıfı öğrencileri için) olmak üzere iki kur bulunmaktadır. BEPI grubu üniversitedeki tüm bölümlerin lisans ve önlisans programlarından öğrencilerden, LANG grubu ise sadece İngiliz Dili ve Edebiyatı ve İngilizce Mütercim Tercümanlık bölümlerinden hazırlık eğitimini zorunlu olarak alan öğrencilerden oluşmaktadır. BEPI seviyesi İngilizce İşletme ve İlköğretim Matematik Öğretmenliği bölümlerinde hazırlık eğitimi zorunlu iken, bunların dışındaki diğer tüm bölümlerde isteğe bağlıdır. BEPI sınıflarında haftada 22, LANG gruplarında ise 24 saat ders yapılmaktadır. Bu ders saatlerinin kurlara göre dağılımı Tablo 1’de gösterilmiştir:

Tablo 1. Hazırlık Programındaki Ders Dağılımları

Ders Adı	Kur Türü	
	BEPI	LANG
Main Course	12 saat	12 saat
Reading/Writing	6 saat	6 saat
Listening/Speaking	4 saat	6 saat
2. Yabancı Dil (Fransızca, İtalyanca, Almanca, Japonca, Rusça)	3 saat (isteğe bağlı)	3 saat (isteğe bağlı)

Her akademik yılın başında yapılan İngilizce Yeterlilik sınavında başarılı olan bu programlardaki öğrenciler hazırlık eğitiminden muaf olarak doğrudan bölümlerine geçmeye hak kazanırlar.

Araştırmanın gerçekleştirildiği 2021 yılı Bahar döneminde hazırlık programındaki tüm dersler eşzamanlı olarak yürütülmüştür. Yüksekokul Senatosu’nun aldığı karara göre her bir saatlik ders için en az 30 dakika canlı/eşzamanlı ders yapılma zorunluluğu bulunmaktadır. Eşzamanlı dersler için kurumsal öğrenme yönetim sisteminden (KÖYS) erişilebilen Perculus “sanal sınıf platformu” kullanılmıştır. Ancak, zaman zaman sistemin üniversite çapında yoğun kullanılmasından kaynaklanabilen sorunlar sebebiyle öğretim elemanları dersleri çoğunlukla Google Meet uygulaması üzerinden gerçekleştirmiştir. Ayrıca tüm ölçme-değerlendirme uygulamaları da (vize, kısa sınav, portfolyo, konuşma sınavı vb.) yine çevrimiçi olarak yapılmıştır. Bunlardan sadece konuşma dersiyle ilişkili olan sözlü iletişim becerilerine yönelik sınavlarda öğrencilerin kamera açması zorunlu tutulmuştur. Derslere eşzamanlı katılım sağlayamayan öğrenciler için, her ders kayıt altına alınmış, dersten hemen sonra derslerin sorumlu öğretim elemanları tarafından KÖYS’ndeki ilgili arşiv alanına videoları yüklenmiştir. Öğrenciler bu videoları diledikleri zaman ve diledikleri aralıklarla izleyebilme serbestliğine sahiptir.

Katılımcılar

Araştırmanın evrenini söz konusu dönemde Yabancı Diller Yüksekokulunun İngilizce hazırlık programına kayıtlı olan öğrenciler oluşturmaktadır. Örneklem alımına gidilmemiştir.

araştırmanın gerçekleştirildiği dönemde programa devam eden bütün öğrenciler araştırmaya dahil edilmiştir. Buna göre katılımcı grubunda hem BEPI hem de LANG seviyesinden öğrenciler bulunmaktadır. Akademik yılın başında programa kayıtlı toplamda 569 öğrenci varken, Bahar döneminde bu sayı devamsızlıktan kalan ve kaydını donduran öğrenciler çıkartıldığında 500'e düşmüştür. Bu öğrencilerden 91'i (%18.2) araştırmaya katılım sağlamıştır. Öğrencilerin yaş aralığı 18 ile 51 arasında değişmektedir. Kadın katılımcıların sayısı 61 (%67), erkek katılımcı sayısı ise 30 (%33)'dur. Bu öğrencilerin 61'i (%67) daha önce bir çevrimiçi ya da uzaktan ders deneyimine sahip değilken, 30'u (%33) ise daha önce bu tür en az bir ders deneyimlemiştir. Öğrencilerin büyük çoğunluğu (%76) derslere katılımda dizüstü bilgisayar kullanırken, bu oranı akıllı telefon (%36), masaüstü bilgisayar (%11) ve tablet (%2) izlemektedir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmanın verileri 2020-21 akademik yılının bahar döneminde Ege Bölgesi'ndeki bir yükseköğretim kurumunun Yabancı Diller Yüksekokulu'ndaki hazırlık sınıfında öğrenim gören öğrencilerden toplanmıştır. Veri toplama aracı olarak yarı-yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Söz konusu formda temelde yedi görüşme sorusu ve bunlara bağlı alt sorular yer almaktadır. Geliştirilen görüşme soruları uygulanmadan önce bir alan ve bir yöntem uzmanının görüşüne sunulmuş, alınan geribildirimler doğrultusunda son şekli verilmiştir. Ayrıca, araştırmacı aynı zamanda söz konusu programda ders yürütücüsü olduğu için acil uzaktan eğitim sürecine ilişkin yakın gözlemlerde bulunabilmiş ve gözlem notları tutmuştur. Gözlem notları görüşme sorularına verilen cevapların yorumlanmasında ve bulguların desteklenmesinde kullanılmıştır. Ayrıca, araştırmacı aynı zamanda söz konusu programda ders yürütücüsü olduğu için acil uzaktan eğitim sürecinde yakın gözlemlerde bulunabilmiş ve gözlem notları tutmuştur. Gözlem notları açık-uçlu sorulara verilen cevapların yorumlanmasında ve bulguların desteklenmesinde kullanılmıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Veriler Google Forms uygulaması kullanılarak elektronik ortamda toplanmıştır. Araştırmaya katılım çağrısı öğrencilere kurumsal öğrenme yönetim sistemindeki mesaj uygulaması ve yine öğrencilerin kurumsal e-posta adresleri üzerinden yapılmıştır. Çalışmada yer almayı kabul eden her katılımcıya gönüllü katılım formu gönderilmiştir. Ayrıca araştırmanın gerçekleştirilebilmesi için ilgili üniversitenin etik kurulundan onay alınmıştır. Veri toplama süreci derslerin son haftasında başlamış ve öğrencilerin yeterlilik sınavı haftasındaki yoğunlukları göz önüne alınarak, sınavlardan sonra on gün daha sürdürülmüştür. Buna göre, veri toplama aşaması toplamda dört haftalık bir zaman dilimine yayılmıştır.

Veriler içerik analizi tekniği kullanılarak Nvivo programı ile analiz edilmiştir. İlk olarak veriler açık uçlu sorular bağlamında gruplanmış ve veri aşinalığı kazanmak amacıyla araştırmacı tarafından tekrar tekrar baştan sona okunmuştur. Daha sonra araştırma soruları bağlamında kodlama gerçekleştirilmiş ve bu kodlardan kategorilere ve kategorilerden temalara ulaşılmıştır. Güvenirliği sağlamak amacıyla bir alan ve bir yöntem uzmanı tarafından bağımsız kodlamalar yapılmış ve araştırmacının elde ettiği kodlar ile karşılaştırılmıştır. Birlikte yapılan değerlendirmeler sonucunda tema, kategori ve alt-kategorilere son şekli verilmiştir.

Araştırmanın güvenilirliğini artırmak için bulgular katılımcılardan elde edilen doğrudan alıntılarla desteklenmiştir. Örnek alıntılar verilirken katılımcı grubunu oluşturan hazırlık sınıfı öğrencileri sormacayı cevaplama sıralarına göre K1, K2,..., K91 şeklinde numaralandırılmıştır.

Bulgular

Araştırmada ilk olarak öğrencilerin acil durum uzaktan eğitim sürecindeki İngilizce hazırlık programındaki deneyimlerine dayalı olarak memnuniyet düzeyleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Tablo 1. Öğrencilerin İngilizce Hazırlık Eğitimi Memnuniyet Düzeyleri

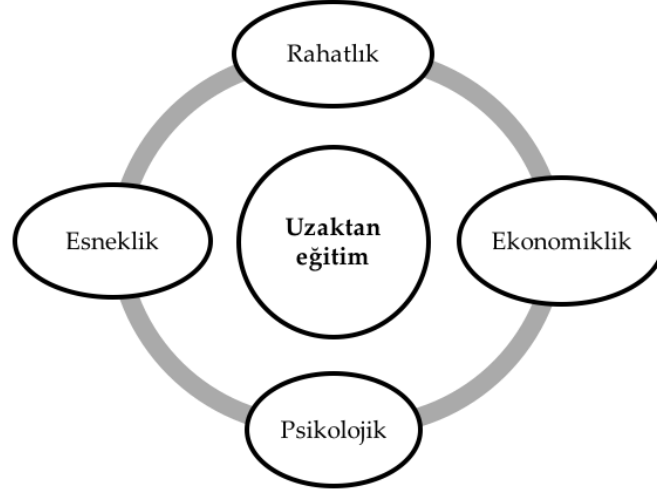
Memnuniyet Düzeyi	Öğrenci Sayısı	Yüzdesi
10	2	%2,2
9	6	%6,6
8	16	%16,6
7	23	%25,3
6	8	%8,8
5	14	%15,4
4	8	%8,8
3	5	%5,5
2	4	%4,4
1	5	%5,5

Tablo 1'e göre, öğrencilerin memnuniyet düzeylerinin 1 ile 10 arasında değişiklik gösterdiği, ancak görüşlerin 7-8 arasında yoğunlaştığı görülmektedir. Katılımcıların hazırlık programındaki çevrimiçi eğitim deneyimlerine göre memnuniyet düzeylerinin ortalaması 6 olarak hesaplanmıştır. Buna göre, öğrencilerin memnuniyet düzeylerinin *orta* olduğu söylenebilir.

Öğrencilere 2020-2021 akademik yılındaki uzaktan eğitim deneyimlerine dayanarak pandemi sonrası kısıtlamalar kaldırıldığında üniversitedeki derslerin nasıl yürütülmesini istediklerine ilişkin tercihleri sorulmuştur. Buna göre; öğrencilerin yarısından fazlası (51 kişi) tamamen yüz yüze eğitime dönülmesi gerektiğini belirtirken, 32'si yüz yüze ve uzaktan eğitimin bir arada yürütüldüğü hibrit bir modelin uygulanmasını tercih etmektedir. Yalnızca 8 kişi ise uzaktan eğitimin devam etmesini istediklerini ifade etmişlerdir.

Uzaktan Eğitimin En Sevilen Yanları

Araştırmada ilk olarak katılımcılara uzaktan eğitimin en sevdikleri yanları sorulmuştur. Buna göre öne çıkan kategoriler Şekil 2’de gösterilmiştir:

Şekil 2. Uzaktan eğitimin en sevilen yanları

Katılımcıların çoğu acil uzaktan eğitim sürecinde evlerinde aileleri ya da güvendikleri kişilerle birlikte olmanın verdiği rahlıkla ilişkili olarak açıklamışlardır. Ayrıca derslere evlerinden katılabildikleri için okula gitmek için erken kalkmak, hazırlanmak ve yol yapmak zorunda olmamaları katılımcıların en çok sevdikleri yanlarından.

“Uzaktan eğitimde haliyle sevdiğim birçok şey var, fakat, en önemli şey yüz yüze eğitimde çok hissedemeyeceğimiz bir rahatlığın olması. Gün içindeki ders saati dağılımları ne olursa olsun, öğrenci olarak o derse her saatte katılım gösterebiliyor(asenkron) veya senkron derse katılma imkanınız oluyor. Bu rahatlığın başarılı olmama katkısı olduğunu söylemeliyim. Öğrencinin rahat hissetmesi onu psikolojik olarak gevşetiyor ve derslere severek katılım gösteriyor...” (K6)

“Ders saatinden 5 dakika bile önce uyansam derse tek tıkla girebiliyorum.” (K30)

“Ev rahatlığıyla sınavlara ya da derslere girebilmek.” (K55)

“Okula git gel olmadığı için zaman kaybım olmuyordu ve yollarda yorulmuyordum.” (K72)

Öğrenciler tarafından uzaktan eğitim sürecinin bir diğer sevilen yönü de sunduğu esnekliktir. Bu süreçte öğrenciler canlı derslere diledikleri yerden katılabilmeleri ve yine ders içerik ve materyallerine diledikleri yer ve zamanda erişebilmelerini uzaktan eğitimin sağladığı rahatlıklar arasında göstermişlerdir. Ayrıca sağlık sorunları, bir işte çalışma ve diğer kişisel sebeplerle derslere eşzamanlı katılım gösteremedikleri zamanlarda yüklenen ders kayıt videolarını daha sonra izleyerek konulardan geri kalmamaları AUE’nin sağladığı esnekliğe diğer örneklerdir. Bazı öğrenciler bu bulguya ilişkin görüşlerini şu şekilde ifade etmişlerdir:

“İstedğim her ortamda derse katılabilmek...” (K4)

“Hem bir işte çalışıp hem de eğitimime devam edebiliyorum. İşten ya da acil konulardan dolayı canlı derse katılamadığımda videosunu izlemek çok güzel bir avantajdı benim için.” (K41)

“En sevdiğim yanı şudur ki gün içinde hasta isem ya da yapacak önemli bir işim var ise öğretmenimi bilgilendirip dersten ayrılabilirim ve o gün içinde kaçırdığım dersleri başka bir zaman izleme hakkım da olduğu için hem derslerimi takip edebiliyorum hem de diğer arkadaşlarımdan geri kalmıyorum.” (K70)

Öğrenciler tarafından uzaktan eğitim sürecinin bir diğer sevilen yönü daha ekonomik olmasıdır. Çoğu öğrenci bu süreçte evlerinde ve ailelerinin yanında olduğu için, kalacak yer, ulaşım ve yeme içme gibi harcamalar yapmak durumunda kalmamışlardır. Bu sebeple katılımcılardan bazıları AUE'nin yüz yüze eğitime kıyasla daha hesaplı olduğu yönünde görüş belirtmişlerdir. Aşağıdaki örnekler bu bulguyu destekler niteliktedir:

“Sürekli evde olduğumuz için rahat bir ortam vardı çok masraf olmadı eğitim açısından evde olduğumuz için.” (K3)

“...barınma için harcayacağım parayı kendimi geliştirmek için kullanabiliyorum.” (K24)

Bazı öğrenciler ise uzaktan eğitimin yüz yüze eğitimde hedef dili (İngilizce) kullanırken hissettikleri heyecan, stres ya da psikolojik baskıları hafifleterek dil öğrenmelerini desteklediğini belirtmiştir. Bu öğrenciler uzaktan eğitimin kendileri için ideal dil öğrenme ortamını sağladığı görüşündedir. Aşağıda bu görüşte olan bazı öğrencilerden örneklere yer verilmiştir:

“Özgüvensiz biri olarak yüzümü göstermeden rahatça konuşabilmek.” (K4)

“İngilizce konuşurken utanıyorum.” (K27)

“Anksiyete problemimin azalması.” (49)

Öte yandan, 9 kişi bu tür eğitimin sevdikleri bir yanı olmadığını ifade etmiş, ancak, bu görüşleri için gerekçe belirtmemişlerdir. Bir öğrencinin “Maalesef sevdiğim bir yanını düşünemiyorum” (K91) şeklindeki ifadesi ile bir başka öğrencinin “Tüm samimiyetimle söylüyorum ki şahsım adına hiçbir sevdiğim yanı bulunmamakta” (K48) biçimindeki sözleri bu bulguya örnek gösterilebilir.

Derslere Katılım Türleri ve Nedenleri

Katılımcılara derslere genellikle nasıl katıldıkları sorulmuştur. Buna göre öğrencilerin derse katılım tercihleri ve oranları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 2. Öğrencilerin Derslere Katılım Türleri

Eşzamanlı (Senkron/Canlı ders)	43 kişi (%47,3)
Eşzamanlı + Eşzamansız (asenkron)	46 kişi (50,5)
Eşzamansız	4 kişi (%4,4)
Hiç katılmadım	2 kişi (%2,2)

Tablo 2'ye göre öğrencilerin yaklaşık yarısının ya tamamen eşzamanlı katılımı ya da eşzamanlı ve eşzamansız katılımı bir arada tercih ettikleri görülmektedir. Bu öğrencilere ayrıca derslere katılım tercihlerinin sebepleri sorulmuştur.

Derslere eşzamanlı katılımı tercih eden öğrencilerin büyük çoğunluğu bu tür katılım da derslerden daha fazla verim aldıklarını belirtmişlerdir. Bunun öne çıkan sebepleri arasında

ise, eşzamanlı derslerde öğrenenlerin hem öğretene ile hem de diğer öğrenenlerle etkileşim kurabilmesi, daha aktif katılım gösterip konuları daha iyi anlaması, anlaşılmayan yerleri dersin sorumlu öğretim elemanına hemen sorabilme ve anında geri bildirim alabilmesi, öğrencilere kendilerini fiziki bir sınıf ortamında ders işliyormuş duygusunu hissettirmesi ve sosyal açıdan asenkron katılıma göre daha samimi bir ortam sağlaması sıralanabilir. Aşağıdaki örnekler bu bulguları destekler niteliktedir:

“Canlı derslerin daha öğretici olduğunu düşünüyorum. Anlamadığım kısımları mikrofonu açarak ya da sohbet kutusuna yazarak öğretmene sorabilirim. Böylece daha kısa zamanda ve unutmama riski olmadan doğru bilgiye ulaşabilirim.” (K11)

“... Öğrenmem gereken birçok şey olduğunun farkındaydım ve bunları tıpkı yüz yüze eğitimdeymiş gibi doğrudan tecrübe edinerek elde etmek istedim. Buna ek olarak, sürecin getirdiği bir samimiyet, öğretmenlerle olan ilişkiler, ve arkadaşlık ilişkileri çerçevesinde senkron derslerin çok daha verimli ve keyifli geçtiğini fark ettim...” (K37)

“Derslere canlı olarak katıldığım zaman takıldığım yerleri hocaya sorma imkanım oluyor. Yüz yüze olmasa da hocalarımla konuşmak, dersi birlikte işlemek üniversite öğrencisi olduğumu biraz da olsa hatırlatıyor.” (K44)

Bazı öğrenciler ise derslere eşzamanlı katılım tercihlerini dil öğrenimi ile ilişkilendirerek açıklamışlardır. Buna göre, bu tür katılım ile özellikle öğretene ve akranlarla daha yoğun etkileşim kurma olanağının olması ve daha aktif katılım gösterilebilmeleri nedeniyle İngilizceyi daha etkili öğrendiklerini ifade etmişlerdir. Aşağıda eşzamanlı katılımın dil öğrenimi üzerindeki olumlu etkilerine değinen öğrencilerden bazılarının görüşlerine örnek verilmiştir:

“Aktif katılım sağlayarak başta konuşma olmak üzere yazma, okuma, dinleme alanlarında hazırlık sınıfından maksimum verim elde edebilmek.” (K3)

“Ders esnasında hocayla iletişim halinde olmak ve konuşma hakkına sahip olmak İngilizce öğrenme açısından daha iyi olduğu için.” (K65)

“İngilizcesini geliştirmek isteyen her öğrencinin bir şekilde öğretmenlerle veya öğrencilerle etkileşiminin olması gerekiyor bu yüzden olabildiğince derslere canlı olarak katıldım.” (K91)

Öğrencilerden birkaçı İngilizce öğrenirken dersin sorumlu öğretim elemanı ve sınıf arkadaşları ile iletişim kurmaktan duydukları huzursuzluk/kaygı sebebiyle eşzamanlı katılımı tercih etmediklerini ifade etmişlerdir. Bu öğrencilerden bazıları görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir:

“Sınıftakilerle İngilizce konuşurken tedirgin oluyorum.” (K49)

“Hocaların derste çok bizimle iletişim kurması ve benim de panik olmam.” (K73)

Öte yandan, öğrencilerin yarısı derslere bazen eşzamanlı, bazen de eşzamansız katılım gösterdiklerini belirtmiştir. Bunun tercih için en öne çıkan gerekçe teknik aksaklıklar ve internete erişim sorunudur. Bu tür sorunlar karşısında öğrencilerin eşzamansız katılım seçeneklerinin olmasının kendilerine avantaj sağladığı görüşündedir. Aşağıda bu bulguya ilişkin bazı örnekler sunulmuştur:

“İnternete erişim ile alakalı olarak katılımım değişiklik gösterdi.” (K10)

“Canlı dersleri kaçıran, internet, elektrik vb. şartları sağlayamayan arkadaşlarımız için iyi bir fırsat...” (K56)

Bununla birlikte, üniversitedeki derslerinin yanı sıra bir işte çalışmak durumunda olan öğrenciler çalışma saat ve takvimlerine göre dersleri zaman zaman eşzamanlı/eşzamansız takip ettiklerini açıklamışlardır.

“Pandemiden dolayı çalışmam gerekiyordu ailemin işleri artık yeterli değildi.” (K29)

“Aynı zamanda çalıştığım için canlı derslere her zaman katılamadım.” (K40)

Bazı öğrenciler ise kendi öğrenme biçimleri ve bireysel tercihleri doğrultusunda çoğu zaman canlı derslere katılmadıklarını ve ders videolarını takip ederek eşzamansız katılım gösterdiklerini ifade etmişlerdir. Bu katılımcılardan bazıları, kendi öğrenmeleri üzerinde kontrol sahibi olabildikleri ve öğrenme hızlarını kendileri ayarlayabildikleri için bu şekilde daha fazla verim alabildikleri düşüncesindedirler.

“Senkron + asenkron olarak en verimli olur. Çünkü bazı canlı dersler verimsiz oluyor, ders kayıtlarından izleyebiliyoruz.” (K5)

“İkisi beraber. Nihayetinde canlı dinlemek iyi olsa da üstüne tekrar ederek tekrar izlemek de harika.” (K13)

“Ders sırasında zorunlu katılım olması beni dersten uzaklaştırdığı için bir süre sonra asenkron katılmaya karar verdim çünkü yüz yüze eğitimlerimde de sürekli soru cevaplayan bir öğrenci değilim kendi yerimde kendi kendime cevaplamak her zaman tercihim.” (72)

Dersleri, arşivden kayıtlı ders videolarını izleyerek eşzamansız takip eden dört, hiç katılmadığını belirten ise iki öğrenci vardır. Eşzamansız takip eden öğrenciler bu tercihlerini bireysel öğrenme tercihleri ile ilişkili açıklarken, hiç katılım göstermeyenler ise bunun sebebi olarak teknolojiye erişimleri olmamasını göstermişlerdir.

“Sınıf olarak değil de bireysel olarak çalışmayı daha çok seviyorum.” (K26)

“Evde internet ve bilgisayar yok.” (K82)

En Etkili Öğrenilen Katılım Türü

Araştırmanın katılımcılarına, tüm koşulları uygun olsaydı (teknik, kişisel, ailevi vb.) hangi tür katılımla dersleri daha etkili öğrenebileceklerine ilişkin düşünceleri sorulmuştur. Öğrenci görüşleri doğrultusunda ulaşılan tema ve kategoriler Şekil 3’te gösterilmiştir:

Şekil 3. Öğrencilerin derslere katılım tercihleri ve karşılaştıkları güçlükler

Buna göre, öğrencilerin büyük çoğunluğu eşzamanlı katılımın daha etkili olduğunu ifade etmiştir. Eşzamanlı katılımın (attendance) tercih edilmesinin en önemli sebebi etkileşim ve etkin katılım (participation) olanağı sunmasıdır. Öğrenciler canlı dersler sırasında gerek dersin sorumlu öğretim elemanı, gerekse sınıf arkadaşları ile kurdukları etkileşim öğrenmelerini desteklediği, dersten aldıkları verimi yükselttiği ve bu tür derslerin daha keyifli ve dinamik geçtiği için hazırlık sınıfındaki uzaktan İngilizce öğrenme sürecinde eşzamanlı katılımı kendileri için daha etkili bulduklarını belirtmişlerdir. Bu bulguları destekleyen bazı örnekler şunlardır:

“Canlı derslerde öğretmenlerimizin interaktif olarak dersleri işlemesi gerçekten daha eğlenceli ve öğretici. Ben derslerde öğretmenlerin el ve yüz hareketlerine çok dikkat ederim ve anlamadığım kısımları anında sorarak öğretmenimin jest ve mimikleri ile anlattığı konuları birleştiririm istemeden. Sonra o konu ile bir yerde karşılaştığımda hocanın sesini, hareketlerini, anlattığı ve benim sıkıntı yaşadığım kısmı rahatlıkla beynimde canlandırabiliyorum.” (K51)

“Senkron derslerde her şey doğal ve olağan bir şekilde gelişiyor. Bu şekilde beynin öğrenme algısının kuvvetlendiğini düşünüyorum. Senkron derslerin en güzel özelliği bütün deneyimleri doğrudan yaşıyor olmak. Özellikle hazırlık sınıfında olduğum için bunun birçok pozitif yanı olduğunu düşünüyorum.” (K77)

Öğrenci görüşlerine göre, eşzamanlı derslerin tercih edilmesinin bir diğer önemli sebebi de bu tür derslerde anlık geribildirim alınabilmesidir. Öğrenciler canlı ders sırasında mikrofon ve sohbet kutusu seçeneklerini kullanarak anlamadıkları bir nokta olduğunda dersin sorumlu öğretim elemanına ve/ya sınıf arkadaşlarına sorular yöneltebilmekte ve kafa karışıklıklarını o anda giderebilmektedir. Aşağıdaki örnekler bu bulguyu destekler niteliktedir:

“Canlı ders tercihimdir. Hiçbir yerde eğitim öğrenci öğretmen arasında etkileşim olmadan yapılmıyor, yapılsa da kalitesiz oluyor. Dersleri asenkron takip etmek integral konusunu Youtube'dan öğrenmek gibi.” (K49)

“Senkron katıldığında hoca soru soruyor, alıştırmaları beraber yapıyoruz bunlarda dersten kopmamı engelliyor ve dersten daha çok verim almamı sağlıyor. Yani ders tekrarı yapmamış olsam bile o gün derste dinlediklerim aklıma yerleşmiş oluyor.” (K74)

Şartların ideal olması halinde, eşzamanlı katılımın daha etkili bulunmasının bir diğer sebebinin de bu tür derslerin yüz yüze eğitime yakın bir öğretme atmosferi sunması ve bu sayede katılımcıların pandemi koşulları ve AUE sebebiyle içinde buldukları sosyal uzaklık ve yalnızlık hissini azaltması olduğu belirlenmiştir. Katılımcılardan bazılarının bu konudaki görüşleri dikkat çekicidir:

“Kanlı canlı her zaman daha iyidir. Çünkü asenkrona göre gerçek eğitime -normale hiç yakın olmasa da- daha yakın.” (K20)

“...hocalar ve arkadaşlarla birlikte ders hakkında bile olsa diyalog halinde olmak belki de pandemi zamanında bir şekilde sosyal olmamızı sağlayan bir etmeni...” (K45)

“...uzaktan olduğu için yeterince iletişimimiz kopuk en azından canlı derslerle bu açıklığı biraz kapatabiliriz.” (K64)

“...zaten her zaman evin içindeyiz farklı ve gerçek insanlarla konuşmak onlarla bir arada bulunmak beni daha iyi hissettiriyor.” (K83)

Katılımcılar arasında, eşzamanlı dersleri öğrenme düzeni oluşturmaya yardım etmesi, öz-disiplin kazandırması ve öğrencilere sorumluluk duygusu kazandırması bakımından etkili bulunduğu için tercih eden öğrenciler de vardır. Öğrenci ikisi bu konudaki görüşünü şu sözlerle açıklamıştır:

“...canlı dersler öğrencide seri bir düzen oluşturuyor ve çalışma isteğini güçlendiriyor. Bu süre zarfında canlı derslere katılım gösterdiğim için birçok şey öğrendim. Canlı derslere katılım öğrencinin özgüvenini, derslere olan sorumluluk bilincini ve yapması gereken her şeyi aksatmamasını sağlıyor, bunlara ek olarak öğrencideki çalışma içgüdüsünü tetikliyor...” (K50)

“Canlı takip ederdim çünkü kendimi öğrenci gibi hissetmek hoşuma gidiyor. Derslere canlı katılmak ve ödevleri yapmak sorumluluk almak anlamına geliyor.” (K77)

Eşzamanlı ders tercihini daha etkili İngilizce öğrenimi ile ilişkilendirerek açıklayan dört katılımcı bulunmaktadır. Bu kişiler dil öğreniminde özellikle üretime dayalı becerilerin kazanılması ve bu tür derslerin yürütülmesinde etkileşimin altını çizmişler ve bu nedenle etkileşim ortamı sunması bakımından canlı dersleri ideal gördüklerini belirtmişlerdir. Aşağıdaki ifadeler bu bulguya örnek olarak verilebilir:

“Listening & Speaking gibi %100 etkileşim isteyen bir derse senkron katılmak çok önemli çünkü sonradan video izlense bile verilen çoğu bilgi havada kalıyor. Ama Main Course dersi çoğunlukla bilgi verme odaklı olduğu için asenkron izlense de kötü etkilemez diye düşünüyorum. Reading & Writing konusunda emin değilim bazen asenkron olsa iyi bazen de senkron olsa iyi çünkü bu ders diğer iki dersin arası gibi geliyor bana.” (K67)

“Tabiki de senkron. İngilizce sadece dinleyebileceğin bir ders değil. Katılman ve senin de konuşmaya, yazmaya çabalaman gerek. Bu şekilde gelişirsin.” (K91)

Bütün şartları elverişli olsa, derslere asenkron katılımı tercih edeceğini ifade eden 13 öğrenci vardır. Bu tercih için öne çıkan en önemli etmen zaman yönetimi ve öğrenme zamanını ve hızını kendisinin belirleyebilmesidir. Buna göre, öğrenciler arşivlenen ders videolarını kendileri için en uygun olan ve motivasyonlarının en yüksek olduğu zamanlarda izleyebilme ve videoları izlerken kendi öğrenme hızlarına ve/ya konuyu kavrama durumlarına göre

videoyu ileri-geri sardırıp durdurabilme esnekliğine sahip oldukları için bu tür katılımı daha faydalı bulmaktadır. Aşağıda bu bulguyu destekler nitelikteki örneklere yer verilmiştir:

“Asenkrona sanırım daha etkili öğreniyorum çünkü derslerde anlamadığım kısımları ileri geri sarabiliyorum ya da o an keyfim yoksa başka bir gün izleyip çalışabiliyorum. Tabi ki derste öğretmenime de sorabilirim ancak bazen herkes anlamış oluyor ben anlamamış olunca sormaya çekiniyorum bu yüzden asenkron ders benim için daha etkili.” (K10)

“Asenkron dersin daha etkili olduğunu düşünüyorum. Çünkü anlamadığım konuda videoyu geri alıp izleyebiliyorsun ve daha rahat notlar alıyorsun. Derste hocanın hızlı geçtiği yerleri sen tekrar tekrar izleyebiliyorsun...” (K34)

Eşzamansız katılımı tercih eden öğrencilerin yarısına yakını bu düşüncelerini kendi psikolojik sorunları, kişilik özellikleri ve/ya sosyal kaygıları ile ilişkilendirerek açıklamıştır. Buna göre, eşzamanlı dersler sırasında gerek dersin sorumlu öğretim elemanı ile gerekse sınıf arkadaşıyla iletişim kurarken kendilerini rahat hissetmemeleri ve özellikle bu iletişimi İngilizce kurmak zorunda olmanın onlara kendilerini stres altında hissettirmesi bu öğrencileri eşzamansız derslere yöneltmiştir. Aşağıda bu öğrencilerden bazılarının görüşlerine örnek verilmiştir:

“Ben asenkron katılmayı tercih ederdim. Aslında bu bir bahane olmamalı ancak çekingen bir insanım ve insanların önünde konuşma korkum var. Onun dışında derslere girmek için çok erkenden uyanmak beni zorluyor bu yüzden istediğim zaman girmek benim tercihimdir.” (K1)

“...çünkü panik ve stresle çok iç içeyim ve derste aktif olmak beni çok panikletiyor. lise de çok zorluk çektim, hasta bile oldum.” (K22)

“Arşivden isterdim canlı derslerde geriliyorum bana soru sorulunca o yüzden arşivden izlemek büyük rahatlık benim için.” (K36)

Acil Uzaktan Eğitim Sürecinde Karşılaşılan Güçlükler

Araştırmada katılımcılara yöneltilen bir diğer soru da AUE süreci boyunca en çok hangi konularda güçlük ya da sorun yaşadığıdır. Katılımcıların bu soruya verdikleri cevaplar teknik, psikolojik, sosyal, ailevi, dil öğrenimi ve fiziksel olmak üzere altı kategoride irdelenmiştir.

Katılımcıların bu süreçte en fazla sosyal ve buna bağlı gelişen psikolojik yönlerden güçlük yaşadıkları belirlenmiştir. Pandemi ile birlikte gelen kısıtlamalar ve sokağa çıkma yasakları sonucu dışarı çıkamama, sevdikleri ile görüşüp vakit geçirememesi ve sürekli evde ve/ya kapalı ortamda kalma öğrencileri sosyal ve psikolojik bakımdan zorlamıştır. Buna ek olarak, okulların da uzaktan eğitime geçmesi ile birlikte sınıf arkadaşları ve derslerine giren öğretim elemanlarını yakından görme, tanıma ve onlarla birebir iletişim kurma olanakları olmadan sürekli çevrimiçi dersleri takip etmeye çalışmak öğrenciler açısından zorlayıcı olmuştur. Aşağıdaki öğrenci görüşleri bu bulguyu desteklemektedir:

“Kesinlikle psikolojik. Çünkü zaten günlerim dört duvar arasında hapis geçiyor ve neredeyse sevdiğim her şeyden uzak oluşum beni derinden yaraladı ve derslere katılım hevesimi köreltme noktasına getirdi. Kendi kendime destek olarak bu sorunu aşmaya çalıştım ancak henüz başarılı olup olmadığımı teyit edemedim akademik yılı sonlandırdık.”

“Ben psikolojik anlamda çok zorlandım. Öncelikle zaten ülkece zor bir dönemden geçiyorduk, en güzel ve en verimli geçirmemiz gereken yaşlarda bilgisayar başında oturup gözlerimizi bozduk. Bir de bana göre ne öğrenciler ne de öğretmenler emeklerinin karşılığını gerektiği gibi alamıyordu çünkü ne olursa olsun yüze eğitimin verimliliği asla sağlanamıyordu.”

“Sanırım sosyal olarak. Çok az insan görmek ve insanları hep online görmek benim için çok zordu. Yeni arkadaşlar edinip onları görememek üzücü...”

Psikolojik ve sosyal güçlüklerin yanında sıklıkla karşılaşılan bir diğer sorun da yaşanan teknik aksaklıklardır. Araştırma verilerine bakıldığında bu sorunun genellikle internet bağlantısı,

bilgisayar ve/ya mobil cihaz aksaklığı ve elektrik kesintisi kaynaklı olduğu söylenebilir. Bu bulguya aşağıdaki ifadeler örnek gösterilebilir:

“Kış ayında çok teknik sorun yaşadım çünkü yaşadığım şehirde çok fazla kar yağışı olmuştu kış ayı boyunca zorlanmışım hatta sınav haftamda bir hafta boyunca elektrik kesintisi olmuştu ve jeneratör çalıştırmak durumunda kalmıştık. Her yağmur yağması durumunda elektrikler kesiliyor ve bu sorundu.” (K1)

“Maalesef ki yılın ilk 6 veya 7 ayı internet altyapı bağlantı sorunu yaşadığım için evimden ayrılmak zorunda kaldım. Bu sorun beni öyle olumsuz etkiledi ki artık derslere katılmak istemiyorum ya da ödevleri yapmak istemiyordum çünkü hep dersleri izlemede ve ödev yüklemeye sıkıntı çıkıyordu.” (K50)

Covid-19 sebebiyle yürürlüğe konan AUE uygulamaları sırasında öğrencilerin deneyimledikleri bir diğer güçlük de ailevidir. Bunun sebepleri arasında aileleri içinde yaşanan sağlık sorunları, ev ve aile ortamlarının uzaktan eğitim için uygun olmaması ve bilgisayar ve interneti kardeşleri ile paylaşmak zorunda olma gösterilebilir. Bazı öğrenciler bu konudaki deneyimlerini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Kalabalık bir ailede olduğum için derslere katılmam daha zor oldu gerek sesli ortam gerek başka aile bireylerinin eş zamanlı dersleri olmasından dolayı giremediğim dersler geri kalmış hissettirdi ve derslerden tamamen kopmama sebep oldu.” (K14)

“Ailevi problemler. annem ve babam da ameliyat oldu ve aynı zamanda canlı derslere katılmak benim için zor oldu.” (K38)

Beş katılımcı AUE sürecinin dil öğrenimi açısından yarattığı olumsuzluklara değinmiştir. Bu öğrenciler uzaktan eğitimin yeterli etkileşim ortamı sağlayamadığı için dili sözlü ve yazılı biçimde kullanarak pratik yapma açısından sınırlı olduğuna vurgu yapmışlardır. Bu bakımdan bu öğrenciler uzaktan eğitimi dil öğrenimi açısından etkili ve verimli bulmadıklarını belirtmişlerdir. Bu bulguya ilişkin bazı örnekler şunlardır:

“...Listening ve Speaking gibi karşılıklı etkileşim isteyen dersler uzaktan ne kadar iyi olabilir ki?” (K44)

“...hazırlık sınıfında olan biri olarak pratik yapamamak birileriyle yüz yüze konuşamamak çok can sıkıcı bir durumdu.” (K63)

Son olarak, katılımcılar AUE sürecinin kendilerine fiziksel açıdan güçlük yaşattığını belirtmiştir. Bu süreçte, söz konusu hazırlık programındaki dersler eşzamanlı olarak yürütüldüğü için öğrencilerin ekran karşısında uzun saatler geçirmesine bağlı olarak zaman içinde göz bozulması, bel, boyun ve sırt ağrısı gibi fiziksel rahatsızlıklar ortaya çıkmıştır. Bir öğrencinin “...fiziksel olarak kesinlikle olumsuz etkiledi çünkü sürekli bilgisayara bakmak ve oturmak çok sıkıntı oldu. Gözlerim bozuldu, sırt ve boyun ağrısı da cabası.” (K24) şeklindeki ifadesi bu bulguyu destekler niteliktedir.

Tartışma ve Sonuç

Yükseköğretim basamağına yeni/ilk kez giriş yapan binlerce üniversite öğrencisi Covid-19 salgını ile birlikte kendilerini dünya ve ülke genelinde yürürlüğe konan acil uzaktan eğitim uygulamalarının içinde bulmuşlardır. Gerçekleştirilen bu araştırma bir yükseköğretim kurumunun İngilizce hazırlık programındaki öğrencilerin yükseköğretimdeki ilk yıllarında yeni bir kurum ve bu kurumun eğitim-öğretim sistemine uyum sağlamaya çalışırken aldıkları çevrimiçi eğitim sırasında karşılaştıkları güçlükleri ve derslere katılım tercihleri ile bu tercihlerinin sebeplerini belirlenmemesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerin çoğu (4’te 3’ü) derslere dizüstü bilgisayar ile, geri kalanların çoğu da cep telefonları ile katılmıştır. Şimşek ve diğerlerinin (2021) araştırması da AUE sürecindeki

derslere erişilen cihaz konusunda benzer sonuçlara işaret etmektedir. TÜİK verilerine göre ise, Türkiye'deki hanelerde internete %98,7 cep telefonu, %37,9 dizüstü bilgisayar, %26,7 tablet ve %17,6 masaüstü bilgisayar ile erişilmektedir (Tokyay, 2020).

Araştırma sonuçlarına göre, söz konusu yükseköğretim kurumunun Yabancı Diller Yüksekokulu İngilizce Hazırlık programındaki öğrenciler AUE sürecinde aldıkları çevrimiçi eğitimden orta düzeyde memnundurlar. Araştırma sonuçlarına göre bu durum, programda uygulanan sistem ve izlenen müfredattan çok, uzaktan eğitimin kendi doğası ile ilgili olduğu söylenebilir. Bazı araştırmacıların (Atasoy, Özden ve Kara, 2020; Er Türküresin, 2020; Lee, Fanguy, Lu ve Bligh, 2021) Covid-19 sürecinde gerçekleştirdikleri çalışmalarda da katılımcıların memnuniyet düzeyleri orta olarak belirlenmiştir. Diğer yandan alanyazındaki bazı araştırmalar üniversitede ilk yılı olan öğrencilerin uzaktan eğitim memnuniyet düzeylerinin diğer yıllardaki öğrencilere kıyasla en düşük olduğunu göstermektedir (Aristovnik, Keržič, Ravšelj, Tomažević ve Umek, 2020). Simsek ve diğerleri (2021) tarafından gerçekleştirilen geniş çaplı araştırmaya göre ise birinci sınıf öğrencilerinin memnuniyet düzeyleri 2, 3 ve 4. sınıflardan daha yüksektir. Yine aynı araştırmada hazırlık programındaki öğrencilerin uzaktan eğitimden memnuniyet düzeylerinin 1, 2, 3 ve 4. Sınıflardan daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu durumun çevrimiçi dil öğretiminde farklı yöntem ve etkileşimli materyallerin işe koşulmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Alanyazındaki farklı araştırmada olduğu gibi (Dolmacı ve Dolmacı, 2020; Ekizer, 2021; Saltuk ve Güngör, 2020b) bu araştırmanın katılımcıları da yüz yüze eğitimi çevrimiçi öğretime tercih etmektedir. Ancak onlardan farklı olarak bu araştırmada çevrimiçi öğretim ile yüz yüze eğitimin bir arada yürütüldüğü hibrit bir modelin pandemi sonrası daha uygun olacağını düşünen katılımcı sayısı da bir hayli fazladır. Nitekim alanyazında etkili bir öğrenme deneyimi için e-öğrenme/çevrimiçi öğrenme ve geleneksel öğretimin birlikte uygulanmasına dayanan bir hibrit yöntemin gerekliliği vurgulanmaktadır (Altwaijry, Ibrahim, Binsuwaidan, Alnajjar, Alsfouk ve Almutairi 2021; Peñarrubia-Lozano, Segura-Berges, Lizalde-Gil ve Bustamante, 2021). Yine bazı araştırmalar AUE sürecine hibrit olarak devam etmenin öğrenme, dikkat ve doyum üzerinde olumlu etkileri olduğunu göstermektedir (Simsek vd., 2021; Tang, Abuhmaid, Olaimat, Oudat, Aldhaeabi ve Bamanger, 2020).

Uzaktan eğitimin katılımcılar tarafından en sevilen yanları ev ortamının rahatlığı, masraf ve harcamaların daha az olması, okula gitmek için erken kalkmak, hazırlanmak ve yolculuk yapmak gerekmediği için daha az yorucu olması ve zaman tasarrufu sağlaması sıralanabilir. Bir diğer olumlu yanı da sunduğu esnekliktir. Hazırlık programındaki öğrencilere derslere eşzamanlı ve eşzamansız olarak katılabilme hakkı tanınmıştır. Öğrenciler eşzamanlı katılımı internet bağlantısı ve uygun cihaza sahip olmaları halinde diledikleri yerden derse katılabilme; eşzamansız dersleri de zaman ve mekandan bağımsız şekilde kendi hız ve istekleri doğrultusunda öğrenme esnekliği sunması bakımından tercih etmektedir. Nitekim, mevcut bazı güncel araştırmalar bu sonucu desteklemektedir (Ekizer, 2021; Evişen vd., 2020).

Araştırmada cevap aranan sorulardan biri, katılımcıların derslere katılım tercihleri ve bunların sebeplerini belirlemeye yöneliktir. Eşzamanlı dersler, öğrenen-öğrenen ve öğrenen-öğreten etkileşiminin en yoğun yaşanabildiği öğrenme ortamlarıdır. Bu araştırmada da hem dersin sorumlu öğretim elemanı ve sınıf arkadaşları ile daha fazla ve bire bir etkileşim kurma olanağı sunması, hem de öğretim elemanına takıldıkları noktaları sorup anlık geribildirim alabilmeleri eşzamanlı derslerin en çok tercih edilme sebebidir. Ancak bu araştırmanın aksine Balbay ve Erkan (2020), Ekizer (2021) ve Evişen ve diğerlerinin (2021) araştırmalarında özellikle öğretim

elemanı ile etkileşimin olmaması ya da çok az olması AUE sürecinin olumsuz bir yönü olarak belirtilmiştir. Bu durum, söz konusu araştırmaların gerçekleştirildiği programlarda derslerin eşzamansız yürütülmesi ya da öğretim elemanlarının uzaktan derslerde işe koştukları öğretim yöntem ve tekniklerinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Öte yandan, etkileşim herkes tarafından olumlu bir unsur olarak algılanmayabilmektedir. Nitekim, araştırmada bazı öğrencilerin stres ve kaygı düzeyleri arttığı ve heyecanlandıkları için canlı dersler yerine arşivden ders video kayıtlarını izlemeyi tercih ettikleri belirlenmiştir. Bu sonuç, Abuseileek'in (2012) çevrimiçi öğrenme ortamlarının öğrencilerin kaygı düzeylerini düşürerek daha az utanmalarını ve dersten kaçınma davranışlarının azalmasını sağladığı yönündeki bulguları ile farklılık göstermektedir.

İngilizce hazırlık programında eşzamanlı derslerin yanı sıra özellikle eşzamansız katılım seçeneğinin sunulması öğrenciler tarafından önemli bir avantaj olarak değerlendirilmektedir. Derslerin arşiv videolarını sağlık sorunu yaşadıkları, bir işte çalışmak zorunda oldukları, teknik aksaklıklar yüzünden derse bağlanamadıkları ve/ya herhangi bir sebeple canlı derslere katılamadıkları zamanlarda açıp izleyebilmeleri uzaktan eğitimin bu yönünün eşzamansız katılım sağladığı bir esneklik olarak görülmektedir. Bu sayede, öğrenciler videoları diledikleri kez izleyebilmekte, istedikleri bölümleri hızlı geçip/atlayıp gerekli gördükleri geri sarıp kendi hızlarında öğrenebilmektedirler. Alanyazında da araştırmanın bu sonucunu destekleyen pek çok çalışma bulunmaktadır (Altıwajry vd., 2021; Aristovnik vd., 2020; Balbay ve Erkan, 2021; Ekizer, 2021; Simsek vd., 2021; Turan ve Gürol, 2020). Yine Serçemeli ve Kurnaz (2020) tarafından gerçekleştirilen araştırmaya göre de videoları tekrar izleyebilme olanağı sağlaması, farklı kişisel uğraşlar için zaman kazandırması ve daha esnek öğrenme seçenekleri sunması uzaktan eğitimin olumlu görülen yönleri arasındadır.

Araştırmada cevap aranan bir diğer soru da, hazırlık programındaki öğrencilerin AUE sürecinde karşılaştıkları güçlüklerin neler olduğudur. Buna göre, katılımcılar en çok sosyal ve psikolojik açıdan sorun yaşamışlardır. Dünya Sağlık Örgütü'nün 11 Mart 2020'de sağlık açısından küresel çapta acil bir durum ve pandemi olarak ilan etmesi ile birlikte gelen kapanmalar ve eğitim-öğretime verilen aranın ardından, Türkiye'de 23 Mart'tan itibaren K-12, Nisan 2020 itibarıyla de yükseköğretim kurumlarının büyük çoğunda uzaktan eğitime geçilerek eğitim-öğretim kaldığı yerden devam edilmiştir (YÖK, 2020). Bu süre zarfında, sosyal mesafe kurallarının uygulanabilmesi için gelen kısıtlamalar ve sokağa çıkma yasakları sonucu yalnızca belli günlerde ve saatlerde sadece 3-4 saat dışarı çıkabilmiştir. Bu sebeple, arkadaşları ve sevdikleri ile vakit geçirememeye, ev dışında gerçekleştirilebilen uğraşları (hobi, spor, alışveriş vb.) yerine getirememeye ve sürekli kapalı ev ortamında bulunma öğrencileri sosyal ve psikolojik açıdan zorlamıştır. Bunların yanı sıra, AUE ile birlikte derslere eşzamanlı bile katılsalar derslerin sorumlu öğretim elemanları ve sınıf arkadaşlarını bire bir görme, tanıma ve onlarla gerçek etkileşim kurmaktan mahrum kalmışlardır. Bu sosyal yalıtılmışlıkla birlikte dersleri sürekli ekran karşısında takip edip İngilizce öğrenmeye çalışmak öğrenciler açısından psikolojik açıdan yıpratıcı olmuştur. Bu durum onların, derslere katılma isteklerini ve öğrenme motivasyonlarını olumsuz etkilemiştir. Bunların yanı sıra, AUE sürecinin öğrencilerde uzun süre bilgisayar başında ve ekran karşısında vakit geçirmekten ötürü göz, boyun, sırt ve bel ağrısı gibi olumsuz fiziksel yansımaları da söz konusudur. Benzer şekilde Covid-19 alanyazınında, yürürlüğe konan AUE uygulamalarının öğrencilerin psikolojik, sosyal ve fiziksel sağlıklarını bozduğu ve öğrenme süreçlerine olumsuz etki ettiği bulgusunu destekleyen araştırmalar bulunmaktadır (Aristovnik vd., 2020; Ekizer, 2021; Gillis ve Krull, 2020; Sekreter vd., 2021; Serçemeli ve Kurnaz, 2020; Shin ve Hickey, 2020).

Öte yandan, AUE sürecinde karşılaşılan önemli güçlüklerden bir diğeri de teknik sorunlarla ilişkilidir. Buna göre, düşük internet bağlantısı ya da internet bağlantısı ve uygun cihazın olmaması en fazla karşılaşılan sorunların başında gelmektedir. Korkmaz ve Toraman (2020), Özışık (2021), Özüdoğru (2021), Tirtanawati (2020), Ünalı vd. (2021) ve Yağın (2021) da araştırmalarında benzer sonuçlara ulaşmıştır. Bu durum alanyazında da ortaya konduğu doğrultuda dünyanın pek çok yerinde olduğu gibi Türkiye’de de erişim ve dijital uçurum sorununun sürdüğünü göstermektedir (Bozkurt ve Sharma, 2020; Peñarrubia-Lozano vd., 2021; Sarı ve Nayır, 2020; Sezgin ve Fırat, 2020; Shin ve Hickey, 2020).

Öneriler

Araştırmada elde edilen sonuçlar doğrultusunda eğitimciler, program tasarımcıları, karar vericiler ve gelecek araştırmalar için aşağıdaki önerilerde bulunulabilir:

Covid-19 ile birlikte ivedilikle acil uzaktan eğitim uygulamalarına geçildiği için pek çok öğretim elemanı uzaktan öğretime hazırlıksız yakalanmış ve süreç içinde adapte olmaya çalışmıştır. Öğrenme-öğretme sürecinin en önemli paydaşlarından biri olan öğretenlerin özellikle çevrimiçi öğretim konusundaki yeterlikleri ders yürütülüş ve işlenişini doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle öğretim elemanlarının teknoloji okuryazarlığı ve çevrimiçi öğretim alanlarında düzenlenen hizmetiçi eğitimlerin artırılması önemli görölmektedir. Bu bağlamda, öncelikle kurum ve paydaşların gereksinimlerini belirlemek amacıyla bir ihtiyaç analizi yapılarak verilecek eğitimlerin içerik ve yapısının geliştirilmesi; ve sonrasında paydaşlarla odak grup görüşmesi ya da birebir görüşmeler yaparak eğitimin etkililiğini değerlendirilmesine yönelik araştırmalar yapılabilir.

Covid-19 sürecindeki kısıtlama ve kapanmalara bağlı olarak öğrenciler AUE’de sosyal, psikolojik ve fiziksel güçlüklerle karşılaşmışlardır. Buna çözüm olarak, kısıtlamaların kaldırılması ile birlikte doğrudan tamamen yüz yüze eğitime geçilmesi yerine, kurumun altyapısı, program koşulları ve derslerin doğası göz önünde bulundurularak yüz yüze ve uzaktan eğitimin en ideal yönlerinin adapte edilmesi yoluyla bir arada yürütüldüğu hibrit bir eğitim modeline geçiş daha verimli ve esnek bir öğrenme deneyimi sunabilir. Bununla birlikte, Yükseköğretim düzeyinde ve özellikle dil öğretiminde hibrit öğretim modellerinin geliştirilmesi ve uygulanması ile bu süreçlerin çeşitli boyutlarındaki deneyimlerin farklı paydaşların bakış açısından ayrıntılı olarak ortaya koyulduğu araştırmalara ihtiyaç vardır.

Dil öğretiminde özellikle pratik gerektiren becerilerin çevrimiçi ortamda yürütülüşüne ve kazandırılmasına ilişkin sorunlar olduğu belirlenmiştir. Bu süreçte, çevrimiçi ortamlarda verilecek dil dersleri için uygulama ağırlıklı etkili bir ders tasarımı yapılabilmesi için dil uzmanlarının eğitim teknologları ve öğretim tasarımcıları ile işbirliği içinde çalışmasına yarar görölmektedir. Ayrıca, gelecekte çevrimiçi ortamlarda özellikle konuşma gibi pratiğe dayalı becerilerin kazandırılmasına yönelik program geliştirme çalışmaları ve/ya çevrimiçi ortamların bu bağlamda etkililiğinin uygulamalı olarak değerlendirilmesine ilişkin araştırmaların yapılmasının alanyazına katkı sağlayacağı düşünölmektedir.

Ders kayıt videolarının arşivden izlenmesine dayalı eşzamansız katılımda sadece öğrenen-ara yüz/içerik etkileşiminin olması hem sıkıcı hem de verimsiz bulunmaktadır. Derslere çeşitli sebeplerden eşzamanlı katılmayan ya da daha sonra konuları tekrar amaçlı izlemek isteyen öğrenciler için bu videoların bire bir canlı derslerdeki tüm ayrıntıları içermesi (karşılıklı

konuşmalar, bekllemeler, uzun açıklamalar vb.) kayıt süresini uzatmakta ve konunun takibini zorlaştırmaktadır. Bu nedenle, kısa ama konuların önemli noktalarını içeren ve aynı zamanda daha etkileşimli videolar hazırlanması bu tür katılımı tercih eden öğrenciler için daha etkili öğrenme olanağı sunabilir.

Kaynakça

- Abuseileek, A. F. (2012). The effect of computer-assisted cooperative learning methods and group size on the efl learners' achievement in communication skills. *Computers & Education*, 58(1), 231-239.
- Akbana, Y. E., Rathert, S. & Ağçam, R. (2021). Emergency remote education in foreign and second language teaching. *Türk Eğitim Dergisi*, 10(2), 97-124. DOI: 10.19128/turje.865344
- Altwaijry, N., Ibrahim, A., Binsuwaidan, R., Alnajjar, L. I., Alsouk, B. A., & Almutairi, R. (2021). Distance education during COVID-19 Pandemic: A college of pharmacy experience. *Risk Management and Healthcare Policy*, 2021(14), 2099–2110. <https://doi.org/10.2147/RMHP.S308998>.
- Anderson, T. (2008). *The theory and practice of online learning*. (2nd Ed). Edmonton: Athabasca University Press.
- Aristovnik, A., Keržič, D., Ravšelj, D., Tomaževič, N., & Umek, L. (2020). Impacts of the COVID-19 pandemic on life of higher education students: A global perspective. *Sustainability*, 12(20), 1– 34. <https://doi.org/10.3390/su12208438>.
- Atasoy, R., Özden, C., & Kara, D. N. (2020). Evaluation of the effectiveness of e-course practices during the covid-19 pandemic from the students' perspective. *Turkish Studies*, 15(6), 95–122. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.44491>
- Balbay, S., & Erkan, G. (2021). Online language learning in times of crisis: Hindrance or opportunity?. *Journal of Educational Technology and Online Learning*, 4(3), 448-463. DOI: 10.31681/jetol.936827
- Bogdan, R. C., & Biklen, S. K. (2007). *Qualitative research for education: An introduction to theory and methods*. Boston: Allyn and Bacon.
- Bozkurt, A., & Sharma, R. C. (2020). Emergency remote teaching in a time of global crisis due to CoronaVirus pandemic. *Asian Journal of Distance Education*, 15(1), i-vi. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3778083>
- Bozkurt, A., Jung, I., Xiao, J., Vladimirschi, V., Schuwer, R., Egorov, G., Lambert, S. R., Al-Freih, M., Pete, J., Olcott, Jr., D. Rodes, V., Aranciaga, I., Bali, M., Alvarez, Jr., A. V., Roberts, J., Pazurek, A., Raffaghelli, J. E., Panagiotou, N., de Coëtlogon, P., Shahadu, S., Brown, M., Asino, T. I. Tumwesige, J., Ramírez Reyes, T., Barrios Ipenza, E., Ossiannilsson, E., Bond, M., Belhamel, K., Irvine, V., Sharma, R. C., Adam, T., Janssen, B., Sklyarova, T., Olcott, N. Ambrosino, A., Lazou, C., Mocquet, B., Mano, M., & Paskevicius, M. (2020). A global outlook to the interruption of education due to COVID-19 pandemic: Navigating in a time of uncertainty and crisis. *Asian Journal of Distance Education*, 15(1), 1-126. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3878572>

- Crawford, J., Butler-Henderson, K., Rudolph, J., Malkawi, B., Glowatz, M., Burton, R., Magni, P. A., & Lam, S. (2020). COVID-19: 20 countries' higher education intra- period digital pedagogy response. *Journal of Applied Learning and Teaching*, 3, 9-28. <https://doi.org/10.37074/jalt.2020.3.1.7>
- Dolmacı, M. D., & Dolmacı, A. (2020). Yabancı dil hazırlık sınıfındaki üniversite öğrencilerinin eşzamanlı uzaktan eğitim ile ilgili görüşleri. *Milli Eğitim*, 49 (Special Issue/2020-1), 657-684. <https://doi.org/10.37669/milliegitim.782906>
- Ekizer, F. N. (2021). The impact of Covid-19 on English language learners: A qualitative case study. *Language Teaching and Educational Research*, 4(1), 76-92. DOI: 10.35207/later.915969
- Er Türküresin, H. (2020). Covid-19 pandemi döneminde yürütülen uzaktan eğitim uygulamalarının öğretmen adaylarının görüşleri bağlamında incelenmesi. *Milli Eğitim*, 49(Special Issue/2020-1), 597-618. <https://doi.org/10.37669/milliegitim.787509>
- Evişen, N., Akyılmaz, Ö., & Torun, Y. (2020). A case study of university EFL preparatory class students' attitudes towards online learning during Covid-19 in Turkey. *Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4(2), 73-93.
- Gillis, A., & Krull, L. M. (2020). COVID-19 remote learning transition in Spring 2020: Class structures, student perceptions, and inequality in college courses. *Teaching Sociology*, 48(4), 283-299. <https://doi.org/10.1177/0092055X20954263>
- Hotar, N., Özcan, M. A., Baran, B., Yacı, Ş. N., & Karagöz, E. (2021). Acil uzaktan eğitimden ne öğrendik? öğrenci ve öğretim elemanı görüşlerinin karşılaştırılması. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 12(2), 673-690. DOI: 10.51460/baebd.986090
- Kaparounaki, C. K., Patsali, M. E., Mousa, D. P. V., Papadopoulou, E. V., Papadopoulou, K. K., & Fountoulakis, K. N. (2020). University students' mental health amidst the COVID-19 quarantine in Greece. *Psychiatry Research*, 290, 113111. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2020.113111>
- Korkmaz, G., & Toraman, Ç. (2020). Are we ready for the post-Covid-19 educational practice? An investigation into what educators think as to online learning. *International Journal of Technology in Education and Science*, 4(4), 293-309.
- Lee, K., Fanguy, M., Lu, X. S., & Bligh, B. (2021). Student learning during COVID-19: It was not as bad as we feared. *Distance Education*, 42(1), 164-172. <https://doi.org/10.1080/01587919.2020.1869529>
- Özışık, B. Z. (2021). Adaptation to emergency online education: A case of oral communication skills course in ELT. *Academy Journal of Educational Sciences*, 5(1), 45-51. DOI: 10.31805/acjes.937851
- Özüdoğru, G. (2021). Problems faced in distance education during Covid-19 pandemic. *Participatory Educational Research*, 8(4), 321-333. DOI: 10.17275/per.21.92.8.4
- Peñarrubia-Lozano, C., Segura-Berges, M., Lizalde-Gil, M., & Bustamante, J. C. (2021). A qualitative analysis of implementing e-Learning during the COVID-19 lockdown. *Sustainability*, 13(6), 1-28. <https://doi.org/10.3390/su13063317>

- Sekreter, M., İpekçi Çetin, E., & Kaya Samut, P. (2021). Covid-19 pandemisi ile başlayan acil uzaktan eğitim sürecinin öğretim elemanları perspektifinden değerlendirilmesi. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 11(3), 444-455.
- Saltürk, A., & Güngör, C. (2020a). COVID-19 döneminde öğrencilerde topluluk hissi ve çevrimiçi uzaktan eğitimin incelenmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9(5), 4204-4221.
- Saltürk, A., & Güngör, C. (2020b). Üniversite öğrencilerinin gözünden Covid-19 pandemisinde uzaktan eğitime geçiş deneyimi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 36, 137-174. <https://doi.org/10.14520/adyusbd.788716>
- Serçemeli, M., & Kurnaz, E. (2020). Covid-19 pandemi döneminde öğrencilerin uzaktan eğitim ve uzaktan muhasebe eğitimine yönelik bakış açıları üzerine bir araştırma. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 40-53.
- Sezgin, S., & Fırat, M. (2020). Covid-19 pandemisinde uzaktan eğitime geçiş ve dijital uçurum tehlikesi. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 6(4), 37-54.
- Simsek, I., Kucuk, S., Biber, S. K., and Can, T. (2021). Online learning satisfaction in higher education amidst the Covid-19 pandemic. *Asian Journal of Distance Education*, 16(1), 247-261.
- Shin, M., & Hickey, K. (2020). Needs a little TLC: Examining college students' emergency remote teaching and learning experiences during COVID-19. *Journal of Further and Higher Education*, 1-14. <https://doi.org/10.1080/0309877X.2020.1847261>
- Stake, R.E. (1995). *The art of case study research*. Thousand Oaks: Sage Pbc
- Tang, T., Abuhmaid, A. M., Olaimat, M., Oudat, D. M., Aldhaeabi, M., & Bamanger, E. (2020). Efficiency of flipped classroom with online-based teaching under COVID-19. *Interactive Learning Environments*, 1-12. <https://doi.org/10.1080/10494820.2020.1817761>
- Tirtanwati, M. R. (2020). Virtual learning program in the midst of covid19 outbreak: EFL learners' perceptions. *A Journal of English Language Teaching, Linguistics and Literature*, 4(1), 21-31.
- Tokyay, M. (2020). Uzaktan eğitim dijital uçurumu derinleştiriyor mu? İnterneti olmayan öğrenci nasıl eğitim alacak? Erişim adresi: <https://tr.euronews.com/2020/04/17/uzaktan-egitim-dijital-ucurumu-derinlestiriyor-mu-interneti-olmayan-ogrenci-nas-l-egitim-a>.
- Turan, Z., & Gürol, A. (2020). Emergency transformation in education: Stress perceptions and views of university students taking online course during the COVID-19 pandemic. *Hayef: Journal of Education*, 17(2), 222-242. <https://doi.org/10.5152/hayef.2020.20018>
- Ünaldı, İ., Kaçmaz, E., & Baykara, T. (2021). Undergraduates' perspectives on online education. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 4(2), 274-294. DOI: 10.33400/kuje.951263
- Watson, A. (2020). Device usage increase due to the coronavirus worldwide 2020, by country. <https://www.statista.com/statistics/1106607/device-usage-coronavirus-worldwide-by-country/>
- World Health Organization (2020). Coronavirus disease 2019 (COVID-19) situation report-50, 10 March 2020. World Health Organization Geneva. Erişim adresi: <https://www.who.int/publications/m/item/situation-report---50>

- Yağın, S. A. (2021). Üniversite öğrencilerinin COVID-19 salgını sürecinde yürütölen uzaktan eğitime yönelik tutum ve görüşleri. *Akademik Platform Eğitim ve Değişim Dergisi*, 4(1), 147-174.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (8. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yin, R.K. (2009). *Case study methods: design and methods* (4. Baskı). Thousand Oaks: Sage Pbc.

Uşak Eski Sanayi Alanında Kentsel Dönüşüm: İşyerlerinin Kullanım Düzeyine İlişkin Durum Çalışması

Mehmet Yasin Ünalana, Hakan Arslan^{b,c}

Özet

Bu çalışmanın amacı, yapımı ve teslimleri tamamlanarak 2018’de kullanıma açılan Uşak İli Eski Tabakhane Çevresi Kentsel Dönüşüm Proje Uygulaması kapsamında inşa edilen işyerlerinin güncel kullanım durumlarını tespit ederek alanın canlandırılmasını ve bölgede insan hareketliliğinin artmasını engelleyen unsurları belirlemek ve bölgenin geleceğine ilişkin öngörülerde bulunmaktır. Böylelikle gerekli önlemlerin alınarak bölgenin köhneleşmesinin, çöküntü alanı haline gelmesinin önüne geçilebileceği umut edilmektedir. Literatür taramasında sözkonusu kentsel dönüşüm alanının canlandırılmasını konu alan başka bir akademik çalışmaya rastlanmamıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemi ve bu yöntemin desenlerinden biri olan “durum çalışması” kullanılmıştır. Bu kapsamda, konut sahibi, bölge esnafı, bölge dışı esnaf, site yönetimi ve işyeri yönetimi kategorilerden toplam 17 kişiyle, yarı-yapılandırılmış form kullanılarak mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Araştırma bulguları bölgedeki işyerlerinin doluluk oranının ancak 1/3 oranına ulaşabildiğini; sektörel çeşitlilik açısından beklentilerin uzağında kaldığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler

Kentsel Dönüşüm
Sanayi Alanlarının Dönüşümü
Uşak Kenti
Ekonomik Canlılık

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 01.03.2022
Kabul Tarihi: 23.12.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1080961

Urban Transformation in the Old Industrial Area of Uşak: A Case Study on the Level of Commercial Areas

Abstract

The aim of this study is to determine the current usage situations of the workplaces built within the scope of the Uşak Old Tannery Environment Urban Transformation Project Application, which was completed and opened for use in 2018. Secondly, it is to identify the factors that prevent the revitalization of the area and the increase of human mobility in the area, and finally, based on the collected data, to make predictions about the future of the region. In this way, it is hoped that by taking the necessary precautions, its turning into a collapsed area can be prevented. In the literature review, no other academic study was found on the revitalization of the mentioned urban transformation area. In the research, the qualitative research method and “case study” were used. In this context, interviews were conducted with a total of 17 people from the categories of the homeowner, local tradesman, out-of-region tradesman, estate management and workplace management, using a semi-structured form. The research findings indicate that the occupancy rate of the workplaces in the region can only reach 1/3; showing that it is far from the expectations in terms of sectoral diversity.

Keywords

Urban Transformation
Transformation of Industrial
Areas
Uşak City
Economic Vitality

About Article

Received: 01.03.2022
Accepted: 23.12.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1080961

^a Sosyolog Mehmet Yasin Ünalana. ORCID: 0000-0002-2053-6967

^b İletişim Yazarı: hakan.arslan@usak.edu.tr

^c Doç. Dr. Hakan Arslan, Uşak Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Uşak. ORCID: 0000-0003-2376-9253

Giriş

Bir şemsiye kavram olarak kentsel dönüşüm (Şen, 2008, s.34; Kes Erkul, 2015, s.64; Köksüz ve Baz, 2019, s.42), ekonomik ve sosyal vasfını yitirmiş, köhneleşmiş kentsel bölgeler üzerindeki geniş kapsamlı uygulamaları da içermektedir. Böylelikle söz konusu bölgelerin ekonomik, sosyal ve kültürel olarak kente yeniden kazandırılması hedeflenir. Ayrıca bu tür uygulamaların, bölgenin tek boyutlu veya sınırlı kullanımından kaynaklanan güvensizlik yaratıcı etkilerine çare bulması beklenir. Bu tür projelerin yaygın olarak uygulandığı kentsel alanlar arasında eski sanayi bölgeleri, liman alanları vs. bulunur. Uşak Tabakhane Çevresi Kentsel Dönüşüm Projesi de bu kapsamda gerçekleştirilmiş bir projedir. Uşak kentinin eski bir sanayi bölgesi olan ve tabakhane olarak bilinen dericilik ve dokuma fabrikalarının bulunduğu alanda TOKİ öncülüğünde gerçekleştirilen proje, işlevsizleşmiş ve ıssızlaşmış bir alanı kente kazandırmayı amaçlamıştır.

Uşak il merkezinde bulunan alanda uygulanan kentsel dönüşüm projesi kapsamında yapılan konutlar ve işyerlerinin 2017 yılı mayıs ayında satışı gerçekleştirilmiş, 2018 yılında da teslimleri tamamlanmıştır. Proje alanında üretilen konutlar, Uşak halkı tarafından rağbet görmüş, satın alınmış ve aktif olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Ancak, işyerlerinin kullanımı için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Her ne kadar alanda inşa edilen işyerlerinin tamamı sahiplerini bulmuş olsa da; bulgular bölümünde görülebileceği gibi alanda inşa edilen bağımsız ve bina altı işyerlerinin kullanımı yaklaşık olarak 1/3 oranında kalmıştır. Faaliyete geçmiş olan işyerlerinin önemli bir kısmı da (yaklaşık %20) bölgedeki ekonomik veya sosyal bir canlılık yaratmaktan uzak “depo” vasfını taşımaktadır. Bununla birlikte, yerel medyada, bazı işyerlerinde kumar oynatmak gibi illegal faaliyetlerin yapıldığına ilişkin haberler çıkmıştır (URL- 1).

Bu çalışmanın amacı, yapımı ve teslimleri tamamlanarak kullanıma açılan Uşak Kenti Eski Tabakhane Bölgesi Kentsel Dönüşüm Projesi kapsamında inşa edilen işyerlerinin güncel kullanım durumlarını tespit etmek alanın canlandırılmasını ve bölgede insan hareketliliğinin artmasını engelleyen unsurları belirlemek ve bölgenin geleceğine ilişkin öngörülerde bulunmaktır. Böylelikle, gerek Valilik, Belediye gibi yerel yönetim birimlerinin, gerek site ve işyeri yönetimlerinin gerekse konut sakinlerinin gerekli önlemleri alarak bölgenin köhneleşmesini, çöküntü alanı haline gelmesini engelleyecek girişimlerde bulunmaları için zaman kazanılmış olacaktır. Verilerin analizi ve bulguların değerlendirilmesinde Jane Jacobs’ın (2017) perspektifi ana izlek olarak takip edilmektedir.

Çalışmanın Arka Planı

Kentler karmaşık ve heterojen yapılardır ve zaman içerisinde sosyal, ekonomik, çevresel, siyasal, ideolojik vs. faktörlere bağlı olarak sürekli değişirler. Bu değişimler bazen mekânın ve kentsel yaşamın kalitesi üzerinde pozitif etkilerde bulunurken bazen de sosyal, ekonomik, çevresel ve fiziksel olarak çökme yaratırlar; kentsel dönüşüm ise kentsel alanlarda gerçekleşen bu bozulmalara karşı bir müdahale mekanizması olarak tanımlanır (Eke & Sat, 2011 s.58; Akkar, 2006, s.29). Özellikle üretim ve ekonomik yapılardaki değişimler, kentsel mekânların yeniden düzenlenmesini beraberinde getirirken, daha önce sanayi alanı işlevi gören ancak zaman içerisinde kent merkezinde kalan bölgelerin dönüşümü ön plana çıkmıştır. Kentlerin yeniden yapılanma sürecinde sanayi kuruluşlarının kent dışına taşınmasıyla birlikte bu bölgelere farklı işlevler kazandırılma yoluna gidilmiştir (Thorns, 2002, s.8). Bu kapsamda Amerika’da “Baltimore Limanı yeniden canlandırma projesi”, İngiltere’de “Londra Docklands

bölgesi dönüşümü”, “Paddington sanayi bölgesi dönüşümü”, Almanya’da “Ruhr Havzası dönüşümü”, “HafenCity dönüşümü”, İspanya’da “Poblenou Bölgesi dönüşümü” gibi dünyanın pek çok bölgesinde gerçekleştirilmiş uygulamalardan sözedilebilir (Tolga, 2006; Koçak, 2013; Duman, 2016; Gedik, 2021). Bununla birlikte İstanbul’da Haliç’de, Kocaeli’de SEKA arazisinde, Kayseri’de Sümerbank bez fabrikasında (Koçak, 2013) olduğu gibi eskimiş veya terkedilmiş sanayi alanlarının farklı amaçlarla işlevlendirilmesine yönelik pek çok proje hayata geçirilmiştir.

Kentsel dönüşüm literatüründe birbiriyle yarışan pek çok tanım bulunmaktadır (Kocabaş, 2006, s. 2). Yaygın kabul gören tanımlardan biri Peter Roberts tarafından yapılmıştır. Roberts’a göre (2000, s. 17) kentsel dönüşüm “değişime konu olan bir alanın ekonomik, fiziksel, çevresel ve toplumsal koşullarının kalıcı bir iyileştirilmesini sağlama arayışında olan ve kentsel sorunların çözümünü kapsamlı ve entegre bir vizyon ve eylem çerçevesinde gerçekleştirmeye çalışan bir süreçtir.”

Roberts (2000: s. 10-16), kentsel dönüşümün beş temel amacını belirler. Bunlar; sosyal bozulmanın nedenlerini araştırıp bu soruna çözüm bulma önerileri geliştirmek; ekonomik canlılığını yitirmiş kentsel alanları canlandırmak; kentsel dokunun sürekli gelişim ihtiyacına cevap vermek; kentin atıl alanlarını değerlendirerek kentin gereğinden fazla yayılmasını önlemek ve kentsel politikaların şekillendirilme ihtiyacını karşılamaktır.

Dolayısıyla Roberts’ın kentsel dönüşüm yaklaşımında kentin gerek sosyal, gerek ekonomik, gerekse fiziksel ve çevresel özelliklerinin birlikte değerlendirilmesi ve kentsel sorunlara kapsamlı ve bütüncül bir perspektifle yaklaşılması söz konusudur.

Ancak dünya çapında uygulanan kentsel dönüşüm projeleri incelendiğinde bu kapsamlı yaklaşımın uygulamalara tam olarak yansıdığı söylenemez. Pek çok uygulamada kentlerin fiziksel koşullarının iyileştirilmesi öncelikli amaç olarak belirlenmiştir (Üstün, 2009, s. 213). Özellikle 1980’li yıllara damgasını vuran büyük çaplı projelerde ekonomik unsurlara daha fazla önem atfedilirken sosyal boyutların geri planda kalması sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Toplumun genellikle dezavantajlı gruplarını yerinden eden, sosyal dışlanma yaratan sonuçlar ortaya çıkmaktadır (Duman, 2016, 107). Bu nedenle bir yandan kentsel dönüşüm talebi toplumun değişik kesimleri tarafından giderek daha fazla talep edilirken öte yandan da kentsel dönüşüm sürecine bağlı olarak ortaya çıkan sosyal dışlanma sorunları nedeniyle eleştiri almaktadır (Baysal Uzunçarşılıoğlu, 2010; Türkün, 2013). Kentlerin bütünsel ya da parçacıl olarak yeniden inşa edilmesi, yenilenmesi, planlanması hassas dengeler üzerinde değerlendirilmesi gereken süreçlerdir.

Jane Jacobs, 1960’larda yayınlandığında büyük etki yaratan (Berman, 1994; Harvey, 1999; Schubert, 2014) ve günümüzde klasik eser olarak kabul eden “Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı” (2017) isimli eserinde kentsel alanların canlılığının yaşamsal önem taşıdığını vurgular. Jacobs’a göre kentlerin “nasıl görüldüğü”nden ziyade “nasıl işlediği”ne (Jacobs, 2017, s. 34) bakılmalıdır. Kentlerin planlanmasında sosyal konut projesi, orta sınıf konut projesi veya lüks konut projesi uygulamaları, Jacobs’ın deyimiyle, şehrin yeniden inşası değil “şehrin talan edilmesi”dir (Jacobs, 2017, s. 24) ve bu tür “şehir karşıtı” projeler, çevrelerindeki kenti çürütmektedir (Jacobs, 2017, s. 16).

Jacobs’a göre kentlerin “çeşitlilik” barındırması gerekir; çeşitlilik yaratmanın dört koşulu ise şu şekilde sıralanmaktadır (Jacobs, 2017, s. 172): İlk olarak, semti oluşturan unsurların birden fazla “birincil işlev”e sahip olması gerekmektedir. Böylelikle insanlar günün ve haftanın farklı

saat ve günlerinde semti başka amaçlarla kullanabileceklerdir. İkinci unsur blokların uzunluğu ile ilgilidir. Blokların kısıklığı/küçüklüğü insanların diğer sokaklara geçebilmesini mümkün kılacak ve insanlar bir bloktan diğerine geçerek semtin daha geniş bir kesiminde hareketlilik yaratabilecektir. Semtte farklı yaş ve farklı durumda binaların karışık halde bulunması üçüncü faktördür. Bu durum ekonomik kazanç imkânlarını da çeşitlendirecektir. Son olarak, semtte insan çeşitliliği önem taşır. Semtte her türden insan yoğunluğunun birlikte bulunması canlılığın artmasına katkıda bulunacaktır. Jacobs'a göre (2017, s. 173) kentsel çeşitliliğin ortaya çıkabilmesi için bu dört koşulun bir arada bulunması gerekir; ancak birinin bile eksik kalması durumunda semtin potansiyellerinin tam olarak gerçekleşmesi zora girebilir.

Alpak vd. (2018) çalışmalarında, farklı araştırmacıların çevresel özellikleri tanımlama biçimlerini incelemişlerdir. Yazarlar, farklı araştırmacıların çevrenin algısal, fiziksel ve sosyal olmak üzere üç bileşeni olduğunda birleşmiş olduklarını belirtirler. Sözkonusu üç bileşen "yaşayan canlı mekanlar yaratmada ve bir mekanın yere dönüşmesinde önemli etkiye sahiptir" (Alpak vd., 2018, s. 541). Çevrenin algılanması, insanın fiziksel mekanla etkileşiminin ilk safhası olmakta ve "yaşayan-canlı" mekanların ortaya çıkmasının öngerekliliğini oluşturmaktadır. Açık mekanlar, insanların çevreyle etkileşime girmesini sağlayacak "mikro ölçekli fiziksel özelliklere sahip" (Özkaraca & Arslan, 2020, s. 22) olmalıdır. Çevrenin sosyal özellikleri ise farklı ticari işletmelerin varlığı ve mekanın kullanım çeşitliliği ile ilgilidir. "İnsanın çevreyle etkileşimini en üst düzeyde destekleyen bu çeşitlilik ve canlılık çevrenin sosyal özelliklerini tanımlamaktadır" (Özkaraca & Arslan, 2020, s. 22).

Ekonomi disiplini altında kentsel alanların canlılığına ilişkin ticari işletmelerin etkisine vurgu yapılır. Henüz 1931 yılında William J. Reilly tarafından geliştirilmiş olan "Perakende Ticaret Gravite Kanunu" perakende ticaret birimlerinin belirli bir alanda toplanmasının bir cazibe yaratacağını, ayrıca alternatif alışveriş imkanlarının da çekiciliği arttıracasını iddia etmektedir (Akt. Dalgakıran, 2005, s. 26). Ekonomik coğrafya alanındaki literatürde de bölgesel çeşitliliğin, bölgedeki uzmanlaşmayla beraber ekonomik kırılabilirliği azaltacağı yönünde değerlendirmeler oldukça yaygındır (Erkuş-Öztürk, 2017, s. 216).

Bu çalışmanın teorik arka planını oluşturan temel fikirler, Roberts'ın kentsel dönüşümün amaçları arasında saydığı "ekonomik canlılığını yitirmiş kentsel alanları yeniden canlandırılması" ve Jacobs'ın kentsel alanların canlandırılmasıyla ilgili önerileridir.

Yöntem

Bu araştırma, nitel bir durum çalışması olarak tasarlanmıştır. Durum çalışması araştırmasında gerçek yaşam ya da ortamın içinde yer alan bir durumun araştırılması, özel bir durumun derinlemesine incelenmesi söz konusudur. Creswell (2021, s. 98-99) bu durumu "sınırlandırılmış sistem (durum) içerisinde, zaman ve mekânla sınırlandırılmış bir durum" olarak ifade etmektedir. Chmillar da durum çalışmasını benzer ifadelerle tanımlar: "durum çalışması, sınırlı bir sistemin nasıl işlediği ve çalıştığı hakkında sistematik bilgi toplamak için çoklu veri toplama kullanılarak o sistemin derinlemesine incelenmesini içeren metodolojik bir yaklaşımdır" (Akt. Subaşı & Okumuş, 2017, s. 420). Öte yandan, durum çalışmasında araştırmacı çoklu bilgi kaynakları kullanır. Kullanılan veri toplama araçları arasında gözlemler, mülakatlar, görsel-işitsel materyaller, dokümanlar, raporlar vs. bulunur (Creswell,

2021, s. 99). Bu çalışmada incelenen durum, ilk etabı tamamlanmış bir kentsel dönüşüm alanında kullanıma sunulmuş olan işyerlerinin faaliyete geçme düzeyidir.

Çalışma Grubu

Nitel çalışmalarda elde edilen verilerin evrene genellenebilir olması gerekmez (Creswell, 2021, s. 159). Çalışmada yer alan katılımcıların, araştırılan konuyla ilgili tecrübeleri önemlidir. Mevcut güncel durumu betimlemek ve sorunları ortaya koymak amacı ile proje bölgesinde kadın ve erkeklerden oluşan ve 26-69 yaş aralığındaki konut sahipleri (5 katılımcı), bölgedeki işyeri sahipleri (5 katılımcı), bölge dışında faaliyet gösteren işyeri sahipleri (5 katılımcı), site yönetimi (1 katılımcı) ve işyeri yönetimi (1 katılımcı) yetkilileri ile mülakatlar gerçekleştirilmiştir (Tablo 1). Toplam olarak 17 katılımcının yer aldığı araştırmada her bir mülakat 30-60 dk. aralığında sürmüştür.

Tablo 1. Katılımcı Kategorileri ve Katılımcıların Demografik Bilgileri

KATEGORİ	Katılımcının Kodu	Cinsiyet	Yaş	Meslek
Konut Sahibi (KS)	KS1	Erkek	40	Memur
	KS2	Erkek	26	Memur
	KS3	Kadın	39	Kamu İşçisi
	KS4	Erkek	26	İşçi
	KS5	Erkek	27	Memur
Bölge Esnafı (BE)	BE1	Erkek	32	Cep Telefonu Tamircisi
	BE2	Erkek	56	Market İşletmecisi
	BE3	Erkek	23	Oto Galeri İşletmecisi
	BE4	Erkek	57	Kırtasiyeci
	BE5	Kadın	36	Spor Koçu
Bölge Dışı Esnaf (BDE)	BDE1	Erkek	29	Mobilyacı
	BDE2	Erkek	38	Dil Okulu İşletmecisi
	BDE3	Erkek	36	Fotoğrafçı
	BDE4	Erkek	23	Ziraat Mühendisi
	BDE5	Erkek	69	Pideci
Yönetim Birimleri Yetkilileri (YY)	YY1	Erkek	54	Konut Yönetim Kurulu Başkanı (Emekli Polis)
	YY2	Erkek	44	İşyerleri Yönetim Kurulu Başkan Y. (Tekstil Fabrikası Sahibi)

Veri Toplama Araçları

İşyerlerinin kullanım durumu ve tam kapasite kullanıma ulaşamamış olmasının ardında yatan nedenleri anlayabilmenin amaçlandığı bu çalışmanın verilerin elde edilme aşamasında "çoklu bilgi kaynakları" kullanılmış; gözlem, görüşme ve doküman inceleme tekniklerinden yararlanılmış ve yerel medya internet siteleri de konuyla ilgili olarak taranmıştır. Saha

çalışmasında yapılan görüşmeler yarı yapılandırılmış formlar aracılığı ile gerçekleştirilmiştir. Farklı özelliklere sahip olan çalışma grupları (konut sahibi, işyeri sahibi, bölge dışı işyeri sahibi, site ve işyeri yönetimi) için bazıları aynı bazıları farklı sorular oluşturulmuştur. Ortak sorularla “bölgedeki işyerlerinin faaliyet düzeyi” ve “bölgede sektörel bir yoğunlaşma olup olmadığı hakkındaki” düşüncelerinin yanısıra “bölgenin sosyal ve ekonomik olarak canlandırılmasına ilişkin önerileri” öğrenilmek istenmiştir. Bununla birlikte Konut Sakinlerinin “işyerlerini kullanma sıklık ve amaçları”; Bölge Esnafının “bölgedeki işyerlerinin tercih durumuyla ilgili düşünceleri”; Bölge Dışı Esnafın “kentsel dönüşüm alanındaki ticari alanlar ve işyerlerini bu alana taşıma ile ilgili yaklaşımları” üzerinde durulmuştur. Site ve İşyeri Yöneticileri ile yapılan görüşmelerde ise “bölgedeki işyerlerinin mevcut durumdaki kullanım düzeyi ve geleceğe ilişkin çaba ve öngörülerini” konu edilmiştir. Katılımcılara yöneltilen soruların kapsamı gerektiğinde genişletilerek daha detaylı değerlendirmelerin yapılabilmesinin önü açılmıştır. Ortak sorular, işyerlerinin, bölgede bir ekonomik çeşitlilik ve canlılık yaratma düzey ve imkanını ortaya koyarken farklı kategorilerden katılımcıların bu konuyla ilgili önerilerini de içermektedir. Diğer sorular ise katılımcıların kendi açılarından bölgedeki işyerleriyle ilişkilerini ortaya koymaktadır. Tablo 2, katılımcılara yöneltilen soruları göstermektedir.

Tablo 2. Katılımcı Gruplarına Yöneltilen Ana Sorular

Katılımcı Kategorileri	Yöneltilen Sorular
	(Verilen cevaplara göre görüşme derinleştirilmiştir)
Konut Sahibi (KS)	Bölgedeki işyerlerini ne sıklıkla ve ne amaçla kullanıyorsunuz?
Bölge Esnafı (BE)	İşyeriniz bölge sakinleri tarafından ne sıklıkta ve ne amaçla kullanılıyor?
Bölge Dışı Esnaf (BDE)	İşyerinizi kentsel dönüşüm alanına taşımayı düşünür müsünüz?
Yönetim Birimleri Yetkilileri (YY)	Bölgedeki işyerinin kullanımı ile ilgili çabalarınız, önerileriniz ve geleceğe yönelik öngörüleriniz nelerdir?
Ortak Sorular	Bölgedeki işyerlerinin kullanım düzeyi hakkında ne düşünüyorsunuz? Bölgedeki işyerlerinde belli bir sektörün (ya da bazı sektörlerin) yoğunlaşmış olduğunu düşünüyor musunuz? Bölgenin sosyo-ekonomik olarak canlanmasına/canlandırılmasına ilişkin önerileriniz nelerdir?

Verilerin Analizi

Nitel araştırmalarda katılımcılarla yapılan mülakatların analizi ve kodlanması büyük önem taşımaktadır. Verilerin analizinde “tema”, Saldana’nın (2019, s. 4) dile getirdiği gibi “bir ifade ya da cümle olmalıdır.” Bu çalışmanın teması, “bir kentsel alanda inşa edilmiş işyerlerinin talep görmemesi, o bölgede köhneleşme riski yaratır” olarak ifade edilebilir. Belirlenen temayı odak alarak yapılan görüşmelerde katılımcıların yanıt ve değerlendirmelerinden elde edilen ifadeler temelinde “kodlar” oluşturulmuştur.

Yıldırım & Şimşek (2021) veri analizlerinin nitel araştırmaların odak noktası olduğunu belirterek, analiz türlerini “tümdengelimci” (betimsel analiz) ve “tümevarımcı” (içerik analizi) analiz olarak ikiye ayırırlar. Bu çalışmada kullanılan analiz türünü, temanın önceden

belirlenmiş olması nedeniyle “betimsel analiz” kategorisi altında değerlendirmek mümkündür.

Bulgular

Bu başlık altında öncelikle kentsel dönüşüm proje alanı tanıtılmış ve sözkonusu alanda inşa edilen işyerlerinin faaliyet türü ve düzeyi ele alınmıştır. Ardından işyerlerinin bölgede nasıl konumlandığı gösterilmiş ve katılımcılarla yapılan görüşmeler, öne çıkan kodlar dikkate alınarak analiz edilmiştir. Araştırmada öne çıkan kodlar metnin içerisinde tırnak içerisinde alınarak gösterilmiştir.

Uşak Tabakhane Çevresi Kentsel Dönüşüm Projesi Alanı

Alanda yapılan görüşmelerin analizine geçmeden önce “Uşak Tabakhane Çevresi Kentsel Dönüşüm Projesi” olarak bilinen uygulamayı kısaca tanıtmak yerinde olacaktır.

Dünyada kentsel dönüşüm, urban renewal, urban redevelopment, urban renovation, urban regeneration, urban reconstruction, urban refurbishment, urban restoration, urban revitalization, gentrification gibi pek çok yöntem içermekte ve kentsel alana müdahale biçimleri bu uygulama yöntemlerine göre farklılaşmaktadır (Duman, 2016, s. 11) Ancak Türkiye’de kentsel dönüşüm genellikle “urban transformation” kavramının bir karşılığı olarak kullanılmakta olup bu kavram Türkiye deneyimine özgü bir adlandırma görüntüsü vermektedir (Duman, 2016, s. 11). Ataöv ve Osmay da (2007, s. 78) Batı ülkelerindeki uygulama çeşitliliğinin Türkiye’de sınırlanmış bir şekilde ve tek bir tanımla ifade edilmeye çalışıldığını; bunun da sosyal boyutları kapsamayan durumları ortaya çıkardığını belirtmektedir. Ayrıca, Türkiye’de kentsel dönüşüm daha çok gecekondu bölgelerinin dönüşümü olarak algılanmıştır (Saraç 2014, s. 33; Güzey, 2012, s. 64). Ataöv ve Osmay’a (2007, s. 58-60) göre gecekondu Türkiye’nin metropoliten kentlerinde İkinci Dünya Savaşından sonraki ilk kentsel dönüşüm örnekleri olmuştur. Gecekondu alanlarına yönelik uygulamalarda “sağlıklaştırma”, “islah-imar uygulamaları” “yeniden yapılandırma” ve “yenileme” gibi müdahale biçimleri olmuştur. Türkiye’de kentsel dönüşüm açısından en önemli kırılma noktası 1999 yılındaki Büyük İstanbul Depremi bu sürecin kırılma noktalarından birisi olmuştur (Özden, 2017, s. 32). Bu depremde resmi rakamlara göre 18.373 insanını kaybeden Türkiye (TBMM, 2010, s. 49) çeşitli yasal düzenlemelerle kentsel dönüşüm sürecini yasal zemine kavuşturmak amacıyla faaliyete geçmiştir. Kentsel dönüşüm kavramı yasal mevzuat içerisinde yer almadan önce de, Portakal Çiçeği Vadisi projesi, Dikmen Vadisi projesi bazı uygulamalar görülmüşse de kavram ilk olarak 5104 sayılı “Kuzey Ankara Kentsel Dönüşüm Projesi Kanunu”nda kullanılmıştır (Üşün, 2009, s. 57). 2005 tarihli 5366 sayılı “Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun” yıpranan tarihi doku üzerindeki kentsel dönüşüm uygulamalarına zemin hazırlamak üzere yürürlüğe girmiştir (Üstün, 2009, s. 58). Belediyelerin ve Büyükşehir belediyelerinin kentsel dönüşüm projeleri uygulama faaliyetinde bulunmalarını sağlayan düzenlemelere ise 5393 ve 5216 sayılı kanunlarda yer verilmiştir (Üstün, 2009, s. 62-3). 2012 tarih ve 6306 sayılı “Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkındaki Kanun” ile de kentsel dönüşümün çerçevesi belirlenmiştir (Daşkiran ve Ak, 2015, s. 266). Kentsel dönüşüm kapsamındaki bu tür yasal düzenlemelerle ülke çapında farklı ihtiyaç ve gerekçelerle çeşitli uygulamalar yapılmıştır.

Uşak Eski Sanayi Alanında Kentsel Dönüşüm: İşyerlerinin Kullanım Düzeyine İlişkin Durum Çalışması

Bu çalışmalardan biri de Uşak'ta tabakhane ve tekstil fabrikalarının şehir dışında oluşturulan sanayi alanlarına taşınmasından sonra kalan ve zamanla şehrin ortasında kalan alanda yapılmıştır. Projenin işleme konulmasında konut stokunun artırılmasının yanısıra kent ölçeğinde hizmet sağlayacak ticari ve rekreatif alanların oluşturulması hedeflenmiş zengin sosyal ve kültürel kent yaşantısının ortaya çıkmasına yönelik bir senaryo (Görsel 4) geliştirilmiştir (Uşak Belediyesi, 2010; Koçan, 2011; Koçan, 2012).

Kentsel dönüşüm uygulanan bölge ağırlıklı olarak deri, tekstil ve dokuma alanında faaliyet gösteren bir sanayi alanıydı (Görsel 1). Kent ekonomisi için çok önemli olan bu alan, şehrin fiziksel genişlemesi sürecinde şehir merkezinde kalmaya başlamış ve bu süreçte organize sanayi bölgesine taşınmıştır. İşletmelerin taşınması bölgede bulunan fabrika binalarını atıl ve güvensiz duruma getirmiş ve bölgenin kentsel dönüşüme tabi tutulması bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmıştır. Bölgede bulunan 654 bina sahibinin 260'ına anket uygulanan bir alan çalışmasında elde edilen verilere göre bölgenin kentsel dönüşüm ihtiyacı olduğu %71 oranında kabul görmüştür (Turan ve Taktak, 2020, s. 6).

Görsel 1. Proje Alanının Eski Hali (Kaynak: Uşak Belediyesi Arşivi)

Uşak Tabakhane Çevresi Kentsel Dönüşüm Projesi olarak anılan proje, Uşak Belediyesinin 2009 yılında aldığı Belediye Meclisi Kararı ile 2 etap halinde yapılması planlanmış ve ilk etap kapsamında 43.61 hektar alanda (Görsel 2) Toplu Konut İdaresi (TOKİ) ve paydaşları aracılığı ile bölgede bulunan eski fabrika binaları yıkılarak alan temizlenmiş ve fabrika atıklarının kirlettiği Dokuzsele Deresi (Görsel 1) rehabilite edilerek sosyal donatı alanları, ticaret alanları ve konutlardan oluşan kentsel dönüşüm projesi uygulamaya konulmuştur (Görsel 3, Görsel 4).

Görsel 2. Proje Alanı Sınırları (Kaynak: Uşak Belediyesi Arşivi)

Bu süreçte, 2000'lerden sonra pek çok yeni yetkilerle donatılan ve kaynaklara sahip olan Toplu Konut İdaresi (TOKİ) (Arslan, 2011, 2014; Aysev Deneç, 2014; Aksu Çam, 2020) ile Uşak Belediyesi aktif olarak görev almıştır. Proje, 5393 sayılı Belediyeler Kanunu, 775 sayılı Gecekondu Kanunu, 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu, 3194 Sayılı İmar Kanunu, 6306 Sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkındaki Kanun ile yasal zemine dayandırılmıştır.

Görsel 3. Proje Alanının Görünüşü (Kaynak: Uşak Belediyesi Arşivi)

Proje kapsamında toplam 1252 konut, 701'i bağımsız işyeri, 126'sı bina altı işyeri ve 120'si ofis olmak üzere toplam 947 adet işyeri yapılmıştır (Uşak Belediyesi Kentsel Dönüşüm Birimi Arşivi Raporu, 2020).

Görsel 4. Proje Senaryosu Görseli (Kaynak: Uşak Belediyesi Arşivi)

Proje Alanındaki İşyerlerinin Faaliyet Alanı ve Düzeyi

Bir kentsel alanın canlılığını sağlayan temel unsurların başında o bölgedeki ticari hareketlilik gelmektedir. İşyerlerinin kullanım kapasitesinin zayıf kaldığı bölgeler ise çöküntü alanları olma riskiyle karşı karşıya kalabilmektedir.

Proje alanında hali hazırda kullanılan veya atıl durumda, boş olarak bulunan işyerleri (toplam 947 adet) üç ay arayla (Ocak ve Nisan 2021) sayıma tabi tutulmuş ve bu kapsamda proje kapsamında inşa edilen işyerlerinin doluluk/boşluk durumları tek tek incelenmiştir. Sözkonusu sayımlar neticesinde işyerlerinin yaklaşık olarak yalnızca 1/3'ünün kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3'de görüleceği üzere, proje alanında faaliyette bulunan bağımsız veya konut altlarında yer alan işyeri sayısı 2021 yılının ocak ayı itibarıyla 320'dir (%33,7). Bu rakam, sayımın tekrarlandığı nisan ayının ilk haftasında 348'e (%36,7) ulaşmıştır. 3 ay içerisinde faal durumdaki işyeri sayısında belirgin bir yükseliş gözlenmiştir. Bununla birlikte kapanan işyerleri de bulunmaktadır. Bu süre zarfında 32 yeni işyeri faaliyete geçerken, 4 işyeri ise kapanmıştır.

Tablo 3. Proje Alanındaki İşyerlerinin Kullanım Durumu

İş Kolları	Ocak (2021)	Nisan (2021)
Oto Galeri, Oto Kiralama, Taşıma Tur Bürosu:	50	47
Oto Ekspertiz, Oto Yıkama, Oto Lastik Yedek Parça	9	10
Sigorta, Danışmanlık Bürosu	7	7
Mühendislik, Mimarlık, Yapı Denetim Bürosu, Müteahhitlik, Emlakçılık, Gayr-i Menkul	18	19
Yiyecek- İçecek Hizmeti	18	17
Market-Tekel Bayii	15	17
Elektronik Eşya Beyaz Eşya Tamir-Bakım	21	23
Tesisat İşleri	7	8
Kafeterya Kırathane, Çay Ocağı, Dernek	16	16
İmalat Atölyeleri	13	18
Butik-Kıyafet-Ayakkabı Satış Mağazası	13	16
Eczane- Medikal Malzemeleri Satış Ofisi, Kuaför	6	6
Depo	58	58
Diğer İş Kolları	63	80
Banka veya kurumsal işyeri	6	6
Toplam	320	348

Tablo 3’de de incelenebileceği gibi “Diğer İş Kolları” kategorisi hariç “depo” olarak kullanılan ve bölgenin canlanmasında kayda değer bir etki yaratmayan işyerleri en yüksek sayıya sahiptir. Bununla birlikte ikinci sırada “oto galeri, oto kiralama, taşıma tur bürosu” kategorisindeki işletmeler yer almaktadır. “Oto ekspertiz, oto yıkama, oto lastik, yedek parça” kategorisi de eklendiğinde sayı oldukça artmaktadır. “Otomobil alım – satımı ve bağlı iş kolları” olarak isimlendirilebilecek olarak bu kategoriler, bölgede belirli bir canlılık ve hareket yaratmakla birlikte “çeşitlilik” açısından olumsuz bir etkiye sahip olduğu için beklenen katkıyı yapamamaktadır.

İşyerlerinin Bölgede Konumlanma Biçimi

Proje bölgesinde faaliyet gösteren işyerleri, kamu binalarının çevresindeki bağımsız bloklarda (C1, C2, D1, D2 ve U1), Uşak – İzmir Yolu olarak bilinen Gazi Bulvarına cephesi olan bağımsız bloklarda (P1, P2, P3, P4, U2 ve U3), bölgenin tam ortasında bulunan Hoca Ahmet Yesevi Caddesi’ne cephesi olan bağımsız işyerlerinde (A8, A6, A3, T1, T2 ve T3) ve bölgedeki bina altlarında yoğunlaşmaktadır (Şekil 1).

Ahmet Yesevi Caddesine cephesi bulunan A bloklarda bulunmaktadırlar. Oto galeri işyerleri küçük ya da büyük fark etmeksizin farklı metrekarelerdeki işyerlerinde faaliyet göstermektedirler. Ancak kurumsal olarak hizmet veren firmalar ise ya 200 m² zemine sahip Hoca Ahmet Yesevi Caddesine cephesi olan T bloklarda ya da 150 m² zemine sahip Ankara – İzmir yoluna cephesi olan P bloklarda yan yana iki işyerini birleştirerek faaliyete geçebilmektedirler.

Bölgedeki İşyerleriyle İlgili “İhtiyaç Önceliği” ve “Talep Beklentisi”

Bir kentsel alanın canlılığı, öncelikle o bölgenin ekonomik bir çekim alanı olmasıyla oldukça ilgilidir. Sözkonusu bölgenin bir “çekim merkezi” haline gelmesi, başta o bölge sakinlerinin daha sonra da daha geniş bir çevrenin ilgisini çekecek ya da ihtiyaçlarını karşılayacak faaliyet alanlarının konumlanmasına bağlıdır. Katılımcıların proje alanında yer alan işyerlerinin kullanım düzeyi ile ilgili görüşleri, bu işyerlerinin çekim alanı oluşturabilme kapasitesi hakkında soru işareti olduğunu göstermektedir.

Bölgedeki konut sahipleri, konutlarının çevresinde yer alan işyerlerini “ihtiyaç duydukça” kullandıklarını dile getirmekle birlikte bölgedeki işyeri sahipleri, bu kullanım oranını yeterli bulmamaktadırlar. Aşağıda iki konut sahibinin (KS) bölgedeki işyerlerini kullandıklarına ilişkin görüşleri yer almaktadır.

“Binamızın çevresinde elektrikçi var, market var, simitçi var, ayakkabıcı var ve ben bunları kullanmaya çalışıyorum birçoğunu da kullandım” (KS3, kadın, yaş 39, Kamu İşçisi).

“Yaşadığım blok altında çeşitli işyerleri var ve ben bunları ihtiyacım doğrultusunda kullanıyorum”(KS4, erkek, yaş 26, İşçi).

Bölge esnafları (BE) ise işyerlerinin kullanım düzeyini yetersiz bulmaktadırlar. Onlara göre, müşteriler bölgede bulunan ticari alanları ancak “mecbur” kaldıklarında kullanmaktadırlar.

“Bence bölgede insanlar alış-veriş için bölgedeki işyerlerini mecburiyetten tercih ediyor” (BE4, erkek, yaş 57, Kırtasiyeci).

“İnsanlar burada ihtiyaçlarını mecbur kalırlarsa karşılıyorlar ancak” (BE 2, erkek, yaş 56, Market İşletmecisi).

Bölge esnafları, konut sahiplerinin çevredeki işletmeleri tercih etmemelerinin ardında yatan sebepleri çeşitli gerekçelerle açıklamışlardır. Bu gerekçeler arasında “alış-veriş alışkanlıklarının etkisi” ya da “faaliyet türü” bulunmaktadır.

“Örneğin Seç Market zincir mağaza fiyatlarımız ulusal BİM, A101gibi marketlerle aynı. Vatandaş 50 metre evinin yakınındaki Seç Marketten alışverişini yapmıyor, aynı ürünü aynı fabrikada üretilmiş aynı cins ürünü 50 m yakınındaki Seç Market yerine gidip A101 ya da BİM'den almayı tercih ediyor... İnsanlar alışveriş yaparken gezmek istiyorlar sanırım. 3-5 tane mağazaya daha girmeleri gerekiyor galiba. Arka tarafta ayakkabıcı var ayakkabı satıyor, kaliteli ayakkabısı da var, uygun fiyatlı ayakkabısı da var. Ama insanlar oraya girmiyor illa ki 4-5 tane mağaza gezecekler” (BE2, erkek, yaş 56, Market İşletmecisi).

“Benim bölge sakinlerinden müşterim çok az. Bu durum belki benim işimin çeşidi sebebi ile de olabilir bilmiyorum. Benim ağırlıklı müşterilerim genellikle cep telefonu satış bayileri. Burada öyle bir yer olmadığı için öyledir belki” (BE1, erkek, yaş 32, Cep Telefonu Tamircisi).

Bölgenin Esnaf ve Girişimciler Tarafından Tercih Edilmemesi İle İlgili Görüşler

Bölgede insan hareketliliğinin az olması bölge dışı esnafın (BDE) bu alandaki işyerlerine ilgisini de düşürmektedir. Proje alanında inşa edilen işyerleri bölge dışı esnaf tarafından takip edilmekle birlikte yeterli kazanç imkânı konusunda endişe doğurmaktadır. 23 yaşında ve bölge dışında faaliyet gösteren bir esnafın aşağıdaki ifadesi, proje alanında sahibi olduğu bir dükkan bulunmasına karşın, kendi iş alanında (tarım market) bir kümelenme olmadığı ve insan hareketliliğinin yetersiz bulması nedeniyle o bölgeye taşınmayı düşünmediğini ortaya koymaktadır.

“Benim işyerim şu anda çarşı merkezinde faaliyet gösteriyor. Bulduğum işyerimi tabiki TOKİ bölgesine taşımak isterim. Ama şimdi değil. Çünkü şimdi orada insan hareketliliği yok, benim yaptığım işi yapan başka bir işyeri yok. Ama hareketlilik olursa orada hemen taşınırım. Ayrıca bölgede insan hareketliliği olmadığı ve ayrıca bizim sektör oraya taşınmadığı sürece geçmem. Bu yüzden şu anda kira bedeli ödememek gibi bir lüksüm olmasına rağmen oraya taşınmam” (BDE4, erkek, yaş 23, Ziraat Mühendisi).

Bölge dışında faaliyet gösteren esnafın proje alanındaki işyerlerine geçmelerinin önündeki engeller arasında “işyerlerinin yeterli büyüklükte olmaması” ve “kira miktarları” da yer almaktadır. Özellikle mobilyacılık gibi geniş çalışma alanına ihtiyaç duyan sektörlerde faaliyet gösteren esnafın kendi faaliyetleri için uygun olabilecek metrekare büyüklüğüne sahip dükkânların bulunmamasından yakınmaktadır.

“Eğer zeminde 200 metrekare alan yoksa ben buraya satış mağazası açamam. Çünkü mobilyada çeşit çok ve sergilemek için geniş alana ihtiyacım var” (BDE1, erkek, yaş 29, Mobilyacı).

Bölgede işyeri vasfında pek çok mekân inşa edilmiş olmasına rağmen, bu alanların üretilmesinde uygun planlamaların yapılmadığı, asıl ilginin konut üretimi üzerinde yoğunlaştığı dile getirilmiştir.

“Bölgedeki işyerlerinin kapasitesi bence küçük tutuldu. Ağırlık işyerlerine değil konutlara verildi. Daha kapsamlı bir proje olabilirdi” (BDE2, erkek, yaş 38, Dil Okulu İşletmecisi).

Bölge dışında faaliyet gösteren esnafın bölgedeki işyerlerinin kira miktarları hakkında farklı görüşler öne sürebilmektedir. Örneğin 69 yaşında olan ve bölge dışında esnaflık yapan bir katılımcı,

“İşyerlerinin kira bedelleri hakkında kulağımıza gelen bedeller şimdiki dönem için bence çok fazla, ancak bölge hareketlenince bu bedeller normal değerleri haline gelir” (BDE5, erkek, yaş 69)

şeklindeki ifadesiyle kira ücretlerinin “şu an için” çok fazla olduğunu dile getirmektedir. Katılımcının bu yöndeki fikrini ortaya çıkaran temel faktör “ciro yapamama” kaygısıdır. Bölgede insan hareketliliğinin artması durumunda cironun da artabileceği, böylelikle kira ücretlerinin de “normalleşeceği” beklentisi vardır. Bununla birlikte, bölge dışında esnaflık yapmakla birlikte, bölgede de “dükkân sahibi” olan bir esnafa göre kira ücretleri makuldür.

“Kira ücretleri hakkında detaylı bilgim yok ama 750-1000 TL arasında değişiyor diye biliyorum. Kira ücretleri işyerlerine göre makul aslında. Ben şu andaki 50 metrekare işyerime 1350 TL kira ödüyorum, ama TOKİ’deki işyerimin muadilleri 750-1000 TL arasında değişiyor. Yeni ve daha geniş; ısınma problemi de yok” (BDE4, erkek, yaş 23, Ziraat Mühendisi).

Oto galeri ve Bağlı İş Kollarının Yoğunluğunun Etkisi

Bölgedeki insan hareketliliği konusundaki eksiklik, esnafların özellikle dile getirdiği bir faktördür. Esnafların bu yöndeki gözlem ve algıları çeşitli sektörlerin bölgede yer almasının önüne set çekmekte ve “işyeri çeşitliliği”nin sağlanmasını daha da zorlaştırmaktadır. Yukarıda, Tablo 2’de de görüldüğü gibi bölgede en yaygın bulunan işyeri türü (depolar hariç) “oto galeri ve bağlı iş kolları”dır. Bölge esnaflarından bir katılımcı, bölgede esnafılık yaparak gelir sağlamanın yolunun oto galericilik yapmak olduğunu belirtmekte ve bunun nedenini de insan hareketliliğinin sınırlılığına bağlamaktadır.

“Ben buraya oto galeri dışında farklı bir işyeri, örneğin bir market bile açmam. Giderim ilerideki yolun oraya, ya da merkezde bulunan bir yere açarım. Buradan günde taş çatlasın 20 kişi gelip geçiyor” (BE3, erkek, yaş 23, Oto Galeri İşletmecisi).

Nitekim, bu işkolunda bir yoğunlaşma görülmekte olup bölge sakinleri de görüşmelerde bu konuyu sıklıkla dile getirmişlerdir.

“Bizim burası galericiler sitesine döndü bir nevi, bölgemizdeki işyerlerinde belirgin bir oto galeri yoğunlaşması var elbette” (KS3, kadın, yaş 39, Kamu İşçisi).

“Bölgede her yerde oto galeri var evimden çıkıyorum, sağa bakıyorum oto galeri sola bakıyorum yine oto galeri. Bunun bana doğrudan bir zararı yok. Ancak sadece oto galeri olması kötü tabiki” (KS2, erkek, yaş 26, Memur).

“Bölgede bulunan oto galeri yoğunluğu bölgenin salgın sebebi ve zaten terk edilmiş bölge havası ile zaten zor olan canlanma sürecini daha da zor hale getiriyor ve çok olumsuz bir durum bence” (KS1, erkek, yaş 40, Memur).

Görüldüğü gibi proje alanında yaşayan konut sahipleri bölgedeki oto galeri iş kolu yoğunluğu hakkında olumsuz yargıya sahiptir. Bir işkolunun, bölge üzerinde bu derece dominant bir etkiye sahip olmasının, bölgeyi ziyaret eden insanlar arasında çeşitlilik ortaya çıkarmayacağı söylenebilir. Bölge dışından gelip, bölgede bir hareket yaratması beklenen kişilerin, ziyaret ettikleri ticari alanların özellikleri nedeniyle belirli demografik özelliklere sahip olması, bölgeyi herkese, her kesime açan değil aksine belli sınırlamalar koyan bir unsur haline getirmektedir. Örneğin, katılımcılarca da dile getirildiği gibi oto galerilerin daha çok erkeklerle hitap etmesi, bölgeyi de “daha erkek egemen” hale getirmektedir. Bu nedenle bölge dışında faaliyet gösteren farklı işkollarından esnafların (mobilya, bebek ve kadın giyim gibi) bu alanda işyeri açma olasılığı oto galeri yoğunluğuna bağlı olarak da düşmektedir.

“Ben işyerimi o bölgeye taşımayı isterim ama gidip oto galerilerin arasına mağaza açmam. Mantıksız olur. Çünkü mobilya işi bayanlara yönelik. Galerilerin olduğu iş kolu ise erkek egemen bir iş koludur. Oto galerilere bayan müşteri ne kadar gelir ki?” (BDE1 ,erkek, yaş 29, Mobilyacı).

“Ben eğitim sektörü olarak gelmem oto galerilerin bulunduğu bölgeye, oto galerilerin arasına bir bebek giyim ya da bayanlara yönelik bir iş kolu açmak da anlamsız olur. Ama farklı bir iş kolu olarak otomobil sektörüne yönelik işyeri açarım. Mesela sigortacı olarak bir işyeri açabilirim” (BDE2, erkek, yaş 38, Dil Okulu İşletmecisi).

Hatta bir tarım market sahibi bile bölgenin bir “oto galericiler sitesi” gibi algılanmaya başladığını, bu nedenle işyerini oraya taşımayı düşünmediğini vurgulamaktadır.

“Ayrıca oto galerilerin yoğun olduğu bölgeye de işyerimi taşımam. Çünkü insanlar o bölgenin galericiler bölgesi olduğunu düşünmeye başladılar ve galericilerin içinde tarım marketi olacağını düşünmez insanlar” (BDE4, erkek, yaş 23, Ziraat Mühendisi).

Bölgedeki oto galeri iş kolu yoğunlaşmasının bölgedeki hareketsizlik ile beraber bölgeyi daha az tercih edilir bir bölge haline getirdiği düşünülmektedir.

“Oto galerilerin yoğunlaşması dışarıdaki insanların gözünde bölgenin daha itici hale gelmesine sebep oldu” (KS1, erkek, yaş 40, Memur).

“Eşimi, çocuğumu alıp ya da misafirlerimi alıp gezmek istemem oralarda. Ne yapacağız? Araba mı bakacağız boş boş?” (KS5, erkek, yaş 27, Memur).

Bağımsız işyerleri yönetimi bölgede oluşan ve metrekaresi olarak büyük işyerlerini işgal eden oto galeri yoğunluğunu bölgenin hareketliliğini artırabilme potansiyeline sahip kurumsal firmaların bölgeyi tercih etmemelerinin sebebi olarak göstermektedir.

“Çünkü hemen her yeri oto galeri oldu. Büyük alan isteyen kurumsal firmalar bölgemizi tercih etmiyorlar bu yüzden. İşyeri alanları dar geliyor” (YY2, erkek, yaş 44, İşyerleri Yönetim Kurulu Başkan Yardımcısı).

Bölgede bulunan işyerlerinden iş potansiyeli daha yüksek ve merkezi konumda olanların oto galeri iş koluna hizmet verdiği, bu durumun sonucunda iç tarafta bulunan ve merkezi konumdan uzak olan işyerlerinin faaliyete geçmelerinin olumsuz etkilendiği belirtilmektedir.

“Bölgedeki iş yapacak konumdaki işyerlerine hep oto galeri açılmış aralarda kalanlar öyle hepten atıl durumda kaldılar” (KS4, erkek, yaş 26, İşçi).

Diğer bir sorun olarak, bina sakinleri bir süre bina altı işyerlerinde de faaliyet gösteren oto galeri işletmelerinin bölgedeki otoparkları işgal etmelerinden kaynaklı olarak araçlarını park edecek yer bulamadıklarını ifade etmişlerdir.

“Bu işyerleri yüzünden otopark sorunları gibi çeşitli sorunlar da yaşanıyor; bir süre öncesine kadar bina altlarına dahi oto galeriler açılmıştı ama sonradan kapandı” (KS5, erkek, yaş 27, Memur).

Yasadışı Kullanım Tedirginliği

Konut yönetimi ve bağımsız işyerleri yönetimleri bölgede oluşan oto galeri yoğunluğu ve illegal işletmelerin (yerel medyaya da yansıyan kumarhaneler), bölgedeki iş kolu çeşitliliğini olumsuz etkilediğine dikkat çekmektedir.

“Bu kadar oto galerinin arasında çeşitliliği sağlayacak kadar iş yeri açılmaz, en fazla lokanta olur, yemek yerleri olur. Daha fazla ileriye gidemez. Ayrıca bağımsız işyerlerinin bulunduğu bölümde bazı illegal işyerlerinin açıldığını da duymaktayız. Bu da bölgemiz için olumsuz bir durum teşkil etmektedir” (YY1, erkek, yaş 54, Toplu Konutlar Yönetim Kurulu Başkanı).

Bölgede faaliyet gösteren esnaflar oto galeri iş kolu yoğunlaşması ile bölgede yaşanan sosyal problemlerin arttığını ve kadınlara yönelik iş kolu çeşitlenmesinin zorlaştığını belirtmektedirler.

“Sık sık kavga çıkıyor burada. Bir seferinde eşimin işyerine gelmiş adam, ‘beni sakla’ diye. Can güvenliğimiz tehlikede. Oto galeri sahipleri silahla dolaşıyorlar. Bir şey diyemiyoruz. Eşim ve ben bayanlara yönelik iş yapıyoruz bu yüzden oto galeriler bizleri olumsuz etkiliyor” (BE5 kadın, yaş 36, Spor Koçu).

“Çünkü oto galeriler ile buraya gelen İnsanların çoğu çingene tipli insanlar oldu. Bizim evimizin karşısında isimli oto galerinin önünde son bir kaç ay içinde 2 defa silahlı çatışma çıktı gece vakti. Galericiydi çatışanlar” (BE2, erkek, yaş 56, Market İşletmecisi).

Pandemi ve ekonomik krizin etkisi

Araştırmada katılımcılarla yapılan görüşmelerde kentsel dönüşüm alanında insan hareketliliğinin artmasının ve bölgenin canlanmasının önündeki engeller arasında Covid-19 pandemisi ve ekonomik durgunluk da dile getirilmiştir.

“Bence bölgenin şuanda tercih edilmemesi gibi bir durum söz konusu değil. Pandemi bölgemizin canlanmamasına en büyük etken. Diğer bir sebep ise yine pandemi sebebi ile yeterli insan hareketliliği olmayışıdır” (BE4, erkek, yaş 57, Kırtasiyeci).

Bir süre bölgede fotoğrafçılık iş kolunda faaliyet gösterdikten sonra işyerini kapatan esnaf ise kapatma sebebini yaşanan pandemi olarak ifade etmektedir.

“Bölge hakkında bilgim var. Zaman zaman geziyorum bölgede. Hatta eşim için bir tane de şube açmıştık bir süre faaliyet gösterdik orada. Ancak salgın sürecinde başlayan ekonomik sebeplerden dolayı kapatmak zorunda kaldık” (BDE3, erkek, yaş 36, Fotoğrafçı).

Ayrıca bağımsız işyerleri yönetimi yetkilisi, bölgedeki işyerlerinin faal duruma geçemeyişi hakkında ekonomik krizi de dile getirmiştir.

“İşyerlerinin dolu olmasının en önemli sebeplerinden bir tanesi şu anda meydana gelen salgın. Daha sonrasında ekonomik krizdir. İnsanların alım gücünün düşmesi ve iş olanaklarının sınırlanması işyeri açılmasını doğrudan etkilemektedir” (YY2, erkek, yaş 44, İşyerleri Yönetim Kurulu Başkan Yardımcısı).

Geleceğe Dönük Beklentiler

Bölge dışında faaliyet gösteren esnaflar bölgedeki işyerleri hakkında olumlu yargıya sahipler ve ilerleyen süreçte popüler olacağını düşünmektedirler.

“Yeni tasarlandığı için geniş yolları var, şu andaki işyerim gibi sıkışık işyerleri yok. Daha ferah. İşyerimin hemen önünün bahçe olmasının bence hiçbir problemi yok. Bölge hakkında 3 ya da 4 yıl sonrası için olumlu düşünüyorum. Orası bir şehir merkezi olarak tasarlandı öyle olacağını da düşünüyorum” (BDE4, erkek, yaş 23, Ziraat Mühendisi).

“Bölgedeki dükkanlar eğer kamu kurumları bölgeye taşınırsa değerlenir diye düşünüyorum” (BDE1, erkek, yaş 29, Mobilyacı).

“Bölge canlansa işyeri kiralari ucuzlar daha fazla işyeri açılır ve bu da doğrudan şehre ve insanlara fayda sağlar” (BDE2, erkek, yaş 38, Dil Okulu İşletmecisi).

“Bölgedeki işyerlerinin geleceğinin parlak olduğunu düşünüyorum. Çünkü belediyenin o bölgeye taşınması ile bölge merkez haline gelecek, ayrıca bölge yeni ve cadde ve sokakları geniş ferah bir bölge” (BDE5, erkek, yaş 69, Pideci).

Özellikle bölge dışında faaliyet gösteren esnafların, mevcut koşullarda bölgeye ilgi duymasalar bile bölgenin geleceğine yönelik olarak umut beslemeleri ve beklenti geliştirmeleri önemlidir.

Tartışma ve Sonuç

Dünya çapındaki kentsel dönüşüm uygulamalarında da sıklıkla gözlenen ve Türkiye örneklerinde de ilk olarak göze çarpan unsurların başında bu süreçlerin fiziksel bir değişimi önelemek gelmektedir. Bir kentsel alandaki dönüşümün küçük rant gruplarının çıkarını değil (Ataöv ve Osmay, 2007, s. 78) toplumun genelinin yaşam kalitesindeki artışı hedeflemesi ve bir projenin başarı ya da başarısızlığını değerlendirmenin temel kriterinin de geniş toplumsal çevreye sağladığı yarar üzerinden temellendirilmesi gerekmektedir.

Proje alanında inşa edilen ticari alanların ne ölçüde faaliyette bulunduğunu tespit etmek ve yetersiz kullanım söz konusu ise bunun sebeplerini araştırmak, bu çalışmanın odaklandığı problem alanını oluşturmaktadır. Araştırma bulgularından yola çıkarak bu problem alanının ilk bölümüne verilecek yanıt, proje kapsamında inşa edilen konutların tamamına yakınının aktif bir şekilde kullanılıyor olmasına karşın, işyerlerinin umut edilen kullanım düzeyine ulaşamadığıdır. Uygulama öncesinde eski, sağlıksız ve güvensiz tekstil ve tabakhane fabrika binalarının bulunduğu ve Uşak kent merkezine yakın alanda gerçekleştirilen kentsel dönüşüm projesinin kullanıma açılmasından bugüne kadar geçen yaklaşık 3 yıllık sürede inşa edilen işyerlerinin ancak 1/3'ü faaliyete geçebilmiştir.

Bu tür sınırlı kullanımın nedenleri arasında öne çıkan bazı faktörler vardır. Bu faktörlerin başında “çeşitlilik” ihtiyacının karşılanmaması gelmektedir. Jane Jacobs’a göre (2017, s. 7-8) bir kentsel bölgede konut ve işyerlerinin karışık kullanımı gerekir. “İşyeri semtleri” ya da “konut semtleri” olarak öne çıkan birbirinden ayrılmış alanlarda insan hareketliliği veya sosyal, ekonomik, kültürel canlılığın tesis edilmesi pek olası değildir. Bu çalışmanın gerçekleştirdiği alan, konut ve ticari alanların birlikte planlandığı ve bunlara kamusal işlevleri yürütecek birimlerin de (Belediye, Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, TEDAŞ) eklendiği bir bölgedir. Bu kapsamda bölgenin planlama düzeyinde işlevsel bir çeşitlilik içerdiği söylenebilir. Ancak, projenin tamamlanmasını takip eden süreçte konut alanları hızlı bir şekilde dolarken, kamu kuruluşlarının bölgeye naklinin zaman alması, işyerlerinin geride kalan üç yıl içerisinde büyük ölçüde boş kalması, bölgenin geleceği açısından dikkate alınması gereken bir risk yaratmaktadır.

Bununla birlikte, projede konut alanlarının yanısıra kamusal işlevler ve ticari alanların planlanmış olması ve inşa edilmesi sonuç alınabilmesini garanti etmez. Kamusal işlev taşıyan birimlerin gecikerek de olsa taşınması bölgede bir hareket yaratmış ve özellikle yeme-içme sektörü içerisindeki firmaların bu binaların çevresinde kümelenmesini sağlamış olsa da, 947 adet işyerinin büyük kısmının faaliyete geçmemiş olması bölgenin özellikle bazı kesimleri için bir terk edilmişlik duygusu yaratmakta ve gerek bölge insanında gerekse alanı farklı gerekçelerle ziyaret edecek olanlarda güvensizlik hissi oluşturmaktadır. Nitekim yasadışı faaliyetlerin bu alanlarda görüldüğüne yönelik haberler zaman zaman yerel medya organlarında yer almaktadır.

“Çeşitlilik” ihtiyacı ile ilgili problemleri bir alan da bölgede belirli bir sektörel yoğunlaşmanın gözlenmesidir. Jane Jacobs’ın özellikle dikkat çektiği bir unsur ekonomik ve sektörel çeşitliliğin taşıdığı önemdir. Her türlü tektipleşmeye karşı (Aydın Türk ve Mollayakupoğlu, 2018, s. 130) olan Jacobs’a göre sektörel çeşitlilik, kentin sokaklarının farklı insanlar tarafından ve farklı zamanlarda kullanımını sağlayarak hareket ve canlılık yaratır. Jacobs’a göre semtte oturanlar ile o bölgede çalışanlar ve o bölgedeki ekonomik faaliyetlerden yararlanmak isteyenler bir araya geldiğinde hepsinin toplamının üzerinde bir canlılık ve hareket ortaya

çıkır (Jacobs, 2017, s. 174-175). Ancak Uşak kentsel dönüşüm alanında sektörel çeşitlilik yerine belli sektörlerde yoğunlaşma oluşması nedeniyle hareket ve canlılık beklenen düzeyde değildir. Oto galeri ve bağlı işkollarının oransal olarak yüksek olması, bölgenin bundan sonra çeşitlilik içeren bir canlılık kazanmasını da güçleştirmektedir. Oto galeri ve bağlı işkollarının bölgeyi neredeyse “oto galericiler sitesi”ne dönüştürmesi farklı ihtiyaçlarını gidermek ya da bölgedeki rekreatif alanlarda zaman geçirmek isteyenler üzerinde “itici” bir etkiye sahiptir. Yapılan görüşmelerden elde edilen veriler bölgenin günlük ziyaretçi nüfusunda özellikle cinsiyet temelli bir ayrışmanın ortaya çıktığını göstermekte olup “erkek egemen” bir ziyaretçi grubundan şikâyetçi olunduğunu meydana çıkarmaktadır. Bu nedenle gerek bölge içinde gerekse bölge dışında faaliyet gösteren esnaf, kadınlara ya da çocuklara yönelik olarak hizmet verecek işkollarında kazanç imkanını zayıf görmekte ve bölgedeki ekonomik süreçlerin dışında kalmayı tercih etmektedir.

Kamusal hizmet veren Belediye, Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü ve TEDAŞ gibi kurumların bölgede yer almasının ise belli bir hareket ve çeşitlilik yarattığı söylenebilirse de burada da cinsiyet yoğunluğunun erkeklerden yana olduğu ifade edilebilir. Toplumumuzda resmi kanallardan iş ve işlem yapanlar ağırlıklı olarak erkeklerden oluşmaktadır (T. C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2019). Ayrıca, belirli işlerini takip etmek amacıyla bu kurumlara gelenlerin de bir an önce işlerini bitirerek bölgeden ayrılması ve resmi işlemlerin hafta içi mesai saatlerinde gerçekleşerek mesai saatleri dışında ve hafta sonu bölgenin tekrar “ıssızlaşması” üzerine düşünülmelidir. Bu durum Jacobs tarafından ifade edildiği şekilde bölgenin farklı insanlar tarafından ve farklı zamanlarda kullanılması yönündeki uyarısının, proje alanında gerçekleşmediğini ortaya koymaktadır.

Jacobs (2017, s.24) belirli bir kentsel alanın canlılığı için gerekli olan unsurlar arasında projelerin “karma kullanım” içermesini de sayar. Oluşturulan yerleşim alanlarının orta sınıfa veya üst sınıfa yönelik ya da sosyal konut projesi olarak hayata geçirilmeleri, Jacobs tarafından sert eleştirilere uğrayarak “şehrin talanı” şeklinde betimlenir. Ayrıca Jacobs bir kentsel yerleşim alanındaki binaların farklı ve yaş ve özelliklere sahip olmak suretiyle de bir çeşitlilik içermesi gerektiğini vurgular. Bu çalışmanın yürütüldüğü Uşak kentsel dönüşüm projesi örneği ise bu hususlar açısından Jacobs’ın kriterlerinin dışında kalmaktadır. Proje alanında üretilen konutları “orta sınıf konutları” olarak kategorize etmek mümkündür ve bu açıdan “karma kullanım” içerdiği söylenemez. Alanda inşa edilen binalar da aynı zamanda üretilmiş olup farklı yaşlara sahip değillerdir. İşyerleri açısından farklı metrekarelere sahip ticari alanlar bulunmasına rağmen, katılımcıların görüşlerinde de öne çıktığı gibi, alanı canlandırarak ölçüde bir çeşitlilik bulunmamaktadır.

Bu noktada bölgedeki hareketsizlik üzerinde önemli bir etkiye sahip olan ve katılımcılar tarafından da dile getirilen “pandemi süreci”nden bahsetmek gerekmektedir. 2019 yılının aralık ayında Çin’in Wuhan kentinde ortaya çıkan ve kısa süre içerisinde küresel bir salgına dönüşen Covid-19 pandemisi Türkiye’yi de etkisi altına almıştır. Pandemi sosyal, kültürel, eğitimsel, siyasal, ticari, ulaşım, sağlık vs. gibi alanlarla ilgili pek çok radikal dönüşümü zorlarken ekonomik süreçler üzerinde de yıkıcı tesirler yaratmıştır. Bu tesirlerin yansımaları hem küresel hem de yerel olmuştur. Dünya daha önce de küresel ekonomik krizlerle karşı karşıya kalmış olmasına rağmen Covid-19’a bağlı bu kriz öncekilerden, ölümcül bir salgın ekseninde ortaya çıktığı ve küresel yayılımı çok hızlı gerçekleştiği için daha farklı yapı ve özellikler taşımaktadır (Balçık ve Çetin, 2020). IMF, OECD, World Bank gibi kuruluşların açıkladığı verilere göre ülkelerin üretim maliyetlerinde şoklar ortaya çıkmış GSYH’larda

negatif yönlü büyüme oranları gözlenmiştir (Cinel, 2020). Türkiye’de de 11 Mart 2020 tarihinde ilk Covid-19 vakası görülmüş sosyal ve ekonomik hayatla ilgili katı önlemler alınmaya başlanmıştır (Balci ve Çetin, 2020). Diğer ülkelerde de görülen ve salgınla başa çıkabilmek için alınan önlemler birbiriyle ilişkili iki tür şok şeklinde gerçekleştirilmiştir: sağlık şoku ve ekonomik şok (Han vd., 2022). Salgını kontrol altına almak amacıyla insanlar arasında teması azaltmanın yolu olarak sosyal mesafenin korunması yönünde tedbirler alınmış ve ticari işletmeler, kurumlar, kamu tesisleri hatta kamusal alanlar kapatılmış/ kullanımları yasaklanmıştır. Bu tür önlemler doğal olarak insan hareketliliğiyle birlikte ekonomik canlılığı da önemli ölçüde ortadan kaldırmıştır. Bu çalışmada da katılımcılar, bölgede ekonomik canlılığın yetersizliği nedeniyle kent merkezlerinde dahi pek çok işyerinin kapandığı dikkate alındığında, bu dönemin, hele ki daha önce test edilmemiş, çevredeki insanlar tarafından ziyaret alışkanlığı geliştirilmemiş bir kentsel alanda yeni işyerlerinin hızlı bir şekilde açılmasını beklemek gerçekçi olmayabilir. Pandemi (ve ekonomik kriz) süreci tamamen sona erdikten sonra bölgenin ne ölçüde hareketlilik kazanacağı belli olacaktır. Bununla birlikte, sektörel çeşitlenmeyi sağlamak amacıyla önlemler alınmazsa, pandemi sonrası dönemde de benzer sıkıntıların yaşanma olasılığının oldukça yüksek olacağını öngörmek mümkündür.

Sonuç olarak, Uşak’ta zamanla kent merkezinde kalan tabakhane ve tekstil fabrikalarının yerine 2007 yılında uygulanmasına başlanarak 2018 yılında sahiplerine teslimleri gerçekleştirilen Uşak Eski Tabakhane Çevresi Kentsel Dönüşüm Projesi kapsamında inşa edilen ticari alanlar 2022’ye kadar geçen süreçte beklentilerin altında bir talep görmüştür/görmektedir. Bu tarihten sonra ilginin artmaması durumunda, özellikle proje alanının belli kısımları için köhneleşme ve çöküntü alanı haline gelme riski güçlü bir tehdit olarak yerinde durmaktadır. Ancak, yetkililerin (site ve işyerleri yönetimleri, konut sahipleri, belediye ve diğer kurumlar) hızlı bir şekilde alacakları kararlarla bölgenin geleceğinin yeniden planlanması söz konusu olur ise yeni bir cazibe merkezi olabilme potansiyeli vardır. Bu potansiyelin en kuvvetli kanıtları da bulguların analiz edildiği kısımda yer alan, özellikle bölge dışı esnafın geleceğe yönelik umutlarıdır. Ayrıca, projede yer almasına rağmen henüz inşa edilememiş olan otel’in faaliyete geçmesi, saat kulesinin yapılması, dört süs havuzunun tamamlanması, bölgenin ortasından geçen Dokuzsele Deresinin ıslahının tamamlanarak belli dönemlerde etrafa yaydığı kötü kokunun önlenmesi, belediye tarafından düzenlenecek konser, şenlik gibi sosyal ve kültürel faaliyetler için alanın kullanılması da bu sürecin hızlanması adına etkili olacaktır.

Teşekkür ve Bilgilendirme

Bu çalışma, Uşak Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Kentsel Dönüşüm programında Doç. Dr. Hakan Arslan’ın danışmanlığında Mehmet Yasin Ünalın tarafından hazırlanmakta olan yüksek lisans tezinden üretilmiş olup tez çalışmasının bir kısmını oluşturmaktadır. Çalışmanın saha araştırması sürecinde yer alan katılımcılarımıza özellikle teşekkür etmek isteriz. Onların desteği olmasaydı, bu çalışmanın ortaya çıkması da mümkün olmazdı.

Kaynakça

- Akkar, Z. M. (2006). Kentsel dönüşüm üzerine batı'daki kavramlar: tanımlar, süreçler ve Türkiye. *TMMOB Şehir Plancıları Odası Planlama Dergisi*, (36), 29-38.
- Aksu, Çam, Ç. (2020). Kentsel rejim kentsel dönüşüme karşı: kentsel dönüşümde konut sunum biçimleri. *İdealkent*, 11(29), 453-483.
- Alpak, E. M., Mumcu, S. & Yılmaz, S. (2018). Açık mekânların çevresel özellikleri: Algısal, fiziksel ve sosyal faktörler. M. Keha & Z. Alimgereyev (Eds.) 5. *Uluslararası Mesleki ve Teknik Bilimler Kongresi Tam Metin Kitabı* içinde, (541-551). İksad Yayınevi.
- Arslan, H. (2011). *Sosyal dışlanma ve kentsel haklar bağlamında Türkiye'de kentsel dönüşüm: İzmir - Narlıdere kentsel yenileme uygulaması (Narkent projesi) örneği* (Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Arslan, H. (2014). Kentsel dönüşüm süreçlerinin kentsel haklar temelinde değerlendirilmesi gerekliliği. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16(1), 33-41.
- Ataöv, A., & Osmay, S. (2007). Türkiye'de kentsel dönüşüme yönetsel bir yaklaşım. *METU JFA* 24(2), 57-82.
- Aydın Türk, Y. & Mollayakupoglu, S. (2018). Sulukule- from past to present: A Jane Jacobs walk. *International Journal of Scientific and Technological Research*, 4(7), 129- 137.
- Aysev Deneç, E. (2014). Türkiye kentlerinin mekansal üretiminde TOKİ etkisi. *Mimarlık Dergisi*, 378, 65-68.
- Balcı, Y. & Çetin, G. (2020). Covid-19 pandemi sürecinin Türkiye'de istihdama etkileri ve kamu açısından alınması gereken tedbirler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(37) (Özel Ek), 40-58.
- Baysal Uzunçarşılıoğlu, C. (2010). *İstanbul'u küresel kent yapma aracı olarak kentsel dönüşüm ve ardındaki konut ihlalleri: Ayazma(n)dan Bezirganbahçe'ye tutunamayanlar* (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Berman, M. (1994). *Katı olan herşey buharlaşıyor*. İstanbul: İletişim yayınları.
- Cinel E.A. (2020). Covid-19'un küresel makroekonomik etkileri ve beklentiler. *Politik Ekonomik Kuram*, 4(1), 124-140.
- Creswell, J. W. (2021). *Nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Dalgakıran, A. (2005). *İzmir'de perakende ticaret sektörünün mekansal hareketliliği ve geleceği üzerine stratejiler* (Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Daşkiran, F. & Ak, D. (2015). 6306 sayılı kanun kapsamında kentsel dönüşüm. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 13(3), 264-288.
- Duman, B. (2016). *Kentsel yenileşme ve kentsel dönüşüm*. İstanbul: İÜ AUZEF.
- Eke, F. & Sat, A. (2011). *Kent planlamasına giriş*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Erkuş Öztürk, H. (2017). Turizm kentlerinde ekonomik farklılaşma ve ilgili çeşitlilik. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi* 28(2), 215-226.
- Gedik, Ü. (2021). *İşlevselliğini yitiren kent içi sanayi alanlarının dönüşümü: Ankara ili İskitler Küçük Sanayi Sitesi örneği* (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Güzey, Ö. (2012). Türkiye'de kentsel dönüşüm uygulamaları: neo-liberal kent politikaları, yeni kentsel aktörler ve gecekondular alanları. *İdealkent*, Sayı: 7, 64-83.
- Harvey, D. (1999). *Postmodernliğin durumu*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Han, A.; Pehlivan, C. & Konat, G. (2022). Covid- 19 pandemi sürecinin Türkiye ekonomisine etkilerinin ampirik analizi. *Sağlık ve Sosyal Refah Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 32-49.
- Jacobs, J. (2017). *Büyük Amerikan şehirlerinin ölümü ve yaşamı*. Ankara: Metis Yayıncılık.

Uşak Eski Sanayi Alanında Kentsel Dönüşüm: İşyerlerinin Kullanım Düzeyine İlişkin Durum Çalışması

- Kes Erkul, A. (2015). Yazılı basında kentsel dönüşüm: Yüksek tirajlı gazeteler üzerine bir inceleme. *Hacettepe İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 33(2), 61-78.
- Kocabaş, A. (2006). *Kentsel dönüşüm (yenileş(tir)me): İngiltere deneyimi ve Türkiye'deki beklentiler*. İstanbul: Literatür yayınları.
- Koçak, M. (2013). *İşlevini yitirmiş sanayi alanlarının dönüşümüne ilişkin çevresel risk değerlendirmesi, strateji ve öneriler: Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası örneği* (Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Koçan, N. (2011). Sanayi alanlarının dönüşümü: Uşak eski tabakhane deri sanayi bölgesi. *Karadeniz Fen Bilimleri Dergisi*, 2(1), 124-138.
- Koçan, N. (2012). Uşak eski tabakhane bölgesi kentsel dönüşüm projesi üzerine bir değerlendirme. *Düzce Üniversitesi Orman Fakültesi Ormancılık Dergisi*, 8(1), 84-92.
- Köksüz, Ü & Baz, İ. (2019). Rotterdam, Kop van Zuid kentsel dönüşüm projesi. *Teknoloji ve Uygulamalı Bilimler Dergisi*, 1(2), 41-48.
- Okumuş K., Subaşı M. (2002), , Bir araştırma yöntemi olarak durum çalışması. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 419-426.
- Özden, P. P., (2017). *Kentsel yenileme yasal yönetsel boyut planlama ve uygulama*. İstanbul: İmge Yayınevi.
- Özkaraca, N. & Arslan, H. (2020). Kentsel boşlukların mekansal niteliğinin sosyo-mekansal analizi: Düzce spor sokak örneği. *Tykhē*, 5(8), 17-34.
- Roberts, P. (2000). The evolution, definition, purpose of urban regeneration. P. Roberts, & H. Sykes (Eds.), *Urban Regeneration in* (s. 9-36). London: Sage
- Saraç, M. (2014), *Kentsel dönüşüm ve gelişimi, sosyal boyutu, kentsel dönüşümden doğan hukukî sorunlar* (Yüksek Lisans Tezi, Çankaya Üniversitesi, Ankara). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Schubert, D. (Ed) (2014). *Contemporary perspectives on Jane Jacobs Reassessing the impacts of an urban visionary*. Surrey, England: Ashgate.
- Şen, B. (2008). "Kentsel dönüşüm": kavramsal karmaşa ve neoliberalizm. *İktisat Dergisi*, 499, 34-41.
- T. C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2019). *Türkiye aile yapısı araştırması*, 2016. Ankara.
- Tolga, H. B. (2006). *Endüstriyel alanların dönüşümü, kentsel mekana etkileri: Beykoz Kundura ve Deri Fabrikası için bir dönüşüm senaryosu* (Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Thorns D. (2002). *The transformation of cities Urban theory and urban life*. New York: Palgrave MacMillan.
- Turan, M. Ç. & Taktak, F. (2020). Sanayiden-kente, kentsel dönüşüm uygulamalarında CBS tabanlı tematik kent haritaları: Uşak ili örneği. *Kent Akademisi*, 13(2), 203-217.
- Tutsak, S. (1998). *Cumhuriyetin ilk yıllarında Uşak (1923-1933)*. Uşak Belediyesi Kültür Yayınları Dizisi 2, İzmir.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (2010). Meclis araştırması komisyon raporu. Erişim adresi: <https://www5.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem23/yil01/ss549.pdf>
- Türkün, A. (Der.) (2013). *Mülk, mahal, insan İstanbul'da kentsel dönüşüm*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- URL- 1: Uşak'ta kumar operasyonu. <https://www.bgazete.com.tr/haber/5714817/usakta-kumar-operasyonu> (Erişim: 17.11.2020).
- Uşak Belediyesi (2010). *Uşak eski tabakhane bölgesi kentsel dönüşüm projesi bölge tanıtım kataloğu*. Uşak.
- Üstün, G. (2009). *Kentsel dönüşümün hukuki boyutu*. İstanbul: XII Levha Yayınları.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.

Bir Halkla İlişkiler Aracı olarak Twitter: Dünya Sağlık Örgütü Paylaşımlarının İçerik Analizi ve Metin Madenciliği ile İncelenmesi

Beris Artan Özoran^{a,b}

Özet

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) Covid19 döneminde salgın yönetimi konusunda referans kurumların başında gelmektedir. Sağlık konusunda önemli bir otorite olan DSÖ'nün sosyal medya hesapları pandemide uluslararası kamuoyuyla iletişim kurmak için önemli bir halkla ilişkiler aracıdır. Bu araştırma çerçevesinde DSÖ'nün Twitter hesabından 2022 yılının Ocak ayında gerçekleştirilen paylaşımlar incelenmiştir. Amaç DSÖ'nün hangi kategorilerde paylaşımlar gerçekleştirdiği, kategorilere göre etkileşim oranı ve paylaşımların kategorilere göre duygu durumlarını ortaya çıkarmaktır. Bu amaçla araştırmada karma yöntem kullanılmıştır. Öncelikle içerik analizi ile kategoriler oluşturulmuş daha sonra bu paylaşımların kategorilere göre beğeni ve reweet oranları bulunmuştur. İkinci olarak metin madenciliği yöntemiyle iki aşamalı olarak paylaşımların duygu analizi yapılmıştır. Araştırma sonucunda en çok Covid19 konusunda paylaşım gerçekleştirildiği ve en çok etkileşim alan paylaşımların da bu kategoride yer aldığı bulunmuştur. Kriz durumuyla ilişkisiz fon ihtiyacı, DSÖ misyonu gibi kategorilerin etkileşim düzeyi ise oldukça düşüktür. Aynı zamanda kategorilerin farklı duygu ve duygu durum sınıfında olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler

Halkla İlişkiler
Twitter
Dünya Sağlık Örgütü
Metin Madenciliği

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 05.03.2022
Kabul Tarihi: 23.12.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1083191

Twitter as a Public Relations Tool: Examining World Health Organization Tweets with Content Analysis and Text Mining

Abstract

World Health Organization (WHO) is one of the reference institutions for pandemic management in the Covid19. Social media accounts of WHO are important public relations tools to communicate with the international public during the pandemic. In this research, the shares of WHO's Twitter account in January 2022 were examined. The aim is to reveal the categories of WHO Twitter shares, the interaction rate and the sentiment analysis of the posts. For this purpose, a mixed method was used in the research. First of all, categories were created by content analysis, and then the likes and retweets of these posts were found according to the categories. Secondly, sentiment analysis of the shares was carried out in two stages with the text mining method. As a result, it was found that the most sharing was made about Covid19 and the shares that received the most interaction were also included in this category. The level of interaction of categories such as the need for funds or WHO mission which are unrelated to the crisis situation is quite low. At the same time, it was seen that the categories were in different emotions and profile moods of states.

Keywords

Public relations
Twitter
World Health Organization
Text Mining

About Article

Received: 05.03.2022
Accepted: 23.12.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1083191

^a bartan@ankara.edu.tr

^b Dr.Öğr.Üyesi, Ankara Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, ORCID numarası: 0000-0002-1814-4323

Giriş

Sosyal medya örgütlerin hedef kitlelerine ulaşmak ve iletişim kurmak için yeni fırsatlar sunmaktadır. Sosyal medyanın halkla ilişkiler anlayışını ve uygulamalarını yeniden şekillendirdiği görülmektedir. Yeni iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle oluşan yeni platformlar örgütlerin halkla ilişkilerinde önemli bir araç haline gelmiştir (Allagui ve Breslow, 2016, s. 21). “Dijital 2022 Global Overview” raporuna göre, dünyada aktif sosyal medya kullanıcıları bir önceki yıla göre %10,1 artarak, dünya nüfusunun %58,4’üne ulaşmıştır (“Digital 2022”, 2022). Özellikle Covid19 pandemisiyle birlikte sosyal medya kullanıcılarının sayısının arttığı görülmektedir (“Koronavirüs Sosyal Medyaya”, 2020; Açık, 2020). Bu durum özellikle halkla ilişkiler çalışmalarında sosyal medya kullanımının önemini artırmaktadır.

Covid19 pandemisi dünya genelinde bir kriz ortamı yaratmıştır. Bu salgının ülkeler için ekonomik, politik ve toplumsal sonuçları olmuştur. İletişim bu kriz süreciyle baş etmek ve kriz sonrası dönemi koordine etmek için büyük bir öneme sahiptir. Doğru bilgi paylaşımı ise kriz iletişiminde anahtar bir role sahiptir (Saliou, 1994, s. 515). Ancak 2019 yılında başlayan Covid19 pandemisinde bir infodemi başka bir ifadeyle “yanlış bilgi salgını” yaşanmıştır. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) genel direktörü Dr. Tedros Münih Güvenlik Konferansında, Şubat 2020’de gerçekleştirdiği konuşmada biz sadece pandemiyle değil aynı zamanda bir infodemiyle de savaşıyoruz” açıklamasını gerçekleştirmiştir (“Munich Security Conference”, 2020). Covid19 pandemisinde yaşanan yanlış bilgi salgınının pandemiyle başa çıkma stratejilerini olumsuz yönde etkilediğini, aşı karışıklığını tetiklediğini ortaya çıkaran çok sayıda araştırma bulunmaktadır (Yang ve diğerleri, 2021; Alvarez ve diğerleri, 2020; Okan ve diğerleri, 2020; Eysenbach, 2020; Jamison et.al, 2020). Yanlış bilgi yayılımı bir güvensizlik ortamı oluşturmakta ve halk sağlığını olumsuz yönde etkilemektedir.

Bu durum Covid19 pandemisinin oluşturduğu kriz ortamında doğru bilgiye ulaşmanın ve doğru bilgi kaynakları oluşturmanın önemini ortaya çıkarmaktadır. İletişim ve halkla ilişkiler çalışmaları risk ve kriz durumlarını yönetmede kritik bir role sahiptir (Coombs ve Holladay, 2008; Reynolds ve diğerleri, 2007; Rowan, 1991; Jones, 2002). Kriz iletişiminde sosyal medya araçları “hedef kitle ile gerçek zamanlı diyalog kurma, güven oluşturma ve onları motive etme fırsatı” (Çerçi ve diğerleri, 2020, s.187) sunmaktadır. Pandemi gibi önlemlerin ve düzenlemelerin yeni koşullara göre sürekli olarak değiştiği bir kriz ortamında gerçek zamanlı iletişim büyük bir öneme sahiptir.

DSÖ pandeminin en önemli aktörlerinden biridir. Pandemi sürecinde alınacak önlemler, gerçekleştirilen araştırmalar, aşı gibi pek çok konuda hem ülkeler hem de uluslararası kamuoyu Dünya Sağlık Örgütü’nün açıklamalarını beklemektedir. Bu çerçevede DSÖ’nün sosyal medya kullanımı, sosyal medya hesapları üzerinden paylaştığı içerikler, pandemi döneminde insanların doğru ve gerçek zamanlı bilgiye ulaşmaları için elzemdir.

Bu çalışmanın amacı, Omicron varyantının baskın hale geldiği, Covid-19 nedeniyle enfekte olan sayılarının giderek arttığı 2022 yılı başında DSÖ’nün Twitter kullanımını incelemektir. Araştırmada yöntem olarak karma metodoloji kullanılmıştır. DSÖ resmi Twitter hesabı paylaşımları önce içerik analizi yöntemiyle kategorileştirilmiştir. Böylece DSÖ’nün hangi sıklıkta, hangi paylaşımları yaptığının bulunması hedeflenmiştir. Bu çerçevede en çok beğeni ve retweet alan, başka bir ifadeyle hedef kitle de en çok etkileşim yaratan kategoriler ortaya çıkarılmıştır. İkinci olarak metin madenciliği yöntemleriyle DSÖ’nün tweetlerinde en çok

kullandığı sözcükler ve paylaştığı tweetlerin “duygu analizi” iki aşamalı olarak gerçekleştirilmiştir.

Dünya Sağlık Örgütü ve Covid19 Salgını

Halk sağlığı küreselleşme ve ulaşım teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte giderek önemli hale gelmiştir. İnsanların başka ülkelere hareketinin kolaylaşması, hastalıkların da küresel olarak dolaşımını da kolaylaştırmıştır. Özellikle Sanayi Devriminden sonra kentlere göç ve uzun çalışma saatleri gibi nedenler kolera ve veba salgınına uygun bir ortam hazırlamış, bu durum sağlık alanında uluslararası bir örgüt ihtiyacı oluşturmuştur. Koleranın dünyaya yayılmasıyla 1851 yılında 12 ülkenin katılımıyla düzenlenen Sağlık Konferansı ile halk sağlığı konusunda çalışmalar başlamıştır. Uluslararası bir sağlık örgütüne duyulan ihtiyacın artmasıyla 19.yüzyılda daha sonra DSÖ'nün bölge bürolarını oluşturacak olan dört bölgesel sağlık kuruluşu oluşmuştur: Akdeniz bölgesinde kurulan İstanbul Üst Sağlık Konseyi (Council Superieur de SAnte de Constantinople), Tanca Sağlık Konseyi, İskenderiye Sağlık Konseyi, Tahran Sağlık Konseyi. 20. yüzyılın başında ABD’de de bir halka sağlığı örgütü kurulmuştur. Pan American Union içinde kurulan Uluslararası Sağlık Bürosu, Amerika kıtasında bulaşıcı hastalıklarla ilgili bilgi alışverişi ve salgınların önlenmesi konusunda çalışmayı amaçlamaktadır. Bu kurulan örgüt daha sonra DSÖ ile birleşmiş ve Amerika Bölge Bürosuna dönüşmüştür (Dünya Sağlık Örgütü, 2000, s.1-4).

II. Dünya Savaşı zamanında duran halk sağlığı çalışmaları (Dünya Sağlık Örgütü, 2000, 4), 1945 yılında Sağlık konusunda yeni bir uluslararası örgüt kurma çalışmalarıyla hızlanmıştır. 1945 yılında diplomatlar Birleşmiş Milletleri kurmak için bir araya geldiklerinde tartıştıkları konulardan biri uluslararası bir sağlık örgütü kurmak olmuştur. 1946 yılında gerçekleşen Uluslararası Sağlık Konferansında “Dünya Sağlık Örgütü Anayasası” oluşturulmuştur ve bu anayasa 61 ülke temsilcisi tarafından imzalanmıştır. 7 Nisan 1948’de 26 üye ülke tarafından DSÖ Anayasasının onaylanmasıyla Örgüt resmen kurulmuştur (“Dünya Sağlık Teşkilatı”, 2022). Böylelikle DSÖ, Birleşmiş Milletlerin sağlık alanında faaliyet gösteren bir alt örgütü olarak ortaya çıkmıştır.

194 üye devletten oluşan DSÖ'nün amacı Kurucu Antlaşma'nın 1. Maddesine göre, “tüm insanlar için mümkün olan en yüksek sağlık düzeyini elde etmek”tir. DSÖ, “bu amaçla uluslararası sağlık alanında yönlendirici ve eşgüdüm sağlayan bir otorite olarak” çalışmaktadır (Ata, 2021, s.3). DSÖ sağlık alanında temel yönlendirici ve koordine edici otorite olarak kabul edilmektedir. Bu çerçevede sağlık alanındaki norm ve standartları belirlemek, acil durumlarda destek vermek ve az gelişmiş ülkelerdeki sağlık sistemlerinin gelişmesi için teknik destek vermek için çalışmaktadır (Buzgan ve Güner, s.137).

Covid19 pandemisiyle mücadelede küresel bir sağlık otoritesi olan DSÖ etkili bir kurum olmuştur. Ülkeler ve uluslararası kamuoyu DSÖ'nün çalışmalarını, Covid19 virüsü ile ilgili açıklamalarını takip etmiştir. Covid19 salgını 2019 yılının sonunda Çin’in Wuhan şehrinde ortaya çıkmış ve kısa bir süre içinde tüm dünyayı etkisi altına almıştır. 31 Aralık 2019’da nedeni bilinmeyen pnömoni vakalarının Çin tarafından DSÖ’ye bildirilmesinin ardından, DSÖ 4 Ocak 2020’de salgını ülkelere duyurmuştur.10 Ocak 2020’de salgın yönetimiyle ilgili konuları kapsayan kapsamlı bir rehber yayınlamıştır. Bu rehberde enfeksiyon önleme ve kontrol, laboratuvar testi, vaka tanımları gibi konularda tavsiyelerde bulunmuştur. İlk vakanın bildirilmesinin ardından DSÖ farklı ülkelerde ortaya çıkan vakaları kamuoyuyla

paylaşmıştır. 13 Ocak 2020’de Tayland’da, 15 Ocak 2020’de Japonya’da, 20 Ocak 2020’de Kore’de ilk vakaların ortaya çıktığını duyurmuştur (“Timeline”, 2022).

DSÖ pandemi başından itibaren ilki 20 Ocak 2020 olmak üzere çok sayıda Covid19 durum raporu yayınlamıştır. 30 Ocak 2020’de Uluslararası Sağlık Tüzüğü Acil Komitesi toplanmış ve DSÖ genel direktörü “Uluslararası Halk Sağlığı Acil Durumu” ilan etmiştir. Bu toplantıdan sonra ülkeler ve uluslararası topluma tavsiyelerde bulunulmuştur. Ülkelerde görülen her vakanın DSÖ ile paylaşılmasının gerekliliği hatırlatılmış, uluslararası yayılmanın önlenmesi için işbirliği yapılarak hastalık hakkında bilginin artırılmasına vurgu yapılmıştır. Ancak DSÖ seyahat ve ticaret kısıtlaması önermemiştir (“Dünya Sağlık Örgütü Çin’de”, 2020). 11 Mart 2020’de Covid19 “pandemi” olarak ilan edilmiştir. Bu tarihte 114 ülkede 118.000 vaka ve 4.291 ölüm olduğu açıklanmıştır. DSÖ ülkeleri sağlık sistemlerini güçlendirmeleri ve hazırlıklı olmaları için uyarmıştır (“WHO Director General’s”, 2020).

DSÖ hem “Uluslararası Halk sağlığı Acil Durumu” hem de “Pandemi” ilanında geç kaldığı söylenerek eleştirilmiştir. Virüs 18 ülkeye yayıldıktan sonra “Pandemi” açıklaması yapılmasının ülkelerin daha hızlı karar almasını engellediği söylenmiştir. DSÖ’yü en sert eleştirenlerin başında ABD yönetimi gelmektedir. Dönemin Başkanı Donald Trump 14 Nisan 2020’de bir basın toplantısı gerçekleştirerek DSÖ’ye sağlanan fonu durdurma talimatı verdiğini açıklamıştır. DSÖ, Çin’in yanında yer almakla suçlanmıştır (Yücel, 2020, s.10).

Vaka sayılarında yaşanan artışla birlikte DSÖ pandemiyle mücadele için bilgi paylaşımına devam etmiştir. Maske kullanımı, hijyen ve mesafe ile ilgili önerilerde bulunmuş, bu önerileri pandeminin seyrine göre güncellemiştir. Covid19 aşılarının ortaya çıkmasının ardından, aşilar, hangi sıklıkla aşı olunması gerektiği, aşiların yan etkileri gibi konularda araştırma sonuçlarını ve bilgilerini paylaşmıştır. Ülkeler arasındaki aşı eşitliğinin sağlanmasının önemini ve aşılanmanın pandeminin sona ermesi için önemini vurgulayan açıklamalar gerçekleştirmiştir.

Ülkeler salgınla baş etmek için pek çok önlem almıştır. Ancak bu dönemde Covid19 pandemisinin yanında savaşılmaması gereken başka bir salgın daha ortaya çıkmıştır: “Infodemi”. DSÖ infodemiyle savaşmak için çalışmalar gerçekleştirmiştir. Sosyal medyada Covid19 ile ilgili yanlış bilgilerin ve söylentilerin tespit edilmesi için “doğru bilgiler ve öneriler” ve “mitler” başlıklı listeler yayınlamıştır. DSÖ Risk İletişimi ekibi tarafından “Salgın Bilgi Ağı” kurulmuş, bu ağ kanıta dayalı bilgi sunmak için tüm iletişim kanallarını kullanmayı hedeflemiş, böylece insanların doğru bilgiye ulaşmasını sağlamak için çalışmıştır. Bunun yanı sıra Covid19 infodemisiyle mücadele için prensipler belirlemiştir. Bu prensiplerin içinde akademi ve sivil toplum kuruluşları ve sosyal medya platformları ile stratejik ortaklıklar kurmak da bulunmaktadır. Doğru bilgilerin yayılımının sağlanması için Covid19 mesaj kütüphanesi yayınlanarak, dünyanın çeşitli ülkelerine sunulmuş ve telekomünikasyon şirketleri bu mesajları yayımlamaya çağırılmıştır. Infodemioloji Konferansı düzenlenerek, infodemi yönetimi için 5 temel alan tanımlanmış ve infodemi mücadelesinin yol haritası belirlenmiştir (Gölbaşı ve Metintaş, 2020, s.131-132).

Pandemi sürecinde sosyal medya yanlış bilgilerin yayıldığı önemli bir kanal haline gelmiştir. Özellikle aşı çalışmalarının başlamasıyla birlikte aşilar hakkında komplo teorileri yayılmaya başlamıştır. Hem ülkeler hem de DSÖ için infodemi önemli bir sorun haline gelmiştir. Bu sorunun üstesinden gelinmesi için doğru ve sık bilgi paylaşımı büyük bir öneme sahiptir. Anında bilgi paylaşımını mümkün kılan sosyal medya araçları kamuoyunun bilgilendirilmesi için önemli bir araç olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu nedenle Covid19 döneminde Twitter kullanımlarını inceleyen araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Liderlerin (Rufai ve Bunce, 2020; Kaur ve diğerleri, 2021; Haman, 2020), bakanlıkların (Mengu ve diğerleri, 2021; Alhassan ve AlDossary, 2021) ve sağlık bakanlarının Twitter kullanımları (Bilgiç ve Akyüz, 2020; Kalçık ve Bayraktar, 2020) ile ilgili araştırmalar bulunmaktadır. Bu çerçevede önemli bir sağlık otoritesi olan DSÖ'nün halkla ilişkiler çalışmaları büyük bir önem taşımaktadır. Halkla ilişkiler çerçevesinde halkın doğru bilgiye ulaşması için sosyal medya araçları özellikle evden çalışmanın yaygınlaştığı ve insanların sosyal medyayı daha fazla kullanmaya başladıkları bu dönemde oldukça etkilidir. DSÖ'nün sosyal medya hesapları da dünya kamuoyuyla iletişim kurabileceği önemli bir kaynaktır.

Yöntem

Araştırmanın amacı pandemi döneminde DSÖ'nün Twitter hesabından gerçekleştirdiği paylaşımların içeriklerinin ve paylaşımlarına aldığı etkileşimin incelenmesidir. Bu çerçevede aşağıdaki araştırma sorularının yanıtları aranmaktadır.

1. Dünya Sağlık Örgütü Twitter hesabından hangi konularda içerikler paylaşmıştır?
2. Dünya Sağlık Örgütü paylaşımlarında en çok hangi sözcükler kullanılmıştır?
3. Dünya Sağlık Örgütü'nün paylaşımları arasında en çok beğeni alan kategoriler hangileridir?
4. Dünya Sağlık Örgütü'nün paylaşımları arasında en çok retweet alan kategoriler hangileridir?
5. Dünya Sağlık Örgütü'nün paylaşımları içeriklerine göre hangi duyguları içermektedir?
6. Dünya Sağlık Örgütü paylaşımları arasında en çok retweet ve beğeni alan paylaşımların içerikleri nelerdir?

Araştırma Modeli

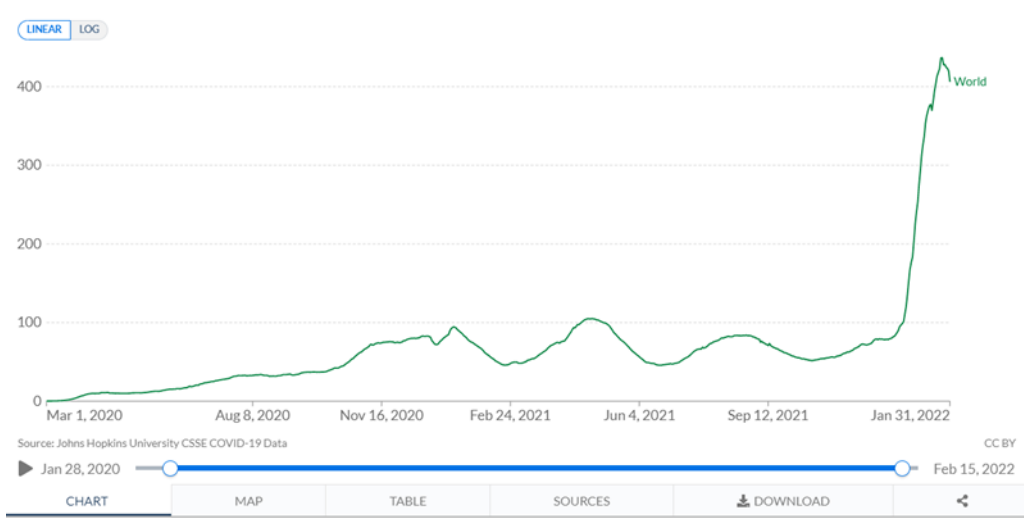
Bu çalışmada karma araştırma yöntemi kullanılmış, aşağıdaki araştırma adımları takip edilmiştir. Verilerin toplanmasının ardından içerik analizi aracılığıyla paylaşımlar kategorilendirilmiş ve veriler kodlanmıştır. Daha sonra SPSS ile kategorilere göre beğeni ve retweet sayıları oransal olarak hesaplanmıştır. İkinci aşamada toplanan veriler temizlenmiş ve Orange veri madenciliği yazılımı aracılığıyla kelime bulutu oluşturulmuştur. Temizlenen veriye iki aşamalı olarak duygu analizi yapılmıştır. Son olarak en çok beğeni ve retweet alan paylaşımlar nitel içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir.

Şekil 1. Araştırma modeli

Evren ve Örneklem

Araştırmada DSÖ'nün 1 Ocak-31 Ocak 2022 arasında paylaştığı tweetler incelenmiştir. Bu tarihlerin seçilmesinin nedeni dünyada Omicron varyantı nedeniyle tespit edilen vaka sayısının en yüksek olduğu zaman dilimi olmasıdır. Grafik Ocak 2022'nin sonuna doğru düşüş eğilimi göstermektedir. Bu çerçevede 507 paylaşım araştırmaya dahil edilmiştir.

Şekil 2. Dünyada Covid19 Vaka Sayıları

Kaynak: <https://ourworldindata.org/covid-cases>

Veri Toplama Araçları, Verilerin Toplanması ve Analizi

1 Ocak-31 Ocak 2022 arasında DSÖ hesabından paylaşılan tweetler, "Twitter Developer Account" kullanılarak "Orange Data Mining" programı aracılığıyla toplanmıştır. Orange tek bir yazılımda veri ön işleme, görselleştirme, model eğitimi ve makine öğrenimini içeren açık kaynaklı veri madenciliği programıdır (Vaisnav, 2018, s.603). Bu program aracılığıyla DSÖ'nün 1 Ocak-31 Ocak tarihi arasında paylaştığı 507 tweet, bu tweetlerin beğeni ve retweet sayıları 10 Şubat 2022'de toplanmıştır. DSÖ resmi hesabından (@World Health Organization) gerçekleştirilen paylaşımlar kamuya açıktır ve paylaşımlara herkes tarafından erişilebilmektedir. Bu nedenle araştırma için etik kurul izni alınmamıştır.

Araştırmanın ilk kısmında içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi, araştırmada toplanan nitel verilerin sistematik ve güvenilir bir şekilde analiz edilerek araştırmacının oluşturduğu kategorilere göre genellemeler yapılabilmesini sağlayan bir araştırma yöntemidir (Haggarty, 1996: 99). İçerik analizinde kategoriler oluşturulurken, bu kategorilerin birbirlerini dışlaması, başka bir ifadeyle bir kategoriye giren bir birimden etkilenmemesi gerekmektedir. Aynı zamanda her birimin girebileceği bir kategori belirlenmeli, birimler farklı kodlayıcılar tarafından yerleştirildiğinde de aynı birimler aynı kategorilere yerleşmelidir (Akdenizli, 2012: 139). Bu bilgiler çerçevesinde ön analiz aşamasında ana kategoriler belirlenmiş, ikinci analiz ile "kategorilerin birbirini dışlaması" özelliği dikkate alınarak bazı kategoriler birleştirilerek kategori sayısı azaltılmıştır. 7 ana kategori ve 11 alt kategori belirlenmiştir. Tweet içerikleri, kategoriler, beğeni sayısı, retweet sayısı, duygu analizi başlıklarından oluşan bir kodlama kağıdı oluşturularak, veriler kodlanmıştır. Kodlanan veriler SPSS 25 programına girilmiş ve verilerin betimsel analizi (descriptive statistics) gerçekleştirilmiştir.

Tablo 1. İçerik Analizi Kategorileri

Kategori	Açıklama	Örnek	Bağlantı
1.Covid19			
1.1.Tavsiye/Bilgi	Covid19 pandemisi ile ilgili güncel bilgileri, medya bilgilendirmelerini, istatistikleri, tedavi yöntemlerini, ülkelere ve bireylere yönelik tavsiyeleri içeren tweetler.	İşte #COVID19'u evde yönetmek için aileler ve sağlık hizmetlerinde çalışanlar için bir rehber.	https://twitter.com/WHO/status/1486963693476794371
1.2.Aşı	Covid19 aşısının etkinliği, aşı çalışmalarını ve aşının önemini vurgulayan tweetler.	@doctorsoumya ve Dr @Kate_L_OBrien ile #COVID19 aşılı hakkında canlı Soru-Cevap. #AskWHO	https://twitter.com/who/status/1484443893621997569
1.3.DSÖ Çalışmaları	DSÖ'nün Covid19 için gerçekleştirdiği çalışmaları açıkladığı tweetler.	#COVID19'a yanıt vermek için ülkeleri desteklemek, Organizasyonun her üç düzeyinde de çalışmalarımızın odak noktası olmaya devam ediyor"- @DrTedros #EB150	https://twitter.com/who/status/1485573324956749829

Bir Halkla İlişkiler Aracı Olarak Twitter: Dünya Sağlık Örgütü Tweetlerinin Metin Madenciliği ve Nitel İçerik Analizi ile Çözümlemesi

1.4. İşbirliği	Covid19'un üstesinden gelmek için işbirliğinin önemini ve geliştirilen işbirliklerini içeren tweetler.	@ACTAccelerator @DrTedros "Sadece dayanışma içinde birlikte çalışarak bu pandemiyi sona erdirebiliriz. Ve bunu yapmak herkesin çıkarınadır, çünkü pandeminin de gösterdiği gibi, sağlık risk altındayken her şey risk altındadır"- @ DrTedros #ACTogether	https://twitter.com/WHO/status/1485525948791504898
2.Bilgilendirme			
2.1.Hastalık	Rahim kanseri, HIV, ekvator frengisi gibi hastalıklar, bu hastalıkların yaygınlığı ve çözümleri ile ilgili bilgi paylaşan tweetler.	Chagas hastalığı, vektör böceklerle ('öpücük böcekleri' olarak bilinen triatomın böcekleri), kontamine gıdaların yenmesi ile temas yoluyla insanlara bulaşan hayatı tehdit eden bir hastalıktır.	https://twitter.com/WHO/status/1487681694429847553
2.2.Sağlık	Sağlığın, sağlığa yatırım yapmanın, sağlıkta eşitliğin önemini hatırlatan tweetler.	Ulaşılabilir en yüksek sağlık standardı, yalnızca ulaşılabilir en yüksek bakım standardı anlamına gelmez. İnsanları sağlıklı tutmak ve bakım ihtiyacını önlemek demektir. Hasta bakımı değil, gerçek sağlık hizmeti demektir.	https://twitter.com/WHO/status/1485578313485668353
2.3.Aşı	Covid19 aşısı haricinde diğer aşuların etkinliği ve önemi ile ilgili bilgi veren tweetler.	Sıtma aşısı, 2020'de Afrika'da 600.000'den fazla insanı öldüren #sıtmaya karşı mücadeleyi yeniden canlandırdı. Bu ölümlerin %80'i 5 yaşın altındaki çocuklarda meydana geldi.	https://twitter.com/who/status/1477216893123575808
2.4.Sigara	Sigaranın zararları ve sigara kullanım oranlarının paylaşıldığı tweetler	İki yıl önce, 2010 ve 2025 yılları arasında tütün kullanımını %30 oranında azaltma yolunda yalnızca 32 ülke vardı. Şimdi, 60 ülke azaltmayı başarma yolunda.	https://twitter.com/WHO/status/1473251900250279941
3.Çalışmalar			
3.1. Genel	DSÖ'nün hazırladığı kılavuzlar, stratejiler, eylem planları ve raporları hakkında bilgi veren tweetler.	2021'de hava kalitesinden yapay zekaya, hepatitten hipertansiyona, intiharı önlemeden cinsel ve üreme sağlığına ve çok daha fazlasına kadar sağlık sorunları yelpazesinde yeni kılavuzlar, stratejiler, eylem planları ve raporlar hazırladık.	https://twitter.com/who/status/1485575101542281217
3.2.Hastalık önleme/tedavi	DSÖ'nün Covid19 haricindeki hastalıkları önlemek ve tedavi için gerçekleştirdiği çalışmaları içeren tweetler.	Hipertansiyon, diyabet ve diğer bulaşıcı olmayan hastalıklara yönelik müdahaleleri #primaryhealthcare #EB150 #BeatNCDs'e entegre etmek için 120 ülkeyle birlikte çalışıyoruz.	https://twitter.com/who/status/1485565218260406277
3.3.Toplantı	DSÖ Kurulları toplantıları hakkında paylaşılan tweetler.	@DrTedros ile CANLI: DSÖ Yürütme Kurulunun 150. oturumunun açılışı #EB150	https://twitter.com/who/status/1485540965830258692

4.DSÖ Misyon	DSÖ'nün varlık amacını ve hedeflerini hatırlatan misyon ifadelerini içeren tweetler.	Biz bakım için ödeme yapmak ve ailelerini beslemek arasında ölüm kalmı kararı vermek zorunda kalmadan tüm insanların ihtiyaç duydukları sağlık hizmetlerine erişebilecekleri daha adil bir dünya istiyoruz"-@DrTedros #EB150	https://twitter.com/WHO/status/1485582337693868034
5.Teşekkür/Başsağlığı	DSÖ ile işbirliği yapıldığı için teşekkür edilen ve başsağlığı ifade eden tweetler.	@G7 gündeminde sağlığa öncelik verdiğiniz için #Almanya ve @OlafScholz'a teşekkür ederiz. Sağlık, sürdürülebilir kalkınma, toplumlar ve ekonomiler için bir ön koşuldur. Bu iddialı planı gerçekleştirmek için sizinle ve #G7 liderleriyle yakın bir şekilde çalışmayı dört gözle bekliyorum.	https://twitter.com/WHO/status/148552022876782596
6.Fon İhtiyacı	DSÖ'nün fon ihtiyacını belirten ve fonun önemini altını çizen tweetler.	@TheGPMB, @TheIndPanel ve Uluslararası Sağlık Tüzüğü'nün İşleyişine İlişkin İnceleme Komitesi'nden gelen raporların tümü, organizasyonun tüm seviyelerinde öngörülebilir ve sürdürülebilir finansman ihtiyacını kabul etti"-@DrTedros #EB150 #WHOImpact	https://twitter.com/who/status/1483477438319534088
7.Diğer	Yukarıdaki kategorilere dâhil olmayan tweetler.	#Tonga halkı için bu zor zamanda, Hemşire Korosu'nun bu güzel şarkısını ve dokunaklı dayanışma ruhunu hepimize hatırlatmak istiyorum. Dayanışmamıza her zamankinden daha çok ihtiyaçları var!	https://twitter.com/who/status/1483026769460572162

Araştırmanın ikinci bölümü için metin madenciliği kullanılmıştır. Metin madenciliği, veri madenciliğinin bir alt alanı olarak kabul edilmektedir. Veri madenciliği alanı ile doğal dil işlemenin beraber kullanılmasıyla oluşturulan bir alan olarak ortaya çıkmaktadır. Metin madenciliği metin halinde bulunan verilerdeki saklı anlamları bilgisayar sistemleri ile ortaya çıkarmaktadır. Bu sistemle veriler kategorilendirilerek bir model oluşturulabilir (Başkaya, 2017, s.1). Araştırmada metin madenciliği ile kelime bulutu oluşturulması ve duygu analizi yapılması amaçlanmıştır. Bu çerçevede öncelikle veriler bir ön işlem (preprocess) geçirilmiş ve temizlenmiştir. Orange Data Mining programı kullanılarak incelenen metinler içinden harf olmayan karakterler, noktalama işaretleri çıkarılmış, incelemenin sağlıklı yapılması için bütün harfler küçük harflere dönüştürülmüştür. Aynı zamanda ilk analiz sonucunda anlamsız bulunan bazı ifadeler de (Örneğin; eb155, fctofficial, mvarkerhove, 97,co v.b.) ek bir paket tanımlanarak ayıklanmıştır. Metin temizlendikten sonra Python üzerinden kullanılan Orange Data Mining kütüphanesiyle hangi kelimelerin daha fazla kullanıldığının analizi için kelime bulutu oluşturulmuştur.

Duygu analizi ise iki aşamalı olarak gerçekleştirilmiştir. Öncelikle Orange Data Mining programında yer alan "tweet profiler" eklentisi kullanılmıştır. Bu eklenti verilen her tweet için sunucudan duygu ile ilgili bilgi almaktadır. Bir modelin duygu olasılıklarını ve/veya puanlarını hesapladığı verileri sunucuya geri göndermektedir. Bu eklenti, Ekman, Plutchik ve POMS(Duygu durum profili) olmak üzere 3 duygu sınıflandırmasını desteklemektedir. Bu

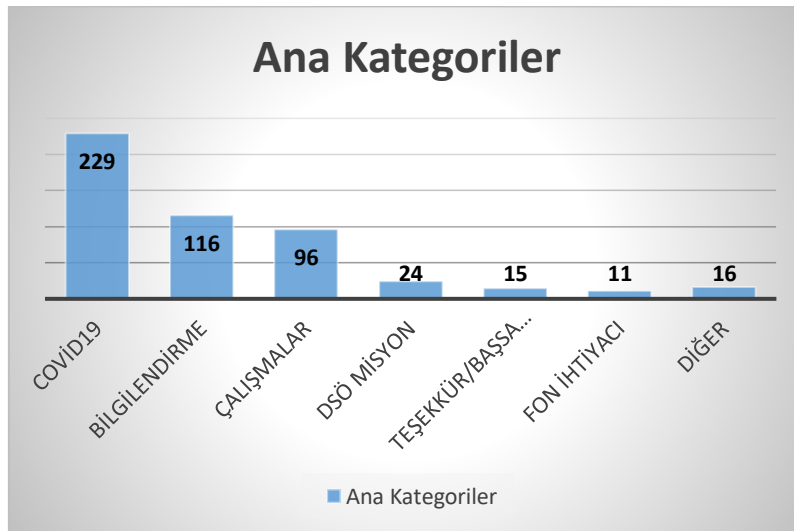
çalışmada POMS (Profile Mood States-Duygudurum profili) sınıflandırması seçilerek paylaşılan tweetlerin duygu durumları bulunmuştur. POMS 6 ayrı duygu durumunu ölçmektedir: Gerilim (Tension), Depresyon (Depression), Öfke (Anger), Canlılık (Vigour), Yorgunluk (Fatigue) ve Karmaşa (Confusion) (Bollen ve diğerleri, 2011, s. 451). Duygu durum Profili McNair, Droppleman ve Lorr (1971) tarafından geliştirilen farklı duygu durumlarını değerlendirmek için kullanılan psikolojik bir değerlendirme ölçeğidir. Ancak geliştirilen bu ölçek twitter araştırmalarında da (Bollen ve diğerleri, 2011; Nofer ve Hinz, 2015; Akbarisanto ve diğerleri, 2016) duygu durumlarının analizi için kullanılmaktadır. Bu çerçevede tweetlerin duygu durumları analiz edilmiş ve hangi kategorilerde hangi duyguların baskın olarak olduğu incelenmiştir.

İkinci aşamada tweetlerin duygu durumu pozitif ve negatif olarak değerlendirilmiştir. Bunun için Orange Data Mining Programının “sentiment analysis” eklentisi kullanılmış, hangi kategorilerde pozitif, hangi kategorilerde negatif duyguların üretildiği incelenmiştir. Son olarak en çok beğeni ve retweet alan paylaşımlar nitel içerik analizi ile yorumlanmıştır.

Bulgular

DSÖ Covid19 pandemisinde tüm ülkelerin politikalarını belirlerken takip ettiği en önemli uluslararası örgüttür. DSÖ pek çok kanal üzerinden iletişim kurmaktadır. Bu kanallardan biri de dünya kamuoyuna mesajlarını iletmek için kullandığı resmi Twitter hesabıdır. DSÖ'nün 2008 yılında açtığı Twitter hesabında 10.690.230 (10 Şubat 2022) takipçisi bulunmakta, 1.747 hesabı takip etmektedir.

Araştırma çerçevesinde DSÖ'nün 1 Ocak-31 Ocak 2022 arasındaki 507 paylaşımı incelenmiştir. En çok paylaşım sırasıyla Covid19, Bilgilendirme ve Çalışma kategorilerinde gerçekleştirilmiştir.

Şekil 3. Ana Kategorilere Göre Paylaşım Sayısı

Paylaşımlarda en çok kullanılan sözcüklerin bulunması için metin madenciliği araçlarından kelime bulutu kullanılmıştır. Buna göre paylaşımlarda en çok kullanılan sözcükler sırasıyla DSÖ genel direktörü Dr. Tedros Ghebreyesus'u etiketlemek için kullanılan “drtedros” (464),

Bir Halkla İlişkiler Aracı Olarak Twitter: Dünya Sağlık Örgütü Tweetlerinin Metin Madenciliği ve Nitel İçerik Analizi ile Çözümlemesi

Tablo 2. Kategorilere Göre Beğeni Sayıları ve Oranları

	0-250		251-500		501-750		751-1000		1001 ve üzeri		Toplam
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Covid 19	196	% 38,66	15	% 2,96	7	% 1,38	4	% 0,79	7	% 1,38	229
Tavsiye/ Bilgi	74	% 14,60	6	% 1,18	6	% 1,18	3	% 0,59	5	% 0,99	94
Aşı	62	% 12,23	5	% 0,99	1	% 0,20	1	% 0,20	1	% 0,20	70
Önlemler	20	% 3,94	3	% 0,59	0	% 0	0	% 0	1	% 0,20	24
DSÖ Çalışmaları	21	% 4,14	0	% 0	0	% 0	0	% 0	0	% 0	21
İşbirliğinin Önemi	19	% 3,75	1	% 0,20	0	% 0	0	% 0	0	% 0	20
Bilgilendirme	91	% 17,95	19	% 3,75	2	% 0,39	2	% 0,39	2	% 0,39	116
Hastalık	58	% 11,44	16	% 3,16	2	% 0,39	1	% 0	2	% 0,39	79
Sağlıkta	25	% 4,93	1	% 0,20	0	% 0	0	% 0	0	% 0	26
Aşı	5	% 0,99	2	% 0,39	0	% 0	1	% 0,20	0	% 0	8
Sigara	3	% 0,59	0	% 0	0	% 0	0	% 0	0	% 0	3
Çalışmalar	85	% 16,77	8	% 1,58	1	% 0,20	0	% 0	2	% 0,39	96
Genel	54	% 10,65	2	% 0,39	0	% 0	0	% 0	0	% 0	56
Hastalık Önleme/ Tedavi	22	% 4,34	2	% 0,39	0	% 0	0	% 0	0	% 0	24
Toplantı	9	% 1,78	4	% 0,79	1	% 0,20	0	% 0	2	% 0,39	16
DSÖ misyon	23	% 4,54	1	% 0,20	0	% 0	0	% 0	0	% 0	24
Teşekkür/ Başsağlığı	15	% 2,96	0	% 0	0	% 0	0	% 0	0	% 0	15
Fon ihtiyacı	11	% 2,17	0	% 0	0	% 0	0	% 0	0	% 0	11
Diğer	14	% 2,76	2	% 0,39	0	% 0	0	% 0	0	% 0	16
TOTAL	435	% 85,80	45	% 8,88	10	% 1,97	6	% 1,18	11	% 2,17	507

Tablo 3'ta görüldüğü üzere DSÖ paylaşımlarının %19,92'si 201 ve üzerinde retweet almıştır. 201 ve üzerinde retweet sayısına bakıldığında en yüksek oranın sırasıyla Covid19 (%8,28), bilgilendirme (%7,10) ve çalışmalar (%3,55) kategorilerine aittir. DSÖ Misyonunu ifade eden ve DSÖ'nün fon ihtiyacını vurgulayan tweetlerin hiçbiri 201'in üzerinde retweet alamamıştır. Covid19 ana kategorisi altında bulunan alt kategoriler arasında 201 ve üzerinde en çok retweet alan alt kategori 42 tweet ile DSÖ'nün Covid19 konusunda bilgi ve tavsiye verdiği paylaşımlardır. Bunu 11 ile aşı, 4 ile önlemler, 2 ile işbirliğinin önemini vurgulayan paylaşımlar takip etmektedir. Covid19 ile ilgili DSÖ'nün Covid19 için yaptığı paylaşımlar arasında ise 201'in üzerinde beğeni alan paylaşım bulunmamaktadır. Bilgilendirme kategorisi altında bulunan paylaşımlardan 201'in üzerinde en çok retweet alan alt kategori 30 ile farklı hastalıklar hakkında bilgi paylaştığı kategoridir. Bunu 4 tweet ile aşı konusundaki bilgilendirmeleri ve 2 ile sağlığın önemini vurguladığı paylaşımlar takip etmektedir. Çalışmalar başlığı altında 201'in üzerinde en fazla yer alan alt kategori 10 tweet ile DSÖ'nün toplantıları ile ilgili paylaşımlardır. Bunu 5 ile hastalık önleme ve tedavi çalışmaları, 3 ile genel çalışmaları takip etmektedir.

Tablo 3. Kategorilere Göre Retweet Sayıları ve Oranları

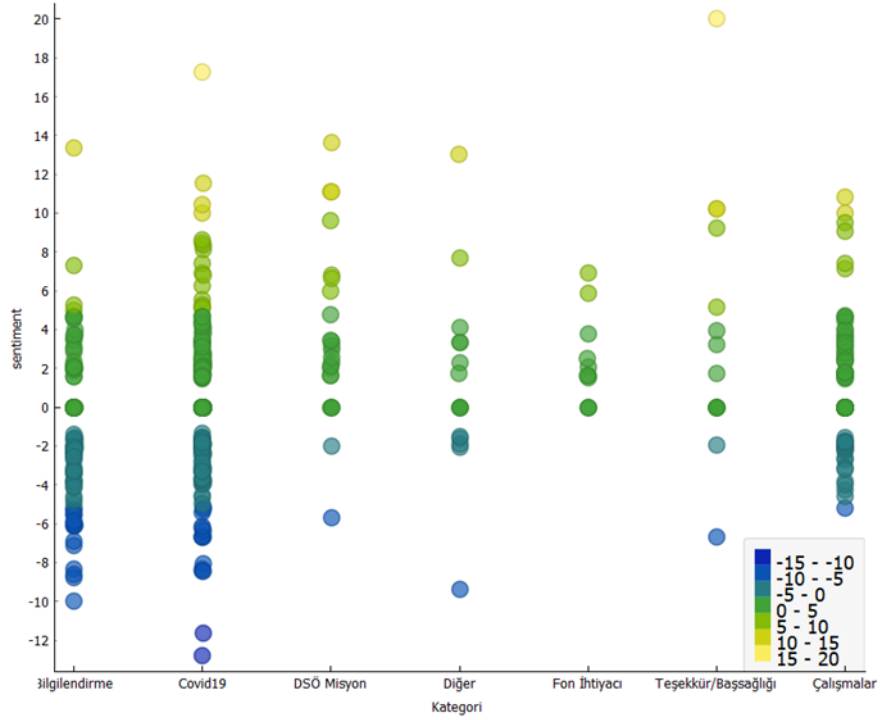
	0-50		51-100		101-150		151-200		201 ve üzeri		Toplam
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Covid 19	60	% 11,83	84	% 16,57	31	% 6,11	12	% 2,37	42	% 8,28	229
Tavsiye /Bilgi	19	% 3,75	26	% 5,13	15	% 2,96	9	% 1,78	25	% 4,93	94
Aşı	17	% 3,35	29	% 5,72	11	% 2,17	2	% 0,39	11	% 2,17	70
Önlemler	8	% 1,58	7	% 1,38	4	% 0,79	1	% 0,20	4	% 0,79	24
DSÖ çalışmalarları	7	% 1,38	13	% 2,56	1	% 0,20	0	% 0	0	% 0	21
İşbirliğinin Önemi	9	% 1,78	9	% 1,78	0	% 0	0	% 0	2	% 0,39	20
Bilgilendirme	30	% 5,92	18	% 3,55	14	% 2,76	18	% 3,55	36	% 7,10	116
Hastalık	14	% 2,76	12	% 2,37	10	% 1,97	13	% 2,56	30	% 5,92	79
Sağlık	15	% 2,96	6	% 1,18	3	% 0,59	0	% 0	2	% 0,39	26
Aşı	0	% 0	0	% 0	0	% 0	4	% 0,79	4	% 0,79	8
Sigara	1	% 0,20	0	% 0	1	% 0,20	1	% 0,20	0	% 0	3
Çalışmalar	40	% 7,89	20	% 3,94	14	% 2,76	4	% 0,79	18	% 3,55	96
Genel	28	% 5,52	14	% 2,76	8	% 1,58	3	% 0,59	3	% 0,59	56
Hastalık Önleme/ Tedavi	10	% 1,97	6	% 1,18	3	% 0,59	0	% 0	5	% 0,99	24
Toplantı	2	% 0,39	0	% 0	3	% 0,59	1	% 0,20	10	% 1,97	16
DSÖ misyon	21	% 4,14	1	% 0,20	1	% 0,20	1	% 0,20	0	% 0	24
Teşekkür/ Başsağlığı	5	% 0,99	5	% 0,99	2	% 0,39	1	% 0,20	2	% 0,39	15
Fon ihtiyacı	10	% 1,97	1	% 0,20	0	% 0	0	% 0	0	% 0	11
Diğer	5	% 0,99	3	% 0,59	4	% 0,79	1	% 0,20	3	% 0,59	16
Toplam	171	% 33,73	132	% 26,04	66	% 13,02	37	% 7,30	101	% 19,92	507

Paylaşımların %7,30'u 151 ile 200 arasında, %13,02'si 101 ile 150 arasında, %26,04'ü 51 ile 100 arasında retweet sayısına sahipken, %33,73'ü 50'nin altında retweet sayısına sahiptir. Bu durum paylaşımların etkileşim sayısının oldukça düşük olduğunu göstermektedir. Bazı kategorilerde yer alan paylaşımların retweet sayılarının diğerlerine kıyasla oldukça düşük olduğu görülmektedir. DSÖ'nün fon ihtiyacını ifade ettiği 11 paylaşımın 10'u 50'nin altında retweet almışken, yalnızca biri 50'nin üzerine retweet alabilmiştir. Benzer şekilde DSÖ'nün misyonunu vurgulayan 24 paylaşımın 21'i 50'nin altında retweet sayısına sahiptir.

Araştırma çerçevesinde DSÖ tarafından paylaşılan tweetlerin duygu analizi iki aşamada gerçekleştirilmiştir. Öncelikle paylaşımların pozitif-negatif duygu analizi yapılmıştır. Şekil 5'te paylaşılan tweetlerin kategorilere göre duygu analizi görülmektedir. Bu dağılıma bakıldığında negatif Covid19 ve bilgilendirme kategorilerinde yer alan tweetlerin daha çok negatif, fon ihtiyacı ve DSÖ misyonu kategorilerinin daha çok pozitif duygular içerdiği görülmektedir. Tablo 4'te yer alan duygu analizi ortalamaları hangi kategorilerin ağırlıklı olarak pozitif ya da negatif duygu içeren ifadeler içerdiğini göstermektedir. Buna göre bilgilendirme ve Covid19 kategorilerinde yer alan paylaşımların duygu analizi ortalamaları

Bir Halkla İlişkiler Aracı Olarak Twitter: Dünya Sağlık Örgütü Tweetlerinin Metin Madenciliği ve Nitel İçerik Analizi ile Çözümlemesi

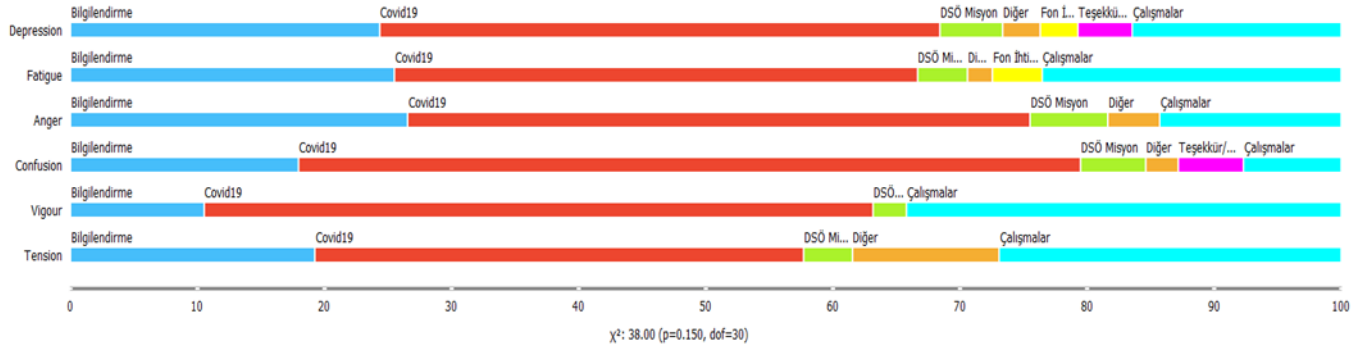
negatif bir değer gösterirken, çalışmalar, DSÖ misyon, teşekkür/başağlığı, fon İhtiyacı ve diğer kategorileri duygu analizi ortalamaları pozitif değerleri işaret etmektedir.

Şekil 5. Kategorilere Göre Duygu Analizi

Tablo 4. Kategorilere Göre Ortalama Polarite Skoru

Kategoriler	Ortalama Polarite Skoru	Duygu Sınıfı
Covid19	-4583	Negatif
Bilgilendirme	-69043	Negatif
Çalışmalar	71064	Pozitif
DSÖ Misyon	173004	Pozitif
Teşekkür/Bassağlığı	83997	Pozitif
Fon ihtiyacı	219173	Pozitif
Diğer	40997	Pozitif

Şekil 5. Duygu Durum Analizi

Duygu analizinin ikinci aşamasında ise paylaşımların duygu durum analizi (POMs) gerçekleştirilmiştir. DSÖ'nün gerçekleştirdiği paylaşımların kategorilere göre hangi duygu durumlara karşılık geldiği ele alınmıştır. Duygudurum analizinde 6 kategori bulunmaktadır: Öfke, karmaşa, depresyon, yorgunluk, gerilim ve canlılık. Analiz sonucunda paylaşımların %59,96'sının depresyon, %9,66'sının öfke, %10,06'sının yorgunluk, %7,50'sinin canlılık, %5,13'ünün ise gerilim duygudurumlarını yansıttığı görülmektedir. En fazla paylaşım yapılan kategori olan Covid19 konulu paylaşımlar ağırlıklı olarak depresyon başlığı altına girmiştir. 229 paylaşımın 132'si depresyon, 24'ü karmaşa, 23'ü öfke, 20'si canlılık, 20'si yorgunluk ve 10'u gerilim başlıklarının altındadır.

Benzer şekilde bilgilendirme kategorisinde bulunan 116 paylaşımının 73'ü depresyon duygusunu yansıtmaktadır. Bunu 14 ile öfke ve yorgunluk, 6 ile karmaşa, 5 ile gerilim ve 4 ile canlılık takip etmektedir. Çalışmalar kategorisinde de en çok oluşan duygu 96 paylaşımın 53'ünde görülen depresyondur. Depresyonu sırasıyla canlılık, yorgunluk, öfke ve gerilim ile karmaşa takip etmektedir. DSÖ Misyon belirten, teşekkür ve başsağlığı, fon ihtiyacı ve diğer kategorilerinde de en yüksek duygudurum sayısı depresyonda bulunmaktadır.

	Öfke		Karmaşa		Depresyon		Yorgunluk		Gerilim		Canlılık	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Covid 19	23	% 4,54	24	% 4,73	132	% 26,04	20	% 3,94	10	% 1,97	20	% 3,94
Tavsiye/Bilgi	7	% 1,38	18	% 3,55	46	% 9,07	6	% 1,18	3	% 0,59	14	% 2,76
Aşı	9	% 1,78	3	% 0,59	44	% 8,68	6	% 1,18	3	% 0,59	5	% 0,99
Önlemler	2	% 0,39	1	% 0,20	17	% 3,35	3	% 0,59	1	% 0,20	0	% 0
DSÖ çalışmaları	3	% 0,59	2	% 0,39	13	% 2,56	3	% 0,59	0	% 0	0	% 0
İşbirliğinin Önemi	2	% 0,39	0	% 0	12	% 2,37	2	% 0,39	3	% 0,59	1	% 0,2
Bilgilendirme	14	% 2,76	6	% 1,18	73	% 14,40	14	% 2,76	5	% 0,99	4	% 0,79
Hastalık	7	% 1,38	6	% 1,18	51	% 10,06	8	% 1,58	3	% 0,59	4	% 0,79
Sağlık	6	% 1,18	0	% 0	13	% 2,56	5	% 0,99	2	% 0,39	0	% 0
Aşı	1	% 0,20	0	% 0	7	% 1,38	0	% 0	0	% 0	0	% 0
Sigara	0	% 0,00	0	% 0	2	% 0,39	1	% 0,20	0	% 0	0	% 0
Çalışmalar	7	% 1,38	4	% 0,79	53	% 10,45	12	% 2,37	7	% 1,38	13	% 2,56

Bir Halkla İlişkiler Aracı Olarak Twitter: Dünya Sağlık Örgütü Tweetlerinin Metin Madenciliği ve Nitel İçerik Analizi ile Çözümlemesi

Genel	5	% 0,99	3	% 0,59	33	% 6,51	9	% 1,78	3	% 0,59	3	% 0,59
Hastalık Önleme/ Tedavi	2	% 0,39	1	% 0,20	16	% 3,16	2	% 0,39	3	% 0,59	0	% 0
Toplantı	0	% 0	0	% 0	4	% 0,79	1	% 0,20	1	% 0,20	10	% 1,97
DSÖ misyon	3	% 0,59	2	% 0,39	15	% 2,96	2	% 0,39	1	% 0,20	1	% 0,20
Teşekkür/ Başsağlığı	0	% 0	2	% 0,39	13	% 2,56	0	% 0	0	% 0	0	% 0
Fon ihtiyacı	0	% 0	0	% 0	9	% 1,78	2	% 0,39	0	% 0	0	% 0
Diğer	2	% 0,39	1	% 0,20	9	% 1,78	1	% 0,20	3	% 0,59	0	% 0
Toplam	49	% 9,66	39	% 7,69	304	% 59,96	51	% 10,06	26	% 5,13	38	% 7,50

En Çok Beğeni ve Retweet Alan Paylaşımlar

En çok beğeni ve retweet alan 10 paylaşım aynıdır. 10 paylaşımın 6'sı Covid19 hakkındadır. 4'ü Covid19 hakkında bilgi ve tavsiye paylaşırken, 1'i Covid19 önlemleri, 1'i Covid19 aşısı ile ilgilidir.

Covid19 bilgi/tavsiye kategorisinde bulunan paylaşımların hepsi Omicron varyantı ile ilgili bilgilendirme ve yayılımı önleme için tavsiyeler içermektedir. Paylaşımların 3'ü DSÖ Covid19 mücadele ekibi lideri Maria Van Kerkhove'nin Omicron varyantı ile ilgili bilgilendirme yaptığı ve tavsiyelerde bulunduğu videoları içermektedir. En çok beğeni alan (5729 beğeni) paylaşım 50 saniyelik video içermektedir ve Maria Van Kerkhove'nin sözlerinin bir özeti olan şu ifadelerle paylaşılmıştır:

“Omicron da dahil olmak üzere #COVID19 virüsünün her çeşidi tehlikelidir ve şunlara neden olabilir: Ağır hastalık, ölüm ve daha fazla virüs mutasyonu onunla savaşmak için sahip olduğumuz araçların etkinliğini tehlikeye atıyor. Lütfen, enfeksiyondan kaçınmak için elinizden geleni yapın.”

İkinci paylaşım da yine Van Kerkhove'nin Omicron varyantı ile ilgili bilgi paylaştığı 5 dakika 17 saniyelik bir videoyu içermektedir. Videoda DSÖ'nün İletişim sorumlusu Vab Kerkhove ile raöpotaj yapmaktadır. Van Kerkhove videoda, “Omicron daha az şiddetliyse, neden insanlar hastaneye kaldırılıyor ve ölüyor?”, “Herkes sonunda Omicron virüsünü alacak mı?” gibi kamuoyunun merak ettiği sorulara yanıt vermektedir. Bu videoda Omicron varyantının Delta'dan daha az tehlikeli olduğu ama asla “hafif” olarak tanımlanamayacağı vurgulanmaktadır. Hala altta yatan hastalığı olanlar, yaşı yüksek olanlar ve aşı olmayanlar için büyük bir tehlike olduğu bilgileri paylaşılmaktadır.

Üçüncü paylaşımında yer alan video 2 dakika 20 saniye sürmektedir. Bu videoda Van Kerkhove Omicron varyantının dünya çapında tespit edildiğini açıklamaktadır. Aynı zamanda bu varyant ile ilgili istatistik bilgileri vermektedir. Videoda son 7 günde yaklaşık 10 milyon vaka bildirildiğini ifade etmektedir. Videoda Omicron varyantının neden bu kadar hızlı yayıldığı ve bu yayılmanın nasıl kontrol altına alınacağı anlatılmaktadır.

Dördüncü video DSÖ başkanı Dr. Tedros Ghebreyesus'un 1.55 saniyelik videosunu içermektedir. Van Kerkhove'nin konuşmasına benzer şekilde o da Omicron varyantı ile uyarılar yapmaktadır. Delta ile karşılaştırıldığında Omicron'un özellikle aşılana kişilerde daha az şiddetli semptomlar göstermesine rağmen, bu durumun Omicron'un “hafif” olarak sınıflandırılması anlamına gelmediği belirtilmektedir. Dr. Tedros videosunda insanları

Omicron varyantının tıpkı diğer Covid19 varyantları gibi insanların hastaneye yatmalarına neden olduğunu ve insanların ölümüne neden olduğunu söylemektedir.

Covid19 “önlemler” alt kategorisinde bulunan paylaşım yalnızca aşılardan Covid19’un yayılmasını engellemeyeceğini hatırlatmakta ve diğer önlemleri hatırlatmaktadır: maske takmak, mesafeyi korumak, kalabalıktan uzak durmak, elleri temiz tutmak, camları açmak. Paylaşımında bu önlemleri animasyonlarla anlatan bir afiş bulunmaktadır. Riski azaltmak için bu önlemlerin hepsini uygulamak gerektiği söylenmektedir.

Covid19 “aşı” alt kategorisinde bulunan paylaşım Covax ile ilgilidir. Covax gelir düzeyinden bağımsız aşıya erişimde eşitliği sağlamak için kurulan küresel bir girişimdir. 2020 yılında kurulan Covax’ın önderliğini DSÖ ve iki aşı savunma grubu gerçekleştirmektedir. Toplanan bağışlar 180’den fazla ülke için aşı geliştirilmesi, satın alınması ve dağıtılması için kullanılmaktadır. Bu paylaşım platformun 1 milyarını aşı dozunu teslim ettiğini duyurmaktadır. Aynı zamanda aşı ve aşıda eşitliğin önemi #VaccinEquity hashtag’i ile hatırlatılmaktadır. 2022’nin ortasına kadar tüm ülkelerdeki insanların %70’inin aşılanması gerektiğinin altı çizilmektedir. Paylaşım aynı zamanda bir havaalanında teslim edilmek üzere bekleyen Covid19 aşılarının fotoğrafıyla paylaşılmıştır.

En çok beğeni alan diğer 2 paylaşım hastalık konusunda bilgilendirme kategorisinde bulunmaktadır. İlki rahim kanseri konusunda bilgilendirme içeren bir video ile birlikte paylaşılmıştır. Animasyon şeklinde hazırlanan video “İlk defa kanseri yenebiliyoruz” ifadesiyle başlamakta ve rahim kanserinin önlemenin ve yenmenin yollarını anlatmaktadır. Rahim kanseri ile ilgili istatistikler paylaşılmaktadır. Rahim kanseri farkındalık ayı nedeniyle gerçekleştirilen paylaşımında kadınların %90’ının aşı, %70’inin düzenli tarama yaptırması ve rahim ağzı hastalığı olan kadınların %90’ının tedavi görmesi durumunda bu kanser türünün ortadan kalkabileceği söylenmektedir. İkinci paylaşım ise “dünya ihmal edilen tropikal hastalıklar günü” nedeniyle paylaşılmıştır. Paylaşımında yer alan videoda Chagas hastalığı, kuduz, nehir körlüğü, fil hastalığı, dang humması gibi tropikal hastalıkların adı yer almaktadır. Bu hastalıkların 1 milyar kişiyi etkilediği söylenmektedir.

En yüksek beğeni sayısına sahip olan son iki paylaşım da çalışmalar kategorisi altında bulunan “toplantı” altında bulunmaktadır. İlkinde toplantıdan Dr. Tedros’un yer aldığı bir fotoğrafla birlikte DSÖ Yürütme Kurulu toplantısında DSÖ Genel Direktörü pozisyonu için Mayıs 2022’de aday gösterildiğini duyurulmuştur. İkinci paylaşımında ise DSÖ Yürütme Kurulu’nun 150.oturumunun canlı yayını paylaşılmıştır. Oturum 2 saat 46 dakika sürmüştür.

Tartışma ve Sonuç

DSÖ pandemi sürecinde en önemli referans kurumlardan biridir. Pandeminin ilk ortaya çıkışından itibaren hem ülkeler hem de dünya kamuoyu DSÖ’nün araştırmalarını, açıklamalarını ve pandemi ile baş etme için önerilen önlemleri takip etmektedir. Dünyanın yalnızca Covid19 pandemisiyle değil, aynı zamanda infodemiyle baş etmeye çalıştığı bir dönemde kurumların halkı doğru ve sürekli bilgilendirmesi oluşan kriz ortamının yönetimi açısından büyük bir öneme sahiptir.

Sosyal medya kanallarında anında ve hızlı bilgi paylaşımını mümkün kılan bir araçtır. Bu çerçevede DSÖ’nün halkla ilişkiler çalışması çerçevesinde uluslararası kamuoyu ile iletişim kurması için önemli bir potansiyel taşımaktadır. Bu çerçevede araştırmada DSÖ’nün 2022

yılıının ilk ayında gerçekleştirdiği twitter paylaşımları incelenmiştir. Araştırma için karma yöntem kullanılmıştır. Verilerinin toplanmasının ardından içerik analizi ile kategoriler oluşturulmuş ve en çok beğeni ve retweet alan kategoriler incelenmiştir. İkinci olarak veri madenciliğinin bir alt alanı olan metin madenciliği kullanılmıştır.

İlk olarak DSÖ'nün hangi kategorilerde paylaşım gerçekleştirdiği araştırılmıştır. İçerik analizi ile 7 ana kategori ve 11 alt kategori belirlenmiştir. En çok paylaşımın sırasıyla Covid19, bilgilendirme ve çalışmalar kategorilerde gerçekleştiği bulunmuştur. Omicron varyantının bütün dünyada baskın bir varyant olmasıyla birlikte vakaların arttığı bir dönemde en çok paylaşımın Covid19 ile ilgili olması DSÖ'nün bu konuda uluslararası kamuoyunu bilgilendirmek amacını taşıdığını göstermektedir. Covid19 alt kategorilerine bakıldığında ise en çok paylaşımın tavsiye ve bilgi iletmek ve ikinci olarak aşı konusunda bilgilendirmek olduğu görülmektedir. Bunu Covid19 konusunda önlemler, DSÖ'nün Covid19 ile ilgili çalışmaları ve işbirliğinin önemine yönelik paylaşımlar takip etmektedir. En az paylaşım ise, fon ihtiyacı ve teşekkür/başsağlığı kategorisinde gerçekleşmiştir.

İkinci olarak kelime bulutu oluşturularak DSÖ'nün en çok kullandığı sözcükler bulunmuştur. DSÖ twitter hesabı sıklıkla genel direktör Dr. Tedros'un tweetlerini paylaştığı için en çok kullanılan sözcük "drtedros" olarak ortaya çıkmıştır. En çok kullanılan sözcükler (Covid19, ülkeler, whoafro, pandemi, whoemro) incelendiğinde DSÖ paylaşımlarının temel odağının Covid19, Afrika ve Doğu Akdeniz olduğu görülmektedir.

Daha sonra paylaşımların kategorilere göre beğeni ve retweet sayısına bakılarak, hangi paylaşımların twitter üzerinden daha fazla etkileşim aldığı araştırılmıştır. DSÖ'nün takipçi sayısı göz önünde bulundurulduğunda hem beğeni hem de retweet sayısının oldukça düşük olduğu görülmektedir. Paylaşımların yalnızca %,2,17'si 1000'in üzerinde beğeni almıştır. En fazla beğeni oranına sahip kategori Covid19 kategorisi olurken, 1000'in üzerinde beğeni olmayan (DSÖ misyon, Fon ihtiyacı, teşekkür/başsağlığı, diğer) kategoriler bulunmaktadır. Covid19 kategorisini, bilgilendirme ve çalışmalar kategorileri takip etmektedir. Benzer durum paylaşımların retweet oranları incelendiğinde de görülmektedir. En çok retweet oranına sahip olan kategoriler sırasıyla Covid19, bilgilendirme ve çalışmalar olmuştur. Bu durum Covid19 ile ilgili paylaşımların en çok etkileşim alan paylaşımlar olduğunu göstermektedir.

Araştırmanın diğer bir sorusu duygu analizine yöneliktir. DSÖ paylaşımların hangi duyguları oluşturduğu metin analizi ile incelenmiştir. Bu çerçevede farklı kategorilerin ortalama polarite sonuçları çıkarılmıştır. Covid19 ile bilgilendirme kategorilerinin negatif duygu sınıfında, çalışmalar, DSÖ misyon, teşekkür/başsağlığı, fon ihtiyacı ve diğer kategorilerinin pozitif duygu sınıfında olduğu ortaya çıkmıştır. Bu durum Covid19 ve Hastalıklar, sağlığın önemi, aşının önemi, sigara kullanımı ile ilgili bilgilendirmeler gerçekleştirilirken daha çok negatif duygu oluşturan sözcüklerin kullanıldığını göstermektedir.

Duygu analinin ikinci kısmında metin analizi yöntemleriyle duygudurum analizi gerçekleştirilerek farklı kategorilerin hangi duyguduruma karşılık geldiği incelenmiştir. Araştırma sonucu %59,96 ile en çok bulunan duygudurumun depresyon olduğunu göstermektedir. Depresyon duygudurumuna karşılık gelen en çok paylaşım ise Covid19 ve bilgilendirme kategorilerinin altında bulunmaktadır.

Son olarak en çok beğeni ve retweet alan 10 paylaşım derinlemesine incelenmiş ve etkileşimi en yüksek olan 10 paylaşımın 6'sının Covid19 kategorisinde olduğu görülmüştür. Bu 6 paylaşımın ortak bazı nitelikleri bulunmaktadır. Öncelikle paylaşımlarda ya video ya da

fotoğraf kullanıldığı görülmektedir. 6 paylaşımından 4'ü DSÖ'nün önemli isimleri olan genel direktör Dr. Tedro ve Covid19 Mücadele ekibi lideri Maria Van Kerkhove tarafından yapılan bilgilendirmeleri içermektedir. Diğer iki paylaşımından biri Covid19 önlemlerini hatırlatırken, diğeri aşı eşitliğinin önemini vurgulamaktadır. Bu durum insanların en çok otoriteler tarafından açıklanan bilgilere tepki (beğeni ve retweet olarak) verdiklerini göstermektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde DSÖ 2022 yılının Ocak ayında en çok Covid19 konusunda paylaşım yapmıştır ve en çok etkileşim alan paylaşımlar da bu kategoride yer almaktadır. Bu durum kriz döneminde insanların DSÖ misyonu, fon ihtiyacı ya da teşekkür/başsağlığı gibi konularla daha az ilgilendiğini ancak DSÖ'nün kriz ortamını oluşturan Covid19 ile ilgili paylaşımlarına tepki (beğeni-retweet) verdiklerini göstermektedir.

Bu araştırmada DSÖ'nün paylaşımları, bu paylaşımların aldığı etkileşim ve paylaşımların duygu analizi incelenmiştir. Bu çalışma ve krizlerde önemli işlevi olan kurumların sosyal medya hesaplarını ve etkileşim oranlarını araştıran çalışmalar, kriz dönemlerinde kurumların sosyal medya kullanımları için politika belirlemelerine yardımcı olabilir. Daha sonraki araştırmalarda kriz dönemlerinde etkili kurumların sosyal medya paylaşımlarına gelen yorumlar üzerinden metin madenciliği yöntemiyle geliştirilen çalışmalar, paylaşımların etkisini ölçmek ve kurumların halkla ilişkiler stratejileri içinde bulunan sosyal medya stratejilerin, geliştirmeleri için yol gösterebilir.

Kaynakça

- Açık, D. (2020, 14 Mayıs). Kovid-19 döneminde bireylerin cep telefonlarıyla geçirdikleri süre büyük oranda arttı. <https://www.aa.com.tr/tr/yasam/kovid-19-doneminde-bireylerin-cep-telefonlariyla-gecirdikleri-sure-buyuk-oranda-artti/1840489>
- Akdenizli, B. (2012). Gazete haberciliğinde içerik çözümleme yöntem ve tekniği: sunum ve temsil üzerine bir uygulama ve değerlendirme. Güllüoğlu, Ö. (Ed.). *İletişim bilimlerinde araştırma yöntemleri: yazılı metin çözümleme* içinde (ss. 133-162). Ankara: Ütopya.
- Akbarisanto, R., Danar, W., & Purwarianti, A. (2016, May). Analyzing bandung public mood using twitter data. In *2016 4th International Conference on Information and Communication Technology (ICoICT)* (ss. 1-6).
- Alhassan, F. M., & AlDossary, S. A. (2021). The Saudi Ministry of Health's Twitter Communication Strategies and Public Engagement During the COVID-19 Pandemic: Content Analysis Study. *JMIR public health and surveillance*, 7(7).
- Allagui, I. & Breslow, H. (2016). Social media for public relations: Lessons from four effective cases. *Public Relations Review*, 42 (1), 20-30. DOI: 10.1016/j.pubrev.2015.12.001
- Alvarez-Risco, A., Mejia, C. R., Delgado-Zegarra, J., Del-Aguila-Arcentales, S., Arce-Esquivel, A. A., Valladares-Garrido, M. J., ... & Yáñez, J. A. (2020). The Peru approach against the COVID-19 infodemic: insights and strategies. *The American journal of tropical medicine and hygiene*, 103(2), 583-586. DOI: [10.4269/ajtmh.20-0536](https://doi.org/10.4269/ajtmh.20-0536)
- Ata, F. K. (2021). Kovid-19 Pandemisi: Uluslararası Hukuk Açısından Dünya Sağlık Örgütü'ne İlişkin Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 76(1), 1-35. DOI: 10.33630/ausbf.856704
- Başkaya, F., & Aydın, İ. (2017, Eylül). Haber metinlerinin farklı metin madenciliği yöntemleriyle sınıflandırılması. *2017 International Artificial Intelligence and Data Processing Symposium (IDAP)* (pp. 1-5). IEEE.
- Bilgiç, A., & Akyüz, S. S. (2020). Türkiye'de Covid-19 pandemisi döneminde Sağlık Bakanı Fahrettin Koca'nın sosyal medya kullanımı: Twitter paylaşımları içerik analizi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 19(COVID-19 Special Issue), 230-243.
- Bollen, J., Mao, H., & Pepe, A. (2011). Modeling public mood and emotion: Twitter sentiment and socio-economic phenomena. In *Proceedings of the international AAAI conference on web and social media* (Vol. 5, No. 1, pp. 450-453).
- Buzgan, T. & Güner, Ö. (2020). Dünya Sağlık Örgütü'nün pandemilerdeki etkinliği ve post-pandemik dönemdeki geleceği. M. Şeker, A. Özer & C. Korkut (Ed.), *Küresel salgının anatomisi* içinde (s.133-148). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi
- Coombs, W. T. & Holladay, J. S. (2008). Comparing apology to equivalent crisis response strategies: Clarifying apology's role and value in crisis communication. *Public relations review*, 34(3), 252-257. DOI: [10.1016/j.pubrev.2008.04.001](https://doi.org/10.1016/j.pubrev.2008.04.001)
- Çerçi, Ü. Ö., Canöz, N., & Canöz, K. (2020). Covid-19 krizi döneminde bilgilendirme aracı olarak sosyal medya kullanımı. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (44), 184-198. DOI:

- Digital 2022: Another year of bumper growth. (2022, 02 Şubat). Erişim adresi <https://wearesocial.com/uk/blog/2022/01/digital-2022-another-year-of-bumper-growth-2/>
- Dünya Sağlık Örgütü Çin’de Ortaya Çıkan Yeni Tip Koronavirüs Salgınıyla İlgili Uluslararası Halk Sağlığı Acil Durumu İlan Edildiğini Duyurdu. (2020, 30 Ocak). Erişim adresi <https://www.seyahatsagligi.gov.tr/Site/HaberDetayi/2222>
- Dünya Sağlık Örgütü ve Türkiye ile İlişkileri*. (2000). Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı.
- Dünya Sağlık Teşkilatı. (2022, 21 Şubat). Erişim adresi <https://www.mfa.gov.tr/who.tr.mfa>
- Eysenbach, G. (2020). How to fight an infodemic: the four pillars of infodemic management. *Journal of medical Internet research*, 22(6). DOI: [10.2196/21820](https://doi.org/10.2196/21820)
- Gölbaşı, S. D. & Metintaş, S. (2020). Covid-19 pandemisi ve infodemi. *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi*, 5, 126-137.
- Haggarty, L. (1996). What is content analysis?. *Medical Teacher*, 18(2), 99-101. DOI: 10.3109/01421599609034141
- Haman, M. (2020). The use of Twitter by state leaders and its impact on the public during the COVID-19 pandemic. *Heliyon*, 6(11). DOI: [10.1016/j.heliyon.2020.e05540](https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2020.e05540)
- Jamison, A. M., Broniatowski, D. A., Dredze, M., Sangraula, A., Smith, M. C., & Quinn, S. C. (2020). Not just conspiracy theories: Vaccine opponents and proponents add to the COVID-19 ‘infodemic’ on Twitter. *Harvard Kennedy School Misinformation Review*, 1. DOI: [10.37016/mr-2020-38](https://doi.org/10.37016/mr-2020-38)
- Jones, R. (2002). Challenges to the notion of publics in public relations: Implications of the risk society for the discipline. *Public Relations Review*, 28(1), 49-62. DOI: [10.1016/S0363-8111\(02\)00110-8](https://doi.org/10.1016/S0363-8111(02)00110-8)
- Kalçık, T., & Bayraktar, Ü. A. (2020). COVID-19 salgınının yönetilmesinde sosyal medya kullanımı: Sağlık Bakanı Fahrettin Koca’nın resmi Twitter hesabı üzerine bir analiz. *Electronic Turkish Studies*, 15(6), 583-602.
- Kaur, M., Verma, R., & Otoo, F. N. K. (2021). Emotions in leader’s crisis communication: Twitter sentiment analysis during COVID-19 outbreak. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 31(1-4), 362-372. DOI: 10.1080/10911359.2020.1829239
- Koronavirüs Sosyal Medyaya Nasıl Yansıdı?. (2020, 11 Mart). Erişim adresi <https://www.thebrandage.com/koronavirus-sosyal-medyaya-nasil-yansidi-10410>
- McNair, D., Lorr, M. & Doppleman, L. (1971). *POMS Manual for the Profile of Mood States*. San Diego, CA: Educational and Industrial Testing Service.
- Mengu, S., Mengü, M., & Gunay, K. (2021). Value-based communication during COVID-19 pandemic: a study on the twitter messages of Turkish Ministry of Health. *Athens Journal of Mass Media and Communications*, 7(1), 23-44. DOI: 10.30958/ajmmc.7-1-2
- Munich Security Conference. (2020, 15 Şubat). Erişim adresi <https://www.who.int/director-general/speeches/detail/munich-security-conference>
- Nofer, M., & Hinz, O. (2015). Using twitter to predict the stock market. *Business & Information Systems Engineering*, 57(4), 229-242.

- Okan, O., Bollweg, T. M., Berens, E. M., Hurrelmann, K., Bauer, U., & Schaeffer, D. (2020). Coronavirus-related health literacy: A cross-sectional study in adults during the COVID-19 infodemic in Germany. *International Journal of Environmental Research and public health*, 17(15), 5503. DOI: doi:10.3390/ijerph17155503
- Reynolds, B., Deitch, S., & Schieber, R. A. (2007). *Crisis and emergency risk communication pandemic influenza*. <http://www.bt.cdc.gov/cerc/pdf/CERC-PandemicFlu-OCT07.pdf>
- Rufai, S. R., & Bunce, C. (2020). World leaders' usage of Twitter in response to the COVID-19 pandemic: a content analysis. *Journal of public health*, 42(3), 510-516. DOI: [10.1093/pubmed/fdaa049](https://doi.org/10.1093/pubmed/fdaa049)
- Rowan, K. (1991). Goals, Obstacles, and Strategies in Risk Communication: A problem-solving Approach to Improving Communication About Risks. *Journal of Applied Communication Research*, 19(4), 300-329. DOI: doi.org/10.1080/00909889109365311
- Saliou, P. (1994). Crisis communication in the event of a flu pandemic" *European Journal of Epidemiology*, 10(4), 515-517.
- Timeline: WHO's Covid-19 Response. (2022, Mart). Erişim adresi <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/interactive-timeline#event-29>
- Vaishnav, D., & Rao, B. R. (2018, November). Comparison of machine learning algorithms and fruit classification using orange data mining tool. *In 2018 3rd International Conference on Inventive Computation Technologies (ICICT)* (pp. 603-607). IEEE.
- WHO Director-General's opening remarks at the media briefing on Covid-19 (2020, 11 Mart). Erişim adresi <https://www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020>
- Yang, K. C., Pierri, F., Hui, P. M., Axelrod, D., Torres-Lugo, C., Bryden, J., & Menczer, F. (2021). The COVID-19 infodemic: twitter versus facebook. *Big Data & Society*, 8(1), DOI: 20539517211013861.
- Yücel, H. (2020). *Dünya Sağlık Örgütü'nün koronavirüs yönetimi*. İstanbul: Seta.

Bağlılık Olarak Gönüllülük Yükümlülüğü Ölçeği ve Görev Olarak Gönüllülük Yükümlülüğü Ölçeği'nin Türk Kültürüne Uyarlanması: Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması*

Pınar Güzel Gürbüz^{a, b}, Melike Esentaş Devenci^c, Batuhan Er^d, Özge Yavaş Tez^e, Devrim Zerengök^f

Özet

Serbest zaman kavramı ve gönüllülük çalışmaları açısından literatür incelendiğinde, gönüllülük kavramında özgür seçim ve zorlama hissi olmaması üzerinde çalışmalar yoğunlaşırken bu çalışma dahilinde gönüllülüğün yükümlülük duygusu ile ilişkisine değinilmektedir. Bu doğrultuda çalışmanın amacı Gallant, Smale ve Arai (2017) tarafından geliştirilen Bağlılık Olarak Gönüllülük Yükümlülüğü ve Görev Olarak Gönüllülük Yükümlülüğü ölçeklerinin Türk kültürü için geçerlilik ve güvenilirlik çalışmasının yapılmasıdır. Çalışmada "Bağlılık Olarak Gönüllülük Yükümlülüğü Ölçeği (BOGYÖ)" ve "Görev Olarak Gönüllülük Yükümlülüğü Ölçeği (GOGYÖ)" olmak üzere gönüllülük yükümlülüğüne ilişkin iki ölçüm aracının psikometrik özellikleri incelenmek istendiği için Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) ve Doğrulamalı Faktör Analizi (DFA) olmak üzere iki örneklem grubu üzerinde analizler gerçekleştirilmiştir. Yapılan analizler sonucunda Bağlılık Olarak Gönüllülüğe Yükümlülük ve Görev Olarak Gönüllülüğe Yükümlülük ölçeklerinin 9'ar maddelik tek faktörlü yapıyı ortaya çıkarmıştır. Buna göre BOGYÖ ile GOGYÖ'nin Türk kültürü için geçerli ve güvenilir ölçüm araçları olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Gönüllülük
Yükümlülük
Bağlılık ve Görev
Ciddi Serbest Zaman
Ölçek geçerlilik ve güvenilirlik

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 08.03.2022
Kabul Tarihi: 23.12.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1084096

Validity and Reliability Study for Turkish Culture of Obligation to Volunteer as Commitment (OVC) and Obligation to Volunteer as Duty (OVD) Scales

Abstract

When the literature on leisure time concept and volunteering studies are examined, we see that studies center around the individual agency in the choices of volunteering and not feeling of any obligation, but this study is concerned with the feeling of duty within the volunteering. In this regard, the aim of this study is to make the validity and reliability study for the Turkish culture of Obligation to Volunteer as Commitment (OVC) and Obligation to Volunteer as Duty (OVD) Scales developed by Gallant, et al. (2017). In the study, we carried out analyzes on two sample groups like EFA and CFA, since it was desired to examine the psychometric properties of two measurement tools related to volunteering commitment, the "Volunteering Obligation as Commitment (OVC) Scale" and the "Volunteering Obligation as a Duty (OVD) Scale". As a result of the analyzes made, the 9 items single factor structure of the Obligation to Volunteering as Commitment and the Obligation to Volunteering as a Duty scales was revealed. According to this, it was determined that OVCS and OVDS are valid and reliable measurement tools for Turkish culture.

Keywords

Volunteering
Obligation
Commitment and Duty
Serious Leisure
Scale validity and reliability

About Article

Received: 08.03.2022
Accepted: 23.12.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1084096

^a İletişim Yazarı: pnruguzel@yahoo.com

^b Prof. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, ORCID ID: 0000-0001-5982-2816

^c Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, ORCID ID: 0000-0001-8980-5662

^d Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rekreasyon Doktora, ORCID ID: 0000-0002-4269-4149

^e Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rekreasyon Doktora, ORCID ID: 0000-0002-1948-1620

^f Öğr. Gör., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, ORCID ID: 0000-0002-8042-5898

Giriş

Gönüllülük çalışmaları açısından bazı tanımlamalar kavramın özgür seçim ve zorlama olmaması yönüne vurgu yaparken (Ardahan, 2015; Cuskelly, Hoye ve Auld, 2006:5; Henderson, 1984; Rojek, 2005:23; Van Til, 1988;) gönüllülüğün yükümlülük hissine de sahip olabileceğini gösteren çalışmalar bulunmaktadır (Cnaan, Handy ve Wadsworth, 1996; Holmes, Smith ve Locktone-Binney, 2010; Stebbins, 1996). Cnaan ve diğerleri (1996) farklı gönüllülük tanımlarını; literatürdeki atıf sıklığı, geniş ve saf tanım aralığı, farklı disiplinlerden gelmesi ve uygulayıcı uzmanların alanını kapsama durumu kriterlerine göre incelemiş ve farklı gönüllülük boyut ve kategorilerini ortaya koymuşlardır. Bu tanımlamanın özgür seçim boyutunda; özgür irade (gönüllü olarak seçme yeteneği), nispeten gönüllü ve gönüllü olma yükümlülüğüne devam eden kategorizasyonu ortaya koymaktadır. Bir diğer boyut olan ödül ise; hiç yok, beklenti olmayan, geri ödenen giderler ve ücret ya da düşük ödeme şeklinde kategorize edilmiştir. Gönüllülüğün yapı boyutunda ise formal (resmi) ve informal (resmi olmayan gönüllülük) boyutu bulunmaktadır. Planlanan yararlanıcılar boyutunu ise başkalarına yardım/ fayda, arkadaşlara ve yakınlara yardım/ fayda ve kendine fayda sağlama şeklinde kategorize etmişlerdir. Bu detaylı tanımlamanın ilk boyutu olan özgür seçimde görüldüğü üzere güncel çalışmanın gönüllü olma yükümlülüğü kavramına değinilmektedir.

Tablo 1: Gönüllülük Tanımı Boyut ve Kategorileri

Boyut	Kategoriler
Özgür Seçim	1. Özgür irade (gönüllü olarak seçme yeteneği) 2. Nispeten gönüllü 3. Gönüllü olma yükümlülüğü (obligation to volunteer)
Ödül	1. Hiç yok 2. Beklenti olmayan 3. Geri ödenen giderler 4. Ücret / düşük ödeme
Yapı	1. Formal (Resmi) 2. İnfomal (Resmi olmayan)
Planlanan yararlanıcılar	1. Fayda / başkalarına veya yabancılara 2. Fayda / arkadaşlara veya yakınlara 3. Kendine fayda sağlama

Kaynak: Cnaan, Handy ve Wadsworth, 1996

Cuskelly ve Harrington (1997) çalışmalarında iş/serbest zaman sürekliliğinde gönüllü türlerini marjinal gönüllüler (yükümlüler ve rol bağımlılığı) ve serbest zaman kariyercileri (altruistik/ fedakâr ve kişisel çıkar) olarak kategorize etmişlerdir. Haski Leventhal (2009) ise gönüllülüğün tanımlarının, maddi ödüller olmadan bir başkasına yardım etme/altruizm boyutuna odaklanmasının yanında, özgür irade vurgusunu da içerdiğini belirtmiştir. Bununla birlikte gönüllülüğün altruistik boyutunun ekonomiyle ilişkisini Blaur'un Sosyal Mübadele Teorisi ile inceler: Başkalarına yardım eden bireyler karşılığında bir şeyler bekler ve yardım eden kişi bir yükümlülük duygusu yaratır. Bu durumdan yararlanıcı taraf ise kendisini bu

yükümlülükten kurtarmak için yardım edeni ödüllendirmeye çalışacaktır. Bu yaklaşım gönüllülüğe yükümlülük ve gönüllülükten elde edilen ödüller arasındaki ilişkiyi açıklayabilir.

Ciddi Serbest Zaman ve Yükümlülük İlişkisi

Serbest zaman etkinliklerinin bazı katılımcılar açısından deneyimlenen bir yükümlülük yönüne sahip olduğu bilinmektedir (Stebbins, 2000a). Gönüllülük faaliyetleri de ciddi serbest zaman perspektifi açısından farklı yönleriyle detaylı şekilde ele alınmaktadır (Stebbins, 2005; 2007; 2015). Örneğin bireyler ciddi serbest zaman yaklaşımı dahilinde; yerel, ulusal veya uluslararası kapsamda bir kongre veya konferansta; yerel, ulusal veya uluslararası bir spor yarışmasında; bir sanat festivalinde, müzede özel bir sergide ya da bir doğal afetten sonra insan hayatını veya doğal yaşamı iyileştirmeye yardımcı olma adına gönüllülük faaliyetlerine katılım gösterebilir (Stebbins, 2005). Bununla birlikte gönüllülüğün bir seçim veya yükümlülük olarak algılanmasının, kişinin belirli bir gönüllülük görevinden vazgeçmesi gerektiğine olan inancının özgürlük düzeyine bağlı olduğu da ifade edilmiştir (Stebbins, 2000b). Kâr amacı gütmeyen kuruluşlar ve gönüllülük çalışmaları alanında, gönüllülük tanımlarında amaçlı olarak üretken ve ücretsiz çalışma yönüne vurgu yapılırken, yaşamın iş dışı ve serbest zaman alanlarında faaliyet gösteren bölümlerinde “kariyer gönüllülüğü olarak tanımlanan kavramda tatmin edici bir arayış bulma olasılığı” vardır. Bununla birlikte gönüllülükte motivasyonel olarak bir kariyer elde etme durumunun mümkün olduğu ifade edilmektedir (Stebbins, 2014:109). Kariyer gönüllülüğü kavramının başkalarına yardım/fedakârlık (altruizm) ve kişisel çıkar ile olduğu kadar faaliyet yoluyla bir kariyer duygusu ve onu takipten kazanılan bazı ödüller ile motive edildiği söylenebilir. Bu ödüller ise kişisel ve sosyal ödüller olarak ifade edilmektedir (Stebbins, 2015:23, 25). Cuskelly ve Harrington (1997) da kişisel ve sosyal ödüllerin, bireylerin gönüllü faaliyetlerini kariyer ve benzeri bir çaba olarak geliştirmelerinde önemli bir faktör olduğunu belirtmiştir.

Bağlılık Olarak Gönüllülüğe Yükümlülük

Ciddi serbest zaman, kariyer gönüllülüğü veya formal (resmi) gönüllülük açısından gönüllülük faaliyetleri önemli bir bağlılık anlamına gelmektedir. Kayıtsız serbest zaman veya informal (resmi olmayan) gönüllülük faaliyetleri açısından ise genellikle uzun vadeli bir bağlılık gerektirmediği söylenebilir (Henderson ve Presley, 2003). Gallant, Smale Arai (2017) bağlılık kavramının, ciddi serbest zaman yaklaşımı açısından tanımlanan yükümlülükle kavramsal olarak örtüştüğünü ifade etmiştir. Bağlılık kavramı Buchanan (1985) tarafından “bireyin davranışa veya davranışla ilişkili role ve bu davranışın bir sonucu olarak ek faydalar üreten davranışsal eylemlere bağlanma durumu” olarak tanımlamıştır. Bununla birlikte bağlılığın; a) tutarlı ve odaklanmış davranış gereksinimi, b) davranışı sürdürmek için önemli bir neden haline gelen ek faydalar ve c) faaliyet ya da organizasyonun amaçlarına ve değerlerine bir dereceye kadar duygusal bağlılık şeklinde bileşenlerden oluştuğunu belirtmiştir. Gönüllülerin organizasyonlara bağlılığı ve elde ettikleri doyum organizasyon ve gönüllüler açısından iki önemli çıktıdır (Cuskelly ve diğerleri, 2006:90) Gönüllülük ile elde edilen doyum ise organizasyona bağlılığa katkı sağlayabilir (Bang ve Ross, 2009). Bağlılığın örgütsel bağlılık olarak kavramsallaştırılarak ele alınması ise Mowday (1982) tarafından üç faktörle kategorize edilme imkânı sunmuştur. Bunlar: a) kuruluşun amaç ve değerlerine güçlü bir inanç ve kabul, b) kuruluş adına kayda değer bir çaba sarf etme istekliliği ve c) örgüt üyeliğini sürdürmek için güçlü bir istek olarak kategorize edilmiştir (Aktaran; Cuskelly ve diğerleri, 2006:90) Serbest zaman belirli kabul edilebilir yükümlülükleri içerebilir. Kabul

edilebilir yükümlülükler de olumlu hisler uyandıran bir faaliyete bağlılığa eşlik ettiğinde serbest zamanın bir parçasını oluşturmaktadır (Stebbins, 2007:50; 2015:20). Dolayısıyla bağlılık; sonucunda bir ödül elde edilebilecek gönüllülük faaliyetine duygusal bağlılık ve bu faaliyete devam etmeyi cezbedici kılan ek faydaların varlığı ile ilişkilidir. Ciddi serbest zaman faaliyeti olarak gönüllülük içerisinde, yükümlülüklerin nasıl yerine getirileceğine dair esneklik söz konusudur (Gallant ve diğerleri, 2017).

Görev Olarak Gönüllülüğe Yükümlülük

Yükümlülük görev olarak kavramsallaştırılabilir, içsel ve dışsal olarak kabul edilen norm ve beklentiler çerçevesinde ifade edilebilir (Gallant ve diğerleri, 2017). Gönüllülük ise bireyin kendi ya da başkaları adına beklentilerinin yerine getirilmesi yükümlülüğü duygusuyla gerçekleştirildiğinde görev olarak yükümlülükle yakından ilişkili olabilir (Gallant, 2011). Yükümlülük normu varsayımına göre ise bireyler toplum ve kuruluşlara karşı iş ve görevlerini temsil etmektedir ve dolayısıyla herkes çalışarak topluma katkıda bulunma göreviyle yükümlüdür (Snir ve Harpaz, 2002). Haski Leventhal ve diğerleri (2020) öğrencilerin gönüllü olarak görev aldığı organizasyonlarda; öğrenciler, üniversiteler ve kâr amacı gütmeyen kuruluşlar arasında beklenti ve sonuçların psikolojik sözleşme kavramı ile karşılaştırarak, gönüllü bireyler ve topluluklar arasındaki görev-yükümlülük ilişkisinin incelemesinin anlaşılması açısından fırsatlar sunmaktadır. Bununla birlikte gönüllülerin beklentileri başkalarına yardım, kariyer, kişisel gelişim ve sosyal faydalar olup, genel itibarıyla bu beklentileri karşılanırken; anlamsız çalışma ve öğrencilerin tembel olarak yansıtılma algısı gönüllü öğrenciler açısından hayal kırıklıkları olarak ifade edilmiştir. Üniversiteler açısından üniversite-toplum iş birliği faydalar arasında yer alırken; gönüllü öğrencilerin organizasyonlara olan bağlılığı ise önemli bir sürpriz olarak ifade edilmiştir. Gönüllü öğrencilerin liderlik rollerine bağlılık ve ilgisi olmaması ise hayal kırıklığı olarak belirtilmektedir. Lepp (2009) tarafından serbest zaman ve yükümlülük arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla gönüllülük faaliyetinde görev alan bireyler üzerine yapılan çalışmada, gönüllülerin önemli derecede yükümlülük duygusu hissettikleri ancak bu duygunun gönüllüler açısından işten ziyade bir serbest zaman etkinliği olarak tanımladıkları ifade edilmiştir.

Gallant ve diğerleri (2017) gönüllülük kavramını, özgür seçim boyutunda yükümlülük duygusunun etkileşimi olarak ele almıştır. Çalışmalarında gönüllülük açısından “bağlılık olarak yükümlülük” kavramının ciddi serbest zaman yaklaşımı ile kavramsallaştırılmış olduğunu belirtip, bir gönüllülük faaliyetine derin bağlılık ve sürekli katılımı ilişkili ödüllerin çekiciliğine değinilmiştir. Diğer bir boyutta ise gönüllülük açısından “görev olarak yükümlülük” ifadesi, bireyin kendisinin veya başkalarının beklentilerini karşılama ihtiyacından kaynaklandığı ifade edilmektedir. Çalışmanın amacı Gallant ve diğerleri (2017) tarafından geliştirilen Bağlılık Olarak Gönüllülüğe Yükümlülük ve Görev Olarak Gönüllülüğe Yükümlülük ölçeklerinin Türk kültürü için geçerlilik ve güvenilirlik çalışmasının yapılmasıdır. Çalışmanın öznel yönü; serbest zaman kavramı ve gönüllülük çalışmaları açısından gönüllülük kavramında özgür seçim ve zorlanma hissi olmaması üzerinde çalışmalar yoğunlaşırken bu çalışma dahilinde gönüllülüğün yükümlülük duygusu ile ilişkisine değinilmektedir.

Yöntem

Katılımcılar

Çalışmada “Bağlılık Olarak Gönüllülük Yükümlülüğü Ölçeği” ve “Görev Olarak Gönüllülük Yükümlülüğü Ölçeği” olmak üzere gönüllülük yükümlülüğüne ilişkin iki ölçüm aracının psikometrik özellikleri incelenmek istenildiği için Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA) ve Doğrulamalı Faktör Analizi (DFA) olmak üzere iki örneklem grubu üzerinde analizler gerçekleştirilmiştir.

Bu kapsamda çalışmada yaşları 14 ile 68 arasında değişen toplam 237 erkek ve kadın gönüllü (kadın=117; yaş=30,79±9,44 yıl; erkek=120; yaş=32,03±11,16) üzerinde madde analizi ve faktör analizi gerçekleştirilirken; literatürde (Cox, Martens ve Russell, 2003; Büyüköztürk, 2011) yer alan öneriler doğrultusunda Doğrulamalı Faktör Analizi (DFA) ile güvenilirlik analizleri benzer özelliklere sahip (kadın=97; yaş=30,78±9,53 yıl; erkek=96; yaş=32,08±10,34) toplam 193 erkek ve kadın gönüllü üzerinde gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar AFAD, Kızılay, LÖSEV, Gençlik ve Spor Bakanlığı Genç Gönüllüler, Yeşilay, Akut, Yeşilay, Tema Vakfı, Sivil Yaşam Derneği, Habitat, TEGV, TOG, UNICEF, Darüşşafaka başta olmak üzere çeşitli dernek ve kuruluşlarda gönüllü olan katılımcılar üzerinde yürütülmüştür.

Çalışmada faktör analizi için örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde literatürde yer alan alt limit olarak madde sayısının 5 katı, üst limit olarak madde sayısının 10 katı ya da madde sayısı hesaplanmadan örneklemin en az 100-250 olmasının yeterli olduğu bildirilmiştir (Cattell, 1978; Comrey ve Lee, 1992; Tabachnick ve Fidell, 2001; Hair ve diğ., 2009; Preacher ve MacCallum, 2002). Bu kapsamda çalışmada belirlenen örneklem büyüklüğü ölçütleri dikkate alınmıştır.

Veri Toplama Aracı

Bağlılık Olarak Gönüllülük Yükümlülüğü Ölçeği (BOGYÖ) ve Görev Olarak Gönüllülük Yükümlülüğü Ölçeği (GOGYÖ)- Obligation to Volunteer as Commitment Scale (OVCS) and Obligation to Volunteer as Duty Scale (OVDS)

Gallant ve diğerleri (2017) tarafından aynı çalışma içerisinde geliştirilen “Bağlılık Olarak Gönüllülük Yükümlülüğü Ölçeği (BOGYÖ)” ve “Görev Olarak Gönüllülük Yükümlülüğü Ölçeği (GOGYÖ)” dir. Bağlılık Olarak Gönüllülük Yükümlülüğü Ölçeği (BOGYÖ), 4 alt boyut ve toplam 18 maddeden oluşmaktadır. Görev Olarak Gönüllülük Yükümlülüğü Ölçeği (GOGYÖ), 3 alt boyut ve toplamda 14 maddeden oluşmaktadır. Her iki ölçüm aracının derecelendirmesi (1) kesinlikle katılmıyorum, (2) çoğunlukla katılmıyorum, (3) kısmen katılmıyorum, (4) ne katılıyorum ne katılmıyorum, (5) kısmen katılıyorum, (6) çoğunlukla katılıyorum, (7) kesinlikle katılıyorum arasında değişen 7 puanlık likert tipinde değerlendirmeye sahip olacak şekilde yazılmıştır.

Gönüllü olma yükümlülüğünün iki ölçüsü olarak Bağlılık Olarak Gönüllülük Yükümlülüğü Ölçeği (BOGYÖ) ve Görev Olarak Gönüllülük Yükümlülüğü Ölçeği (GOGYÖ) olmak üzere her iki ölçüm aracı gönüllülerin duygularını ölçmesine rağmen ölçüm araçlarının önemli bir sınırlaması vardır. Geliştirilen bu iki ölçüm aracının psikometrik çalışmalarının tam olarak gerçekleştirilmemiştir. Her iki ölçüm aracının faktör analizi ile ortaya çıkarılan yapısının doğrulanmadığı dikkat çekmektedir. Ölçeklerin faktör analizi sonrasında yapı geçerliliğinin göz ardı edilmesi ölçüm araçlarının faktör geçerliliği konusunda bazı şüpheler uyandırmakta ve bu durum ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirliklerini sorgulanır hale gelmesine neden olmaktadır. Oysa ki çok boyutlu bir yapıyı temsil etmek için geliştirilen bir ölçüm aracının yapısal özellikleri faktör analizi gibi prosedürlerle belirlendikten sonra ortaya çıkarılan yapının

doğrulanması (Doğrulamalı Faktör Analizi) iki nedenden dolayı önemlidir. İlk nedeni "Doğrulamalı Faktör Analizi" teoriye dayalıdır ve bu araştırmacıların daha sistematik bir analiz yapmasına olanak tanır. İkinci nedeni de bir ölçüm aracında "Doğrulamalı Faktör Analizi" yapmanın belirli bir örnekteki şans ilişkilerinin etkisini azaltacak olmasıdır (Yavaş ve Tez, 2021). Bu sınırlamalar dikkate alınarak çalışmada her iki ölçüm aracının psikometrik özellikleri gözden geçirilmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Bir ölçüm aracının farklı bir kültürde uyarlanmasının yapılmasına karar verildikten sonra ölçeğin kullanım izninin alınması gerekmektedir. Bu aşamada ölçeği geliştirenler kullanım izni vermeden önce birtakım sorular (ölçeğin ne amaçla kullanılacağı, hangi kültürde uyarlama çalışmasının yapılacağı vb.) yöneltebilir. Hatta bazı araştırmacılar bu konuda ortak bir çalışma için iş birliği yapmak isteyebilir. Bazı ölçüm araçlarının ise telif hakkı kişi ya da kuruluşlarda olabileceği için ölçeğin kullanımı adına ücret talep edilebilir (Akgönül, Tez ve Aras, 2021). Bu doğrultuda ölçeği geliştiren yazarlar ile iletişime geçilerek ölçeğin kullanım izni alınmıştır. İzin işlemi tamamlandıktan sonra spor bilimleri alanında uzman ve tercihen hedef ve kaynak dili aktif olarak kullanan 5 bilim insanı tarafından ölçüm araçlarının dilsel eşdeğerlik çalışması gerçekleştirilmiştir. Türkçe yazım ve anlatım bozukluklarına ilişkin gerekli kontroller sağlandıktan sonra nihai form alanda uygulanmak üzere hazırlanmıştır. Ölçüm araçlarının uygulanmasında Covid-19 pandemisi ve tedbirleri kapsamında Google Formlar aracılığı ile çevirim içi form oluşturulmuş, Türkiye'deki çeşitli sosyal medya platformlarındaki gönüllülük kuruluşları aracılığıyla veriler toplanmıştır. Ayrıca gönüllülük ile ilgisi olan tüm kişilere ve kurumlara da ilgili ölçek formuna ilişkin uygulama linki gönderilerek katılım göstermeleri sağlanmıştır. Toplanan veriler Microsoft Office Excel programından SPSS programına aktarılmış ve burada gerekli düzenlemeler ve analizler (aykırı değerler, normal dağılım, tanımlayıcı istatistikler, madde analizi) gerçekleştirilerek veriler faktör analizi için hazır hale getirilmiştir. Her iki ölçüm aracına ilişkin veri setinin faktör analizi için uygunluğunun belirlenmesi için Kaiser-Meyer-Olkin ve Bartlett's Test gerçekleştirilmiştir. Ölçüm araçlarının psikometrik özelliklerinin incelenmesi aşamasında her iki ölçüm aracına ilişkin madde analizleri yapılmış ve sonrasında faktör analizi için Principal Axis Factoring (PAF) yöntemi kullanılmıştır. Literatürde ölçek geliştirme ve uyarlama çalışmalarında genellikle Principal Component Analysis (PCA) analizi ve varimax rotasyon yöntemi tercih edilmektedir. Ancak faktör yapısının belirlenmesinde iki farklı yaklaşım olduğu bilinmelidir. Bu yaklaşımlardan birisi Principal Axis Factoring (PAF) ve diğeri ise Principal Component Analysis (PCA)'dır. Principal Axis Factoring (PAF), sadece gözlemlenen değişkenler arasındaki ortak varyans analizi için kullanılırken; Principal Component Analysis (PCA), hem ortak hem de hata varyansının birlikte hesaplandığı bir yöntemdir. Bu nedenle ölçek geliştirme ve uyarlama çalışmalarında Principal Component Analysis (PCA) yerine Principal Axis Factoring (PAF) kullanılması önerilir (Yavaş ve Tez, 2021). Bu doğrultuda ölçeklere (Bağlılık Olarak Gönüllülük Yükümlülüğü Ölçeği (BOGYÖ) ve Görev Olarak Gönüllülük Yükümlülüğü Ölçeği'ne (GOGYÖ) ilişkin psikometrik analizler SPSS 24. ve AMOS 23. ve Excel programları aracılığı ile gerçekleştirilmiştir. Geçerlilik çalışmalarından sonra Bağlılık Olarak Gönüllülük Yükümlülüğü (BOGY) ve Görev Olarak Gönüllülük Yükümlülüğü Ölçeği (GOGYÖ) ölçeklerinin iç tutarlılık güvenilirlikleri için Cronbach Alpha ve Split-Half; yakınsak geçerlik için Açıklanan Ortalama Varyans (AVE) ile Yapı Güvenirliği (CR) değerleri hesaplanmıştır.

Bulgular

Gönüllü olma yükümlülüğünün iki ölçüsü olan Bağlılık Olarak Gönüllülük Yükümlülüğü Ölçeği (BOGYÖ) ve Görev Olarak Gönüllülük Yükümlülüğü Ölçeği'ne (GOGYÖ) ilişkin iki kavram (bağlılık ve görev) taban tabana zıt olduğu öne sürülse de (örneğin, bağlılığın bir yönü olarak esneklik ve görevin bir yönü olarak kısıtlama arasındaki negatif ilişki) genel olarak, gönüllü olma yükümlülüğün "görev" ve "bağlılık" boyutları arasındaki ilişki daha karmaşıktır. Bu durum "görev" ve "bağlılık" kavramlarının her ne kadar gönüllü yükümlülüğü ile ilişkili olsa da farklı yönlerini ölçtüğü ve dolayısıyla bir gönüllülük yükümlülüğüne yönelik ölçüm aracının geliştirmek için bu iki kavramın birleştirilmemesi gerektiği önerilmektedir (Gallant ve diğerleri, 2017). Gönüllülük yükümlülüğü kavramsal olarak farklı boyutlardan oluşan iki ayrı ölçüm aracı kullanılarak en iyi şekilde değerlendirilebileceği ve anlaşılabilirliği göz önünde bulundurularak çalışmada "Bağlılık Olarak Gönüllülük Yükümlülüğü Ölçeği (BOGYÖ)" ve "Görev Olarak Gönüllülük Yükümlülüğü Ölçeği (GOGYÖ)" olmak üzere her iki ölçüm aracının ayrı ayrı psikometrik özellikleri incelenmiştir.

Çalışma 1: Bağlılık Olarak Gönüllülük Yükümlülüğü Ölçeği (BOGYÖ) için Madde Seçimi Analizleri

Bağlılık Olarak Gönüllülük Yükümlülüğü Ölçeği (BOGYÖ) psikometrik özelliklerinin inceleme aşamasına madde seçim analizleri ile başlanmıştır. Bu doğrultuda ölçeğin her bir maddesine ilişkin korelasyon değeri incelenmiştir. Eleme ölçütü ($0.30 \leq \dots$) olarak belirlenen değer dikkate alınmıştır (Field, 2009). Gerçekleştirilen madde analizi sonucunda sınır değer olarak belirlenen ($0.30 \geq \dots$) değerden düşük olan maddeler faktör analizine geçilmeden önce ölçekten elemine edilerek faktör analizi yapılmıştır.

Yapı Geçerliliği

BOGYÖ'nün faktör analizine uygulduğu KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) ve Barlett Sphericity ile test edilmiştir. Bu doğrultuda KMO değeri 0.81 ve Barlett test değeri ise 1352,303 ($p < .001$, $sd = 36$) olarak belirlenmiştir. Sonuçlar BOGYÖ'ye ait veri setinin faktör analizi için uygun olduğunu göstermiştir (Field, 2009). Sonraki aşamada BOGYÖ'nün yapı geçerliliğini belirlemek için Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) yapılmıştır. BOGYÖ'nün yapı geçerliliğinin belirlenmesi amacıyla gerçekleştirilen faktör analizi sonucu Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Bağlılık Olarak Gönüllülük Yükümlülüğü Ölçeği (BOGYÖ) faktör yapısı ve faktör yükleri

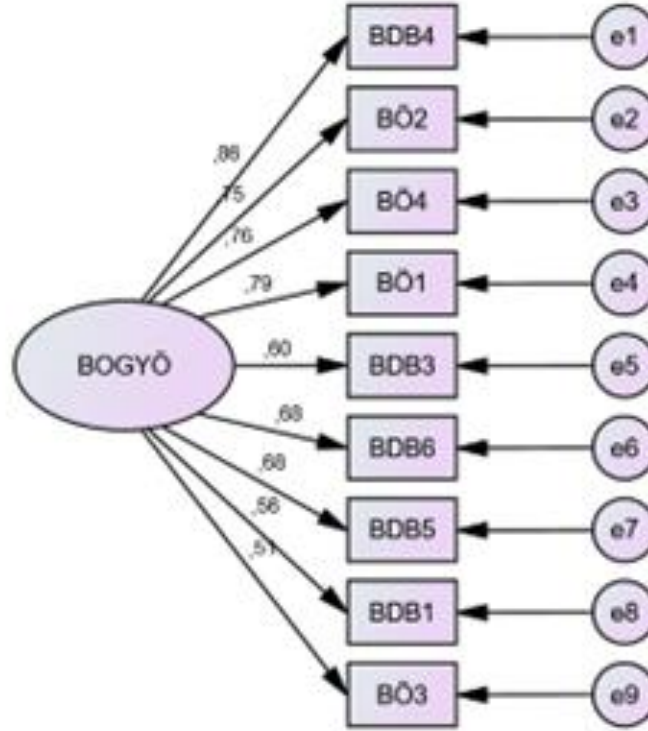
n=237 Madde no	Madde İçerik	BOGYÖ	Faktörlerin Açıkladığı Varyans (%)
Madde 1	Gönüllülüğüm konusunda tutkulu hissedirim.	0.808	
Madde 2	Gönüllülük benim için tatmin edici bir deneyimdir.	0.804	
Madde 3	Gönüllülük potansiyelime ulaşmama yardımcı olur.	0.800	
Madde 4	Gönüllü olmaktan zevk alırım.	0.788	
Madde 5	Gönüllü olarak çalışmam benim için çok şey ifade eder.	0.729	%51.60
Madde 6	Gönüllü faaliyetlerime oldukça bağlıyım.	0.679	

Bağlılık Olarak Gönüllülük Yükümlülüğü ve Görev Olarak Gönüllülük Yükümlülüğü Ölçekleri Türk Kültürü Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması

Madde 7	Gönüllü olduğum organizasyondaki kişilere kendimi yakın hissedirim.	0.677
Madde 8	Gönüllü olduğum amaca güçlü bir bağ hissedirim.	0.637
Madde 9	Gönüllülük benim için ödüllendiricidir.	0.477

Principal Axis Factoring

Tablo 1’de BOGYÖ’ye ait faktör analizi sonuçları yer almaktadır. Buna göre 237 gönüllü ile gerçekleştirilen faktör analizi sonuçları incelendiğinde maddelerin faktör yük değerlerinin “.47 ile .80” arasında değiştiği görülürken; maddelerin açıkladığı varyans %51.60 olarak belirlenmiştir. Bu sonuçlar BOGYÖ’nün 9 maddelik tek faktörlü yapıyı ortaya çıkardığını göstermektedir. BOGYÖ’nün 9 maddelik tek faktörlü yapısının doğrulanması amacı ile Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) yapılmıştır. Analiz sonuçlarının yorumlanmasında literatürde yer alan (Schumacher ve Lomax, 1996; Schermelleh, Engel ve Moosbrugger, 2003) genel kabul görmüş uyum indekslerine dikkate alınmıştır. BOGYÖ’ye ait yol diagramı, uyum indeksleri ile genel kabul görmüş uyum indeksleri Şekil 1 ve Tablo 2’de sunulmuştur.

Şekil 1. BOGYÖ’nün yol diagramı

Tablo 2. BOGYÖ'nün uyum indeksleri ile standart uyum İndeksleri

	Mükemmel Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	BOGYÖ Uyum İndeksleri
χ^2/sd	0-3	3-5	3.3
RMSEA	$.00 \leq RMSEA \leq .05$	$.05 < RMSEA \leq .10$	0.9
GFI	$.90 \leq GFI \leq 1.00$	$.85 \leq GFI < .90$.95
CFI	$.95 \leq CFI \leq 1.00$	$.90 \leq CFI < .95$.97
NFI	$.95 \leq NFI \leq 1.00$	$.90 \leq NFI < .95$.96
TLI	$.90 \leq TLI \leq 1.00$	$.85 \leq TLI < .90$.93
AGFI	$.90 \leq AGFI \leq 1.00$	$.85 \leq AGFI < .90$.88

Not: N = 193. sd = Serbestlik Derecesi, χ^2 = Ki Kare, CFI: Comparative fit index, GFI: Goodness-of-fit index, AGFI: Adjusted goodness-of-fit; RMSEA: Root mean square error of approximation; TLI: Tucker-Lewis Index; NFI: Normed fit index.

Tablo 2'de BOGYÖ'nün uyum indeksleri ile tabloda yer alan standart uyum indeksleri karşılaştırıldığında BOGYÖ'ye ilişkin değerlerin mükemmel uyum ile kabul edilebilir uyum değeri arasında olduğu görülmektedir. Ayrıca BOGYÖ'ye ait faktör yük değerleri incelendiğinde .50 ile .86 arasında değiştiği belirlenmiştir. Bu sonuçlar BOGYÖ'nün 9 maddelik azaltılmış madde sayısı tek faktörlü yapıyı desteklediği ve gönüllüler için tek faktörlü yapısının Türk örneğinde doğrulandığı belirlenmiştir. Ayrıca BOGYÖ'nün madde-toplam korelasyonları, Açıklanan Ortalama Varyans (AVE) ile Yapı Güvenirliği (CR) değerleri Tablo 3'de sunulmuştur.

Tablo 3. Bağlılık Olarak Gönüllülük Yükümlülüğü Ölçeği'nin (BOGYÖ) madde-toplam korelasyonları AVE ve CR değerleri

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	AVE	CR	
M1	r	1	0.643**	0.494**	0.334**	0.413**	0.671**	0.448**	0.314**	0.358**	0.666**		
M2	r		1	0.488**	0.425**	0.565**	0.623**	0.559**	0.210**	0.603**	0.728**		
M3	r			1	0.592**	0.564**	0.681**	0.646**	0.427**	0.639**	0.825**		
M4	r				1	0.662**	0.389**	0.463**	0.399**	0.644**	0.754**		
M5	r					1	0.365**	0.515**	0.233**	0.562**	0.724**	0.48	0.89
M6	r						1	0.743**	0.415**	0.539**	0.787**		
M7	r							1	0.383**	0.710**	0.801**		
M8	r								1	0.434**	0.606**		
M9	r									1	0.824**		

**P<0.01

Tablo 3'de BOGYÖ'ye ait madde-toplam korelasyon katsayılarının 0.66 ile 0.82 arasında değiştiği görülmektedir. Ölçüm aracının geçerliliği için sadece yapısal geçerlilikten bahsetmek

yeterli değildir. Bu noktada yapılması gereken ek geçerlilik analizlerinin yapılmasıdır. Yakınsak geçerlilik, değişkenlere ilişkin maddelerin birbirleriyle ve bağlı oldukları faktör ile ne kadar ilişkili oldukları ile ilgilidir. Yakınsak geçerlilik için AVE değerinin 0.50 üzerinde ve CR değerinin ise 0.70 üzerinde olması aynı zamanda da CR değerlerinin AVE değerinden büyük olması beklenirken (Hair, Black, Babin ve Anderson, 2009); AVE değerinin 0.50 altında kaldığı durumlarda CR değeri 0.70 üzerinde ise AVE değerlerinin de kabul edilebileceğini bildirmiştir (Fornel ve Larcker, 1981). Çalışmada BOGYÖ'nün yakınsak (convergent) geçerliliği için Excel programında formül yardımı hesaplanan AVE değerinin 0.48, CR değerinin 0.89 olduğu belirlenmiştir. BOGYÖ'ye ilişkin bu değerler incelendiğinde AVE değerinin sınırda kaldığı ancak CR değerinin 0.70 üzerinde olması sebebi ile referanslar dikkate alınarak ve AVE değerleri de kabul edilmiştir. Bu değerler BOGYÖ'ye ilişkin ölçüm modelinin yakınsak geçerliliğe sahip olduğunun kanıtı niteliğindedir.

Güvenirlilik

BOGYÖ'nün iç tutarlılık güvenirliliği için Cronbach Alpha değeri incelenirken; Split-Half güvenirliliği için bir formül yardımı ile hesaplama yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 4'de sunulmuştur.

Tablo 4. Dokuz maddelik BOGYÖ'nün Cronbach Alpha ve Split-Half güvenirlilik değerleri, madde numaraları ve içerikleri

	Madde Numaraları ve İçerikleri	Spearman-Brown	Guttman	Cronbach Alpha (α)
Bağlılık Olarak Gönüllülük Yükümlülüğü Ölçeği (BOGYÖ)	(1) Gönüllülüğüm konusunda tutkulu hissederim.			
	(2) Gönüllülük benim için tatmin edici bir deneyimdir.			
	(3) Gönüllülük potansiyelime ulaşmama yardımcı olur.			
	(4) Gönüllü olmaktan zevk alırım.			
	(5) Gönüllü olarak çalışmam benim için çok şey ifade eder.			
	(6) Gönüllü faaliyetlerime oldukça bağlıyım.	0.87	0.87	0.89
	(7) Gönüllü olduğum organizasyondaki kişilere kendimi yakın hissederim.			
	(8) Gönüllü olduğum amaca güçlü bir bağ hissederim.			
	(9) Gönüllülük benim için ödüllendiricidir.			

α : Dokuz maddelik BOGYÖ'nün Cronbach Alpha (α) değeri

Tablo 4'te BOGYÖ'ye ait Cronbach Alpha katsayısının 0.89 olduğu görülmektedir. İç tutarlılık güvenirliliği için Cronbach Alpha katsayısının 0.70 ve üzerinde olmasının ölçüm aracının güvenirliliği için yeterli olarak kabul edilebileceği bildirilmiştir (Büyüköztürk, 2010). Çalışmada

BOGYÖ'nün Cronbach Alpha katsayısının referans değerler içerisinde olması ölçüm aracının güvenilir olarak kabul edilebileceğini göstermektedir.

Çalışmada ölçüm aracının güvenilirliği için sıklıkla tercih edilen ve araştırmacılara zaman ve uygulama kolaylığı sağlayan iki yarı test (Split-Half) güvenilirlik katsayısı da ölçüm aracıda yer alan maddelerin rastlantısal olarak ikiye ayrılması ve ardından formül yardımıyla [$r_{\text{Test}} = (2r/1+r)$; $r = \text{Testin Yarısına Ait Korelasyon Katsayısı}$] hesaplanması ile değerlendirilir (Seçer, 2013). Hesaplamalar sonucunda BOGYÖ'nün Spearman-Brown değeri 0.87 ve Guttman değeri 0.87 olarak belirlenmiş ve bu değerler bize ölçüm güvenilir olduğunu göstermektedir.

Çalışma 2: Görev Olarak Gönüllülük Yükümlülüğü Ölçeği (GOGYÖ) İçin Madde Seçimi Analizleri

Görev Olarak Gönüllülük Yükümlülüğü Ölçeğinin (GOGYÖ) psikometrik özelliklerinin incelenmesinde çalışma 1'de gerçekleştirilen aşamalar takip edilerek başlanmıştır. Bu doğrultuda öncelikle madde analizi yapılmış ve ölçeğin her bir maddesine ilişkin korelasyon değerleri incelenmiştir. Analiz sonucunda literatürde eleme ölçütü ($0.30 \leq \dots$) olarak belirlenen (Field, 2009) referans değer dikkate alınması ile Görev Olarak Gönüllülük Yükümlülüğü Ölçeğine (GOGYÖ) ilişkin sınır değer olarak belirlenen değerden düşük olan maddeler faktör analizine geçilmeden önce ölçekten elemine edilmiştir. GOGYÖ'nün faktör analizine uygunluğu için hesaplanan KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) değeri 0.87 ve Barlett test değeri ise 2016,846 ($p < .001$, $sd = 36$) olarak belirlenmiştir. Sonuçlar GOGYÖ'ye ait veri setinin faktör analizi için uygun olduğunu göstermiştir (Field, 2009). GOGYÖ'nün yapı geçerliliğinin belirlenmesi amacıyla gerçekleştirilen faktör analizi sonucu Tablo 5'te sunulmuştur.

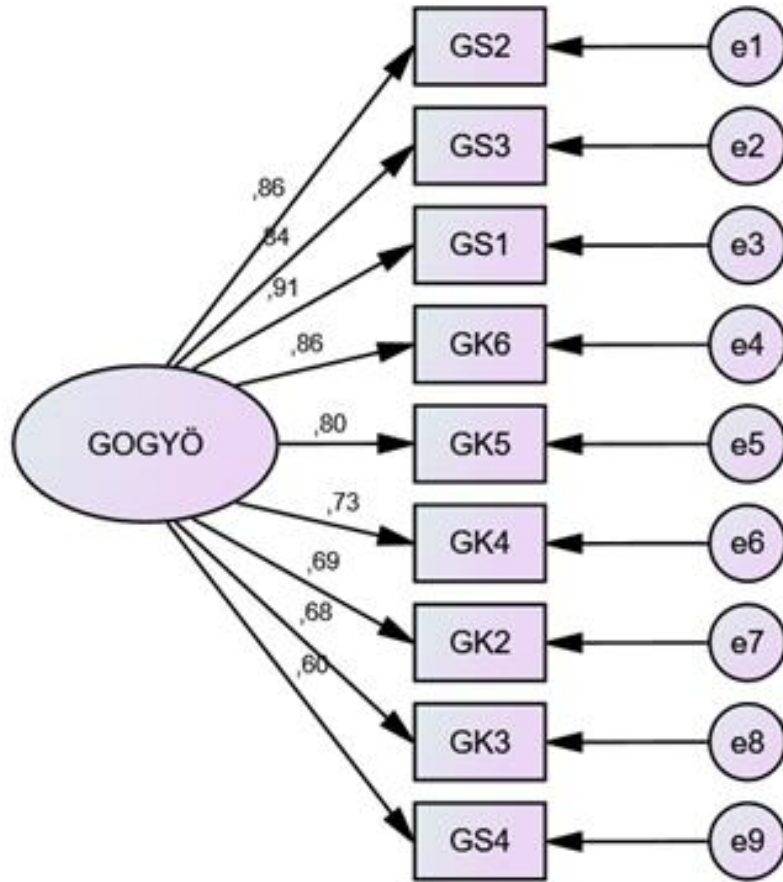
Tablo 5. Görev Olarak Gönüllülük Yükümlülüğü Ölçeği (GOGYÖ)'nin Faktör Yapısı ve Faktör Yükleri

n=237 Madde no	Madde İçerik	GOGYÖ	Faktörlerin Açıkladığı Varyans (%)
Madde 1	Gönüllülük faaliyetlerimden dolayı kendimi stres altında hissederim.	0.893	
Madde 2	Gönüllülük faaliyetlerimden dolayı kendimi tükenmiş hissederim.	0.873	
Madde 3	Gönüllülük faaliyetlerimden dolayı bunalmış hissederim.	0.860	
Madde 4	Gönüllü olmak için nelerden vazgeçmek zorunda olduğumu düşündüğümde gücüme gider.	0.855	% 63.41
Madde 5	Gönüllü olarak harcadığım zamana sık sık öfkelenirim.	0.792	
Madde 6	Gönüllü olabilmek için sık sık başka şeylere hayır demek zorunda kalırım.	0.770	
Madde 7	Gönüllülük yapmak istediğim diğer etkinliklere katılmamı engeller.	0.726	
Madde 8	Gönüllülük faaliyetlerim beni yapacağım diğer şeylerden kısıtlar.	0.707	

Madde 9	Gönüllülük faaliyetlerim esnasında kendimi baskı altında hissedirim.	0.657
----------------	--	-------

Principal Axis Factoring

Tablo 5'te GOGYÖ'ye ait faktör analizi sonuçları yer almaktadır. Buna göre 237 gönüllü ile gerçekleştirilen faktör analizi sonuçları incelendiğinde maddelerin faktör yük değerlerinin ".65 ile .89" arasında değiştiği görülürken; maddelerin açıkladığı varyans %63.41 olarak belirlenmiştir. Bu sonuçlar GOGYÖ'nün 9 maddelik tek faktörlü yapıyı ortaya çıkardığını göstermektedir. GOGYÖ'nün 9 maddelik tek faktörlü yapısının doğrulanması amacı ile Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) yapılmıştır. Analiz sonuçlarının yorumlanmasında literatürde yer alan (Schumacher ve Lomax, 1996; Schermelleh, Engel ve Moosbrugger, 2003) genel kabul görmüş uyum indeksleri dikkate alınmıştır. GOGYÖ'ye ait yol diagramı, uyum indeksleri ile genel kabul görmüş uyum indeksleri Şekil 2 ve Tablo 6'da sunulmuştur.

Şekil 2. GOGYÖ'nün yol diagramı

Tablo 6. GOGYÖ'nün uyum indeksleri ile standart uyum İndeksleri

	Mükemmel Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	GOGYÖ Uyum İndeksleri
x ² /sd	0-3	3-5	2.84

RMSEA	0.00 ≤ RMSEA ≤ 0.05	0.05 < RMSEA ≤ 0.10	0.8
GFI	0.90 ≤ GFI ≤ 1.00	0.85 ≤ GFI < 0.90	0.95
CFI	0.95 ≤ CFI ≤ 1.00	0.90 ≤ CFI < 0.95	0.98
NFI	0.95 ≤ NFI ≤ 1.00	0.90 ≤ NFI < 0.95	0.97
TLI	0.90 ≤ TLI ≤ 1.00	0.85 ≤ TLI < 0.90	0.96
AGFI	0.90 ≤ AGFI ≤ 1.00	0.85 ≤ AGFI < 0.90	0.88

Not: N = 193. sd = Serbestlik Derecesi, χ^2 = Ki Kare, CFI: Comparative fit index, GFI: Goodness-of-fit index, AGFI: Adjusted goodness-of-fit; RMSEA: Root mean square error of approximation; TLI: Tucker-Lewis Index; NFI: Normed fit index.

Tablo 6'da GOGYÖ'nün uyum indeksleri ile tabloda yer alan standart uyum indeksleri karşılaştırıldığında GOGYÖ'ye ilişkin değerlerin mükemmel uyum ile kabul edilebilir uyum değeri arasında olduğu görülmektedir. Ayrıca GOGYÖ'ye ait faktör yük değerleri incelendiğinde 0.60 ile 0.91 arasında değiştiği belirlenmiştir. Bu sonuçlar GOGYÖ'nün 9 maddelik azaltılmış madde sayısı tek faktörlü yapıyı desteklediği ve gönüllüler için tek faktörlü yapısının Türk örneğinde doğrulandığı belirlenmiştir. Ayrıca GOGYÖ'nün madde-toplam korelasyonları, Açıklanan Ortalama Varyans (AVE) ile Yapı Güvenirliği (CR) değerleri Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7. Görev Olarak Gönüllülük Yükümlülüğü Ölçeğinin (GOGYÖ) madde-toplam korelasyonları AVE ve CR değerleri

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	AV E	C R
M 1	1	0.865 **	0.721 **	0.566 **	0.586 **	0.579 **	0.562 **	0.531 **	0.278 **	0.793 **		
M 2		1	0.639 **	0.554 **	0.520 **	0.496 **	0.578 **	0.525 **	0.422 **	0.782 **		
M 3			1	0.581 **	0.712 **	0.619 **	0.630 **	0.588 **	0.436 **	0.818 **		
M 4				1	0.693 **	0.756 **	0.681 **	0.683 **	0.498 **	0.808 **		
M 5					1	0.782 **	0.741 **	0.747 **	0.575 **	0.856 **	.61	.93
M 6						1	0.788 **	0.786 **	0.561 **	0.852 **		
M 7							1	0.876 **	0.714 **	0.884 **		
M 8								1	0.715 **	0.862 **		
M 9									1	0.698 **		

**P<0.01

Tablo 7’de GOGYÖ’ye ait madde-toplam korelasyon katsayılarının 0.69 ile 0.88 arasında değiştiği görülmektedir. GOGYÖ’nün yakınsak (convergent) geçerliliği için Excel programında formül yardımı hesaplanan AVE değerinin 0.61, CR değerinin 0.93 olduğu belirlenmiştir. GOGYÖ’ye ilişkin bu değerler incelendiğinde AVE değerinin ve CR değerinin referanslar değerler içerisinde olması GOGYÖ’ye ilişkin ölçüm modelinin yakınsak geçerliliğe sahip olduğunun kanıtı niteliindedir.

Güvenirlik

GOGYÖ’nün güvenilirlik analizleri için Cronbach Alpha değerine bakılırken; Split-Half güvenilirliği için bir formül yardımı ile hesaplama yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 8. Dokuz maddelik GOGYÖ’nün Cronbach Alpha ve Split-Half güvenilirlik değerleri, madde numaraları ve içerikleri

	Madde Numaraları ve İçerikleri	Spearman-Brown	Guttman	Cronbach Alpha (α)
Görev Olarak Gönüllülük Yükümlülüğü Ölçeği (GOGYÖ)	(1) Gönüllülük faaliyetlerimden dolayı kendimi stres altında hissedirim.	0.94	0.94	0.93
	(2) Gönüllülük faaliyetlerimden dolayı kendimi tükenmiş hissedirim.			
	(3) Gönüllülük faaliyetlerimden dolayı bunalmış hissedirim.			
	(4) Gönüllü olmak için nelerden vazgeçmek zorunda olduğumu düşündüğümde gücüme gider.			
	(5) Gönüllü olarak harcadığım zamana sık sık öfkelenirim.			
	(6) Gönüllü olabilmek için sık sık başka şeylere hayır demek zorunda kalırım.			
	(7) Gönüllülük yapmak istediğim diğer etkinliklere katılmamı engeller.			
	(8) Gönüllülük faaliyetlerim beni yapacağım diğer şeylerden kısıtlar.			
	(9) Gönüllülük faaliyetlerim esnasında kendimi baskı altında hissedirim.			

α : Dokuz maddelik GOGYÖ’nün Cronbach Alpha (α) değeri

Tablo 8’de GOGYÖ’ye ait Cronbach Alpha katsayısının 0.93 olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda GOGYÖ’nün Cronbach Alpha katsayısının referans değerler içerisinde olması ölçüm aracının güvenilir olarak kabul edilebileceğini göstermektedir. Ayrıca GOGYÖ’nün hesaplamalar sonucunda Spearman-Brown değeri 0.94 ve Guttman değeri 0.94 olarak belirlenmiş ve bu değerler bize ölçüm güvenilir olduğunu göstermektedir.

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışma kapsamında Gallant ve diğerleri (2017) tarafından geliştirilen Bağlılık Olarak Gönüllülüğe Yükümlülük Ölçeği (BOGYÖ) ve Görev Olarak Gönüllülüğe Yükümlülük Ölçeği’nin (GOGYÖ) Türk kültürü için geçerlilik ve güvenilirliğinin uygulanması amaçlanmıştır. Özgün formunda Bağlılık Olarak Gönüllülüğe Yükümlülük Ölçeği 18 madde

ve 4 alt boyut; Görev Olarak Gönüllülüğe Yükümlülük Ölçeği ise 14 madde ve 3 alt boyuttan oluşmaktadır. Güncel çalışma iki aşamada gerçekleştirilmiş olup, 237 katılımcılı örneklem grubundan oluşmuştur.

İlk çalışmada öncelikle BOGYÖ'nün yapı geçerliliğini belirlemek için Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) yapılmıştır. Faktör analizi sonuçları incelendiğinde Bağlılık Olarak Gönüllülüğe Yükümlülük Ölçeği'nin 9 maddelik tek faktörlü yapıyı ortaya çıkardığını göstermektedir. BOGYÖ'nün 9 maddelik tek faktörlü yapısının doğrulanması amacı ile Doğrulamalı Faktör Analizi (DFA) yapılmıştır. BOGYÖ'nün uyum indeksleri ile standart uyum indeksleri karşılaştırıldığında BOGYÖ'ye ilişkin değerlerin mükemmel uyum ile kabul edilebilir uyum değeri arasında olduğu görülmektedir. Ayrıca BOGYÖ'ye ait faktör yük değerleri incelendiğinde .50 ile .86 arasında değiştiği belirlenmiştir. Bu sonuçlar BOGYÖ'nün 9 maddelik azaltılmış madde sayısı tek faktörlü yapıyı desteklediği ve gönüllüler için tek faktörlü yapısının Türk örneğinde doğrulandığı belirlenmiştir. BOGYÖ'ye ait Cronbach Alpha katsayısının 0.89 olduğu görülmektedir. İç tutarlılık güvenilirliği için Cronbach Alpha katsayısının 0.70 ve üzerinde olmasının ölçüm aracının güvenilirliği için yeterli olarak kabul edilebileceği bildirilmiştir (Büyüköztürk, 2010). Çalışmada BOGYÖ'nün Cronbach Alpha katsayısının referans değerler içerisinde olması ölçüm aracının güvenilir olarak kabul edilebileceğini göstermektedir.

Görev Olarak Gönüllülük Yükümlülüğü Ölçeğinin (GOGYÖ) psikometrik özelliklerinin incelenmesinde birinci çalışmada gerçekleştirilen aşamalar takip edilerek başlanmıştır. Bu doğrultuda öncelikle madde analizi yapılmış ve ölçeğin her bir maddesine ilişkin korelasyon değerleri incelenmiştir. Buna göre 237 gönüllü ile gerçekleştirilen faktör analizi sonuçları incelendiğinde maddelerin faktör yük değerlerinin “.65 ile .89” arasında değiştiği görülürken; maddelerin açıkladığı varyans %63,41 olarak belirlenmiştir. Bu sonuçlar GOGYÖ'nün 9 maddelik tek faktörlü yapıyı ortaya çıkardığını göstermektedir. GOGYÖ'nün 9 maddelik tek faktörlü yapısının doğrulanması amacı ile Doğrulamalı Faktör Analizi (DFA) yapılmıştır. GOGYÖ'nün uyum indeksleri ile standart uyum indeksleri karşılaştırıldığında GOGYÖ'ye ilişkin değerlerin mükemmel uyum ile kabul edilebilir uyum değeri arasında olduğu görülmektedir. Ayrıca GOGYÖ'ye ait faktör yük değerleri incelendiğinde .60 ile .91 arasında değiştiği belirlenmiştir. Bu sonuçlar GOGYÖ'nün 9 maddelik azaltılmış madde sayısı tek faktörlü yapıyı desteklediği ve gönüllüler için tek faktörlü yapısının Türk örneğinde doğrulandığı belirlenmiştir.

Gönüllülük çalışmaları alanındaki ölçme araçları incelendiğinde ise; Cnaan ve Goldberg (1991) tarafından literatür taraması ve içerik analizi yoluyla uyarlanmış 28 maddelik “Gönüllü Motivasyonu Ölçeği” geliştirildiği görülmektedir. Ölçme aracı gönüllü motivasyonları üzerine kapsamlı bir literatür taramasına dayandırıldığı ve gönüllülerin motivasyonlarını ölçmeyi amaçladığı belirtilmektedir. Farrell ve diğerleri (1998) ise gönüllü motivasyonu, doyumu ve yönetimi üzerine yaptıkları çalışmada “Özel Etkinlik Gönüllü Motivasyonu Ölçeğini” geliştirmiş olup, gönüllü motivasyonu boyutları arasında bağlılık kavramını da incelemişlerdir. Clary ve diğerleri (1998) ise gönüllü motivasyonu faktörlerini işlevsel analiz teorisi ile ele alırken, bireylerin eylemlerini başlatan, yönlendiren ve sürdüren faktörlerin anlaşılabilir motivasyonel açıdan bireylerin neden gönüllü olduğunu araştırmaktadır. Çalışma farklı örneklem grupları ile gerçekleştirilmiş olup, “İşlevsel Gönüllü Envanteri” geliştirilmiş ve gönüllü motivasyonunu; değerler, anlama, ego gelişimi, kariyer, sosyal ve ego koruma faktörleriyle incelemişlerdir. Bir başka çalışmada Giannoulakis ve diğerleri (2008) “Olimpiyat Gönüllüleri Motivasyon Ölçeği”ni geliştirerek olimpiik, amaç ve egoistik şeklinde motivasyon

boyutları altında incelemiştir. Bang ve Chelladurai (2009) ise uluslararası spor organizasyonlarına katılım gösteren gönüllülerin motivasyonel faktörlerinin belirlenmesi amacıyla, gönüllüler ile yaptıkları çalışmalar sonucunda “Uluslararası Spor Organizasyonları İçin Gönüllü Motivasyonları Ölçeğini” geliştirmişlerdir. Ölçeğin spesifik olarak uluslararası spor organizasyonlarındaki gönüllü motivasyonunu ölçmek üzere geliştirilmiş olduğu vurgulanır. Ölçeğin Türk kültürüne uyarlaması ise Fişne ve Karagöz (2016) tarafından gerçekleştirilmiştir.

Uluslararası ve ulusal alan yazın serbest zaman kavramı ve gönüllülük çalışmaları açısından incelendiğinde, çalışmaların ve ölçme araçlarının motivasyon ve doyum kavramları üzerinde yoğunlaştığı söylenebilir. Gönüllülük kavramının serbest zaman kavramı ile yakından ilişkisini vurgulayan çalışmalar da mevcuttur (Downward ve Hallman, 2020; Er ve Güzel Gürbüz, 2021). Ancak gönüllülük kavramında değinilen özgür seçim ve zorlanma hissi olmaması durumunun aksine (Ardahan, 2015; Rojek, 2005:23; Cuskelly, Hoye ve Auld, 2006:5; Van Til, 1988; Henderson, 1984), gönüllülüğün yükümlülük hissine de sahip olabileceğini gösteren çalışmalar da bulunmaktadır (Stebbins, 1996; Cnaan, Handy ve Wadsworth, 1996; Holmes, Smith ve Locktone-Binney, 2010). Bu doğrultuda çalışmanın serbest zaman ve gönüllülük çalışmaları dahilinde belirtilen yönleriyle gönüllülük davranışının yükümlülük, bağlılık ve görev kavramlarıyla ilişkisi adına ulusal alan yazına önemli iki ölçme aracıyla katkı yapacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Ardahan, F. (2015). Ciddi boş zaman faaliyeti olarak gönüllülük: AKUT örneği. *III. Rekreasyon Araştırmaları Kongresi Bildiri Kitabı*, 40-53.
- Bang, H. & Chelladurai, P. (2009). Development and validation of the volunteer motivations scale for international sporting events (VMS-ISE). *International Journal of Sport Management and Marketing*, 6(4), 332-350. <https://doi.org/10.1504/IJSMM.2009.030064>
- Bang, H. & Ross, S. D. (2009). Volunteer motivation and satisfaction. *Journal of Venue and Event Management*, 1(1), 61-77.
- Buchanan, T. (1985). Commitment and leisure behavior: A theoretical perspective. *Leisure Sciences*, 7(4), 401-420.
- Büyüköztürk, Ş. (2011). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı: İstatistik, Araştırma Deseni, Spss Uygulamaları ve Yorum*. Ankara: Pegem Yayınevi, 181.
- Cattell, R.B. (1978). *The scientific use of factor analysis*. New York: Plenum Press.
- Clary, E. G., Snyder, M., Ridge, R. D., Copeland, J., Stukas, A. A., Haugen, J. & Miene, P. (1998). Understanding and assessing the motivations of volunteers: a functional approach. *Journal of personality and social psychology*, 74(6), 1516-1530. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.74.6.1516>
- Cnaan, R. A., Handy, F., & Wadsworth, M. (1996). Defining who is a volunteer: Conceptual and empirical considerations. *Nonprofit and voluntary sector quarterly*, 25(3), 364-383.

- Comrey, A.L., & Lee, H.B. (1992). *A first course in factor analysis*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Cox, R. H., Martens, M. P., & Russell, W. D. (2003). Measuring anxiety in athletics: the revised competitive state anxiety inventory-2. *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 25(4), 519-533.
- Cuskelly, G., & Harrington, M. (1997). Volunteers and leisure: Evidence of marginal and career volunteerism in sport. *World Leisure & Recreation*, 39(3), 11-18.
- Cuskelly, G., Hoye, R., & Auld, C. (2006). *Working with volunteers in sport: Theory and practice*. Routledge.
- Downward, P., Hallmann, K. & Rasciute, S. (2020). Volunteering and leisure activity in the United Kingdom: A longitudinal analysis of males and females. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 49(4), 757-775. <https://doi.org/10.1177/0899764020901815>
- Er, B & Güzel Gürbüz, P. (2021). Uluslararası Spor Organizasyonlarında Gönüllü Motivasyonu ile Serbest Zaman Doyum Düzeyi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Spor Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 152-172. <https://doi.org/10.25307/jssr.906958>
- Fabringer, L.R., Wegener, D.T., MacCallum, R.C. & Strahan, E.J. (1999). Evaluating the use of exploratory factor analysis in psychological research. *Psychological Methods* 4, 272-299.
- Farrell, J. M., Johnston, M. E. & Twynam, G. D. (1998). Volunteer motivation, satisfaction, and management at an elite sporting competition. *Journal of Sport Management*, 12(4), 288-300. <https://doi.org/10.1123/jsm.12.4.288>
- Fişne, M. & Karagöz, Y. (2016). Uluslararası spor organizasyonları için gönüllü motivasyonları ölçeği'nin Türkçe'ye uyarlanması. *Spor Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 1-16. <https://doi.org/10.25307/jssr.271322>
- Fornell, C., & Larcker, D. F. (1981). Structural equation models with unobservable variables and measurement error: Algebra and statistics. *Journal of Marketing Research*, 18(3):382-388. DOI: <https://doi.org/10.2307/3150980>.
- Gallant, K. A. (2011). Feelings of obligation related to volunteering as serious leisure within a communitarian framework. *Doctor of Philosophy Thesis, University of Waterloo*.
- Gallant, K., Smale, B., & Arai, S. (2017). Measurement of feelings of obligation to volunteer: The obligation to volunteer as commitment (OVC) and obligation to volunteer as duty (OVD) scales. *Leisure Studies*, 36(4), 588-601.
- Giannoulakis, C., Wang, C.-H. & Gray, D. (2008). Measuring volunteer motivation in mega sporting events. *Event Management*, 11(4), 191-200. <https://doi.org/10.3727/152599508785899884>
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2009). *Multivariate data analysis*. NJ: Prentice Hall.

- Haski-Leventhal, D. (2009). Altruism and volunteerism: The perceptions of altruism in four disciplines and their impact on the study of volunteerism. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 39(3), 271-299.
- Haski-Leventhal, D., Paull, M., Young, S., MacCallum, J., Holmes, K., Omari, M., ... & Alony, I. (2020). The multidimensional benefits of university student volunteering: Psychological contract, expectations, and outcomes. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 49(1), 113-133.
- Henderson, K. (1984). Volunteerism as leisure. *Journal of Voluntary Action Research*, 13(1), 55-63.
- Henderson, K. A., & Presley, J. (2003). Globalization and the values of volunteering as leisure. *World Leisure Journal*, 45(2), 33-37.
- Karakoç, F. Y., & Dönmez, L. (2014). Ölçek geliştirme çalışmalarında temel ilkeler. *Tıp Eğitimi Dünyası*, 13(40), 39-49.
- Kline, P. (1994). *An easy guide to factor analysis*. New York: Routledge.
- Kline, R. B. (2013). *Exploratory and confirmatory factor analysis*. In; *Applied Quantitative Analysis in Education and the Social Sciences*. New York: Routledge.
- Kürkçü Akgönül, E. Yavaş Tez, Ö. & Aras, D. (2021). Revize edilmiş yarışma durumluk kaygı envanteri-2'nin Türkçe versiyonunun geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Avrasya Spor Bilimleri ve Eğitim Dergisi*, 3(1), 61-80.
- Lepp, A. (2009). Leisure and obligation: An investigation of volunteer tourists' experience at Kenya's Taita Discovery Center. *Journal of Leisure Research*, 41(2), 253-260.
- Lockstone-Binney, L., Holmes, K., Smith, K., & Baum, T. (2010). Volunteers and volunteering in leisure: Social science perspectives. *Leisure Studies*, 29(4), 435-455.
- Loehlin, J.C. (1998). *Latent variable models: An introduction to factor, path, and structural analysis* (3rd ed.). Mahwah, NJ: Erlbaum.
- McDonald, R.P. (1985). *Factor analysis and related methods*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Preacher, K. J. & MacCallum, R.C. (2002). Exploratory factor analysis in behavioral genetics research: Factor recovery with small sample sizes. *Behavior Genetics*, 32(2), 153-161.
- Rojek, C. (2005). Leisure theory. *Principles and Practice*. New York.
- Schermelleh, E. K. & Moosbrugger, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures. *Methods Of Psychological Research Online*, 8 (2): 23-74.
- Schumacher, R. E. & Lomax, R. G. (1996). *A Beginner's Guide to Structural Equation Modeling*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.

- Stebbins, R. A. (1996). Volunteering: A serious leisure perspective. *Nonprofit and voluntary sector quarterly*, 25(2), 211-224.
- Stebbins, R. A. (2000a). Obligation as an aspect of leisure experience. *Journal of Leisure Research*, 32(1), 152-155. (A)
- Stebbins, R. A. (2000b). Antinomies in volunteering–choice/obligation, leisure/work. *Society and Leisure*, 23(2), 313-324.
- Stebbins, R. A. (2005). Project-based leisure: theoretical neglect of a common use of free time. *Leisure Studies*, 24(1), 1-11. <https://doi.org/10.1080/0261436042000180832>.
- Stebbins, R. A. (2007). *Serious leisure: A perspective for our time (Vol. 95)*. New Brunswick, New Jersey: Transaction Publishers
- Stebbins, R. (2014). *Careers in serious leisure: From dabbler to devotee in search of fulfilment*. London: Palgrave Macmillan.
- Stebbins, R. A. (2015). *Leisure and the motive to volunteer: Theories of serious, casual, and project-based leisure*. Springer.
- Tabachnick, B.G., & Fidell, L.S. (2001). *Using multivariate statistics (4th ed.)*. Boston: Allyn & Bacon.
- Van Til, J. (1988). *Mapping the third sector: Voluntarism in a changing social economy*. New York: The Foundation Center.
- Yavaş, V. & Tez, Ö. Y. (2021). Kentsel hava taşımacılığı kabul ve kullanım modeli: Bir ölçek geliştirme çalışması. *Journal of Aviation Research*, 3(2), 279-298.

Bağlılık Olarak Gönüllülük Yükümlülüğü Ölçeği		(1) kesinlikle katılmıyorum	(2) çoğunlukla katılmıyorum	(3) kısmen katılmıyorum	(4) ne katılıyorum ne katılmıyorum	(5) kısmen katılıyorum	(6) çoğunlukla katılıyorum	(7) kesinlikle katılıyorum
1	Gönüllülüğüm konusunda tutkulu hissederim.							
2	Gönüllülük benim için tatmin edici bir deneyimdir.							
3	Gönüllülük potansiyelime ulaşmama yardımcı olur.							
4	Gönüllü olmaktan zevk alırım.							

Bağlılık Olarak Gönüllülük Yükümlülüğü ve Görev Olarak Gönüllülük Yükümlülüğü Ölçekleri Türk Kültürü Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması

5	Gönüllü olarak çalışmam benim için çok şey ifade eder.							
6	Gönüllü faaliyetlerime oldukça bağlıyım.							
7	Gönüllü olduğum organizasyondaki kişilere kendimi yakın hissedirim.							
8	Gönüllü olduğum amaca güçlü bir bağ hissedirim.							
9	Gönüllülük benim için ödüllendiricidir.							
Görev Olarak Gönüllülük Yükümlülüğü Ölçeği		(1) kesinlikle katılmıyorum	(2) çoğunlukla katılmıyorum	(3) kısmen katılmıyorum	(4) ne katılıyorum ne katılmıyorum	(5) kısmen katılıyorum	(6) çoğunlukla katılıyorum	(7) kesinlikle katılıyorum
1	Gönüllülük faaliyetlerimden dolayı kendimi stres altında hissedirim.							
2	Gönüllülük faaliyetlerimden dolayı kendimi tükenmiş hissedirim.							
3	Gönüllülük faaliyetlerimden dolayı bunalmış hissedirim.							
4	Gönüllü olmak için nelerden vazgeçmek zorunda olduğumu düşündüğümde gücüme gider.							
5	Gönüllü olarak harcadığım zamana sık sık öfkelenirim.							
6	Gönüllü olabilmek için sık sık başka şeylere hayır demek zorunda kalırım.							
7	Gönüllülük yapmak istediğim diğer etkinliklere katılmamı engeller.							
8	Gönüllülük faaliyetlerim beni yapacağım diğer şeylerden kısıtlar.							
9	Gönüllülük faaliyetlerim esnasında kendimi baskı altında hissedirim.							

İç Girişimcilik ile Yenilik Yönelimi Arasındaki İlişki^a

Ayşe Efe^b Canan Yıldırım^{c,d}

Özet

Araştırmada devlet üniversitesinde görev yapmakta olan öğretim üyelerinin iç girişimcilik ve yenilik yönelimi arasındaki ilişkileri incelenmek istenmiş olup, iç girişimcilik ve alt boyutları ile yenilik yönelimi arasındaki ilişkiler tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca demografik değişkenler ile iç girişimcilik ve yenilik yönelimi arasındaki farklılıklar saptanmaya çalışılmıştır. Araştırmanın amacı kapsamında Karabük Üniversitesi'ndeki 280 öğretim üyesinden anket aracılığı ile veriler toplanmıştır. Toplanan verilerin analizleri için Bağımsız Örneklem T-Testi, Tek Yönlü ANOVA ve Pearson Korelasyon yöntemlerinden yararlanılmıştır. Araştırmanın temel hipotezi olan iç girişimcilik ve yenilik yönelimi arasında ilişkinin olduğu savı istatistiksel olarak kanıtlanamamıştır. İç girişimcilik ve yenilik yönelimi arasında ilişkinin demografik değişkenlere göre farklılaştığına yönelik oluşturulan hipotezler de istatistiki açıdan kısmen kanıtlanmıştır.

Anahtar Kelimeler

Girişimcilik
İç Girişimcilik
Yenilik Yönelimi
Yönetim

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 09.03.2022
Kabul Tarihi: 23.12.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1085404

The Relationship between Intrapreneurship and Innovation Orientation

Abstract

In the research, it was aimed to investigate the relations between intrapreneurship and innovation orientation of faculty members working at a state university, and the relations between internal entrepreneurship and its sub-dimensions and innovation orientation were tried to be determined. Furthermore, the differences between demographic variables, intrapreneurship and innovation orientation were attempted to be defined. Within the scope of the research, data were collected from 280 faculty members at Karabuk University through a questionnaire. Independent Sample T-Test, One-Way ANOVA and Pearson Correlation methods were employed for the analysis of the collected data. The claim that there is a relationship between intrapreneurship and innovation orientation, which is the main hypothesis of the research, could not be proved statistically. The hypothesis that the relationship between intrapreneurship and innovation orientation differs according to demographic variables has also been partially proven statistically.

Keywords

Entrepreneurship
Intrapreneurship
Innovation Orientation
Management

About Article

Received: 09.03.2022
Accepted: 23.12.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1085404

^a İlgili araştırma Karabük Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir. Proje Numarası: KBÜBAP-21-YL-022. Bu çalışma Ayşe Efe'nin Dr. Öğr. Üyesi danışmanlığında "İç Girişimcilik ile Yenilik Yönelimi Arasındaki İlişki" adlı Yüksek Lisans Tezinden üretilmiştir.

^b Yüksek Lisans Öğrencisi, Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, ORCID numarası: 0000-0001-8869-3128

^c İletişim Yazarı: cananyildiran@karabuk.edu.tr

^d Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi, İşletme Fakültesi, ORCID numarası: 0000-0001-8245-197x

Giriş

Örgütü başarılı kılmada proaktiflik, yaratıcılık ve risk almak yeterli değildir. Örgütlerin başarılı sayılabilmeleri için girişimcilik davranışını destekleyecek kültüre ve uygun bir yapıya sahip olmaları gerekmektedir. Girişimciliğin ilkelerinde risk alma, yaratıcılık ve başarı arzusu ile değişim güdüsü bulunmaktadır (Zhao, 2005, s. 27). Girişimciler düşüncelerini uygulamada iletişim becerilerini kullanmaktadırlar (Altnay, 2005, s. 407). Örgütlerin yenilikçiliğe önem vermeleri, varlıklarını devam ettirebilmeleri ve rekabetçi üstünlüklerini koruyabilmeleri için yenilik yapmaları büyük bir gerekliliktir. Girişimci örgütlerin, girişimci olmayan örgütler ile kıyaslamaları yapıldığında fırsatları daha iyi değerlendirdikleri, yaptıkları yeniliklerin avantajını kullanabildikleri söylenebilir. Kamu/Özel girişimcilik, özel ve kamu girişimcilik ayrımı sermayenin kime ait olduğu ile saptanmaktadır. Sermayenin tamamı girişimcilik faaliyeti yürüten özel kişiye ait ise özel girişimcilik, kamuya ait ise kamu girişimciliği olarak adlandırılmaktadır (Erbir, 2020, s. 82). Kamu girişimciliği topluma hizmet edebilmek adına kamudan aldığı yetkileri, kamu tarafından sunulan hizmet ve kaynakları kamu yararına kullanan girişimcilik türüdür (Göçmen, 2007, s. 21). Sosyal fayda sağlamak temel amacıdır (Demircan, 2008, s. 37-38). İç girişimci örgüt içindeki bir fikri, yenilik yapma ve risk alma yöntemiyle karlı bir ürüne dönüştürmeyi sorumluluk kabul eden kişidir (Gürel, 2012, s. 58). İç girişimci ile girişimci arasındaki fark, iç girişimciler yeniliği çalışmakta oldukları örgüt için yaparken, girişimciler kendileri için yapmaktadırlar.

Yenilik; ekonomi, sosyoloji, tarih, teknoloji, politika, mühendislik ve eğitim çalışmalarının önemli konularındandır. Yenilik kavramı, hayatın içinde her zaman bulunması sebebi ile güncel bir konudur ve bu konuda yapılan araştırmaların da her geçen gün arttığı söylenebilmektedir. Yeniliğin, artan çevresel belirsizliğin ve rekabetin var olduğu iş dünyasında örgütlerin rekabet avantajı sağlayabilmeleri ve bu avantajı sürdürülebilmeleri için olmazsa olmaz olduğu görülmektedir. Yenilik, yararlı ve orijinal fikirlerin sadece üretilmesi değil aynı zamanda o fikirlerin uygulamaya geçirilmesini de içermektedir (Reuveni ve Vashdi, 2015, s. 683). Yenilik, kurumların amaçlarını gerçekleştirmelerinde ve topluma hizmet etmelerinde önemli rol oynamaktadır. 21. yüzyılda teknolojinin gelişmesi ile eğitim sektörünün de bu gelişmelerden oldukça etkilendiği görülmektedir. Bu durumda örgütlerin hem bilgi toplumuna hem de dijitalleşmeye uyumlanmasında yenilik olgusunun önemli bir unsur olduğu ifade edilmektedir. Dünya ekonomilerindeki küreselleşmiş örgütlerin, küresel boyutta geliştirdikleri yenilikçi yaklaşım ve teknoloji kullanımı rekabet etme gücünü ellerinde tutmalarına olanak sağlamaktadır. Mikro açıdan bakıldığında bile görülen yoğun rekabet, kurumların yeniliğe, teknolojiye ve dijital dönüşüme yatırım yapmalarını ve yeteneklerini geliştirmelerini zorunlu hale getirmektedir. Eğitim sektöründe de gelişmekte olan teknolojik faaliyetler sebebi ile eğitim kurumlarının da yenilik yapmalarının ve araştırma ve geliştirmeye daha çok kaynak ayırmalarının gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Eğitim sektöründe gerçekleştirilecek yenilikler, bireylerin gelişimini ve performansını arttıracaktır. Bu durumun uzun vadeli sonucu ise ekonomik bağlamda olumlu bir çıktı olacağı belirtilmelidir. Bu makale, iç girişimcilik ile yenilik yönelimi arasındaki ilişkisi üzerine nicel bir araştırmayı kapsamaktadır. Makale şu şekilde ilerlemektedir; ilk olarak, girişimcilik ve iç girişimcilik hakkında mevcut literatür gözden geçirilmektedir. Ardından, yenilik yönelimi hakkında mevcut literatür gözden geçirilmektedir. Metodoloji ve bulgular bölümlerinde ise, araştırma kapsamında oluşturulan modele ve hipotezlere yer verilip, yapılan analizlerin sonuçları yer almaktadır.

Girişimcilik ve İç Girişimcilik

1880 yılında üretim faktörlerinin dördüncüsü olarak kabul edilen girişimciliğin (Bilge ve Bal, 2012, s. 132; Çelik ve Akgemci, 2007, s. 25), teknolojik gelişmeyi ve ekonomik büyümeyi sağlayan en önemli unsurlardan biri olduğu söylenmektedir (Ming, 2013, s. 450; Mohamad, Ramayah, Puspowarsito, Natalisa ve Saerang, 2011, s. 7). Girişimcilik, bireyin örgüt içinde veya bağımsız şekilde ekonomik başarı elde etmek, fırsat yakalamak ve yeni bir değer yaratmak için yakaladığı fırsatı değerlendirebilme kapasitesi ve motivasyonu olarak tanımlanabilmektedir (Serhateri ve Coşkun, 2006, s. 111). Girişimcilik, geçmişte kar elde etme amacıyla kendi işini kurmak ve büyütme olarak tanımlanırken; artık günümüzde fırsatları değerlendirmek, yenilikleri yakalamak, risk almak ve bunları hayata geçirmek olarak tanımlanmaktadır (Bozkurt, 2011, s. 5). O halde, girişimciliğin yeni vizyon belirlemek, karşılaşılan fırsatları keşfetme ve riskleri değerlendirme aşamalarını kapsayan; yenilikçiliğin, özerklik, risk alma ve proaktiflik ile sağlanan bir olgu olduğu ifade edilebilir (Nasution, Mavondo, Matanda ve Ndubisi, 2011, s. 337; Smith, Rees ve Murray, 2016, s. 193). Ayrıca, her bireyde girişimcilik olgusunun mevcut olduğu söylenebilir (Fidan ve Çiftçi, 2010, s. 58). Örgütü başarılı kılmada proaktiflik, yaratıcılık ve risk almak yeterli değildir. Örgütlerin başarılı sayılabilmeleri için girişimcilik davranışını destekleyecek kültüre ve uygun bir yapıya sahip olmaları gerekmektedir. Üniversiteler, girişimci bireyleri desteklemek, donatmak belki de girişimci bireylerin eksik olan cesaretlerini sağlamak ve onlara girişimcilik ruhunu aşlamak için etkili ve önemli örgütlerden birisidir (Fidan, Yıldırım ve Ercan, 2019, s. 190).

Girişimcilik türlerini kurumsal girişimcilik, sosyal girişimcilik, kamu/özel girişimcilik ve iç girişimcilik olarak dört ana başlıkta toplamak mümkündür. Bunun yanı sıra alan yazında birçok girişimcilik türünün de mevcut olduğu belirtilmelidir. Bunlar; profesyonel girişimcilik, girişimci girişimcilik, fırsat girişimciliği, yenilikçi girişimcilik, takipçi girişimcilik, yaratıcı girişimcilik, teknik girişimcilik, çevreci girişimcilik olarak sınıflandırılmaktadır (Kanbur, 2015, s. 34-35). Gerçekleştirilen araştırma çerçevesinde iç girişimcilik incelenmektedir.

İç girişimcilik, bir örgütün iş kollarını geliştirmesi (Antoncic ve Hisrich, 2003, s. 19); yeni ürün geliştirmeye önem vermesi (Zahra, 1993, s. 323); çalışanları inovasyona ve yeniliğe teşvik etmesi (Zahra, 1991, s. 262); rakiplerini geçecek, rekabetçi tavrı sergilemesi (Antoncic ve Hisrich, 2001, s. 499) olarak görülebilir. İç girişimciliğe sahip olan birey sahip olduğu deneyim aracılığı ile yenilikleri fırsata çevirebilir ve hatta yenilikçiliğe karşı proaktif tavrı sergileyebilir (Antoncic ve Antoncic, 2011, s. 591). İç girişimcilik "bir örgütte karlı fırsatları belirlemek ve yeni pazar fırsatlarını araştırmak amacıyla kaynakların bir araya getirilmesi, üretilmesi ve satışın başlatılması süreci" olarak ifade edilirken; başka bir tanımda "mevcut olan ve işleyen örgüt içindeki girişim ve risk" olarak da açıklanmaktadır (Çetin, 2011, s. 70). İç girişimcilik, örgütlerin ekonomik katkı oluşturma, yenilikçi girişimler gerçekleştirme ve yeni olanaklar kullanabilme gerekliliğidir (Parker, 2011, s. 19). İç girişimcilikle ilgili yapılan çalışmalarda, çalışanların iç girişimcilik için; örgütte mevcut olan kaynaklarla fırsatların araştırılması, fırsatları elde edebilmek için sınırların dışına çıkılması, yeni bir organizasyon oluşturulması, örgüt içinde inovasyon ve yenilik çalışmalarının desteklenmesi olarak tanımlandığı ifade edilebilir (Antoncic ve Hisrich, 2003, s. 9; Zahra, 1991, s. 260; Sharma ve Chrisman, 1999, s. 99).

İç girişimcilikte, fırsatların takip edilmesi, kaynakların kontrol edilmesi, daha fazla değer sağlanması, örgütün performansını artıracak yeniliklerle sonuçlanan fırsatlar yakalaması, gönüllü risk almasının örgütler için önemli olduğu vurgulanmaktadır (İbrahimoglu ve Ugurlu, 2013, s. 105). İç girişimciliğin önemli bir unsuru olarak örgütlerin performanslarını

yeniden canlandırılması ve iyileştirilmesi akademik olarak kabul görmüştür (Antoncic, 2007, s. 309). Ülkelerin iktisadi olarak kalkınabilmesi, örgütlerin hayatta kalabilmesi, performanslarını yükseltebilmesi, amaçlarına ulaşabilmesi, sürdürülebilir rekabet avantajı sağlayabilmesi için iç girişimcilik önemli bir husustur. Ayrıca bu süreçlerde çalışanlar motive edilmeli ve kendilerini gerçekleştirebilmeleri için de çalışanların desteklenmesi gerekliliği vurgulanmaktadır (Hitt, Ireland, Camp ve Sexton, 2001, s. 484; Karabayır, Gülşen, Çiftçi ve Muzaffar, 2012, s. 70; Sun ve Pan, 2009, s. 277; Zahra, Filatotchev ve Wright, 2009, s. 248). Teknolojinin gelişmesi ve değişmesi sonucunda örgüt çevresinde oluşan belirsizlik ve karmaşıklık örgütlerin başarısını etkilemektedir. Örgütlerin hem başarılı olabilmeleri hem de rekabet üstünlüğü sağlayabilmeleri risk almalarına, yenilikçi olmalarına, özerk olmalarına ve proaktif davranmalarına bağlı olduğu ifade edilmektedir (Farahmand, Tagizadeh ve Kheirandish, 2011, s. 1222; Fitzsimmons, Douglas, Antoncic ve Hisrich, 2005, s. 18; Covin ve Slevin, 1988, s. 77; Altuntaş ve Dönmez, 2010, s. 49; Bouchard ve Basso, 2011, s. 221; Felicio, Rodrigues ve Caldeirinha, 2012, s. 1718). Günümüzde teknolojinin gelişmesi, inovasyonun hızlanması, rekabetin artması ile birlikte geleneksel örgütlenme yöntemlerine duyulan güven azalmıştır. Bu sebeple çalışanların beceri seviyelerinin yükseltilmesi gibi unsurları içeren girişimcilik davranışlarının sadece örgütün üst yönetimine bırakılması yeterli değildir (Wakkee, Elfring & Monaghan, 2010, s. 4). Lumpkin ve Dess (1996), iç girişimciliğin boyutlarını içerdiği davranışlara ve eylemlere göre şu şekilde sıralamıştır; yenilikçilik, özerklik, öngörüçülük, risk alma ve rekabetçiliktir. Irwin (2000) ve Yamada (2004) ise beşinci boyut olan rekabetçiliğin risk alma boyutu içerisinde yer aldığını ve rekabetçilik boyutu yerine içerdiği iş birliği sebebiyle bireysel ağ geliştirme boyutunu savunmuşlardır. Çetin (2011)'e göre, bu sayede iç girişimciler, bireysel sosyal ağlar ile hem bilgi transferi hem de yaşayabilecekleri zorluklara karşı destek bulabilecekleri noktalar oluşturacaklardır. İç girişimciliğin boyutları ise kısaca şu şekilde açıklanmaktadır. İç girişimciliğin yenilikçilik boyutu, örgütlerin yeni teknoloji ve uygulamaları benimseyerek, sahip oldukları teknolojilerin ötesine geçebilmek için göstermiş oldukları çabaların toplamıdır (Lumpkin ve Dess, 1996, s. 146). İç girişimciliğin proaktiflik boyutu ise, hızla değişim gösteren çevre koşullarına ayak uydurabilmek için çevrede meydana gelebilecek talepleri ve değişimleri öngörerek, olası taleplere ve değişimlere rakiplerden daha önce cevap verebilen öncü ve aktif bir yapıya sahip örgüt davranışdır (Onay, 2015, s. 99-100). İç girişimciliğin bir diğer boyutu olan risk alma boyutunda ise, rekabetin, yenilikçiliğin ve girişimin temelinde risk almanın en önemli bir unsur olduğu ifade edilmektedir (Antoncic ve Hisrich, 2001, s. 499). Risk alma hem girişimciliğin hem de iç girişimciliğin boyutu olarak kabul edilmektedir. İç girişimciliğin araştırma kapsamındaki son boyutu olan özerklik boyutu ise, bireyin veya ekibin ortaya koyduğu bir vizyonu, düşünceyi veya fikri uygulamada bağımsız olarak hareket etmesidir. Çalışanların özgür hissetmelerine ve kendilerine verilen yetkileri korkusuzca kullanmalarına imkân tanımaktır. Fırsatları takip ederken, kendi kendini yönetebilme olanağı ve arzusu olduğu belirtilmektedir (Lumpkin ve Dess, 1996, s. 140; İbrahimoglu ve Uğurlu, 2013, s. 106).

İç girişimcilik yeni teknoloji, hizmet ve ürün geliştirilerek, değişen şartlara bağlı kalınarak mevcut süreç ve kaynaklarda değişiklik yapma, risk alma, kendini yenileme, yeni işlere atılma gibi birçok farklı etkinliği kapsamaktadır. Örgütün bu etkinlikleri başarılı şekilde uygulayabilmesi ve iç girişimcilikten yararlanabilmesi için iç ve dış çevre koşullarından desteklenmesi gerekmektedir (Akdoğan ve Cingöz, 2006, s. 53). İç girişimciliği etkileyen faktörler, örgüt içi çevresiyle bağlantılı içsel ve dışsal özelliklerini içeren örgütsel faktörler ve örgütün dış çevresi ile bağlantılı özellikleri barındıran çevresel faktörler olarak yer almaktadır.

Bu faktörlere bağlı çalışmalarda örgütün performansı, iç girişimciliğe bağlı değişken olarak yer almaktadır (Ağca ve Kurt, 2007, s. 100; Antoncic ve Hisrich, 2004, s. 524). Literatürde örgütsel faktörlerin, örgüt yapısı, büyüklük, risk alma, etkili iletişim, yönetsel destek, biçimsel kontroller, liderlik, örgüt kültürü, örgütsel değerler, örgüt için kaynak kullanımı ve gerekli kaynağın sağlanması olarak ifade edildiği görülmektedir. Dış çevredeki değişimlerden bütün örgütler etkilenmektedir. Örgütlerin iç girişimciliği üzerinde etkili olan dış çevre faktörleri; yeni ürünlere talep, endüstri yaşam seyri, algılanan endüstri büyümesi, teknolojik fırsatlar, olumsuz çevre koşulları, dinamizm olarak ifade edilebilir (Covin ve Slevin, 1991; Antoncic, 2007; Antoncic ve Hisrich, 2004; Zahra, 1991; Zahra ve Garvis, 2000).

Yenilik Yönelimi

Yenilik, bir örgüt veya endüstri için yeni kabul edilen değişikliklerin üretilmesi ve bunların benimsenmesidir (Lai, Yusof ve Kamal, 2016, s. 325). Yenilik bir bilginin ya da fikrin faydalı uygulamalar haline gelmesini sağlayan yöntemlerden oluşmaktadır (Erkiletlioğlu, 2013, s. 3).

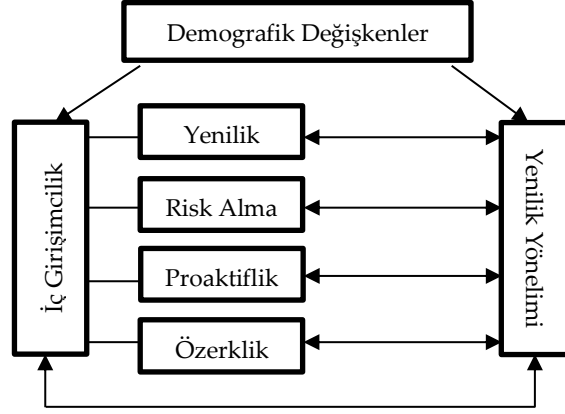
Yenilik, bir ülke ekonomisinin gelişmesi ve refah seviyesinin artması için önemli olan unsurlardan biridir. Modern toplumların gelişmesinin, belli düzeyde bilgi birikimi oluşturabilmesi ve ürettikleri bilgileri üniversite-sanayi iş birliği ile ekonomiye aktararak verimlilik artışı sağlayabilmesine bağlı olduğu görülmektedir. Araştırma kurumlarında üretilen bilgilerin yine bu kurumlar aracılığı ile ticarileştirilip ekonomiye sunulması, ülkelerin refah gücünün artmasında en önemli hamlelerden biri olarak kabul edilmektedir (Robin ve Schubert, 2013, s. 152). Bilindiği gibi küreselleşme nedeni ile örgütler, artık dünyadaki tüm örgütlerle zorunlu bir rekabet halindedirler. Rekabetin yüksek olduğu çevre içinde yaşamını sürdürmek isteyen örgütlerin ise rekabet edilebilirliği devam ettirebilmek için yenilik olgusunu öncelikleri arasında bulundurmaları gerekmektedir (Erbektaş, Burmaoğlu ve Nişancı, 2016, s. 124).

Girişimciler açısından yenilik ise, değişiklikleri fark etmek için bir araç, öğrenilen ve uygulanan bir disiplin olarak görülmektedir (Drucker, 2002, s. 5). Bu bağlamda yeniliğin girişimciliğin temel faaliyetleri ve önemli unsurlarından biri olduğu ifade edilmektedir (Covin ve Miles, 1999, s. 50; Kelley, Peters ve O'Connor, 2009). Yenilik yönelimi, çalışanları yeniliğe teşvik etmek için belirli yönetim tekniklerinin geliştirilmesi olarak nitelendirilmektedir. Yenilik yönelimi ile örgütün kültür yapısı, stratejisi ve örgütteki her türlü görevin yapılmasında yeniliği etkileyen süreçleri kapsamaktadır (Bektaş ve Durna, 2007, s. 418). Örgütlerde yenilik yönelimi üzerine yapılan çalışmaların birçoğunda yenilik hareketi etkinlik, orijinallik ve özgünlük boyutunda ele alınmaktadır. Özgünlük, örgüt içindeki sorunları çözmeye yönelik, önceden denenmemiş çözüm odaklı yaklaşımların geliştirilmesi ya da çözüm için gerekli olan yeni süreç, hizmet ve ürün oluşturulması şeklinde nitelendirilirken, özgünlük içerisinde orijinallik ve etkinlik kişilerin fikir üretme gayretleri sonucunda, problem çözmeye yönelik mücadelelerini de kapsayan önemli kriterler olarak ele alınmaktadır (Aydın ve Çakar, 2014, s. 82). Yenilik yönelimine sahip örgütlerin yeniliğin gerçekleştirilmesinde, yeni ürün ve hizmetleri, yeni usul ve yöntemleri izlemesinde diğer örgütlere göre daha esnek yapı ve kültüre sahip olduğu görülmektedir (Tidd ve Bessant, 2021).

Yöntem

Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Araştırmanın modeli Şekil 1.'de görülmektedir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Araştırma kapsamında iç girişimcilik ile yenilik yönelimi arasındaki ilişkinin tespit edilmesi amacıyla oluşturulan sorular; iç girişimcilik ile yenilik yönelimi arasında anlamlı bir ilişki var mıdır? İç girişimcilik demografik değişkenlere göre farklılaşmakta mıdır? Yenilik yönelimi demografik değişkenlere göre farklılaşmakta mıdır? şeklindedir. Araştırma soruları doğrultusunda hipotezler oluşturulmuştur.

Alan yazında iç girişimcilik ve yenilik/inovasyon arasındaki ilişkiyi kapsayan araştırmaların çok fazla olduğu görülmektedir. Yapılmış olan araştırmaların çok olmasının, konunun öneminin ve değerinin bir göstergesi olduğu söylenebilir. Ergün, Bulut, Alpkan ve Çakar (2004) tarafından yapılan araştırmada iç girişimcilik ve inovasyon arasındaki ilişki incelenmiş olup, iç girişimciliğin inovasyon performansını etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Lassen, Gertsen ve Riis (2006) tarafından yapılan araştırmada iç girişimcilik ve radikal inovasyon arasında pozitif bir ilişki olduğu saptanmıştır. Gapp ve Fisher (2007) tarafından yapılan araştırmada inovasyonun iç girişimci takımlar aracılığı ile gerçekleştirilebileceği öngörülmüş ve bu durum hizmet ve ürün sektöründe doğrulanmıştır. İnovasyonun belirleyicisinin iç girişimcilik olduğu tespit edilmiştir. Bulut ve Yılmaz (2008) tarafından yapılan araştırmada iç girişimciliğin inovasyon performansı üzerindeki etkisi tespit edilmiş olup, inovasyon performansının; proaktiflik ve inovatiflik boyutlarının pozitif yönde etkilendiği, risk alma ve rekabetçi girişkenlik boyutlarının ise etkilenmediği saptanmıştır. Larsson (2010) tarafından yapılan araştırmada yüksek yenilikçilik performansına sahip olan firmaların iç girişimcilik faaliyetlerinin daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Arslan (2012) tarafından yapılan araştırmada iç girişimcilik ve inovasyon arasında pozitif ilişki olduğu varsayımından hareketle, iç girişimciliğin inovasyonun öncüsü olduğu istatistiksel olarak kabul edildiği ve varsayımın doğrulandığı görülmüştür. Kayalar ve Arslan (2016) tarafından yapılan araştırmada iç girişimcilik eğilimi ve inovasyon performansı arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Küreselleşen dünyada, dijitalleşme ve enformasyonun etkileri sadece özel sektörde görülmemekte aynı şekilde eğitim sektörü ve kamu sektöründe de varlığını hissettirmektedir. Artan rekabet genel olarak kurumsal performansı baz alsa da özelde bireysel performansın aracılığı ile kurumların amaçlarına ve hedeflerine ulaşılmaktadır. Hem çağa uyum sağlamak hem de modern eğitim ve öğretim araçlarını kullanabilmek ve fayda sağlamak için bireylerin iç girişimciliklerinin desteklenmesinin yenilik yönelimine katkıda bulunacağı açıktır. İç girişimcilik ve yenilik yönelimi alanlarında yapılan araştırmalar her iki

kavramı bağımsız süreçler olarak ele almaktadır. Literatürde iç girişimcilik ve yenilik yönelimi arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalar konusunda bir boşluk olduğu görülmektedir. Buradan hareket ile iç girişimcilik ve yenilik yönelimi arasındaki ilişkiye yönelik tasarlanan hipotez;

H₁: İç Girişimcilik ile Yenilik Yönelimi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_{1a}: İç girişimciliğin yenilik boyutu ile yenilik yönelimi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_{1b}: İç girişimciliğin risk alma boyutu ile yenilik yönelimi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_{1c}: İç girişimciliğin proaktiflik boyutu ile yenilik yönelimi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_{1d}: İç girişimciliğin özerklik boyutu ile yenilik yönelimi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₂: İç Girişimcilik demografik değişkenlere (cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim durumu, unvan, kurumdaki hizmet süresi, iş hayatında çalışma süresi ve bilim alanı) göre farklılaşmaktadır.

H₃: Yenilik Yönelimi demografik değişkenlere (cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim durumu, unvan, kurumdaki hizmet süresi, iş hayatında çalışma süresi ve bilim alanı) göre farklılaşmaktadır.

Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Araştırma evrenini, Karabük Üniversitesi'nde görev yapmakta olan öğretim üyeleri oluşturmaktadır. Bu kapsamda Karabük Üniversitesi'nde 2021 yılı itibari ile 804 öğretim üyesinin görev yaptığı belirlenmiştir. Çalışma kapsamında örneklem belirlenirken kolayda örnekleme yönteminden yararlanılmıştır. Analiz için gerekli olan örneklem büyüklüğü 278 olarak hesaplanmıştır (Coşkun, Altunışık ve Yıldırım, 2019, s. 164). Anket 647 kişiye e-posta şeklinde ve elden ulaştırılmıştır. 287 kişiden geri dönüş alınırken, 7 anket analize uygun şekilde doldurulmadığı için çalışma dışında bırakılmıştır. Böylece analiz için uygun olan anket sayısı 280'dir.

Veri Toplama Araçları ve Analizi

Araştırmanın amacı kapsamında analiz edilecek verilerin toplanması için anket yöntemi seçilmiştir. Anket formunda katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin 8 soru ifadesi, iç girişimcilik ölçeği kapsamında 21 soru ifadesi ve son olarak yenilik yönelimi ölçeği kapsamında 6 soru ifadesi yer almaktadır. İlgili anket aracılığı ile Karabük Üniversitesi'nde görev yapmakta olan öğretim üyelerinden Eylül-Aralık 2021 tarihleri arasında veriler toplanmış bulunmaktadır. Araştırmada kullanılacak anketin uygulanabilirliğine ilişkin gerekli izinlerin alınabilmesi için Karabük Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'na gerekli başvuru yapılmış olup, E-78977401-050.02.04-16463 sayılı karar ile anketin uygulanabilir olduğuna karar verilmiştir. Anket formu online olarak Google form üzerinden anket linki paylaşılmıştır. Lakin geri dönüşlerin az olması sebebi ile basılı olarak elden dağıtılmıştır. Toplanan verileri analiz etmek için istatistik paket programı kullanılmıştır. Araştırma kapsamında verilerin analizinde Frekans Analizi, Pearson Korelasyon Analizi, Bağımsız Örneklem T-testi ve Tek Yönlü ANOVA testi kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçekler, Naktiyok (2004) tarafından geliştirilen iç girişimcilik ölçeği; Calantone, Çavuşgil ve Zhao (2002) tarafından geliştirilen ve Bican (2020) tarafından Türkçe'ye çevrilen yenilik yönelimi ölçeğidir.

Bulgular

Demografik Değişkenlere Ait Bulgular

Araştırma kapsamındaki katılımcıların demografik değişkenlerine göre (cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim durumu, unvan, kurumdaki hizmet süresi, iş hayatında çalışma süresi ve bilim alanı) dağılımları yer almaktadır.

Tablo 1. Cinsiyet Değişkenine Göre Dağılım

Cinsiyet	F	%
Erkek	177	63,2
Kadın	103	36,8
Toplam	280	100,0

Tablo 1’de görüldüğü üzere cinsiyet değişkenine göre katılımcıların dağılımları %63,2’si erkek ve %36,8 kadın şeklindedir.

Tablo 2. Medeni Durum Değişkenine Göre Dağılımlar

Medeni Durum	F	%
Bekar	63	22,5
Evli	217	77,5
Toplam	280	100,0

Tablo 2’de görüldüğü üzere medeni durum değişkenine göre katılımcıların dağılımları %22,5’i bekar ve %77,5’i evli şeklindedir.

Tablo 3. Yaş Değişkenine Göre Dağılımlar

Yaş	F	%
23 ve altı	4	1,4
24-30	54	19,3
31-40	134	47,9
41-50	61	21,8
51 ve üstü	27	9,6
Toplam	280	100,0

Tablo 3’te görüldüğü üzere yaş değişkenine göre katılımcıların dağılımları %1,4’ü 23 yaş ve altı, %19,3’ü 24-30 yaş aralığı, %47,9’u 31-40 yaş aralığı, %21,8’i 41-50 yaş aralığı, %9,6’sı ise 51 yaş ve üstü şeklindedir.

Tablo 4. Eğitim Seviyesi Değişkenine Göre Dağılımlar

Eğitim Seviyesi	F	%
Lisans	13	4,6
Yüksek Lisans	43	15,4
Doktora	224	80,0
Toplam	280	100,0

Tablo 4’te görüldüğü üzere eğitim seviyesi değişkenine göre katılımların dağılımları %4,6’sı lisans, %15,4’ü yüksek lisans ve %80,0’ı ise doktora şeklindedir.

Tablo 5. Unvan Değişkenine Göre Dağılımlar

Unvan	F	%
Arş. Gör.	75	26,8
Arş. Gör. Dr.	16	5,7
Dr. Öğr. Üyesi	118	42,1
Doç. Dr.	42	15,0
Prof. Dr.	29	10,4
Toplam	280	100,0

Tablo 5'te görüldüğü üzere unvan değişkenine göre katılımcıların dağılımları %26,8 araştırma görevlisi, %5,7'si araştırma görevlisi doktor, %42,1'i doktor öğretim üyesi, %15,0'ı doçent doktor ve %10,4'ü ise profesör doktor şeklindedir.

Tablo 6. Kurumdaki Hizmet Süresi Değişkenine Göre Dağılımlar

Kurumdaki Hizmet Süresi (yıl)	F	%
1 ve altı	29	10,4
2-5	78	27,9
6-9	87	31,1
10-13	67	23,9
14-17	8	2,9
18 ve üstü	11	3,9
Toplam	280	100,0

Tablo 6'da görüldüğü üzere kurumdaki hizmet süresi değişkenine göre katılımcıların dağılımları %10,4'ü 1 yıl ve altı, %27,9'u 2-5 yıl aralığı, %31,1'i 6-9 yıl aralığı, %23,9'u 10-13 yıl aralığı, %2,9'u 14-17 yıl aralığı ve %3,9'u 18 yıl ve üstü şeklindedir.

Tablo 7. İş Hayatında Çalışma Süresi Değişkenine Göre Dağılımlar

İş Hayatında Çalışma Süresi (yıl)	F	%
1 ve altı	8	2,9
2-8	73	26,1
9-15	120	42,9
16-22	36	12,9
23-29	32	11,4
30 ve üstü	11	3,9
Toplam	280	100,0

Tablo 7'de görüldüğü üzere iş hayatında çalışma süresi değişkenine göre katılımcıların dağılımları %2,9'u 1 yıl ve altı, %26,1'i 2-8 yıl aralığı, %42,9'u 9-15 yıl aralığı, %12,9'u 16-22 yıl aralığı, %11,4'ü 23-29 yıl aralığı ve %3,9'u 30 yıl ve üstü şeklindedir.

Tablo 8. Bilim Alanı Değişkenine Göre Dağılımlar

Bilim Alanı	F	%
Fen Bilimleri	142	50,7
Sağlık Bilimleri	38	13,6
Sosyal Bilimleri	100	35,7
Toplam	280	100,0

Tablo 8’de görüldüğü üzere bilim alanı değişkenine göre katılımcıların dağılımları %50,7’si fen bilimleri, %13,6’sı sağlık bilimleri ve %35,7’si sosyal bilimler şeklindedir.

Güvenilirlik Analizi

Araştırma kapsamında kullanılan iç girişimcilik ve yenilik yönelimi ölçeklerinin güvenilirlikleri Cronbach’s Alpha katsayısı kullanılarak test edilmiştir. Hesaplanan katsayı 0 ile 1 arasında değerler almaktadır. Sözü edilen değerler; $0 \leq \alpha \leq 0.40$ ise ölçek güvenilir değildir; $0.40 \leq \alpha \leq 0.60$ ise ölçek düşük güvenilirdir; $0.60 \leq \alpha \leq 0.80$ ise ölçek oldukça güvenilirdir; $0.80 \leq \alpha \leq 1$ ise ölçek yüksek düzeyde güvenilirdir (Uzgören, 2012, s. 54).

Tablo 9. Ölçeklerin Güvenilirlik Değerleri

Ölçek	İfade Sayısı	Cronbach’s Alpha
İç Girişimcilik	21	0,898
- Yenilik alt boyutu	8	0,811
- Risk Alma alt boyutu	4	0,800
- Proaktiflik alt boyutu	5	0,672
- Özerklik alt boyutu	4	0,763
Yenilik Yönelimi	6	0,938

Tablo 9’da görüldüğü üzere iç girişimcilik ölçeği için Cronbach’s Alpha değeri 0,898 ve yenilik yönelimi ölçeği için Cronbach’s Alpha değeri 0,938 olarak saptanmıştır. İç girişimcilik ölçeğinin; yenilik alt boyutu Cronbach’s Alpha değeri 0,811; risk alt boyutu Cronbach’s Alpha değeri 0,800; proaktif alt boyutu Cronbach’s Alpha değeri 0,672 ve özerklik alt boyutu Cronbach’s Alpha değeri 0,763’tür. Analiz sonucunda iki ölçeğin ve iç girişimcilik ölçeğinin alt boyutlarının değerlerinin 0,60’tan daha yüksek olduğu görülmektedir. Böylece araştırma kapsamında kullanılan ölçeklerin geçerli olan güvenilirliği sağladığı tespit edilmiştir.

Korelasyon Analizleri

İç girişimcilik ile yenilik yönelimi ve iç girişimciliğin alt boyutları (yenilik, risk alma, proaktiflik, özerklik) ile yenilik yönelimi arasındaki ilişki incelenmektedir. Korelasyon, değişkenler arasındaki ilişkinin derecesini belirlemek amacı ile kullanılan istatistik yöntemlerdendir. Değişik şekillerde hesaplanan ve değişik amaçlar için kullanılan farklı isimler alan korelasyon katsayıları bulunmaktadır. Değişkenler oransal ya da aralıklı ölçekle elde edilmiş ve normal dağılıma uygunluk gösteriyorsa Pearson korelasyon analizi yapılmaktadır (Çolak, 2014). Araştırmada veriler normal dağılıma sahip olduğu için Pearson korelasyon analizi kullanılmaktadır. Pearson korelasyon katsayısı r ile gösterilmektedir. Korelasyon katsayısı, ilişkinin olmadığı durumda 0, kuvvetli ve tam bir ilişkinin olduğu durumlarda 1, ters yönlü tam bir ilişki varsa -1 değerini almaktadır (Kalaycı, 2006). Değişkenler arasında ilişkinin düzeyi ise korelasyon katsayısının 0-0,25 arasında olması durumunda zayıf, 0,50-0,69 arasında olması durumunda orta, 0,70-0,89 arasında olması durumunda kuvvetli ve 0,90-1 arasında olması durumunda çok kuvvetli şeklinde yorumlanabilmektedir (Ural ve Kılıç, 2005, s. 220).

Tablo 10. İç Girişimcilik ve Yenilik Yönelimi Korelasyon İlişkisi

	İç Girişimcilik	Yenilik Yönelimi
İç Girişimcilik	Pearson Korelasyon (r) 0	1
	Sig. (p) ,478	
	N 280	280

Yenilik Yönelimi	Pearson Korelasyon (r)	1	,043
	Sig. (p)		,478
	N	280	280

*. $p < 0,05$ düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 10'da görüldüğü üzere iç girişimcilik ile yenilik yönelimi arasında anlamlı düzeyde bir ilişki bulunamamıştır. Araştırmanın hipotezlerinden olan "*H1*: İç Girişimcilik ile Yenilik Yönelimi arasında anlamlı bir ilişki vardır" hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 11. İç Girişimcilik Yenilik Alt Boyutu ile Yenilik Yönelimi Korelasyon İlişkisi

		Yenilik Alt Boyutu	Yenilik Yönelimi
Yenilik Alt Boyutu	Pearson Korelasyon	1	,106*
	Sig. (p)		,039
	N	280	280
Yenilik Yönelimi	Pearson Korelasyon	,106*	1
	Sig. (p)	,039	
	N	280	280

*. $p < 0,05$ düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 11'de görüldüğü üzere iç girişimciliğin yenilik alt boyutu ile yenilik yönelimi arasında zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Pearson korelasyon katsayısına ($r=0,106$) ilişkin anlamlılık düzeyi $p=0,039 < 0,05$ olarak bulunmuştur. Bu bağlamda araştırmanın hipotezlerinden olan "*H1a*: İç girişimcilik yenilik boyutu ile yenilik yönelimi arasında anlamlı bir ilişki vardır" hipotezi kabul edilmiştir. Araştırma çerçevesinde oluşturulan ve iç girişimciliğin diğer alt boyutları olan risk alma, proaktiflik ve özerklik alt boyutları ise analizler sonucunda yenilik yönelimi ile arasında anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiş olup, ilgili hipotezlerin her biri reddedilmiştir.

Farklılıklara İlişkin Analizler

Araştırma kapsamında katılımcıların iç girişimcilik ve yenilik yöneliminin cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim durumu, unvan, kurumdaki hizmet süresi, iş hayatında çalışma süresi ve bilim alanı değişkenlerine göre farklılıklarına ilişkin analiz sonuçları yer almaktadır. Bu değişkenlere göre farklılaşp farklılaşmadığını tespit etmek için bağımsız örneklem t-testi ve tek yönlü ANOVA testi uygulanmaktadır. İlgili testleri uygulamadan önce tüm demografik değişkenlere Levene testi yapılarak değişkenlerin homojen olarak dağılıp dağılmadığı kontrol edilmiş olup, dağılımların homojen olduğu tespit edilmiştir.

Analizler sonucunda iç girişimciliğin cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim durumu, unvan ve bilim alanı değişkenlerine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı; kurumdaki hizmet süresi ve iş hayatındaki çalışma süresi değişkenlerine göre ise anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Bu sebepten dolayı, araştırma çerçevesinde ilgili değişkenlerden anlamlı farklılıklar gösterenler çalışma kapsamında yer verilmektedir.

Tablo 12. İç Girişimciliğin Kurumdaki Hizmet Süresi Değişkenine Göre Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Varyans Kaynağı	Kareler Top.	df	Kareler Ort.	P
Gruplar Arası	3,486	5	,697	
Grup İçi	79,575	274	,290	,037

İç Girişimcilik ile Yenilik Yönelimi Arasındaki İlişki

Toplam	83,061	279
---------------	--------	-----

*p<0,05 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 12’de görüldüğü üzere katılımcıların iç girişimciliğinin kurumdaki hizmet süresine değişkenine göre anlamlı farklılık tespit edilmiştir (p<0,05). İç girişimciliğin hangi kurumdaki hizmet süresi aralığında anlamlı farklılık gösterdiğinin tespit edilmesi LSD testi uygulanmıştır.

Tablo 13. Kurumdaki Hizmet Süresine Göre Farklılık Analizi

	Kurumdaki Hizmet Süresi (yıl)	Ort. Fark.	Std. S.	p
1 ve altı	2-5	-,26866*	,11721	,023
	6-9	-,15052	,11555	,194
	10-13	-,23023	,11979	,056
	14-17	-,62397*	,21521	,004
	18 ve üstü	-,35558	,19083	,063
2-5	1 ve altı	,26866*	,11721	,023
	6-9	,11814	,08403	,161
	10-13	,03843	,08977	,669
	14-17	-,35531	,20006	,077
	18 ve üstü	-,08691	,17357	,617
6-9	1 ve altı	,15052	,11555	,194
	2-5	-,11814	,08403	,161
	10-13	-,07971	,08759	,364
	14-17	-,47345*	,19910	,018
	18 ve üstü	-,20506	,17245	,235
10-13	1 ve altı	,23023	,11979	,056
	2-5	-,03843	,08977	,669
	6-9	,07971	,08759	,364
	14-17	-,39375	,20159	,052
	18 ve üstü	-,12535	,17532	,475
14-17	1 ve altı	,62397*	,21521	,004
	2-5	,35531	,20006	,077
	6-9	,47345*	,19910	,018
	10-13	,39375	,20159	,052
	18 ve üstü	,26840	,25041	,285
18 ve üstü	1 ve altı	,35558	,19083	,063
	2-5	,08691	,17357	,617
	6-9	,20506	,17245	,235
	10-13	,12535	,17532	,475
	14-17	-,26840	,25041	,285

*. Ortalama fark 0,05 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 13’te görüldüğü üzere LSD testi sonuçlarında iç girişimciliğin kurumdaki hizmet sürelerinden 1 yıl ve altı hizmet süresi grubu ile 2-5 yıl aralığı ve 14-17 yıl aralığı hizmet süresi grubu arasında; 6-9 yıl aralığı hizmet süresi ile 14-17 yıl aralığı hizmet süresi grubu arasında anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir. Gruplar arasındaki anlamlılık derecesini görmek için ortalamalara bakılmıştır. Ortalama puanlar ise Tablo 14’te görülmektedir.

Tablo 14. İç Girişimcilik Kurumdaki Hizmet Süresine (yıl) Göre Ortalama Değerler

Kategori	(X)	Std. S.
1 ve altı	3,4236	,55157
2-5	3,6923	,53605
6-9	3,5742	,55082
10-13	3,6539	,52894
14-17	4,0476	,61931
18 ve üstü	3,7792	,41089

Tablo 14'te görüldüğü üzere kurumdaki hizmet süresi 14-17 yıl aralığı ($X=4,0476$) ve 2-5 yıl aralığı ($X=3,6923$) kurumdaki hizmet süresi gruplarının 1 yıl ve altı ($X=3,4236$) kurumdaki hizmet süresi grubuna göre iç girişimciliğin daha yüksek olduğu, 14-17 yıl aralığı ($X=4,0476$) kurumdaki hizmet süresi grubunun 6-9 yıl aralığı ($X=3,5742$) kurumdaki hizmet süresi grubuna göre iç girişimciliğin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 15. İç Girişimcilik İş Hayatında Çalışma Süresi (yıl) Değişkenine Göre Farklılık Analizi

Varyans Kaynağı	Kareler Top.	df	Kareler Ort.	p
Gruplar Arası	3,602	5	,720	
Grup İçi	79,459	274	,290	,032
Toplam	83,061	279		

* $p<0,05$ düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 15'te görüldüğü üzere katılımcıların iç girişimciliğinin iş hayatındaki çalışma süresi değişkenine göre anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($p<0,05$). İç girişimciliğin hangi iş hayatındaki çalışma süresi aralığında anlamlı farklılık gösterdiğinin tespit edilmesi LSD testi uygulanmıştır.

Tablo 16. İş Hayatında Çalışma Süresi Değişkenine Göre Farklılık Analizi

	İş Hayatında Çalışma Süresi (yıl)	Ort. Fark.	Std. Sapma	p
1 yıl ve altı	2-8	,00522	,20055	,979
	9-15	-,13532	,19664	,492
	16-22	-,22487	,21049	,286
	23-29	-,27232	,21287	,202
	30 ve üstü	,21212	,25023	,397
2-8	1 ve altı	-,00522	,20055	,979
	9-5	-,14054	,07993	,080
	16-22	-,23009*	,10967	,037
	23-29	-,27754*	,11417	,016
	30 ve üstü	,20690	,17417	,236
9-15	1 ve altı	,13532	,19664	,492
	2-8	,14054	,07993	,080
	16-22	-,08955	,10233	,382
	23-29	-,13700	,10714	,202
	30 ve üstü	,34744*	,16965	,042
16-22	1 ve altı	,22487	,21049	,286
	2-8	,23009*	,10967	,037
	9-15	,08955	,10233	,382
	23-29	-,04745	,13084	,717

İç Girişimcilik ile Yenilik Yönelimi Arasındaki İlişki

	30 ve üstü	,43699*	,18552	,019
23-29	1 yıl ve altı	,27232	,21287	,202
	2-8	,27754*	,11417	,016
	9-15	,13700	,10714	,202
	16-22	,04745	,13084	,717
	30 ve üstü	,48444*	,18822	,011
30 ve üstü	1 ve altı	-,21212	,25023	,397
	2-8	-,20690	,17417	,236
	9-15	-,34744*	,16965	,042
	16-22	-,43699*	,18552	,019
	23-29	-,48444*	,18822	,011

*. Ortalama fark 0,05 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 16’da görüldüğü üzere LSD testi sonuçlarında iç girişimciliğin iş hayatında çalışma sürelerinde 2-8 yıl aralığı iş hayatında çalışma süresi grubu ile 16-22 yıl aralığı ve 23-29 yıl aralığı iş hayatında çalışma süresi grubu arasında; 9-15 yıl aralığı iş hayatında çalışma süresi ile 30 yıl ve üstü iş hayatında çalışma süresi grubu arasında; 16-22 yıl aralığı iş hayatında çalışma süresi ile 30 yıl ve üstü iş hayatında çalışma süresi grubu arasında; 30 yıl ve üstü iş hayatında çalışma süresi grubu ile 23-29 yıl aralığı iş hayatında çalışma süresi grubu arasında anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir. Gruplar arasındaki anlamlılık derecesini görmek için ortalamalara bakılmıştır. Ortalama puanlar Tablo 17’de görülmektedir.

Tablo 17. İç Girişimcilik İş Hayatında Çalışma Süresine Göre Ortalama Değerleri

Kategori	Ortalama (X)	Std. S.
1 yıl ve altı	3,5238	,65540
2-8 yıl	3,5186	,57212
9-15 yıl	3,6591	,53974
16-22 yıl	3,7487	,58038
23-29 yıl	3,7961	,36691
30 yıl ve üstü	3,3117	,47493

Tablo 17’de görüldüğü üzere iş hayatında çalışma süresi 23-29 yıl aralığı (X=3,7961) ve 16-22 yıl aralığı (X=3,7487) iş hayatında çalışma süresi gruplarının 30 yıl ve üstü (X=3,3117) iş hayatında çalışma süresi grubuna göre iç girişimcilik daha yüksek olduğu; 23-29 yıl aralığı (X=3,7961) iş hayatında çalışma süresi grubunun 9-15 yıl aralığı (X=3,6591) iş hayatında çalışma süresi grubuna göre iç girişimciliğin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 18. Yenilik Yöneliminin Cinsiyet Değişkenine Göre t-Testi Sonuçları

Kategori	N	(X)	Std. Sapma	t	p
Kadın	103	4,3398	1,39715	-2,12402	,035
Erkek	177	4,7043	1,37764		

*p<0,05 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 18’de görüldüğü üzere yenilik yöneliminin cinsiyet değişkenine göre farklılaştığı ve erkek katılımcıların (ortalama (X)=4,7043; Std. Sapma=1,37764) yenilik yöneliminin kadın katılımcılara (ortalama (X)=4,3398; Std. Sapma=1,39715) göre anlamlı olarak daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (p<0,05). Literatürde yer alan diğer çalışmalarda da benzer bulgulara

ulaşıldığı görülmektedir (Durmaz, 2011; Kanbur, 2015; Alamur, Gümüştekin, Topbaş ve Ataba, 2018).

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Teknolojinin gelişmesi ile değişimin ve sürdürülebilirliğin gerekliliği her geçen gün artmaktadır. Değişimin ise yeni girişimler ve yeni fikirler ile meydana geldiği söylenebilir. İç girişimcilik, girişimcilik kaynaklarını ve çalışanların yenilik, üreticilik duygularını kullanarak örgüt içinde yeni çalışmaların oluşturulması süreci şeklinde ifade edilebilir. Değişen dünya düzenindeki örgütlerin, yeni fikirlere sahip olan, rakipleri ile rekabet edebilen, özgün yeni fikirleri ile karışıklık anında risk alabilen çalışanlara daha fazla ihtiyaç duyduğu görülmektedir. Çalışanların yenilik düzeyleri artıkça iç girişimcilik faaliyetleri artabilir ve bu sayede örgüte katkı sağlayabilirler. Örgütler, çalışanlarının iç girişimciliğini artırabilmek için destek vermelidirler. İç girişimcilik güdüsü yüksek çalışan, çalışma hayatının her anında fırsatları değerlendirebilir. Örgütler, amaçlara ulaşmak ve sürdürülebilir yenilik avantajı sağlamak istiyorsa, çalışanlarının refahını artırabilmeli ve onlara her konuda destek olabilmelidir. Örgütler hem farklılaşmak hem de sürdürülebilir rekabet avantajı sağlamak için sürekli yenilik faaliyetlerinde bulunmalıdırlar. Yeniliğin girişimciliğin önemli öğelerinden biri olduğu görülmektedir. İç girişimcilik ve yenilik yönelimi alanlarında yapılan araştırmalar her iki kavramı bağımsız süreçler olarak ele almaktadır. Literatürde iç girişimcilik ve yenilik yönelimi arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalar konusunda bir boşluk olduğu söylenebilir. İlgili araştırma ile iç girişimcilik ve yenilik yönelimi kavramlarının aynı platformda değerlendirildiği bir araştırma modeli sunulmak istenmiştir. Bu amaçla öğretim üyelerinin, iç girişimcilik ile yenilik yönelimi arasındaki ilişkileri ve her bir kavramın demografik değişkenlere göre de ne düzeyde farklılaşma gösterdiği tespit edilmeye çalışılmıştır.

Araştırmada, katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin bulgular değerlendirildiğinde katılımcıların büyük bir bölümünün erkek olduğu, çoğunun 31-40 yaş aralığında yer aldığı, yarısından fazlasının evli olduğu, büyük oranda doktora eğitim durumuna sahip olduğu, büyük bir kısmın çalışma alanının fen bilimleri olduğu görülmektedir. Katılımcıların iç girişimcilik ve yenilik yönelimleri cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, unvan, kurumdaki hizmet süresi, iş hayatında çalışma süresi ve çalışma alanı değişkenlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı test edilmiştir. İç girişimcilik yenilik alt boyutu ile yenilik yönelimi arasında zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiş ve iç girişimcilik yenilik alt boyutu ile yenilik yönelimi arasında anlamlı bir ilişki vardır hipotezi kabul edilmektedir. Öğretim üyelerinin iç girişimciliğinde yenilik alt boyutunun anlamlı olmasının yeniliklere açık olduklarını göstermektedir. İç girişimcilik demografik değişkenlerden kurumdaki hizmet süresi ve iş hayatında çalışma süresi değişkenine göre farklılaştığı görülmektedir. Çalışma hayatında geçen süre artıkça katılımcıların çalıştığı kurumu sahiplenmesi, iç girişimciliklerinin de artmasına neden olmaktadır. Genel olarak, çalışma süresinin yükselmesine paralel olarak katılımcıların iç girişimcilik seviyelerinin de yükseldiği tespit edilmiştir. Hem kuruma adapte olabilme hem de mesleki deneyim ve yeterlilik ile birlikte bir bütün olarak, bireyin sahip olduğu iç girişimciliğinin ortaya çıkmasına vesile olduğu söylenebilir. Yenilik yöneliminin demografik değişkenlerden cinsiyet değişkenine göre farklılaştığı görülmektedir. Erkek katılımcıların yenilik yönelimi ortalamaları kadın katılımcılara göre anlamlı olarak yüksek olduğu tespit edilmiştir. Literatürde yer alan diğer çalışmalarda da benzer bulgulara ulaşıldığı görülmektedir (Durmaz, 2011; Kanbur, 2015; Alamur vd., 2018). İç girişimcilik risk alma, proaktiflik ve özerklik alt boyutları ile yenilik

yönelimi arasında anlamlı ilişki bulunamamıştır. İç girişimcilik demografik değişkenlerden cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim durumu, unvan ve çalışma alanı değişkenlerine göre farklılaşmadığı görülmektedir. Katılımcıların cinsiyeti, medeni durumu, yaşı, eğitim durumu, unvanı ve çalışma alanı ne olursa olsun iç girişimcilik faaliyetlerinde bulunmalarında bir farklılaşma olmadığı, aynı davranışlar sergiledikleri sonucuna varılmaktadır. Yenilik yönelimi demografik değişkenlerden medeni durum, yaş, eğitim durumu, unvan, kurumdaki hizmet süresi, iş hayatında çalışma süresi ve çalışma alanı değişkenlerine göre farklılaşmadığı görülmüştür.

Araştırmanın temel hipotezi olan “İç Girişimcilik ile Yenilik Yönelimi arasında anlamlı bir ilişki vardır” kabul edilmemiştir. Bu araştırmaya ile katılımcıların iç girişimcilik davranışları ölçülmüş ve bu davranışın yeterli seviyede olmadığı görülmüştür. Yöneticilerin öğretim üyelerinin girişimcilik faaliyetlerini artırmak için faaliyetlerde bulunmalarını eğitim, proje, kongre gibi çalışmalara destek vermeleri önerilebilir. Kurum bazında yenilik yönelimine daha fazla destek verilmesi uygun olacaktır. Kurumun yeniliklerini kurum çalışanlarına adapte edebilmesi önemlidir. Bu araştırmanın eğitim faaliyetinde bulunan diğer kamu kurumlarında yani üniversitelerde yapılması, öğretim üyelerinin iç girişimcilik ve yenilik yönelimlerinin ne seviyede olduğunun tespit edilmesi ve buna göre faaliyetlerde bulunulmasının fayda sağlayacağı söylenebilir. Bu araştırmanın literatürde yapılacak diğer çalışmalar için örnek teşkil edeceği ön görülmektedir. İç girişimcilik ve yenilik yönelimi faaliyetlerinin artırılabilmesi için, kurumun yeni hizmet, ürün, yapı, süreç ve politika üretmesi yolunda yeni fikirlerin oluşturulması ve düzenlenmesi sürecini iyileştirmesi ve geliştirmesi; iç girişimcilik faaliyetinde bulunulması için yöneticilerin takım çalışmasını özendirilmesi, prosedür, politika gibi işlemleri esnetmesi; yenilikçi fikirlerin geliştirilmesi için ise çalışmalara destek verilen ortamların oluşturulması, iş yükünün hafifletilmesi, girişimci çabaların ödüllendirilmesi önerilebilir.

İlgili araştırma sadece Karabük Üniversitesi’nde görev yapan öğretim üyeleri üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın kapsamı genişletilerek kamu ve vakıf üniversiteleri arasında, bölge bazlı faaliyet gösteren üniversitelerde görev yapan öğretim üyeleri üzerinde karşılaştırma yapılması önerilebilir. Aynı kurumda akademik ve idari personel arasında karşılaştırma yapılabilir. Gelecekte yapılacak araştırmalar için idari personel ve öğrenciler üzerinde de yapılması önerilebilir. Bu konuda gerek eğitim kurumlarına gerekse ülke yöneticilerine büyük görevler düşmektedir. Bir ülke, özgür düşüncüyü destekleyen bir ortam oluşturarak yeni girişimcileri cesaretlendireceği gibi mevcut girişimcilerin işlerini kolaylaştırıp, yeni mal ve hizmet üretmelerine, yeni pazarlara açılmalarına ve yeni istihdam alanları açmalarına katkı sağlayarak refah seviyesini yükseltebilir (Fidan, Çetin ve Yurdasever, 2021, s. 507-531). Bireylerin ve kurumların birlikte hareket etmeleri kurumunun hedeflediği vizyona ulaşmasında daha kolay yol almasını sağlayacaktır. Bu anlamda oluşacak kurumsal sinerji daha iyi hizmet sunulmasına da katkı yapacaktır.

Kaynakça

- Ağca, V., & Kurt, M. (2007). İç girişimcilik ve temel belirleyiciler: Kavramsal bir çerçeve. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 29, 83-112.
- Akdoğan, A., & Cingöz, A. (2006). İç girişimciliğe verilen önem düzeyi ve iç girişimciliği etkileyen örgütsel faktörlerin belirlenmesine yönelik Kayseri ilinde bir araştırma. *Uluslararası Girişimcilik Kongresi* (s. 49-82). Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi İktisadi ve İdari Birimler Fakültesi.

- Alamur, B., Gümüştekin, G. E., Topbaş, F., & Ataba, İ. (2018). Determination of intrapreneurship levels of banking employees: Balıkesir provience example. *PressAcademia Procedia*, (7), 362-366.
- Altınay, L. (2005). The intrapreneur role of the development directors in an international hotel group. *The Service Industries Journal*, 25(3), 403-419.
- Altuntaş, G., & Dönmez, D. (2010). Girişimcilik yönelimi ve örgütsel performans ilişkisi: Çanakkale bölgesinde faaliyet gösteren otel İşletmelerinde bir araştırma. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 39(1), 50-74.
- Antoncic, B., & Hisrich, R. D. (2001). Intrapreneurship: Construct refinement and cross-cultural validation. *Journal of Business Venturing*, 16(2), 497-527.
- Antoncic, B., & Hisrich, R. D. (2003). Clarifying the intrapreneurship concept. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 10(1), 7-24.
- Antoncic, B., & Hisrich, R. D. (2004). Corporate entrepreneurship contingencies and organizational wealth creation. *Journal of Management Development*, 23(6), 518-550.
- Antoncic, B. (2007). Intrapreneurship: A comparative structural equation modeling study. *Industrial Management and Data Systems*, 107(3), 309-325.
- Antoncic, J. A., & Antoncic, B. (2011). Employee satisfaction, intrapreneurship and firm growth: A model. *Industrial Management & Data Systems*, 11(4), 589-607.
- Arslan, E. T. (2012). İnovasyon ve iç girişimcilik etkileşimi: Bilişim 500 şirketlerinde bir araştırma (Doktora tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Aydın, E., & Çakar, U. (2014). Ekogirişimcilik ve yaratıcılık ilişkisi: Geri dönüşüm sektörü üzerinde bir araştırma. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(1), 77-89.
- Bican, B. (2020). Kurumsal itibar yönetimi, örgütsel vatandaşlık olgusu ve büyüme performansı ilişkisi: Yenilik yöneliminin aracılık rolü (Doktora tezi, Beykent Üniversitesi, İstanbul). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Bilge, H., & Bal, V. (2012). Girişimcilik eğilimi: Celal Bayar üniversitesi öğrencileri üzerine bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, 131-148.
- Bektaş, Ç., & Durna, U. (2007). Turizm endüstrisinde yenilik yönetimi. Bulu, M., & Erarslan, İ. H. (Ed.), *Sürdürülebilir rekabet avantajı elde Etmede Turizm Sektörü Sektörel Stratejiler ve Uygulamalar içinde* (s.418-426).
- Bouchard, V., & Basso, O. (2011). Exploring the links between entrepreneurial orientation and intrapreneurship in SMEs. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 18(2), 219-231.
- Bozkurt, Ö. Ç. (2011). *Dünyada ve Türkiye’de girişimcilik eğitimi: Başarılı girişimciler ve öğretim üyelerinden öneriler*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Çelik, A., & Akgemci, T. (2007). *Girişimcilik kültürü ve Kobi’ler*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Bulut, Ç., & Yılmaz, C. (2008). Innovative performance impacts of corporate entrepreneurship: An empirical research in Turkey. *Proceedings of Academy of Innovation and Entrepreneurship Conference*, 414-417.
- Calantone, R. J., Çavuşgil, S. T., & Zhao, Y. (2002). Learning orientation, firm innovation capability, and firm performance. *Industrial Marketing Management*, (31), 515-524.
- Coşkun, R., Altunışık, R., & Yıldırım, E. (2019). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri SPSS uygulamalı*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.

- Covin, J. G., & Miles, M. P. (1999). Corporate entrepreneurship and the pursuit of competitive advantage. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 57.
- Covin, J. G., & Slevin, D. P. (1988). The influence of organization structure on the utility of an entrepreneurial top management style. *Journal of Management Studies*, 25(3), 217-231.
- Covin, J. G., & Slevin, D. P. (1991). A conceptual model of entrepreneurship as firm behavior. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 16(1), 7-25.
- Çetin, F. (2011). Örgüt içi girişimcilikte öz yeterlilik algısı ve kontrol odağının rolü. *Business and Economics Research Journal*, 2(3), 69-85.
- Çolak, E. (2014). Korelasyon analizi. Erişim adresi: <http://www.eczfak.anadolu.edu.tr>. (Erişim tarihi: 19.05.2022)
- Demircan, E. S. (2008). Girişimci sıfatıyla devlet: 1982 sonrası Türkiye analizi. *Onsekiz Mart Üniversitesi Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 37-38.
- Drucker, P. F. (2002). The Discipline of Innovation. *Harvard Business Review*.
- Durmaz, I. (2011). Psikolojik güçlendirme algısının iç girişimcilik üzerine etkisi (Doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Erbektaş, C., Burmaoğlu, S., & Nişancı, Z. N. (2016). İnovasyon yönetimi. S. Gürbüz & H. Şeşen (Ed.), *Yönetimde güncel konular* içinde (s. 118-155).
- Erbir, M. (2020). Sağlık kurumları çalışanlarının kurumsal sosyal sorumluluk algıları ve örgütsel vatandaşlık davranışlarının iç girişimcilik düzeylerine etkisi (Doktora tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Ergün, E., Bulut, Ç., Alpkan, L., & Çakar, N. D. (2004). Connecting the link between corporate entrepreneurship and innovative performance. *Global Business and Technology Association*, 259-265.
- Erkiletlioğlu, H. (2013). *Dünya'da ve Türkiye'de Ar-Ge Faaliyetleri*. İstanbul: İş Bankası Ekonomi Yayınları.
- Farahmand, F. N., Tagizadeh, H., & Kheirandish, M. (2011). A strategy formulation model: A model based on the corporate entrepreneurship in industrial firms of Iran. *Australian Journal of Basic and Applied Sciences*, 5(12), 1221-1230.
- Felicio, J. A., Rodrigues, R., & Caldeirinha, V. R. (2012). The effect of intrapreneurship on corporate performance. *Management Decision*, 50(10), 1717-1738.
- Fidan, Y., Çetin, S., & Yurdasever, E. (2021). İşletme lisans öğrencilerinde girişimcilik düşüncesinin değişimi 2005 ve 2020 karşılaştırması. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 506-536.
- Fidan, Y., & Çiftçi, S. (2010). Farklı fakültelerdeki işletme öğrencilerinin girişimciliğe bakışları. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(4), 58-73.
- Fidan, Y., Yıldırım, C., & Ercan, S. (2019). Yabancı uyruklu ve Türkiyeli öğrencilerin girişimcilik eğilimleri. *BMIJ*, 7(1), 190-202.
- Fitzsimmons, J. R., Douglas, E. J., Antoncic, B., & Hisrich, R. D. (2005). Intrapreneurship in Australian firms. *Journal of Australian and New Zealand Academy of Management*, 11(1), 17-27.
- Gapp, R., & Fisher, R. (2007). Developing an intrapreneur-led three-phase model of innovation. *International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research*, 13(6), 330-348.
- Gürel, E. B. (2012). İç girişimcilik: Literatür taraması. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, (6), 56-75.

- Göçmen, S. (2007). İşletmelerde girişimcilik özelliğini destekleyen faktörler: İç girişimcilik (Yüksek lisans tezi, Manisa: Celal Bayar Üniversitesi, Manisa). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Hitt, M. A., Ireland, R. D., Camp, S. M., & Sexton, D. L. (2001). Guest editors' introduction to the special issue strategic entrepreneurship: Entrepreneurial strategies for wealth creation. *Strategic Management Journal*, (22), 479-491.
- Irwin, D. (2000). Seven ages of entrepreneurship. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 7(3), 255-260.
- İbrahimoğlu, N., & Uğurlu, Ö. Y. (2013). KOBİ'lerde iç girişimcilik ve örgüt kültürü ilişkisi: Sektörel bir araştırma. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 31(1), 103-126.
- Kalaycı, Ş. (2006). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Kanbur, E. (2015). Çalışanların bireysel yaratıcılık düzeylerinin iç girişimcilik performansları üzerindeki etkisinde algılanan örgütsel desteğin aracılık rolü (Doktora tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Karabayır, M. E., Gülşen, A. Z., Çıfci, S., & Muzaffar, H. (2012). Melek yatırımcıların yatırım kararlarında girişimci odaklılığın rolü: Türkiye'deki melek yatırımcılar üzerine bir çalışma. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 67(2), 69-93.
- Kayalar, M., & Arslan, E. T. (2016). İç girişimcilik ve inovasyon ilişkisi: Yapısal eşitlik. *Bartın Üniversitesi İİBF Dergisi*, 14(7), 517-542.
- Kelley, D. J., Peters, L., & O'Connor, G. C. (2009). Intraorganizational networking for innovation-based corporate entrepreneurship. *Journal of Business Venturing*, 24(3), 221-235.
- Lai, K. S., Yusof, N., & Kamal, E. M. (2016). Organizational culture of the architectural firm: Acase in a developing country. *International Journal of Construction Management*, 16(3), 197-208.
- Larsson, L. (2010). The outsiders' blessing: Radical innovation through corporate entrepreneurship in small-established firms (Master degree, University of Gothenburg, Sweden). Access address: https://gupea.ub.gu.se/bitstream/handle/2077/22619/gupea_2077_22619_1.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Lassen, A. H., Gertsen, F., & Riis, J. O. (2006). The nexus of corporate entrepreneurship and radical innovation. *Creativity and Innovation Management*, 15(4), 359-372.
- Lumpkin, G. T., & Dess, G. G. (1996). Clarifying the entrepreneurial orientation construct and linking it to performance. *Academy of Management Review*, 22(1), 135-172.
- Ming, L. T. (2013). The likelihood of corporate entrepreneurship in large corporations. *British Journal of Economic, Management and Trade*, 3(4), 442-452.
- Mohamad, O., Ramayah, T., Puspowarsito, H., Natalisa, D., & Saerang, D. P. (2011). Corporate entrepreneurship and firm performance: The role of business environment as a moderator. *The IUP Journal of Management Research*, 10(3), 7-27.
- Naktiyok, A. (2004). *İç girişimcilik*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Nasution, H. N., Mavondo, F. T., Matanda, M. J., & Ndubisi, N. O. (2011). Entrepreneurship: Its relationship with market orientation and learning orientation and as antecedents to innovation and customer value. *Industrial Marketing Management*, (40), 336-345.

- Onay, M. (2015). İç girişimcilik. E. Kaygın, & B. Güven (Ed.), *Girişimcilik: Temel kavramlar, girişimcilik türleri, girişimcilikte Güncel Konular* içinde (s. 87-191). İstanbul: Siyahinci Akademi.
- Parker, S. C. (2011). Intrapreneurship or entrepreneurship? *Journal of Business Venturing*, (26), 19-34.
- Reuveni, Y., & Vashdi, D. R. (2015). Innovation in multidisciplinary teams: The moderating role of transformational leadership in the relationship between professional heterogeneity and shared mental models. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 24(5), 678-692.
- Robin, S., & Schubert, T. (2013). Cooperation with public research institutions and success in innovation: Evidence from France and Germany. *Research Policy*, 42(1), 149-166.
- Sharma, P., & Chrisman, S. J. (1999). Toward a reconciliation of the definitional issues in the field of corporate entrepreneurship. *Entrepreneurship Theory & Practice*, 23(3), 11-27.
- Serhateri, A., & Coşkun, E. (2006). Girişimcilikte elektronik ticaretin önemi. *Bişkek: Uluslararası Girişimcilik Kongresi Bildiri Kitabı*, 111-117.
- Smith, L., Rees, P., & Murray, N. (2016). Turning entrepreneurs into intrapreneurs: Thomas Cook a case-study. *Tourism Management*, (56), 191-204.
- Sun, L. Y., & Pan, W. (2009). Market orientation, intrapreneurship behavior, and organizational performance: Test of a structural contingency model. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 18(2), 274-285.
- Tidd, J., & Bessant, J. (2021). *Managing innovation: Integrating technological, market and organizational change*. UK: John Wiley. 7th Edition.
- Ural, A., & Kılıç, İ. (2005). *Bilimsel araştırma süreci ve SPSS ile veri analizi*. Ankara: Detay Yayınları.
- Uzgören, N. (2012). *Bilimsel araştırmalarda kullanılan temel istatistiksel yöntemler ve SPSS uygulamaları*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Wakkee, I., Elfring, T., & Monaghan, S. (2010). Creating entrepreneurial employees in traditional service sectors: The role of coaching and self-efficacy. *International Entrepreneurship and Management Journal*, (6), 1-21. DOI: 10.1007/s11365-008-0078-z
- Yamada, J. I. (2004). A multi-dimensional view of entrepreneurship: Towards a research agenda on organisation emergence. *Journal of Management Development*, 23(4), 289-320.
- Zahra, S. A. (1991). Predictors and financial outcomes of corporate entrepreneurship: An exploratory study. *Journal of Business Venturing*, 36(6), 259-285.
- Zahra, S. A. (1993). Environment, corporate entrepreneurship, and financial performance: A taxonomic approach. *Journal of Business Venturing*, 8(4), 319-340.
- Zahra, S. A., & Garvis, D. M. (2000). International corporate entrepreneurship and firm performance: The moderating effect of international environmental hostility. *Journal of Business Venturing*, 15(5-6), 469-492.
- Zahra, S. A., Filatotchev, I., & Wright, M. (2009). How do threshold firms sustain corporate entrepreneurship? The role of boards and absorptive capacity. *Journal of Business Venturing*, (24), 248-260.
- Zhao, F. (2005). Exploring the synergy between entrepreneurship and innovation. *International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research*, 11(1), 25-41.

Verimlilik Artışı ve Kamu Harcamaları Arasındaki İlişkinin Balassa Samuelson Hipotezi Çerçevesinde Değerlendirilmesi^a

Umut TEPEKULE^b, Eren ERGEN^{c,d}

Özet

Kamu yatırım harcamaları hükümetler tarafından kullanılan iktisat politikası aracıdır. İktisat politikasının temel hedefi ise refahın arttırılmasıdır. Refah artışının önemli kaynaklarından biri de verimlilik artışıdır. Ülkeler arasındaki refah seviyesi farklılıklarının açıklanmasında verimlilik açıklayıcı bir kriter olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle geçmişte olduğu gibi günümüzde de çözüm aranılan sorunsaldır. Diğer taraftan verimlilik artışı reel efektif döviz kurunu da etkilemektedir. Reel efektif döviz kurunun değerlendirilmesi sonucunda ülke refahının artması nedeniyle konuya yoğun ilgi bulunmaktadır. Bu ilişki Balassa-Samuelson Hipotezi (BSH) olarak anılmaktadır. Çalışmada verimlilik artışı ve kamu yatırım harcamalarının reel efektif döviz kuru ile ilişkisi Türkiye için analiz edilmektedir. Çalışmanın literatüre katkısı yapılan çalışmalardan farklı olarak ilgili modele kamu yatırım harcamalarının dahil edilmesidir. Analizde 1994-2020 dönemi için ARDL modeli kullanılmıştır. İncelenen dönemde Türkiye için Balassa-Samuelson Hipotezinin geçerli olduğu bulunmuştur. Uzun dönemde verimlilikte meydana gelen %1'lik artış reel efektif döviz kurunu %1.77 artırmaktadır. Kamu yatırım harcamalarının da beklentiler doğrultusunda pozitif işarete sahip olduğu görülmektedir.

Evaluation of the Relationship Between Productivity Increase and Public Expenditures in the Framework of Balassa Samuelson Hypothesis

Abstract

Public investment expenditures are the economic policy instrument used by governments. The main objective of economic policy is to increase welfare. One of the important sources of welfare increase is productivity increase. Productivity is used as an explanatory criterion in explaining the differences in welfare levels between countries. For this reason, it is a problem that is sought for a solution today, as it was in the past. There is great interest in the subject due to the increase in the welfare of the country as a result of the appreciation of the real effective exchange rate. This relationship is referred to as the Balassa-Samuelson Hypothesis (BSH). The aim of the study is to analyze the Balassa-Samuelson Hypothesis for Turkey. Unlike other studies, the contribution of the study to the literature is the inclusion of public investment expenditures in the relevant model. The ARDL model was used for the period 1994-2020 in the analysis. In the long run, a 1% increase in productivity increases the real effective exchange rate by 1.77%. It is seen that public investment expenditures also have a positive sign in line with expectations.

Anahtar Kelimeler

Balassa-Samuelson
Verimlilik
Kamu Yatırım Harcaması
Eşbütünleşme

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 06.04.2022
Kabul Tarihi: 23.12.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1099594

Keywords

Balassa-Samuelson
Productivity
Public Investment Expenditure
Cointegration

About Article

Received: 06.04.2022
Accepted: 23.12.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1099594

^a Çalışma herhangi bir sempozyumda/konferansta bildiri olarak sunulmuş ya da bir proje/kurum tarafından desteklenişse bu alanda belirtilmelidir.

^b Dr. Öğr. Üyesi, Pamukkale Üniversitesi/Kınıklı Kampüsü Denizli, ORCID: 0000-0001-7822-546X.

^c İletişim Yazarı: eergen@pau.edu.tr

^d Arş. Gör. Dr., Pamukkale Üniversitesi/Kınıklı Kampüsü Denizli, ORCID: 0000-0002-8756-5148

Giriş

Piyasa ekonomilerinde mal ve hizmet üretiminde kullanılan faktör fiyatları ile döviz kuru arasındaki ilişki yoğun ilgi görmektedir. Nitekim piyasada kaynak dağılımı bu ilişkiye bağlı olarak gerçekleşmektedir. Bu noktada reel efektif döviz kuru politika yapıcılar için yol gösterici olabilmektedir. Dolayısıyla ekonomik performansın değerlendirilmesinde fiyatlar üzerinde etkili olan reel efektif döviz kurunun önemi artmaktadır (Lopçu, Burgaç & Dülger, 2012, s.2). Reel efektif döviz kurunun verimlilik ile ilişkisini açıklayan hipotez ise Balassa-Samuelson Hipotezi (BSH)'dir.

Verimlilik artışı farklı ekonomilerin farklı büyüme oranları ve refah seviyelerine sahip olmalarında kullanılan açıklayıcı bir kriterdir. Verimlilik artışında teknolojik ilerleme ile fiziki ve beşeri sermayedeki artışın öneminin büyük olduğu bilinmektedir. Bu alanlarda yaşanacak ilerlemede, içsel büyüme modelleri çerçevesinde kamu yatırım harcamalarının etkili olduğu kabul görmüş bir gerçektir. Dolayısıyla kamu yatırım harcamaları ile verimlilik artışı sağlanabilmekte ve reel efektif döviz kurunda değerlendirilme oluşabilmektedir. Reel efektif döviz kurunda ve verimlilikte yaşanan artış ise o ekonomide refah artışını beraberinde getirmektedir.

Verimlilik artışı ülkemizde de gerek para gerekse maliye politikasına ilişkin üst politika belgelerinde öne çıkan, önem verilen bir başlık olarak değerlendirilmektedir. Bu kapsamda Onbirinci Kalkınma Planında verimlilik plan hedefleri arasında yer almakta ve planın vizyonu doğrultusunda verimliliğin kamunun güçlü desteği ve özel sektörün öncülüğünde ülkemizin istikrarlı ve sürdürülebilir bir ekonomik büyüme ile rekabet gücünün ve refah seviyesinin artırılması için gerekli temel ilkelerden biri olarak ifade edilmektedir. (On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023), 2019, ss.29-30).

Benzer bir şekilde Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) Enflasyon raporunda “*Türk Lirası'nın desteklenmesi kapsamında TCMB çeşitli politikalar geliştirmektedir. Açıklanan son enflasyon raporunda, salgın önlemleri kapsamında 2020 yılının Haziran ayında ilan edilen yatırım taahhütlü avans kredisi uygulaması ile, verimliliği yüksek, ithalatı azaltan ve ihracatı destekleyen sektörlerdeki yatırımlar uzun vadeli Türk Lirası kredilerle desteklenmektedir*” (Enflasyon Raporu, 2022-I) ifadesini kullanmıştır. Söz konusu metinde verimliliğe yapılan vurgu verimliliğin yerel para üzerindeki etkisini gösteren önemli bir örnektir. Diğer taraftan hem Orta Vadeli Program'da hem de 2022 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı'nda Onbirinci Kalkınma Planı ve Enflasyon Raporu ile uyumlu olarak fiyat istikrarının sağlanmasında verimlilik artışının önemine değinilmekte ve maliye politikası araçlarının verimlilik artışı gerçekleştirecek şekilde kullanılacağı ifade edilmektedir (Orta Vadeli Program (2022-2024), 2022, s.17, 2022 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı, 2022, s.76).

Bu çalışmada kamu yatırım harcamaları ve verimlilik artışının reel efektif döviz kuru üzerinde pozitif etkisinin olduğu hipotezinin Türkiye için test edilmesi amaçlanmaktadır. İlgili literatürde reel efektif döviz kuru üzerinde verimlilik etkisi analiz edilmekte ve kamu yatırım harcamaları ise yapılan çalışmalarda sadece kontrol değişkeni olarak modele dahil edilmektedir. Kamu yatırım harcamalarının modele açıklayıcı değişken olarak dahil edilerek analiz yapılması çalışmanın literatüre temel katkısı olarak ifade edilebilir.

Bu çerçevede çalışmada birinci bölümde BSH'nin teorik çerçevesi ve kamu yatırım harcamalarının verimlilikle ilişkisi açıklanmaktadır. Teorik açıklamanın ardından ikinci bölümde BSH'ni temel alan çalışmaların literatür özeti yer almaktadır. Literatürün ardından

üçüncü bölümde analiz yöntemi açıklanmakta ve elde edilen bulgular raporlanmaktadır. Çalışmanın son bölümünde ise ulaşılan bulguların değerlendirilmesi yapılarak politika önerileri sunulmaktadır.

1. Teorik Çerçeve

Bir ülkedeki fiyatlar genel düzeyi gerek ticarete konu olan gerek ticarete konu olmayan malların fiyat hareketlerine göre belirlenmektedir. Dolayısıyla uluslararası verimlilik farklılıkları, nispi uluslararası fiyat düzeylerini etkilemektedir. Başka bir ifadeyle uluslararası verimlilik farklılıkları reel döviz kurlarıyla yakından ilişkilidir. Bu ilişki Harrod (1933), Balassa (1964) ve Samuelson (1964) tarafından satın alma gücü paritesinden sapma modelinin açıklanması amaçlanarak ortaya atılmış ve literatürde BSH olarak anılmaya başlanmıştır. BSH'ne göre ticarete konu ürünlerde verimliliğin, ticarete konu olmayanlara göre daha yüksek olduğu ülkelerde fiyatlar genel düzeyi artma eğiliminde olmaktadır (Obstfeld & Rogoff, 1996, s.210). Çünkü verimlilik artışı ücretleri de artırmaktadır.

Satın alma gücü paritesi kavramı ilk kez Cassel (1918) tarafından ortaya atılmıştır. İki ülke arasındaki döviz kurunun belirlenmesinde her ülkenin fiyatlar genel düzeyi ile iç satın alma gücü arasındaki oran kullanılmaktadır. Ancak enflasyonist ortamda tüm ülkelerde satın alma gücü çok farklı derecelerde düşmektedir. Bu durumda döviz kurlarının her ülkenin enflasyonu oranında eski pariteden saptması beklenmektedir. Dolayısıyla reel kur ülkelerin satın alma güçleriyle hesaplanmaktadır. Bu ilişki ise Cassel (1918) tarafından "*satın alma gücü paritesi*" olarak adlandırılmıştır (Cassel, 1918, s.413). Daha açık bir ifadeyle satın alma gücü paritesi ile dönüştürülen para birimi sonucunda sabit bir mal ve hizmet için belirlenen fiyat düzeyi tüm dünyada aynı olmaktadır.

1.1. Balassa-Samuelson Hipotezi

Bir ülkede ticarete konu olan malların üretimindeki uluslararası verimlilik farklarının ticarete konu olmayan malların üretiminden daha fazla olması durumunda, verimlilik düzeyi yüksek olan ülkenin ulusal para birimi satın alma gücü paritesi açısından değerlendirilmektedir (Balassa, 1964, s.586).

BSH teorik olarak açıklanmakla beraber matematiksel olarak ortaya konulamamıştır. Harrod ve Samuelson modelin temel özelliklerini tanımlamış, Balassa ise verimlilik ve fiyat düzeyleri arasındaki ilişkiyi ampirik olarak test etmiştir. Rogoff (1992), BSH genel bir denge çerçevesi içinde matematiksel anlamda tam olarak formüle eden ilk iktisatçıdır (Tica & Druzic, 2006, s.6).

Dışa açık küçük bir ekonomi için Rogoff (1992) tarafından formüle edilen ticarete konu olan ve olmayan malların üretildiği sektörler için üretim fonksiyonu 1 no'lu eşitlikte gösterildiği gibidir.

$$\begin{aligned} Y_T &= A_{Tt} L_{Tt}^{\theta T} K_{Tt}^{1-\theta T}, \\ Y_{Nt} &= A_{Nt} L_{Nt}^{\theta N} K_{Nt}^{1-\theta N} \end{aligned} \quad (1)$$

1 no'lu eşitlikte yer alan T ve Nt ticarete konu olan ve ticarete konu olmayan malları ifade ederken; Y çıktı düzeyini L, K ve A sırasıyla işgücünü, sermayeyi ve verimlilik şoklarını göstermektedir (Rogoff, 1992, s.5-6).

Modele göre ticarete konu olmayan malların nispi fiyatı arz koşullarına göre belirlenmektedir. Bu durum, ticarete konu olan ve olmayan mal üreticileri için kâr maksimizasyonu probleminin

birinci dereceden koşullarının dikkate alınmasından kaynaklanmaktadır. Cobb-Douglass üretim fonksiyonlarını kullanarak, birinci dereceden koşullar şu şekilde hesaplanabilir;

$$\begin{aligned}\frac{i}{P_t} &= A_t(1 - \theta) \left(\frac{1}{\frac{K_t}{L_t}} \right)^\theta, \\ \frac{W}{P_t} &= A_t \theta \left(\frac{K_t}{L_t} \right)^{1-\theta}, \\ \frac{i}{P_{Nt}} &= A_{Nt} (1 - \theta) \left(\frac{1}{\frac{K_{Nt}}{L_{Nt}}} \right)^\theta, \\ \frac{W}{P_{Nt}} &= A_{Nt} \theta \left(\frac{K_{Nt}}{L_{Nt}} \right)^{1-\theta},\end{aligned}\quad (2)$$

Burada W , P ve i sırasıyla ücretleri, fiyatları ve faiz oranlarını ifade etmektedir (Egert, Drine, Lommatzsch & Rault 2003, s.555). 2 no'lu eşitlikte yer alan eşitliklerin ilk olarak logaritmaları, sonrasında toplam diferansiyelleri alınarak uluslararası faiz oranının sabit kaldığı varsayımıyla yeniden düzenlendiğinde BSH etkisinin yurt içi uyarlaması elde edilmektedir.

$$(dp_{Nt} - dp_t) = \left(\frac{\delta}{\gamma} \right) da_T - da_{Nt} \quad (3)$$

3 no'lu eşitlikte ticarete konu olan ve olmayan sektörlerdeki verimliliğin göreceli fiyat üzerindeki etkisi görülmektedir. Sektörlerde bulunan işgücü yoğunlukları karşılaştırıldığında, eğer işgücü yoğunlukları aynıysa ($\delta/\gamma=1$), göreceli fiyatlar ticarete konu olan ve olmayan sektörlerdeki verimlilik farkı kadar artacaktır (Lopçu vd., 2012, s.3).

Ülkeler arasındaki verimlilik farklılıklarındaki fark ve ulusal paranın reel değerlendirilmesi arasında bir ilişki bulunabilir. Çünkü ticarete konu olmayan malların nispi fiyat farklılıkları tüketici fiyat endeksi (TÜFE) bazlı reel döviz kuruyla açıklanabilmektedir. Buna göre reel döviz kuru şu şekilde açıklanabilmektedir;

$$Q = \frac{EP_t^*}{P_t} / \frac{\left(\frac{P_{Nt}}{P_t} \right)^{(1-a)}}{\left(\frac{P_{Nt}^*}{P_t^*} \right)^{(1-a^*)}} \quad (4)$$

burada E , nominal döviz kurunu ve a ticarete konu olan malların TÜFE içindeki payını ifade etmektedir (Egert vd., 2003, s.557).

4 no'lu eşitliğin logaritması alınarak ticarete konu olan mallar için satın alma gücü paritesinin geçerli olduğu varsayımıyla, göreceli verimlilik farkları cinsinden elde edilen eşitlik, BSH dışsal aktarım mekanizmasını ifade etmekte ve aşağıdaki 5 no'lu eşitlikteki gibi gösterilmektedir (Lopçu vd., 2012, s.4).

$$q = -(1 - a)[(a_T - a_{Nt}) - (a_T^* - a_{Nt}^*)] \quad (5)$$

4 ve 5 no'lu eşitlikler dikkatle incelendiğinde ticarete konu olan mallarda verimlilik gelişimi ticarete konu olmayan sektörlerden daha hızlı olduğunda ulusal para biriminde reel değerlendirilmenin yaşanacağı anlaşılmaktadır. Bir başka ifadeyle verimlilik artışı döviz kurunun daha az değerli olmasını sağlamaktadır.

1.2. Kamu Harcamaları Verimlilik İlişkisi

Devletin ekonomik ve sosyal hayata ilişkin tüm dolaylı ve dolaysız müdahalelerin gerektirdiği harcamalar, kamu harcaması olarak kabul edilirse; kamu harcamalarını, kamu tüzel kişilerinin yürüttükleri tüm kamusal faaliyetler ile ilgili harcamalar olarak tanımlamak mümkündür. Bu bakış açısıyla kamu harcamaları devlet faaliyetlerinin ekonomik yönünü yansıtmaktadır (Muter, Çelebi & Sakınç, 2012, ss.52-53). Kamu harcamalarının miktarı ve bileşimi hükümetler tarafından makroekonomik amaçların gerçekleştirilmesi için maliye politikası aracı olarak kullanılmaktadır. Bu makroekonomik amaçların temelinde ise refahın en çoklanması gelmektedir (Pınar, 2013, s.35).

Bir ekonomide refah artışını mümkün kılacak en önemli değişkenlerin başında ise toplam girdideki büyüme ile toplam üretimdeki büyüme arasındaki fark olan "artık" şeklinde ifade edilen (Alakbarov, Gündüz & Erkan, 2018, s.260) verimlilik artışı gelmektedir. Çünkü verimlilik artışı ekonomik büyümenin yanı sıra rekabeti, reel ücretleri ve üretimde kullanılan girdi ile elde edilen çıktının oranını arttırmaktadır. Böylelikle ülke parasının satın alma gücü ve dolayısıyla refah ile yaşam standardı da artacaktır (Yaylalı & Karaca, 2019, s.55). Başka bir ifadeyle, verimlilik artışı, eldeki emek, sermaye ve toprak gibi üretim faktörlerinde herhangi bir değişiklik olmamasına rağmen eskisine göre daha çok ürün elde etmek anlamına gelmekte; ekonomik büyüme ve gelişmeyi dolayısıyla refah artışını sağlayan önemli bir değişken olarak karışımıza çıkmaktadır (Doğan, 2016, ss.22-23).

Literatürde yer alan çalışmalar doğrultusunda bir ülkede refah artışının sağlanması ve yaşam koşullarının iyileşmesi için verimlilik artış hızının oldukça önemli olduğunu ifade etmek mümkündür (Durmaz & Pabuçcu, 2020, s.1375). Ekonomide verimlilik artışının sağlanması noktasında ise kamu harcamaları özellikle de kamu yatırım harcamaları öne çıkmaktadır. Devletin ekonomide sermaye birikimini ve üretim kapasitesini arttırmak amacıyla yaptığı, faydası yıllara yayılan, ekonomik büyüme ve refah artışı üzerinde doğrudan ya da dolaylı etkilere sahip kamu harcamaları (Yüksel & Songur, 2011, s.369) olarak tanımlanan kamu yatırım harcamaları verimlilik artışını sağlayan kaynaklardan biri olarak kabul edilmektedir.

Verimlilik artışı ile kamu yatırım harcamaları arasındaki ilişkinin kaynağı ise içsel büyüme modelleridir. Buna göre yapılan kamu yatırım harcamaları sadece fiziki üretim kapasitesini, bilgi birikimini ve beşeri sermayeyi arttırmayacak aynı zamanda ekonominin geneline yayılan bir verimlilik artışına neden olacaktır (Değer & Reçepoğlu, 2018, s.1) Bu ilişki özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için çok daha önemlidir. Çünkü gelişmekte olan ülkelere kamu yatırım harcamaları özel kesim yatırımlarının verimliliğini arttırarak ekonomik büyümeye daha yüksek bir katkı sağlamaktadır (Yaylalı & Karaca, 2019, s.57). Bunun neticesi ise refah artışı olmaktadır. Özetle, içsel büyüme modelleri çerçevesinde kamu yatırım harcamaları özellikleri gereğince verimlilik artışını sağlamakta veya hızlandırmakta, verimlilik artışı ise başta reel ücretler olmak üzere faktör gelirlerini arttırarak refah artışına neden olmaktadır.

2. Literatür Taraması

BSH literatürde ilgi gören konulardan birisi olarak bilinmektedir. Nitekim verimlilik artışının döviz kurlarını etkileyip etkilememesi, dolaylı olarak makroekonomik göstergeleri önemli derecede etkileyebilmektedir. İlgili literatür özeti Tablo 1'de gösterilmektedir. BSH geçerliliğinin sınanmasında literatürde sıklıkla verimlilik ve reel döviz kuru değişkenleri kullanılmaktadır. Bazı çalışmalar kamu harcaması değişkenini kontrol değişkeni olarak modele dahil etmekle birlikte, kamu harcamalarının verimlilik üzerindeki olası etkilerini göz

Verimlilik Artışı ve Kamu Harcamaları Arasındaki İlişkinin Balassa Samuelson Hipotezi Çerçevesinde Değerlendirilmesi

ardı etmektedir. Bu çalışmanın literatüre katkısı ise BSH geçerliliğinin sınanmasında literatürdeki çalışmalarda etkisi göz ardı edilen kamu yatırım harcamalarını da içeren model ile BSH'nin sınanmasıdır.

Tablo 1. Balassa-Samuelson Hipotezi Konusunda Yapılan Çalışmaların Literatür Özeti

Yazar(lar) ve Çalışmanın Yılı	Çalışmanın Kapsadığı Yıllar / Ülke	Bulgular
Balassa (1964)	1960 / 12 Ülke	BSH geçerlidir
De Gregorio & Wolf (1994)	1970-1985 / 14 OECD Ülkesi	BSH geçerlidir
Asea & Mendoza (1994)	1970-1985 / 14 OECD Ülkesi	BSH geçerli değildir
Halpern & Wyplosz (2001)	1991-1999 / 9 Geçiş Ülkesi	BSH geçerlidir
Egert vd. (2003)	1995-2000 / 9 Orta ve Doğu Avrupa Ülkesi	BSH geçerlidir
Choudri & Khan (2005)	1976-1994 / 16 Gelişmekte Olan Ülke	BSH geçerlidir
Yıldırım (2007)	1980-2003 / Türkiye	BSH geçerli değildir
Lee & Tang (2007)	1970-1997 / 12 OECD Ülkesi	BSH geçerlidir
Chen, Choi & Devereux (2007)	1950-2000 / 58 Ülke	BSH geçerlidir
Sonora & Tica (2009)	1995-2008 / 11 Geçiş Ülkesi	BSH geçerlidir
Tintin (2009)	1975-2007 / 10 OECD Ülkesi	BSH geçerlidir
Chowdhury (2011)	1950-2003 / Avustralya	BSH geçerlidir
Gubler & Sax (2011)	1970-2008 / 18 Gelişmiş OECD Ülkesi	BSH geçerli değildir
Öztürk (2013)	1970-2011 / 26 OECD Ülkesi	BSH geçerli değildir
Altunöz (2014)	1997-2012 / Türkiye ve 27 Avrupa Birliği Ülkesi	BSH geçerli değildir
Iyke & Odhiambo (2017)	1960-2009 / 8 Orta Gelirli Afrika Ülkesi	BSH geçerlidir
Bordo, Choudhri, Fazio & MacDonald (2017)	1880-1997 / 14 Ülke	BSH geçerli değildir
Karadam & Gedikoğlu (2021)	1980-2017 / 82 Ülke	Yüksek ve orta gelire sahip ülkelerde BSH geçerli iken, düşük gelirli ülkelerde BSH geçerli değildir

3. Yöntem

Çalışmada verimlilik ve kamu yatırım harcamalarındaki artışın reel efektif döviz kuru üzerindeki etkisi Türkiye'ye ait 1994-2020 dönemi için yıllık veriler kullanılarak test edilmiştir. Bu amaç kapsamında analizde kullanılan temel açıklayıcı değişken niteliğindeki verimlilik (PROD) OECD, kamu yatırım harcamaları (GOV) Hazine ve Maliye Bakanlığı ile Strateji ve Bütçe Başkanlığı, bağımlı değişken olarak benimsenen reel efektif döviz kuru (REER) ise TCMB kaynaklarından elde edilmiştir.

Çalışmada verimlilik göstergesi olarak 2005 baz yılı “Çalışılan Saatlik Kişi Başına GSYİH Endeksi” serisi kullanılmıştır. Verimlilik göstergesi olarak çalışılan saatlik kişi başına GSYİH endeksinin tercih edilmesi OECD (2015b)’de bu değişkenin ülkelerin verimliliklerinin açıklanmasında iyi bir gösterge olarak ifade edilmesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca değişkenlerin doğrusallığının sağlanması amacıyla analize dahil edilmeden önce doğal logaritmaları alınmıştır.

3.1. Metodoloji

Çalışmada uygulanacak olan eşbütünleşme analizine geçilmeden önce serilerin durağanlıklarının test edilmesi gerekmektedir. Serilerin durağanlıklarının test edilmesinde birim kök testleri kullanılmaktadır. Bu çalışmada da literatürde sıklıkla kullanılan Augmented Dickey Fuller (ADF) ve Phillips Perron (PP) birim kök testleri kullanılmıştır. Seride meydana gelen şokun etkisi kalıcı oluyorsa birim köklü bir sürece sahiptir ve I(1) olarak tanımlanmaktadır. Ancak seride meydana gelen şokun etkisi ortadan kaybolarak seri eski trendine devam ediyorsa bu durumda durağan bir sürece sahiptir ve I(0) olarak adlandırılmaktadır.

ADF birim kök testinin uygulanmasında 6 no’lu eşitlik kurulmaktadır.

$$Y_t = \alpha + \rho Y_{t-1} + e_t \quad (t = 2, 3, \dots, n) \quad (6)$$

Eşitlikte Y sabittir ve e_t ortalaması 0 ve varyansı σ^2 olan normal dağılıma sahip hata terimidir. Y_1 ’e bağlı olarak ρ ve α ’nın maksimum olabilirlik tahminçileri en küçük kareler (EKK) yöntemine dayanmaktadır. Birim kökün test edilmesinde kurulan hipotez, $H_0: \rho = 1$ şeklindedir (Dickey & Fuller, 1981). Elde edilen t istatistiği tablo değeri ile karşılaştırılır ve H_0 reddedilemezse değişken birim kök sürecine sahiptir.

PP birim kök testinin uygulanmasında 7 no’lu eşitlik kurulmaktadır.

$$y_t = \hat{\mu} + \hat{\alpha} y_{t-1} + \hat{u}_t, \quad (7)$$

$$y_t = \hat{\mu} + \hat{\beta} \left(1 - \frac{1}{2} T\right) + \hat{\alpha} y_{t-1} + \hat{u}_t$$

EKK yöntemiyle elde edilen tahminçilerden elde edilen t istatistikleri tablo değerleriyle karşılaştırılmaktadır (Phillips & Perron, 1988, s.337-338). PP testinde de ADF testine benzer şekilde test değerlerinin kritik değerlerden mutlak olarak küçük olması durumunda değişkenlerde H_0 birim kök vardır hipotezi reddedilememektedir. Daha açık bir ifadeyle seri durağan sürece sahip değildir.

Literatürde sıkça kullanılan klasik eşbütünleşme testlerinde serilerin aynı dereceden bütünleşik olma şartı aranmaktadır. Fakat EKK yöntemiyle elde edilen “*autoregressive distributed lag model*” (ARDL) modelinde serilerin kaçınıcı dereceden bütünleşik olduklarının sınıflandırılmasına gerek yoktur. Daha açık bir ifadeyle bağımlı değişkene ait seri birim köklü sürece sahip olmak şartıyla açıklayıcı değişkenlerin birim kök veya durağan süreç içermeleri ARDL modeli için bir engel değildir. Bu avantajından dolayı çalışmada ARDL modeli tercih edilmiştir.

Peseran, Shin & Smith (2001) tarafından geliştirilen ARDL modelinin analizinin yapılmasında 8 no’lu eşitlik kullanılmaktadır;

$$\begin{aligned} \Delta REER_t = & c_0 + \pi_{yy} (REER_{t-1} - \gamma_y t) + \pi_{yx.x} (PROD_{t-1} - \gamma_x t) \\ & + \pi_{yz.z} (GOV_{t-1} - \gamma_z t) + \sum_{i=1}^{p-1} \psi'_i \Delta REER_{t-i} + \sum_{i=1}^{p-1} \psi'_i \Delta PROD_{t-i} \\ & + \sum_{i=1}^{p-1} \psi'_i \Delta GOV_{t-i} + \omega' \Delta REER_t + \omega' \Delta PROD_t + \omega' \Delta GOV_t + u_t \end{aligned} \quad (8)$$

8 no'lu eşitlik incelendiğinde trendli model için hata düzeltme modelinin kurulduğu görülmektedir. Burada eşbütünleşmenin varlığının test edilmesinde kurulan hipotezler şu şekildedir;

$$H_0: \pi_{yy} = \pi_{yx.x} = \pi_{yz.z} = 0, \text{ (eşbütünleşme yoktur)}$$

$$H_1: \pi_{yy} \neq \pi_{yx.x} \neq \pi_{yz.z} \neq 0, \text{ (eşbütünleşme vardır),}$$

Hipotezlerin sınanmasında Wald testi ve F istatistiği kullanılmaktadır. Buradan elde edilen F istatistiği asimptotik tablo değerleri ile karşılaştırılarak karar verilmektedir (Peseran, Shin & Smith, 2001). Ulaşılan test sonuçları kritik değerler ile karşılaştırılmaktadır. Bu işleme göre test istatistiği tablo kritik değerinin alt sınırından mutlak olarak küçükse H_0 reddedilememektedir. Daha açık bir ifadeyle eşbütünleşme yoktur. Ancak hesaplanan test istatistiği tablo kritik değerlerinin üst sınırından mutlak olarak büyükse H_0 reddedilmektedir. Başka bir ifadeyle eşbütünleşme vardır. Bunların dışında ortaya çıkabilecek son duruma göre test istatistiği tablo kritik değerlerinin alt ve üst sınırının arasında kalmaktaysa bu durumda kararsızlık bölgesinde bulunmaktadır. Buna göre serilerin eşbütünleşme ilişkisine sahip olup olmadıklarına karar verilememektedir.

Seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi tespit edildikten sonra uzun ve kısa dönem ilişkileri belirlenmektedir. Bu işlemde önce 8 no'lu eşitlikte yer alan gecikme sayısı belirlenmelidir. Eşitlikte t trend değişkenini, $p - 1$ ise uygun gecikme uzunluğunu vermektedir. Gecikme uzunluğunun belirlenmesinde Akaike, Schwarz ve Hannan-Quinn gibi kritik değerlerden yararlanılarak en küçük kritik değeri sağlayan gecikme uzunluğu modelin gecikme uzunluğu olarak belirlenmektedir (Karagöl, Erbaykal & Ertuğrul, 2007, s.76). Uygun gecikme uzunluğu belirlenen model ARDL (m,n,p) şeklinde ifade edilmektedir.

Uygun gecikme uzunluğu belirlenen ARDL modelinin uzun dönem katsayıları 9 no'lu eşitlikte gösterildiği gibi hesaplanmaktadır.

$$REER_t = \psi_0 + \sum_{i=1}^m \psi_{1i} \Delta REER_{t-i} + \sum_{i=1}^n \psi_{2i} \Delta PROD_{1t-i} + \sum_{i=1}^p \psi_{3i} \Delta GOV_{2t-i} + u_t \quad (9)$$

Uzun dönem katsayıları, sınır testi eşitliğindeki bağımsız değişkenlerin katsayılarını, bağımlı değişkenin katsayısının bir gecikmeli değerinin negatif işaretlisine bölünerek elde edilmektedir. Seriler arasındaki uzun dönem katsayılarının elde edilmesinin ardından 10 no'lu eşitlikte kısa dönemli ilişkiler elde edilmektedir.

$$REER_t = \psi_0 + \sum_{i=1}^m \psi_{1i} \Delta REER_{t-i} + \sum_{i=1}^n \psi_{2i} \Delta PROD_{1t-i} + \sum_{i=1}^p \psi_{2i} \Delta GOV_{2t-i} + \mu ecm_{t-1} + u_t \quad (10)$$

10 no'lu eşitlikte, 9 no'lu eşitlikten farklı olarak modele hata düzeltme terimi eklenmiştir. Bu terim uzun dönem ilişkisinin elde edildiği modelin kalıntılarının bir gecikmeli değerini ifade etmektedir (Esen, Yıldırım & Kostakoğlu, 2012, s.258).

3.2. Bulgular

Tablo 2, çalışmada kullanılan değişkenlere ilişkin birim kök test sonuçlarını içermektedir. Hem ADF hem PP birim kök testi sonuçlarına göre REER ve PROD değişkenleri birinci farkta durağanken, GOV değişkeninin ise seviyesinde durağan olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Birim Kök Test Sonuçları

Seviye Değerler		
	ADF	PP
Değişken	t-İstatistiği (Olasılık)	t-İstatistiği (Olasılık)
REER	2.980605 (1.0000)	-0.693826 (0.9630)
PROD	-2.805583 (0.2087)	-2.541747 (0.3073)
GOV	-4.146014 (0.0169)	-4.392357 (0.0092)
Birinci Farklar		
Değişken	t-İstatistiği (Olasılık)	t-İstatistiği (Olasılık)
REER	-8.505061 (0.0000)	-8.505061 (0.0000)
PROD	-5.447619 (0.0009)	-5.443950 (0.0009)
GOV	-4.294383 (0.0129)	-11.61422 (0.0000)

Not: Sonuçların hesaplanmasında Akaike bilgi kriteri kullanılmıştır.

Yapılan birim kök sınaması ile %5 anlam düzeyinde REER ve PROD değişkenlerinin I(1), GOV değişkeninin ise I(0) sürece sahip olduğu belirlenmiş ve ARDL modelinin uygulanması aşamasına geçilmiştir. Öncelikle en uygun ARDL modeli olarak ARDL (2,4,0) belirlendikten sonra modele ilişkin sonuçlar Tablo 3’de özetlenmiştir. Tablo 3’de eşbütünleşme testi, uzun dönem katsayıları ve kısa dönem hata düzeltme modeli katsayıları ile tanısıl test sonuçları yer almaktadır.

Tablo 3 incelendiğinde, değişkenler arasında %5 anlam düzeyinde eşbütünleşme ilişkisi olduğu anlaşılmaktadır. Uzun dönem katsayılarına göre ise hem PROD hem GOV değişkeni ile REER değişkeninin pozitif ilişkiye sahip olduğu görülmektedir. Bu sonuç esasında verimlilik ve kamu yatırım harcamalarında yaşanan artışın reel efektif döviz kurunu arttırdığını göstermektedir. Başka bir ifadeyle verimlilik ve kamu yatırım harcamalarında yaşanan artış Türk Lirası’nın reel olarak değer kazandığını göstermektedir. Bu ise verimlilik artışının refah artışına yol açacağına tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de benimsendiğinin kabul edilebilir bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Kısa dönem sonuçları incelendiğinde ise hata düzeltme katsayısı %5 anlam düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif işarete sahiptir. Buna göre uzun dönemde eşbütünleşme ilişkisi bulunan seriler üzerinde bir şok meydana geldiğinde, bu şokun etkisi verimlilik ve kamu yatırım harcamalarının arttırılmasıyla yaklaşık 7 dönem sonra ortadan kalkmaktadır. Ancak yeniden dengeye gelerek rekabetçi duruma gelmenin uzun süreceği değerlendirilebilir.

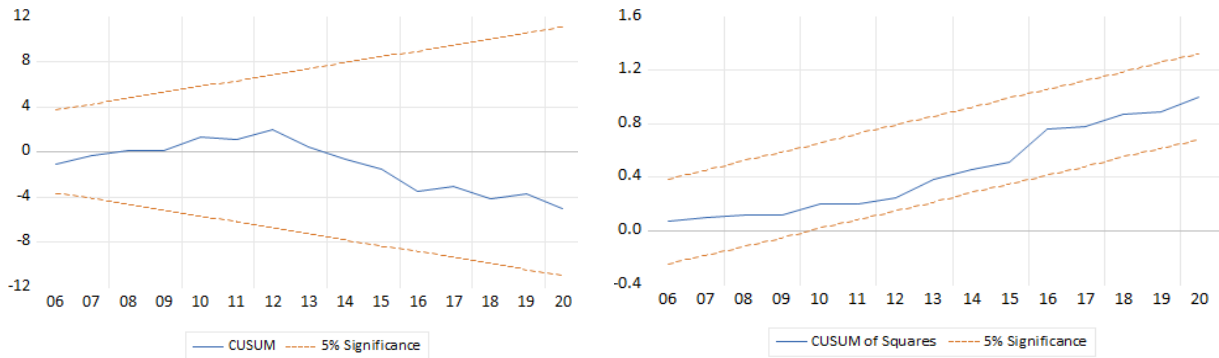
Tablo 3. ARDL Uzun ve Kısa Dönem Sonuçları (Bağımlı Değişken: REER)

Eşbütünlüşme	F-İstatistik	[I(0)-I(1)]
ARDL (2,4,0)	7.300676*	2.72-3.83
Kısa Dönem ECM Sonuçları	Katsayı	Olasılık
D(REER(-1))	-0.736295*	0.0009
D(PROD)	0.737132	0.0646
D(PROD(-1))	0.248439	0.5375
D(PROD(-2))	0.743436	0.0556
D(PROD(-3))	1.309471*	0.0035
$\mu_{ECT_{t-1}}$ (-1)	0.164943*	0.0002
Uzun Dönem Sonuçlar	Katsayı	Olasılık
PROD	1.771881*	0.0015
GOV	0.261015	0.4820
Tanısal Test Sonuçları	İstatistik	Olasılık
Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test	0.271422	0.7665
Heteroskedasticity Test: Breusch-Pagan-Godfrey	0.844482	0.5807
Jarquera-Bera Normallik Testi	1.0121	0.6028
Ramsey-Rest Testi	0.370436	0.5525

* %5 anlam düzeyini ifade etmektedir

Not: ARDL modelinin belirlenmesinde Akaike bilgi kriterinden faydalanılmıştır.

Tablo 3'te yer alan tanısal testler ile modelin ekonometrik açıdan uygunluğu test edilmiştir. Buna göre yapılan Breusch-Godfrey Serial Correlation LM testi ile otokorelasyon, Breusch-Pagan-Godfrey testi ile değişen varyans problemi ve Ramsey-Rest Testi ile model kurma hatası olmadığı gösterilmektedir. Buna ek olarak modelin istikrarlı olup olmadığı CUSUM ve CUSUMQ testleri ile sınanmıştır. Sonuçlar Şekil 1'de gösterilmektedir ve analize konu olan dönemde herhangi bir kırılmanın olmadığı ve modelin istikrarlı olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 1. CUSUM ve CUSUMQ Test Sonuçları

Sonuç

Ülkelerin ürettiği mal ve hizmetlerin fiyatları uluslararası ticaret neticesinde oluşmaktadır. Dikkat edilmesi gereken husus ise uluslararası ticarete konu olan ve olmayan mal ve hizmetlerin üretiminde yaşanan verimlilik farklılığıdır. Nitekim BSH'ne göre ticarete konu olmayan ürünlerin verimliliği ticarete konu ürünlerin verimliliğinden düşük olması durumunda o ülkede fiyatlar genel düzeyinde artış yaşanmaktadır. Neticede o ülkeye döviz girişi olmakta ve yerli para değer kazanmaktadır. Bu çalışmada da Türkiye'de reel efektif döviz kuru ile verimlilik arasındaki ilişkinin analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca verimlilik artışı ile teknolojik gelişme, fiziki ve beşeri sermayedeki artışın yakından ilişkili olması; kamu yatırım harcamalarının hem teknolojik gelişme hem de fiziki ve beşeri sermayeyi artırıcı etkisi nedeniyle kamu yatırım harcamaları da modele dahil edilmiştir.

Çalışmada verimlilik ve kamu yatırım harcamalarında meydana gelen artışın reel efektif döviz kurunu artıracığı hipotezi test edilmiştir. Hipotezin test edilmesinde ARDL eşbütünlük analizi yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre verimlilik ve kamu yatırım harcamaları ile reel efektif döviz kuru arasında uzun dönemli kuvvetli bir ilişki bulunmuştur. Ayrıca uzun dönem model sonuçlarına göre hem verimlilik hem de kamu yatırım harcamalarının reel efektif döviz kuru üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu görülmüştür. Verimlilik değişkenine ait katsayı istatistiki olarak anlamlıdır. Buna göre verimlilikte meydana gelen %1'lik bir artış reel efektif döviz kurunu yaklaşık olarak %1.77 artırmaktadır. Başka bir ifadeyle Türkiye'de BSH geçerlidir. Bu sonuç ilgili literatürdeki çalışmalarla (Balassa, 1964; De Gregorio & Wolf, 1994; Halpern & Wyplosz, 2001; Egert vd., 2003; Chodri & Khan, 2005; Lee & Tang, 2007; Chen vd., 2007; Sonora & Tica, 2009; Tintin, 2009; Chowdhury, 2011; Iyke & Odhiambo, 2017; Karadam & Gedikoğlu, 2021) uyumaktadır. Kısa dönem modelinden elde edilen sonuçlara göre hata düzeltme modeli katsayısı da istatistiki olarak anlamlı ve pozitif işarete sahiptir. Başka bir ifadeyle verimlilik ve kamu yatırım harcamaları ile reel efektif döviz kuru arasında bulunan uzun dönemli ilişkide oluşacak şoklar neticesinde bozulan denge yeniden kurulmaktadır. Dengenin yeniden kurulması ise yaklaşık olarak 7 yıl sürmektedir.

Çalışmada elde edilen bulgular verimlilik ve kamu yatırım harcamalarında meydana gelen artışın reel efektif döviz kurunu artıracığı hipotezini doğrulamaktadır. Ancak meydana gelen şokların etkisinin 7 yıl sonunda ortadan kalkıyor olmasına dikkat edilmelidir. Bu kapsamda politika yapımcılar için şu öneriler getirilebilir;

- Kamu yatırım harcamalarının içinde işbölümünde uzmanlaşmanın ve dolayısıyla verimliliğin artırılmasını amaçlayan beşeri sermayeye yönelik harcamaların oranı artırılmalı, bu kapsamda en başta nitelikli iş gücü ihtiyacını karşılayacak eğitim harcamaları ile verimliliğin sürekliliğini sağlayacak sağlık hizmetlerine bütçe imkanları doğrultusunda öncelik verilmeli,
- Küresel salgın, doğal afet, savaş vb. durumların oluşabileceği gerçeğine dayanarak, böylesi durumlarla karşılaşılması ihtimaline karşın mal ve hizmet üretiminin ve dış ticaretin kesintiye uğramamasını sağlayacak fiziki altyapı harcamalarına önem verilmeli,
- Oluşan şokların etkisinin ortadan kalkması uzun sürdüğünden, ekonomik yapının kırılma noktalarını azaltacak fiziki ve beşeri altyapıyı güçlendiren bir kamu yatırım harcaması birleşimi oluşturulmalıdır.

Kaynakça

- Alakbarov, N., Gündüz, M., & Erkan, B. (2018). Türkiye’de ekonomik büyümenin belirleyicisi olarak toplam faktör verimliliği, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 57, 253-270.
- Altunöz, U. (2014). Balassa Samuelson Hipotezi: Türkiye Ekonomisi İçin Sınır Testi Yaklaşımı, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(1), 107-122.
- Asea, P. K., & Mendoza, E. G. (1994). The Balassa-Samuelson model: a general-equilibrium appraisal, *Review of International Economics*, 2(3), 244-267.
- Balassa, B. (1964). The purchasing-power parity doctrine: A reappraisal, *Journal of Political Economy*, 72(6), 584-596.
- Bordo, M. D., Choudhri, E. U., Fazio, G., & MacDonald, R. (2017). The real exchange rate in the long run: Balassa-Samuelson effects reconsidered, *Journal of International Money and Finance*, 75, 69-92.
- Cassel, G. (1918). Abnormal deviations in international exchanges, *The Economic Journal*, 28(112), 413-415.
- Chen, L. L., Choi, S., & Devereux, J. (2007). *Searching For Balassa-Samuelson in Post-War Data*, Frank J. Petrilli Center For Research in International Finance, CRIF Working Paper Series.
- Choudhri, E. U., & Khan, M. S. (2005). Real exchange rates in developing countries: Are Balassa-Samuelson effects present?, *IMF Staff Papers*, 52(3), 387-409.
- Chowdhury, K. (2011). Modelling the Balassa-Samuelson effect in Australia, *Australasian Accounting Business and Finance Journal*, 5(1), 77-91.
- De Gregorio, J., & Wolf, H. C. (1994). *Terms of trade, productivity, and the real exchange rate*, NBER Working Paper, 4807.
- Değer, M. K., & Reçepoğlu, M. (2018). Yerel ekonomik büyümede devletin rolü: Kamu yatırım harcamaları mı yoksa yatırım teşvikleri mi?. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 27(1), 1-22.
- Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1981). Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root, *Econometrica*, 49(4), 1057-1072.
- Doğan, İ. (2016) Verimlilik, ekonomik büyüme ve sağlık ilişkisi; türkiye için doğrusal olmayan nedensellik testi. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 21-48.
- Durmaz, A., & Pabuçcu, H. (2020). Kamu sağlık harcamaları-işgücü verimliliği ilişkisi: sinirsel bulanık yaklaşım. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(5), 1375-1382.
- Egert, B., Drine, I., Lommatzsch, K., & Rault, C. (2003). The Balassa-Samuelson effect in central and eastern Europe: Myth or reality, *Journal of Comparative Economics*, 31, 552-572.
- Esen, E., Yıldırım, S., & Kostakoğlu, F. (2012). Feldstein-Horioka hipotezinin Türkiye ekonomisi için sınanması: ARDL modeli uygulaması, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7(1), 251-267.
- Gubler, M., & Sax, C. (2011). The Balassa-Samuelson effect reversed: New evidence from OECD countries, *Swiss Journal of Economics and Statistics*, 155(1), 1-21.
- Halpern, L., & Wyplosz, C. (2001). Economic transformation and real exchange rates in the 2000s: The Balassa-Samuelson connection, *Economic Survey of Europe*, 1(1), 227-239.

- Iyke, B., & Odhiambo, N. (2017). An empirical test of the Balassa-Samuelson hypothesis: Evidence from eight middle-income countries in Africa, *Deakin University, Economic Systems*, 41, 297-304.
- Karadam, D. Y., & Gedikoğlu, B. (2021). Balassa-Samuelson hipotezi: farklı gelir grupları üzerine bir panel veri analizi, *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 30, 89-106.
- Karagöl, E., Erbaykal, E., & Ertuğrul, H. M. (2007). Türkiye’de ekonomik büyüme ile elektrik tüketimi ilişkisi: sınır testi yaklaşımı, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 8(1), 72-80.
- Lee, J., & Tang, M. K. (2007). Does productivity growth appreciate the real exchange rate?, *Review of International Economics*, 15(1), 164-187.
- Lopçu, K., Burgaç, A., & Dülger, F. (2012). Balassa Samuelson hipotezi: Türkiye ekonomisi için bir sinama, *Anadolu University Journal of Social Sciences*, 12(4), 1-21.
- Muter, N.B., Çelebi A.K., & Sakınç S. (2012). *Kamu Maliyesi*, Emek Matbaası, Manisa.
- Obstfeld, M., & Rogoff, K. (1996). *Foundations of international macroeconomics*, MIT Press, London, England.
- OECD (2015b), *OECD innovation strategy 2015 an agenda for policy action*, <https://www.oecd.org/sti/OECD-Innovation-Strategy-2015-CMIN2015-7.pdf>, Erişim Tarihi:06.06.2022
- Öztürk, E. (2013). *Türkiye ekonomisi temelinde Balassa-Samuelson hipotezinin geçerliliği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Peseran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. J. (2001) Bounds testing approaches to the analysis of level relationships, *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289-326.
- Phillips, P. C. B., & Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression, *Biometrika*, 75(2), 335-346.
- Pınar, A. (2013). *Maliye Politikası Teori ve Uygulama*, 6. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Rogoff, K. (1992). *Traded goods consumption smoothing and the random walk behavior of the real exchange rate*, NBER Working Papers Series, 4119, 1-34.
- Sonora, R. J., & Tica, J. (2009). *Harrod, Balassa and Samuelson (re) visit eastern Europe*, EFZG Working Paper Series, 07, 1-20.
- Tica, J., & Druzic, I. (2006). *The Harrod-Balassa-Samuelson effect: a survey of empirical evidence*, EFZG Working Paper Series, 07, 1-38.
- Tintin, C. (2009). *Testing the Balassa Samuelson hypothesis: Evidence from 10 OECD countries*, Master Thesis, Lund University, School of Economics and Management Department of Economics, Lund.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. (2022), Enflasyon Raporu, 2022-I, https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/75635e65-74bf-4d04-83ca-415ffea1f032/enfocak_2022_i_tam.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-75635e65-74bf-4d04-83ca-415ffea1f032-nWqBrwE#:~:text=Enflasyonun%2C%20y%C3%BCzde%2070%20olas%C4%B1%C4%B1k

[a%2C%202022,\(Grafik%201.2.1\).&text=Kaynak%3A%20TCMB%2C%20T%C3%9C%C4%B0K., Erişim Tarihi: 23.03.2022.](#)

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2019), *On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)*, Ankara, [On Birinci Kalkınma Planı 2019-2023 \(sbb.gov.tr\)](#) Erişim Tarihi:22.03.2022

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2022), *Orta Vadeli Program (2022-2024)*, Ankara, [Orta-Vadeli-Program-2022-2024.pdf \(sbb.gov.tr\)](#) Erişim Tarihi:22.03.2022

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2022), *2022 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı*, Ankara, [2022-Yili-Cumhurbaskanligi-Yillik-Programi-26102021.pdf \(sbb.gov.tr\)](#) Erişim Tarihi:22.03.2022

Yaylalı, M., & Karaca, Z. (2018). Bölgesel kalkınmada yatırım ve verimlilik: TRA1 bölgesi için hesaplanabilir genel denge modeli analizi. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 19(1), 54-105.

Yıldırım, A. (2007). Samuelson-Balassa hipotezi ve reel döviz kuru: Türkiye, ABD, İngiltere, Fransa ve Almanya için sınanması, *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 44(509), 9-20.

Yüksel, C., & Songur, M. (2011). Kamu harcamalarının bileşenleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki: ampirik bir analiz (1980-2010). *Maliye Dergisi*, 161, 365-380.

The Relationship between 21st Century Skills of the Teachers and Teacher Autonomy

Emrah Koçak^{a, b}, Ramazan Karatepe^c

Özet

The aim of this study is to examine the relationship between teachers' 21st-century teaching skills and their autonomy. The sample of the research, which was carried out with a relational survey design, consists of 297 teachers working in private and public schools in Mersin in the spring term of the 2020-2021 academic year. The data of the study were collected using the "21st-century teacher skills scale" and "teacher autonomy scale". In the analysis of the research data, t-test, ANOVA and Pearson correlation coefficient, which are parametric statistical techniques, were used. While it was found that the teachers' autonomy differed significantly according to the education level worked, no significant difference was found in other variables, either in the 21st-century teacher skills scale or in the teacher autonomy scale. In addition, a positive relationship was revealed between 21st-century teacher skills and teacher autonomy.

Anahtar Kelimeler

21st-century teacher skills
Teacher autonomy
Teacher

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 06.04.2022
Kabul Tarihi: 23.12.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1099659

Öğretmenlerin 21. Yüzyıl Becerileri ile Öğretmen Özerkliği Arasındaki İlişki

Özet

Bu çalışmanın amacı, öğretmenlerin 21. yy. öğretme becerileri ile özerklikleri arasındaki ilişkiyi incelemektir. İlişkisel tarama deseni ile gerçekleştirilen araştırmanın örneklemini Mersin ilinde 2020-2021 eğitim öğretim yılı bahar döneminde özel ve devlet okullarında görev yapan 297 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri "21. yy. öğretme becerileri ölçeği" ve "öğretmen özerkliği ölçeği" kullanılarak toplanmıştır. Araştırma verilerinin analizinde parametrik istatistiksel tekniklerden t-testi, ANOVA ve Pearson korelasyon katsayısı kullanılmıştır. Öğretme becerilerinin çalışılan eğitim düzeyine göre anlamlı düzeyde farklılaştığı tespit edilirken, gerek 21. yy. öğretme becerileri ölçeğinde gerekse öğretmen özerkliği ölçeğinde diğer değişkenlerde anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Ayrıca 21. yy. öğretme becerileri ile öğretmen özerkliği arasında pozitif bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır.

Keywords

21. yy öğretme becerileri
Öğretmen özerkliği
Öğretmen

About Article

Received: 06.04.2022
Accepted: 23.12.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1099659

^a İletişim Yazarı: emrahkocakphd@gmail.com

^b Doktorant. Mersin Üniversitesi. ORCID ID: 0000-0002-9361-820X.

^c Dr. Öğretim Üyesi. Mersin Üniversitesi. ORCID ID: 0000-0002-9137-204X.

Introduction

In modern life, education is of high importance in terms of ensuring and sustaining both the wealth and development of individuals and societies in social and economic terms. It is possible to claim that the basic building block in the transfer of education, which is vital for the individual to have a life of high standards throughout his life in all types and levels, is undoubtedly the teachers. In this respect, it is emphasized that the most dominant factor affecting the academic success of students is teachers, and reaching the goals designed in the field of education is closely related to the qualifications and competencies of the teachers guiding this process (Sanders & Rivers, 1996; Ministry of National Education [MEB], 2017).

In other words, teacher competencies, which are defined as the skills, attitudes and knowledge that must be possessed in order to fulfill the teaching profession effectively and efficiently (MEB, 2017), are significant. On the other hand, constantly changing conditions naturally bring about the change in the qualifications that teachers should have and the qualifications that are expected. It should not be thought that teachers with the same qualifications play a role in the training of the required manpower. The requirement of the teachers with different qualifications started with the transition from agricultural societies to industrial societies with machines using water and steam power. It is possible to remark that these qualifications increased in number with mass production technologies. Up to now, it can be said that the abovementioned qualifications have been enriched with the development of digital technologies. This situation is also pointed by Turkish Education Association by underlining the fact that social, economic and technological developments and new approaches in education might probably lead to the traditional roles and functions of teachers to change (TED, 2009).

As a consequence of these structural and social changes and transformations, it can be suggested that the last thing a teacher should present to his/her students is extra information. It has been put forward by Harari (2018) that students are exposed to too much information than required; instead, the author offers that students require abilities such as understanding information, comprehending the importance of things and transforming many pieces of information related to the world to a wide perspective. According to another similar view, teachers offering teaching experiences to 21st century learners should use 21st century teaching skills (Orhan Göksün, 2016). The author also adds that the definition of national competencies and skills, by considering national possibilities and the use of competencies related to skills accepted in the international literature, will be a more appropriate approach in revealing the 21st century teacher skills (Orhan Göksün, 2016).

In such a context, the general teacher competencies of the Ministry of National Education for national professional competencies and the criteria determined by the international educational technologies community (ISTE) for teachers are used for the competencies that teachers should have in the field of educational technologies. Furthermore, there are 49 techniques put forward by Doug Lemov for competencies used in the classroom environment and measures theorized by Lonnie Melvin for pedagogical competencies to provide effective teaching. Among these measures containing a number of principles, which are essentially to ensure the effectiveness of teaching, the following 21st century teaching skills are included. (Orhan Göksün, 2016, p. 28).

21st century teaching skills:

- a. The teaching and learning process,
- b. Monitoring and evaluating learning along with development,
- c. Program and content information,
- d. Facilitating students' learning and encouraging creativity,
- e. Designing and developing learning environments and assessment activities suitable for the digital age,
- f. Being a model for working and learning in the digital age,
- g. Being a model in digital citizenship,
- h. Participating in professional development and leadership activities,
- i. School, family and community relations,
- j. Creating high academic expectations,
- k. Personal and professional values–professional development,
- l. Making plans for academic success,
- m. Structuring and presenting the lesson,
- n. Ensuring student participation in the lesson,
- o. Creating a strong classroom culture,
- p. Knowing the student,
- q. Establishing and maintaining high and behavioural expectations,
- r. Constructing character and integrity,
- s. Editing environments for change,
- t. Organizing personal space and materials,
- u. Reflective teaching model,
- v. Practicing between lessons,
- w. Collaborating with parents,
- x. Creating a permanent learning environment,
- y. Creating a culture of citizenship,
- z. Being a model as a leader.

In addition to these, another concept that is considered to be closely related to 21st century teacher skills is teacher autonomy.

According to a definition that is frequently cited in the related literature, autonomy in business life is defined as the amount of freedom an employee has to plan his work and to find the ways to be followed while doing it (Hackman & Oldham, 1976). Autonomy is a significant concept in education as well as in business life. It is seen that the concept, which can be handled from different perspectives such as student autonomy, professional autonomy, individual autonomy and organizational autonomy in the education dimension, is also the subject of research in the dimension of teacher autonomy (Akçay & Sevinç, 2021; Canbolat, 2020; Çolak, 2016; Elo & Nygren Landgärds, 2021; Karatay, Günbey & Taş, 2020; Kavgacı & Çalık, 2017; Kılınç, Bozkurt & İlhan, 2018; Nguyen, Pietsch & Gümüş, 2021; Üzüm, 2014).

Taking Hackman and Oldham's (1976) definition into consideration, teacher autonomy can be thought of as the area of free movement that teachers have while performing their duties. Recent research has very positively portrayed teacher autonomy, which is influenced by elements such as organizational support, teacher expertise, peer collaboration and the school environment. In the previous studies, it was emphasized that there is a positive relationship between teacher autonomy and the cooperative management style of school administrators; thus, it is probable that teacher autonomy is a significant predictor of professionalism (Akçay & Sevinç, 2021; Karatay, Günbey & Taş, 2020). Furthermore, in a recent meta-analysis study by Aytaç (2020) in which 43 studies have been examined, it has been highlighted that supporting teacher autonomy can have positive effects on job satisfaction. A study in a similar vein, Şentürken & Oğuz (2020) pointed out that teachers' job satisfaction and autonomy are correlated in the sub-dimensions of autonomy although the levels of them differ. Autonomy and its relationship with variables, such as teacher autonomy, school climate, job integration, leader member interaction and support of learner autonomy, are often encountered as concepts that are examined together with job satisfaction (Çolak & Altınkurt, 2017; Kavgacı & Çalık, 2017; Yazıcı & Yılmaz, 2016). In addition, it is important to underline that global trends in reducing teacher autonomy and increasing teacher accountability are also the subjects of research, and standardized national tests are defined as one of the many factors that limit teacher autonomy (Elo & Nygren Landgärds, 2021). An additional point made by Nguyen, Pietsch & Gümüş (2021) highlights that teacher autonomy and school culture affect collective teacher innovativeness; hence, teacher autonomy and cooperation are positively related to each other in their research. This point emphasizes the importance of developing a sense of teachers' autonomy and innovation.

In the related literature, it is obvious that the number of studies dealing with 21st century teacher skills and teacher autonomy is increasing. Along with the studies that only focus on teacher skills (Tican & Deniz, 2019), there are also studies examining the relationships between teachers' 21st century teaching skills and their dedication to the profession (Kozikoğlu & Özcanlı, 2020), lifelong learning tendencies (Yalçın İncik, 2020). However, in the literature review carried out within the scope of this research, there are also studies that examine the predictive power of 21st century teacher skills (Eğmir & Çengelci, 2020) and learner skills in the context of smart social networks (Boholano, 2017).

On the one hand, among the researches on the axis of teacher autonomy, job satisfaction (Şentürken & Oğuz, 2020), job integration (Kavgacı & Çalık, 2017), perceived management styles of school administrators (Akçay & Sevinç, 2021), professional professionalism (Buyruk & Akbaş, 2021; Karatay, Günbey & Taş, 2020), school climate (Çolak, 2016), making participatory decision and perception control (Evans & Fischer, 1992) and teacher autonomy are examined. On the other hand, there are also publications, in which only the subject of teacher autonomy is the main research topic, in the context of the opinions of teachers in different branches (Canbolat, 2020; Friedman, 1999; Kılınc, Bozkurt, & İlhan, 2018; Üzüm, 2014). However, in the literature review conducted during the process of carrying out this research, no study was found that dealt with the concepts of 21st century teacher skills and teacher autonomy. This situation is considered to be an important indicator for the importance of the research. As it is a well-known fact, the phenomenon of teacher autonomy constitutes an important dimension in the processes of transferring and structuring the knowledge within the aforementioned skill set. In this context, it is vital to reveal the relationship between the 21st century teacher skills and the teacher in today's conditions, in which both the content and

the transfer of knowledge have extremely dynamic structures, and this situation constitutes the main problem of this research.

In this study, the relationship between teachers' 21st century teaching skills and their autonomy is tried to be revealed. In this context, answers to the following questions are sought.

What is the level of teachers' use of 21st century teaching skills?

What are the autonomy levels of teachers?

Is there a change in teachers' 21st century teaching skills and autonomy according to;

their gender

type of school (public/private)

the level of education that they work,

to their seniority,

Is there a significant relationship between teachers' 21st century teaching skills and their autonomy? If yes, what is the level of this relationship?

By the time the distribution of the participants in the research is examined, the number of female teachers is 180 (60.6%), while the number of male teachers is 117 (39.4%), while the number of teachers working in public schools is 155 (52.2%), and the number of teachers working in private schools is 142 (47.8%).

Method

This part presents information about the study group, data collection tools, research model and analysis of the collected data. In addition, all of the information regarding the analysis of the study with research and publication ethics is thoroughly presented.

Research Model

The present study, which was conducted to examine the relationship between teachers' 21st century teaching skills and their autonomy, was conducted in the relational model. In the relational screening model, the aim is to reveal the relationship between two or more variables (Karasar, 2003).

Universe/Sample/Study group

The data of the study were collected from 305 teachers working in private and public schools in Mersin in the spring term of 2021. The measurement tool forms of 8 participants who were thought to be coded incorrectly or left blank among the answers given to the measurement tool were excluded, and analyses were carried out with the data obtained from the remaining 297 participants. The distribution of the data by gender and institution variable is illustrated in Table 1.

Table 1 Distribution of Teachers Participating in The Research

		N	%
Gender	Female	180	60.6
	Male	117	39.4
Institution	State School	155	52.2
	Private School	142	47.8

Data Collection Tools

21st Century Teacher Skills Scale: The scale was developed by Orhan Göksün (2016) to measure the 21st century teacher skills of teachers. It consists of 27 5-point Likert-type items gathered under five factors: management skills, flexible teaching skills, techno pedagogical skills, affirmative skills, and productive skills. Reactions to scale items were “5- Always, 4- Usually, 3- Occasionally; 2- Rarely and 1-Never” respectively. The total explained variance of the scale was calculated as 40.33%, and the internal consistency coefficient was found as .870. Permission to use the scale was obtained from the author via e-mail.

Teacher Autonomy Scale: The Teacher Autonomy Scale is a 5-point Likert type measurement tool developed by Çolak (2016) to measure teachers' autonomy behaviors. Reactions to scale items, were “1- I strongly disagree; 2- I disagree; 3- I agree moderately; It is designed as 4- I agree and 5- I strongly agree” respectively. In scale; there are 4 sub-factors and 17 items under the name of curriculum autonomy, teaching process autonomy, professional communication autonomy and professional development autonomy. The internal consistency coefficient for the overall scale was calculated as .870. Permission to use the scale was obtained from the author via e-mail.

Data Collection and Analysis

Research data were collected online by researchers from teachers working in public and private schools in Mersin in 2021. Ethics committee approval was obtained from Mersin University Ethical Committee to conduct the study before research data were collected.

The data of the research were analyzed using the SPSS 23 Package program. Descriptive statistics t-test, ANOVA and correlation analysis were used in the research.

Findings

Information about the answers given by the participants to the items of the teacher competencies scale is given in Table 2. According to Table 2 in line with the average values of the answers given to the measurement tool by the teachers participating in the research, it is important to note down that they almost always treat their students with respect, ensure that their students respect individual differences and reinforce their students' positive behaviours. In addition, the average of the item "I warn my students during the lesson" was 2.62. It can be understood that the cases of resorting to expert support during the planning of out-of-class

educational and social activities along with the planning of the lesson process happen occasionally.

Table 2 Teacher efficacy scale items

Items	N	\bar{x}	σ
1 I treat my students with respect	297	4.83	.37
2 I organize educational activities outside the classroom.	297	3.42	.97
3 I organize social events outside of the classroom.	297	3.27	1.03
4 I make my students respect individual differences.	297	4.81	.42
5 I participate in professional development activities.	297	3.94	.90
6 I teach my students about new technologies.	297	4.20	.85
7 I share what I learned using digital tools.	297	4.08	.85
8 I follow the current developments related to my professional and duty responsibilities.	297	4.53	.56
9 I follow student progress files.	297	4.08	.92
10 I create opportunities for my students to generate new ideas.	297	4.51	.60
11 I get support from experts when planning my course process.	297	3.22	1.16
12 I give constructive feedback on my students' homework	297	4.47	.61
13 I prepare worksheets for my students	297	4.04	.93
14 I prepare original materials for my lessons.	297	3.95	.86
15 I keep records of my students' learning processes.	297	3.84	1.11
16 I create the classroom rules with my students.	297	4.28	.88
17 I support the development of my students' self-assessment skills.	297	4.51	.60
18 I reinforce my students' positive behaviors.	297	4.79	.42
19 I use technical terms when lecturing.	297	3.63	.95
20 I struggle so that my students might establish cause-effect relationships.	297	4.54	.58
21 I make alternative plans against the problems I will encounter in my in-class activities.	297	4.17	.75
22 I enable my students to reach their course achievements in the shortest way.	297	4.23	.70
23 I warn my students during the lesson	297	2.62	.86
24 I organize educational competitions among my students to reinforce their learning.	297	3.43	1.02
25 I benefit from the experience of my colleagues.	297	4.28	.73
26 I enrich teaching activities with technology.	297	4.19	.81
27 I encourage my colleagues to use technology in their lessons.	297	3.84	1.00

Information on the answers given by the participants to the items of the teacher autonomy scale is illustrated in Table 3. Examining the average responses of the participants to the scale items in Table 3, it is noteworthy to state that it ranges from 3.64 to 4.48. In line with the data in Table 3, it is possible to understand that the teachers mostly agree with the item about using different resources in addition to the textbook, and this response is followed by the item regarding the choice of teaching methods and techniques to be used in the lessons. In addition, it was revealed that teachers are moderately involved in identifying the appropriate time for the in-service training they will attend and in cases where the school administration interferes in communication with parents.

Table 3 Teacher autonomy scale items

	Items	N	\bar{x}	σ
1	I can decide which activities and how much time I will spend in the lessons for myself.	297	4.23	.83
2	I can rearrange the curriculum (in terms of subject, content, achievement, etc.) according to the needs of the students.	297	4.24	.78
3	I can choose the teaching methods and techniques that I will use in the lessons.	297	4.32	.67
4	I can decide on my own assessment and evaluation methods that I will use in my lessons.	297	4.19	.76
5	While planning the lesson, I can choose the subject according to the student's needs.	297	4.08	.88
6	I can make additions to the curriculum according to student needs.	297	4.21	.76
7	I can make reductions in the curriculum according to student needs.	297	3.89	.96
8	I can use different resources in addition to the textbook.	297	4.48	.70
9	I can include current topics that are not included in the curriculum in my lessons.	297	4.21	.85
10	I can assign students homework on the subjects I want.	297	3.92	.98
11	I can decide for myself how to reward students	297	4.27	.76
12	I can arrange the appropriate time for the in-service trainings I will attend.	297	3.64	1.12
13	I can decide which topics will be suitable for me in the in-service trainings I will attend on my own.	297	4.00	1.01
14	I can attend the scientific meetings I want related to my field.	297	4.01	.92
15	I can freely express my thoughts in the teachers' council.	297	4.27	.89
16	School management does not interfere with my communication with my colleagues.	297	4.07	.96
17	School management does not interfere with my communication with parents.	297	3.65	1.13

The average scores of the teachers participating in the study from the 21st Century Teacher Skills Scale and Teacher Autonomy scale along with its sub-dimensions are shown in Table 4.

Table 4 Descriptive Statistics on the Sub-Dimensions of the Scales

		Sub-Dimensions	N	\bar{x}	σ
21 st Century Teacher Skills Scale		Management Skills	297	4.22	.48
		Techno pedagogical Skills	297	3.77	.46
		Confirmatory Skills	297	4.81	.28
		Flexible Teaching Skills	297	3.34	.93
		Productive Skills	297	3.99	.76
		21 st Century Teacher Skills Scale General	297	4.03	.43
Teacher Autonomy Scale		Autonomy of Teaching Process	297	4.18	.53
		Curriculum Autonomy	297	4.17	.59
		Professional Development Autonomy	297	3.88	.82
		Professional Communication Autonomy	297	3.99	.77
		Teacher Autonomy Scale	297	4.06	.50

When the average scores of the teachers regarding the sub-dimensions of the scales are examined, it is seen that the teachers received a score of ($\bar{x}= 4.03$) from the 21st Century Teacher Skills Scale. Examining the sub-dimensions, they are at the level of management skills ($\bar{x}= 4.22$), techno-pedagogical skills ($\bar{x}= 3.77$), confirmatory skills ($\bar{x}= 4.81$), flexible teaching skills ($\bar{x}= 3.34$) and productive Skills ($\bar{x}= 3.99$). It can be said that the teachers' scores from the overall scale and sub-dimensions are high. On the other hand, when the scores obtained from the Teacher Autonomy Scale are examined, it is seen that the teachers received points from the scale in general ($\bar{x}= 4.06$). In the sub-dimensions, they scored teaching process autonomy ($\bar{x}= 4.18$), curriculum autonomy ($\bar{x}= 4.17$), professional development autonomy ($\bar{x}= 3.88$) and professional communication autonomy ($\bar{x}= 3.99$) respectively. It can be said that teachers' autonomy scores are at a high level. Furthermore, the t-test was applied to measure whether the scores obtained by the teachers from the 21st Century Teacher Skills Scale and the Teacher Autonomy Scale make a difference according to the gender variable. The results are presented in Table 5.

Table 5 T-test Results of 21st Century Teacher Skills and Teacher Autonomy Scale by Gender Variable

Scale	Gender	N	\bar{x}	Sd	t	df	p
21 st Century Teacher Skills Scale	Female	180	4.03	.40	.338	295	.736
	Male	117	4.02	.46			
Teacher Autonomy Scale	Female	180	4.04	.51	-.904	295	.367
	Male	117	4.09	.49			

* $p < 0.05$

As it was shown in Table 5, t-test was conducted to measure whether the teachers' scores from the 21st Century Teacher Skills Scale made a significant difference according to the gender variable. According to the results obtained, the scores of female teachers (\bar{X} = 4.03) and the scores of male teachers (\bar{X} = 4.02) are very close to each other. The difference is not statistically significant. Hence, it is possible to note down that the gender variable did not make a significant difference in the 21st Century Teacher Skills of the teachers.

The t-test was applied to measure whether the teachers' scores from the Teacher Autonomy Scale created a significant difference in terms of gender variable. According to the results obtained, the scores of female teachers are (\bar{X} = 4.04) and the scores of male teachers are (\bar{X} = 4.09) respectively. It is possible to claim that the difference is not statistically significant, and the gender variable does not make a significant difference in teacher autonomy.

The t-test was applied to measure whether the school type variable studied creates a significant difference in the scores of the teachers in the 21st Century Teacher Skills and Teacher Autonomy Scales. The results obtained are presented in Table 6.

Table 6 T-test Results of the 21st Century Teacher Skills and Teacher Autonomy Scale by School Type Variable

Scale	Gender	N	\bar{x}	Sd	t	df	p
21 st Century Teacher Skills Scale	State School	155	4.00	.40	-.873	295	.384
	Private School	142	4.05	.45			
Teacher Autonomy Scale	State School	155	4.10	.51	1400	295	.162
	Private School	142	4.01	.48			

* $p < 0.05$

In line with the data in Table 6, the t-test results can be examined. The t-test was conducted to measure whether the scores obtained by the teachers from the 21st Century Teacher Skills Scale made a significant difference according to the school type variable. According to the obtained results, the scores of teachers working in public schools are (\bar{X} = 4.00) and the scores of teachers working in private schools are (\bar{X} = 4.05). The difference is not statistically significant. The school variable did not make a significant difference in teachers' 21st century teaching skills.

In addition, the t-test was applied to measure whether the scores obtained by the teachers from the Teacher Autonomy Scale created a significant difference in terms of the school variable. As a consequence of the results, it can be said that the scores of teachers working in public schools are (\bar{X} = 4.10), and the scores of teachers working in private schools are (\bar{X} = 4.01). The difference is not statistically significant, and the school variable that is examined does not make a significant difference in teacher autonomy.

Finally, to measure whether the level of study made a significant difference in the scores of the teachers in the 21st Century Teacher Skills and Teacher Autonomy Scales, ANOVA was applied. The results obtained are presented in Table 7.

Table 7 ANOVA Results of Teachers' 21st Century Teacher Skills and Teacher Autonomy Scores for the Working Level Variable

Scale	Working Place	N	\bar{x}	sd	F	p	Significance
21 st Century Teacher Skills Scale	Primary School	97	4.07				
	Elementary School	107	4.06		.080	.923	
	High School	93	4.04				
Teacher Autonomy Scale	Primary School	97	4.13	2-294			Primary School – High School
	Elementary School	107	4.04		7.277	.001*	Elementary School – High School
	High School	93	3.90				

* $p < .05$

As it is illustrated in Table 7, ANOVA was applied to measure whether the scores obtained by the teachers from the 21st Century Teacher Skills Scale made a significant difference in terms of the level variable. According to the results, the scores of the teachers working at the primary school level are (\bar{x} = 4.07), the scores of the teachers working at the secondary school level are (\bar{x} = 4.06), and the scores of the teachers working at the high school level are (\bar{x} = 4.04) respectively. It is obvious that the difference is not statistically significant, and the variable of level did not make a significant difference in the 21st Century Teacher Skills of the teachers.

Considering the scores of the teachers from the Teacher Autonomy Scale in terms of the level of study, the scores of the teachers working at the primary school level are (\bar{x} = 4.13), the scores of the teachers working at the secondary school level are (\bar{x} =4.04), and the scores of the teachers working at the high school level are (\bar{x} =3.90) respectively. For this item, the difference is statistically significant, $F_{(2-294)}=7.277$. Furthermore, the results of the Post Hoc test conducted to identify the source of the difference highlight the fact that the autonomy scores of high school teachers are significantly lower than those of teachers working at both secondary and primary school levels. Thus, it is probable to note down that the level of study made a significant difference in teacher autonomy.

Table 8 below shows the ANOVA results of the scores of the teachers participating in the research on the 21st century teacher skills scale and teacher autonomy scales in the context of the seniority variable.

As it is illustrated in Table 8, ANOVA was applied to measure whether the scores obtained by the teachers from the 21st Century Teacher Skills Scale made a significant difference in terms of the seniority variable or not. As a result of the analysis, it was revealed that the score of teachers with 0-5 years of seniority was (\bar{x} = 3.96), the score of teachers with 6-10 years of seniority was (\bar{x} = 4.06), the score of teachers with 11-15 years of seniority was (\bar{x} = 4.04), the score of teachers with 16-20 years of seniority was (\bar{x} = 3.99), and the score of teachers with 21

years and more seniority was (\bar{x} = 4.05) respectively. Therefore, the difference is not statistically significant. It is possible to assert the idea that the seniority variable did not make a significant difference in the 21st Century Teacher Skills of the teachers.

Table 8 ANOVA Results of 21st Century Teacher Skills and Teacher Autonomy Scores for Teachers' Seniority Variable

Scale	Seniority	<i>N</i>	\bar{x}	<i>sd</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
21 st Century Teacher Skills Scale	0-5 years	46	3.96	2-292	1.734	.142
	6-10 years	68	4.06			
	11-15 years	67	4.18			
	16-20 years	57	3.99			
	21 years and above	59	4.05			
Teacher Autonomy Scale	0-5 years	46	3.99		.808	.521
	6-10 years	68	3.98			
	11-15 years	67	4.06			
	16-20 years	57	4.00			
	21 years and above	59	4.09			

* $p < 0.05$

In addition, ANOVA was applied to measure whether the teachers' scores from the Teacher Autonomy Scale made a significant difference in terms of seniority variable. The results of the analysis indicate that the score of teachers with 0-5 years of seniority was (\bar{x} = 3.99), the score of teachers with 6-10 years of seniority was (\bar{x} = 3.98), the score of teachers with 11-15 years of seniority was (\bar{x} = 4.06), the score of teachers with 16-20 years seniority was (\bar{x} = 4.00), and the score of teachers with a seniority of 21 years and above was (\bar{x} = 4.05). Hence, it can be said that the difference is not statistically significant, and the seniority variable did not make a significant difference in teacher autonomy of teachers.

As the final step, correlation analysis was conducted to measure to find out the possible relationship between teachers' 21st Century Teacher Skills and their autonomy behaviours. The results obtained are presented in Table 9.

Table 9 Correlation Between Scales and Sub-Dimensions of 21st Century Learner Skills and Teacher Autonomy

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	\bar{x}	σ
(1) MS	1											4.22	.47
(2) TPS	.585**	1										3.77	.46
(3) CS	.481**	.340**	1									4.81	.28
(4) FTS	.449**	.495**	.196**	1								3.34	.93
(5) PS	.555**	.435**	.217**	.331**	1							3.99	.76
(6) TPA	.180**	.059	.188**	.042	.155**	1						4.18	.53
(7) CA	.266**	.177**	.259**	.178**	.195**	.599**	1					4.17	.59
(8) PDA	.313**	.313**	.134**	.303**	.150**	.361**	.338**	1				3.88	.82
(9) PCA	.195**	.223**	.081	.223**	.035	.407**	.304**	.386**	1			3.99	.77
(10) 21 st CS	.800**	.756**	.474**	.780**	.741**	.151**	.277**	.338**	.210**	1		4.03	.43
(11) TAS	.329**	.281**	.213**	.273**	.174**	.748**	.710**	.752**	.739**	.340**	1	4.06	.50

When the relationship between 21st Century Teacher Skills of Teachers and Teacher Autonomy was examined, it was determined that there was a positive relationship between the two variables ($r=.340$). It can be said that as teachers' autonomy behaviors increase, their 21st century teacher skills also increase.

When the relationship between the 21st Century Teacher Skills Scale sub-dimensions and the Teacher Autonomy Scale sub-dimensions was examined, positive relationships were found between Professional Development Autonomy and Managerial, Techno pedagogical and Flexible Teaching Skills. Similarly, positive relationships between Teaching Process Autonomy and Management, Confirmatory and Productive Skills; positive relationships between Curriculum Autonomy and Management, Techno-pedagogical, Confirmatory, Flexible Teaching and Productive Skills; positive relationships between Professional Development Autonomy and Productive Skills; positive relationships between Professional Communication Autonomy and Management Skills, Techno-pedagogical Skills and Flexible Teaching Skills were determined.

Results, Discussion and Implications

The present study focused on the relationship between 21st century teacher skills and autonomy by examining teachers' 21st century teacher skills and autonomy, according to gender, seniority, type of school and educational level.

According to the abovementioned results of the research, the overall score of the teachers in the 21st century teacher skills scale was found as ($\bar{X}= 4.03$). In other words, the answers given by the participant teachers to the questions of this scale were at the "Generally" level on average. On the other hand, in the context of the dimensions of the same scale, the highest average score was found as affirmative skills with ($\bar{X}= 4.81$), while the lowest average score was in flexible teacher skills with ($\bar{X}= 3.34$). The present finding leads to the conclusion that while the participants reported that they applied the affirmative skills almost all the time, they occasionally applied to the flexible teacher skills. Based on this finding, it can be deduced that teachers always treat their students with respect, ensure that their students respect individual differences and reinforce their positive behaviors. On the other hand, it can be deduced that the reason for the relatively low average score in flexible teacher skills is that teachers abstain from organizing both educational and social activities outside the classroom. In addition, based on the fact that the productive skills dimension is ($\bar{X}= 3.99$) points, it can be understood that teachers generally support their students' academic development by preparing worksheets and other original materials. In addition, these findings mean that teachers actively use 21st century teaching skills, in other words, teacher skills that can correspond to student needs in today's conditions. Regarding these findings, it is obvious that different results have been obtained in the related literature. To highlight, in some studies, the average score obtained for the overall scale is very close to the finding of this research (Certel, Bahadır, & Topuz, 2019; Kozikoğlu & Özcanlı, 2020; Tican & Deniz, 2019; Yalçın İncik, 2020). In the research, among the dimensions of the 21st century teacher skills scale, the highest average value was reported as between "usually" and "always", as pertaining to affirmative skills (Certel, Bahadır, & Topuz, 2019; Eğmir & Çengelci, 2020; Kozikoğlu & Özcanlı, 2020; Orhan Göksün, 2016; Yalçın İncik, 2020).

Considering the relationship between 21st Century Teacher Skills of Teachers and teacher autonomy, it was understood that there was a positive relationship between the two variables ($r=.340$). Therefore, as teachers' autonomy behaviors increase, their 21st century teacher skills also increase. Examining the relationship between the 21st century Teacher Skills Scale sub-dimensions and the Teacher Autonomy Scale sub-dimensions, positive relationships were found among professional development, autonomy, managerial, techno-pedagogical and flexible teaching skills. Likewise, there was a positive relationship between teaching process autonomy and administrative, consent and productive skills. Another positive relationship was found between curriculum autonomy, administrative, techno-pedagogical, approving, flexible teaching and productive skills. Furthermore, the other positive relationships were between professional development autonomy and productive skills. The last but not the least positive relationship was between professional communication autonomy and management, techno-pedagogical and flexible teaching skills.

Another finding of the study is that the scores of the teachers' 21st century teacher skills scale and its sub-dimensions do not differ statistically in terms of gender, school type, education level and seniority. It is clear that our steps proceed very much in the same way with the previous studies on the topic when the related literature is considered. In Yalçın İncik's (2020) study, the scores of teachers, who responded to the 21st century teacher skills scale, did not make a significant difference according to gender and seniority variables. A study in a similar vein, Eğmir and Çengelci (2020) reported that there was no significant difference according to the gender variable. On the other hand, in some studies of the literature, it is reported that the answers given to the 21st century teacher skills scale create significant differences in the context of some variables of which relationships are to be measured. Some studies suggest that these skills differ according to the variables of seniority and education level (Eğmir & Çengelci, 2020; Kozikoğlu & Özcanlı, 2020). It was also revealed in another study that the answers of the teachers, who want to complete postgraduate education, are statistically significantly higher than other teachers to the 21st century skills scale (Kozikoğlu & Özcanlı, 2020).

According to another main finding of the study, teachers generally answered the items about their autonomy with the option of "agree" ($\bar{x}=4.06$). The response averages given to the sub-dimensions of the scale are close to this level, and they have similar average scores. Considering the numbers, the order of the sub-dimensions of the autonomy scale was teaching process autonomy ($\bar{x}= 4.18$), curriculum autonomy ($\bar{x}= 4.17$), professional communication autonomy ($\bar{x}= 3.99$) and professional development autonomy ($\bar{x}= 3.88$) from the highest to the lowest according to the mean score value, respectively. When this finding is compared with the literature, it is seen that the results are on a similar level. According to the results of many studies, the level of teacher autonomy is high (Akçay & Sevinç, 2021; Buyruk & Akbaş, 2021; Çolak, 2016; Karatay, Günbey & Taş, 2020). However, the general average score of teacher autonomy is reported as above medium in some studies (Şentürken & Oğuz, 2020)

In the present study, it was found that teacher autonomy differs significantly according to the variable of education level. Accordingly, the autonomy scores of high school teachers were significantly lower than teachers working in both primary and secondary schools. This situation might shed light onto the fact that high school teachers have more limited scope of action in terms of curriculum autonomy, professional development and professional communication autonomy compared to primary and secondary school teachers.

It was revealed that teacher autonomy was statistically significantly lower in high school teachers compared to primary and secondary school teachers, while there was no significant difference according to gender, seniority and the type of school they worked at. Taking the related literature into consideration, in line with the findings of this study, gender does not make a significant difference in teacher autonomy (Buyruk & Akbaş, 2021; Karatay, Günbey & Taş, 2020). There are even studies in which no significant difference can be found according to gender, type of school, weekly course load and educational status (Çolak, 2016). However, it has been reported that teacher autonomy differs significantly according to seniority (Karatay, Günbey & Taş, 2020).

Findings also highlight a relationship between autonomy and 21st century teaching skills. There is a positive and significant relationship ($r=.340$) between teachers' 21st century teaching skills and their autonomy. This situation might be interpreted as an increase in teacher autonomy level may increase the skills of the 21st century teacher.

Considering current conditions, the moment we are about to complete in the first quarter of the twenty-first century, teacher competencies and qualifications in the context of education are important for both students and teachers. In this context, necessary analyses and in-service training activities that can have positive effects on teachers should be made in educational institutions affiliated to the Ministry of National Education in certain periods in order to develop and increase the use of 21st century teacher skills. Thus, the quality of education can be organized in the short term. In addition, positive effects might be created on teachers and students in terms of pre-service activities by establishing university collaborations to support the education programs of higher education institutions that train teachers to obtain 21st century teacher skills. As one of the results of this research, high school teachers might be supported in this way by carrying out school-based professional development activities in that the autonomy levels of high school teachers are significantly lower than those of primary and secondary school teachers.

As a result, it is significant to underline the fact that this research was carried out using data obtained from teachers according to education levels. Possible contributions to the field might be made by carrying out new researches to include the branches of teachers in a way that will be expanded to the vocational education dimension. The present research was carried out by using quantitative data collection tools, and in new researches on this subject, qualitative methods might be used to contribute to the field in a different way. In that sense, the results will shed light onto more areas related to 21st century skills of teachers and teacher autonomy. Finally, it is evaluated that important scientific contributions can be made in different aspects by comparing the results obtained by measuring 21st century skills in the context of students and the results obtained from the teacher autonomy scale.

References

- Akçay, P. & Sevinç, H. (2021). Okul yöneticilerinin algılanan yönetim tarzları ve öğretmenlerin özerkliği üzerine bir araştırma [A study on perceived management styles of school administrators and autonomy of teachers]. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi [Gazi University Journal of Gazi Educational Faculty]*, 41(2), 1173-1201. doi:<https://doi.org/10.17152/gefad.906997>
- Aytaç, T. (2020). The effects of working in public or private schools on job satisfaction of teachers in Turkey: A meta- analysis study. *Eurasian Journal of Educational Research*, 89, 179-200.

- Boholano, H. B. (2017). Smart social networking: 21st century teaching and learning skills. *Research in Pedagogy*, 7(1), 21-29. doi:10.17810/2015.45
- Buyruk, H. & Akbaş, A. (2021). Öğretmenlerin mesleki profesyonelliği ile özerkliği arasındaki ilişkiye dair bir çözümleme [An analysis on the relationship between teachers' occupational professionalism and their autonomy]. *Eğitim ve Bilim [Education and Science]*, 46, 431-451. doi:10.15390/EB.2021.9996
- Canbolat, Y. (2020). Türkiye'de ortaöğretim öğretmenlerinin mesleki özerkliği: Var olan ve olası politikaların bir analizi [Professional autonomy of high school teachers in Turkey: A retrospective and prospective policy analysis]. *Eğitim ve Bilim [Education and Science]*, 45(202), 141-171. doi:10.15390/EB.2020.7833
- Certel, Z., Bahadır, Z.& Topuz, R. (2019). The role of 21st century learner skills of physical education and sports teachers and teacher candidates on teacher skills. *Turkish Journal of Sport and Exercise*, 21(2), 395-402. doi:10.15314/tsed.593785
- Çolak, İ. (2016). Okul iklimi ile öğretmenlerin özerklik davranışları arasındaki ilişki (Muğla ili örneği) [The relationship between school climate and teacher autonomy (Muğla sample)]. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) [Unpublished master's thesis]. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Muğla.
- Çolak, İ. & Altınkurt, Y. (2017). Okul iklimi ile öğretmen özerklik davranışları arasındaki ilişki [The relationship between school climate and teacher autonomy behaviors]. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi [The Educational Administration: Theory and Practice]*, 23(1), 33-71. doi:10.14527/kuey.2017.002
- Eğmir, E. & Çengelci, S. (2020). Öğretmenlerin 21. yüzyıl öğretim becerilerinin yansıtıcı düşünmeyi uygulama becerilerini yordama gücü [The predictive power of teachers' 21st century teaching skills on applying reflective thinking skills]. *Journal of History School*, 45, 1045-1077. doi:http://dx.doi.org/10.29228/Joh41513
- Elo, J. & Nygren Landgärds, C. (2021). Teachers' perceptions of autonomy in the tensions between a subject focus and a cross curricular school profile: A case study of a Finnish upper secondary school. *Journal of Educational Change*, 22, 423-445. doi:doi.org/10.1007/s10833-020-09412-0
- Evans, B. K. & Fischer, D. G. (1992). A hierarchical model of participatory decision-making, job autonomy, and perceived control. *Human Relations*, 45(11), 1169-1189. doi:https://doi.org/10.1177/001872679204501103
- Friedman, I. A. (1999). Teacher- perceived work autonomy: The concept and its measurement. *Educational and Psychological Measurement*, 59(1), 58-76. doi:https://doi.org/10.1177/0013164499591005
- Hackman, R. J. & Oldham, G. R. (1976). Motivation through the design of work: Test of a theory. *Organizational Behaviour and Human Performance*, 16(2), 250-279. doi:https://doi.org/10.1016/0030-5073(76)90016-7
- Harari, Y. N. (2018). 21. yüzyıl için 21 ders [21 lessons for the 21st century]. İstanbul: Kolektif Kitap.
- Karasar, N. (2003). Araştırmalarda rapor hazırlama [Preparing report for researches]. Sanem Matbaacılık: Ankara.
- Karatay, M., Günbey, M.& Taş, M. (2020). Öğretmen profesyonelliği ile özerklik arasındaki ilişki [The relationship between teacher professionalism and autonomy]. *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi [Munzur University Journal of Social Sciences]*, 9(2), 174-195.
- Kavgacı, H. & Çalık, T. (2017). Öğretmenlerin işle bütünleşme düzeylerinin örgütsel ve bireysel değişkenlerle ilişkisi: Bir çoklu aracılık modeli [The relationship of teachers' work engagement with organizational and personal variables: A multiple mediator model]. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi [The Educational Administration: Theory and Practice]*, 23(2), 223-248. doi:10.14527/kuey.2017.008

- Kılınç, A. Ç., Bozkurt, E. & İlhan, H. (2018). Öğretmen özerkliğine ilişkin öğretmen görüşlerinin incelenmesi [Examining teachers' opinions on teacher autonomy]. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi* [Journal of Education and Humanities: Theory and Practice], 9(18), 78-98.
- Kozikoğlu, İ. & Özcanlı, N. (2020). Öğretmenlerin 21. yüzyıl öğretme becerileri ile mesleğe adanmışlıkları arasındaki ilişki [The Relationship between Teachers' 21st century teaching skills and their engagement to the profession]. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi* [Cumhuriyet International Journal of Education], 9(1), 270-290. doi:http://dx.doi.org/10.30703/cije.579925
- Liu, S., Keeley, J. W., Sui, Y. & Sang, L. (2021). Impact of distributed leadership on teacher job satisfaction in China: The mediating roles of teacher autonomy and teacher collaboration. *Studies in Educational Evaluation*, 71, 1-9. doi:doi.org/10.1016/j.stueduc.2021.101099
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2017). Öğretmenlik mesleği genel yeterlikleri [General competencies of the teaching profession]. Ankara: Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü.
- Nguyen, D., Pietsch, M. & Gümüş, S. (2021). Collective teacher innovativeness in 48 countries: Effects of teacher autonomy, collaborative culture, and professional learning. *Teaching and Teacher Education*, 106, 1-13. doi:https://doi.org/10.1016/j.tate.2021.103463
- Orhan Göksün, D. (2016). Öğretmen adaylarının 21. yy öğrenen becerileri ve 21. yy. öğretme becerileri arasındaki ilişki [The relationship between 21st century learner skills use and 21st century teacher skills use]. (Yayımlanmamış doktora tezi) [Unpublished doctoral dissertation]. Anadolu Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Sanders, W. L. & Rivers, J. C. (1996). Cumulative and residual effects of teachers on future student academic achievement. Tennessee: University of Tennessee Value-Added Research and Assessment Center.
https://www.beteronderwijsnederland.nl/files/cumulative%20and%20residual%20effects%20of%20teachers.pdf adresinden alındı
- Şentürken, C. & Oğuz, A. (2020). Ortaöğretim öğretmenlerinin özerklik davranışları ile iş doyumları arasındaki ilişki [The relationship between secondary school teachers' autonomy behaviour and job satisfaction]. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* [OPUS Journal of Society Research], 15(25), 3260-3283. doi:10.26466/opus.650115
- Tican, C. & Deniz, S. (2019). Pre-service teachers' opinions about the use of 21st century learner and 21st century teacher skills. *European Journal of Educational Research*, 8(1), 181-197. doi:10.12973/euler.8.1.181
- Türk Eğitim Derneği [TED]. (2009). Öğretmen yeterlikleri: Özet rapor [Teacher competencies: Abstract report]. Ankara: Türk Eğitim Derneği.
- Üzüm, P. (2014). Sınıf öğretmenlerinin öğretmen özerkliğine ilişkin farkındalık düzeylerinin yapısal ve bireysel boyutları açısından değerlendirilmesi (İzmir ili örneği) [Assesment of the structural and individual dimensions of grade teacher's awareness level of teacher autonomy (Case of İzmir)]. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) [Unpublished master's thesis]. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.
- Yalçın İncik, E. (2020). Öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimleri ve 21. Yüzyıl öğretme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi [Investigation of the relationship between teachers' lifelong learning tendencies and 21st century teacher skills]. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* [Abant İzzet Baysal University Journal of Education Faculty], 20(2), 1099-1122. doi:https://dx.doi.org/10.17240/aibuefd.2020.-638602
- Yazıcı, A. & Yılmaz, K. (2016). The relationship between the teacher autonomy and learner autonomy support behaviors. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 1-23. doi:10.12973/jesr.2016.62.1

Kültürlerarası Yetkinlik Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması^a

Esra Sarı^b, Tuncer Özdil^d

Özet

Bu çalışmada, Chao (2014) tarafından geliştirilen Kültürlerarası Yetkinlik Ölçeğinin (KYÖ) Türkçeye uyarlama çalışmasının yapılması, geçerlilik ve güvenilirliğinin incelenmesi amaçlanmıştır. Test- tekrar test güvenilirliği için ölçek öncelikle vakıf ve devlet üniversitelerinde okumakta olan 74 öğrenciye pilot bir çalışma uygulanarak değerlendirilmiştir. Test-tekrar test güvenilirlik katsayısı 0,916 bulunmuştur. İkincil olarak 382 öğrenciye uygulanarak güvenilirlik katsayısı 0,906 bulunmuştur. Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) sonucunda elde edilen uyum indeksleri kabul edilebilir sınırlar arasında yer almaktadır. Böylelikle dilimize uyarlanan 30 maddelik 5 boyutlu yapı istatistiksel olarak geçerlilik ve güvenilirlik bakımından doğrulanmıştır.

Anahtar Kelimeler

Kültürlerarası Yetkinlik
Ölçek Uyarlama
Kültürlerarası Yetkinlik Ölçeği
Faktör Analizi

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 08.04.2022
Kabul Tarihi: 23.12.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1100376

Adaptation of the Intercultural Competence Scale into Turkish

Abstract

In this study, it was aimed to adapt the Intercultural Competence Scale (ICS) developed by Chao (2014) into Turkish and to examine its validity and reliability. For test-retest reliability, the scale was first evaluated by applying it to 74 students studying at foundation and state universities. The test-retest reliability coefficient was found to be 0.916. Secondly, it was applied to 382 students and the reliability coefficient was found to be 0.906. The fit indices obtained as a result of Confirmatory Factor Analysis (CFA) are among acceptable fit indices. Thus, the 30-item 5-dimensional structure adapted to our language was statistically validated in terms of validity and reliability.

Keywords

Intercultural Competence
Scale Adaptation
Intercultural Competence Scale
Factor Analysis

About Article

Received: 08.04.2022
Accepted: 23.12.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1100376

^a Bu çalışma Esra Sarı'nın doktora tezinden üretilmiştir.

^b İletişim Yazarı: esrasezen84@gmail.com

^c Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, 0000-0002-6159-1401

^d Prof. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, 0000-0002-3199-6766

Giriş

Sadece şirketlerin değil insanların da küreselleşmeye başladığı günümüzde küreselleşen insanlar ile şirketlerin uyumlanması ve etkili bir kültürlerarası etkileşimin sağlanması kültürlerarası yetkinlik kavramının önemini ortaya koymaktadır. Kültürlerarası yetkinliğe dair farklı disiplinlerden araştırmacıların kendi araştırma alanlarına göre kavramın çerçevesini ve boyutlarını farklı belirlemesinden dolayı kültürlerarası yetkinlik kavramının anlamı üzerine tam bir mutabakat yoktur. Kültür sürekli evrilen ve değişen bir olgu olduğundan dolayı kültüre ilişkin tanımlar da sürekli değişmekte ve yeni boyutlar kazanmaktadır (Sarı ve Özdil, 2021).

Kültürlerarası yetkinlik kavramı farklı disiplinlerden araştırmacıların uzun yıllar devam eden araştırmaları sonucunda ancak mevcut anlamına kavuşabilmiştir. Kavramın çıkışı 1930'lara kadar dayandırılabilir ancak bilinçli çalışmalar, kültürlerarası etkililik, kültürlerarası yeterlik ve kültürlerarası adaptasyon gibi kavramlarla 1970'lerde başlamıştır. Daha sonra 1980'lerde kültürlerarası yetkinliği değerlendirmek için yeni yöntemler ortaya konmuştur. Gelişen teoriler ve yayınlarla 1990'larda bu süreç devam etmiş ve 2000'li yıllarda farklı disiplinlerden pek çok farklı araştırmacının sürece dahil olması ile bugünkü seviyeye gelmiştir ve çalışmalar hala devam etmektedir (Arasaratnam-Smith, 2007).

Kültürlerarası yetkinlik kavramı üzerinde çalışmalar yapan araştırmacıların pek çoğu için Byram'ın (1997) ortaya attığı kavramsallaştırma çalışması bir temel teşkil etmektedir. Bu çalışmada Kültürlerarası yetkinlik boyutları 5 maddede ele alınmıştır. Bunlar: tutumlar, bilgi, yorumlama ve ilişkilendirme becerileri, keşif ve etkileşim becerileri, eleştirel kültürel farkındalıktır (Chao, 2014:82).

G.M. Chen ve Starosta'ya göre (1996) bireyler kültürlerarası ortamlarda etkileşime girmek için gerekli olan bilgi, beceri ve tutumları edinmek için farklı kültürlere karşı duyarlılık ve farkındalıklarını geliştirmeleri gerekmektedir. Bu duyarlılığın gelişmesi kültürlerarası yetkinliği kullanma kapasitesi ile ilişkilidir. Bu bağlamda, bir bireyin kültürel olarak yetkin kabul edilebilmesi için kültürel farklılıkları fark edip saygı duyma potansiyeline sahip olmaları gerekmektedir. Fantini ise (2007) kültürlerarası yetkinliği, bireyin kültürel olarak kendinden farklı diğer bireylerle etkileşime girdiğinde etkili ve uygun bir şekilde davranması için gerekli olan yetenekler bütünü olarak tanımlamıştır.

Kültürlerarası yetkinlik kavramı ile aynı anlama gelen pek çok kavram bulunması bir sorun teşkil etmemekle birlikte, bu kavramların neyi ifade ettiği ve hangi çerçevede ele alındığını bilmek önemlidir (Deardorff,2015, s.140). Bu alanda yapılan kavramsallaştırma çalışmalarının en kapsamlılarından biri Deardorff (2006) tarafından yapılmıştır ve bu çalışma sonucunda ortaya konan tanıma göre kültürlerarası yetkinlik, kültürlerarası etkileşimde hedeflenen bilgi, beceri ve tutumları, her ikisi de etkin ve uygun olacak şekilde belirgin bir davranış ve iletişime dönüştürmeyi ifade eder.

Mevcut çalışmalar tüm alanlarda kültürlerarası yetkinliğin önemini ortaya koymaktadır. Kültürlerarası yetkinliği dolaylı olarak ölçmek için yaklaşık olarak 87 tane ölçek geliştirilmiştir (Fantini, 2007). Ancak Türkçe yazında Kültürlerarası Yetkinliği ölçmeyle ilgili bir "ölçek uyarlama" çalışmasına rastlanmamıştır. Bu bağlamda, bu çalışmada diğer ölçeklerle kıyaslandığında ticari olmaması nedeni ile erişim kolaylığı, madde sayısının uygulamada kolaylık sağlaması, kültürlerarası yetkinlik alanında geliştirilmiş en güncel

ölçeklerden biri olması gibi nedenlerle, Chao (2014) tarafından geliştirilen ve doğrudan kültürlerarası yetkinliği ölçmek amacıyla tasarlanan Kültürlerarası Yetkinlik Ölçeği'nin Türkçeye uyarlaması yapılarak uyarlanan ölçeğin bilimsel geçerlilik ve güvenilirliği istatistiksel olarak araştırılmaktadır.

Yöntem

Orijinal Ölçeğin Yapısına Dair Bilgiler

Kültürlerarası yetkinliğin ölçülmesinde kullanılan, dilimize uyarlamaya çalıştığımız orijinal ölçek Chao (2014) tarafından geliştirilmiştir. Chao tarafından yapılan ölçek geliştirme çalışmasının pilot uygulamasında 389 üniversite öğrencisi, asıl uygulamada ise 1.117 öğrenci çalışmaya dahil edilmiştir. İlgili çalışmada uyarlanan ölçeğe uygulanan açımlayıcı faktör analizi sonuçlarına göre Cronbach's Alpha değeri 0.93'tür. Ölçek, 0, Kesinlikle katılmıyorum, 5, Kesinlikle katılıyorum iki uç nokta olacak şekilde 0 ile 6 arasında verilecek puanlarla tanımlanan 6'lı Likert Ölçeğiyle tasarlanmıştır. İlgili ölçekte, "0= Kesinlikle Katılmıyorum, 1=Katılmıyorum, 2=Kısmen Katılmıyorum, 3=Kararsızım, 4=Katılıyorum, 5=Kesinlikle Katılıyorum" şeklinde tanımlanmaktadır. Ölçekte bulunan 30 ifade 5 ana boyut altında toplanmaktadır. Bu boyutlar:

- a) **Kültürlerarası Etkileşim Bilgisi:** Öğrencilerin genel olarak kültür bilgilerini, öğrencilerin spesifik kültür bilgilerini (1, 3 ve 7.maddeler) ve hem genel hem de spesifik kültürü ifade eden maddeleri (5 ve 8.maddeler) içermektedir.
- b) **Kültürlerarası Etkileşime Duyuşsal Yönelim:** Kültürlerarası iletişimde bireyin motivasyonunu (10 ve 15.maddeler), istekliliğini (11 ve 12.maddeler) ve tutumlarını (13 ve 14.maddeler) ifade etmektedir.
- c) **Kültürlerarası Durumlarda Öz Yeterlilik:** Diğerleri ile baş edebilme hususunda bireyin öz güvenini ve kültürlerarası ortamlara uygun ve etkili bir biçimde uyum sağlamada kendine olan inancını ifade etmektedir (16,17,18.maddeler).
- d) **Kültürlerarası Etkileşimde Davranışsal Performans:** Profesyonel ikinci yabancı dil bilgisini (19,21,24.maddeler), iletişim stratejilerinin etkili kullanımını (22 ve 25.maddeler) ve uygun interaktif davranışları (20 ve 23.maddeler) ifade etmektedir.
- e) **Kültürlerarası Bilinç:** Kişinin kültürlerarası ilişkileri öncesi, esnası ve sonrasında, kültürlerarası etkileşime özenli bir şekilde hazırlanmasını (27.madde), öz denetimini (28.ve 29.maddeler) ve yansıyan düşüncelerini (26 ve 30. maddeler) ifade etmektedir.

Araştırmanın Örnekleme

Kültürlerarası ortamlarda karşılaşılan sorunlardan kaynaklanan maliyetler, kültürlerarası yetkin liderlerin ve çalışanların istihdamının önemini net bir şekilde ortaya koymaktadır. Küresel düşünebilen, kültürlerarası ortamlarda rekabet ile başa çıkabilecek ve işletme içindeki kültürel çeşitliliğe cevap verebilecek çalışanların yetiştirilmesi için üniversiteler en önemli basamaklardan birini oluşturmaktadır. Kuşkusuz ölçek çokuluslu işletme çalışanları, ortaöğretim kurumlarındaki öğrenciler, göç olgusu dikkate alındığında göçmenler gibi toplumun farklı kesimlerinde de uygulanabilmekle birlikte hem yukarıda belirtilen nedenle hem de üniversitelerin kültürlerarası yetkin potansiyel kitle üzerindeki etkisi dikkate

alınarak ölçek, vakıf ve devlet üniversitelerinde öğrenim görmekte olan öğrencilere uygulanmıştır. Test-tekrar test güvenilirliği için öncelikle pilot uygulamada devlet ve vakıf üniversitelerinde öğrenim görmekte olan 58'i Türk, 25'i yabancı uyruklu olmak üzere toplam 83 öğrenciye anket uygulanmış, bunlardan 74 tanesi geçerli sayılmıştır. Tabachnick ve Fidell'e (2001) göre, eğer faktör sayısı az ise faktör analizi için örneklem sayısı en az 50 olabilir. Kline'e (1994) göre ise örneklem büyüklüğü madde sayısı ile ilişkilidir. Örneklem büyüklüğünün değişken sayısından 10 kat daha fazla olması yeterlidir. Hatta bu oran 2 katına kadar indirilebilir ancak bu sayı değişken sayısından az olmamalıdır. Pilot uygulama sonuçlarına göre KMO değeri 0,735 olup, örneklem büyüklüğünün faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir. Geçerlilik güvenilirlik analizleri için ise, evren olarak İzmir ilinde İşletme bölümü olan devlet ve vakıf üniversitelerinde okumakta olan 1. ve 4.sınıf işletme öğrencileri seçilmiştir. Ulaşılabilirlik kısıtı nedeni ile İzmir ilindeki devlet ve vakıf üniversitelerinde okumakta olan 1.ve 4.sınıf öğrencilerinden ulaşabildiklerimizin hepsi örneklem olarak belirlenmiştir. ÖSYM'nin web sayfasından, İzmir'deki İşletme bölümü olan üniversitelere yerleşen öğrenci sayıları alınmıştır. 4. Sınıflar için 2015, 1. Sınıflar için de 2018 yılında yerleşen öğrenci sayısı toplamda 900'dür. Bu nedenle çalışma evreni 900 kişidir. İstatistiksel olarak %95 güven düzeyinde ideal örneklem büyüklüğü 262 olarak hesaplanmıştır. Bu bağlamda 520 anket formu hazırlanmış kolayda örnekleme yöntemi ile ancak 403 öğrenciye ulaşılabilmiştir. Bu anketlerden 21 tanesi eksik/yanlış kodlama ya da tek yönlü işaretlemeden dolayı geçersiz sayılmıştır. Bu nedenle, analizler 271'i devlet 111'i vakıf üniversitelerinden olmak üzere 382 üniversite öğrencisi üzerinden yapılmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin 195'i (%51) kadın, 187'si (%49) erkektir. Katılımcıların 343'ü (%89,8) Türk, 39'u (%10,2) ise yabancı uyrukludur.

Ölçeğin Türkçeye Çeviri Çalışması

Hambleton ve Patsula'ya göre (1999), ölçek uyarlama yapacak araştırmacıların belli bir sırayı takip etmesi gerekmektedir. Bu bağlamda araştırmacının yapması gereken ilk iş orijinal ölçeği geliştiren araştırmacıdan ölçek uyarlaması için izin almaktır. Ölçeğin geliştirildiği kültür ile uyarlanacağı kültür arasındaki yapının eşitliği sağlandıktan sonra çeviri aşamasına geçilebilir. Çeviri için uzmanları tarafından yapılmalı, çeviri yapıldıktan sonra tekrar ana dile çevrilerek anlam farklılıkları titizlikle düzenlenmelidir. Uyarlanan ölçek büyük bir gruba uygulanmadan önce bir deneme grubunda uygulanmalıdır. Kültürlerarası karşılaştırmaların söz konusu olduğu durumlarda iki grup arasındaki puanlar mukayese edilmeli, ölçek maddelerinin her iki grup için de aynı şeyi ifade ettiğinden emin olunmalıdır. Geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları da tamamlanınca kullanıcılar için bir el kitabı hazırlanmalı, gerekiyorsa bir eğitim verilmelidir. En son olarak da uyarlanan testin takibi yapılmalıdır.

Bu çalışmada da bu sıraya uygun olarak öncelikle ölçek sahibinden e-posta yolu ile izin alınmış ve Kültürlerarası Yetkinlik Ölçeği (ICS) İşletme bölümünden bir araştırmacı tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Bu çeviriyi takiben İngiliz Dili Edebiyatı bölümünden bir araştırmacı da ölçeği Türkçeye çevirmiştir. İki çeviri arasında anlam farklılıkları tespit edilmiş ve düzeltilmiştir. İfadelerdeki eksiklikleri ve çeviriden kaynaklanan yanlış anlaşılmalara belirlemek adına başka bir tercüman, ölçeği yeniden İngilizceye çevirmiş ve anadili İngilizce olan bir araştırmacı iki ölçeği anlam yönünden karşılaştırmış ve aynı anlama gelmeyen ifadeleri belirlemiştir. Karşılaştırmadan sonra ölçek, Türkçe ifadelerin yüzey geçerliliği için farklı bölümlerden öğretim görevlilerine ardından da çalışmanın örneklem

grubu öğrencilerden oluştuğu için, işletme ve ekonomi bölümünde öğrenim görmekte olan 20 öğrenciye okutularak anlaşılmayan yerleri işaretlemeleri istenmiştir. Düzeltilen ifadelerin aynı öğretim üyesi ve öğrencilere yeniden okutulmasıyla anlam birliği de sağlanarak yüzey geçerliliği tamamlanmıştır.

Uyarlanmış Ölçeğin Pilot Uygulaması

Ölçek, asıl örneklem grubu ile benzer özellikler gösteren bir 74 öğrencilik bir pilot gruba uygulanmıştır. Öğrencilere çalışmanın amacı kısaca açıklandıktan sonra anket ile ilgili kısa bir bilgi verilmiş ve sadece gönüllü olanlardan anket formunu doldurmaları istenmiştir. Anket formlarında kişisel hiçbir bilgi istenmediği ve anketi doldurup doldurmamanın ders notlarına etki etmeyeceği belirtilerek cevaplarda objektiviteyi sağlamak amaçlanmıştır. Sosyal beğenirlik etkisini azaltmak amacı ile ankette verdikleri cevapların bilişsel anlamda herhangi bir şey ifade etmediği, sadece bir öz değerlendirme olduğu ve anket formlarını topladıktan sonra kime ait olduğunu anlamamanın olanaksız olduğu da belirtilmiştir.

Pilot uygulama için iç tutarlılık için de madde-toplam puan korelasyon ve Cronbach's Alfa değerlerine bakılmıştır. Kullanılan 30 madde için Cronbach's Alpha değeri 0,916 ile son derece güvenilirdir. Boyutlar orijinal ölçek ile uyum gösterdiğinden dolayı ölçek hiçbir madde atılmadan kullanılmıştır. Anket formları toplandıktan sonra doğrulayıcı faktör analiziyle ölçeğin yapı geçerliliği araştırılmıştır.

Ölçek Uyarlamada Geçerlilik ve Güvenilirliğin İstatistiksel Olarak Araştırılması

Veri setini oluşturan yapıyı belirlemek ve tanımlamak için kullanılan çok değişkenli istatistiksel teknik, faktör analizidir. Faktör analizi, ölçek maddeleri arasındaki çok sayıdaki değişkenin kendi aralarındaki ilişkiyi analiz eder ve faktör olarak adlandırılan ortak bir yapıyı ortaya çıkarır (Büyüköztürk, 2018, s. 133-135). Faktör analizi Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA) ve Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) olarak ikiye ayrılmaktadır. AFA hangi maddelerin hangi kriterleri ölçtüğü kesin olarak bilinmeyen ölçek geliştirme çalışmalarında var olan yapıyı açıklamak için kullanılır. DFA ise daha önce kanıtlanmış bir ölçeğin yeni bir veri seti için uygunluğunu araştırmak için kullanılır (Goodwin, 1999).

Bu çalışmada da literatüre uygun şekilde elde edilen verilere doğrulayıcı faktör analizleri uygulanarak istatistiksel olarak ölçeğin geçerlilik ve güvenilirliği araştırılmıştır.

Bulgular

Katılımcıların Ölçek Boyutlarına İlişkin Görüş Ortalamaları

Devlet ve vakıf üniversitelerinde öğrenim görmekte olan katılımcıların Kültürlerarası Yetkinlik Ölçeğinin alt boyutlarından aldıkları puanlar Tablo 1'de verilmiştir. Öğrencilerin tümünün ortalama üzerinde puan aldıkları görülmektedir. Bu bulgulara göre katılımcılar kültürlerarası karşılaşmalarda genel ve spesifik kültür bilgilerini etkin bir biçimde kullanabilmekte, yabancı dil bilgilerine güvenmektedirler. Ayrıca kültürlerarası ortamlara girmekte oldukça istekli ve kültürlerarası ortamlara uygun davranış sergileyebileceklerine dair kendilerine olan inançları da oldukça yüksektir.

Tablo 1. Katılımcıların Ölçek Boyut Ortalamaları

Boyutlar	Ort.	SS.
Kültürlerarası Etkileşim Bilgisi	3,21	0,82
Kültürlerarası Durumlarda Özyeterlilik	3,83	0,87
Kültürlerarası Ortamlarda Davranışsal Performans	3,46	0,85
Kültürlerarası Etkileşime Duyuşsal Yönelim	4,05	0,72
Kültürlerarası Bilinç	3,62	0,88

Uyarlanan Ölçeğin Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

İstatistiksel analizlerde verilerin dağılımını bilmek uygulanacak testlerin belirlenmesi açısından önemlidir. Güçlü sonuçların elde edilebilmesi için parametrik testlerin uygulanması gerekmektedir. Bunun için de verilerin normal ya da normale yakın bir dağılım göstermesi beklenir. +1 ile -1 arasındaki basıklık/çarpıklık değerleri, verilerin normal dağıldığını gösterir (Bowerman, O'Connell ve Orris, 2004:223-224). Tablo 2'de verilerin-,503 çarpıklık değeri ve ,613 basıklık değeri ile normal dağılım gösterdiği görülmektedir.

Tablo 2. Ölçeğin basıklık ve çarpıklık değerleri

N	Geçerli	382
Standart sapma		,64590
Çarpıklık		-,503
Çarpıklık standart hatası		,125
Basıklık		,613
Basıklık Standart Hatası		,249

Orijinal ölçekte AFA ile yapı geçerliliği sağlandığından dolayı bu çalışmada ayrıca AFA bilgilerine yer verilmemiştir. Ölçek uyarlama çalışmalarına esas olan doğrulayıcı faktör analizi ile veri seti ile ölçek uyumunu araştırmaktır (Goodwin, 1999). Bu nedenle bu çalışmada sadece DFA sonuçlarına yer verilmiştir. Ölçeğin Türkçeye uyarlama çalışması için DFA, Lisrel 11 yazılımı kullanılarak yapılmıştır.

Analiz sonuçlarına göre, .00 anlamlılık düzeyinde, Ki-Kare iyilik uyum değeri 988,33 ($\chi^2 = 988,33$) 395 serbestlik derecesiyle (df =395), Normlaştırılmış Ki-Kare 2,5 ($(\chi^2 / df) = 2,50$), ($p < .00$) olarak elde edilmiştir. Karşılaştırmalı Uyum İndeksi 0,88 ((CFI = 0,88), Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü 0,064 ((RMSEA) = 0,064), Normlaştırılmış Uyum İndeksi 0,81 (NFI=0,81), Normlaştırılmamış Uyum İndeksi 0,87 ((NNFI)=0,87), Artırmalı Uyum İndeksi 0,88 ((IFI)=0,88), İyilik Uyum İndeksi 0,86 ((GFI)=0,86), Düzenlenmiş İyilik Uyum İndeksi 0,83 ((AGFI)=0,83) olarak hesaplanmıştır.

Elde edilen uyum indeksi değerleriyle bu aşamada, ölçeğin faktör yapısının istatistiksel olarak desteklenemediği yani uyum indeksi değerlerinin kabul edilebilir düzeyde olmadıkları anlaşılmıştır. Ancak elde edilen değerler kabul edilebilir düzeye oldukça yakındır. Daha önce doğruluğu test edilmiş bir model olduğundan dolayı test edilen

modelin kabul edilebilir uyum değerlerini yakalamak için düzenleme (modifikasyon) indekslerine bakmak daha uygundur.

Modifikasyon indekslerine göre E8 (*Farklı kültürlerden insanlarla kültürlerarası bağlamda, nasıl fikir alışverişinde bulunacağımı biliyorum*) maddesinin 3.boyut (F3-Kültürlerarası Durumlarda Özyeterlilik) altında, B3 (*Kültür şoku ile baş edebileceğime dair kendime güvenirim*) maddesinin de 1.boyut (F1- Kültürlerarası Etkileşim Bilgisi) altında yer alması gerekmektedir. Maddelerin farklı boyutlar altında yer alması için boyutun ihtiva ettiği anlamı bozmaması gerekmektedir. Yani yeni bir boyut altında yer alacak maddenin yerinin teorik olarak da oraya uyumlu olması beklenir (Çapık, 2014).

E8 "*Farklı kültürlerden insanlarla kültürlerarası bağlamda, nasıl fikir alışverişinde bulunacağımı biliyorum*" ifadesi Kültürlerarası Etkileşim Bilgisi yani öğrencilerin spesifik ve genel kültür bilgilerinin değerlendirildiği (F1) boyutu altında yer almaktadır. Bu ifade genel/ spesifik kültür bilgisini olduğu kadar öğrencinin kendine olan inancını da ifade etmektedir. Bu nedenle E8 maddesinin bireyin öz güvenini ve kültürlerarası ortamlara uygun ve etkili bir biçimde uyum sağlamada kendine olan inancını değerlendirmeye yönelik olan Kültürlerarası Durumlarda Öz Yeterlilik boyutunun (F3) altında bulunması teorik beklentilere uygun görülebilir.

B3 "*Kültür şoku ile baş edebileceğime dair kendime güvenirim*" ifadesi ise kültürlerarası ilişkilerde bireyin özdenetimi ve bilinçli hazırlığını değerlendirmeye yönelik olan Kültürlerarası Bilinç (F5) boyutu altındadır. Kültürlerarası Etkileşim Bilgisi boyutu (F1) ise bireylerin genel ve spesifik kültür bilgilerini değerlendirme amacına yönelik bir boyuttur. Kültür şoku, farkındalıklı bir kültür bilgisi ile baş edilebilecek bir durum olduğu için B3 maddesini Kültürlerarası Etkileşim Bilgisi boyutu (F1) altında değerlendirmek benzer teorik beklentilerle uyumlu, yanlış bir uygulama olmayacaktır. E8 maddesinin F3 altında yer alması ile faktör yükü 0,30, B3 maddesinin F1 altında yer alması ile faktör yükü 0,40 olarak elde edilmiştir.

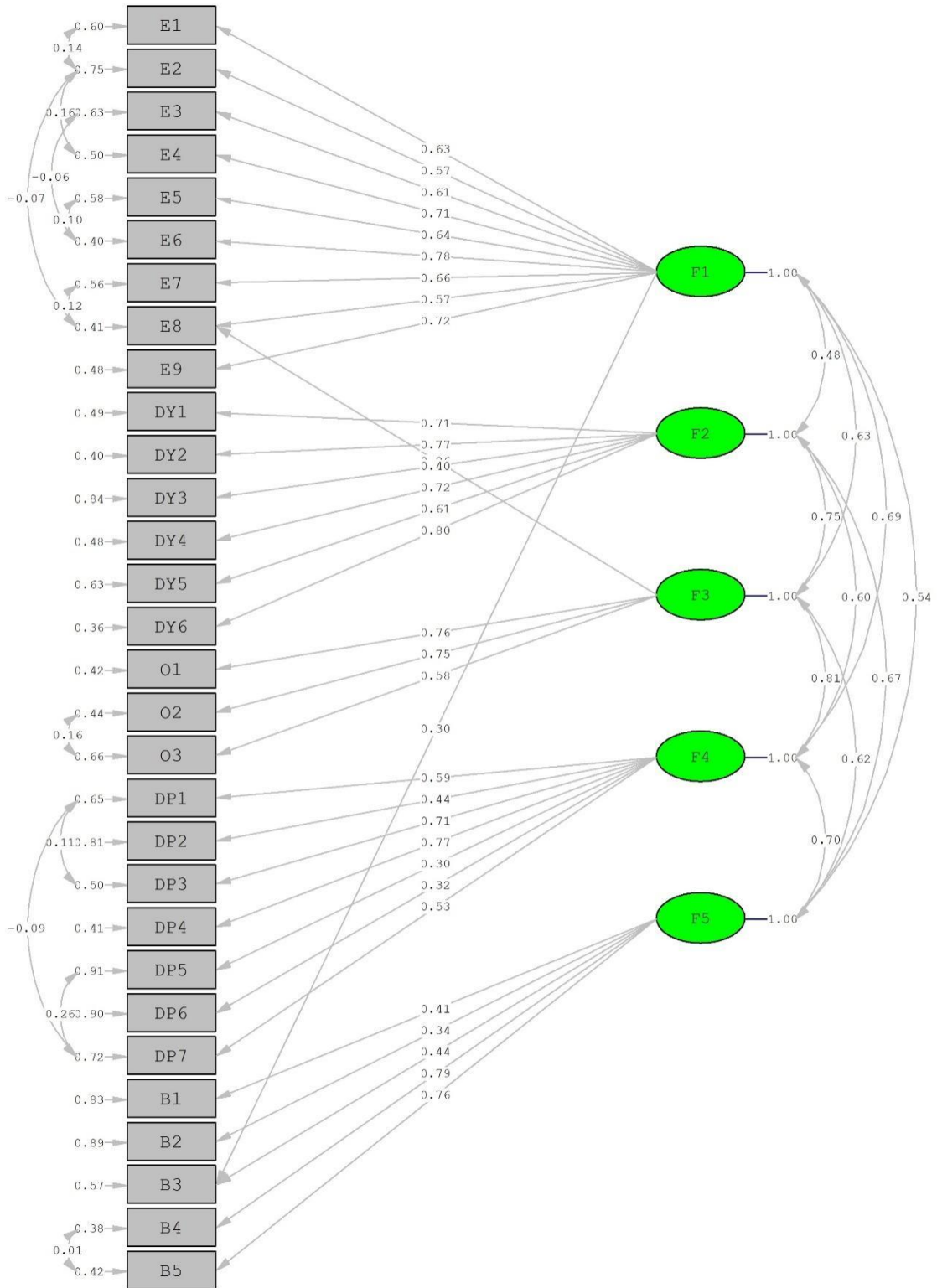
Bu maddeler ve boyutlar arasında yapılan modifikasyonlardan sonra iyileşen modelin uyum indeksleri şu şekildedir: Ki-Kare iyilik uyum değeri =681,99 ($\chi^2 =681,99$), 381 serbestlik derecesi (df=381) ile Normlaştırılmış Ki-kare= 1,79 ($\chi^2 / df = 1,79$ ($p <.00$)). Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü= 0,04 ((RMSEA) =0,04), Karşılaştırmalı Uyum İndeksi= 0,94 ((CFI) =0,94)), Artırmalı Uyum İndeksi 0,94 ((IFI) =0,94)), Normlaştırılmamış Uyum İndeksi 0,93 ((NNFI) =0,93)), Normlaştırılmış Uyum İndeksi 0,87 ((NFI) =0,87)), İyilik Uyum İndeksi 0,90 ((GFI) =0,90)), Düzenlenmiş İyilik Uyum İndeksi 0,87 ((AGFI) =0,87)). Kritik örneklem büyüklüğü (NC) 251 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 4. Modifikasyon Öncesi ve Sonrası Uyum İndeksi Değerleri

	Modifikasyon Öncesi Değerler	Modifikasyon Sonrası Değerler
χ^2	988,33	681,99
df	395	381
χ^2/df	2,5	1,79

RMSEA	0,064	0,04
CFI	0,88	0,94
IFI	0,88	0,94
NNFI	0,87	0,93
NFI	0,81	0,87
GFI	0,86	0,90
AGFI	0,83	0,87

Analizlerde model ile verinin uyumunu değerlendirmek karmaşık bir konudur (Özdamar, 2013:238). Thompson'a (2008, s.128) göre Ki-kare, CFI, NFI ve RMSEA en sık kullanılan uyum indeksleri arasında yer almaktadır. Kline'a göre (2011:199) $\chi^2 / df \leq 2,5-3$ mükemmel uyumu göstermektedir. Bu çalışmada $\chi^2 / df = 1,79 \leq 2,5-3$ değeriyle mükemmel uyum sağlanmıştır. Özdamar (2013, s.240) RMSEA değerinin $\leq ,10$ ile $\leq ,05$ arasında olması gerektiğini belirtmiştir. RMSEA =0,04 $\leq ,05$ ile mükemmel uyum değeri düzeyindedir. Pek çok araştırmacı (Tabachnick ve Fidell, 2001; Thompson,2008) NFI, CFI, GFI değerleri için kabul edilebilir düzeyin $\geq ,90$ olduğunu belirtmiştir. Ancak Byrne (2011) örneklem büyüklüğünün $N > 250$ ve madde sayısının ≥ 30 olan çalışmalarda NFI-TLI değerleri için anlamlı p değerinin $> ,80$ olarak belirtmiştir. (Aktaran: Yaşloğlu, 2017, s.77). Bu bağlamda $N=382$ ve madde sayısı=30 ile modelin uyum iyiliği değerlerini karşıladığı görülmektedir. Yapı geçerliliğini test etmek için ayrıca ölçek alt boyutlar arasındaki korelasyon katsayılarına da bakılmıştır (Tablo 5). DFA sonucunda elde edilen modele ilişkin standart değerler Şekil 1'de görülmektedir. Maddelerin faktör yükleri 0,32 ile 0,80 arasındadır. Elde edilen değerler, 5 boyutlu 30 maddelik yapıyı, hiçbir madde çıkarılmadan, desteklemektedir.

Şekil 1. Modifikasyon sonrası modele ilişkin standart değerler

Sonuç

Bu çalışmada Chao (2014) tarafından geliştirilen Kültürlerarası Yetkinlik Ölçeğinin Türkçeye uyarlanması yapılarak uyarlanmış ölçeğin istatistiksel olarak geçerlilik ve güvenilirliği araştırılmıştır. Bu yolla ölçeğin Türkçe yazına kazandırılması amaçlanmıştır. Türkçeye uyarlama sürecinde önce yüzey geçerliliği sağlanmış, istatistiksel geçerlilik ve güvenilirlik için de doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. DFA uyum indeksleri değerleri ilk aşamada istatistiksel olarak kabul edilebilir düzeyde olmadığından çözüm sonucunda elde edilen modifiye önerileri doğrultusunda belli maddeler arasında modifikasyon yapılmış ve E8 “Farklı kültürlerden insanlarla kültürlerarası bağlamda, nasıl fikir alışverişinde bulunacağımı biliyorum” ifadesi F3-Kültürlerarası Durumlarda Öz Yeterlilik boyutu, B3 “Kültür şoku ile baş edebileceğime dair kendime güvenirim” ifadesi F1-Kültürlerarası Etkileşime Duyuşsal Yönelim boyutu altında değerlendirilmiştir. Modifikasyonlardan sonra iyileşen modelin uyum indeks değerleri, 5 boyutlu 30 maddelik yapıyı, hiçbir madde çıkarılmadan, istatistiksel olarak desteklemiştir.

Modelde iki maddenin farklı boyut altında görünmesi dışındaki modifikasyonlar aynı boyut içinde yer alan, yani aynı boyutu ölçmeyi amaçlayan maddeler arasındadır. Maddelerin yerleri modelde farklı olsa da aslında aynı şeyi ölçmektedir. Bradburn ve Mason (1964) soru sırasının etkilerini araştırdıkları çalışmalarında özellikle öz değerlendirme sorularında soru sırasının cevaplar üzerinde nispeten etkili olmadığını ortaya koymuşlardır. Hadler’in (2021) kültürlerarası alanda yaptığı bir ağ araştırması da anket yanıtlarının içeriğinin ve tutarlılığının soru sıralamasından etkilenmediğini göstermektedir. Bu bağlamda ele alındığında soruların yeri farklı olsa da söz konusu boyutlar için öğrencilerin toplam puanlarının değişmesi beklenemez.

Türkiye çok farklı etnik kimliklerin bir arada yaşadığı kültürel zenginliğe sahip bir ülkedir. Oysa ölçeğin geliştirildiği Tayvan’ın %98’i çeşitli sebeplerle Çin’den Tayvan’a göçen göçmenlerden, sadece %2’si Tayvan’ın en eski yerlilerinin torunlarından oluşmaktadır (Li, 2003:203’dan aktaran Karluk, 2018). Dolayısı ile Tayvanlı öğrenciler için bilgi boyutu altında yer alan bir maddenin kültürel farklılıklara aşına Türk öğrenciler için özgüven boyutu altında yer alıyor olması doğal karşılanabilir.

Çalışmanın örneklem grubu vakıf ve devlet üniversitelerinin İşletme bölümünde okumakta olan Türk ve yabancı öğrenciler ile sınırlıdır. Kuşkusuz örneklem grubunun genişletilmesi ya da öğrenciler dışında farklı örneklem gruplarıyla yapılacak çalışmalarla ölçeğin istatistiksel olarak geçerlilik ve güvenilirliğiyle ilgili daha güçlü bulgular elde edilebilecektir.

Bilgilendirme

Bu çalışma Esra Sarı’nın doktora tezinden üretilmiştir.

Kaynakça

Bowerman, B. L., O’Connell, R. T., & Orris, J. B. (2004). *Essentials of Business Statistics*. NY: The Mcgraw-Hill/Irwin.

Bradburn, N. M., & Mason, W. M. (1964). The Effect of Question Order on Responses, 1(4), 57–61.

- Büyüköztürk, Ş. (2018). *Sosyal Bilimler için Veri Analizi El Kitabı, İstatistik, Araştırma Deseni SPSS Uygulamaları ve Yorum* (24.baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Byram, M. (1997). *Teaching and assessing intercultural communicative competence*. Multilingual Matters.
- Byrne, B. M. (2011). *Structural equation modeling with AMOS Basic concepts, applications, and programming*. NY: Routledge.
- Çapık, C. (2014). Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmalarında Doğrulayıcı Faktör Analizinin Kullanımı. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 17(3), 196–205.
- Chao, T.-C. (2014). The Development and Application of Intercultural Competence Scale for University EFL Learners. *English Teaching and Learning*, 38(4), 79–124.
- Chen, G.-M., & Starosta, W. J. (1996). Intercultural Communication Competence: A Synthesis. *Annals of the International Communication Association*, 19(1), 353–383.
- Fantini, A. (2007). *CSD Research Report: Exploring and Assessing Intercultural Competence Center for Social Development Global Service Institute*.
- Goodwin, L. D. (1999). The role of factor analysis in the estimation of construct validity. *Measurement in Physical Education and Exercise Science*. Lawrence Erlbaum Associates Inc.
- Hadler, P. (2021). Question Order Effects in Cross-Cultural Web Probing: Pretesting Behavior and Attitude Questions: 39(6), 1292–1312.
- Hambleton, R. K., & Patsula, L. (1999). Increasing the Validity of Adapted Tests: Myths to be Avoided and Guidelines for Improving Test Adaptation Practices. *Journal of Applied Testing Technology*, 1(1), 1–13.
- Karlık, A. C. (2018). Tayvan'ın Etno-Demografik Yapısı. In A. M. Dünder (Ed.), *Türkiye'de Tayvan Çalışmaları - I (Tarih, Ekonomi ve Uluslararası İlişkiler)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları no:616.
- Kline, P. (1994). *An easy guide to factor analysis*. Routledge.
- Kline, R. S. (2011). *Principles and practice of structural equation modeling*. NY: Guilford Press.
- Özdamar, K. (2013). *Paket programlar ile istatistiksel veri analizi-1*. Eskişehir: Nisan Kitapevi.
- Sarı, E., & Özdil, T. (2021). Kültürlerarası Yetkinliklerin Çok Uluslu Şirketler için Önemi ve Kültürlerarası Yetkin Liderler. In S. İpek & C. Kılıç (Eds.), *Sosyal Bilimlerde Güncel Araştırmalar* (pp. 127–134). Bursa: Ekin Yayınevi.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2001). *Using multivariate statistics*. Allyn and Bacon.
- Thompson, B. (2008). *Foundations of behavioral statistics: An insight-based approach*. NY: Guilford Press.
- Yaşloğlu, M. (2017). Sosyal Bilimlerde Faktör Analizi ve Geçerlilik: Keşfedici ve Doğrulayıcı Faktör Analizlerinin Kullanılması. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 2017, 74–85.

Ek 1: Kültürlerarası Yetkinlik Ölçeği (Modifikasyon Sonrası)

0= Kesinlikle Katılmıyorum 1= Katılmıyorum 2= Kısmen katılmıyorum 3= Kısmen Katılıyorum 4= Katılıyorum 5=Kesinlikle Katılıyorum							
Lütfen her ifade için 0'dan 5'e kadar değerlendirmenizi yapınız.							
1.	Diğer kültürlerdeki sözlü olmayan davranış kurallarını bilirim.	0	1	2	3	4	5
2.	Kültür şoku ile baş edebileceğime dair kendime güvenirim.	0	1	2	3	4	5
3.	Dünya medeniyetlerinin sanat, edebiyat vb alanlarındaki tanınmış başarılarını bilirim.	0	1	2	3	4	5
4.	Diğer kültürlerin yaşam tarzını genel olarak bilirim (gelenekler, mutfak kültürü vb.)	0	1	2	3	4	5
5.	Farklı kültürlerden insanların tutum ve davranışlarını anlamak için kültür-değer yaklaşımının nasıl kullanılması gerektiğini bilirim	0	1	2	3	4	5
6.	Kültürel stresin belirtilerini ve kültür şoku ile baş etmenin yollarını bilirim	0	1	2	3	4	5
7.	Diğer kültürlerde sözel davranış kurallarını bilirim.	0	1	2	3	4	5
8.	Tarihi ve sosyo-politik faktörlerin farklı kültürlerden insanların tutum ve davranışlarını nasıl etkilediğini bilirim						
9.	Profesyonel alanda, farklı kültürlerden insanlar arasında yaygın interaktif davranışların neler olduğunu bilirim.	0	1	2	3	4	5
10.	Farklı kültürlerden insanlarla iletişim kurmaktan zevk alırım	0	1	2	3	4	5
11.	Farklı dünya ülkeleri ile ilgili bilgi sahibi olmaya istekliyim.	0	1	2	3	4	5
12.	Dünya görüşümü genişletmek için diğer kültürlerle iletişim kurmaya istekliyimdir	0	1	2	3	4	5
13.	Bana yabancı olan kültürlerden insanları anlamaya çalışırım.	0	1	2	3	4	5
14.	Farklı kültürlerden insanlarla etkileşime geçmek için tutum ve davranışlarımı düzenlerim	0	1	2	3	4	5
15.	Farklı kültürlerden insanlarla etkileşime geçerken duygularımı ve hayal kırıklıklarımı kontrol edebilirim	0	1	2	3	4	5
16.	Başka kültürlerden insanlarla uygun ve etkin bir biçimde etkileşim kurma hususunda kendime güvenirim	0	1	2	3	4	5
17.	Farklı kültürlerden insanlarla kültürlerarası bağlamda, nasıl fikir alışverişinde bulunulacağını bilirim	0	1	2	3	4	5
18.	Farklı kültürel çevrelerde yaşama uyum sağlayabileceğime dair kendime güvenim tamdır	0	1	2	3	4	5
19.	İhtiyaç halinde kültürlerarası durumlarda jestler, yüz ifadeleri gibi sözel olmayan davranışlarımı değiştirebilirim	0	1	2	3	4	5

20.	Kültürel çeşitliliğin söz konusu olduğu durumlarda farklı kültürlerle ait yiyecekleri yiyebilirim	0	1	2	3	4	5
21.	Farklı kültürel geçmişlerden gelen insanlarla iletişimde yabancı dilimi etkin bir biçimde kullanabilirim	0	1	2	3	4	5
22.	Kültürlerarası iletişimin farklı türlerine uyum sağlamak adına uygun etkileşim stratejileri geliştirebilirim (doğrudan ne hissettiğimi söyleyebilirim ya da durumu kurtarmak adına bir şeyler söyleyebilirim)	0	1	2	3	4	5
23.	Kültürlerarası etkin bir iletişim kurabilmek için özel durumlarda rahatlıkla fonksiyonel bir dil kullanabilirim (davetler, reddetme ya da özür dileme vb durumlarda)	0	1	2	3	4	5
24.	İhtiyaç halinde kültürlerarası durumlarda konuşma hızı ve aksan gibi sözel davranışlarımı değiştirebilirim	0	1	2	3	4	5
25.	İhtiyaç halinde kültürlerarası durumlara uygun olarak giyim şeklimi değiştirebilirim	0	1	2	3	4	5
26.	Bir insanın davranışlarını belirli bir kültürün tamamının temsilcisi olarak görmem.	0	1	2	3	4	5
27.	Herhangi bir kültürlerarası irtibattan önce çok iyi hazırlanırım	0	1	2	3	4	5
28.	Kültürlerarası etkileşimde hangi kültürel bilgiye başvuracağımın farkındayım.	0	1	2	3	4	5
29.	Kültürlerarası etkileşim sürecinde diğer insanların verdiği cevapların onların kendi değer ve inanışlarını yansıttığının farkındayım.	0	1	2	3	4	5
30.	Kültürel geçmişimin, kültürlerarası etkileşim esnasında ortaya çıkan problemleri yönetme sürecinde tutum ve yaklaşımlarımı nasıl etkilediğinin farkındayım.	0	1	2	3	4	5

Ek2: Kültürlerarası Yetkinlik Ölçeği Boyutlarının Kapsadığı Maddeler (Modifikasyon Sonrası)

F1: Kültürlerarası etkileşim bilgisi

1. Diğer kültürlerdeki sözlü olmayan davranışları bilirim.
2. Kültür şoku ile baş edebileceğime dair kendime güvenirim.
3. Dünya medeniyetlerinin gözle görülür başarılarını bilirim (sanat, edebiyat vb. alanlarda)
4. Diğer kültürlerin yaşam tarzını genel olarak bilirim (yemek pişirme usulleri, gelenekleri vb.)
5. Farklı kültürlerden insanların tutum ve davranışlarını anlamak için kültür-değer yaklaşımını nasıl kullanmam gerektiğini bilirim.
6. Kültürel stresin belirtilerini ve kültür şoku ile baş etmenin yollarını bilirim.
7. Diğer kültürlerde sözel davranış kurallarını bilirim.
8. Tarihi ve sosyo-politik faktörlerin farklı kültürlerden insanların tutum ve davranışlarını nasıl etkilediğini bilirim
9. Profesyonel alanda, farklı kültürlerden insanlar arasında yaygın interaktif davranışları bilirim.

F2: Kültürlerarası etkileşime duyuşsal yönelim

10. Farklı kültürlerden insanlarla iletişim kurmaktan zevk alırım
11. Farklı dünya ülkeleri ile ilgili bilgi sahibi olmaya istekliyim.
12. Dünya görüşümü genişletmek için diğerkültürlerle iletişim kurmaya istekliyimdir.
13. Bana yabancı olan kültürlerden insanları anlamaya çalışırım.
14. Farklı kültürlerden insanlarla etkileşime geçmek için tutum ve davranışlarımı düzenlerim.
15. Farklı kültürlerden insanlarla etkileşime geçerken duygularımı ve hayal kırıklıklarımı kontrol edebilirim.

F 3: Kültürlerarası durumlarda öz-yeterlilik

16. Başka kültürlerden insanlarla uygun ve etkin bir biçimde etkileşim kurma hususunda kendime güvenirim.
17. Farklı kültürlerden insanlarla kültürlerarası bağlamda nasıl fikir alışverişinde bulunacağımı bilirim.
18. Farklı kültürel bağlamlarda yaşama uyum sağlayabileceğime dair kendime güvenim tamdır.

F4: Kültürler arası etkileşimde Davranışsal Performans

19. İhtiyaç halinde kültürlerarası durumlarda jestler, yüz ifadeleri gibi sözel olmayan davranışlarımı değiştirebilirim
20. Kültürel çeşitliliğin söz konusu olduğu durumlarda farklı kültürlere ait yiyecekleri yiyebilirim
21. Farklı kültürel geçmişlerden gelen insanlarla iletişimde yabancı dilimi etkin bir biçimde kullanabilirim
22. Kültürlerarası iletişimin farklı türlerine uyum sağlamak adına uygun etkileşim stratejileri geliştirebilirim (doğrudan ne hissettiğimi söyleyebilirim ya da durumu kurtarmak adına bir şeyler söyleyebilirim)
23. Kültürlerarası etkin bir iletişim kurabilmek için özel durumlarda rahatlıkla fonksiyonel bir dil kullanabilirim (davetler, reddetme ya da özür dileme vb. durumlarda)
24. İhtiyaç halinde kültürlerarası durumlarda konuşma hızı ve aksan gibi sözel davranışlarımı değiştirebilirim

F5: Kültürlerarası Bilinç

25. İhtiyaç halinde kültürlerarası durumlara uygun olarak giyim şeklimi değiştirebilirim.
26. Bir insanın davranışlarını belirli bir kültürün tamamının temsilcisi olarak görmem.
27. Herhangi bir kültürlerarası irtibattan önce çok iyi hazırlanırım.
28. Kültürlerarası etkileşimde hangi kültürel bilgiye başvuracağımın farkındayım.
29. Kültürlerarası etkileşim sürecinde diğerkültürlerin verdiği cevapların onların kendi değer ve inanışlarını yansıttığının farkındayım.
30. Kültürel geçmişimin, kültürlerarası etkileşim esnasında ortaya çıkan problemleri yönetme sürecinde tutum ve yaklaşımlarımı nasıl etkilediğinin farkındayım.

Vergi Mevzuatındaki Sık Değişikliklerin İşletmelerin Karar Alma Süreçlerine Etkisinin Vergi Uyumu Açısından Değerlendirilmesi

Özgür Biyan^{a, b}, Nilüfer Altundal Biyan^c

Özet

En önemli kamu geliri olan vergiler ile ilgili pek çok yasal düzenleme yapılmaktadır. Sıkça yapılan bu düzenlemeler işletmelerin karar alma süreçlerini etkileyebilmektedir. Fiyat politikaları, ücret politikaları ve hatta üretim şekilleri dahi uygulanan vergi politikalarından etkilendiğinden vergi uyumu da olumsuz etkilenebilmekte ve işletmelerin ve bireylerin vergisel yükümlülüklerini yerine getirme hususunda isteksiz davranmaları ile karşılaşabilmektedir. Sıkça yapılan mevzuat değişiklikleri karşısında işletmelerin vergiye bakış açısı olumsuz etkilenmektedir. Bu çalışmada profesyonel yöneticiler ile yapılan anket çalışması sonucunda ortaya çıkan veriler yoluyla vergi konusunda yasal düzenlemelerin işletmelerin karar alma süreçlerine ve dolayısıyla vergi uyumu üzerine ne kadar etki yaptığı ölçümlenmeye çalışılmıştır. 137 Yönetici ile yapılan anket verileri Pearson korelasyon analizi, çoklu doğrusal regresyon analizi, tek yönlü varyans analizleri hesaplanarak değerlendirilmiştir. Araştırma bulguları vergiye güven ile karar alma stilleri arasında anlamlı bir ilişki olmadığını göstermiştir. Bu kapsamda yöneticilerin karar alma süreçlerinde vergisel değişiklikleri dikkate almadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Vergi Uyumu
Karar Alma
Hukuki Güvenlik İlkesi
Öngörülebilirlik

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 08.04.2022
Kabul Tarihi: 23.12.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1100567

Evaluation of the Effect of Frequently Changes in Tax Legislation on the Decision-Making Process of Businesses in Terms of Tax Compliance

Abstract

There are many legal regulations regarding taxes, which are the most important public income. These frequently made regulations can affect the decision-making processes of enterprises. Since price policies, wage policies and even production methods are affected by tax policies, tax compliance may also be adversely affected, and businesses and individuals may be reluctant to fulfill their tax obligations. In this study, it has been tried to measure how much effect the legal regulations on taxation have on the decision-making processes of the enterprises, and therefore on tax compliance, through the data obtained as a result of the survey conducted with professional managers. Survey data with 137 managers were evaluated by calculating Pearson correlation analysis, multiple linear regression analysis, and one-way analysis of variance. Research findings showed that there is no significant relationship between trust in taxation and decision-making styles. In this context, it was concluded that the managers did not take into account the tax changes in the decision-making processes.

Keywords

Tax Compliance
Decision Making
Legal Security Principle
Predictability

About Article

Received: 08.04.2022
Accepted: 23.12.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1100567

^a İletişim Yazarı: obiyar@bandirma.edu.tr

^b Prof. Dr., Bandırma Onyedinci Eylül Üniversitesi/İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, ORCID 0000-0002-0804-9963.

^c Doktora Öğrencisi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, ORCID 0000-0002-5594-2615.

Giriş

İster büyük ister küçük bir işletme olsun, idari kararların alınması sırasında ön plana alınması gereken konulardan biri de mali konulardır. Bu kapsamda finansal ve vergisel açıdan geçerli olan kurallar, kanunlar ve çeşitli regülasyonlar gelecek projeksiyonlarını ortaya koymak isteyen işletmelerin dikkate alması gereken başlıklardır. Bu başlıkların yeterince ele alınmaması ya da program ve planlara uymaması üretim, bütçe oluşturma, pazarlama, insan kaynakları, dış ticaret departmanları başta olmak üzere işletmelerdeki pek çok bölümü olumsuz etkileyebilir.

Vergi, devlet açısından kamu gelirleri arasında en önemli gelir unsuru olmasının yanı sıra işletmeler için her zaman bir maliyet ya da gider konusu olmuştur. İşletmeler kazançları üzerinden vergi vermekle beraber, satış ya da alış işlemleri sırasında da vergisel yükümlülüklerle karşı karşıyadır. Bu nedenle vergi mevzuatını yakinen izlemek ve kurallara uymakla yükümlüdürler. Cezai düzenlemelerin varlığı başta olmak üzere pek çok açıdan işletmeler vergi mevzuatına göre hareket etmeye mecburdurlar ve buna gereksinim de duyarlar. Dolayısıyla bir ülkedeki vergi sisteminin yapısı işletmeleri zorunlu olarak ilgilendirir. Daha önce de ifade edilmeye çalışıldığı üzere üretim aşamasında imalat safhalarındaki işlemler, bütçe oluşturulması sırasında öngörülen rakamlar, pazarlama faaliyetleri esnasında yapılan giderlerden satış amaçlı işlemlerdeki planlamalar, insan kaynaklarını oluşturan her bir bireyin ücretinin ve diğer ödemelerinin hesaplanması, dış ticaret faaliyetleri sırasında gümrük politikalarında uygulanan kurallar ve buna göre yapılan kanuni düzenlemeler gibi pek çok işlemin içinde vergisel yükümlülükler bulunmaktadır. Hal böyle olunca vergi mevzuatındaki bu değişiklikler işletmelerin mevcut yatırımlarını genişletmeleri ya da yeni bir girişimde bulunmak isteyen kişilerin kararları için de dikkate alınması gereken bir faktör olarak belirginleşir. Gerek yapılan faaliyetin vergilendirilmesi ile ilgili usul ve esaslar ya da varsa teşvikine yönelik düzenlemeler gerekse satılan mal veya hizmet üzerindeki genel ya da özel nitelikteki vergiler üretim ve fiyat politikasının belirlenmesini etkilerler.

Öte yandan gelişmiş ekonomiye sahip demokratik devletlerde hukuka bağlılık ve hukukun üstünlüğü temel ilke olarak kabul edilmiştir. Söz konusu devletlerde faaliyette bulunan tüm işletme ve bireyler bu temel ilkeyi dikkate alarak yatırım kararlarına, şirket evliliklerine, istihdam politikalarına karar verirler ya da pek çok farklı anlaşmalara imza atarlar. Gelişmekte olan ekonomilerde zaman zaman uygulanmasında sıkıntılar olsa da yine bu temel ilke kabul edilmiştir. Dolayısıyla denilebilir ki anayasal çerçevede bu ilkenin varlığını koruyucu olması işletme ve bireylerin faaliyetlerini güven ortamı içinde sürdürmesine olanak tanır. Sık mevzuat değişiklikleri yapıldığında hukuki güvenlik ilkesi zedelenmeye başlar. Bu sıklık artarsa işletme ve bireyler tarafından yıllık bir plan yapmak dahi mümkün olamaz. Sıklıkla değişen mevzuat karşısında işletmeler yatırım kararları, şirket evlilikleri, istihdam vb. politikaları oluştururken ürkek, çekingen davranır ya da yeri gelir yatırım yapmaktan vazgeçer.

İşte bu çalışmada Türk Vergi Hukuku özelinde kanunlarda yapılan değişikliklerin sıklığı ele alınacak, bu konuda yapılan çalışmalar ışığında ampirik bir uygulama yapılarak işletmelerin karar alma süreçleri ile vergi mevzuatının sıkça değişmesi arasındaki ilişki incelenecektir.

Hukuki Güvenlik ve Vergi Uyumuy İlişkisi

Vergi mükelleflerinin, gelirlerini doğru bir Şekilde beyan etmesi, doğru ve zamanında ödeme yapması, mevzuata uygun hareket etmesi vergiye uyum kavramının kapsamını oluşturmaktadır. Diğer deyişle, mükelleflerin vergi ödeme konusunda kurallara bağlı Şekilde istekli davranmaları vergiye uyumlu olduklarını göstermektedir (Assfaw , Sebatb, 2019, s. 35). Yükümlülüklerini yerine getirmeyen mükelleflere çeşitli cezalar verilir. Devletin vergi kaybını en aza indirmeye çalışması bu ceza ve denetim araçlarını kullanması ile mümkündür. Bu anlamda işletmeler stratejik kararlarını alırken vergiye uyumlu olmaya da çalıŐırlar. Böylece vergi idaresiyle yaŐanabilecek uyuşmazlıkları da minimuma indirirler. Burada vergi idarelerine ve hükümetlere de önemli bir görev düşmektedir. Adaletli ve hukuki güvenlik ortamı içinde vergi politikaları üretmeleri ve buna uygun kanuni düzenlemeler yapmaları Őarttır. Zira vergi mükelleflerini vergisel yükümlülüklerini gönüllü olarak yerine getirmeye ikna etmek kolay bir iŐ değildir (James, Alley, 2002, s. 35). Dolayısıyla sadece vergilendirmenin teknik unsurları (ceza miktarı, vergi oranı, denetim oranı vb.) vergiye uyumu sağlamada yeterli görülmemektedir. Bu unsurların dışındaki faktörlerin de hesaba katılması gerekir. Bunlardan biri de vergi mevzuatında sık değişiklikler yapılmaması ve karmaşık bir vergi sistemine neden olunmamasıdır (Alm vd, 2012; Andreoni, 1998). Aynı Şekilde vergi adalet algısı (Saad, 2011; Gilligan ve Richardson, 2005), hukuki belirlilik ve güven unsuru (Muehlbacher vd., 2011; Kirchler vd., 2008), hkmete duyulan güven (Gangl vd., 2013; Muehlbacher vd., 2011; Gobena ve Van Dijke, 2016; Scholz ve Lubell, 1998) de vergiye uyumun sağlanması açısından önemlidir. Bazı çalışmalarda adaletin bir sonucu olarak güven algısının önemli bir değişken olduğu da (Holtz ve Harold, 2008; Brashear ve diğerleri, 2005; Holtz ve Harold, 2013; Jimenez ve Iyer, 2016) ifade edilmiştir.

İŞletmeler açısından vergiler, gerçekleştirilen hizmetler için ödenen bedeller olarak kabul edilir. Bu denen bedele uyum sağlanması için hukuki ortama güvenilmesi önem arz eder (Scholz ve Lubell, 1998; Frey ve Torgler, 2006). Hukuki ortamın güvenli olmaması devlete olan güvenin de düşmesine neden olur. Hukuki ortama olan güven mükelleflerin vergisel yükümlülüklerini gönüllü bir biçimde getirmesini sağlar (Torgler, 2003). Devlete olan güven arttıķa vergiye uyum ve vergi sistemine bağlılık artacaktır. (Torgler, 2003; Jimenez ve Iyer, 2016). Vergiye uyumu etkileyen yaklaşımlardan biri olan ‘‘Davranışsal Yaklaşım Teorisi’’ de bunu desteklemektedir. Davranışsal yaklaşım, hkmete güven, vergi adaleti algısı ve vergi ahlakı gibi vergiye uyum davranışını etkileyen ekonomik olmayan değişkenleri ortaya çıkarır. Davranış faktörü, klasik beklenen faydanın yanı sıra, vergi yükü, yaptırımlar ve cezalardan oluşan ekonomik değişkenler ile vergi ahlakı, tutum, demografik özellikler, adalet algısı ve hkmete güven gibi ekonomik olmayan değişkenleri dikkate alarak vergiye uyumda önemli bir rol oynamaktadır. Vergileri gönüllü olarak ödemek için devlete güven vergi mükellefleri için çok önemlidir (Frey ve Torgler, 2007). Ayrıca mükellefler hkmete olan güvenlerini kaybettiklerinde vergilerin çok külfetli olduğunu düŐünme eğilimine (Güzel ve diğerleri, 2019; 85) girmektedirler. Sonuç olarak, hkmete olan güveni kaybetmek, vergi mükelleflerinin vergiden kaçınmasına neden olmaktadır. Vergi mükelleflerinin vergilendirmeye yönelik davranıŐlarındaki artış ve vergi sistemine bağlılık, devlete duyulan güvenden kaynaklanmaktadır (Jimenez ve Iyer, 2016).

Diğer yandan ‘‘vergi mevzuatının değişimini’’ ya da ‘‘vergi mevzuatının sıkça değişimini’’ konusu hukuk devleti ilkesi ve hukukun üstünlüğü ilkeleri ile yakından ilintilidir. Avrupa İnsan Hakları SözleŐmesinde hukuki güvenlik ile ilgili düzenlemeler 1 No’lu Protokolün 1.

Maddesinde yer almaktadır. İlgili protokolde öngörülebilirliğin ve ulaşılabilirliğin sağlanabilmesi için hukuki güvenlik ilkesinin kati bir şekilde uygulanmasının esas olduğu ifade edilmektedir (Güneş, 2008, 243). Hukuk devletinde hukuki güvenlik herkesin bağlı olduğu kuralları önceden bilebilmesi, tutum ve davranışlarını buna göre belirleyebilmesi için sigorta işlevi görür. Geleceğin öngörülebilmesi, tesadüf ve keyfi durumların minimize edilmesi hukuki güvenlik konusunun önem arz etmesine neden olur (Öncel vd., 2011, s. 45). Hukuk devleti, siyasi sınırları içinde hayatını sürdüren herkese güvenilir bir hukuk düzeni kurmak ve sürdürmekle yükümlüdür. Bireyler güven duydukları sistem içinde tehlikeye uğramayacaklarını bilirler ve buna bağlı olarak da işlem ve eylemlerde bulunurlar. Bu kapsamda kanuni düzenlemeler ve regülasyonların sıklıkla değişmesi, geriye etkili olması, bireylere hazırlık yapabilmelerine fırsat vermeden ve işletmelerin pozisyon almalarına olanak tanımadan uygulamaya konulması hukuk devletine ve dolayısıyla hukuki güvenliğe uygun olmaz (Yavaşlar, 2017, s. 12-14). Vergi mükelleflerinin vergi yasalarını anlama düzeyleri, vergiye uyum kararları ile doğru orantılı bir şekilde ilişkilidir. Mevzuattaki sıkça yapılan değişiklikler vergi sisteminin karmaşıklığına neden olmakta ve bu da vergiye uyum kararını olumsuz yönde etkilemektedir (Assfaw ve Sebhatb, 2019, s. 39). Dolayısıyla hukuk devleti ilkesinin türevleri olan hukuki güvenlik ve hukukun üstünlüğü ilkeleri ile vergi uyumunun yakın etkileşim içinde olduğu açıktır.

Bu bağlamda sık mevzuat değişikliği yapılması yerli ve yabancı işletmelerin karar alma süreçlerini olumsuz etkiler. Örneğin yatırım kararları ertelenir ya da iptal edilir, ortaklıklardan vazgeçilir ve faaliyetler sürdürülemez hale gelebilir. Dolayısıyla işletmeler karar alma aşamasında tedirgin olur (Biyani, 2018, s. 32). İfade etmek gerekir ki özellikle son yıllarda Türk Vergi Mevzuatında yapılan değişim oldukça yoğunlaşarak artmıştır. Diğer deyişle vergisel alanda işletmeleri ya da belli bir mükellef grubunu ilgilendiren bir düzenleme her hafta Resmî Gazete’de yerini almaktadır. Bu izlenebilirliği de zorlaştırmaktadır (Karakoç, 2014, s. 1025). İşletmelerin böyle bir durumda aldıkları kararlar da olumsuz etkilenebilmekte ve yapılan planlamaların dışına çıkılabilmektedir. Zira işletmelerin hukuki çevresi faaliyetlerini yakından etkiler ve onlara mevzuat değişikliklerini izleme sorumluluğu yükler (Akdemir, 2014, s.109). Örneğin pazarlama yöneticileri stratejilerini belirlerken pazar çevresi hakkında bilgi sahibi olmaya çalışır. Diğer bir ifadeyle sadece hedef pazar kitlesi, rekabet, pazarlama kanalları, tüketici davranışlarına bakarak karar vermez aynı zamanda makro ekonomik tüm göstergeleri de kullanır (Altunışık vd., 2016, s. 177). Nitekim işletmelerin stratejik yönetiminde yasal çevre örgütün dış çevresine ilişkin bilgi sağlama kaynağı olarak kabul edilir (Bolat vd., 2014: 270). Bu bilgi sağlama kaynağındaki istikrarsızlık doğrudan işletmelerin kararlarını olumsuz etkiler. Keza bir işletmenin ürettiği ya da ticaretini yaptığı bir ürünün fiyatının belirlenmesinde vergi işletmelerin çok önemli yasal çevre unsurlarından biri olarak kabul edilir (Yiğit ve Yiğit, 2011: 125). Özellikle harcama üzerinden alınan KDV, ÖTV vb. vergiler fiyatın belirlenmesinde dışsal faktörler olarak karşımıza çıkar (Altunışık vd., 2016, s. 379). Bu tespitler bir ekonomide uygulanan vergi mevzuatının sıkça değişikliğe tabi tutulmasının mükelleflerin vergiye uyum sağlamakta zorlanacağını ortaya koymaktadır (Taytak, 2016, s. 1939).

İşletmeler elde ettikleri kârı dağıtırken dahi vergi mevzuatını dikkate alırlar. Kâr payı ile ilgili vergilendirme rejiminin yapısı, oranların yüksekliği, sermaye kazancı ile kâr payının vergilendirme politikası kâr dağıtım kararını belirlemektedir. Mesela dağıtılan karlar ile dağıtılmayan kârların vergilendirilmesi, ortakların vergilendirilmesi, halka açık şirketlere yönelik uygulanan vergi politikaları işletmelerin kararlarını yakından etkiler (Kaderli,

2013:40). Keza Şirket birleŐmelerine ilişkin kararlar da alınırken vergi dzenlemeleri dikkate alınan temel konular arasındadır (Kaderli, 2013, s.83).

Vergi mevzuatında sık değişikliğe gidilmesinin en önemli etkilerinden biri de işletme yöneticilerinin ve sahiplerinin psikolojik durumları üzerinde kendini gösterir. Sıkça mevzuat değişikliği yapılması vergiye karşı direnç oluşmasına neden olur. Değişikliklere uyum sağlamaya çalışan gerçek ya da tüzel kişi mükellefler zorlanır ve uygulamada hata yapma olasılıkları artar. Tedirgin olan bireyler karar alma süreçlerinde sorunlarla karŐılaŐır (Şenyüz, 1995, s. 60-61). Vergi gibi toplumun genelini ilgilendiren konuda özellikle yürütme erki tarafından sıklıkla kullanılan yetki işletmelerin karar alma süreçlerini etkiler. Örneğin geçmişte Bakanlar Kurulu tarafından sıkça verilen vergi mevzuatına ilişkin kararlar takip edilmesi güç bir noktaya ulaşmıştır. Vergi alanında profesyonel olarak çalışanlar dahi yapılan dzenlemeleri izlemekte sıkıntı çekmiştir (Tosuner vd., 1992, s. 22). Bu durumda kaçınılmaz olarak kayıt dışı ekonomi gündeme gelir. Zira vergi mevzuatında yapılan sık değişiklikler vergide açıklık ve kesinlik ilkelerini olumsuz etkiler ve mükellefleri kayıt dışı ekonomiye geçişe yönlendirir (Avşar ve Bozdereli, 2012, s. 57).

Öte yandan vergi psikolojisi teorisi açasından da konunun önemi büyüktür. Özellikle kaygan zemin yaklaşımı (slippery slope framework) maliye idaresinin mükellefler üzerindeki gücünü ve etkinliğini, idareye olan güven algısı çerçevesinde mükelleflerin vergisel yükümlölüklerine karşı tutum ve davranışları konu edinir. Benzer yönden vergi idaresi, mükellefler, muhasebeciler ve siyasi iktidar arasındaki ilişkileri konu alan vergi iklimi teorisi açasından da inceleme konusu olmaktadır (Didinmez ve Seçilmiş, 2018, s. 112-117). Dolayısıyla vergi mevzuatında sıkça yapılan değişiklikler mükelleflerin vergiye olan bakış açasını negatif etkileyebilir ve vergisel yükümlölüklerin yerine getirilmesi isteksiz hale gelir ya da ihmale konu olmaya baŐlayabilir. Sonuç itibariyle de vergiden soğuma gerçekteŐir. Aslında tüm bu teorik tespitler göstermektedir ki vergiye uyumu etkileyen çok sayıda faktör girift bir Şekilde iç içe geçmiştir bir yapıdadır.

Tam ters açından bakıldığında teşvik edici dzenlemeler de bu kez mükelleflerin yönlendirilmesinde birer enstrüman olurlar. İŞletme konusu faaliyete yönelik özel teşvikler, yatırımlara yönelik özel dzenlemeler mükelleflerin belirli faaliyet kollarında ya da sektörlerde iŐ yapma potansiyelini arttırabilecektir. Ancak yine bu aşamada aynı konuda sıkça mevzuat deęiŐiklięine gidilmesi bu sefer olumlu yaratılan algıyı olumsuz hale getirebilir. Uzun vadeli yatırımlar üzerinde önce teşvik verilmesi ancak kısa ya da orta vadede bu teŐviklerden herhangi bir nedenle vazgeçilmesi hukuki güvenliğin azalmasına vergi uyumunun da düşük olmasına neden olabilir.

AŞağıdaki tabloda vergi uyumunu etkileyen değişkenlerin ne derece etkili olduğunu çeşitli açılardan inceleyen literatür çalışmalarına yer verilmiştir.

Araştırmacı(lar)	Araştırma Konusu ve Sonucu
Roth, Scholz (1989)	Çalışmada farklı kültürel kavramlar üzerinde durulmuŐ, vergi kaçıran kişilerin davranışlarının diğer kişileri de etkilediği tespit edilmiştir.
Dubin ve Chein (1990)	Araştırma sonuçlarına göre eğitim seviyesi arttıķça vergi konusundaki pozitif tutum ve algının azaldığı bulgusu elde edilmiştir.
Alm vd. (1992)	Bireylerin eğitim seviyeleri arttıķça vergi mevzuatının daha iyi kavrandığı ve vergiye gönüllü uyumda artışın olacağı belirtilmiştir.

Vergi Mevzuatındaki Sık Değişikliklerin İşletmelerin Karar Alma Süreçlerine Etkisinin Vergi Uyumunu Açısından Değerlendirilmesi

Alm, vd. (1995)	Kaygan zemin yaklaşımı uyarınca vergi uyumunu etkileyen iki faktörün olduğu ifade edilmiş ve bunların idareye ve yönetime güven olduğu tespit edilmiştir. Bu kapsamda güven kavramı olarak, vergi idaresinin yapıcı tutumu, cezalandırma işlemleri sırasında ortaya konan tavrın yarattığı algılama olarak tanımlanmıştır.
Kramer ve diğerleri (1999)	Bireylerin zorlayıcı bir tutumla karşılaştıklarında, direnç gösterdiğini ve uyum sağlama konusunda olabildiğince karşı çıktığını ifade etmiş, vergisel yükümlülüklerin yerine getirilmesi konusunda isteksiz davrandıklarını belirtmiştir.
Eren ve diğerleri (2000)	İşletmelerde stratejik yönetim faaliyetleri üzerine bir değerlendirme yapılmıştır. Katılımcıların %53'ü devletin vergi kanunlarına müdahalesini tehlike ve tehdit unsuru olarak değerlendirmiştir.
James ve Alley (2002)	Gönüllü uyumun herhangi bir uygulama olmaksızın edinildiği, kaygan zemin yaklaşımı uyarınca güven algısının önemli bir gösterge olduğu ve gerçek kişi mükelleflerin gönüllü olmasının bununla yakın ilişki içinde olduğu tespit edilmiştir.
Braithwaite (2003)	Vergi uyumunu motivasyona endeksli "bağlılık" halini, taraflar arasındaki ilişkinin yasalara ve vergi ödemedeki istekliliğe bağlı olarak yükümlülüklerin yerine getirilmesi olarak tanımlamıştır.
Riahi-Belkaiou (2004)	Vergi kültürü ile vergi kaçakçılığı arasındaki bağlantıyı tespit etmek üzere yaptığı çalışmada, vergi kaçakçılığının yüksek ahlaki kurallar ve ekonomik özgürlükle negatif bir ilişki içinde olduğu tespit edilmiştir.
Hyun (2005)	Güney Kore ve Japonya arasındaki uyum farklılıklarını araştırıldığı çalışmada, vergi kültürünün Japonya'da, Güney Kore'ye göre çok daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.
Turner (2005)	Yorum farklılıkları nedeniyle mevzuata ilişkin sorunların vergi iklimini olumsuz etkilediği ifade edilmiş, zorlayıcı ya da yasal bir algı olup olmadığına bağlı olarak değişkenlik gösterdiği ortaya konulmuştur.
Richardson (2006)	45 Ülkeden elde edilen veriler analiz edilmiş, ekonomik olmayan faktörlerin vergi kaçakçılığını daha fazla etkilediği sonucuna varılmıştır.
Alm and Torgler (2006)	Vergi ahlakı ile mevzuat ve parlamentoya olan güven arasında pozitif bir korelasyon olduğu sonucuna varılmıştır.
Frey ve Torgler (2007)	Vergiden kaçınmanın yüksek olduğu ülkelerde vergi ahlakının zayıf olduğu ancak toplumda her mükellefin vergisini tam olarak ödediği inancı yaygın ise vergi ahlakının arttığı bulgusunu elde etmişlerdir.
Torgler ve diğerleri (2008)	Türkiye ve ABD üzerine yapılan çalışmada eğitim düzeyi arttıkça vergi ahlakının yükseldiği tespit edilmiştir.

Kirchler, Hoelzl ve Wahl, (2008)	Kaygan zemin yaklaşımı konusunda yapılan çalışmada, vergi uyumunu açıklamak için psikolojik ve ekonomik belirleyiciler arasındaki ilişki inceleme konusu yapılmış, oran, cezalar gibi ekonomik faktörlerin vergi ödemelerini tutarsız bir şekilde etkilediği tespit edilmiştir.
Hazman (2009)	Vergi bilincini etkileyen dışsal etkenler inceleme konusu yapılmış ve regresyon analizi ile bazı tespitlere ulaşılmış, mevzuatın karmaşıklığı, vergiye gönüllü uyumu olumsuz yönde etkilediği tespit edilmiştir. Diğer yandan büyük firmaların karmaşıklığı daha kolay çözebildikleri ortaya konmuştur.
Torgler and Schneider (2009)	oğu ülkede vergi ahlakı ve sosyal kurumların kalitesinin kayıt dışı ekonomi ile ilişkili olduğu, kültürel yapının yüksek olması durumunda kayıt dışı işlemlerin azaldığı ortaya konulmuştur.
Cummings, Martinez-Vasquez, McKee, and Torgler (2009)	Vergi uyumundaki kültürel farklılıkların vergi idarelerinin toplum nazarındaki algısı ve vergi hesaplamaları sırasında kanunlara uygun hareket edilmesi ile de yakından ilintili olduğu sonucuna varılmıştır.
Altuğ (2009)	1.536 kişiyle yüz yüze görüşme tekniğiyle anket yapılan kapsamlı çalışmada, katılımcıların % 85,8'i mevzuatı sade bulmamış, kolay anlaşılamaz olarak nitelendirmiş, % 84'ü kolay izlenemediğini belirtmiştir.
Yiğit ve Yiğit (2011)	Araştırmada vergi hukuku ile ilgili konuların büyük işletmeler ve KOBİ'ler önemi bir etkiye sahip olduğu, vergi mevzuatının etkisinin tüm işletmeler üzerinde kendini gösterdiği tespit edilmiştir.
Marandu ve diğerleri (2014)	Yüksek eğitim düzeyinin vergi kaçırmayı arttırdığını tespit etmişlerdir.
Ayas ve Saruç (2015)	İtalya ve Türkiye arasındaki vergi kültürü farkları inceleme konusu yapılmış, Türkler açısından sübjektif vergi yükü, kamu kaynaklarının israfı vergi ahlakını yakından etkilerken, İtalyanlar ise, vergi sistemine güvensizlik, algılanan sübjektif vergi yükü, kamu kaynaklarının israfı konularında etkilenme yaşandığı tespit edilmiştir.
Newman ve Nokhu (2018)	Küçük ve orta ölçekli işletmeler üzerine yapılan ankete dayalı çalışmada katılımcıların % 63'ünün karmaşık vergi kanunları nedeniyle olumsuz etkilendiği, mevzuatta yapılan sık değişiklikler nedeniyle vergi yasalarına hakimiyetlerini kaybettikleri ortaya konmuştur.
Assfaw ve Sebhatb (2019)	Vergi sisteminin vergi mükellefleri tarafından anlaşılması net ve basitse, daha yüksek vergi uyumu sağladıkları tespit edilmiştir.

Araştırmanın Amacı, Araçları ve Yöntem

Çalışmanın ana konusunu oluşturan araştırmanın amacı çeşitli sektörlerde departman yöneticiliği yapan kişilerin vergiye olan güveni ile karar verme stillerini belirlemek ve vergiye olan güvenin karar verme stilleri üzerine etkisini ortaya koymaktır. Alan yazın incelendiğinde vergiye olan güvenin örgüt yöneticilerinin karar verme stilleri üzerine etkisi ile ilgili çalışmaya pek rastlanılmamıştır. Bu nedenle yazında rastlanılmayan bu konunun bilimsel açıdan ortaya konulmasının önemli olduğu düşünülerek özellikle inceleme konusu yapılmıştır.

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak anket uygulaması kullanılmıştır. Anket formunun birinci bölümü çalışanların demografik özelliklerini tespit etmeye yönelik sorulardan oluşmaktadır. İkinci bölümde vergiye olan güveni ölçmeye yönelik, üçüncü bölümde ise karar verme stili ölçmeye yönelik sorular yer almaktadır. Demografik değişkenler dışındaki tüm soruları cevaplamada 5'li Likert yönteminden (1=tamamen katılmıyorum; 5=tamamen katılıyorum) yararlanılmıştır.

Departman yöneticilerinin vergiye güven düzeyini ölçmek amacıyla Nyhan ve Marlow (1997) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Araştırmada departman yöneticilerinin karar verme stillerini ölçmek üzere Karar Verme Stilleri Ölçeği, 1995 yılında Scott ve Bruce tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Yapılan güvenilirlik analizi sonucunda Cronbach's Alpha güvenilirlik katsayıları, Ölçeklerin güvenilirliği olan güven ölçeği için 0.80, karar verme stili için 0,82 olarak bulunmuştur. Her iki ölçekten elde edilen güvenilirlik katsayılarına baktığımızda güvenilirlik seviyelerinin iyi düzeyde olduğu söylenebilir.

Araştırma Modeli, Örneklem ve Veri Analizi

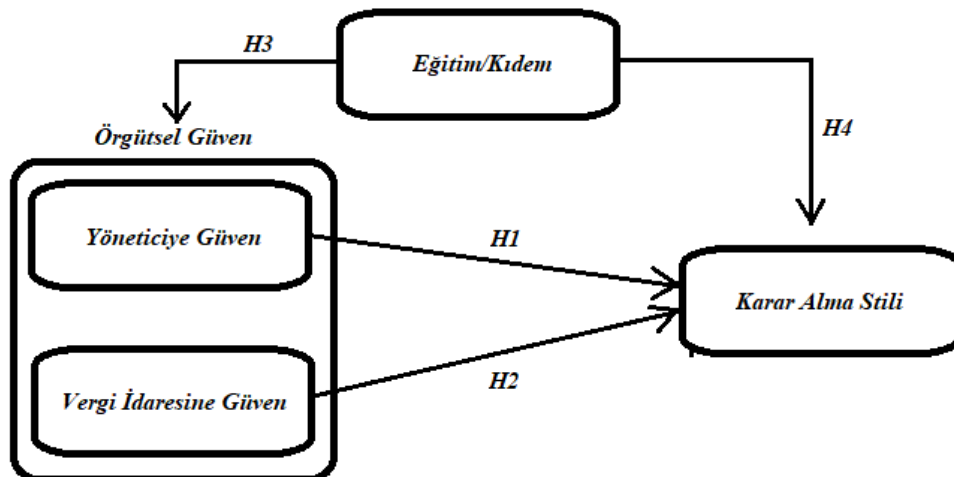
Literatür kısmında tanımlanan değişkenlerin ilişkisini incelemeye yönelik olarak bir araştırma modeli ve hipotezler oluşturulmuştur. Modelde, "Vergiye olan güven" bağımsız değişkeni, "Karar verme stili" ise bağımlı değişkeni temsil etmektedir. Bu kapsamda araştırmada incelenmek üzere aşağıdaki hipotezler ileri sürülmüştür:

H1: Yöneticilerin Vergiyi yöneten kişilere olan güveninin "Karar verme Stilleri" üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H2: Yöneticilerin Vergiyi yöneten kurumlara olan güveninin "Karar verme Stilleri" üzerinde anlamlı bir etkisi vardır

H3: Karar Verme Stili kıdem durumu bakımından farklılaşmaktadır.

H4: Vergiye olan güven alınan eğitimler bakımından farklılaşmaktadır.

Şekil 1. Çalışma Modeli

Araştırmanın evrenini, Türkiye’de faaliyet gösteren kurumsal 17 farklı işletmeden departman yöneticileri oluşturmaktadır. Bu çerçevede p ve q değerleri 0.5 ve 0.5, hoşgörü miktarı $E=0.05$ ve %95 güven aralığında olmak üzere 238 kişiyi 132 kişinin temsil etme yeteneğine sahip olduğu hesaplanmıştır. Gerçekleştirilen anket uygulaması sonucunda geri dönen anket sayısı 137’dir yani seçilen örneklem büyüklüğü evreni temsil etmektedir. Aynı zamanda 137 çalışan üzerinde yapılan araştırmanın gücü %85,4 olarak bulunmuştur. (Prajapati vd., 2010, s. 1-9). Anket, 15 Ağustos- Eylül 2019 tarihleri arasında, kolayda örnekleme yöntemi ile araştırmacılar tarafından bizzat uygulanmıştır. Etik ilkeler gereği, firmaların isimleri gizli tutulmaktadır. Anket yöntemi ile elde edilen veriler, hazır istatistik programında araştırma desenine uygun olarak analiz edilmiştir. Öncelikle demografik özelliklere yönelik sorulara ilişkin frekans analizleri yapılmıştır. Daha sonra araştırma değişkenlerine ilişkin güvenilirlik analizleri gerçekleştirilmiştir. Değişkenlerin normal dağılımı test edildikten sonra parametrik testler yapılmıştır. Vergiye olan güven ve Karar Alma stilleri değişkenlerinin arasındaki ilişkilerin varlığını tespit edebilmek için Pearson korelasyon analizi yapılmış, vergiye olan güvenin karar alma stili üzerindeki etkilerini açıklamak amacıyla çoklu doğrusal regresyon analizi uygulanmıştır.

Değişkenlerin geneline ait korelasyon ilişkisini gösteren Tablo 1’de Pearson Korelasyon analizi bulgularından elde edilen sonuçlara göre, yöneticiye güven ve karar verme stili arasında ($r=0,184$, $p<0,05$) pozitif yönlü istatistiki olarak anlamlı fakat düşük bir ilişki vardır. Örgüte güven ve karar verme stili arasında ($r=0,080$, $p<0,05$) istatistiki olarak anlamlı bir ilişki yoktur.

Tablo 1: Vergiye Güven ile Karar Verme Stili Arası Pearson Korelasyon

	1	2	3
1. Yöneticiye Güven	1	,706**	,184*
2. Örgüte Güven	,706**	1	,080
3. Karar Verme Stili	,184*	,080	1

Araştırma değişkenlerinin, bağımlı değişken üzerinde ne kadar etkili olduklarını tespit etmek üzere regresyon analizi yapılmıştır. Çoklu doğrusal regresyon analizinde, bağımsız değişkenler arasında, çoklu bağlantı durumunun olup olmadığı belirlenmelidir. Bağımsız değişkenler arasında çoklu bağlantının olması durumunda modelde belirli sorunlarla karşılaşılır. Çoklu bağlantı olma riskine karşı VIF değerlerine bakılmış, değerlerin 10 değerinden küçük olması sebebi ile çoklu bağlantı olmadığına karar verilmiştir. Regresyon modelindeki R^2 değerine göre çeşitli işletme departman yöneticilerin çalışanlarının genel karar alma düzeylerinde oluşan değişkenliği vergiye olan güvenin boyutlarından (yöneticiye güven ve örgüte güven) tarafından açıklanamamaktadır. (Tablo 2). Her ne kadar yöneticiye güven değişkeninin p değeri ($0.035 < 0.05$) olsa bile, hesaplanan F değeri (2,716) de incelendiğinde modelin bir bütün olarak 0,05 anlamlılık düzeyinde geçerli olmadığı tespit edilmiştir. Bağımlı değişken ve bağımsız değişkenler arasındaki tüm ilişkiler anlamsız bulunmuştur. H1 ve H2 hipotezlerinin desteklenmediğini göstermektedir.

Vergi Mevzuatındaki Sık Değişikliklerin İşletmelerin Karar Alma Süreçlerine Etkisinin Vergi Uyumunu Açısından Değerlendirilmesi

Tablo 2: Vergiye Güven ve Karar Alma Stili Arası Çoklu Regresyon Analizi

Bağımlı Değişken: Karar Verme Stili						
Değişken	B	Standart Hata	Beta	t değeri	p değeri	VIF
Sabit	2.983	0.158	-	18.934	0.000	-
Yöneticiye Güven	0.141	0.066	0.255	2.131	0.035	1.993
Örgüte Güven	-0.056	0.067	-0.100	-0.836	0.405	1,993

Not: R= 0.197, R²= 0.039, F= 2.716 p=0.070

Tablo 3: Collinearity Diagnostics^a

Model	Dimensio n	Eigenvalue	Condition Index	Variance Proportions		
				(Constant)	yöntgvn_ortalama	orgtgvn_ortalama
1	1	2,946	1,000	,01	,00	,00
	2	,036	9,069	,99	,12	,17
	3	,018	12,735	,00	,87	,83

a. Dependent Variable: kararalma_ortalama

Tablo 4'deki tek yönlü varyans analizi testi sonucuna göre; farklı kıdem seviyesine sahip kişilerin karar alma ortalamaları arasında fark olmadığı ($p= 0,02$, $p<0,05$) görülmüştür. H3: Çalışanların karar alma düzeyleri kıdem durumlarına göre farklılık gösterir hipotezi desteklenmemiştir. Farklı eğitim seviyesine sahip kişilerin vergiye güven ortalamaları arasında fark olduğu ($p= 0,975$ $p>0,05$) tespit edilmiştir. H4: Çalışanların vergiye güven düzeyleri eğitim durumlarına göre farklılık gösterir hipotezi desteklenmiştir. Eğitim seviyesi arttıkça vergiye güven seviyesi de artmıştır. İlköğretim seviyesindeki çalışanlarda vergiye güven düzeyi daha düşük düzeyde, lisans ve lisansüstü seviyesindeki çalışanlarda vergiye güven düzeyi daha yüksek seviyede çıkmıştır.

Tablo 4: Tek Yönlü Varyans Analizi Testi Sonuçları

ANOVA					
Kararalma_ortalama					
	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	3,043	4	,761	4,530	,002
Within Groups	22,169	132	,168		
Total	25,212	136			
ANOVA					
Vergi_ortalama					
	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	,115	3	,038	,072	,975
Within Groups	70,895	133	,533		
Total	71,010	136			

Sonuç

Vergisel yükümlülüklerini kanunlara uygun bir şekilde yerine getiren mükellefler için vergiye uyumlu ifadesi kullanılmaktadır. Hukuk sisteminin etkin çalışabilmesi için vergiye uyumlu mükelleflerin sayısı önemlidir. O nedenle gelir idarelerinin politikalarında vergiye uyum sağlayan mükellef sayısının artırılması için özel politikalara yer verilmektedir. Vergiye uyumun artırılabilmesi çok girift bir yapı sergiler. Çok sayıda faktörün bir araya gelmesi ile vergiye uyum artırılabilir olmakla birlikte, en önemli faktörlerin başında hukuk sistemindeki öngörülebilirlik ve belirlilik gelmektedir. Mevzuatta öngörülebilirlik ve belirlilik sağlanması, bir başka ifadeyle mevzuatta istikrarlı bir yapı oluşturulması başta yatırımcılar olmak üzere ekonomik aktörlerin tamamı tarafından ön planda tutulan bir husustur. Mevzuatta yapılan değişikliklerin sıklığı ekonomik aktörlerin aldıkları kararların projeksiyonunu etkiler.

Türk Vergi Mevzuatında şüpheye bırakmayacak şekilde sıkça değişiklikler yapıldığı bir gerçektir. Resmî Gazete’de yayımlanan düzenlemelerin birçoğu vergi sistemini doğrudan ya da dolaylı etkilemektedir. Bu da vergiye uyumu azaltıcı bir rol oynayabilmektedir. Ne zaman ve ne şekilde düzenlemeye tabi olacağını öngöremeyen mükellefler, karar alma konusunda problem yaşamaya başlayabilmektedirler. Yatırımların ertelenmesi veya durması, büyüme veya genişleme vb. kararların oluşturulması, fiyat ve ücret politikalarının belirlenmesi gibi çok sayıda özel işletmeyi yakından etkileyen konular vergi mevzuatındaki değişikliklerden etkilenebilmektedir. Bu öneme binaen çalışmada konu olarak seçilen husus da Türk Vergi Mevzuatında yapılan sık değişikliklerin işletme yöneticilerinin karar almaları üzerindeki etkisini ölçmeye yöneliktir.

Çalışma kapsamında yapılan araştırma neticesinde yöneticilerin karar alma süreçlerinde vergisel düzenlemelerde meydana gelen değişiklikleri çok az dikkate aldıkları yönündedir. Regresyon modelinde görüldüğü üzere H1 ve H2 hipotezleri desteklenmemiştir. Başka bir

ifadeyle vergi mevzuatındaki değişikliklerin, işletme departmanlarında yöneticiler tarafından alınan karar alma stillerini etkilemediği görülmektedir. Bu rasyonel beklentiden farklı bir sonuçtur. Bu düzenlemelerin dikkate alınmamasının sebeplerinin de dikkatle araştırılması ayrı bir çalışma konusu olarak araştırılmalıdır. Vergi hukukuna dair eğitim ve bilgi yetersizliği, işletme danışmanları ile etkin bir sinerji yaratılamaması, mevzuatın karmaşıklığından dolayı yöneticilerin bu tip regülasyonlara soğuk kalması ve göz ardı etmesi vb. pek çok neden bu sonucun arkasında yer alabilir. İşletmelerin departmanlarının çeşitliliği göz önüne alındığında pek çok disiplinde eğitim almış ve farklı alanlarda lisans derecesine sahip olan yöneticilerin, konu vergi olunca ya yeterli eğitim almamaktan ya da konunun teknik bir alan olmasından dolayı vergisel değişikliklere uzak oldukları ve dolayısıyla dikkate almadığı kabul edilebilir.

Bir başka açıdan ise tek yönlü varyans analizi testinde, H3 hipotezi desteklenmemiştir. Farklı bir ifadeyle yöneticilerin kıdem farkı karar alma stillerini de etkilememektedir. Dolayısıyla sadece az tecrübeli yöneticiler değil, ciddi bir birikime sahip yöneticiler tarafından da vergisel değişikliklerin dikkate alınmadığı bulgusuna ulaşılmaktadır. Bu durumda vergi mevzuatındaki değişikliklerin işletme politikaları açısından çok küçük maliyet unsurları barındırması nedeniyle göz ardı edildiği ya da bir şekilde maliyetin tüketiciye aktarılabilmesi nedeniyle umursanmadığı da düşünülebilir.

Çalışmada H3 hipotezinin aksine H4 hipotezi desteklenmiştir. Diğer bir ifadeyle yöneticilerin vergiye olan güven düzeyi eğitim durumlarına göre farklılık göstermektedir. Eğitim seviyesi arttıkça vergiye olan güven düzeyi artmaktadır. Tecrübenin aksine yöneticilerin eğitim seviyesi arttıkça vergisel düzenlemelere güvendikleri, mevzuat değişikliklerinden endişe duymadıkları sonucuna ulaşılmaktadır. Ancak sonuçlar akla şu soruyu getirmektedir. Acaba yöneticiler eğitim seviyeleri arttıkça vergi mevzuatındaki değişikliklerin de uygun olduğunu düşündüklerinden karar alma aşamalarında verginin etkisini değerlendirme konusunda ihmalkâr mı davranmaktadırlar? Bu da ayrı bir çalışma konusu olarak incelenebilir.

Kaynakça

- Akdemir, A., (2014). *Yeni Ekonomide ve Yeni Dünyada İşletmecilik*, Umuttepe Yayınları, Kocaeli.
- Alm, J., Sanchez, I & De Juan, A. (1995). Economic and Noneconomic Factors in Tax Compliance, *KYKLOS*. (48), 3-18.
- Alm, J., Jackson, B.R., McKee, M. (1992). Estimating The Determinants of Taxpayer Compliance with Experimental Data, *National Tax Journal*, (45), 107–114.
- Alm, J., Kirchler, Erich & Muelbacher, Stephan (2012). Combining Psychology and Economics in the Analysis of Compliance: from Enforcement to Cooperation. *Economic Analysis & Policy* 42 (2), 133-151.
- Alm, J., Torgler B. (2006). Culture Differences and Tax Morale in the United States and in Europe. *Journal of Economic Psychology*, 27(2), .224–246.
- Altuğ A. (2009). *Siyasi ve Ekonomik Gelişmeler Çerçevesinde Gazete Promosyonlarının Çeşitliliği ve Tirajlara Etkisi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Altunışık, R., Özdemir, Ş. & Torlak, Ö. (2016). *Pazarlama İlkeleri ve Yönetimi*, 2.b., Beta Yayınevi, İstanbul.
- Andreoni, J. (1998). Toward a theory of charitable fundraising. *Journal of Political Economy*, (106), 1186–1213.
- Assfaw, A. M & Sebatb, W. (2019). Analysis of Tax Compliance and Its Determinants: Evidence from Kaffa, Bench Maji, and Sheka Zones Category B Tax Payers, SNNPR, Ethiopia. *Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies*, 5(1), 32-58.
- Avşar, N.A. & Bozdereli, A.A., (2012). *Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergi Sisteminin Rolü*, Asomedyay, Ankara Sanayi Odası Yayın Organı, Kasım/Aralık, Basım tarihi: 30.01.2013.
- Ayas, I. & Saruç, N.T., (2015). Vergi Kültürü ve Vergi Ahlakı: İtalya ve Türkiye, *AKÜ İİBF Dergisi* 17(2), 179-188.
- Biyay, Ö., (2018). *Vergi Hukuku*, Dora Yayınevi, Bursa.
- Bolat, T., Seymen, O.A., Bolat, O.İ. & Erdem, B., (2014). *Yönetim ve Organizasyon*, 4.b., Detay Yayıncılık, Ankara.
- Braithwaite, Valerie. (2003). Dancing with Tax Authorities: Motivational Postures and Non-Compliant Actions. In *Taxing Democracy. Understanding Tax Avoid-ance and Tax Evasion*, edited by Valerie Braithwaite, 15–39.
- Brashear, Thomas G.; Brooks, Charles M.; Boles & James S. (2004). Measurement of Distributive and Procedural Justice in Sales Management: Scale Development and Validation. *Journal of Business Research*, [S. *Journal of Business Research* l.], 57(1), 86-93.
- Cummings, R. G., Martinez-Vasquez, J., McKee, M., & Torgler, B. (2009). Tax morale affects tax compliance: Evidence from surveys and an artefactual field experiment. *Journal of Economic Behavior and Organization*, 70(3), 447–457.

- Didinmez, İ. & Seçilmiş, E., (2018). İdare-Mükellef İlişkilerinin Vergi Uyumunu Üzerine Etkileri, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2018. 18 (2) ,105-128.
- Dubin, R.A & Chein H.S., (1990). *Journal of Urban Economics*, 27(1), 97-110.
- Eren, E., Aren, S. & Alpkan, L., (2000). İşletmelerde Stratejik Yönetim Faaliyetlerini Değerlendirme Araştırması, *Doğuş Üniversitesi Dergisi* 1(1), 96-123.
- Frey, B.S. & Torgler, B. (2007). Tax Morale and Conditional Cooperation, *Journal of Comparative Economics*, (35), 136-159.
- Gangl, K., Hofmann, E., Pollai, M. & Kirchler, E. (2012). The Dynamics of Power and Trust in the "Slippery Slope Framework and its Impact on the Tax Climate, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2024946, (Erişim tarihi: 22.05.2021).
- Gilligan, George & Grant, Richardson. (2005). Perceptions of Tax fairness and Tax compliance in Australia and Hong Kong - A Preliminary Study. *Journal of Financial Crime*, 12(4), 331-343.
- Gobena, L. B., & van Dijke, M. (2017). Fear and caring: procedural justice, trust, and collective identification as antecedents of voluntary tax compliance. *J. Econ. Psychol.* 62, 1–16.
- Güneş, G., (2008). *Verginin Yasallığı İlkesi*, 2.b., On İki Levha Yayıncılık, İstanbul.
- Güzel, S.A., Özer, G. & Özcan, M., (2019). The effect of the variables of tax justice perception and trust in government on tax compliance: The case of Turkey, *Journal of Behavioral and Experimental Economics*, 78, 80-86.
- Hazman, G. G., (2009). Vergi Bilincini Etkileyen Muhtemel Dışsal Etkenlerin Lojistik Regresyon Analizi ile Tespiti, *Akademik İncelemeler*, 4 (1), 53-71.
- Holtz, B., & Harold, C. M. (2008). When Your Boss Says No! The Effects of Leadership Style and Trust on Employee Reactions to Managerial Explanation. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 81, 777-802.
- Holtz, B. C., & Harold, C. M. (2013). Effects of leadership consideration and structure on employee perceptions of justice and counterproductive work behavior. *Journal of Organizational Behavior*, 34(4), 492–519.
- Hyun, J. K. (2005). Tax Compliances in Korea and Japan: Why are they different? *Policy Research Institute, Ministry of Finance, Japan, February*, 115.
- James, S., & Alley, C. (2002). Tax compliance, self assessment system and tax administration. *Journal of Finance, and Management in Public Services*, 2(2), 27 – 42.
- Jimenez, P. & G. S. Iyer. (2016). Tax Compliance in a Social Setting: The Influence of Social Norms, Trust in Government, and Perceived Fairness on Taxpayer Compliance. *Advances in Accounting* 34, 17–26.
- Kaderli, Y.C., (2013). *Finansal Kararlarda Vergi Etkisi: Türkiye Uygulaması*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Karakoç, Y., (2014). Genel Vergi Hukuku, Yetkin Yayınları, Ankara.

- Kirchler, Erich, Hoelzl, Erik & Wahl, Ingrid (2008). Enforced versus Voluntary Tax Compliance: The Slippery Slope Framework. *Journal of Economic Psychology* 29, 210-225.
- Kramer, A.F., Hahn, S., Cohen, N.J., Banich, M.T., McAuley, E., Harrison, C.R., Chason, J., Vakil, E., Bardell, L., Boileau, R.A. & Colcombe, A., (1999). Ageing, fitness and neurocognitive function, *Nature* 400, 418–419.
- Marandu TF, Finsterbusch K, Kroger A, Cicin-Sain L (2014). Mouse CMV infection delays antibody class switch upon an unrelated virus challenge. *Exp Gerontol* 54, 101–108.
- Mayer, R. C., Davis, J., & Schoorman, F. (1995). An integrative model of organizational trust. *The Academy of Management Review*, 20(3), 709– 734.
- Muehlbacher M, Kerdawy AE, Kramer C, Hudson B & Clark T (2011). Conformation-dependent QSPR models: logPOW. *J Chem Inf Model* 51(9), 2408–2416.
- Newman, W. & Nokhu, M. (2018). Evaluating the impact of tax knowledge on tax compliance among small medium enterprises in a developing country. *Academy of Accounting and Financial Studies Journal*, 22(6), 1–14.
- Nyhan, R. C., & Marlow, H. A. 1997. Development and psychometric properties of the organizational trust inventory, *Evaluation Review*, 21 (5), 614-635.
- Öncel, M., Kumrulu & A., Çağan, N., (2011). Vergi Hukuku, 20.b., Turhan Kitabevi, Ankara.
- Prajapati B, Dunne M & Armstrong R (2010). Sample size estimation and statistical power analyses. *Optometry Today* 16,07.
- Riahi-Belkaiou, A. (2004). Relationship between tax compliance internationally and selected determinants of tax morale, *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation* 13, 135–143.
- Richardson, G. , (2006). The impact of tax fairness dimensions on tax compliance behaviour in an Asian jurisdiction: The case of Hong Kong. winter. *International Tax Journal*, 29- 42.
- Roth, J. A. & Scholz, J.T. (eds.) (1989). *Taxpayer Compliance 2, Social Science Perspectives*. Philadelphia, University of Pennsylvania Press.
- Saad, Natrah (2011). *Fairness Perceptions and Compliance Behaviour: Taxpayers' Judgments in Self-Assessment Environments*, (Unpublished Phd Thesis), University of Canterbury, Canterbury, <https://ir.canterbury.ac.nz/handle/10092/5065>, (Erişim tarihi: 15.03.2021).
- Scholz, John T. & Mark Lubell. 1998. Adaptive Political Attitudes: Duty, Trust and Fear as Monitors of Tax Policy. *American Journal of Political Science*.
- Scott, S. G. & Bruce, R. A. (1995). Decision-making style: the development and assessment of a new measure. *Educational and Psychological Measurement*, 55(5), 818–831.
- Şenyüz, D., (1995). Vergilendirme Yüklü Psikolojisi, Bursa.
- Taytak, M., (2016). Vergi Kültürünü Belirleyen Faktörler ve Mükelleflerin Demografik Özelliklerinin Vergi Kültürü Üzerindeki Etkisi , *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*,2016. 5(7), 1933-1957.
- Torgler, B. (2003). Tax Morale and Tax Evasion: Evidence from the United States, *WWZ-Discussion Paper 03 (01)*, WWZ, Basel.

Torgler, B., I. C. Demir, A. Macintyre, & M. Schaffner, (2008). Causes and Consequences of Tax Morale: An Empirical Investigation. *Economic Analysis and Policy*, 38, 313–39.

Torgler, B. Schneider, F. (2009), The Impact of Tax Morale and Institutional Quality on the Shadow Economy, *Journal of Economic Psychology* 30(03), 228-245.

Tosuner, M., Arıkan, Z. & Yereli, A.B., (1992). *Türk Vergi Sistemindeki Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, EĞİAD, Ekonomik Raporlar, 7, İzmir.

Turner, J.C. (2005). Explaining the Nature of Power: A Three-Process Theory, *European Journal of Social Psychology* 35(1), 1-22.

Yavaşlar, F.B., (2017). *20 Soruda Türkiye’de Temel Vergi Hukuku*, Adalet Yayınevi, Ankara.

Yiğit, S., Yiğit, A.M., (2011). Stratejik Yönetimde Dış Çevre Analizi: Kobi’ler ve Büyük İşletmeler Arasında Bir Karşılaştırma, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 120(38), 119-136.

Şiir Herkesi Bağlar: “The Scholar Gipsy”deki Liminoid Stratejiler ve Metapoetik Dokunuşlar

Uğur Ergin Küçükboyacı^a

Özet

Bu çalışma Matthew Arnold’un “The Scholar Gipsy” (Oxford’lu Alim-Çingene) şiirini Victor Turner ve Friedrich Max Müller’in aradalık zeminini tartışmaya açan kuramları kapsamında ele almaktadır. Çalışmada şiirsel yaratının iç süreçlerini ifşa eden liminal-liminoid yansımalar arasındaki dönüşüm irdelenmektedir. Yüzyıllar önce Oxford üniversitesini terk ederek çingeneler arasına karışan ve çok daha kapsayıcı bir bilginin peşine düşen alim çingenenin hikâyesi ile bu macerayı çağlar sonra şiirin sesiyle anarak yeniden var eden belirsiz bir ozan arasındaki ilişki dikkat çekicidir. Bu ilişkiye bir de zaman ve mekânın bağlayıcılığına tabi olmayan fakat kendisini dünyada konumlandırabilmek adına şiire ve hikâyeye her daim bağımlı bulunan mefhum bir okuyucu boyutu eklendiğinde, kaynak-şair-ozan-okuyucu arasındaki liminal-liminoid dönüşüm biçimleri çok daha belirginleşmektedir. Çalışmanın amacı liminal durumun şiir ve anlatı meselesinde tekrar ve tekrar liminoid durumları doğurduğunu gösterebilmektir. Bu yönüyle Arnold’un eseri şiir-yaratı sanatını liminal ve liminoid arasındaki mecburi ve doğurgan bir devinim şeklinde sunarken, bu sürecin bütün bir insanoğlunu şiir ve hikâye yoluyla birbirine bağladağının da altını çizmektedir.

Poetry Binds All: Liminoid Strategies and Metapoetic Visitations of “The Scholar Gipsy”

Abstract

This study considers Matthew Arnold’s “The Scholar Gipsy” within the liminal-limoid theoretical grounds touched upon by Victor Turner and Friedrich Max Müller. The body of discussion focuses on the metapoetic aspect of the art of poetry in relation to liminal-liminoid projections featured within Arnold’s poem. The main argument is that liminal projections within the poem transform into a liminoid and metapoetic space where the essential core of the art of poetry itself is revealed as the product of a liminoid process. The figure of the scholar-gipsy who left Oxford hundreds of years ago and joined a gipsy tribe in pursuit of greater knowledge is animated by means of the speaker’s recalling the now-gipsy-scholar’s story in the poem. Such a summons becomes an eternal symbol of the kind of metapoetic relationship between the speaker and his liminoidly inspiring source. Metapoetic and liminoid connections are further layered with the inescapable presence of a timeless reader bound neither by space nor by time. Thus, boundaries between source-material, speaker, poet, the art of poetry, inspiration and the reader are stretched, where Arnold’s whole metapoetic-liminoid process binds all humanity together by means of the same poetic and re-creative liminoid play.

Anahtar Kelimeler

Matthew Arnold ve “The Scholar Gipsy”
Liminal-Liminoid
Metapoetik / Metapoetik Şiir
Viktorya Dönemi Şiiri

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 10.04.2022
Kabul Tarihi: 23.12.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1101331

Keywords

Matthew Arnold’s “The Scholar Gipsy”
Liminal-Liminoid
Metapoetic / Metapoetry
Victorian Poetry

About Article

Received: 10.04.2022
Accepted: 23.12.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1101331

Introduction

“*Relicti mergimur et perimus, visitati vero ergimur et vivimus*” is probably the most compact expression Arnold ever used to emphasize the relationship between reading and becoming, or, to put it in another way, between discovery, learning, creation and revitalizing one’s being. Giving his own translation of the Latin expression in *Literature and Dogma* as “Left to ourselves, we sink and perish; visited, we lift up our heads and live”, Arnold was carefully stressing one human act above all the others, and this act was put into words as visitation (1873, p. 29). Arnold’s lifelong project of enriching the human soul with the best of every worthy grain of thought human civilization had to offer finds its poetic expression in no other word but within this simplest of verbs in the English language. What, then, did Arnold mean? Could it be that visitation means the same thing as in pondering over a contemporary text, or a piece of poetry, or some written ancient discourse, thinking about some real or literary personage, idea or event that dates back a thousand years or a hundred or so? If that is the case, could such a visit ever be considered as a one-way visit where the reader would come out the same as before? Perhaps, but it is more likely that this visitor will have an imprint of sorts in his being; some thought or idea will hopefully be wandering through his mind, at least for some time. Assuming that the argument holds, does not every visited source, every thought, written or spoken, lost, preserved, changed or rediscovered, also visit the human mind? And in the end, is it not true that not only the mind of that person but also the thought source itself comes out somewhat visited and transformed? Could it be falsified that during the course of history, visitors of that calibre got visited in return a great many times? This kind of a mutual act of visitation had always been the essential definition of poetic creation for Arnold, which gave life and endurance to earlier and influential civilizations that possessed a poetic sense. Arnold also believed, that the same poetic sensibility further allowed them to establish a lasting connection with their world. The chapters on “*aberglaube*” (supernatural abstractions) in *Literature and Dogma* (1873) stand testimony to Arnold’s view that only through poetry and the poetic mode was mankind able to get oriented with the greater realities of a constantly fleeting existence. *God and the Bible* (1875) advances the argument, where two ancient verbs, “*as*” and “*bhu*” (breath, growth) come under Arnold’s scrutiny, leading Arnold to conclude that humanity, by way of utilizing poetic language and a poetic sensibility did move from the concrete (natural limits) towards the abstract, where words designating action and involvement gave way to yet more words designating distance, supernatural abstraction and detachment (pp. 76-81).

As Arnold saw it, *aberglaube* was the perfect word that showed how humanity created its own fairy tales and mapped its own visits to the anthropomorphic wonderland that was ever tempting from the beginning. Mankind loved abstraction, and this love never lost its currency. Therefore, humanity came to believe and attach itself to the very fantasies created by this same love of abstraction as the distant, unreachable, but somehow holy facts of existence, where none was actually literal. Nonetheless, humanity needed these creative visits to move forward. “Fairy-tales”, as Arnold called them (*LD*, 1873, pp. 77, 303), were necessary, but only if understood properly as unveiling the inner workings of the poetic process which provided a sense of belonging, a way of orientation for humanity, and further allowed the growth of sacred ideas humankind came to depend on. These visitations of the mind served yet another purpose, as they were functional in showing layers of self-conscious involvement with the world, where the world of poetry and thought gave itself away through the same questioning mechanism that produced poetic mental activity in the first place. Dispelling the illusion

behind the mechanism also meant to discover "that the spirit of man should entertain hopes and anticipations, beyond what it actually knows and can verify, is quite natural. Human life could not have the scope, and depth, and progress it has, were this otherwise" (LD, 1873, pp. 76-7). As can be inferred from the passage, Arnold celebrated depth and scope in matters, not only of thought and human life, but also in the *aberglaube-ic* act of poeticizing, which is itself a necessarily metapoetic, and inescapably multi-layered play between the concrete and the abstract, or if one prefers a more Saussurean approach, between dancing signifiers and fleeting signifieds. Arnold's preoccupation with the life-giving powers of that primal poetic sensibility becomes even more obvious when, borrowing from Goethe, Arnold revitalizes "the poetry of life" as the very phrase which shows the true nature and function of "aberglaube" (LD, 1873, p. 77). In *God and the Bible* (1875), Arnold further concludes, that physical and observable movements within nature not only transform into abstract concepts, but also turn into misleading shadows of abstractions themselves, once the original connection between the naturally observable and eternally present gets lost within misunderstanding what language really means. Such confusion leads in a false understanding of God and the disparagement of the real poetic sense. But in reality, language and a truly understood poetic involvement with the world is absolutely necessary for the discovery of the real and benevolent powers shaping human existence.

In Arnold's view, as "*breathing, growing, standing forth*" and similar expressions came to define "*all activities*" which are more intellectual than sensual, "the primitive sense [...] faded away [,] the figure was forgotten" (GB, 1875, pp. 78-9). In the end, the genuine relationship between reality and abstraction came to be misunderstood, misused and misquoted. The results were the equivalent of a fire-breathing God or a miraculously burning bush, or something of that ilk, which were ridiculous (GB, 1875, p. 80). Nevertheless, as long as the perceiver knew that the bond was misunderstood, God or "*the eternal not ourselves*" could still manifest itself within this kind of a practical understanding, where virtue still stood forth in life, and love kept spreading its wings (LD, 1873, pp. 320-23, 338, 384-5). And when it came to poetry, poetic creations did not have to be real to be practical and have real powers. Arnold hated metaphysical entanglements which referred only to abstraction without any real ground. But poetry, although seemingly abstract, was never unreal or useless for Arnold. Just the opposite; it was the only way to make sense of the world. It was the only way that allowed for any kind of mind-visit to take place. Being visited by powers which have been shaping human experience meant comprehending the self-revelatory relationship between visits, visitors and visitations, as there was no other tool available but poetry, especially for the stimulation of thought and the discovery of fact. It was not, as some believed, an encounter with the real ghosts of the past or a supernatural visitation from the beyond, but a communication with the poetic act itself, as it was the poetic mode that produced the *beyond-ness* of the beyond, giving it depth and meaning. This truth was and had been binding for all humanity, summoning the visiting ideas of the past and the hosts of the present within a middle common ground of mutual communion.

In line with Arnold's insistence that poetic sensibility is the creative force bringing people and ideas together by means of the very life of poetry, the present study is also concerned with the inner life of the poetic process. For Arnold, the act of poetic creation was a major tool of production, communication and discovery that opened itself up to all its visitors if these guests possessed the means to visit the poetic process, and poetic powers visited its guests in return. Taking its departure from the similar poetic grounds already set by Arnold, the following

work tries to expand matters into a discussion of liminal-liminoid projections, where it will be argued that, just as truth never stops growing, never stops showing itself, never stops visiting mankind in terms of poetry, the metapoetic process embodied by the relationship between the poem’s speaker and his source material in “The Scholar Gypsy” never stops whispering into the ears of its readers how the art of poetry and human imagination whispers into all willing minds and all capable ears incessantly. With this proposal at hand, a theoretical frame regarding the formation of liminal and liminoid projections will be established towards revealing how the metapoetic mode in Arnold’s “The Scholar Gypsy” operates within the threshold of the poetic act by way of transforming liminal literary projections into a liminoid spectacle brimming with poetic interaction. Arnold’s own-but-borrowed poetic figure, the gipsy-scholar will be examined in relation to the speaker of the poem, opening up the necessary space for the questioning and affirmation of the liminoid dimensions of poetic involvement, and its primal function for the creation and sustenance of human thought. To this end, ideas put forward by Victor Turner and Friedrich Max Müller will be structured around a dichotomy between action and abstraction, since all their findings point towards the same liminal-liminoid playground Arnold’s “The Scholar Gypsy” also inhabits and makes use of.

Turner and Müller: Liminoid Grounds of the Infinite for Liminal Beings

Discussions on liminality often cite Van Gennep’s influential work, where the matter of liminality is brought to the forefront for examination regarding its social functions and its effects on the individual members of particular societies, tribes or groups. As Van Gennep argues, alienating thoughts emerge within the “limen” (margin or threshold), easily observable throughout the liminal phase of transition / initiation rituals, such as “social puberty” ceremonies, or “betrothal and marriage” rites (1960, pp. 65, 116). A kind of state-less-ness and uncertainty takes over in such occasions, and rules the minds of the ritual participants. For instance, a child about to enter or leave puberty would no longer be considered as a child, but also, would not be granted the full privileges of a fledgling youth before certain transition rituals are observed; or the youth would not be acknowledged as a grown member of society before further ritual obligations are met in the future, so that he or she can get married and have children. In such a model, it is clearly observable that once a transition is complete, another *limen* would be lying in wait, not only for the same participants, but for everyone else, ritual participant or observer, all the way to death and the beyond, as in continued hopes for an afterlife. As the idea of an afterlife suggests, the liminal phase is seldom thought to be devoid of accompanying narratives, which provide a poetic orientation. Thus, literary projections, both towards the past, the present and/or towards the future become employed and get entangled within the psychological dimensions of both participants and observers. After all, it is the human mind which actually governs the threshold between the inside and the outside worlds. Following Van Gennep’s tracks, Victor Turner’s critical focus turns on two key elements of the liminal condition in *The Ritual Process* as involvement and detachment, further classifying liminality in terms of ritual as a mechanism that encompasses both “structure and anti-structure” (1969, pp. 94-96). Turner argues for the centrality of Van Gennep’s theory regarding the study of liminality within human ritualization and human culture, both of which form the primary ways of getting oriented in the world and interacting with abstractions surrounding and/or allowing human existence within boundaries already set by nature. For Turner, Van Gennep’s outlook becomes illuminating because it underlines acts of participation, detachment and relocation as inherent in the tripartite *structure / anti-*

structure / and *structure* (once more) model, where “transition [is] marked by three phases: separation, margin (or *limen*), and aggregation” (TRP, 1969, p. 94). In this respect, liminality in human ritualization, as embodying and further enabling the maintenance of meaning-making mechanisms, becomes both the structure and the paradoxically structuring *anti-structure*, able to create, sustain, demolish and rebuild systems of meaning and signification. For Turner, “separation phase comprises symbolic behaviour signifying the detachment of the individual or the group from an earlier fixed point in the social structure [...] During the intervening *liminal* period, the characteristics of the ritual subject (the *passenger*) are ambiguous; he passes through a cultural realm that has few or none of the attributes of the past or coming state” (1969, pp. 94-95). Turner’s metaphor of the passenger is quite interesting, as it can neatly be used to address one of Arnold’s unforgettable and problematic poetic figures, the scholar-gipsy of “The Scholar Gipsy”, because, unlike the final phase of Turner’s model, Arnold’s once-a-scholar-candidate but never-a-total-gipsy presence grabs the attention of its reader (speaker)/readers especially because of the liminal perpetuity the scholar-gipsy is involved with. In Turner’s “third phase (re-aggregation or reincorporation), the passage is consummated. The ritual subject [re-enters] a relatively stable state [with] rights and obligations [...] of a clearly defined *structural* type (1969, pp. 94-95), but in Arnold, neither the speaker of the poem, nor his source material the scholar-gipsy are allowed to complete their journey. In fact, they turn into defamiliarizing tools that reveal the poetic in-between at work, involving their own readers with the poem, yet denying them any real participation with any sense of final *authenticity* or *closure* synchronously and continuously.

Liminality in successful human rituals, as Turner considers it, perpetuates continuity and participation in a social and sanctified order by reintegrating “threshold people”, or the “liminal *personae*” into the continuous phase of “cultural space” (1969, p. 95). However, the threshold between the person and the impending cultural realm can also induce an inquisitive state of mind for the ritual participant, especially when left incomplete, which allows a questioning of structural, emotional, or narrative bonds with the past and the present. In Turner’s view, such a state causes anxiety, division or separation to be used as an analytical tool, where these “entities” of the margin are made to question the structure of the social and temporal matrix they are in, since they “are neither here nor there; they are betwixt and between” incomplete social and personal states of being, which are commonly symbolized by transition metaphors around the world: “Thus, liminality is frequently likened to death, to being in the womb, to invisibility, to darkness, to bisexuality, to the wilderness, and to an eclipse of the sun or moon” (1969, p. 95). As Turner sees it, the symbolism of culturally constructed human rituals as rites of passage utilizes the concept of liminality as a tool for the analysis of the same cultural structure which produces the sense of the liminal in the first place. Accordingly, Turner states that, “[w]e are presented, in such rites, with a *moment in and out of time*, and in and out of secular and social structure, which reveals, however fleetingly, some recognition (in symbol if not in language) of a generalized social bond that has ceased to be and has simultaneously yet to be fragmented into a multiplicity of structural ties” (1969, p. 96). What Turner calls multiplicity and fragmentation are intrinsic to human ritualization. More thoughts give way to more rituals, and more rituals evolve into yet more thoughts, poetic orientations and more questions, which continuously emerge out of the liminal space, enabling the examination of the very sense and mother structure that was able to produce such offspring in the first place. But what really comes first; practice or thought, ritual or poetry, or is it the

poetic sense that opens up that very sense and space of the liminal for the questioning and furthering of human thought by transforming into the liminoid?

Turner reveals this problematic and fragmented continuity further in *Dramas, Fields, and Metaphors*, pointing towards the liminal period in rites of passage, where “the passengers and crew are free, under ritual exigency, to contemplate for a while the mysteries that confront all men, [like] their personal problems, and the ways in which their own wisest predecessors have sought order”, and these initiates are free to “explain away”, or deeply question their relation to the past and the present, only to return from it and be part of the community structure once again, as successful ritualization demands. For Turner, this is, and has been very crucial for the development of critical approaches to the human sciences, because “[i]n liminality resides the germ not only of religious *askesis*, discipline, and mysticism, but also of philosophy and pure science”, as was the case with “such Greek philosophers as Plato and Pythagoras” and their relation to “the mystery cults” (1974, p. 242). In Turner’s evaluation, a broken or dissected sense of ritualization is as crucial for humanity as a complete and integrative sense of a fulfilled ritualization, because a broken sense employing liminality as a mechanism of self-questioning would often lead to further discovery and progress by setting in motion an unsettling, defamiliarizing and inquisitive perspective. In this respect, a broken sense of ritualization highlights the liminal not only as a necessary space for self-questioning and self-reflexivity, but also for the questioning of the very nature of narratives themselves and the very act of poeticizing. A very similar liminal projection is also observed in Arnold’s “The Scholar Gypsy” through the structuring of a fleeting and in-between wilderness setting, a moonlit and hazy mood, and the speculatively mnemonic association of the speaker with the eternally non-present scholar-gypsy, where the speaker tries to establish a personal relationship with a poetic and almost mythological past, questioning the nature of real poetic powers while demonstrating them seemingly unawares, and in a sense, succeeding and failing at the same time.

Turner defines the “liminoid” as separate from the “liminal” in the sense that the *liminal* is the integral part of the traditional structure of ritual which seeks completion, whereas the *liminoid* can only be experienced in “post-industrial”, revolutionary, and voluntary modern modes of adaptation, in which there is a continuous tendency to escape from closure, where, “to be either [the] agents or [the] audience [of ritual] is an *optional* activity” for the modern participant / observer. As a result, “liminoid [...] symbolic activity” becomes a crucial mechanism, of both association and dissociation, a continuous familiarization and defamiliarization, a point of questionable origin and uncertain destination for post-industrial liminal beings, where “yesterday’s liminal becomes today’s stabilized, today’s peripheral becomes tomorrow’s centred” (1974, pp. 15-16). Turner also recognizes the fundamental logic of the liminal, as being formed within a “consciousness, which should lead anthropologists into extended study of complex literate cultures where the most articulate conscious voices of values are the ‘liminoid’ poets, philosophers, dramatists, novelists, painters, and the like” (1974, p. 17). Here, Turner’s emphasis on consciousness and self-awareness is crucial, in the sense that the self-aware and questioning voices of the post-industrial world can also be made to include, if not Arnold the critic, but certainly Arnold the poet. Since Victorian Poetry is almost always defined in terms of the liminal space it occupies between the Romantic world and Modernity proper, Arnold, being the distinct poetic voice of the characteristic Victorian *ebb and flow*, certainly deserves consideration in the liminoid analogy that Turner defines. The question is this: what to make of Arnold’s speaker in the poem, who plays around with Glanvill’s poetic figure in his head

all day, and breathes new life into the scholar-gipsy experience, both for himself and for future undefined readers/poets?

Signifying the importance of “liminoid analogues” residing in the subtle ways of how the poetic, dramatic, or plastic arts work, Turner gives priority to “modern arts and sciences”, as opposed to more “serious genres of symbolic action” such as “ritual, myth, tragedy, and comedy” that are “deeply implicated in the cyclical repetitive views of social process”. In Turner’s view, because of the lack of “obligation” and “constraint from external norms” in *liminoid* rituals, “a pleasurable quality [...] enables” agents of ritualization “to be absorbed more readily into a consciousness of individuality, where “pleasure, thus becomes a serious matter”, as forming and enabling a questioning and meaning-making mechanism of its own (1974, p. 16). In the process, a traditionally grounded sense of individuality where responsibilities rule the mind gets transformed into a post-industrial hunger for new meanings and a more self-consciously understood concept of what Turner refers to as *serious* pleasure. The concept of pleasure becomes a serious cultural matter and tool, which must be weighed and utilized accordingly in comprehending or producing fresh, previously undiscovered meanings residing in the sphere of cultural production. The threshold between the mythic-narrative and the temporal-experiential dimension is there, but the intentions of those who use the poetic mode, and thus the liminal space, have changed. A distanced, fragmented but a more self-conscious and liminoid agenda moves into the picture. Borders between the abstract and concrete facts of existence become incessantly crossed and re-crossed within what Turner has baptized as *liminoid* thinking, moving backwards and forwards within the interplay of changing social ideologies, challenged limits and counter attitudes towards legitimized means of literary expression. In such a context, a quest for self-awareness and an appetite for cultural discovery are motivated. As Storey observes, “*film noir*” or “Shakespeare” or any other literary creation can be given as examples of such a becoming. As both intellectual commodities and tools for human discovery which are apt to transgress “the border” between serious discussion and trivial pleasure, a literary process wishing to break free of closure becomes the preferred mode in making intelligible the inner workings of how humanity is made to play many roles through Shakespeare. Plays once consumed by Elizabethan Groundlings become the darling of highbrow literary circles and critics. The roles are switched and pleasure becomes serious, noteworthy and painstakingly complicated, as in the example of “*film noir* start[ing] as despised [but desired] popular cinema and within thirty years [,] becom[ing] art cinema” (2010, p. 9). What better way to map the post-industrial liminoid play Turner was underlining, since what was once on the periphery comes to sit at the center as an almost imposing and serious way of traversing the depths of the human soul, and tries to discover, comprehend or produce, amongst other things, the secrets of the modern male or female psyche, post-war values, existential philosophy, or new ways of voicing-over more liminoid yet serious pleasures. Cannot, then, Arnold’s “The Scholar Gipsy” be considered within the same liminoid play where Glanvill’s periphery becomes Arnold’s centred, and Arnold’s centred becomes the reader’s exclusively peripheral, where new secrets will surely be discovered?

Turner has been emphasizing the centrality of the relationship between the liminal and the liminoid, where “the liminoid poets [and] philosophers” (*Dramas*, 1974, p. 17) of post-industrial human societies have been playing a crucial role for contemporary culture, because it was only through the kind of self-reflexivity their perspective offered, that modern humanity was able to perceive the essential role ritualization and liminality have been playing in the construction of modern human culture and its products. Apparently for Turner, “[t]he

liminoid is more like a commodity – indeed, often *is* a commodity, which one selects and pays for – than the liminal, which elicits loyalty and membership [.]. One *works at* the liminal, one *plays with* the liminoid” (“Liminal to Liminoid”, 1974, p. 86). In consequence of Turner’s view, a curious dichotomy between the liminal and the liminoid arises, and further imposes a more bizarre question. If human life is the predestined liminal state which demands continuous and mandatory work regarding participation with the liminal, and offers no escape other than an awareness of the liminal, can the dynamics underlying the liminal be considered as providing or necessitating an analytical perspective, where the question leans more towards examining the role of the liminal within the liminoid? Turner considers the issue as arising from the idea of a natural flow humanity came to identify and associate with historically. As Turner sees it, “ritual (including its liminal phase) in archaic *theocratico-charismatic* [...] societies” fulfilled this role through “religious drama” because the idea of the sacred and the enactment or animation of sanctified poetic action coming together “provided the main cultural flow-mechanisms and patterns. But in those ages in which the sphere of religious ritual has contracted [...] a multiplicity of (theoretically) non-serious [...] genres, such as art and sport (though these may be more serious than the Protestant ethic has defined them to be), have largely taken over the flow-function in culture (“Liminal to Liminoid”, 1974, p. 90). Therefore, it must be argued that the kind of poetry which counter-poses these two modes of the liminal and the liminoid against each other would be more implemental towards revealing the contradictory, divisive, yet necessarily ritualistic orientation, and the essentially flowing nature of the human condition regardless of the historical epoch it belongs to. In Scott’s view, “Turner is most eager to remark [...] the wrongheadedness of regarding liminality as a merely negative state of privation: on the contrary, as he argues, it can be and often is an enormously fruitful seedbed of spiritual creativity”, because the crisis produced by acts of attachment and detachment within the liminal phase, in a sense, motivates the participant. As Scott further notes, it is due to “the troubling ambiguities [...] the liminar [faces,] that there is born in him a profound hunger for *communitas*” (1985, p. 5). The idea of the liminal, then, points towards the importance of crisis. Although fragmented, the liminal still necessitates a sense of belonging and participation, bringing not only people, but also ideas, people and more ideas together. The idea of the liminoid, on the other hand, makes use of that very same uncertain interval by keeping things in flow, opening the possibility for new liminal spaces and more liminoid reflection that is inevitably nursed by poetic association, attachment, and again, dislocation. Visitation, or the comings and the goings of the liminoid within the liminal seems quite unlikely to ever stop within contesting or self-accommodating spheres of cultural production.

Friedrich Max Müller’s theories focusing on the centrality of the perception of limits for human existence and orientation also point towards the same *structuring anti-structure* Turner finds to be the playful yet self-revealing interaction between the liminoid and the liminal. Müller takes the presence of *the limit* as the most definitive fact of human existence that both the human eye and the human mind is able to perceive without any difficulty. For Müller, the limit, or rather, the *limited-ness of the limit*, is the very reason why humanity ever felt the need to produce thoughts and ideas about how to get oriented, both with a physical and a mental existence. Very similar to Arnold’s way of thinking, Müller prefers to deal with the verifiable part of human culture, where concrete facts of existence give way to necessary abstractions and ideas, feeding human thought and furthering civilization. Müller shared Arnold’s views regarding the primacy of physical involvement with the world over baseless abstraction. As Marjorie Wheeler-Barclay observes, Müller and Arnold corresponded with each other, exchanging

parallel views regarding the importance of a scientific and historical approach to the problems of language and religion, the roots of poetic expression, and the necessity of discovering the true nature of the phenomenon known as religiousness “to enlarge the intellectual horizons of [...] English readers and to stimulate their imaginative sympathies”, because Arnold and Müller believed this to be “the only way to remedy the bitter divisiveness of religious debate” surrounding Victorian society (2010, p. 67). The poetic mode and how it operated in the real world was of equal importance to both.

Simply put, “Müller argued that what we know as myths were originally poetic statements about nature, especially the sun, made by the ancient Indo-Europeans [...] However, their poetry was subsequently misunderstood” as the participatory sense within the original bond eroded into abstraction. (Bell, 2009, pp. 3-4). In Jerome Bump’s view, Müller recognized religious discourse as a “palimpsest, [where] [t]he basic assumption was that the fundamental truths of the human life experience [...] had been discovered thousands of years ago” (2004, p. 28), and it was language that made it so. Müller saw that “conscious perception [was] impossible without language” (*Growth of Religion*, 1878, p. 38), and that the palimpsest quality of humanity’s religious involvement with the world would only be discovered and deciphered through understanding how language worked. The *beyond* and *the limit* in this regard, had to be understood both within nature and within the original bond human language established with nature. To this purpose, Müller developed his theories on the perception and naming of “*tangible, semi-tangible, intangible objects*” as primal processes responsible for sense perception. In Müller’s view, *tangible* objects were complete in themselves, containing no mystery, and accordingly requiring no explanation, like stones, shells, or wooden logs, which were immediately perceived by the senses to their full extent. These possessed no theogonic capacity at all, because they only pointed to their own fullness of being. What he called the *semi-tangibles*, and *intangibles* however, were not perceived thoroughly, as in rivers, trees, the earth, and mountains, because these contained the element of the beyond within them. A tree was both visible and invisible, with its roots going deep into the earth, and it contained a hidden essence inside the bark “which, for want of a better name, we call its life [...] A tree, therefore, has something intangible, something unknowable, something infinite in it [as] it presents to us something infinite under a finite appearance” (*Natural Religion*, 1889, pp. 150-51). Mountains, the earth, and rivers also belonged to this class, because they marked boundaries, and shrouded things that were beyond immediate perception. For Müller, this class along with the intangibles such as the sky, the stars, the moon, or the sun exclusively contained a “theogonic capacity, because they [had] in themselves from the beginning something going beyond the limits of sensuous perception” (*NR*, 1889, p. 148).

Müller argued that “the first class lent itself to no religious development—for fetishism or the worship of stones and bones is a retrogressive, not a progressive religious development—the second class has supplied ample material for what we call *demi-gods*, [river nymphs or dryads] while the third class contains the germs of most of the *great gods* of the ancient world [like the sun, or the dawn]” (*NR*, 1889, p. 154). In Müller’s classifications, the beyond, or the perception of the beyond as something overwhelmingly noticeable and awful laid the foundations for religious idealizations and worship, and it presented itself under a certain condition, which was the realization of boundaries. In other words, a recognition of being surrounded by constant limits has been definitive for a sense of liminality, as flow and transience gave way to a consciousness of the seen limit operating synonymously with the unseen. This perception of the limit went both ways and manifested itself first by the perception of space, and later by

the perception of time, and finally by the perception of cause. Müller explained the limit in relation to the horizon, which was a common enough concept for all humanity to observe regardless of time: "If we perceive the horizon", he wrote, we necessarily perceive what is "beyond the horizon", because the limit always has "two sides, one turned towards us, the other turned towards what is beyond". In Müller's view, poetic creations also had to take part in the limit, as "from the earliest days" of human civilization, "the only real foundation of all that we call transcendental in our perceptual as well as in our conceptual knowledge", had to be "peopled with the manifold creations of our poetic imagination" (NR, 1889, pp. 123-124). As human beings are temporal creatures, Müller concluded that, "what applies to space [also] applies to time. As we cannot perceive and therefore conceive anything in space without something beyond", humanity also needed "a before and an after" to maintain a temporal orientation. According to Müller, "here, too, imagination has stretched its view as far as language will carry it". The seen limit operating within the unseen, manifested itself yet in a third manner, where cause and causality joined in the spatial and the temporal dimensions of the infinite: "Closely connected with the infinite, as it is postulated in space and time, is a third infinite", argued Müller, yet, "strong-minded philosophers who hold that a world is possible in which there is no cause and no effect" were looking for an "*Erehwon*". Wherever this fairyland was, "in our sublunary world", matters stood between the root and the seed infinitely; "as we can never shake off the chain of causality, we shall always be forced to admit not only a beyond, beyond all beyonds, but also a cause beyond all causes", wrote Müller (NR, 1889, 123-124). Perception meant nothing without cause, space, and time, all of which necessarily made use of the concept of the liminal. Since the perceiver was perpetually situated in-between limits and the acknowledgement of a continuous and always present sense of the beyond, continuity and discontinuity stretched in both directions. In a sense, the physical and the abstract kept participating with the limit inside the human mind. Consequently came the formation of language as the inevitable product of the perception of these actual limits within nature, which Müller believed, was later adapted through a participatory model by the users of language to associate themselves with the kind of participatory reality the sense of the beyond made available. This knowledge was encoded in poetic statements which were ritualized into various mythologies to preserve the cord between nature and mankind. As this organic chain was broken and the original associations of language with the physical world were cut loose, the real meaning and function of participation also grew obscure. Real activity, in this regard, tended to evolve more and more into an orphaned sense of figuration within the historical flow (NR, 1889, p. 366).

Because natural orientation of humanity with the physical world is still full of encounters with the limit, it seems admissible that the *beyond-ness of the beyond* becomes not only a creative and sustaining thought for humanity, but also transforms into a critical tool to discover other associations of the liminal. Whatever it is that humanity chooses to get busy with, the limit undeniably enters and intervenes. A river, a mountain, a tree, an Ent, a person, a thought, a film, a play, a piece of poetry, a musical utterance, the sky, or a literary character like Sherlock Holmes or Gandalf, therefore, still presents the infinite within the finite, perpetually situating human thought in-between these limits, but also providing mankind with the idea or curiosity to cross-over those limits, or at least figure out ways of transcending the beyond. Whether metaphorically or physically, Müller's central argument still seems to stand, that "[i]n all these precepts the infinite preponderates over the finite, and the mind of man is driven, whether he likes it or not, to admit something beyond the finite. [W]e see and feel it. In feeling the limit,

we cannot help feeling also what is beyond the limit, we are in the actual presence of a visible infinite" (NR, 1889, pp. 153-154). When compared with Müller's standpoint, Victor Turner's assessment of the relationship between the liminal-liminoid dimensions of human action and human thought gain yet more scope. The inner paradox of the limit at work, which Müller finds to be going both ways, from the perceiver towards the perceived, from the source to yet another source, certainly becomes reminiscent of the creative power and process Arnold saw within *aberglaube-ing* that still makes it possible to reconcile both the world of action and the realm of thought. Structure and anti-structure, the finite and the infinite, the liminal and the liminoid, all such visits with all the possible destinations and arrivals reveal the liminal-liminoid grounds to be the infinite human core. Since poetry, language, culture—all these make infinity not only visible but more importantly *visitable*, it is only through the metapoetic mode that any kind of visitation becomes possible, intelligible, and reusable in so many ways for further generations, who are and will be the pilgrims of language as their predecessors were.

"The Scholar Gipsy" and *homo poeticus*: Metapoetic Visitations, Binding Thoughts

Mathew Arnold, it is true, was very much interested in the practical workings of the world, where the physical world and the state of humanity really mattered, but this world was not only the world of *homo economicus*, or *homo sapiens*, or *homo liberal*, but also the home of *homo religiosus* and the domain of *homo poeticus*. Arnold was quite fond of this fact, as his fascination with 'aberglaube' easily shows. Therefore, Arnold's "The Scholar-Gipsy" must first be considered as the playground of a very particular and encompassing idea of the *homo poeticus*. Although the expression sounds somewhat pretentious, the intention behind employing such a poeticized usage should, by now, have become apparent, that human beings, perhaps before everything else, were and still are poetical animals who like to make up stories, words, and phrases as they go along, and most importantly, believe in them, as such narratives provide an otherwise unattainable sense of connectivity with the larger and obscure truths of existence. The mix and fix of language many know to be literary creations and abstractions, in this regard, possess the capacity for revealing many truths, otherwise bound to remain out of reach for the limited human experience. The poetic act of using language, then, not only becomes an act of establishing connections, but also a critical tool for the questioning of previously established ones, and in the process yielding new networks for yet more connections. In Drew's view, Arnold's poetry generally presents the reader with a sophisticated vital argument of the origins of that very connective nature humanity has been changing and enjoying for a long time. Drew focuses on the relationship between humanity's need for connections and Arnold's portrayal of nature, where nature is "what man is not", or does not have, "imply[ing] the incompleteness of man". Arnold's memorable imageries like the sea, the countryside, or melancholy use of landscape, do not join hands with mankind, as "[n]ature is unified, especially the sea, but man is isolated, at which Arnold grieves", Drew writes (1969, p. 205). Perhaps, but there is more to observe in this broken relationship with nature that Arnold's poetic voices usually lament, as isolation breathes life into the poetic realm which Turner calls "the asocial world". Regarding the liminal phase, probing of the irrational in-between allows participants to gaze into the past, the present and the future, where they become "dead to the social world, but alive to the asocial world" ("Liminal to Liminoid", 1974, p. 59). Therefore, the irrational stands out just as real as the rational part of every existence,

every orientation, where the human mind gets awakened into the poetic sense, the poetic connections, the poetic meta-network that produces the rational and the irrational alike. In such a death and a reawakening, disconnection allows yet another connection to another world, revealing the liminoid change Turner has been emphasizing regarding post-industrial intentions.

If Turner is right in claiming that "yesterday's liminal becomes today's stabilized, today's peripheral becomes tomorrow's centred" (*Dramas*, 1974, p. 16), then "The Scholar Gipsy" is the perfect locus for exposing willing or unwilling structures that give away the necessarily irrational and liminoid nature of the art of poetic creation, where Glanvil's liminal becomes the liminoid figure of the scholar-gipsy in Arnold, and turns yet again, into the liminal-liminoid presence Arnold's speaker summons for his own purposes in the poem. And, does not the speaker's liminal also become the liminoid of others, whether as Arnold's cathartic or identifying readers, or as Arnold's celebrating, disapproving, involved or detached fellow poets and critics? If poetry is, but "the recognition" of the self through the other, an intention, as Stewart argues, where "the poet *intends* toward another, even if the other is the poet apprehending the work in a later time and other space", does not distance, disconnection, and irrationality become necessary, not only for the creation but also for the recognition and further continuation of the poetic act itself? Since "intention proceeds in time, the objectification of the other is also subject to transformation" (2002, pp. 1-2, 12). Does not connectivity also become the central issue for poetry, here? It is for this reason that Stewart defines the poetic process as "the *repetition* of an ontological moment and the *ongoing process or work* of enunciation by which that moment is recursively known and carried forward" (2002, p. 15). That is to say, *being* (ontology/origins) is examined and further gets transformed by means of an incessant process of *becoming*. In that regard, the desire for a recognition of, and a participation with that other poetic voice reveals itself in the process of taking part within the mutual sense of visitation the act of reanimating language requires. A will to establish a connection with otherness itself turns into a longing for a legitimate destination within the infinite grounds of poetic animation and reanimation. Escape and closure, connections, failures, and fleeing thoughts become the definitive ingredient, both in the poetic involvement of the animator and in the liminal-liminoid hunger that transforms Glanvil's condemned figure of human fancy into Arnold's subtly celebrated hero of the poetic imagination.

Many studies of Arnold's poetry revolve around the disturbed gap between the epistemological and the ontological, as Arnold's poetry makes use of the relationship between landscape imageries of the threshold and those who perceive them. Culler identifies "the Forest Glade, the Burning or Darkling Plain, and the Wide-Glimmering Sea", as regions, both of the mind and the world, which are "separated from one another by some kind of 'gorge'" (1966, p. 4). For Culler, Arnold's use of the threshold metaphors involve a "still point", as "the moment of stasis, far above and yet plumbing far below the world's surface". This liminal position is functional in making it known to the human psyche that there is "a subterranean river", a "silent and strong [...] buried life" of the universe, where the greater reality of being can be felt only through proper communion with the limit, a disorienting yet revealing exchange between both the self and the world (1966, p. 15). As Collini also notes, it is hard to reconcile feelings of unity with what actually happens in Arnold's poetry; since nothing much happens, and only references of fragility to broken symbols as vessels for an emotion or feeling of perpetual in-betweenness float about, where there are only distant echoes represented through "a set of symbols on to which man's travails and hopes are transposed", which are

“never immediately at one with man, nor [...] infused with a deeper life of [their] own”, turning Arnold’s poetry into “that of emotion recollected indoors” (1988, p. 30). Thus, the reader is only illuminated in a secondary way, by “the light” which is “a little too clinical”, where “the yearned-for transforming emotion [...] can only be reflected upon and not experienced” (Collini, 1988, p. 28). “The Scholar-Gipsy” presents the reader with the perfect venue to examine the same light Collini finds to be too cold, detached, and uninvolved, yet it is the same poetic involvement that is being questioned, as Collini also acknowledges, within the secondary but illuminating nature of Arnold’s trademark of a dislocate-ed/ing poetics.

Arnold’s readily recognizable poetic figure, the transcendent and spectrally wandering scholar-gipsy can be seen as the definitive liminal figure in Arnold’s poetry. As Scott also observes, despite new positivist approaches, “the fact of the matter remains that we are creatures who seem destined to be *liminars*” (1985, p. 4), and it is in the figure of the scholar-gipsy that the reader will be able to see how this liminal projection gets used within the liminoid frame of the poem’s speaker. In Scott’s exposition, the human condition itself as involving a continuous passage from birth to death is defined to be the ultimate liminal reality. And in Arnold’s “The Scholar-Gipsy”, not only the evoked figure of the solitary scholar becomes the ultimate representation of the kind of perpetual human liminality Scott underlines, but the mnemonic summoning of the mythic figure also opens up a metapoetic space, where the poetic voice starts musing about poetry. Emphasizing the relationship between liminality and the liminoid invocation of a distant mythic personality who goes in search of the greatest power of all, the reader soon suspects that this great power may very well be the poetic act itself, which involves people learning the “arts to rule as they desir’d / The workings of men’s brains; / And they can bind them to what thoughts they will:” (ll. 45-47). The speaker keeps musing on about the scholar’s quest to acquire such power, but the reader is ironically experiencing that very power, where Arnold bends his speaker’s will, and the speaker, in turn, is binding the reader’s thoughts into that characteristic liminal state where poetry is let loose to make sense of one’s surroundings, both as real life situations and as interior reflections. A visitation takes place between the poem’s speaker and its reader, and God forbid, if that reader happens to be someone who has similar thoughts of quitting the academy like the scholar-gipsy once did, does not “The story of that Oxford scholar poor / Of pregnant parts and quick inventive brain, / Who, tir’d of knocking at Preferment’s door, / One summer morn forsook / His friends, and went to learn the Gipsy lore,” make sense more? Do not these very lines, being full of “*pregnant parts*”, betray the inner workings of one “quick” and “inventive” brain changing Glanvill’s suspect into the post-industrial and post-romantic hero? Such a poetic pregnancy is to be expected of the threshold between actual human involvement and the thoughts fleeing from it. Between the social and the asocial worlds sits the human mind, contemplating where to sit next and how. This ever fleeting space is neither here nor there, but poetic association, binding thoughts and unbinding visitations come to sit at the very center of it.

Even unsympathetic commentators of Arnold’s poetry, such as Gabriel Pearson, come to acknowledge the multi-levelled and distanced structure of “The Scholar Gipsy”, or rather, its *pregnant parts* crammed with metapoetic reference and self-conscious irrationality, where the distance thus introduced allows Arnold to “insert” into the mind of his reader “a third kind of poetry. He urges the Gipsy to ‘fly our paths’ and [...] puts distance between dream and reality” (1969, p. 238). In Pearson’s view, Arnold operates through “the perpetual, extra-historical vantage-point”, where one is able to recognize “an attitude [or] a disposition to watch yourself

being watched as one who watches while pretending unawares of being watched” (1969, p. 228). Such a view strikingly corresponds to the liminal phase discussed earlier in Turner’s tripartite structure, where the ritual subject observes his own being, watches himself and his own doubts as they unfold, and thinks about the possibilities. It is also true that he is watched by others in the process. Books are written, people talk. A successfully ritualized gaze might meet the gaze of the ritualizing masters who judge the participant and allow integration to take place on a social bases, but a liminoid gaze is also capable of escaping into other things, as in Mircea Eliade’s discussion of the profane. Since “highly evolved societies” produce “intellectual elites”, human thought, in such situations, tends to detach itself from “the patterns of the traditional religion”, where “cosmic rhythms” of a “sanctified time [...] prove useless and without meaning.” Once this sense of participation gets lost, the sense of authentic belonging also gets lost with it, and since the participatory nature of existence can no longer act as a “vehicle for reintegrating a primordial situation, and hence for recovering the mysterious presence of the gods, [existence becomes] *desacralized*, cyclic time bec[omes] terrifying; [perceived as] a circle forever turning on itself, repeating itself to infinity” (*Sacred*, 1959, p. 107). Certainly, it is impossible to discuss Eliade’s approach in a few lines, but it should suffice to say that Eliade also makes note of the crucial space between participation as in being actively involved with the world, and detachment as in merely watching the sacred go by, and also watching others form distanced and distancing bonds with a cosmic wholeness.

The metaphor of watching, or the act of watching, in this sense, becomes another central concern for the “The Scholar Gipsy”. Especially when examined through a dichotomy between thinking and doing, the verb, ‘to watch’, lays bare the liminal condition itself, since it is neither participation in the moment, nor exclusion from it. Compared to the verb ‘to pass by’, as Turner’s model of the ritual passenger discussed earlier suggests, *watching something by* implies, and thus becomes the clear-cut expression of stasis, non-involvement, and the epitome of a distanced poetic stance in Arnold’s poem. The speaker is the watcher-by, but also the passer-by, whereas the mythic-folkloric figure from Glanvill is evoked within the poem as the perpetual passer-by who pensively and passively watches humanity go by. But does this poetic figure really leave a passive impression in the mind of its reader, or in the mind of the speaker who animates him, or, does the figure of the scholar-gipsy, once evoked from the past, perpetuate movement and continuity, poetic possibility and a meta-pregnancy, rather than closure and finality? Is not the infinite concealed within the finite here? In this regard, the grounds for a “third kind of poetry” Pearson notices also illuminate the speaker’s own combined experience of both self-consciously watching himself evoking the scholar-gipsy-by, and also trying to watch or imagine the scholar-gipsy-ness of it all, like so many other figures used by so many other poets who keep indifferently and incessantly passing by. Being the “Vague half-believers of our casual creeds”, unless “the spark from Heaven” hits us somewhere directly in the face, or will it be the mind – no one knows – humanity has no other option but to take comfort in the writings of its own half-believers, its own flawed poets, its own flawed and *aberglaube-d* narratives (ll. 171-191). But the scholar-gipsy knows. The poet knows. They know that there is no such knowing possible, as the scholar-gipsy is still looking for that “spark from Heaven” to fall. And if it is ever found, will not the speaker also be waiting for some scholar-gipsy to find him and give him the power needed to bend and bind other thoughts to his own? Alas, that has already happened in Arnold’s poem, and the spark already hit the ground where the reader, the speaker, the poet and the humble writer of this study keep huddling around the figure of the scholar-gipsy after all this time.

Being part of the characteristically distanced Victorian poetics, Arnold's poetry, as Stacey Johnson notes, tends to pose as "a poetry that seems to be overheard [...] without destroying the poet's intense self-consciousness (1961, p. 8). And as such, a distancing and defamiliarizing self-consciousness gets transferred to Arnold's audience, because many a reader keeps overhearing their own minds as fellow readers of their own times, struggling with a real sense of involvement with the world. If it is permissible that all poetic voice is dependent upon hearing in the metaphorical sense of the word, then is not that poetic voices of the past visit the ear just as the ear receives them and turns those echoes into yet new utterances? So the ear and the mouth, the mind and the voice, the reader and the poet are bound to consider themselves, at one point or the other, as their own voiced condition, as their own visitors. In Scott's view, Arnold's speakers, by bearing witness to this multi-levelled poetic distancing, become aware that "the poet" is not only "the professional versifier but anybody who, finding himself required to express an *o altitudo!*", goes in search of ways to deal with personal experience as opposed to narrative figuration, as they would also realize that the poetic mode is the only means "[b]efore the surplusages of meaning thronged within the familiar realities of nature and history", where a "reckoning with that mysterious fecundity and plenitude of the world" is continuously needed and thus sought (1985, p. 51). Arnold makes this threefold distancing and interiorized act of watching known by presenting the poem's speaker in the very liminal position of sitting down in observation and inward contemplation, not moving but musing. As the speaker declares that "Here, where the reaper was at work of late [...] Here will I sit and wait" (ll. 11-16), a sense of suspended stop-motion emerges where movements of the mind take over the movements of real life. The speaker moves in his head towards his preferred "Screen'd [...] nook" (l. 21), which is in itself another image of the threshold-within-the threshold of the poem's actual setting of the Cumnor wilderness, where landscape and representation, movement and reflection blend into each other within the speaker's borderline utterances. Between the speaker's meditative and seemingly passive musings and the continuous actual flow of nature and time around him, stasis within the pastoral setting of the poem is never observed. Thus, the perception of the mind's own infinite powers only becomes possible when compared with actual movement, bodily involvement, mortality, transience, and the recognition of natural existence itself as the limit. When the speaker, certainly in his mind, calls out to the shepherd as "Go, for they call you [...]" and "Come Shepherd, and again begin the quest" (ll. 1-10), does not the speaker also realize that he is shepherding his own thoughts, answering a summons from the past, and himself, again, beginning a very old quest? Will not the speaker get visited in return, once he summons, in his thoughts, the scholar-gipsyish existence that the reader understands to be the longed for but unattainable state the speaker seems to be so fond of? When the speaker finally settles down, declaring that his "[...] eye travels down to Oxford's towers: / And near me on the grass lies Glanvil's book – / Come, let me read the oft-read tale again:" (ll. 30-32), does not the reader's eye also travel down to the world of the speaker, who is already about to be lost in Glanvil's pages? In such a setting, a liminal-liminoid involvement is already present with the speaker's choice of sitting down and opening the pages of an ancient book, but what of the reader? The reader would have to open, at least two more books. And why not take up the real quest of actively pursuing the leads, starting with roaming the rumoured settings where the scholar-gipsy had been seen, and join literally the gipsy tribe with all the mysterious powers, or why not directly pursue that same power, just as the scholar-gipsy once did? Because such power does not dwell in nature, but

only inside the human mind, acquired by means of language, poetic dislocation and relocation that the poem’s speaker knows so well.

What is more significant than the suspension of physical exterior movement, lies in the inward relationship between the speaker and Glanvil’s book. The gaze is both interior and exterior. Where Oxford with its towers and the Cumnor countryside is concerned, the reference is at once real and unreal. Whose Oxford will this become? Whose own hills will Cumnor morph into? Geographical limits and feelings of temporality thus motivate the gaze of the speaker towards Glanvil’s book. There is, however, a third gaze, which stems from the speaker’s own liminal condition, and further creates new liminal-liminoid projections regarding the physical and the referential within the reader’s own mind, within the reader’s own (?) exclusive gaze. Whose gaze will this really become, anyway? And would it matter if the bones of the real scholar-gypsy were to be scientifically discovered, some day? Curiously enough, there never was an enviable scholar-gypsy in Glanvill to begin with, since, as Moldstad suggests, Glanvill’s figure was the “suspect”, representing the imaginative faculty with a potential to “deceive” (1987, p. 159), and not the representative of eternal poetic (imaginative) glorified truth Arnold would use him for. However, Arnold, by engaging in the kind of Turner-esque liminoid playfulness, invents “the dim romantic figure” (S. Johnson, 1961, p. 60), or rather gives the task to the speaker of his poem to fashion the image of “a lasting personification of the alienated artist” from Glanvil, which would also act as presenting “lines of conflict between the individual and society” (E.D.H. Johnson, 1952, p. 200), or between the anonymous reader who is yet to come, and the *time-less* and dispossessed conditions that produce such a reader, post-industrial and whatnot. As H. Johnson further states, by creating distance between temporal-physical experience and narrative-literary experience, Arnold “achieves a complete disassociation between the two halves of the divided awareness [...] in peripheral relationship to the workaday world” (1952, p. 200). But what is at the center, and what is at the periphery here? Is it the real world that the poem takes as its center, or is it the many worlds within many minds, the exclusive peripheries of many a lost *post-post-industrial* soul? Is the speaker really interested in the gypsy-lore, or is it the scholar-gypsy lore that the speaker finds more comforting, as there is a tremendous difference between them. As the poem unfolds, it will become clear that the speaker’s imagination is busy with the scholar-gypsy-ness of a metapoetic, defamiliarizing and questioning nature, and not some mysterious gypsy-lore, or the pastoral landscape of Cumnor Hills, or Oxford.

Considering the *betwixt and between*, Farrell’s reading further complements the kind of continuous but altered flow probed in Turner’s liminal-liminoid phraseology, as the pervading sense of synchronic attachment and detachment becomes more obvious. Once “a complicated meditative process overwhelms a simple narrative one” writes Farrell, “the reader in the poem loses all contact with the scholar-gypsy while the reader of the poem becomes increasingly confused [...] and nearly dispossessed” (1988, pp. 128-129). However, the self-conscious and defamiliarizing quality of the “The Scholar Gypsy” only deepens due to that very confusing state of poetic affairs. Once Arnold’s speaker is heard announcing, “But what—I dream! Two hundred years are flown / Since first thy story ran through Oxford halls” (ll.131-132), the speaker’s own alienated voice, which is both produced and heard within the ever fleeting liminal-liminoid play, becomes yet another signification of its own poeiticity. As the intertextual animation keeps pointing both towards the scholar gypsy and inescapably to its own dream-voicing, the nature of figuration gets stripped and turns naked; the viewing distance grows, but the disturbing poetical object in the rear-view mirror comes closer and

becomes more apparent. In Antony Harrison's words, Arnold's intertextual gypsy represents "an ideal Other" (1991, p. 105), and for J. Bristow, the image "is a version of the Arnoldian poet who wishes to be a part of society and yet wants to survey its scene from a cautious distance" (1995, p. 352). In both considerations, a liminal stance is underlined towards an idealized quality of otherness. As poetic scrutiny takes conflicting modes of human existence (poetic versus actual) and turns them into competing liminoid projections arising from the liminal grounds of existence, success and failure, escape and closure grow into the very tools needed for a critical approach towards the metapoetic process in Arnold's poem. Here, Madden observes that there becomes established "[an] implicit [...] dual sense of longing and frustration. One feels both in the Scholar-Gypsy and in the poet-narrator a frustrated desire to penetrate the ultimate and unattainable meaning of life, and to discover the means of expressing it" (1967, p. 68). But only by the distance he keeps that the scholar-gypsy is able to remain as a symbol of hope, as H. Johnson also suggests, that "[i]n his wanderings about the countryside, he is most often to be found where some rural activity is afoot. Yet his role remains that of keenly observant, but uncommitted spectator" (1952, p. 201). In Madden's view, "his life must remain a perpetual quest [...] to continue his wanderings 'pensive and tongue-tied'" (1967, p. 68). Be that as it may, the tongue-tied and uninvolved silence of the scholar-gypsy does not necessarily point towards an uninvolved negativity, but a pregnant possibility and more liminoid voices invoking the many not-yet completed quests of many more wayward scholar-gypsies. It is as if the *phantom* scholar-gypsy inhabits a continuous and expectant dream-voice/dream-time of his own, intersecting with the world by constantly traversing the threshold, and "in the meantime, remain[ing] elusive: in and out of the public eye and the social world, glimpsed on occasion by maidens, farmers, housewives, and possibly even by [the] 'dreaming' speaker" himself (Harrison, 1991, p. 109).

As Ruth ApRoberts sees it, "the Scholar-Gypsy's withdrawal may be taken as a withdrawal into poetry itself" (1983, p. 13). And since this main concern is evident within the metapoetic frame, which ApRoberts singles out as "vocation" (1983, p. 2), the invocation of the scholar-gypsy develops into a disguise for the pursuit of that 'spark from Heaven'. But, what really lurks within the moonlit nights the wandering and dreamy figure of the scholar-gypsy is supposedly seen? Why the "lone alehouse" and why the flight from the scene between the "clatter" and "the drink" (ll. 58-61). It is most probably conversation that the eternal wanderer is fleeing from, but why? How does one converse with the world? How does one converse with the scholar-gypsy? How does one converse with the symbol of the poetic act itself, how does one talk with the liminal-liminoid symbol of the perpetual shy visitor, especially about things within the "class of poetry-about-poetry"? Since "Arnold's sense of levels of consciousness [is] so often a theme in the poetry" (ApRoberts, 1983, pp. 2, 207), it should not be surprising, that not only the poetic consciousness but especially how such a consciousness operates within the world permeates the poem's focal point of departure and destination. In ApRobert's words, Arnold's "expressionist perspective, which by resting weight on symbol, myth, and fable rests on metaphor (subsuming all three) the distinctively human response to the world. *Poesis* in this context replaces *mimesis*" (1983, p. 221). *Homo poeticus*? The poetic act does not merely reflect reality but it creates the necessary and very real space which is needed for any other kind of creation out of the very thin air of poetic language, and human beings love to create poetry. But who creates who? Perhaps, for a similar reason, Riede also evaluates Arnold's stylistically intertextual poetics correspondingly, where, before the trained eye, appears a picture of "a literary never-never land" (*Betrayal of Language* 142), most often twice-

removed, and at times, like "The Scholar-Gipsy", thrice-removed from the real world. In Stacey Johnson's view, "The Scholar-Gipsy" "is included among Arnold's elegiac poems because it celebrates an ideal which can live only in poetic moments, only in the imagination as it is stirred by longing" (1961, p. 61). And what a central preoccupation for humanity the simple word *longing* seems to be, if one considers the many visitors of language longing for a visit in return. What is poetry but a visitation filled with longing? As Agamben asks, "what is poetry if not inoperation in language and on language that deactivates and renders inoperative the usual communication and information functions of language in order to open it to a new possible use" ("Resistance in Art, 2015, 39':40''- 41':50''). In Agamben's view, "[p]oetic language takes place in such a way that its advent always already escapes both toward the future and toward the past. The place of poetry is therefore always a place of memory and repetition", which is bound to turn upon itself (*Language and Death*, p. 76). Hence, is it really so confusing, that both "The Scholar Gipsy" and the scholar-gipsy return and re-turn upon their own points of origin, the scholar-gipsy-ness of the human condition, which, in reality, is an eternal longing for the *whole* visit?

Conclusion

Going back to Turner's distinction between *work* and *play* regarding the difference between liminal and liminoid ways of producing / comprehending the world, one final distinction between work and work-less-ness noted by Agamben will have to be mentioned here to conclude this metapoetic visitation to, and most certainly of, "The Scholar Gipsy". Because "man was born [...] without the work", it was, from the start that a "poetics of inoperativity" set forth the conditions of human orientation within the world. For instance, as the carpenter is defined by carpentry, or the shoe craftsman with the craft of making shoes, "man as such" does not have this predetermined craft and biological code from birth, but only the potentiality of endless possibility, thus impotentiality, which is by nature and definition unrealizable acts of potentiality ("Resistance in Art", 2015, 33':34'' - 35':44''). As "compared to animals, man remains forever in a potential condition, so that he can adapt himself to all environments" and all activities, "but no *one* activity can define him" (2015, 37':50'' - 38':17''). Because "poetry is the suspension and exposition of language", where the poetic act "is suspended and exposed in the poem" (32':40'' - 33':20'') for all eyes to see and all ears to hear, the poetic act also becomes the only point of departure for all mouths to murmur and keep murmuring. That is why "to be a poet means to be fully and helplessly delivered to one's own impotentiality", where the artist is "completely abandoned" to poetry's own indecisive, yet highly pregnant stasis, its own "impotentiality" (18':02'' - 18':25''). A poet has to play, play along the liminal-liminoid lines that diverge and meet again between work and play, between the concrete and the abstract, between the limit and what lies beyond. The liminal has to give way to the liminoid within the limits of the poetic act, within the restructuring anti-structure of the liminal, within the potential that has no biological, concrete closure, but continuous escape and flow within the human mind, within the cultural confines of human existence.

In this regard, it must be argued that the speaker of "The Scholar Gipsy", and certainly, the speaker for the scholar-gipsy both take pleasure in the serious matter of poetry. Or do they take poetic pleasure seriously, turning poetic pleasure into the serious matter of a metapoetic discussion of poetry? That is for the reader to decide. Nevertheless, they relay to many readers a clear enough but multi-layered message: human existence is fragile, and bound within constant sufferings of beginnings anew and failings anew, as if in a Beckettian play, and the

best of our poets or playwrights can do nothing but pass on this “sad store of experience” (ll. 185-191). Be that as it may, on the metapoetic level, attention is inevitably directed to the liminoid process of the accumulation of such, if not all, kinds of ‘stores of experience’, because language encompasses, and the poetic act virtually changes all kinds of experience. And therein lies the inner paradox of the limit, which is another representation of the continuous play between the liminal and the liminoid ways of accepting or denying the world. If the threshold did not exist, then, there would also be no such longing possible towards the knowledge or pursuit of that spark; hence no quest, no symbol, and no meaning. Hence no acceptance and denial. It is only through the existence of the concept of *beyond-ness*, the concept of *the limit* or limited-ness, or the experience of the liminal that poets and/or readers are able to come up with scholar-gipsies, or any other wandering and wondering poetic figures. Arnold’s speaker, although seemingly distressed, certainly seems to be aware of this prerequisite situation, since at the end of the poem, after urging the scholar-gipsy to always keep to the shadows, the speaker’s own mind lets go of the scholar, and abruptly starts sailing with the Tyrian trader. After the lines “Then fly our greetings, fly our speech and smiles!” (ll.231-232), for exactly eighteen lines to the end of the poem, the Tyrian trader, and thus the speaker’s imagination both take their time drifting in the “Aegean isles”, until the speaker decides to land the Tyrian where “Shy traffickers, the dark Iberians come;”, and allows the Tyrian to undo “his corded bales” (ll. 249-250). Within his own digression, the speaker seems to forget about the scholar-gipsy. It is not the scholar-gipsy that relocates to the Iberian fantasy, but it is the speaker’s drifting mind along with his unfinished new symbol, the Tyrian, that the reader starts travelling. Therefore, the ending of “The Scholar-Gipsy” should not be puzzling at all, because, due to the very metapoetic and liminoid visitations witnessed within the poem, the scholar-gipsy, it is known, cannot and will not relocate physically, but is bound to sail into new territory, binding every other reader’s thoughts with his own.

References

- Agamben, G. (1983). *Language and death: The place of negativity*. Trans. Pinkus, K. E. & M. Hart, Minnesota UP.
- Agamben, G. (2015). -“Resistance in Art”-. *European Graduate School Video Lectures*. YouTube.
- Allott, K. & Miriam, F. A, (Eds.) (1979). *The Poems of Matthew Arnold*. London: Longman
- Arnold, M. (1875). *God and the Bible*. London: Smith & Elder
- Arnold, M. (1873). *Literature and dogma*. Oxford: Nelson & Sons
- ApRoberts, R. (1983). *Arnold and God*. Berkeley: California UP
- Bell, C. (2009). *Ritual Perspectives*. New York: Oxford UP
- Bristow, J. (1995). ‘Love, let us be true to one another’: Matthew Arnold, Arthur Hugh Clough, and ‘our Aqueous Ages’. *Literature and History* 3.4 (1995): 27-49. *Victorian Poets: A Critical Reader*, Ed. Valentine Cunningham. Wiley & sons (2014): 333-357.
- Bump, J. (2004). “The Victorian Radicals: Time, Typology, and Ontology in Hopkins, Pusey, and Müller”. *Victorian Religious Discourse*. Ed. Jude V. Nixon. 27-49. Palgrave Macmillan.
- Collini, S. (1988). *Arnold*. Oxford: OUP
- Culler, A. D. (1966). *Imaginative reason: The poetry of Matthew Arnold*. New Haven: Yale UP

- Drew, P. (1969). “Matthew Arnold and the Passage of Time”. *The Major Victorian Poets: Reconsiderations*. Nebraska UP. 199-225. Routledge & Kegan.
- Eliade, M. (1959). *The Sacred and the profane*. Harcourt
- Farrell, J. P. (1988). “‘What I want the reader to see’: Action and Performance in Arnold’s prose”. *Arnold in His Time and Ours. Centenary Essays*. 123-135. (Eds) Machann, C. & F. D. Burt, Virginia UP.
- Harrison, A. (1991). “Matthew Arnold’s Gypsies: Intertextuality and the New Historicism.” *Victorian Poetry*. 29:4 (1991): 365-83. *Victorian Poets: A Critical Reader*, Ed. Valentine Cunningham. Wiley & sons (2014): 95-117.
- Johnson, E. D. H. (1952). *The Alien vision of Victorian Poetry*. Princeton UP
- Johnson, S. W. (1961). *The Voices of Matthew Arnold*. Yale UP
- Madden, W. A. (1967). *Matthew Arnold: a study of the aesthetic temperament in Victorian England*. Indiana UP
- Moldstad, D. (1987). “The Imagination in *The Vanity of Dogmatizing* and ‘The Scholar-Gypsy’: Arnold’s Reversal of Glanvill”. *Victorian Poetry*. 25. 2. 159-172. West Virginia UP. JSTOR.
- Müller, F. M. (1907). *Natural religion (Collected Works I)*. Longmans.
- Müller, F. M. (1898). *Anthropological religion*. Longmans
- Müller, F. M. (1901). *Origin and growth of religion*. Longmans
- Müller, F. M. (1861). *Lectures on the science of language*. Internet Archive.
- Müller, F. M. (1878). *Lectures on the origin and growth of religion*. Internet Archive.
- Müller, F. M. (1873). *Introduction to the science of religion*. Internet Archive.
- Pearson, G. (1969). “The Importance of Arnold’s *Merope*” *The Major Victorian Poets: Reconsiderations*. Nebraska UP. 225-253. Routledge & Kegan
- Riede, D. G. (1988). *Matthew Arnold and the betrayal of language*. Virginia UP, 1988.
- Scott, N. A. (1985). *The Poetics of belief: studies in Coleridge, Arnold, Pater, Santanaya, Stevens, and Heidegger*. Chapel Hill: North Carolina UP
- Stewart, S. (2002). *Poetry and the fate of the senses*. Chicago UP
- Storey, J. (2010). *Cultural theory and popular culture*. Routledge
- Turner, V. (1969). *The Ritual process: structure and anti-structure*. Aldine: 2008 (1969).
- Turner, V. (1974). *Dramas, fields, metaphors: symbolic action in human society*. Cornell UP
- Turner, V. (1974). “Liminal to Liminoid, in Play, Flow, and Ritual: An Essay in Comparative Symbology”. Rice University. 53-92.
- Van Gennep, A. (1960). *The rites of passage*. Chicago UP, 1960.
- Wheeler-Barclay, M. (2010). *The science of religion in Britain: 1860-1915*. Virginia UP.

Uluslararası Politik Ekonomi Teorileri Perspektifinden Hegemonya Kavramının Evrimi^a

Betül Sarı Aksakal^{b, c}

Özet

Uluslararası politik ekonomi, son birkaç on yıldır uluslararası ilişkilerin bir alt dalı olmaktan koparak ayrı bir disiplin olma yolunda ilerlemiştir. 1970'li yılların başlarından itibaren dünya ekonomisinde meydana gelen radikal değişimlerin belirleyicilerini saptamaya yönelik çabalar, uluslararası politik ekonomiyle doğrudan bağlantısı olan birçok özel teorik kavramı ilgi odağı haline getirmiştir. Hegemonya, bu kavramlardan biridir. Hegemonya, günümüzde de en çok tartışılan konuların başında gelmektedir. Antonio Gramsci-İtalyan Marksist entelektüel, teorisyen ve politikacı-Hapishane Defterleri adlı eserinde hegemonya kavramını geliştirmiştir. Gramsci'nin kaleme aldığı yazılar, hegemonya anlayışına Marksist düşünce ve felsefe bağlamında yadsınamayacak katkılar sunmuştur. Ancak tarihsel süreç içerisinde hegemonya kavramına ilişkin birçok görüş ve teori ortaya atılmıştır. Bu nedenle, kavramın uluslararası politik ekonomiye uyarlanması geniş çapta tartışmalıdır ve konuyla ilgili belirsizliğin giderilmesini gerektirir. Buradan hareketle, kavramın uluslararası politik ekonomi literatüründe farklı düşünce ekollerine mensup teorisyenler tarafından nasıl ele alındığı incelenmiştir. Tüm bu bağlamlarda, makale hareket noktasını hegemonya kavramının farklı tanımlamalarından almıştır. Kavrama ilişkin yapılan farklı tanımlamaların belirli bir kolunu aydınlatmayı hedeflemiştir.

Anahtar Kelimeler

Hegemonya
Uluslararası Politik Ekonomi
Antonio Gramsci
Realizm

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 10.05.2022
Kabul Tarihi: 23.12.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1114306

Evolutional Analysis of the Concept of Hegemony within the Perspective of International Political Economy Theories

Abstract

Over the past few decades, the international political economy has attained itself particular independence within the wider discipline of international relations step by step. The endeavors to figure out the determiners of the radical changes taking place in the world economy since the early 1970s have placed several special theoretical concepts in the focus of interest which directly associates with the international political economy. The concept of hegemony is one of them. Today, hegemony is one of the most discussed subject matters. Antonio Gramsci was an Italian Marxist intellectual, theoretician and politician who developed the concept of hegemony in the Prison Notebooks. Gramsci's writings made incontrovertible contributions to the understanding of hegemony within the context of Marxist thought and philosophy. However, in the historical process, lots of views and theories have been put forward regarding the concept of hegemony. Thus, the application of the concept in international political economy is widely contested and necessitates disambiguation. From this point of view, we have tried to analyze how the concept was handled by theorists belonging to different schools of thought in the international political economy literature. In all these respects, this article takes its point of departure in the multiplicity of characterizations of the concept of hegemony and fastens on elucidating a certain strand of conceptualising hegemony more closely.

Keywords

Hegemony
International Political Economy
Antonio Gramsci
Realism

About Article

Received: 10.05.2022
Accepted: 23.12.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1114306

^aThis study was produced from my doctoral thesis titled "Financialization and the US Hegemony: A Critical Approach to Contemporary Debates" under the supervisor of Assoc. Dr. Muammer KAYMAK who is the faculty member of Hacettepe University Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics. Bu çalışma, Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü öğretim üyesi Sayın Doç. Dr. Muammer KAYMAK danışmanlığında yürütülen "Financialization and the US Hegemony: A Critical Approach to Contemporary Debates" başlıklı yayınlanmamış doktora tezinden üretilmiştir.

^bbetulllarsari@gmail.com

^cResearch Assistant Betül SARI AKSAKAL Manisa Celal Bayar University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics. Araştırma Görevlisi Betül SARI AKSAKAL, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, ORCID: 0000-0003-2668-364X.

Introduction

The basis of initiating a scientific study is firstly to designate the areas that can lay open subjected concept in a best way and then, to carry out a research on relevant areas. Otherwise, many details may be overlooked, if the overall outline of the research is not well-drawn. It is the theory, the core of a study for a firm initiation and it steers the researcher for an idea of what subjects are to act on. In addition, it should be determined where the focus of research efforts should be given regarding the concept under consideration. In other words, it is necessary to specify the foundations on which the analysis of the concept would be based at the beginning of a study. Since each research topics may be different from others in terms of the research tools and they probably use different methods of analysis to clarify various topics. Therefore, they reach different conclusions by asking different questions or appointing different features of the research topics.

The central concept of this study is hegemony. In order to identify the definition of hegemony and the foundations of its basic determinants, it is essential to investigate theoretical studies conducted on it. Since the hegemony has been acquired different senses thanks to the various studies and theorists in the international literature. Each generation of scholars deal with the complexities of such a notion as it associates with our every altering range of historical, social, economic, political, ideological, institutional conditions.

The concept of hegemony is used quite widely in the studies of the international political economy. The interest in hegemony as a descriptor concept has been evident in studies within international political economy in last few decades. From the 1970s, the concept was to rise distinctly in the sub-discipline of the international political economy¹. It is an important concept for comprehending how international systems operate and the practices happened upon the global society. It is also a concept used across the social sciences and the political perspective, and by several traditions from within the discipline of the international political economy. However, it is often used in international political economy in a sense that disregards its contested meaning, and in consequence of tends to be underdeveloped as a definite concept. In order to eliminate this deficiency and confusion, the concept of hegemony will be evaluated in terms of the meanings it has gained since its emergence. For this purpose, the views of different international political economy schools and important theorists belonging to these schools will be given, and the similarities and differences between them will be shed light related with the concept. This study goes around some of the differences within the various schools of thought, and emphasizes some of the distinctions between their analytical frameworks. The objective is not to provide a detailed account of theories so much as to differentiate general confronting styles to figure out world hegemony.

In these contexts firstly the philosophical and etymological roots of the hegemony will be clarified and the Gramscian theory of hegemony will be investigated. The chapter extends the Gramscian concepts of the state, civil society, historic bloc, organic link. After that we will focus on the realist, neo-realist and liberal theories and their views about the term of hegemony which together render service to effectuate the hegemonic perspective of the American foreign policy foundation. Finally, it will be discussed how the Neo-Gramscian theory treats the concept of hegemony, which emerged from the criticism of realist, neorealist and liberal theories, and is basically the application of Gramsci's ideas to the discipline of international political economy. By this way, the concept of hegemony is studied from different perspectives by different approaches in terms of the actors, who have become the hegemonic power in the

international systems, and the main decisive factors which have provided the actors their positions.

Understanding the Philosophical and Etymological Roots of the Hegemony & Gramscian Theory of Hegemony

“Hegemony” as a Greek originated word which purports in linguistic manner *authority, rule, and political dominance*. In Cambridge Dictionary it refers to the position of being the strongest and most powerful and therefore being able to control others. In Merriam-Webster Dictionary, it mean “preponderant influence or authority over others” –or “the social, cultural, ideological, or economic influence exerted by a dominant group”. The first use of this concept in history was to describe the relationship between the Greek cities that joined the Athens city-states in order to form an alliance against the Persian Empire in ancient times (Ferguson, 2003: 156; Wikinson, 2008: 119). Specifying with reference to the historical events, hegemony was first used to characterize a state’s power over a neighbour state “corresponding with the states of ancient Greece”, but has been more broadly described as “social or cultural predominance or sovereignty; predominance by one group within a society or milieu, or by a particular range of sociocultural ideas, way of doing things, or item, particularly to the exclusion of others” (Oxford English Dictionary, 2014). However, the etymology of the word hegemony is originated in the Greek, *hegeistahi*, which denotes to *lead*.

In the case of Athens, hegemony means organizing and directing joint efforts without the need to exert permanent political power over others. In addition, it refers to the superior, ordinate power, which might have been individual, social group, or state exerting over other groups, or states in Antique Greek political thought. Succintly, being in coherence with linguistic, a hegemon in international system can be described simply as the ruler state of a group of states, which means unavoidably some degree of social order and collective organization.

The concept of hegemony in modern political science and international relations theory means a certain ruling class in a capitalist society which can establish its sovereignty and sustain its ruling position by generating alliances with other classes and by making political compromises (Van der Pijl, 1989). If the ruling class manages to adopt its class culture and its worldview to other classes of society, all other classes become believers in the necessity of the existence of the hegemonic system and they perceive the position of the ruling class as being indispensable in the social structure. The ruling class, on the other hand, does not need to resort the pressure on society for the continuity of its power, thanks to convincing functions.

Fundamentally, in literature, hegemony is used at least four different meanings (Robinson, 2005, pp. 559-560):

Hegemony as an international domination: Hegemony in international relations is defined as active domination. For example, the era of the Union of Soviet Socialist Republics over Eastern European countries or the domination of the US over capitalist world.

Hegemony as state hegemony: The dominant state being in the center sets the rules in the world capitalist system. Examples in the historical process are Dutch, British and the United States hegemonies.

Hegemony as an ideological hegemony: The ruling class maintains and develops its own domination. In this sense, hegemony means cultural and intellectual leadership. In capitalist

societies, the bourgeoisie maintains its stable period. However, crisis periods may interrupt the leadership.

Hegemony as leadership within the historical bloc: It means the construction of consent or ideological leadership in the special historical project. For instance, the US provided its international hegemony after the Second World War to a large extent by consent.

The most important figure introduced the concept of hegemony to the academic and a political debate in most intense and effective ways was Antonio Gramsci (1891-1937), a founding member of the Italian Communist Party. He was the theorist that perhaps most closely associated with the concept of hegemony. By “hegemony” he refers to a process of moral and intellectual leadership of ruling classes over subordinated classes of post-1870 industrial Western European nations (Gramsci, 1971, p. 57; Davidson, 2005, p. 10). Here the concept of hegemony also implies the importance of the consensual practice, by which the active participation of the subordinate groups (consent through hegemony in civil society) is maintained. From this point of view, Gramsci has brought in the concept of hegemony a very different dimension effectively shaping today's understanding.

Gramsci frequently uses the word hegemony to refer the aspects in which a dominating power attains consent to its rule from those it subordinates—although it is real that he periodically uses the term to cover both consent and coercion together (Gramsci, 1971). Gramsci (1971, p. 182) regarded hegemony as the dominance established by a dominant group as domination and intellectual and moral leadership in concrete relations between those who ruled and ruling. Hegemony projects the admission of the values, norms, and expectancies of the ruling groups by the subordinate as common or general interests (Gramsci, 1971, pp. 160-161). Gramsci advanced the notion of hegemony in order to understand the revolutionary political strategies experienced in Russia and Western European countries in the first quarter of the 20th century.

Gramsci used the concept of hegemony to define the system of alliances that the working class must carve out to demolish the bourgeois state and ensure workers serve as the social base of the state (Maglaras, 2013, pp. 1-2). As can be understood here, he was quite influenced by Marx's thought system and concluded that changes in international power relations or world order cannot be considered independently from basic social relations. According to Gramsci, as long as any state is hegemon in the international system, it must establish and maintain a universal ideological world order (Piccone, 1974; Hawley, 1980; Burawoy, 2003) This order is not only established in an interstate sense; in this framework, it should include the civil society forces of the world scale in the conceptualization of hegemony. Civil society is concerned with all branches of ideology (law, art, philosophy, political science, economics, philosophy, religion, folklore, culture) and all forms having taken by ideology (school, universities, media), including the organizations which create and disseminate it. This qualitatively expanded new form of hegemony must function together in the political and civil society fields and these fields must be fully intertwined. In this context, a hegemon state is a versatile and complex structure, and it is formed in a holistic understanding through values, norms and practices that determine social relations. Addition, hegemony is leaned upon consent rather than coercion. Consent plays critical role in ensuring the reproduction of order while hegemon power developes a universal language for other nations by trying to spread its own ideology and direct others into its own interests. Gramsci does not deny the essentialness of coercion in

hegemony. However, he emphasizes that the hegemony must be achieved through consent, which is desired to be built on permanent and solid foundations.

Gramsci fulfilled the inversion of the Marxist understanding of the (sub)structure-superstructure metaphor, yielding precedence to civil society as the domain in which identities were taken form and the dominance of social elites assured under capitalism (Germain and Kenny, 1998: 9). Beside, Gramsci diverges from Marxism which mainly pays attention to the coercive enforcements and activities of the state as a tool to exploit the proletariat (Hobden and Wyn Jones 2008).

Gramsci uses the concept of historical bloc for structure-superstructure metaphor as the togetherness between them. Often this concept is used as if expressing a certain social group; however, in fact, it is used in a broader scope, including the relationship between the structure and the superstructure. In this context, superstructures develop and change through social production relations. As he writes:

“Structures and superstructures form an historical bloc. That is to say the complex, contradictory, discordant ensemble of the superstructures is the reflection of the ensemble of the social relations of production” (Gramsci, 1971: 366).

Historical bloc is the arrangement of economic and socio-political structures that sustained and regenerated the social order in historically particular periods and it is also the momentary matching of the structure and the superstructure at a certain time and place (Boothman, 2017, pp. 131-132). At this stage, there are some key points Gramsci emphasizes. The first is to understand that historical materialism should not be reduced to historical economism which is a mechanistic and fatalistic concept in understanding hegemony (Bates, 1975, p. 352), in other words, it is not only dependent on economic developments and changes. The second is to be careful against an illusion that superstructure is determined through technological developments. The structure, the economy and the classes, formed accordingly, while the superstructure, law, culture and politics, cannot be determined in a direct causal relationship. The developments in technology do not directly change the structure in a similar way. Both the changes in economy and technological innovations are the factors providing changes in the superstructure. In other words, they do not create this change, but, only create the necessary ambiance for change. Failure to observe the historical bloc causes distortion in the content and form of historical dialectics. According to Gramsci, ignorance of this fundamental reality would result in mistake that can be described as economism and ideologism. While ideologism in the historical bloc is held by structures and superstructures together, economism does not deviate from ideologism (Woolcock, 1985, p. 207). Gramsci describes the content of the historical bloc as material abilities which refer to economism and its form as ideologism.

Examining the relationships between the structure and the superstructure is the essential view of the concept of historical bloc. In reality, the essential issue of the relationship between structures (classes formed depending on economic factors) and superstructures (ideas) is the study of the bond that provides their unity, and Gramsci describes it as an organic link which allow Gramsci to claim the dialectical integration between structure and superstructure as a single entirety:

“Material forces are the content and ideologies the form, though this distinction between the form and the content has purely didactic value, since the material forces would be

inconceivable historically without form, and ideologies would be individual fancies without the material forces" (Gramsci, 1971, p. 377).

The organic link between these two elements has been established by some social groups, namely organic intellectuals, whose work is not at an economic level, but at an upper structural level (Woolcock, 1985; Burnham, 1991; Monasta, 1993; Raber, 2003; Alexakos, 2007). Each social class involved in economic production creates its own class of organic intellectuals, which is active not only in the economic field, but also in the social, political, cultural and ideological fields. The organic intellectuals do not just generate ideas. In addition, they organize social forces by developing the project of hegemony which takes care of the interests of the social class they belong to. In this context, the organic intellectuals ensure the creation of ideas and institutions which form the common identity of the historical bloc (Maglaras, 2013, p. 5). It plays a key role in acquisition the consent. In this context, Gramsci accentuates the significance of organic intellectuals who can propagate and validate hegemonic ideas of dominant social forces as a congruent world view for setting up alliances between different social groups (Gramsci, 1971, p. 330). Addition, it is necessary to highlight that the historical bloc is not only satisfied with gaining power in civil society and the economy, but it also requires persuasive ideas and arguments to support political networks and organizations, and tools to realize the moral-political leadership in Gramsci's words (Gill and Law, 1993, p. 94). As noted by Gramsci:

"The dominant class exerts its hegemony to the degree that it can realize and maintain a historical coalition of contradictory sociopolitical forces, on the economic, political and state superstructure, which are linked by ideology. Hegemony is thus the moment of the political leadership and at the same time and for the same reason it is the leadership in the field of ideas, that is, intellectual leadership" (Gramsci, 1971, p. 41).

Concisely, the concept of hegemony was revolutionized by Gramsci, he efficiently altered hegemony from a rather unidimensional character of international relations to "an organizing principle, or world-view, that is diffused by agencies of ideological control and socialization into every area of daily life." (Carnoy, 1984, p. 73). In this context, Gramsci's views and writings on the concept of hegemony have led many theorists and schools of thoughts in different disciplines withal. Therefore, various classifications of the theoretical expansions of the concept of hegemony have emerged such as Realism, Neo-Realism, Liberalism, and Neo-Gramscian theory. The views of important representatives of these approaches will be touched in general below.

Location of Hegemony in a Dominant State in terms of Economic and Military Power: A Review of Realist-Neo Realist and Liberal Theories

Realist theory, deals with the concept of hegemony through a positivist approach, according to which hegemony points to an influential power alone. The main elements of this power are accepted as economic and military capacities, and in this context, social and cultural influences that affects hegemony being neglected (Bieler and Morton, 2004). The term realist hegemony, used in the same sense as the notion of domination, does not unilaterally take into account the consents of the states under that domination (Joseph, 2000). In this context, it is possible to assert that the view of Realist theory of hegemony is quite different from that of the Gramscian theory.

Classical realism puts particular importance on state as a unitary player following its own national interests, and the obviation of values and morals within the framework of

international relations (Morgenthau and Thompson, 1985,p. 166). With another saying, the main actors in the international system are the sovereign states and foreign policy can only be carried out by the states. States are unitary beings, and just like individuals, they have their own goals, and act as conscious rational actors for achievement of these goals. It would not be wrong to claim that power is the main driving force from the outlook of this understanding; because the states try to increase their power to the maximum level in order to carry out their interests to a higher level and raise the foreign policy as the target board. This indicates the main goals of all states in the international system are to achieve some kind of hegemonic power. Of course, military and economic powers are the basic elements to reach this position. The realist theory suggests that the most important element required for any country to become a hegemonic power is its material capabilities and resources. In this context, it is emphasized that being superior in military, economic, geographical and industrial fields are key factors in transformation of any state into hegemonic power, while the importance of culture and discourses are underestimated.

The realist theory of hegemony, has come to the fore immediately after the Second World War as the first comprehensive and systematic approach in the discipline of international relations and treats hegemony as the superior power of a state or group of states. Since the second half of the 20th century, realism has been one of the main paradigms of the US, together with the motive to spread and legitimize its needs, interests and views worldwide (Yarmolenka, 2014, p.11).

Although the international system was quite simple in the 1950s and 1960s, it was bipolar and hierarchically organized in Cold War era. Realism led by Morgenthau (1993), became the dominant paradigm of the period, marked the hegemony and international system debates. In fact, the power of realism in hegemony and international system discussions during this period stemmed from the suitable ambiance after the Second World War and especially the position of the US (Wohlforth, 1994). In the post-war atmosphere, while the US is aiming to establish an order under its leadership, the conceptual tools of realism were based on the foundation of such an order in the context of power and interest. Perhaps for this reason, Hoffman (1977), one of the leading thinkers of the discipline of international relations, described realism as an important tool for the rationalization of the US Cold War policy. However, the international system has moved from bipolar simple structure to a more complex structure since the early 1970s. Meanwhile, both the Western Bloc represented by the US and the Eastern Bloc represented by the Soviet Russia have undergone tremors, and subsequently, tensions have increased, and different approaches to economic and political issues have been brought to agenda. Addition, realism was ineffective in elucidating the advancements taking place in the international money and oil markets in the 1970s. Consequently, realism was inadequate in clarifying the international system and the concept of hegemony in that period. This brought new and different perspective to the concept of hegemony. Essentially, neo-realism, the modern version of realism, emphasizes the consent dimension of hegemony on the maintenance of the hegemonic power, unlike classical realism (Waltz, 2004, pp. 2-6). Subsequently, neo-realism argued that the world order could be carried out by creation of the common interests.

Neorealism is sort of a new version of realism. Neorealism has parlayed by the discernment opened up by the agency of Kenneth Waltz. Waltz has intensified his analysis predominantly on the bipolar world system which has grown out of after the Second World War and the Cold

War. Waltz stood upon that the bipolar system was a fruit of the Cold War, by asserting this structure would proceed even after the break down of the Soviet Union (Waltz, 1988, 1990, 1993, 2004). The balance of power system is viable in an anarchic international system from Waltz's standpoint. According to Waltz the hegemonic one, that is, an imperialist one, which have the features of having dominance and leadership of an all-powerful state (Gill, 1991, p. 278).

There are other different perspectives comprised in the Neo-Realist theory of hegemony. As examples, one of which is the Charles P. Kindleberger's (1975) Hegemonic Stability Theory and the other is the After Hegemony thesis developed by Robert O. Keohane (1984). The Hegemonic Stability Theory links the stability of the international system to the existence and maintenance of the hegemonic power, because the international system is hinged on the concepts of an anarchic international order and power balances (Kindleberger, 1975: 305; Keohane, 1984, p. 31). As stated by Kindleberger: "for the world economy to be stabilized, there has to be stabilizer, one stabilizer" (1975, p. 305). Within this aspect, the hegemonic stability theory presumes that when there is a strong dominant power, there will be stability; but, when a strong power begins to slip and a new challenger rises and a war is more likely. In other words, in case of the decline of a hegemon, the international system entered into instability. Thus the neo-realist apprehension of hegemony pays particular attention specifically on the leading roles of the state within the framework of international relations, and describes the hegemon as the main element of order in an anarchical inter-state system (Milner, 1998, p.113).

On the other hand, contrary to the Hegemonic Stability Theory, After Hegemony thesis claims stability is not associated with the continuation of hegemony, and even if hegemonic power is weakened, it is sufficient for the actors of the system to benefit rationally from the cooperation for the continuation of the international order. However, although it is the subject of different theses, in the end, the definition of hegemony based on material power and excluding the ideology element remains much narrower than the concept of Gramscian definition and consideration of hegemony (Snidal, 1985; Grunberg, 1990).

Robert Gilpin (1981, 1987, 1988 and 2001) also gave a different perspective to the concept of hegemony and left its mark on this period. Unlike other (neo)-realists, he focused on international economic processes rather than military and economic issues and pointed the multinational corporations out whose influence rapidly increased and intensified in the United States especially. He has demonstrated how the activities of the United States' multinational corporations have gained importance and their roles in the international system and the United States' hegemony. He claimed that being the leading hegemonic power in the international system cannot be constrained only by military and economic powers of a state, but, the role played by international private organizations and multinational corporations' international connections in order to increase cooperation and ensure consent. In this period, the subject of internationalization of capital is also being at the forefront. Gilpin stated that there was an exigency for a hegemonic state in the international system for the internationalization of capital as well as multinational corporations, non-state private organizations (Gilpin, 1976, pp. 184-191) he generally established a connection between the existence of the internationalization of capital by means of the US multinational corporations. Further, he brought forward that and the stability of the international system of the 1970s is one of the important corollaries of the US hegemony. Concisely neo-realist theory of hegemony

is relied on an idea that strong international economic order is possible only with the presence of a hegemon state that provides international public services, such as security, peace, and freedom as accentuated. Markets can only be managed and operated best in an environment where these services being provided.

By the change of the international order of the 1970s, some other approaches have emerged giving new perspectives to the international system and hegemony. One of them is the liberal institutionalism. According to liberal institutionalism, the international system underwent a significant change in the 1970s, and this led to the evolution of the concept of hegemony. With the increasing involvement of non-state private actors in the international system, a more complex world was formed in which interdependence relations enhanced. Therefore, the international system and hegemony were becoming more and more difficult to study within the conceptual tools of realism and neorealism (Keohane and Nye, 1972, 1974 and 2001).

From the perspective of liberal institutionalism, hegemon state has both motivation and necessary skills in establishing and supporting open regimes whose existence depend on the presence of the hegemon state. With another saying, establishing and maintaining an open world economy require a strong and authoritative leader. Hegemonic power must control raw materials, capital resources and the market on a global scale. On the other hand, it must have a competitive advantage in the production of high value-added goods, and must be stronger than all states in the international system in order to manage international economic relations. On the other hand, liberal institutionalism argues that the hegemonic power must be willing to govern the international system. Further, liberal institutionalism does not consider military power as a dominant element of hegemony; it claims that hegemonic power should have military capacity at a certain level. Keohane (2001) argues the hegemon cannot use its military power directly so as to achieve its economic goals. He highlights the concept of *complex interdependence* rather than military power. Keohane and Nye characterize interdependence as reciprocal impacts among actors arising from international transactions, movements of money, goods, people and messages across international boundaries (Keohane and Nye, 1989, pp. 8–9).

As may be understood so far, while Realist Theory emphasizing the dominant role of state in the process by reducing that concept only to the element of military and economic powers, Liberal Institutionalists purport that the role of state institution has decreased in the system especially since the 1970s, and a network of relations being directed by transnational actors has come in sight. There is a global restructuring of capitalism by these actors. Gill (1993) analyzed the restructuring of global capitalism and global production in the context of structural change has taken place in the 1970s. He asserted that there was a shift from the historical blocs that had been going on since the Second World War to the transnational historical blocs formed by neoliberal forces (Transnational class, transnational capital, transnational state, transnational institution, transnational corporations emerged within the framework of transnational and neoliberal transformation of capitalism) in the 1970s (Gill, 1993, p. 40). The subject where the ideas of both views are common is that hegemony is achieved through the construction of a system and the institutional structures building this order have great importance for the continuity of hegemony (Yavuzaslan, 2015, p.196).

However, roughly after 1980s, some other theories have emerged handling the concept of hegemony and international system discussions which have included in the analysis of the

leadership and organization of the political, intellectual and moral discourses of different class-related forces, a particular class or fractional group, with a Neo-Gramscian perspective.

Neo-Gramscian Theory of Hegemony in International Relations (IR): Critique of the State-Centric & Ahistoric Approach of the Realist and Neo-Realist Theories

In its most general description, the Neo-Gramscian concept of hegemony bases upon a structural concept of power, where the constitution of stable, hegemonic order implies a strong fit or compatibility between dominant *ideas, institutions and material capabilities* at both national and international levels in the global political economy. It can be argued that such a hegemonic fit has also generally exists with respect to the relations of the major capitalist powers in the post-war global political economy (Gill, 1986, p. 206).

The Gramscian hegemony discourse was applied to international relations widely by Robert Cox and Stephen Gill, which was based on an understanding that has considered the system of states from the perspective of internal social forces and more generally from the perspective of global social and economic change, in contrast to statist, military and economic power-oriented Realist, Neo-Realist and Liberal theories. It is the Post-Positivist and Post-Realist approach adopted by the Neo-Gramscian understanding. Through these approaches, this understanding has tended to explain the connections among internal social forces, state structures and world politics. By using the method of historical materialism, Neo-Gramscian analysis has extended research beyond traditional international relations theories focusing on statist, military and economic powers by widening the realm of hegemony which reigns relied on a congruent unification or harmony between an alignment of material capabilities, the common collective sight of world order and a range of institutions which direct the world order with a specific appearance of universality (Cox, 1981, p. 139; Linklater, 1989, pp. 28-29). It particularly criticizes state-centric and ahistorical perspective of those mainstream international relations theories. In contrast to mainstream courses to hegemony in international relations which cultivate a static theory of politics, an abstract ahistorical formulation of state and recourse to cosmic soundness (Cox, 1981, pp. 128-132). Opposed to the constant and ahistorical structure of the social world, Neo-Gramscian theory points and directs to ensure a mentality of changeable and transhistorical courses. The presumption of neutrality in knowledge production is given a grilling as Neo-Gramscian theory acknowledges that:

“Theory is always for someone, and for some purpose...All theories have a perspective. Perspectives derive from a position in time and space, specifically social and political time and space. (...) There is (...) no such thing as theory in itself, divorced from a standpoint in time and space” (Cox 1981, pp. 128-129).

Neo-Gramscian theory presumes that the state and its pivotal role in expressing the interests of capital being at center stage; however, it focuses on an integrative apprehension of the state as “a complex congregation of institutions, organizations and forces”. The hegemonic triangle formed by material capabilities, ideas and institutions gains tangibility within social, economic and political structures and any hegemonic power cannot come to life by having only one of these elements (Cox, 1983). Cox's approach to the shaping of these structures is being in line with the Gramscian perspective which he adapted to international relations. While discussing the formations and effects of social, political and economic structures; states, including hegemon power, are not being uniformized and analyzed by taking into consideration only

civil society and their relations with social forces. Transnational powers are also taken into account.

Cox (1987, p. 7) defines hegemony as a mechanism created by a dominant state, leaned upon the consent element in an ideological context, securing the superiority of the leader state, operating in accordance with general principles, and providing a certain level of satisfaction for other states. With another saying, he often defined hegemony as a state dominating over other states in the international system. While a country is being on its way to become hegemonic power, it tries to appear as if considering the interests of other countries. Therefore, it tries to impose its own administration on other countries. In this context, international institutions and organizations eliminate opposing ideas during the formation process of hegemony, and provide support of other countries, thus forming the world system as elements which help the hegemonic power in propagation of the desired order within the structures of the passive revolution (Cox, 1996, p. 139).

Unlike reducing hegemony to a single dimension based on the material capabilities of states such as the economic and military powers, the Neo-Gramscian viewpoint underlines the need of harmony among material abilities, institutions and ideas for the establishment and functioning of a versatile and complex hegemony. This situation was previously called the historical bloc (*blocco storico*) by Gramsci as previously mentioned. In addition, by developing Gramsci's remaining views at the national level; Neo-Gramscian theory introduced the concept of transnational historical bloc. The transnational historical bloc more broadly refers to the alliance of different class forces, politically being organized around the whole set of hegemonic ideas that give consistency and a strategic goal to its foundational elements (Cox, 1983, pp. 162-165). In addition, its leaders must be consciously engaged with a planned struggle for emergence of a new transnational historical bloc. Every new transnational historical bloc does not only need power in the field of civil society and economy, but it also needs persuasive ideas, arguments and initiatives that establish, maintain and develop its political system and administration (Gill, 2003: 58).

In order to see the form in which the concept of the transnational historical bloc takes place in practice, the world order setted up after the Second World War would be a substantial guide. Cox has especially dealt with the supremacy of the United States at the time of his studies. Just after the Second World War, Pax-Americana based on the restructuring of the social and economic foundations of Western Europe and Japan within the framework of the Marshall Plan, and the New Deal based on Fordist production style and state planning through Keynesianism were being at the center of a transnational historical bloc built on the internationalization of the state form (Gill, 2003, p. 57). There was a posture being forged historically specific way in which mass production was institutionalized for the purpose of thrusted modes of American centered leadership and world hegemony in the post Second World War period (Rupert, 1995). US have played an active role in reconstruction of the advanced capitalist states along liberal democratic lines. Moreover, the US supremacy in the international system was developed through an outward expansion of the American historical bloc which propagates its ideology of neoliberalism within the objective of legitimate the US' claim to power. Cox internalizes Gramsci's assertion that a social class comes out as hegemonic by creating consent among subordinate classes and not through coercion.

Conclusion

Hegemony is a word which gains different meanings and interpretations in the context of schools of different scholars and views belonging to international political economy. The origin of the word dates till back to Ancient Greece. The word was also used in the middle ages and then, it was in use again in the 19th century. It literally means accepting dominant and superior power through consent, without the force of a gun; even it is not entirely a consensus. In other saying, hegemony describes the leadership of a social group, individual or states in terms of material or abstract influence and guiding superiority over other groups and states. Similarly, today hegemony mainly is that a state in the international system imposes its superior dominant power on economic, military, social, cultural, ideological, institutional and political issues in order to keep up its regional and global interests.

Gramsci, the theorist who first used the concept of hegemony, examined the meaning of hegemony without ruling out the historical perspective. Gramsci regarded hegemony as the domination of a class over other classes in society, or the domination of a state over other states. Gramsci evaluated hegemony as the superiority of a dominant group as domination and intellectual and moral leadership in the concrete relations between the rulers and the ruled. From Gramsci's point of view, it would not be difficult to hold forth that hegemony is being predicated on the dialectical unity of the elements of coercion and consent. Therefore, in order for any state or class to rise to a hegemonic position, it should not neglect the principle of consent. In the formation of consent, thought and culture play a guiding role. In point of fact that the hegemony is unquestionably a key concept in Gramsci's thought, and it is too broad to be defined in a few words since it is related to many factors. Hegemony is a notion used to investigate the relation of forces in a given society as stated by Gill and Law (1989, p. 476). Further, it is a process in which a certain way of life and thoughts are being dominant in a society, and a single concept of reality is being evident with all its institutional and special aspects. In addition, it is essentially the order that expresses all tastes, ethics, traditions, religious and political principles, and all social relations, particularly the sociopolitical situation in which their intellectual and moral connotations are being absorbed into the whole society. Thus, hegemony is a concept including cultural, social, political and economic fields. Gramsci's understanding of hegemony is stood up a holistic framework.

On the other hand, realist theory equates hegemony with the distribution and mobilization of source which make possible the hegemon to exert over other actors (Gill, 1986, p. 206; 1991, p. 292). Any hegemonic state can be subsidiary to perpetuate the balance of power by stabilizing the international system. Nevertheless, it is assumed that states competing in the international system quest for a new balance of power. Further, it is emphasized that hegemonic changes in the system may occur by means of the great power wars. Although realism drew attention to the concept of hegemony from certain aspects, it did not offer a conceptualization of the state. Realist theory evaluates the state only from the perspective of the global balance of power. Hegemonic state characterized as the most powerful state in the international system both economically and militarily, through the ignorance of the political, cultural, institutional and ideological aspects. In addition, realist theory has closed its eyes to the class relations of the capitalist state. Moreover, realism was in a failure to represent the reconstruction of international consent. Since, by means of a positivist approach, it looked upon the notion of hegemony as the dominance exercised by a state over other states in a certain territory or as a field of domain. Realism did not take into account the cultural aspect of the term and the consent of the dependent actors in the international system. Therefore, it can be affirmed that the level of analysis of realism is confined with the state and the international system.

Neo-Realist theory of hegemony bases on the assertion that the international system would remain unstable unless it is stabilized by any country. In another saying, it matched with the sight that the relative decline in the power of the hegemonic state would pave the way for disorder, enhancing antagonisms between the capitalist states and a breakdown in the post-war liberalizing international economic order (Gill, 1986, p. 205). Theory associates hegemony with the dominance of one state over others in the system. From such a perspective, the features that distinguish the hegemon from other states in the international system are that it is being the provider of international public goods, the last lender, the final market, the guarantor of international monetary stability, and the strongest state militarily. However, considering hegemony as a phenomenon that may only exist through the assistance of military and economic power elements would not yield correct results, especially in today's world.

Liberal institutionalism connects the continuation of a hegemonic order with the foundation of a liberal economic order, by claiming that if an international capitalist system based on liberal economic foundations is established, world order in the absence of hegemonic power would be possible. Although liberal theory has expanded the scope of the analysis of hegemony, it also has some gaps and omissions. Liberalism has passed off the social relations of production, which are being the source of profit and class distinction in the capitalist societies in the international system. However, these relations are important points that should not be blocked out for any power to reach a hegemonic position.

Neo-Gramscian theory, brought a new perspective to Gramscian theory of hegemony, and revealed the importance of international institutions and organizations, material capacities and ideas for hegemony, especially in today's conditions by asserting dominance by a powerful state may be an essential but not an adequate stipulation of hegemony. It regards hegemony as being created by coherence between social forces, including inter-state relations (Gill, 1986: 205). Neo-Gramscian perspectives reconsiders sovereign ontological presumptions in International Political Economy by virtue of a theory of hegemony that directs attention on social forces generated by changes in the social relations of production, forms of state and world order. Hinged upon an intersubjective ontology and historicist epistemology, the Neo-Gramscian theory of hegemony investigates the appearance and transformation of international regimes, international institutions and social-power relations as fixed firmly in particular historical structures (Cox, 1981, p. 89). Historical structures mirror the mutual coaction between material capabilities, ideas and institutions by means of which social forces form the ideological framework of the world order and united international regimes (Overbeek, 2004, p. 118). The studies of Cox and Gill can be interpreted as a new critique about analyzes of the state-centric and ahistorical neo-realist theory of hegemony. Their studies have illuminated the processes of historical change that have seen paved the way for significant progresses in International Political Economy, particularly in the context of the methodology and theory. Further, they have offered insights into nature of capitalism, the state and the institutions.

As a result, despite the differences in the perspectives of various international relations theories on the international system and the notion of hegemony, the main point that they converge is the existence of the hegemonic power. Hegemony has long been a prominent notion within the study of International Relations, as well as the social sciences mostly, and a concept used by analysts to figure out contemporary cases. Building on a substantial historical framework, this study follows up the different characterizations and explications of hegemony

in international political economy and demonstrates that the concept keeps going to be a contested one. It is also possible that new perspectives on the concept of hegemony and new theories formed by these perspectives would come forward in the future. It is expected that consequential events to be experienced in the world that would bring along radical economic, political, social and cultural outcomes would be effective in the occurrence of these theories.

Thanks and Acknowledgement

This study was produced from my doctoral thesis titled "Financialization and the US Hegemony: A Critical Approach to Contemporary Debates" under the supervisor of Assoc. Prof. Muammer KAYMAK who is the faculty member of Hacettepe University Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics. I would like to thank him again for his contributions and efforts.

Also, I would like to thank all my preceptors in the Department of Economics of Manisa Celal Bayar University for their support throughout my studies.

References

- Alexakos, K. (2007). The science teacher as the organic link. *Cultural Studies of Science Education*, 2(4), 883-921.
- Arrighi, G. (1994). *The long twentieth century: Money, power, and the origins of our times*. London: Verso.
- Arrighi, G. and Silver, B. J. (2001). Capitalism and world (dis) order. *Review of International Studies*, 27(5), 257-279.
- Bates, T. R. (1975). Gramsci and the theory of hegemony. *Journal of the History of Ideas*, 36(2), 351-366.
- Bieler, A. and Morton, A. D. (2004). A critical theory route to hegemony, world order and historical change: Neo-Gramscian perspectives in international relations. *Capital & Class*, 28(1), 85-113.
- Boothman, D. (2017). Gramsci's historical bloc: structure, hegemony and dialectical interactions. *Movimento-Revista de Educaçao*, 4(6), 131-150.
- Burawoy, M. (2003). For a sociological Marxism: the complementary convergence of Antonio Gramsci and Karl Polanyi. *Politics & Society*, 31(2), 193-261.
- Burnham, P. (1991). Neo-Gramscian hegemony and the international order. *Capital & class*, 15(3), 73-92.
- Carnoy, M. (1984). *The state and political theory*. NJ: Princeton University Press.
- Chirot, D. and Hall, T. D. (1982). World-system theory. *Annual Review of sociology*, 8, 81-106.
- Cox, R. W. (1981). Social forces, states and world orders: beyond international relations theory. *Millennium: Journal of International Studies*, 10 (2), 126–155.
- Cox, R. W. (1983). Gramsci, hegemony and international relations: an essay in method. *Millennium Journal of International Studies*, 12(2), 162–175.
- Cox, R. W. (1987). *Production, power and world order: Social forces in the making of history*. New York: Columbia University Press.

- Cox, R. W. (1996). "Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory", R. W. Cox and T. J. Sinclair (Eds.), in *Approaches to World Order*, Cambridge: Cambridge University Press, 85-123.
- Davidson, A. (2005). Gramsci, hegemony and globalization. *Kasarinlan: Philippine Journal of Third World Studies*, 20(2), 4-36.
- Ferguson, N. (2003). Hegemony or Empire? *Foreign Affairs*, 82(5), 154-161.
- Germain, R. D. and Kenny, M. (1998). Engaging Gramsci: International relations theory and the new Gramscians. *Review of international studies*, 24(1), 3-21.
- Gill, S. (1986). Hegemony, Consensus and Trilateralism. *Review of International Studies*, 12, 205-221.
- Gill, S. (1991). Reflections on global order and sociohistorical time. *Alternatives*, 16, 275-314.
- Gill, S. (2003). *Power and resistance in the new world order*. UK: Palgrave Macmillan.
- Gill, S. and Law, D. (1989). Global hegemony and the structural power of capital. *International Studies Quarterly*, 33(4), 475-499.
- Gill, S. and Law, D. (1993). "Global hegemony and the structural power of capital", S. Gill (Ed.), in *Gramsci, Historical Materialism and International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press. 93-126.
- Gilpin, R. (1976). The political economy of the multinational corporation: three contrasting perspectives. *American Political Science Review*, 70(1), 184-191.
- Gilpin, R. (1981). *War and change in world politics*. New York: Cambridge University Press.
- Gilpin, R. (1987). *The political economy of international relations*. Princeton: Princeton University Press.
- Gilpin, R. (1988). The theory of hegemonic war. *The Journal of Interdisciplinary History*, 18(4), 591-613.
- Gilpin, R. (2001). *Global political economy: Understanding the international economic order*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Gramsci, A. (1971). *Selections from the prison notebooks*. London: Lawrence and Wishart.
- Grunberg, I. (1990). Exploring the "myth" of hegemonic stability. *International Organization*, 44(4), 431-477.
- Hawley, J. P. (1980). Antonio Gramsci's marxism: Class, state and work. *Social Problems*, 27(5), 584-600.
- Hobden, S. and Wyn Jones, R. (2008). "Marxist theories of international relations", J. Baylis, J., S. Smith and P. Owens, P. (Eds), in *The Globalization of World Politics. An Introduction to International Relations*. New York: Oxford University Press, 130-146.
- Hoffmann, S. (1977). An American social science: International relations. *Daedalus*, 106(3), 41-60.
- Linklater, A. (1989). *Beyond realism and marxism: Critical theory and international relations*. UK: Palgrave Macmillan.

- Morgenthau, H. J. and Thompson, K. (1985). *Politics among nations: The struggle for power and peace*. New York: McGraw-Hill.
- Joseph, J. (2000). A realist theory of hegemony. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 30(2), 179–202.
- Keohane, R. O. (1984). *After hegemony: Cooperation and the discord in the world political economy*. Princeton: Princeton University Press.
- Keohane, R. O. and Nye, J. S. (1972). *Transnational relations and world politics*. Cambridge: Harvard University Press.
- Keohane, R. O. and Nye, J. S. (1974). Transgovernmental relations and international organizations. *World Politics*, 27(1), 39-62.
- Keohane, R.O. and Nye, J.S. (1989). *Power and interdependence*. Glenview, IL: Scott, Foresman/Little, Brown.
- Keohane, R. O. and Nye, J. S. (2001). *Power and interdependence*. New York: Addison Wesley Longman.
- Kindleberger, C. P. (1975). *The World in depression, 1929-1939*. Berkeley: University of Carolina Press.
- Maglaras, V. (2013). Consent and submission: Aspects of Gramsci's theory of the political and civil society. *SAGE Open*, 1-8.
- Milner, H. V. (1998). International Political Economy: Beyond Hegemonic Stability. *Foreign Policy*, 110, 112–123.
- Monasta, A. (1993). Antonio Gramsci. *Prospects*, 23(3-4), 597-612.
- Overbeek, H. (2004). Transnational class formation and concepts of control: Towards a genealogy of the Amsterdam project in international political economy. *Journal of International Relations and Development*, 7(2), 113–141.
- Piccone, P. (1974). Gramsci's Hegelian marxism. *Political Theory*, 2(1), 32-45.
- Raber, D. (2003). Librarians as organic intellectuals: a Gramscian approach to blind spots and tunnel vision. *The Library Quarterly*, 73(1), 33-53.
- Robinson, W. I. (2005). Gramsci and globalisation: from nation-state to transnational hegemony. *Critical review of international social and political philosophy*, 8(4), 559-574.
- Rupert, M. (1995). *Producing hegemony*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Snidal, D. (1985). The limits of hegemonic stability theory. *International organization*, 39(4), 579-614.
- Sorinel, C. (2010). Immanuel Wallerstein's world system theory. *Annals of Faculty of Economics*, 1(2), 220-224.
- Van der Pijl, K. (1989). Ruling classes, hegemony, and the state system: Theoretical and historical considerations. *International Journal of Political Economy*, 19(3), 7–35.
- Wallerstein, I. (1974). *The modern World System I: Capitalist Agriculture and the origins of the European world-economy in the sixteenth century*. New York: Academic Press.

- Waltz, K. N. (1988). The origins of war in neorealist theory. *The Journal of Interdisciplinary History*, 18(4), 615-628.
- Waltz, K. N. (1990). Realist thought and neorealist theory. *Journal of International Affairs*, 44(1), 21-37.
- Waltz, K. N. (1993). The emerging structure of international politics. *International Security*, 18(2), 44-79.
- Waltz, K. N. (2004). Neorealism: Confusions and criticisms. *Journal of Politics and Society*, 15(1), 2-6.
- Wikinson, D. (2008). Hêgemonía: Hegemony, classical and modern. *Journal of World-Systems Research*, 119-141.
- Wohlforth, W. C. (1994). Realism and the end of the Cold War. *International Security*, 19(3), 91-129.
- Woolcock, J. A. (1985). Politics, ideology and hegemony in Gramsci's theory. *Social and Economic Studies*, 34(3), 199-210.
- Yarmolenka, I. (2014). *11 Eylül sonrası askeri alanda ABD hegemonyası ve Türkiye'nin rolü*, Master Thesis, İzmir: Ege University Institute of Social Sciences.
- Yavuzaslan, K. (2015). *Stratejik yönetim penceresinden 21. yüzyıl Amerikan hegemonyası*. Ankara: Nobel.

Instructions

1. Here, in consideration of the collapse of the Bretton Woods System, which had been build up near the end of the Second World War, many expected to observe which state might sit in for the United States as the hegemonic leader in the international system. Yet, as we fast-forward to the early 1990s, we discern that the US rose from the Cold War as the unique surviving superpower and not as a collapsing economic power, and hegemony turned back to the forefront of study within International Political Economy. Since this study includes conceptual analysis from the emergence of hegemony to the present day, rather than the analysis of American hegemony, superficial information about this process is incorporated.

2. World-system theory is an interdisciplinary dealing to world history and social change which lays stress on the world-system as the central unit of social analysis (Chirot and Hall, 1982; Sorinel, 2010; Wallerstein, 1974). World-system breaks the world into core countries, semi-periphery countries, and the periphery countries. Core countries sets sight on on higher-skill, capital-intensive production, and the remaining of the world centers upon low-skill, labor-intensive production and extraction of raw materials and this continuously consolidates the domination of the core countries both on the peripheral and semi-peripheral countries and also on the international system (Wallerstein, 1974, 2004). International system represents a world-economy stand upon the capitalist economy, which can be denominated as the international capitalist system. For a while, particular countries rise as the world hegemon; during the last few centuries, as the world-system has expanded geographically and became intense economically, this status has passed through the Netherlands, to the Britain and to the United States in more recent times. In the course of the history of the modern world system, a group of core countries has contested for achieve to the world's resources, economic domination, and hegemony over semi-peripheral and peripheral states. From time to time, one core state seized domination over the others. World-system theory was firstly constructed by Immaunel Wallerstein. Many world system theorists, particularly Immanuel Wallerstein and Giovanni Arrighi, regard their studies as an

amplification of Fernand Braudel and the Annales School of French Historical Thought. Wallerstein puts forward that hegemony “means more than mere leadership but less than outright empire” (Quoted in Ferguson, 2003: 156). It is “a state able to impose its set of rules on the interstate system, and thereby create temporarily a new political order” (Quoted in Ferguson, 2003: 156). Wallerstein belongs to the group of advocates who refuse the realist and liberal theory of state conflict or cooperation, and instead puts a stress on economic and material sides. In his opinion, the interplay of world powers operates on the basis of an integrated capitalist system, and states essentially look after the interest of the capital accumulated in their national or regional sphere. Arrighi’s approach to hegemony is also quite different and groundbreaking in the literature also. In his *Long Twentieth Century*, Arrighi (1994) took on Braudel’s understanding on the repetitive uptrend of finance, transforming it into an assertion about the financialization of modern capitalism. Arrighi’s actual concern nevertheless, lay in enlarging upon a theory of historical hegemony in the evolvement of capitalism. Arrighi alleged that the capitalist world economy apt to include a hegemonic power that makes headway in a cyclical type. Hegemonic powers replace each other as their skillfulness in production and trade reduces, while the domain of finance enhances. Financialization for this reason symbolize autumn in the recurrent orbit of a certain hegemonic power (Arrighi, 1994: 246). The historical trajectory of hegemony has passed over Genoa, the Netherlands, Britain and the US, respectively (Arrighi, 1994, 30-31; Arrighi and Silver, 2001). At every turn, the preponderant power has risen to some extent by being useful to itself of the financial sources of the collapsing and financializing hegemon.

İletişimsel Bir Bakış Açısı ile Reklamcılıkta Göstergebilimin Rolü

Handan Güler İplikçi ^{a,b}

Özet

Reklam sembolik bir mesajdır ve göstergebilim klasik bir yöntem olarak, reklamcılık alanında özellikle de mesajları oluşturma ve analiz süreçlerinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Reklamın etkili olabilmesi için stratejiler geliştirilirken işaretler, sembolizm ve tüketici davranışı gibi konulardan faydalanılmaktadır. Reklam göstergebilimi, pazardaki iletişim ve anlamı incelemek için en zengin kaynaklardan biridir. Göstergebilim işletmelere iletişim açısından da fırsatlar sunmaktadır. Çalışmada Lipton'un #konuşalımartik reklam kampanyasına ait reklam afişleri örnek olarak seçilmiştir. Bu kampanyada ideolojik açıdan aktarılmak istenen mesajın sembolik göndermelerle nasıl aktarıldığı "iletişimsel bir bakış açısı" ile incelenmiştir. Göstergebilimde öncü olan Ferdinand de Saussure'nin teorileri temel alınarak her bir afiş için analiz yapılmıştır. Yapılan analiz neticesinde belirli simgesel mesajların tutarlı bir şekilde tekrarlandığı, bu sayede hedef kitleye mesajın ideolojik olarak benimsetilmesinin kolaylaştığı görülmüştür. Kültürel simgelerin ve sembolik göstergelerin kendinden beklenen anlam aktarma işlevini başarı ile yerine getirdiği, ayrıca metin ve görsel unsurların birbirini desteklerken aynı zamanda anlamı da pekiştirdiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Göstergebilim
Reklamcılık
Reklam Analizi
İletişimsel Yaklaşım

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 10.05.2022
Kabul Tarihi: 23.12.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1114960

The Role of Semiotics in Advertising from a Communicative Perspective

Abstract

Advertising is a symbolic message and semiotics, as a classical method, is widely used in advertising, especially in the processes of creating and analyzing messages. While developing strategies for advertisements to be effective, subjects such as signs, symbolism and consumer behavior are used. Advertising semiotics is one of the richest resources for studying communication and meaning in the marketplace. Semiotics also offers businesses opportunities in terms of communication. In the study, advertisement posters of Lipton's #konuşalımartik ad campaign were chosen as an example. In this campaign, how the message that is wanted to be conveyed from an ideological point of view is conveyed through symbolic references has been examined with a "communicative perspective". Based on the theories of Ferdinand de Saussure, a pioneer in semiotics, analysis was made for each poster. As a result of the analysis, it was seen that certain symbolic messages were repeated consistently, thus making it easier for the target audience to adopt the message ideologically. It has been concluded that cultural symbols and symbolic signs successfully fulfill the expected meaning-transfer function, and that text and visual elements reinforce each other while at the same time reinforcing the meaning.

Keywords

Semiotics
Advertising
Advertising Analysis
Communicative Approach

About Article

Received: 10.05.2022
Accepted: 23.12.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1114960

^ahandan.guler@cbu.edu.tr

^b Dr. Öğretim Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, ORCID numarası: 0000-0002-6973-0242

Giriş

Birçok kuramcı reklamı ideoloji kavramıyla ilişkilendirmiştir (Bourne, 1981; Wernick, 1983; Goldman, 1992). Bu ideolojik yaklaşımların temeli, gerçeği temsil etmek ve insani değerleri yansıtmak için sembolik mesajların kullanılmasına dayanmaktadır. Başka bir deyişle, reklam, belirli ürünleri veya markayı tüketicinin zihnindeki belirli bir inanç dizisiyle ilişkilendirme eğilimindedir. İnsanlar sosyal statülerini belirlemek, belirli bir sosyal gruba dahil olmak ve sosyal-bireysellik duygusunu pekiştirmek için, seçtikleri-tükettikleri ürün ve hizmetlerden faydalanmaktadır. Tüketiciler sembol ve işaretlerin çağrışımlarını okuyabilirler ve çağrışımların anlamı tüketicinin kültüründe mevcuttur. Bu anlamlar nesilden nesile kimi zaman bilinçli kimi zaman ise davranışsal (bilinçdışı) olarak aktarılmaktadır. Reklam, mesajlarını hedef kitleye ulaştırmak ve insanların tutumlarını ve yaşam tarzlarını etkilemek için hem sözlü hem de sözlü olmayan ikna edici teknikler kullanmaktadır.

İdeolojinin reklamcılıkta iki yönlü anlamı bulunmaktadır. İlk anlamı geneldir ve tüketicileri ürünleri satın almaya ikna etmek için küreselleştirilmiş araçlarla tüketicilerin ihtiyaçlarını ve özelliklerini standartlaştırmayı amaçlar. Diğer anlamı ise reklam kampanyalarının siyaset, din, ırk ve cinsiyet gibi bazı ideolojik değerleri tanıtabileceği, güçlendirebileceği ve/veya bunlara meydan okuyabileceği yönünü vurgulamaktadır. Reklamın amacı, belirli bir ürünü veya markayı, tüketicinin zihnindeki belirli bir dizi nitelik veya faydaya bağlamaktır. Bu bağlantı genellikle çağrışımlar yoluyla elde edilmektedir. Benzerlik, metafor gibi kavramlar sayesinde tüketicilere anlam aktarımı yapılmaktadır. Tüketicinin satın almış olduğu ürünün fonksiyonel faydası haricinde iletişimsel bir anlamı da bulunmaktadır. Temel olarak bu tüketicinin kim olduğunu sahip olduğu şeylere göre tanımladığı anlamına gelmektedir ve reklamcılık tüketiciler için belirli kimlikler yaratmanın kapısını aralamaktadır.

Reklamın toplumda oynadığı rolü daha iyi anlamak için reklamcılığın gerçekliği nasıl organize ve inşa ettiğini, reklam söyleminde ideoloji ve anlamların nasıl üretildiğini sorgulamak gerekmektedir. Bu noktada göstergebilim hem anlam yaratma konusunda hem de yaratılmış olan anlamları analiz etme aşamasında reklamcılığın olmazsa olmaz yapı taşı olarak işlev göstermektedir. Ferdinand de Saussure tarafından "toplum içindeki göstergelerin varlığını inceleyen bir bilim" olarak tanımlanan göstergebilim, yapısal dilbilimden bazı kavram ve çözümleme araçlarını benimseyen, farklı dillere biçim ve işlev kazandıran içsel ilişkileri ortaya çıkarmaya çalışan bir yaklaşımdır. Bir reklamın ne anlama geldiği; nasıl çalıştığına, göstergelerin ve "ideolojik" etkisinin dahili (metin içinde) ve harici olarak (teknolojik, ekonomik, yasal ve sosyal ilişkilerle ilgili olarak) nasıl organize edildiğine bağlıdır. Metinler, içlerindeki çeşitli semiyotik, estetik, sosyal ve ideolojik süreçlerin dinamik etkileşiminin sonucu olarak ortaya çıkmakta ve bunlar aynı zamanda kendi dışındaki kültürde de işlemektedir. İzleyici, metnin çalışmasına ve anlamının üretilmesine dahil olmakta; kendi bilgisi, toplumsal konumu ve ideolojik perspektifi, anlamın inşası sürecine dahil edilmektedir.

Göstergebilim hedef pazarın belirlenmesinde de önem taşımaktadır. Demografik değişkenlere göre farklı müşteri gruplarını hedeflemek için kullanılan stratejileri karşılaştırmak için de göstergebilimsel analizden faydalanılmaktadır. Göstergebilimsel analiz ile elde edilen bulgular hem reklam kampanyaları açısından hem de hedef kitleyi tanımlayabilme açısından oldukça önemlidir.

Bir İdeoloji Olarak Reklamcılık

Birçok kuramcı reklamı ideolojik açıdan ele almaktadır. İdeoloji, toplumdaki bir döneme, gruba veya sınıfa ait fikir, inanç ve öğretiler bütünü olarak tanımlanabilmektedir (Eagleton 1996, s. 18). Williamson bir reklamın ilk anda anlam yaratmadığına, hedef kitleyi reklamın bir şeyden diğerine geçtiği bir işlem yapmaya davet ettiğine inanmaktadır. Buna göre "reklamlar, önceden var olan bir gönderme anlam sistemini kullanır, çünkü ürünün reklamdaki anlamından önce hiçbir anlamı yoktur" (1978, s. 19). Gillian Dyer (1982, s. 24) ise reklamların temsil ve anlam yaratma araçları olduğunu, kendi içlerinde özerk ideolojiyi oluşturduğunu, ancak aynı zamanda tüm toplum tarafından paylaşılan dışsal kodları da bütünleştirdiklerini ve sadece böyle bir iş birliği temelinde işlev görebileceklerini belirtmektedir.

Althusser ideolojiyi, insanlar ile onların dünyası arasında yaşanan ilişki çerçevesinde değerlendirmektedir (1995: 280). Althusser her sınıfa atanmış bir ideolojinin olduğunu savunmaktadır. Buradan noktada; İdeolojinin öznel ile gerçek ilişkiler arasına giren bir perde olduğunu varsayan Marx'ın "yanlış bilinç" kavramını desteklemiştir. Bu kavrama göre gerçek bilgi, insanların gerçeği tanınmasını engelleyen bir tür maskeleye tabidir. İdeolojileri "temsil sistemleri" olarak nitelendiren Althusser, ideolojik bilginin anlam üretiminde yer alan belirli pratiklerin sonucu olduğunu kabul etmektedir (Hall, 2012; s.131).

Uğur Batı'nın (2005) "Bir anlam yaratma süreci ve ideolojik yapı olarak reklamların göstergebilimsel bir bakış açısıyla çözümlenmesi" adlı makalesinde Reklamların, dilbilimsel öğeleri ve görsel içerikleri ile iletişimi gerçekleştirdikleri ve reklamın amacının sadece ürün tanıtımı yapmak değil aynı zamanda belirli bir yaşam tarzını ve kimlik özelliklerini tüketiciye sunduklarını belirtmiştir.

Eagleton (1991, s. 9) ideolojiyi 'dil'den ziyade 'söylem' meselesi olarak tanımlamaktadır. Bir ifadenin ideolojik olup olmadığına, onu söylemsel bağlamından ayrı olarak inceleyerek karar veremeyeceğinize inanır". Ona göre 'ideoloji' terimi, göstergelerle yapılan pek çok farklı şeyi tek bir başlık altında sınıflandırmanın uygun bir yoludur. Hodge ve Kress'e (1993, s. 212) göre "ideolojik biçimler, kendileri anlam türleri olan bir dizi pratikten ayrılamayan anlam yapılarıdır (sosyal ilişkilerin versiyonları)". Söylemin ideolojik analizi, söylemsel pratiğe kazanmış ideolojileri tam olarak hesaba katmalıdır.

Sosyal ve kültürel açıdan bir dönüşüm aracı olarak kullanılan reklam, ideolojik açıdan ürettiği/dönüştürdüğü "toplumsal yapı ve ilişkileri" ve "birey davranışını" sermaye odaklı kullanmaktadır. Bu açıdan reklam, pazarlama ideolojisinin temel bir uygulama alanı olarak açıklanmaktadır (Papatya ve Geniş, 2018, s.956).

Reklamcılığın toplumda oynadığı rolü kavrayabilmek için reklamcılığın nasıl gerçeğe dönüştüğünü, reklam söyleminde ideoloji ve anlamların nasıl üretildiğini sorgulamak gereklidir.

Göstergebilim: Kökeni ve Evrimi

Göstergebilim sözcüğü, genel olarak gösterge anlamına gelen Yunanca "semision"dan türemiştir ve farklı göstergebilimcilerin üzerinde anlaştıkları şekliyle göstergebilimin tanımı "göstergelerin incelenmesi ya da göstergenin toplumsal yaşamdaki varlığı ya da gerçekliği hakkında bir epistemoloji"dir (Yakin ve Totu, 2014, s.1). Umberto Eco'ya (1979, s. 8) göre, göstergeler, başka bir şeyi ifade eden her şey olarak tanımlanmaktadır. Eco'ya göre

“Göstergibilim, tüm kültür süreçlerini iletişim süreçleri olarak inceler, bu süreçlerin her birine temeldeki bir anlamlandırma sistemi tarafından izin verilmiş gibi görünür”. Bir diğer deyişle bir iletişim sürecinde mesaj (sinyal) alıcıda uyarıldığında ve yorumlayıcı bir tepki uyandırdığında (hedef özellikle bir insan olduğunda) bir anlamlandırma süreci gerçekleşir. Eco (1979), herhangi bir iletişim biçimi kurmak ve göstergelerin anlatımı ile içeriğini ilişkilendirmek için bir anlamlandırma sisteminin kullanıldığına işaret etmektedir.

Buna göre, göstergibilimin birbiriyle ilişkili iki tanımı vardır:

1. İletişimsel davranışın öğeleri olarak işaretler ve sembollerin incelenmesi. Bu aynı zamanda dil, jestler veya giyim gibi iletişim sistemlerinin analizini de içerir.

2. Genellikle pragmatik, semantik ve sözdizimsel dallara ayrılan genel bir işaretler ve sembolizm teorisi. İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure'e (1974) göre, herhangi bir göstergenin iki ana parçası vardır:

- Gösteren: Bu, bir nesne, bir sayfadaki kelimeler veya bir görüntü olsun, gösterilen herhangi bir maddi şeyi çağırır.
- Gösterilen: Gösterenin atıfta bulunduğu kavram. Bu, işaretin alıcısı tarafından çizilen anlam olacaktır.

Kalaman ve Bat'a (2014, s. 129) göre gösteren göstergenin fiziksel varlığı, gösterilen ise kavramsal ve zihinsel varlığı üzerinde durmaktadır. Saussure'e (1974) göre gösteren ve gösterilen tamamen psikolojiktir. Gösteren de gösterilen de varlıktan ziyade bir biçimdir. Göstergeler gösteren ve gösterilenden oluşmaktadır ve bunlar bir madalyonun iki yüzü gibi birbirinden ayrılmaz yapıdadır.

Saussure'un göstergibilim yorumundan yola çıkarak görsel unsurların tek başına reklam mesajlarını başarılı bir şekilde iletme konusunda yetersiz kalacağı söylenebilmektedir. Görseller pragmatik esneklik sağlayan dille (ve müzik, gürültü, tipografi gibi diğer modlarla) ittifaktır. Bu nedenle, görsel unsurları tek başına incelemek yerine, dil-imge-bağına, diğer bir ifade ile dilsel ve resimsel işaretlerin özel karşılıklı oyununa odaklanmak hayati önem taşımaktadır.

Göstergibilimin temeli, semantik (anlamsal), sentaktik (sözdizimsel) ve pragmatik (yararsal) boyutlardan oluşmaktadır.

1. Semantik: Simgeler ve işaret ettikleri (atıfta buldukları) şeyler arasındaki ilişkiler. Sözcükler, deyimler, işaretler ve semboller gibi gösterenler ve bunların neyi temsil ettiği arasındaki ilişkiye odaklanır; yani onların ifadeleri. Örneğin genç, tay, kısrak, domuz yavrusu, bebek, köpek yavrusu veya yavru kedi anlamına gelebilir. Kökeni Yunanca'dan gelen ve semantik kelimesi, sēmainō ("anlamına gelmek" veya "belirlemek") fiilinin çeşitli türevlerinden oluşmaktadır. Semantik anlam bilimi olarak Türkçeleştirilmiştir.

2. Sentaktik: Dilbilim sözlüğünde tümce yapısını araştıran dilbilim dalı olarak tanımlanmaktadır (İmer, Kocaman ve Özsoy, 2011, s. 230). Dilbilimde "sözdizimi", sözcüklerin tümceleri, yan tümceleri ve cümleleri oluşturmak için bir araya gelme biçimlerini yöneten kuralları ifade etmektedir. Karaağaç (2009) söz dizimini, söz öbeği ve cümle birimlerini ifade eden genel ad olarak tanımlamaktadır. "Sözdizimi" terimi, "dizmek, düzenlemek" anlamına gelen Yunanca bir kelimedir. Terim aynı zamanda bir dilin sözdizimsel özelliklerinin incelenmesi anlamında da kullanılır. Tümcelere ilişkin olguları, tümce düzeyinde dilsel birimler arasında kurulan bağıntıların tümüdür (Vardar, 1980).

3. Pragmatik: İşaretler ve onların bağlamları, var olagelen bilgilerin, onları kullanan insanlar üzerindeki etkileri ve anlamları arasındaki ilişki olarak tanımlanmaktadır. Pragmatik ya da edim bilimi, işaretler ile işaretlerin kullanan kişiler arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Pragmatik, dilsel fiilleri ve dilin kullanımını temel almaktadır. Sentaks ve semantiğin yanı sıra dilsel göstergelerin özellikleriyle uğraşan semiyotiğin alt alanıdır (Teo, 1999).

Stephen C. Levinson'a (1983) göre, pragmatikğin alt alanlarını aşağıdaki şekilde sıralanmaktadır;

- İçerik
- Söz-fiil
- Diyalog (Söylem) yapısı
- Siyasal dil

Kodlama, Gösterge, Anlam ve Yan anlam

Mesajlar alıcılara iki yoldan gönderilmektedir; birincisi bir mesajın gönderici tarafından, alıcının açabileceği şekilde bilinçli olarak kodlanması süreci, diğeri ise mesajın doğrudan, kodlanmadan gönderilmesi şeklindedir. Taraflardan biri davranışları, paradil ve sözsüz kanallardan ifade ederken, diğeri ise çoğunlukla bilinçsiz, duyusal olarak algılanmaktadır. İletişimin etkileşim modeli, iletişimi, katılımcıların gönderici ve alıcı olarak yer değiştirdiği ve mesaj göndererek ve fiziksel ve psikolojik bağlamlarda geri bildirim olarak anlam ürettiği bir süreç olarak tanımlar (Schramm, 1997). Mesajların değerlendirilmesi, onların duyusal algılanması, kod açımı ve yorumlanmasına bağlıdır ve bu, reklamcılık açısından da önemli ve duyarlı bir faktör olan, mesajın değerlendirme yanını oluşturur. Gündelik deneyimlere dayanarak aynı dili konuşan, aynı kültürün üyeleri arasında bile başarılı anlam aktarımında sorunlar yaşandığı rahatlıkla söylenebilmektedir. Kress'e (1997) göre gösterge, "anlam ve biçimin birleşimidir". Kress ayrıca "dil, görüntülerin ve giysilerin bir işaretler sistemi olduğunu belirtmektedir (1997, s. 6). Bu gösterge sistemleri, içselleştirmenin, yüksek bir zihinsel işleyişin temelini sağlar ve esas olarak bilgi inşası ve kültürlerin sürdürülebilirliği ve yeniden üretimi ile ilgilidir. İşaret kullanımı, örneğin sözlü ve yazılı İngilizce gibi belirli bir işaret türüyle ilişkili geleneksel biçimleri, kodları ve kuralları kullanma becerisini ifade eder. Günlük yaşamın çeşitli alanlarında edinilen deneyimler, "anlamama" ya da "yanlış anlamaları" önemli ölçüde tanımaya yetmektedir. Anlam aktarımının temel sorunlarından bir tanesi, "işaret" ya da "gösterge" ile "anlam" arasında iki tür ilişki olduğu gerçeğinden kaynaklanmaktadır. Bu ilişkiler "düz anlam" ve "yan anlam" kavramlarıyla açıklanmaktadır. Düz anlamda göstergelerin açık ve ifadesel, eski dille "sarih" anlamı, başka deyişle, bilinçli olarak ifade edilmek istenen, niyetlenen anlam söz konusu olduğu halde, yan anlamda, düz anlamla birlikte söylenmek istenen, çağrışımlar ve çağrışım zincirleri söz konusudur. Her insanın yaşam deneyimlerine göre, sözcüklerle ilişkilendirdiği nesnelere, olaylar, davranışlar bulunmaktadır. Ancak önemli olan bu özel yan anlamlar yerine "kolektif bilinç"e girmiş olan yan anlamlardır (Dickins, 2019). Bunlar bir kültürün üyelerinin çoğunluğu tarafından tanınan (kültüre özgü) ya da bir dili konuşanlar tarafından tanınan (dilce belirlenmiş) yan anlamlardır.

Hervey ve Higgins (2002) ve Baker (2011)'a göre yan anlam biçimlerinden bazıları aşağıdadır:

- Çağrışımsal anlam

- Tutumsal anlam
- Duygusal anlam
- Kinayeli anlam
- Yansıyan anlam
- Ortak anlam
- Coğrafi lehçe ile ilgili anlam
- Zamansal lehçe ile ilgili anlam
- Sosyolojik anlam
- Sosyal kayıtlarla ilgili anlam
- Vurgu (vurgulu anlam)
- Tematik anlam (tema-rheme anlamı)

Yan anlam biçimlerine istinaden renklerin farklı kültürlerde değişik özellikler, çağrışımlar, kalıp düşünceler ve duygular yaratması gibi elma, domuz eti, lale gibi çeşitli nesnelere, masal kahramanları ya da reklam resim ve fotoğrafları gibi semboller ve “paylaşma”, “dostluk”, “misafirperverlik” gibi terimler de birbirlerinden farklı yan anlamlar, dolayısıyla da değerler taşırlar. Bu nesne, sembol ve göstergeler kültür sisteminin farklı alanları ve değerlerle ilgilidir. Dolaylı anlam aktarımı özellikle reklamcılıkta yan anlamlar aracılığıyla gerçekleştirilir. Algılanan sözcüklerin (göstergelerin) arkasında her zaman, yan anlamlar aracılığı ile ifadesini bulan, kültürel değerler, normlar, kalıp düşünceler, fikirler, yönelimler, davranış kalıpları bulunur. Bu nedenle, kod açımı sırasında, düz anlamlı açık anlam aktarımı ile yan anlamlı dolaylı anlam aktarımını birbirinden ayırmak gerekmektedir.

İnsan her davranışında mutlaka açık ya da dolaylı kodlanmış bir anlam aktarmaya çalışmaz, ancak onun her davranışı karşındakiler tarafından anlamlandırılır. İşte her iletişim sürecinde yer alan bu “söylenmek istenmeyen”, “anlamsız”, “kasıtsız”, “yansıtıcı”, “bilinç dışı oluşan” ifadeler ve davranışlar bu kategoriye oluşturur. Birçok vücut, el, kol hareketi, konuşma tarzı bu kategoriye girer. Her iletişim sürecinde temel sorunlardan biri, etkileşimde bulunanların, karşındakinin hangi iletişim davranışıyla neyi kastedip neyi kastetmediğini her zaman bilememesidir. Her birey kendi kültürel alanında binlerce iletişim durumundan edindiği deneyimler sayesinde, bu kategoriye giren davranışları birbirlerinden ayırma yetisini geliştirir. Ancak aynı birey, farklı kültürün üyeleri ile karşılaştığında bu tür deneyimlere sahip olmadığı için onların davranışlarını doğru anlamlandırmakta zorluk çeker. İnsanlar algıladığı her davranışı anlamlandırma çabasıdır. Kendi birikimlerine göre algıladıklarını kültürel ve sosyal deneyimlerine dayalı olarak geliştirdiği kalıplarla karşılaştırarak, kod açmaya ve yorumlamaya, diğer bir ifade ile anlamlandırmaya çalışmaktadır.

Reklamcılıkta Göstergibilimin Rolü

Göstergibilim, reklamın başarısını veya başarısızlığını belirlemede kilit bir rol oynamaktadır. Sözlü, görsel ve davranışsal unsurların etkin bir şekilde kullanılması şirketlerin müşterilerle olan ilişkilerini olumlu yönde etkilemektedir. Bu sembolik unsurlar logoları, ritüelleri, kültürel sembollerini, renkleri, ikonik bireyleri, metinleri, reklamları, web sitelerini, fiziksel ortamları, misafirperverliği ve hizmeti, etiket satırlarını ve diğer “temas noktalarını” içermektedir. Göstergibilimin etkili kullanımına harika bir örnek metaforların kullanımında

bulunur. Bu yaygın olarak anlaşılan kavramlar, hedef kitlede kolayca yankı bulma eğilimindedir.

Semiyotik teori ve yöntemler, popüler kültürdeki eğilimleri belirlemek için kullanılabilir. Aynı zamanda son kullanıcılarla iletişimin geliştirilmesi ve tüketici ikna sürecinde de önemli görevler üstlenmektedir.

Göstergebilim, sözlü, sözsüz, görsel ve duyuşal (koku da dahil olmak üzere) her türlü medyadaki her türlü iletişimden elde edilen verilerin toplanmasını ve analizini içermektedir. Ayrıca marka değerlerini belirleyebilmek açısından birçok verinin elde edilmesine de olanak sağlamaktadır.

Göstergebilim, kültürel eğilimleri, dili, sözlü olmayan ipuçlarını, davranış normlarını, sosyal görgü kurallarını ve ritüelleri incelemeyi içermektedir. Ayrıca, bir markanın çeşitli duyuşal ve duyuşal uyarılarının birbirleriyle nasıl etkileşime girdiğini veya hedeflenen alıcıyı nasıl etkilediğini anlamayı da içermektedir. Buradan yola çıkarak tek başına tutarlı bir marka iletişim programı uygulamanın yeterli olmadığını söylemek mümkündür. Bunun yerine, iletişimin gerçekleştiği yerin veya medyanın benzersiz bağlamını incelemeyi içeren daha bütünsel bir yaklaşım benimsenmelidir.

Yöntem

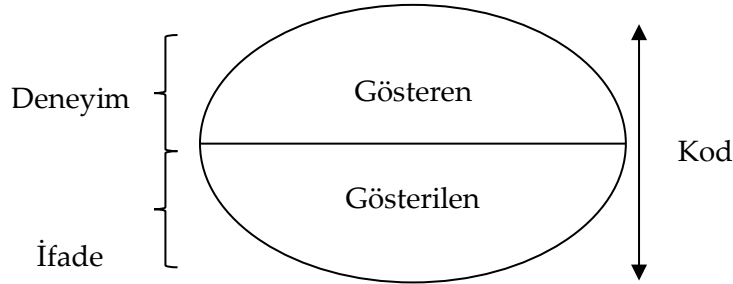
Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, reklamların yalnızca ürün tanıtımından ibaret olmadığı aynı zamanda sosyal toplumu şekillendiren ideolojik mesajlar olarak görev üstlendiğini de göz önünde bulundurmak ve bu ideolojik mesajların kurgulanışını iletişimsel bir bakış açısı ile yorumlamaktır. Saussure'ün teorilerine dayanan göstergebilimsel analiz ile reklamcıların bu yaklaşımla göndermeye çalıştıkları anlam ve sembolik mesajları incelemek bu çalışmanın odak noktasıdır. Göstergebilimsel (semiyotik) yaklaşım sayesinde reklamları analiz etmek, reklamcıların hedef müşterileriyle iletişim kurmak ve/veya satış yapmak için kullandıkları farklı stratejilerin anlaşılmasını formüle etmeye yardımcı olacaktır.

Araştırma Modeli

Göstergebilimi iletişimsel bakış açısıyla inceleyen araştırmacılar (Parsa ve Parsa, 2012; Oswald, 2011; Erkman, 1986) göstergebilimi "iletişimin temel alınarak göstergelerin incelenmesi, iletişime geçilebilecek bütün olguların analizi, bedensel hareketlerin ve ritüellerin analizi" şeklinde ifade etmektedir. Saussure göstergeleri gösteren ve gösterilen olmak üzere iki bölümde ele almaktadır (bkz. şekil 1.). Gösteren ses veya imaj olarak tanımlanırken, gösterilen ise bir kavrama işaret etmektedir. Gösteren fiziksel ya da duyuşal nesne olarak anlamlandırılırken, gösterilen psikolojik olarak çağrışımları ifade etmektedir (Berkeley, 2012). Saussure gösterileni zihinde yer alan soyut kavram, göstereni ise somut olarak dışavurum şeklinde ifade etmektedir. Aynı zamanda dilsel açıdan uzlaşımın bağ çözümü sürecinde görev almaktadır. Örnek olarak elma denildiğinde Türkçe bilen bir kişinin zihninde oluşacak olan görüntü ve algılama biçimi, bu dili bilmeyen bir kişide aynı etkiyi göstermeyecektir. Aynı zamanda "elma kelimesinin çağrıştırdığı anlamlar da kültüre göre farklılık gösterecektir (Adem ile Havva'nın elması, Newton'un elması, Apple'ın elması vs.). Saussure'a göre dilin

ortak kültürel kodların algılanması ve yorumlanmasında önemli bir rol oynadığını söylemek mümkündür. Bu nedenle araştırmada göstergebilimi hem biçimsel hem de dilsel açıdan bir bütün olarak ele alan Ferdinand de Saussure'ün Göstergebilim yaklaşımı kullanılmıştır.

Şekil 1. Ferdinand de Saussure'nin gösterge şeması (Parsa ve Parsa, 2012)

Varsayımlar

Bu çalışma reklamın ürettiği anlam ve sembolik mesajlar açısından üç soru temel alınarak oluşturulmuştur.

- S1. Reklamın içerdiği sembolik unsurlar izleyicide kültürel çağrışımlar yaratmakta mıdır?
- S2. Reklam afişinde yer alan sembolik göstergeler kendinden beklenen anlam aktarma işlevini başarı ile yerine getirmekte midir?
- S3. Reklam afişinde yer alan metin ve görsel unsurlar birbirlerinin anlamlarını desteklemekte ve güçlendirmekte midir?

Bu çalışmanın temel dayanak noktası reklam mesajlarının oluşturulması, reklamların analizi, tüketici davranışlarının saptanması ve kontrol edilmesi açısından göstergebilimin hangi görevleri üstlendiğini saptayabilme çabasıdır. Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse, reklamın "iletişim" görevini yerine getirmesi sürecinde göstergebilimin rolünün ne olduğunu belirleyebilmektir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Reklam metinleri, içlerindeki çeşitli semiyotik, estetik, sosyal ve ideolojik süreçlerin dinamik etkileşiminin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. İzleyicinin bilgisi, toplumsal konumu ve ideolojik perspektifi, anlamın inşası sürecine dahil edilmektedir. Ferdinand de Saussure tarafından 'toplum içindeki göstergelerin yaşamını inceleyen bir bilim' olarak tanımlanan göstergebilim, yapısal dilbilimden bazı kavram ve çözümleme araçlarını benimseyen, farklı dillere biçim ve işlev kazandıran, içsel ilişkileri ortaya çıkarmaya çalışan bir yaklaşımdır. Bu nedenle çalışmada göstergebilimsel yaklaşım kullanılmış olup, reklam görsellerinin ve metinlerinin gösterge, gösteren ve gösterilen başlıkları altında incelenmesiyle izleyicilerin reklam görsellerini ve metinlerini nasıl anlamlandırdığı ele alınmıştır.

Bu çalışma ilk bakışta doğrudan ve kolaylıkla anlaşılabilir basit mesajlar gibi görünseler de alt anlamlar (kodlar) içeren reklam metinlerindeki göstergeleri (anlatılan ve aslında anlatılmak istenen) göstergebilimsel yaklaşımla ortaya çıkarmaktadır. Literatür taraması yapıldığında

reklamların “ideolojik olarak yarattıkları anlam” ile ilgili olarak 2005 yılında Uğur Batı tarafından yayınlanmış bir makale daha bulunmaktadır. 17 yıllık süreç içerisinde değişen toplumsal yapı ve farklılaşan çağrışımlar neticesinde güncel örneklerle konunun yeniden ele alınması, toplumsal yapının reklamlarla nasıl şekillendiğini somutlaştırabilmek açısından önemlidir. Bu açıdan çalışma reklam açısından “dönemsel” bilgileri barındırmaktadır. Sembolik unsurların zamanla nasıl değişikliğe uğradığını gözlemlemek açısından literatüre katkı sağlamaktadır. Çalışma aynı zamanda örnek göstergebilimsel reklam analizi sunarak da literatüre katkıda bulunmaktadır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu makalenin temel amacı, reklamın iletişim görevini üstlenerek izleyici zihninde nasıl anlam oluşturduğunu irdelemek ve belirli duyguları teşvik etmek için kullanılan bazı reklam temaları hakkında bir fikir vermektir. Ancak, incelenen nispeten küçük örneklem göz önüne alındığında, bu araştırma, spesifik ürünlerin pazarlanmasında göstergebilimin nasıl kullanıldığı hakkında genellemelerde bulunmamaktadır. Ayrıca reklamın göstergebilimsel yorumu mevcut yazar tarafından yapılmıştır. Bu nedenle, kültürel farklılıklara dayalı başka yorumların olasılığı da bulunmaktadır. Coğrafi segmentasyon (bölge, nüfus yoğunluğu ve iklim değişkenleri), psikografik segmentasyon (değerler, tutum ve ilgi değişkenleri) ve davranışsal segmentasyon gibi diğer pazar segmentasyonu tartışılmamıştır.

Lipton Reklam Afişi Göstergebilimsel Analizi

Çalışmanın konusu göz önüne alındığında, reklamın ideolojik açıdan üstlendiği görevi yansıtmada oldukça başarılı olan Lipton markasının #konuşalımartık reklam kampanyası örnek olarak seçilmiştir. Reklam kampanyasına ait afişlerin göstergebilimsel analizi Ferdinand de Saussure’un göstergebilim yaklaşımı temel alınarak yapılmıştır.

Resim 1. Lipton Reklam Afişi (Erişim: Lipton Facebook Türkiye Sayfası)

Tablo 1. Lipton Reklam Afişinin Göstergebilimsel Analizi

	Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsanlar	Gülümseyen ve çay içen insanlar	Birlikte çay içen ve gülümseyen bir kadın ve iki erkek ve çay ikram eden kadın eli.	Arkadaşlık, keyifli vakit geçirme, sohbet ortamı, sevgi, mutluluk.
Jestler ve Mimikler	Yakın mesafede yüzleri birbirine dönük pozisyonda oturan insanlar.	Arka planda sol tarafta koltukta oturan erkek ve koltuğun kol kısmında oturan kadın. Ön kısımda çay ikram edilen hafif öne eğik oturan erkek.	Yakınlık, samimiyet, içtenlik, hareketlilik, sempati, ilgilenme, misafirperverlik, ikram, uyumlu birliktelik.
Renkler	Sarı, kahverengi, turuncu, kırmızı, beyaz, yeşil, krem.	Koltuklar insanların kıyafetleri, çay, bitki, perde ve duvar renkleri.	Sarı: Lipton'un kurumsal rengi, aynı zamanda enerji, bilgelik, sıcaklık, diğer renkler (toprak tonları) kökene bağlılık, kültürel aidiyet, uyum, doğallık, huzur, sonbahar. Turuncu neşe, iletişime açıklık. Beyaz, vurgu, saflık, temizlik, aydınlık.
Arka Fon	Sol kısım sarı ve beyaz grafik zemin, siyah metin. Sağ kısım arka planı beyaz tül, duvar, krem perde ve bitki	Sarı yamuk dörtgen, siyah metin beyaz gölgeli dörtgenler, perde, tül duvar ve bitki.	Dikkat çekicilik, vurgulama, okunaklılık, sadelik.
Slogan	Bir bardak çayın zahmeti olmaz. "Nasılsın?" ı olur.	"Bir bardak çayın zahmeti olmaz. "Nasılsın?" ı olur." metni.	Pratik hazırlama, keyifli sohbetlere katkıda bulunma, kişiler arası iletişimi destekleme
Hashtag	#KONUŞALIMARTIK	"#KONUŞALIMARTIK" metni.	Bireysellikten uzaklaşma, sosyalleşme, iletişim kurma, anlamlı ilişkiler, duygusal, fiziksel sağlık ve cep telefonundan uzaklaşmayı temsil etmekte.
Logo	Lipton çay paketinde yer alan Lipton logosu	Kırmızı zemin üzerine beyaz "Lipton" yazısı.	Marka ismi, marka logosu.
1. Görsel öğe	Lipton demlik çay poşeti kutusu	Sarı renkli, üzerinde çaydanlık ve logo bulunan yanında demlik poşeti bulunan görsel.	Ürüne işaret etmekte, kurumsal renk ve logoyu iletmekte, ürün özelliklerini belirtmekte.

2. Görsel öge	Çay bardakları	Fotoğrafın orta kısmında, odak noktasında yer alan beyaz tabaklı geniş ve dolu bardaklar.	Bardakların dolu olması sohbetin yeni başladığına, taze çaya işaret etmekte. Fotoğrafın orta yerinde yer alması görselin odak yerinde bulunması dikkat çekiciliği arttırmakta ve ana konunun çay olduğunu vurgulamakta.
3. Görsel öge	Koltuklar (sarı, bej, turuncu)	Yakın konumda yerleştirilmiş sarı ve bej rengi koltuk, turuncu minder.)	Marka renklerini ve natürelliği vurgulamakta. Yakın konumda yerleştirilmesi ise samimi ilişkileri ve sohbet ortamını vurgulamakta.
4. Görsel öge	Bitki	Fotoğrafın arka sağ bölgesinde yer alan salon bitkisi.	Canlılık, doğallık.

Resim 2. Lipton Reklam Afişi (Erişim: İstanbul Medina Turgul DDB)

Tablo 2. Lipton Reklam Afişinin Göstergibilimsel Analizi

	Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsanlar	Gülümseyen ve çay içen insanlar	Birlikte çay içen ve gülümseyen iki kadın	Aile birlikteliği, arkadaşlık, keyifli vakit geçirme,

		ve biri genç biri orta yaşlı iki erkek.	sohbet ortamı, sevgi ve mutluluk.
Jestler ve Mimikler	Yakın mesafede yüzleri birbirine dönük pozisyonda oturan insanlar ve sohbe ayakta dahil olan genç erkek. Gülümseyen	Bir masa etrafında oturan iki kadın bir erkek ve ayakta duran yaşça büyük erkeğin omzunu tutan genç erkek.	Yakınlık, samimiyet, aile, içtenlik, hareketlilik, sempati, ilgilenme, misafirperverlik, ikram, uyumlu birliktelik.
Renkler	Bej, beyaz, kahverengi, kırmızı, yeşil, lacivert, sarı ve gri.	Masa, sandalyeler, insanların kıyafetleri, saksıda bitki, çay, abajur, aksesuar ve duvara ait renkler.	Sarı: Lipton'un kurumsal rengi, aynı zamanda enerji, bilgelik, sıcaklık, diğer renkler (toprak tonları) kökene bağlılık, kültürel aidiyet, aile, uyum, doğallık, huzur. Beyaz, vurgu, saflık, temizlik, aydınlık.
Arka Fon	Sol kısım sarı ve beyaz grafik zemin, siyah metin. Sağ kısım arka planı, abajur, duvar, niş ve aksesuarlar, saksıda bitki.	Sarı yamuk dörtgen, siyah metin beyaz gölgeli dörtgenler, niş, abajur, aksesuarlar, duvar ve bitki.	Dikkat çekicilik, vurgulama, okunaklılık, sadelik.
Slogan	Ailecek bir araya gelmeyeli ne kadar oldu? Çaylar hazırsa #konuşalımartık	Ailecek bir araya gelmeyeli ne kadar oldu? Çaylar hazırsa #konuşalımartık	Aile ilişkileri, "çaylar hazır" kültürel klişesine gönderme, sevdiklerine yeterince zaman ayırmama sorununa vurguda bulunma.
Hashtag	#KONUŞALIMARTIK	"#KONUŞALIMARTIK" metni.	Bireysellikten uzaklaşma, sosyalleşme, iletişim kurma, anlamlı ilişkiler, duygusal, fiziksel sağlık ve cep telefonundan uzaklaşmayı temsil etmekte.
Logo	Lipton çay paketinde yer alan Lipton logosu	Kırmızı zemin üzerine beyaz "Lipton" yazısı.	Marka ismi, marka logosu.
1. Görsel öğe	Lipton demlik çay poşeti kutusu	Sarı renkli, üzerinde çaydanlık ve logo bulunan yanında demlik poşeti bulunan görsel.	Ürüne işaret etmekte, kurumsal renk ve logoyu iletmekte, ürün özelliklerini belirtmekte.
2. Görsel öğe	Çay bardakları ve tabaklar.	Masanın üzerinde, odak noktasında yer alan	Bardakların dolu olması sohbetin yeni başladığına,

		beyaz tabaklı geniş ve dolu bardaklar. Masada yer alan boş servis tabakları.	taze çaya işaret etmekte. Boş tabakların olması çayın yanına ikram edilecek bir şeyler olduğunu göstermekte.
3. Görsel öge	Çerçeveler	Arka planda duvar nişinde yer alan irili ufaklı çerçeveler, aile fotoğrafları.	Birlikte geçirilen mutlu zamanlar, anılar. Aileye verilen önem. Yakınlık ve uzun süreli birliktelikler.
4. Görsel öge	Abajur	Fotoğrafın arka sol bölgesinde yer alan aydınlatma unsuru.	Ev sıcaklığı, loş ve dinlendirici ışık.

Resim 3. Lipton Reklam Afışı (Erişim: İstanbul Medina Turgul DDB)

Tablo 3. Lipton Reklam Afişinin Göstergelimsel Analizi

	Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsanlar	Bir kadın ve bir erkek	Birlikte çay içen ve gülümseyen bir kadın ve bir erkek.	Birliktelik, arkadaşlık, keyifli vakit geçirme, sohbet ortamı, sevgi ve mutluluk.
Jestler ve Mimikler	Yakın mesafede yüzleri birbirine dönük birbirine bakarak gülümseme.	Karşılıklı çay içen gülümseyen ve kupa tokuşturan bir kadın ve bir erkek.	Yakınlık, samimiyet, sevgi, kutlama.
Renkler	Bej, beyaz, kahverengi, kırmızı,	İnsanların kıyafetleri, pencereden görünen	Sarı: Lipton'un kurumsal rengi, aynı zamanda enerji, bilgelik, sıcaklık. Beyaz:

	yeşil, turuncu, gri ve sarı.	bahçe, avize, duvar ve çay.	vurgu, saflık, temizlik, aydınlık. Yeşil: doğallık, tazelik. Turuncu: iletişim, sıcaklık. Diğer renkler (toprak tonları) kökene bağlılık, kültürel aidiyet, aile, uyum, doğallık, huzur.
Arka Fon	Duvar, pencereden görünen bahçe ve avize. Sol tarafta yer alan grafik bölümü.	Sarı yamuk dörtgen, siyah metin beyaz gölgeli dörtgenler, niş, avize, duvar, pencere ve pencereden görünen bahçe.	Grafik bölüm: Dikkat çekicilik, vurgulama, okunaklılık, sadelik. Fotoğraf arka planı: Ön planı vurgulama, minimalizm, doğallık, ferahlık.
Slogan	Birbirimize ayıracak hiç vaktimiz yok mu? Çaylar hazırsa #konuşalımartık	Birbirimize ayıracak hiç vaktimiz yok mu? Çaylar hazırsa #konuşalımartık	Sevdiklerine zaman ayırmanın önemi, günlük telaşelere gönderme.
Hashtag	#KONUŞALIMARTIK	"#KONUŞALIMARTIK" metni.	Bireysellikten uzaklaşma, sosyalleşme, iletişim kurma, anlamlı ilişkiler, duygusal, fiziksel sağlık ve cep telefonundan uzaklaşmayı temsil etmekte.
Logo	Lipton çay paketinde yer alan Lipton logosu	Kırmızı zemin üzerine beyaz "Lipton" yazısı.	Marka ismi, marka logosu.
1. Görsel öge	Çay kupaları	İnsanların ellerinde tuttukları kupalar.	Kupaların 3/2 sinin dolu olması sohbetin devam ettiğine, rengin parlak kırmızı olması ise taze çaya işaret etmekte.
2. Görsel öge	Avize	Fotoğrafın arka sağ bölgesinde yer alan aydınlatma unsuru.	Sıcaklık, samimiyet ve enerji odağı.

Resim 4. Lipton Reklam Afışı (Erişim: İstanbul Medina Turgul DDB)

Tablo 4. Lipton Reklam Afışının Göstergelimsel Analizi

	Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsanlar	Sol arka planda flulaştırılmış insanlar.	<ul style="list-style-type: none"> Bir yemek masası etrafında oturan iki erkek ve üç kadın. Beyaz saçlı ve Saçları dökülmüş bir kadın ve bir erkek. 	<ul style="list-style-type: none"> Aile birlikteliği, arkadaşlık, yemek, davet. Masa başında sohbet. Aile ortamı, büyükleri ziyaret.
Jestler	Masa başında yüzleri birbirine dönük pozisyonda oturan insanlar.	Sağ önde yer alan lila gömleklili kadının soldaki kadına doğru yönelmesi, diğerlerinin masaya dönük oturur pozisyonu	Yemek faslının devam ettiği, yemek esnasında sohbet edildiğinin göstergesi.
Renkler	Beyaz, kahverengi, kırmızı, sarı, yeşil ve mavi.	Masa, sandalyeler, insanların kıyafetleri, bitkiler, perdeler ve mobilyaların rengi. Sarı ve kırmızı Lipton çay kutusu ve çayın rengi.	Klasik ve soft renklerle, klasik ve huzurlu bir ortam yansıtılmış. Ön planda yer alan beyaz çaydanlık ve kırmızı demlenmiş çay tazelik, saflık vurgusu oluşturmakta.
Arka Fon	Salon ortamı, masa ve sandalyeler, perdeler, koltuk, konsol ve şömine.	Büyük bir salon ve yemek masası, yaşam alanı.	Aile evi, sıcak yuva ve sürüp giden hayata vurgu yapılmış.
Hashtag	#KONUŞALIMARTIK	"#KONUŞALIMARTIK" metni.	Bireysellikten uzaklaşma, sosyalleşme, iletişim

			kurma, anlamlı ilişkiler, duygusal, fiziksel sağlık ve cep telefonundan uzaklaşmayı temsil etmekte.
Logo	Sarı bant üzerinde yer alan Lipton logosu	Sarı ve kırmızı zemin üzerine beyaz "Lipton" yazısı.	Marka temsili, marka logosu.
1. Görsel öge	Çaydanlık.	Altı açık ocağın üzerinde yer alan beyaz çaydanlık ve cam demlik içerisinde demlenmiş çay.	İçilmek üzere demlenmiş çay, yemek sonrası sohbetin devam edeceğinin göstergesi.
2. Görsel öge	Kesme şeker ve çay paketi.	Çayın hazırlanması ve servis sürecinde kullanılmaya hazır ürünler.	Pratik, klasik servis süreci.

Bulgular

Lipton'un "Konuşalım Artık Reklam Kampanyası" Türkiye'nin 12 ilini kapsayan ve 800 kişinin katılımı ile gerçekleştirilen "Konuşalım Artık Araştırması" sonucunda ortaya çıkmıştır.

"Samimi & Ortalan Research tarafından gerçekleştirilen derinlemesine görüşmeler temel alınarak hazırlanan Lipton "Konuşalım Artık Araştırması", Aralık 2017-Ocak 2018 tarihleri arasında İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Adana, Samsun, Gaziantep, Erzurum, Kayseri, Malatya, Tekirdağ ve Trabzon'da 18 yaş üzeri 400 kadın ve 400 erkek katılımcı ile yapılan online görüşmeler sonucunda hazırlanmıştır." (UNILEVER).

Araştırma sonuçlarına göre katılımcıların %92 sinin dijital ortam yerine yüze iletişimi tercih ettiğini ortaya koymuş ve katılımcıların yüz yüze iletişimi "daha gerçek, kaliteli ve tatmin edici olarak" tanımladığı belirlenmiştir. İnsanların artık yeterince sohbet etmediği de araştırma sonucunda elde edilen bulgular arasındadır. Araştırmaya katılan kişilere "Paylaşmak" kelimesinin ne ifade ettiği de sorulmuş olup çoğunluğun aklına ilk olarak gelen şeyin "sosyal medyada içerik paylaşımı" olduğu görülmüştür. Bu araştırma ile dijital iletişimin ve sosyal medya kullanımının iletişim alışkanlıklarımızda ve sosyal değerlerimizde meydana gelen değişikliğin sosyal hayatımıza etkisi oldukça açık bir şekilde ortaya konulmuştur. Lipton'un #konuşalımartık kampanyasıyla bu durumun negatif etkilerinin ortadan kaldırılması amaçlanmıştır.

Yapılan göstergebilimsel analiz neticesine göre kampanya görselinde yüz yüze iletişimin etkilerine vurgu yapılmıştır. Görselde gülümseyen ve çay içen insanlarla mutluluk, eğlence, yakın ilişkiler, misafirlik, misafirperverlik ve pozitif iletişim temsil edilmektedir. Seçilen renklerle "doğallık, sadelik, sıcaklık, canlılık ve uyum" gibi çağrışımlar pekiştirilmiştir. Kullanılan arka fonlarda genellikle ev ortamı tercih edilmiş ve yuva sıcaklığı yansıtılmıştır. Sarı renkli vektörel arka fon ise Lipton kurumsal rengini çağrıştırırken aynı zamanda dikkat çekicilik ve metin vurgusu işlevini de yerine getirmiştir. İnsanların jestleri ve mimikleri değerlendirildiğinde, hoş sohbet ortamı, yakın arkadaşlıklar, çift yönlü etkili/ kaliteli iletişim, uyumlu birliktelik gibi olguların yansıtıldığı görülmektedir. Görsellerde herhangi bir

dijital/teknolojik nesnenin bulunmaması, bunun yerine ironik olarak hashtag (#) işareti ile konuşulmuş artık metnin yer alması dijital iletişime tepki olarak kurgulanmış ve aynı zamanda bu konunun tartışılması gereken önemli bir konu olduğu vurgusu da yapılmıştır. “Bir bardak çayın zahmeti olmaz. “Nasılsm?’ı” olur.” sloganı ile pratik hazırlama, keyifli sohbetlere katkıda bulunma, kişiler arası iletişimi destekleme konularına gönderme yapılmıştır. Sohbet esnasında ince belli bardakla çay ikram edilmesi ile Türk kültürüne, Türk kültüründe çayın önemine ve misafirperverliğe gönderme yapılmıştır. “Ailecek bir araya gelmeyeli ne kadar oldu?”, “Birbirimize ayıracak hiç vaktimiz yok mu?” sloganları birlikte geçirilen zamanların önemini vurgulamıştır. Çay bardaklarının dolu olması çayın parlak kırmızı rengi sohbetin yeni başladığına ve çayın taze olduğuna işaret etmektedir. Fotoğrafın orta yerinde veya ön planında yer alması görselin odak noktasında bulunması dikkat çekiciliği arttırmakta ve ana konunun çay olduğunu vurgulamaktadır.

Reklam görseli ve Lipton’un gerçekleştirdiği araştırma birlikte değerlendirildiğinde kampanyanın aynı zamanda bir sosyal sorumluluk görevini yerine getirdiği söylenebilmektedir. İnsanın doğası gereği sosyal bir varlık olması, dijitalleşen iletişimin ise insanları yalnızlığa sürüklemesi, iletişimin kalitesini düşürmesi, paylaşım kavramının anlam değişimine uğraması – kavram içeriğinin boşalması gibi etkilerle insan doğasına zarar verdiği kampanya ile tüketiciye iletilen mesajlar arasındadır.

Sonuç

Son yıllarda teknolojiye yaşanan değişim insanların sosyal hayatının ve düşünce yapılarının değişmesine neden olmuştur. İletişimin dijitalleşmesiyle birlikte modern çağın insanları kültürel açıdan büyük bir değişime uğramıştır. İdeolojinin, kültürün, pazarlamanın ve tüketim alışkanlıklarının yeniden inşa edildiği bu süreçte bazı kavramların içi boşalırken aynı zamanda “anlam katma”, “anlam yaratma” ihtiyacı da gündeme gelmiştir. Reklamda anlam yaratmanın önemini tartışmak ve özellikle reklamcılıkta göstergebilimsel analizin uygulama yollarını keşfetmek iletişim araştırmaları açısından oldukça önem arz etmektedir. Göstergebilimsel analiz yöntemi reklam mesajlarının kodlanması ve kodların hedef kitleler tarafından algılanabilmesi açısından iletişim araştırmalarında yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir. Göstergeler (kodlar), reklamcıların ürünü tüketicilerin yaşamları ve değerleri ile ilişkilendirerek anlamlı mesajlar şeklinde sunmasına olanak tanımaktadır. Kod çözme süreci göz önüne alındığında, göstergebilim, sözlü ve sözsüz işaretleri analiz ederek reklamların gizli anlamlarını inceleme imkânı sağlamaktadır. Bu makalede yapılan literatür araştırması ve göstergebilimsel analizle belirli ürünleri tanıtmak için (Lipton çay örneği gibi) reklamların, farklı sosyal ve ideolojileri sembolize etmek için organize işaretler kullandığını göstermektedir.

Reklamlar yalnızca hedef kitleye ürünleri ve hizmetleri tanıtan sıradan mesajlar olarak algılanmamalıdır. Reklamlar kültürel ve ideolojik açıdan göndermeler yapmakta ve aynı zamanda modern insanın yaşam tarzını yönlendirecek birçok alt mesaj barındırmaktadır. Bu nedenle ürün veya hizmet kadar, o ürünü gösteren göstergeler ve yaratılan anlam da reklam iletişiminin çözümlenmesi aşamasında önem taşımaktadır. Reklamlar gösteren ile gösterilen arasındaki ilişki zeminine oturtulmuştur ve bu ilişki kimi zaman mitolojik, kimi zaman fantastik ya da olağanüstü olayların gündelik yaşantıya göndermeler yapmasıyla

kurulabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında reklamların aktarmalar, çağrışımlar ve tanımlamalar üzerinden anlamı yeniden yarattığı söylenebilmektedir.

Lipton “#konuşalımartık” reklam kampanyasında modern insana, “paylaşmak” gibi “konuşmak” gibi sosyal hayatta anlamını kaybeden olguların, değişen geleneklerin, değerlerin anlamını yeniden hatırlatarak yeniden eskisi gibi sosyalleşmesi gerektiği mesajını vermektedir. Reklam kampanyasıyla birlikte teknoloji ile kaybedilenleri yeniden elde etmenin yolları tüketiciye hatırlatılmakta ve yapılan bilimsel araştırmayla durumun boyutu tüketiciye iletilmektedir. Teknolojiye mesafe konularak sosyal hayatın daha etkili ve kaliteli şekilde yaşanabileceği düşüncesi Türk yeme-içme kültürünün en önemli unsurlarından olan “çay” imgesi üzerinden vurgulanmaktadır. Lipton, “konuşalımartık” reklam kampanyası ile çayın fiziksel özelliklerinden (demi, kokusu, tadı) ziyade ideolojik anlamını (mutluluk, birliktelik, samimiyet, aile) tüketicisine yansıtmıştır. Yapılan göstergibilimsel analiz neticesinde Lipton markasının, Türk kültürü ve değerlerine göndermeler yapan kodlarla birlikte iletmek istediği anlamı başarılı bir şekilde tüketicisine aktardığı görülmektedir.

Reklamların nesnelere çekici kılması ve tüketicilerin ihtiyaçlardan ziyade istekleri doğrultusunda tüketim alışkanlıklarını değiştirmesi yaratılan anlamın gerçeklere yaslanmasından dolayıdır. Bireylerin hedonik (hazcı) yapısını besleyen reklamlar anlam üretimi sırasında daima gelecekteki alıcıya seslenmektedir. Bu sayede tüketiciler yüklenen duygusal anlamlarla çekici hale getirilmiş nesnelere elde ettiğinde toplum içerisindeki konumunu belirlediği/yükselttiği düşüncesine kapılmaktadır. Tüketici ürüne eklenen yan anlamlarla değer anlayışını yeniden yaratır ve yarattığı değeri kendi benliğine aktarır. Bu durum bir noktada gerçeklik algısının yitirilmesine ve yozlaşmaya neden olmaktadır. Nesnelere fiziksel olarak ihtiyaç duyulmamasına karşın duygusal açlığın bastırılması bireylerde yoğun bir haz yaratabilmektedir. Aynı durumla teknolojik hayatta da karşılaşmaktadır. Sosyalleşme ihtiyacının gerçek hayat yerine sanal ortamda yerine getirilmesi çabası, bireylerin içtenlik, samimiyet, dokunma, sevmeye, sevilme gibi ihtiyaçlarının doğru şekilde karşılanamamasına ve giderek yalnızlaşmasına neden olmaktadır. Bu durum “anlam yaratma” sürecinin toplum üzerindeki etkilerinden yalnızca biridir.

Reklamların içeriği ne olursa olsun sonuçta karşılaşılan tek şey “anlam yaratma” süreci olacaktır. İletişimsel bir bakış açısıyla ele alındığında reklam var olduğu süreçte, ideolojinin bir parçası olarak sosyal ve kültürel hayatı şekillendirmeye devam edecektir. Teknolojinin gelişmesi ve alışkanlıkların değişmesiyle birlikte her ne kadar gerçeklikten uzak anlamlar yaratılsa ve bunlar yaşamın birer parçası haline gelse de reklam öz eleştirisini de içerisinde barındırarak gerçekliğe göndermelerde bulunmaktadır.

Bütün reklam metinleri, belli bir düzeyde tüketiciye bir şeyler anlatmaya çalışmaktadır. Göstergibilim sayesinde anlam tüketiciye işaret edilir. Yaratılan anlamlar da dünyayı görme şeklini tanımlar. Tüm iletişim çalışmalarının temelinde anlam yaratma süreci yer almaktadır ve bu çalışmaları sürdürürken bilinmesi gereken en gerekli şey, üretilen anlamların doğal olmadığı ve “kodlama” ve “kod açımı”nın sonradan öğrenildiğidir. İster görsel ister dilsel hangi mesaj ele alınırsa alınsın, anlamı yaratan göstergeler vardır ve bu göstergelerin anlamı nesilden nesile aktarılmaktadır. Diğer bir ifade ile göstergeler anlam yaratmamaktadır, anlamı dolayısıyla “değeri” onlara insanlar yüklemektedir.

Sonuç olarak bu makalede aktarılmak üzere de reklamların ideolojik açıdan tüketicisini etkilediği, bu etkileri göstergeler sayesinde yarattığı ve bunun iletişimsel bakış açısıyla

oldukça dikkate alınması gereken bir güç olduğudur. Bu gücü doğru yönlendirebilmek modern insanın sosyal ve kültürel yaşantısını koruyabilmek açısından oldukça önemlidir. Bu nedenle reklamın anlam yaratma sürecinde göstergebilimden doğru şekilde faydalanması gerekmektedir.

Kaynakça

- Althusser L (1995) Kapital'i Okumak, Celal A. Kanat (çev), Belge Yayınları, İstanbul.
- Batu, U. (2005). Bir Anlam Olarak Yaratılma Süreci ve İdeolojik Yapıların Göstergebilimi Açısından Bir Bakış Açısıyla Reklam Çözümlemesi. Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 29 (2), 175-190.
- Baker, M. (2011). In Other Words. London and New York: Routledge
- Berkeley, J. (2012). Insights in Linguistics and Semiotics: Semiotics of Discourse. Peter Lang Publishing Inc, New York.
- Bourne, G. (1981). Meaning, image and ideology. Form and Meaning, 1(4), Milton Keynes: Open University.
- Dickins, J. (2019). Types of connotative meaning, and their significance for translation. In: Faiq, S, (ed.) Discourse in Translation. Routledge, Abingdon, Oxon, UK , pp. 135-162. ISBN 978-1-138-29816-3 orcid.org/0000-0003-0665-4825
- Dyer, G. (1984). Advertising — System and Texts. Media Information Australia, 31(1), 5–12. <https://doi.org/10.1177/1329878X8403100103>
- Eagleton, T. (1991). Ideology: An Introduction. London: Verso.
- Eagleton, Terry. (1996). İdeoloji, Çev. Mutallip Özcan, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Eco, Umberto. (1979). A Theory of Semiotics, Bloomington: Indiana University Press.
- Erkman, F. (1986). Göstergebilime Giriş. Alan Yayıncılık, İstanbul.
- Goldman, Robert. Reading Ads Socially. London: Routledge, 1992.
- Grünberg, Teo. (1999). Anlama, Belirsizlik ve Çok-Anlamlılık (2. bas.). Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Hall, S. (2012). Signification, représentation, idéologie : Althusser et les débats poststructuralistes. *Raisons politiques*, 48, 131-162. <https://doi.org/10.3917/rai.048.0131>
- Hervey, S., Higgins, I. (2002). Thinking French Translation (2nd ed.). London and New York: Routledge.
- Hodge, B. (R. I. V.), & Kress, G. R. (1993). Language as Ideology (2nd ed.). U.K: Routledge.
- İmer, K., Kocaman, A., Özsoy, S. (2011). Dilbilim Sözlüğü. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Kalaman, S., Bat, M. (2014). Toplumsal Cinsiyet Açısından Axe Basın İlanlarının Göstergebilimsel Analizi, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 16 (Özel Sayı 1). 128-136.
- Karaağaç, G. (2009). Türkçenin Söz Dizimi. İstanbul: Kesit Yayınları

- Kress, G. (1997). Before writing: Rethinking the paths to literacy. London: Routledge
- Levinson, S. C. (1983). Pragmatics. Cambridge: Cambridge University Press.
- Oswald, L. (2011). Marketing Semiotics: Sings, Strategies and Brand Value. New York: Oxford University Press.
- Papatya, N. & Geniş, MA (2018). Reklamlarda ideolojik dil ve söylem: Norman Fairclough ekseninde eleştirel bir değerlendirme . Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi , 5 (3) , 954-976 . DOI: 10.30798/makuiibf.444582
- Parsa, S. & Parsa, A. F. (2012). Göstergebilim Çözümlemeleri. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Saussure, Ferdinand de (1974). Course de Linguistics General (Course in General Linguistics). In W. Baskin (Ed.), New York: Hill.
- Schramm, W. L. (1997). The Beginnings of Communication Study in America: A Personal Memoir SAGE Publications, Inc.
- Vardar, B. (1980). Dilbilim ve dilbilgisi terimleri sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- Wernick, A. (1983). Advertising and Ideology: An Interpretive Framework. Theory, Culture & Society, 2(1), 16–33. <https://doi.org/10.1177/0263276483002001004>
- Williamson, J. (1978). Decoding Advertisements. 1st edn. London: Marion Boyars Publishers Ltd.
- Yakin, H. S. M. & Totu, A. (2014). The Semiotic Perspectives of Peirce and Saussure: A Brief Comparative Study.
- İstanbul Medina Turgul DDB Erişim:<https://istanbul.ddb.com/tr/islerimiz/konusalim-artik/>. adresinden 18.05.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Lipton Facebook Sayfası Erişim:
https://www.facebook.com/LiptonTurkiye?locale=tr_TR&_rd=1 adresinden 18.05.2022 tarihinde erişilmiştir.
- UNILEVER, “Lipton’ dan Konuşalım Artık Araştırması” Erişim:
<https://www.unilever.com.tr/news/press-releases/2018/lipton-dan-konusalim-artik-arastirmasi/> adresinden 18.05.2022 tarihinde erişilmiştir.

Bulanık Shannon Entropi Ağırlıklı Bulanık Topsis ve Bulanık Vikor Yöntemleri İle Finansal Performans Değerlendirmesi^a

Ökkeş YILMAZ^b , Emre YAKUT^{cd}

Özet

Bu çalışmada; Türkiye'deki 22 bankanın 2009-2018 yılları arası finansal performanslarının, bulanık çok kriterli karar verme yöntemlerinin α -kesim düzeylerine göre değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca Copeland yöntemiyle bütünleştirme işlemi yapılarak, bulanık çok kriterli karar verme yöntemlerinin hangi α -kesim düzeyi sonucunun öne çıktığının belirlenmesi hedeflenmiştir. Uygulamada 26 adet kriter kullanılmıştır. Kullanılan kriterlerin ağırlıkları bulanık Shannon Entropi yöntemiyle $\alpha=0,1$, $\alpha=0,3$, $\alpha=0,5$, $\alpha=0,7$ ve $\alpha=0,9$ kesim aralıklarına göre hesaplanmıştır. Bulanık Topsis ve Bulanık Vikor yöntemleriyle performans analizi yapılmıştır. Yöntemler ve Copeland yöntemi sıralamaları arasındaki ilişki Spearman sıra korelasyon testi yapılarak değerlendirilmiştir. Copeland yöntemi, Bulanık Topsis ve Bulanık Vikor yöntemlerinin sıralama sonuçları karşılaştırılarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Bulanık Shannon Entropi
Bulanık TOPSIS
Bulanık VIKOR
Copeland yöntemi

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 11.05.2022
Kabul Tarihi: 23.12.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1115221

Fuzzy Shannon Entropy Weighted With Fuzzy Topsis and Fuzzy Vikor Methods Financial Performance Evaluation

Abstract

In this study; It is aimed to evaluate the financial performances of 22 banks in Turkey between the years 2009-2018 according to the α -levels of fuzzy multi-criteria decision-making methods. In addition, it is aimed to determine which α -intercept level result of fuzzy multi-criteria decision-making methods comes to the fore by integrating with the Copeland method. 26 criteria were used in the application. The weights of the criteria used were calculated using the fuzzy Shannon Entropy method according to the cut-off intervals of $\alpha=0.1$, $\alpha=0.3$, $\alpha=0.5$, $\alpha=0.7$ and $\alpha=0.9$. Performance analysis was made with Fuzzy Topsis and Fuzzy Vikor methods. The relationship between the methods and Copeland method rankings was evaluated by using the Spearman rank correlation test. The ranking results of the Copeland method, Fuzzy Topsis and Fuzzy Vikor methods were compared and evaluated.

Keywords

Fuzzy Shannon Entropy
Fuzzy TOPSIS
Fuzzy VIKOR
Copeland method

About Article

Received: 11.05.2022
Accepted: 23.12.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1115221

^a Bu araştırma, Doç. Dr. Emre Yakut danışmanlığında yapılmış olup, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde yürütülen doktora tez çalışmasından türetilerek gerçekleştirilmiştir.

^b Dr. Ökkeş Yılmaz, Osmaniye Korkut Ata Üniveristesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, ORCID: 0000-0001-9638-942

^c Doç.Dr.Emre Yakut, Osmaniye Korkut Ata Üniveristesi, İİBF/YBS Bölümü, ORCID: 0000-0002-1978-0217

^d İletişim Yazarı: emreyakut@osmaniye.edu.tr

Giriş

Bankacılık sektöründe süren rekabet ortamı, bankaların mevcut sermayelerini verimli kullanmalarını gerektirmektedir. Bankaların faaliyetini sürdürebilmesi, ülke ekonomisi açısından çok önemlidir. Hem finansal sistem hem de ekonomi üzerindeki etkisi dikkate alındığında bankaların seçimine ilişkin performanslarının belirlenmesi karar vericiler açısından önemlidir. Bankalar arasındaki rekabetçi durum ve yatırımcılar için hizmet kalitesinin iyileştirilmesi zorunluluğu performans değerlendirme çalışmalarını zorunlu hale getirmektedir. Bankaların performanslarının değerlendirilmesinde birçok yöntem kullanılmaktadır. Çok kriterli karar verme teknikleri, tüm kriterleri kullanarak, mevcut alternatifler içerisinde karar problemine uygun bir modelle problem çözmeyi gerektirdiği için bankaların performanslarının değerlendirilmesini sağlamaktadır (Yakut, 2019, s.196). Bankalar ekonomik belirsizliklere, sıkıntılara ve krizlere karşı her zaman hazırlıklı olabilmek ya da daha başarılı ekonomik performans sergileyebilmek ve sürdürülebilir bir büyüme yakalayabilmek açısından da etkin bir performans analizine ihtiyaç duyarlar.

Bankaların performansları birçok finansal orana göre değerlendirilmekte ve seçilen finansal oranlara göre banka performanslarında farklı sonuçlar elde edilebilmektedir. Bu nedenle riskin, belirsizliğin ve rekabetin olduğu şartlarda bulanık yöntemlerin kullanılması, performans ölçümlerinde daha hassas ve güvenilir sonuçlar verebilmektedir. Bankacılıkta finansal performans ölçümü için en az beş yıllık verilerin kullanılması gerekir. Bulanık yöntemler finansal oranların daha doğru ve daha kolay değerlendirilmesini sağlar (Şişman ve Doğan, 2016, s.355).

Bu çalışmada; Türkiye'deki 22 bankaya ait 2009-2018 yılları arası finansal performansları, bulanık çok kriterli karar verme (ÇKKV) yöntemlerinin farklı α -kesim düzeylerine göre değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Copeland yöntemi kullanılarak elde edilen sonuçların bütünleştirilmesi yapılarak, değerlendirmede kullanılan bulanık ÇKKV yöntemlerinin ve hangi α -kesim düzeyindeki sonucun bütünleştirilmiş sonuçla benzerlik gösterdiğinin belirlenmesi hedeflenmiştir. Bu amaçla Spearman sıra korelasyon analizi yapılmıştır. Çalışmada; Bulanık Shannon Entropi yöntemi, Bulanık TOPSIS yöntemi ve Bulanık VIKOR yöntemiyle performans analizi yapılmış ve değerlendirilmiştir. Analiz sonucu elde edilen veriler Copeland yöntemi ile bütünleştirilerek tek sıralama listesine dönüştürülmüştür.

Literatür Taraması

Demireli'nin (2010) çalışmasında; Topsis yöntemiyle 2001-2007 yılları arası Türkiye'deki kamu bankalarının performansları incelenmiştir. Her bir kritere eşit düzeyde ağırlık verilmiştir. Sonuç olarak finansal krizlerin bankaların performansını etkilediği ve önemli görülebilecek bir iyileşme olmadığı ifade edilmiştir.

Dinçer ve Görener'in (2011) çalışmalarında, bankaların performans ölçümü yapılmıştır. Kriterlerinin ağırlıkları AHP ile hesaplanmıştır. Sermaye yeterliliği ve Likidite oranlarının öne çıktığı görülmüştür. Vikor ve Topsis yöntemlerinin her ikisinde de yabancı sermayeli bankaların diğer gruplara göre iyi performans gösterdiği ifade edilmiştir.

Chaghooshi, Fathi ve Kashef (2012) çalışmada endüstriyel robotik sistem için yeni bir yöntem uygulanarak kriter ağırlıkları bulanık Shannon Entropi yöntemiyle hesaplanmıştır. Alternatifleri sıralamak amacıyla bulanık Topsis yöntemi uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlara bulanık Vikor yöntemiyle de karşılaştırılmıştır.

Amile vd. 2013 yılında yaptığı çalışmada, bankaların performansını değerlendirmek için bulanık ÇKKV modeli önerilmek istenmiştir. Bu amaçla her bir bankanın 10 şubesi seçilmiştir. Kriterlerin ağırlıkları bulanık AHP ile hesaplanmıştır. Topsis yöntemiyle banka sıralamaları elde edilmiştir. Sonuç olarak özel bankaların daha iyi performans gösterdiği belirtilmiştir.

Akkoç ve Vatansever (2013) çalışmalarında ÇKKV yöntemlerini kullanarak bankaların performansını değerlendirmişlerdir. On iki banka, on yedi kriter ile değerlendirilmiştir. Analiz için bulanık Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP) kullanılarak kriter ağırlıkları hesaplanmıştır. Performans sıralaması için Bulanık Topsis yöntemi kullanılmıştır.

Bağcı (2013), bu çalışmada; Türk bankacılık sektörünün kârlılık performanslarının 2003-2011 yılları arasının kıyaslanması amacıyla 4 katılım bankası ve 4 ticari bankanın kârlılık performansları incelenmiştir. Bu analizde Topsis yöntemi kullanılmıştır. Analiz sonucunda, katılım bankalarının iyi performans gösterdiği, ticari bankaların ise katılım bankalarına göre düşük performans gösterdiği belirtilmiştir.

Mandic vd. (2014), Sırbistan'daki 33 banka için 8 kriter kullanarak finansal performans değerlendirmesi yapmışlardır. Kriter ağırlıkları Bulanık Analitik Hiyerarşi Proses yöntemi ile hesaplanmış ve Topsis yöntemiyle sıralama yapılmıştır.

Kandemir ve Karataş (2016) çalışmalarında, BİST'teki 12 bankanın 2004-2014 yılları arası performans değerlendirmesi ÇKKV yöntemlerinden, GİA, Topsis ve Vikor yöntemleri ile incelemişlerdir. Sonuç olarak; GİA ve Topsis yöntemlerine göre, performans değeri en iyi olan bankanın Vakıfbank, performans değeri en düşük olan bankanın ise Şekerbank olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Vikor yöntemi sonuçlarına göre ise performans değeri en iyi olan banka Denizbank, performans değeri en düşük olan banka Tekstil Bank olmuştur.

Tezergil (2016), 2009-2013 yılları arası 28 bankanın finansal performanslarını, Vikor yöntemiyle değerlendirmiştir. Çalışmada her bir kriter eşit ağırlıklı olarak düşünülmüştür. Vikor ile yapılan sıralamada 2013 yılında Citibank'ın birinci sırayı aldığı, 2011 ile 2012 yılında Ziraat Bankası'nın, 2009 ve 2010 yılında ise Akbank'ın en iyi performans gösterdiği sonuçları elde edilmiştir. Tezergil, elde edilen sonuçlarda tutarlılık olmasından dolayı Vikor yönteminin bankalar arasında performans sıralamalarında kullanılabilir bir yöntem olduğunu vurgulamıştır.

Mandic vd. (2017) bu çalışmada, bulanık çok kriterli bir model önerisi sunmak amacıyla 2007-2014 yılları arası Sırbistan sigorta şirketlerinin performans değerlendirmesi yapılmıştır. Kriter ağırlıkları bulanık AHP ile belirlenmiştir. Topsis yöntemi kullanılarak ise derecelendirme yapılmıştır.

Rezaei ve Ketabi (2017), bu çalışmada İran özel bankalarının finansal performans değerlendirmesi yapılmıştır. Performans değerlendirmede kullanılan kriterlerin ağırlığı bulanık Analitik Hiyerarşi Proses kullanılarak hesaplanmıştır. Ardından Topsis yöntemi kullanılarak banka sıralamaları belirlenmiştir.

Wanke, Hassan ve Gavião (2017) çalışmalarında güneydoğu Asya ülkelerindeki 88 bankanın 2010-2013 yılları arasındaki performansını değerlendirmişlerdir. Çalışmada CAMELS derecelendirmesi yapılmış ve belirlenen kriterler çerçevesinde Topsis yöntemiyle değerlendirme yapılmıştır.

Aydın (2017), Türkiye'deki bankaların küresel kriz öncesindeki (2005-2008), kriz dönemindeki (2008-2011) ve krizden sonraki dönemdeki (2011-2015) verilerini kullanarak Topsis yöntemi

ile uygulama yapmıştır. Çalışmada toplam 13 banka (3'ü Katılım, 10'u Ticari) kullanılmıştır. Çalışma sonucunda, kriz öncesi ve kriz sonrası ticari bankaların başarılı olduğu, kriz döneminde ise katılım bankalarının daha iyi performans değerine sahip olduğu belirlenmiştir.

Raut, Cheikhrouhou ve Kharat (2017) çalışmada bankacılık hizmetlerinde sürdürülebilirlik değerlendirmesi Hindistan'daki bankalar için yapılmıştır. Makalede bulanık AHP ve bulanık Topsis teknikleri birlikte ele alınmıştır.

Dinçer, Hacıoğlu ve Yüksel'in (2017) çalışmalarında, bulanık ANP ve bulanık Topsis yöntemleri kullanılmıştır. Sonuç olarak özel sermayeli bankaların en başarılı bankacılık grubu olduğu ifade edilmiştir.

Roy ve Das 2018 yılında yaptıkları çalışmada, Bangladeş bankalarının 2000-2013 yılları arası performansını incelemişlerdir. Çalışmada hem özel hem de kamu bankalarının değerlendirilmesi yapılmıştır. Çalışmada belirlenmiş olan oranların ağırlıklandırılmasında Shannon Entropi yöntemi kullanılmıştır. Daha sonra Topsis yöntemiyle bankaların sıralaması yapılmıştır. Özel bankaların daha iyi performans değerlerine sahip olduğu ifade edilmiştir.

Yalçın ve Karaatlı (2018), çok kriterli karar verme yöntemleriyle 2002-2015 yılları arasında 25 mevduat bankasının performansını değerlendirmiştir. Çalışmada kriterlerin ağırlıkları AHP ile belirlenmiş, Topsis ve Electre yöntemleriyle banka seçimi ele alınmıştır. Çalışma sonucunda Ziraat Bankası'nın iki yöntemde de ilk sırada olduğu görülmüştür.

Aldemir (2018), araştırmada ÇKKV yöntemlerinden Topsis ve Vikor yöntemleri kullanılmıştır. Türkiye'de 2012-2016 yılları arasında faaliyetine devam eden 21 bankanın performansı değerlendirilmiştir. Çalışma yıllara göre incelenmiştir ancak genel sıralamaya bakıldığında ilk sırada Citibank yer almıştır. Akbank ikinci, Ziraat Bankası üçüncü, Garanti Bankası dördüncü ve Halk Bankası beşinci sırada yer almıştır.

Feyzi ve Shaterzadeh (2018) İran bankalarının faaliyetlerinin değerlendirilmesinde, Bulanık ANP ve PROMETHEE yöntemlerini; Ebrahimi, Fathi, ve Irani (2016) performans değerlendirmede Fuzzy Shannon's Entropy ve Bulanık COPRAS yöntemlerini kullanmışlardır

Hassan Abdi (2018) çalışmasında, Türkiye'deki İslami Bankalara ait 2007 – 2016 yılları arası performanslar değerlendirilmiştir. Çalışmada Shannon Entropi yöntemi ve Bulanık Topsis yöntemleri kullanılmıştır.

Gazel (2019), çalışmasında 25 bankanın 2007-2017 yılları arası finansal performans sıralamasını incelemiştir. 34 finansal oran belirlenmiş, Bulanık Shannon Entropisi ($\alpha=0.5$ için) ile ağırlıklandırılmıştır. Bulanık Topsis ile yapılan sıralama sonucu Adabank, Deutsche Bank ve Citibank ilk üçe giren bankalar olarak belirlenmiştir.

Dinçer, Hacıoğlu ve Yüksel (2019) çalışmada Türkiye'deki 26 banka 16 kriter kullanılarak değerlendirilmiştir. Kriter ağırlıkları için Bulanık Analitik Network Proses (ANP) kullanılmıştır. Alternatiflerin sıralamaları için bulanık Topsis ve bulanık Vikor yöntemleri kullanılırken, yöntemlerin sıralamalarının benzer olduğu ifade edilmiştir.

Yakut (2019); çalışmada Türkiye'de 2014-2018 yılları arasında bankacılık işlemlerinde süreklilik arz eden 21 mevduat bankasının performanslarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Sekiz kriter kullanılmış her bir kriter Entropi yöntemi ile ağırlıklandırılmış ve Topsis yöntemine göre bankalar sıralanmıştır. Topsis yöntemiyle sıralanan bankalar

performanslarına göre yüksek, orta ve düşük olmak üzere gruplandırılmıştır. Bankalar içerisinde en iyi performans gösteren banka Ziraat Bankası olarak ifade edilmiştir.

Karadede (2019) çalışmasında Entropi ve WASPAS yöntemlerini kullanarak, Türkiye'deki aktif büyüklüğüne göre 10 büyük bankanın 2006-2017 yılları arası finansal performansını incelemiştir. Analiz sonucunda en iyi performans gösteren üç banka "İş bankası", "Halk Bankası" ve "Ziraat Bankası" olarak ifade edilmiştir.

Özkan (2019), bu çalışmada, Topsis yöntemiyle Borsa İstanbul'daki 10 bankanın 2013-2017 dönemindeki performans değerlendirmesi 10 adet finansal oran kullanılarak yapılmıştır. Analiz sonucunda performans olarak, QNB Finansbank ve Halk Bankası'nın ilk iki sırayı aldığı görülmüştür.

Akgül (2019)'ün çalışmasında; Entropi, SAW, MAUT ve ARAS yöntemlerinin kullanılmasıyla, 2010-2018 yılları arası banka performans değerlendirmesi yapmıştır. Entropi yöntemiyle kriter ağırlıkları belirlenmiş ve SAW, MAUT ve ARAS yöntemleriyle analiz yapıldığında üç modelde de yıllara ilişkin performans sıralamasının aynı olduğu ifade edilmiştir. Sonuç olarak, bankaların 2010 yılı performanslarının en iyi olduğu, 2018 yılının ise en düşük olduğu belirlenmiştir.

Yakut (2020) çalışmasında, OECD ülkelerine ait iletişim ve bilgi teknolojileri açısından gelişmişliklerini Waspas ve Moora yöntemleriyle değerlendirmiştir. Yöntem sonuçlarının Copeland yöntemi ile karşılaştırılması yapılmıştır. Analiz sonucu MOORA ve WASPAS yöntemlerinin sıralama sonuçlarının Copeland yöntemi sonucuyla yüksek derecede uyumlu olduğu belirtilmiştir.

Metodoloji

Çalışmada; Türkiye'deki 22 bankanın 2009-2018 yılları arası performansları 26 adet kriter ile değerlendirilmiştir. Analiz için Bulanık Shannon Entropi yöntemi, Bulanık Topsis yöntemi ve Bulanık Vikor yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlar Copeland yöntemiyle bütünleştirilmiştir. Spearman sıra korelasyon analizi ile yöntemlerin sıralama sonuçlarının Copeland yöntemiyle uyumluluğu incelenmiştir.

Bulanık Mantık

Bulanık mantık ilk kez Lotfi A. Zadeh'in 1965 yılında yaptığı çalışma ile tanımlanarak literatüre girmiştir. Şen'e göre; yapılan araştırmalar bulanık mantık kullanılarak elde edilen sonuçların klasik yöntemlerin kullanımıyla bulunan sonuçlara göre daha iyi olduğunu ortaya koymuştur. Uygulamada bulanık mantığın birçok yararı vardır. Teorileri basit olduğundan kolayca anlaşılabilir. Uzman görüşüne dayanılarak, karmaşık ve doğrusal olmayan fonksiyonları, kesin olmayan verileri, belirsizlikleri modelleyebilir ve esnekler (Baykal ve Beyan, 2004, s. 41-42).

Üçgen Bulanık Sayılar

Bulanık modellerle ifade edilebilen çalışmalarda üçgensel bulanık sayıların kullanımı oldukça yaygındır. Üçgensel bulanık sayı (a_1, a_2, a_3) üçlüsüyle tanımlanır ve üyelik fonksiyonu da aşağıdaki gibi yazılabilir (Chen, 2000, s.3).

$$\mu_A(x; a_1, a_2, a_3) = \begin{cases} a_1 \leq x \leq a_2 & \text{ise } (x - a_1)/(a_2 - a_1) \\ a_2 \leq x \leq a_3 & \text{ise } (a_3 - x)/(a_3 - a_2) \\ x > a_3 \text{ veya } x < a_1 & \text{ise } 0 \end{cases} \quad (1)$$

Vertex Metodu

Vertex yöntemi, bulanık iki sayı arasındaki uzaklığı hesaplayabilmek amacıyla geliştirilmiştir. Yöntem, yamuk bulanık sayılar ve üçgen bulanık sayılar arasındaki uzaklıkları hesaplamada kullanılır.

$A = (x_1, x_2, x_3)$ ve $B = (y_1, y_2, y_3)$ iki üçgensel bulanık sayı olmak üzere, A bulanık sayısı ile B bulanık sayısı arasındaki uzaklık Vertex metoduyla aşağıdaki gibi hesaplanır (Chen, 2000, s. 3).

$$d(A, B) = \sqrt{\frac{1}{3}[(x_1 - y_1)^2 + (x_2 - y_2)^2 + (x_3 - y_3)^2]} \tag{2}$$

A, B ve C bulanık sayılar olmak üzere, B sayısı A sayısına, C sayısından daha yakın ise $d(A, B) < d(A, C)$ dir,

$O = (0,0,0)$ orijin noktası olsun. $d(A, O) < d(B, O)$ ise A bulanık sayısının orijine uzaklığı, B bulanık sayısının orijine uzaklığından daha yakın şeklinde ifade edilir (Chen, 2000, s.3-4; Öztürk, 2018, s.40-42).

Bulanık Shannon Entropi Yöntemi

Hosseinzadeh Lotfi ve Fallahnejad, gerçek hayatta pek çok karar verme problemindeki verilerin kesin olmayan veri türlerinden oluşmasından hareketle, Shannon Entropi yöntemini α kesimlerini dikkate alarak bulanık ve aralık sayılar için genişletmiş ve geliştirmiştir (Çakır, 2015, s.58; Gazel, 2019, s.86). α kesim kümelerine dayalı Bulanık Shannon Entropi yönteminin aşamaları aşağıda açıklanmıştır (Chaghooshi, Fathi ve Kashef, 2012, s.108-109; Çakır, 2015, s.58-60; Gazel, 2019, s.86-87; AYTEKİN ve KARAMAŞA, 2017, s.76-77):

1.Aşama: α -Kesim Kümeleri Yardımıyla Bulanık Verinin Aralık Veriye Dönüştürülmesi

$$X = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix}$$

Bulanık verilerden meydana gelen karar matrisi yukarıda verilmiştir. Bulanık karar matrisinde verilen x_{ij} ile gösterilen bir bulanık değişkenin α -kesim kümesi üyelik derecesi α' ya ($\alpha \in (0,1)$) eşit veya daha büyük olan elemanlardan oluşan klasik bir küme olarak tanımlanır ve aşağıdaki şekliyle ifade edilir.

$$(\tilde{x}_{ij})_\alpha = \{x_{ij} \in R: \mu_{\tilde{x}_{ij}}(x_{ij}) \geq \alpha\} \tag{3}$$

x_{ij} değişkeninin α kesim kümesi aralıklı olarak aşağıdaki şekilde gösterilmektedir.

$$[(\tilde{x}_{ij})_\alpha^L, (\tilde{x}_{ij})_\alpha^U] = [\min_{x_{ij}} \{x_{ij} \in R: \mu_{\tilde{x}_{ij}}(x_{ij}) \geq \alpha\}, \max_{x_{ij}} \{x_{ij} \in R: \mu_{\tilde{x}_{ij}}(x_{ij}) \geq \alpha\}] \tag{4}$$

$0 < \alpha \leq 1$

Bu işlemden sonra bulanık veriler farklı güvenilirlik seviyelerine göre $(1 - \alpha)$ ayarlanır ve aralık verilere dönüştürülür. Ardından elde edilen matris aşağıda verilmiştir.

$$B = \begin{bmatrix} [x_{11}^L, x_{11}^U] & [x_{12}^L, x_{12}^U] & \dots & [x_{1n}^L, x_{1n}^U] \\ [x_{21}^L, x_{21}^U] & [x_{22}^L, x_{22}^U] & \dots & [x_{2n}^L, x_{2n}^U] \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ [x_{m1}^L, x_{m1}^U] & [x_{m2}^L, x_{m2}^U] & \dots & [x_{mn}^L, x_{mn}^U] \end{bmatrix}$$

2.Aşama: Normalize edilmiş P_{ij}^L ve P_{ij}^U değerleri aşağıda verilen eşitlikler kullanılarak elde edilir.

$$P_{ij}^L = \frac{x_{ij}^L}{\sum_{i=1}^m x_{ij}^U} \quad j = 1, 2, \dots, n \text{ ve } i = 1, 2, \dots, m \tag{5}$$

$$p_{ij}^R = \frac{x_{ij}^U}{\sum_{i=1}^m x_{ij}^U} \quad j = 1, 2, \dots, n \text{ ve } i = 1, 2, \dots, m \quad (6)$$

3.Aşama: Kriterlerin Aralık Entropi Değerlerinin Alt Sınırlarının (e_j^L) ve Üst Sınırlarının (e_j^U) hesaplanması

$$e_j^L = \min\{-e_0 \cdot \sum_{i=1}^m p_{ij}^L \cdot \ln(p_{ij}^L), -e_0 \cdot \sum_{i=1}^m p_{ij}^U \cdot \ln(p_{ij}^U)\}, \quad i = 1, 2, \dots, m \text{ ve } j = 1, 2, \dots, n \quad (7)$$

$$e_j^U = \max\{-e_0 \cdot \sum_{i=1}^m p_{ij}^L \cdot \ln(p_{ij}^L), -e_0 \cdot \sum_{i=1}^m p_{ij}^U \cdot \ln(p_{ij}^U)\}, \quad i = 1, 2, \dots, m \text{ ve } j = 1, 2, \dots, n \quad (8)$$

Burada $k = \ln(m)^{-1}$ şeklinde hesaplanır ve $p_{ij}^L = 0$ veya $p_{ij}^U = 0$ olduğunda $p_{ij}^L \cdot \ln(p_{ij}^L)$ ve $p_{ij}^U \cdot \ln(p_{ij}^U)$ çarpımları da sıfır değerini alır.

4.Aşama: Farklılık Aralığının Alt Sınırlarının (d_j^L) ve Üst Sınırlarının (d_j^U) Hesaplanması

$$d_j^L = 1 - e_j^U \quad j = 1, 2, \dots, n \quad (9)$$

$$d_j^U = 1 - e_j^L \quad j = 1, 2, \dots, n \quad (10)$$

5.Aşama: Kriterlerin Aralık Ağırlıklarının Alt (w_j^L) ve Üst (w_j^U) Sınırlarının Hesaplanması

$$w_j^L = \frac{d_j^L}{\sum_{j=1}^n d_j^L} \quad j = 1, 2, \dots, n \quad (11)$$

$$w_j^U = \frac{d_j^U}{\sum_{j=1}^n d_j^U} \quad j = 1, 2, \dots, n \quad (12)$$

$$\sum_{j=1}^n w_j = 1 \quad j = 1, 2, \dots, n \quad (13)$$

$[w_j^L, w_j^R]_\alpha$ aralığı j bulanık kriterinin α -kesimindeki Entropi ağırlığı olarak ifade edilmektedir.

Burada önerilen yöntem kullanılarak tüm α -kesim kümeleri için bir aralık ağırlığı elde edilebilir. Elde edilen kriter ağırlıkları aralık veri olduğundan herhangi bir aralık sıralama yöntemi kullanılarak her bir α -seviyesi için sıralanmaları gerekir. Bu işlem için literatürde çeşitli yöntemler bulunmaktadır.

Bulanık Topsis Yöntemi

Bulanık Topsis, sözel değişkenlerin bulanık üçgensel sayılar kullanılarak ifade edilmesiyle ilk olarak Chen (2000) tarafından geliştirilen bir yöntemdir. Ardından Chen, Lin ve Huang (2005) çalışmalarında bulanık yamuksal sayıları kullanarak yönteme farklı bir perspektif getirmişlerdir. Uygulamalar sırasında problemlerin modellenmesinde karşılaşılan bazı durumlarda verilerin yetersiz kalması, kişilerin tercih ve kararlarının bulanık olması, tercihlerin kesin sayısal değerlerle ifade edilememesi gibi durumlarda sözel değerlendirmelerin kullanılması daha uygun olmaktadır. Ayrıca grup kararlarında da kullanışlı bir yöntemdir (Chen, 2000, s.2; Paksoy vd., 2013, s.156).

Chen'e göre; Bulanık TOPSIS yönteminde kullanılan kriterlerin önem ağırlıkları ve niteliksel kriter oranları gerçek veriler kullanılmadığında dilsel değişkenler ile de bulunabilmektedir (Öztürk, 2018, s.43). Bulanık TOPSIS yöntemine ait işlem adımları aşağıda verilmiştir (Paksoy vd., 2013, s.157-159; Öztürk, 2018, s.45-53):

1.Adım: Yöntemin birinci adımında karar matrisi ve ağırlık vektörü oluşturulur. Alternatif, seçim kriteri ve ağırlık vektörünün gösterimi aşağıda belirtilmiştir.

$$A_i = (1, 2, 3, \dots, m)$$

$$K_j = (1, 2, 3, \dots, n)$$

$$W = (w_1, w_2, \dots, w_n)$$

X_{ij}^K alternatiflerin kriter değeri aşağıdaki eşitlik ile elde edilir.

$$X_{ij} = \frac{1}{K} [x_{ij}^1 + x_{ij}^2 + \dots + x_{ij}^K] \quad (14)$$

W_j^K önem ağırlıkları aşağıdaki eşitlik yardımıyla hesaplanmaktadır.

$$W_j = \frac{1}{K} [w_j^1 + w_j^2 + \dots + w_j^K] \quad (15)$$

Karar matrisi, $X = \{x_{ij}, i = 1,2, \dots, m \text{ ve } j = 1,2, \dots, n\}$;

$$X = \begin{matrix} & K_1 & K_2 & \dots & K_n \\ A_1 & [x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n}] \\ A_2 & [x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2n}] \\ \dots & [\dots & \dots & \dots & \dots] \\ A_m & [x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mn}] \end{matrix}$$

$$W = [w_1, w_2, \dots, w_n]$$

biçiminde gösterilir. Burada ifade edilen dilsel değişkenler,

$$x_{ij} = (a_{ij}, b_{ij}, c_{ij})$$

$$w_j = (a_{j1}, b_{j2}, c_{j3})$$

olarak bulanık üçgensel sayılar ile ifade edilmektedir. X bulanık karar matrisini ifade ederken, W ise bulanık ağırlık matrisini ifade etmektedir.

2.Adım: Yöntemin bu aşamasında normalizasyon işlemi yapılır. Yapılan normalizasyon işlemleri sırasında kriterler fayda (maksimizasyon) ve maliyet (minimizasyon) kriterleri olarak dikkate alınmaktadır. Normalize edilen matris aşağıdaki şekilde ifade edilir.

$$R = [r_{ij}]_{m \times n} \quad (16)$$

Burada r_{ij} ,

$$r_{ij} = \left(\frac{a_{ij}}{c_j^*}, \frac{b_{ij}}{c_j^*}, \frac{c_{ij}}{c_j^*} \right), j \in B, c_j^* = \max_i c_{ij} \quad (17)$$

$$r_{ij} = \left(\frac{a_j^-}{c_{ij}}, \frac{a_j^-}{b_{ij}}, \frac{a_j^-}{a_{ij}} \right), j \in C, a_j^- = \min_i a_{ij} \quad (18)$$

eşitlikleriyle hesaplanmaktadır. B fayda kriterini gösterirken, C ise maliyet kriterini ifade eder.

3.Adım: Bu aşamada kriter ağırlıklarının normalize matris ile çarpılmasıyla ağırlıklı bulanık matris elde edilmektedir. Ağırlıklı bulanık karar matrisi,

$$V = [V_{ij}]_{m \times n}$$

şeklinde ifade edilir ve aşağıdaki eşitlikle hesaplanır.

$$V_{ij} = r_{ij} \times w_j \quad (19)$$

Burada $\forall i, j$ için V_{ij} nin elemanları normalize edilmiş şekildeki üçgensel bulanık sayılardan oluşur. $[0, 1]$ aralığında yer almaktadır.

4.Adım: Bu aşamada her bir kriterin pozitif ideal çözüme ve negatif ideal çözüme uzaklıkları hesaplanır.

Bulanık pozitif ideal çözüm,

$$A^+ = (V_1^+, V_2^+, \dots, V_n^+)$$

Bulanık negatif ideal çözüm,

$$A^- = (V_1^-, V_2^-, \dots, V_n^-)$$

şeklinde tanımlanmaktadır. Burada, $v_j^+ = (1,1,1)$ ve $v_j^- = (0,0,0)$ şeklinde ifade edilir. Her bir alternatifin bulanık negatif ideal çözüm ve bulanık pozitif ideal çözümlerden olan uzaklıkları,

$$d_i^+ = \sum_{j=1}^n d(v_{ij}, v_j^+), i = 1,2, \dots, m \quad (20)$$

$$d_i^- = \sum_{j=1}^n d(v_{ij}, v_j^-), i = 1,2, \dots, m \quad (21)$$

eşitlikleriyle hesaplanmaktadır. $d(\dots, \dots)$ bulanık iki sayı arasındaki uzaklığı gösterir ve Vertex metodu ile hesaplanır.

5.Adım: Yakınlık katsayısı hesaplaması yapılır. Yakınlık katsayısı aşağıdaki eşitlik ile hesaplanmaktadır.

$$C_i = \frac{d_i^-}{d_i^+ + d_i^-} \text{ ve } i = 1, 2, \dots, m \quad (22)$$

Yakınlık katsayısının 1'e yakınlığı ölçüsünde o alternatifin seçilme şansı da o kadar çok olmaktadır.

Bulanık VIKOR Yöntemi

Opricovic'e göre; bulanık küme teorisinin VIKOR yöntemine uygulanması sonucu oluşmuştur. Bulanık VIKOR yöntemi, sübjektif değerlendirmeleri karar sürecine dahil eden bir yöntemdir, ayrıca en iyi çözümü ve uzlaştırıcı çözümü bulma sürecidir (Yıldırım vd., 2016, s.85). Bulanık VIKOR yöntemi işlem adımları aşağıda açıklanmıştır (Yıldırım vd., 2016; Chen ve Wang, 2009; Yıldız ve Deveci, 2013):

1.Adım: Yöntemin ilk aşamasında alternatifler, karar vericiler grubu ve kriterler belirlenmektedir.

2.Adım: Yöntemin ikinci aşamasında kriter ağırlıklarını ve alternatifleri derecelendirmek için kullanılan dilsel değişkenlere karşılık kullanılan bulanık sayılar belirlenir.

3.Adım: Bu adımda, karar verici tercihleri ve değerlendirmeler tek bir grup kararına dönüştürülmektedir. Hesaplama kullanılan formül aşağıda verilmiştir.

$$w_j = \frac{1}{n} [\sum_{e=1}^n w_j^e], \quad j = 1, 2, \dots, k \quad (23)$$

Formülde verilen n karar verici sayısını göstermektedir. Alternatifin i'nin kriter j'ye göre önem değeri eşitlik (24) ile belirlenir.

$$x_{ij} = \frac{1}{n} [\sum_{e=1}^n x_{ij}^e], \quad i = 1, 2, \dots, m \quad (24)$$

4.Adım: Yöntemin bu aşamasında bulanık karar matrisi ve ağırlık matrisi oluşturulmaktadır.

$$D = \begin{matrix} & C_1 & C_2 & \dots & C_k \\ A_1 & [x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1k}] \\ A_2 & [x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2k}] \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ A_m & [x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mk}] \end{matrix}$$

$$W = [w_1, w_2, \dots, w_k]$$

$i = 1, 2, \dots, m$ ve $j = 1, 2, \dots, k$ olmak üzere, x_{ij} , C_j kriterine göre A_i alternatifinin derecesini ve w_j kriter j 'nin önem ağırlığını göstermektedir.

5.Adım: En iyi bulanık ve en kötü bulanık değerlerin belirlendiği adımdır. Bulanık en iyi değer f_j^* ve bulanık en kötü değer f_j^- ile gösterilir. Kriterin özelliğine göre, eğer j. kriter fayda kriteri ise f_j^* ve f_j^- değerleri,

$$\begin{aligned} f_j^* &= \max_i x_{ij} \\ f_j^- &= \min_i x_{ij} \end{aligned} \quad (25)$$

eşitlikleri ile hesaplanır. Eğer j. kriter maliyet kriteri ise f_j^* ve f_j^- değerleri,

$$\begin{aligned} f_j^* &= \min_i x_{ij} \\ f_j^- &= \max_i x_{ij} \end{aligned} \quad (26)$$

formülleriyle hesaplanır.

6.Adım: S_i ve R_i değerlerinin hesaplandığı adımdır.

$$N_{ij} = (f_j^* - x_{ij}) / (f_j^* - f_j^-) \quad (27)$$

$$S_i = \sum_{j=1}^k w_j [(f_j^* - x_{ij}) / (f_j^* - f_j^-)] \quad (28)$$

$$R_i = \max [w_j (f_j^* - x_{ij}) / (f_j^* - f_j^-)] \quad (29)$$

S_i , alternatif i'nin en iyi bulanık değere toplam uzaklığını ifade eder. R_i , alternatif i'nin en kötü bulanık değerlere olan maksimum uzaklığı demektir.

7.Adım: S^* , S^- , R^* , R^- ve \check{Q}_i değerlerinin hesaplandığı adımdır. S^* maksimum grup faydası, R^* karşıt görüşlü olanların minimum pişmanlığın demektir. \check{Q}_i değeri grup faydası ve minimum pişmanlık değerinin birlikte düşünülmesiyle hesaplanmaktadır.

$$S^* = \min_i S_i \quad (30), \quad S^- = \max_i S_i \quad (30)$$

$$R^* = \min_i R_i \quad (32), \quad R^- = \max_i R_i \quad (31)$$

Değerleri elde edildikten sonra, \check{Q}_i indeksi aşağıdaki formülle hesaplanır. Bu formülde kullanılan q parametresi maksimum grup faydası demektir. $(1 - q)$ değeri ise karşıt görüştekilerin minimum pişmanlığını ifade eder.

$$\check{Q}_i = \left(q \cdot \frac{S_i - S^*}{S^- - S^*} \right) + ((1 - q) \cdot \frac{R_i - R^*}{R^- - R^*}) \quad (32)$$

Uzlaşma; 'çoğunluk oyu' ($q > 0,5$) iken, 'konsensus' ($q = 0,5$) iken veya 'veto' ($q < 0,5$) iken sağlanmaktadır.

8.Adım: Bu aşamada, \check{Q}_i değerinin durulaştırma işlemi yapılır. Durulaştırılmış \check{Q}_i değerleri alternatifleri sıralama işleminde kullanılır. Q_i değerinin en küçük olanı en iyi alternatifi ifade eder.

9.Adım: Bu aşamada uzlaştırıcı çözüm belirlenmektedir. 8.adımda belirlenmiş olan en iyi alternatfin uzlaştırıcı çözüm olup olmadığına bakılır. Bunun için aşağıda verilen iki koşulun sağlanıp sağlanmadığına bakılır.

Kabul Edilebilir Avantaj Koşulu (Koşul.1): Q_i indeks değerleri küçükten büyüğe doğru sıralanmaktadır. İlk sıradaki alternatif A^1 olarak ve ikinci sıradaki alternatif A^2 olarak ifade edilirse, Koşul.1 aşağıda belirtilen şartı sağlamalıdır. DQ alternatif sayısına bağlı olmak üzere, formülde kullanılan m değeri alternatif sayısını gösterir.

$$Q(A^2) - Q(A^1) \geq DQ \quad (35)$$

$$DQ = \frac{1}{m-1} \quad (36)$$

- a. Kabul Edilebilir İstikrar (Koşul.2): Q_i değerleri küçükten büyüğe sıralandığında birinci sıradaki alternatif A^1 , S veya R değerlerine göre de küçükten büyüğe sıralandığında en iyi alternatiftir yani minimum değere sahiptir. Bu halde uzlaşık çözüm karar verme sürecinde istikrarlı demektir.

Eğer belirtilen bu iki koşuldan bir tanesi sağlanmıyorsa çözüm aşağıdaki gibi önerilmektedir:

- b. Eğer Koşul.2 sağlanmıyor ise alternatiflerden A^1 ve A^2 'nin ikisi de uzlaşık çözüm olarak kabul edilmektedir.
- c. Koşul.1 sağlanmadığında A^1, A^2, \dots, A^m alternatiflerinin tümü uzlaşık çözüm kümesini oluşturur.

Buradaki üst sınır değeri,

$$Q(A^m) - Q(A^1) < DQ \quad (37)$$

ifadesine göre hesaplanır. Minimum Q değerine sahip alternatiflerden biri en iyi alternatif olarak belirlenmektedir.

Copeland Yöntemi

ÇKKV yöntemlerinin değerlendirme şeklinde ve elde edilen sonuçlarında farklılık olabilmektedir. Bu farklılıktan dolayı karar vericiler çıkmaza girmekte ve yöntem tercihi açısından kararsızlığa düşebilmektedir. Bu durumun giderilebilmesi ve bulanık ÇKKV yöntemleri ile elde edilen sonuçları bütünleştirici bir yöntemin bulunması karar vericiler için daha rahat karar verebilmelerine yardımcı olabilecektir (Çakır, 2015, s.90).

Copeland yönteminin aşamaları aşağıda açıklanmıştır (Yakut, 2020, s.1280-1281; Yarlıkaş ve Can, 2019, s. 899-924; Çakır, 2015, s. 90-94):

1.Aşama: Copeland yönteminin ilk aşamasında alternatifler arasında ikili karşılaştırmalar yapılır. İkili karşılaştırmalar aşağıda verilen eşitlik yardımıyla yapılır.

$f_k(i, j) = \{1,0\}$ olmak üzere,

$$f_k(i, j) = \begin{cases} 1 & r_k(A_i) < r_k(A_j) \text{ ve } i \neq j \\ 0 & r_k(A_i) > r_k(A_j) \text{ ve } i \neq j \\ \text{boş}(-) & r_k(A_i) = r_k(A_j) \text{ veya } i = j \end{cases} \quad (38)$$

Yapılan tüm ikili karşılaştırmalar sonucunda elde edilen veriler matris olarak ifade edilir.

2.Aşama: Bu aşamada yöntem bazında skorlar hesaplanır. Alternatiflerin birbirine karşı kaç kez daha üst sırada olduğunun tespit edilmesi, alternatiflerin karşılaştırılmasında önemlidir. $S(i, j)$, A_i alternatifinin, alternatif A_j 'ye göre her bir, çok kriterli karar verme yönteminden elde ettiği toplam oy sayısını ifade eder. $S(i, j)$ değerleri aşağıdaki eşitlik yardımıyla elde edilerek, matris şeklinde gösterilir.

$$S(i, j) = \sum_{k=1}^m f_k(i, j) \text{ ve } i \neq j \quad (39)$$

3.Aşama: Galibiyet, mağlubiyet ve beraberlik durumları belirlemek için alternatifler arasında karşılaştırma yapılır. $S(i, j)$ yardımıyla galipleri bulmak için aşağıdaki eşitlik kullanılır.

$$G(i, j) = \begin{cases} 1 & S(i, j) > (m - S(i, j)) \text{ } i \neq j \\ \frac{1}{2} & S(i, j) = (m - S(i, j)) \text{ } i \neq j \\ -1 & S(i, j) < (m - S(i, j)) \text{ } i \neq j \end{cases} \quad (40)$$

4.Aşama: Alternatiflerin galibiyet ve yenilgi puanları toplanarak Copeland puanları belirlenir.

$$GP_i = \sum_{i=1}^n G(i, j) \quad G(i, j) > 0 \text{ ise,} \quad (41)$$

$$YP_i = \sum_{i=1}^n G(i, j) \quad G(i, j) < 0 \text{ ise,} \quad (42)$$

$$CP_i = GP_i + YP_i \quad (43)$$

5.Aşama: Copeland puanları hesaplandıktan sonra büyükten küçüğe doğru sıralama yapılır. Copeland puanı en büyük olan alternatif en iyi alternatif olarak belirlenir. Copeland puanlarında eşitlik olması durumunda, i değeri küçük olan üst sırada yer almaktadır.

Uygulama

Veri Seti ve Kullanılan Kriterler

Çalışmanın uygulama kısmında, Türkiye'deki 22 bankanın 2009-2018 arası 10 yıllık performansı belirlenmiş olan 26 adet kriter ile incelenmiştir. Tablo-2'de kullanılan kriterler

Bulanık Shannon Entropi Ağırlıklı Bulanık Topsis ve Bulanık Vikor Yöntemleri İle Finansal Performans Değerlendirmesi

verilmiştir. Analizde kullanılan bankaların listesi Tablo-1’de verilmiştir. Çalışmada Türkiye Bankalar Birliğinin veri tabanından elde edilen veriler kullanılmıştır.

Tablo 1. Analize Konu Olan Bankaların Listesi

Banka İsimleri	
Kamu Sermayeli Bankalar	KODLAR
Ziraat Bankası	B22
Halk Bankası	B11
Vakıflar Bankası	B20
Özel Sermayeli Bankalar	
Adabank	B1
Akbank	B2
Anadolubank	B4
Şekerbank	B16
Turkish Bank	B17
Türk Ekonomi Bankası	B19
Türkiye İş Bankası	B14
Yapı ve Kredi Bankası	B21
TMSF’ye Devredilen Bankalar	
Birleşik Fon Bankası	B6
Yabancı Sermayeli Bankalar	
Alternatifbank	B3
Arap Türk Bankası	B5
Citibank	B7
Denizbank	B8
Deutsche Bank.	B9
HSBC Bank	B12
ING Bank	B13
QNB Finansbank	B15
Turkland Bank	B18
Türkiye Garanti Bankası	B10

Tablo 2. Analizde Kullanılan Finansal Oranlar, Finansal Oranların Performansa Etki Yönleri ve Kriter Kısaltmaları (Kodları)

Kodu	Kriterler (Finansal Oranlar)	Etki
Sermaye Yeterliliği Oranları		
S1	Banka Özkaynakları / (Kredi+Piyasa+Operasyonel Riske Esas Tutar)	max
S2	Banka Özkaynakları / Banka Toplam Aktifleri	max
S3	Banka (Özkaynakları - Duran Aktifleri) / Banka Toplam Aktifleri	max
S4	Banka Net Bilanço Pozisyonu / Banka Özkaynakları	min
S5	(Net Bilanço P. + Net Nazım Hesap P.) / Banka Özkaynakları	min
Bilanço Yapısı Oranları		
BY1	Banka TP Aktifleri / Banka Toplam Aktifleri	max
BY2	Banka TP Pasifleri / Banka Toplam Pasifleri	max
BY3	Banka TP Mevduatı / Banka Toplam Mevduatı	max
BY4	Banka Toplam Mevduatı / Banka Toplam Aktifleri	max
BY5	Banka Alınan Kredileri / Banka Toplam Aktifleri	min
Aktif Kalitesi Oranları		
A1	Banka Finansal Varlıkları / Banka Toplam Aktifleri	min

A2	Banka Toplam Kredileri ve Alacakları / Banka Toplam Aktifleri	max
A3	Banka Toplam Kredileri ve Alacakları / Banka Toplam Mevduatı	max
A4	Banka Duran Aktifleri / Banka Toplam Aktifleri	min
Likidite Oranları		
L1	Banka Likit Aktifleri / Banka Toplam Aktifleri	max
L2	Banka Likit Aktifleri / Banka Kısa Vadeli Yükümlülükleri	max
L3	Banka TP Likit Aktifleri / Banka Toplam Aktifleri	max
Karlılık Oranları		
K1	Banka Net Dönem Karı veya Zararı / Banka Toplam Aktifleri	max
K2	Banka Net Dönem Karı veya Zararı / Banka Özkaynakları	max
K3	Banka Sürdürülen Faaliyetler Vergi Öncesi Kar veya Zarar / Banka Toplam Aktifleri	max
Gelir-Gider Yapısı Oranları		
G1	Banka Özel Karşılıkları Sonrası Net Faiz Geliri / Banka Toplam Aktifleri	max
G2	Banka Özel Karşılıkları Sonrası Net Faiz Geliri/ Banka Toplam Faaliyet Geliri veya Gideri	max
G3	Banka Faiz Dışı Gelirleri / Banka Toplam Aktifleri	max
G4	Banka Diğer Faaliyet Giderleri / Banka Toplam Aktifleri	min
G5	Banka Personel Giderleri / Banka Diğer Faaliyet Giderleri	min
G6	Banka Faiz Dışı Gelirleri / Banka Diğer Faaliyetlerden Oluşan Giderleri	max

Kaynak: (Tezergil, 2016; Aydın, 2017; Karadede, 2019; Demireli, 2010; Dinçer ve Görener, 2011; Yakut ve Kuru, 2019)

Bulanık Shannon Entropi Yöntemi İle Kriter Ağırlıklarının Hesaplanması

Bulanık karar matrisi oluşturulurken verilerin bulanıklaştırılması amacıyla bankaların 2009-2018 yılları arasındaki on yıllık verileri kullanılmıştır. Uygulamada gerçek veriler kullanıldığından dilsel değişkenler kullanılmamıştır. Buna göre ilgili dönemde bankaların değerleri; en küçük olan değer alt sınırı (l), on yıllık verilerin aritmetik ortalaması orta noktayı (m) ve on yıllık verilerin en büyük değeri de üst sınırı (u) ifade edecek şekilde, Wang (2014)'ün geliştirdiği aşağıda verilen eşitlik kullanılarak üçgensel bulanık sayılara dönüştürülmüştür (Gazel, 2019, s.91; Aytekin ve Karamaşa, 2017, s.80).

d döneminde alternatif i için kriter j ile ilgili değer $x_{ij}(d)$ ve alternatif i 'nin kritere j 'ye göre performans değeri P_{ij} olsun.

$$\begin{aligned}
 & i = 1, 2, \dots, m; \\
 & j = 1, 2, \dots, n \text{ ve} \\
 & d = 1, 2, \dots, t \text{ için,} \\
 & P_{ij} = (p_{1ij}, p_{2ij}, p_{3ij}) \text{ olmak üzere,} \\
 & p_{1ij} = \min_{1 \leq d \leq t} \{x_{ij}(d)\}, \\
 & p_{2ij} = \frac{1}{t} \sum_{d=1}^t x_{ij}(d) \text{ ve} \\
 & p_{3ij} = \max_{1 \leq d \leq t} \{x_{ij}(d)\}
 \end{aligned}$$

olarak ifade edilir. Daha sonra ise tüm kriterler için i .alternatifin $[P_{i1}, P_{i2}, \dots, P_{in}]$ elemanlarını içeren A_i ($i = 1, 2, \dots, m$) performans matrisi oluşturulur.

Bulanık Shannon Entropi yönteminde ikinci adımında α -kesim kümeleri kullanılarak bulanık karar matrisinin aralık veriye dönüştürülmesi (Çakır, 2015, s. 124) sağlanmıştır.

Bu çalışmada farklı α -kesim düzeyleri için ağırlıklar hesaplanmıştır. Kullanılan α -kesim düzeyleri $\{0,1; 0,3; 0,5; 0,7; 0,9\}$ olarak seçilmiş ve bulanık veriler farklı α -kesim düzeylerine göre aralık veriye dönüştürülmüştür. Bu makalede üçgensel bulanık sayılardan yararlanılmıştır, üçgensel bulanık sayıların α -kesimleri,

$$\forall \alpha \in [0,1] \text{ ve } a_1^\alpha, a_3^\alpha \in \mathbb{R} \text{ için,}$$

Bulanık Shannon Entropi Ağırlıklı Bulanık Topsis ve Bulanık Vikor Yöntemleri İle Finansal Performans Değerlendirmesi

$$A_{\alpha} = [a_1^{\alpha}, a_3^{\alpha}] = [(a_2 - a_1)\alpha + a_1, -(a_3 - a_2)\alpha + a_3]$$

eşitliği (Baykal ve Beyan, 2004, s. 234) kullanılarak elde edilmiştir.

Eşitlik (5) ve (6) kullanılarak aralık karar matrisi normalize edilmiştir. Normalize edilen bulanık karar matrisinde her eleman için ln değerleri hesaplanmıştır. ln değeri ln' 'i hesaplanan değerlerle çarpılarak $P_{ij} \cdot ln(P_{ij})$ matrisi elde edilmiştir. Daha sonra,

$$e_0 = \frac{1}{\ln(22)} = 0,323515453$$

değeri hesaplanmıştır. Eşitlik (7) ve (8) kullanılarak e_j^L ve e_j^U değerleri elde edilmiştir.

Kriterlerin farklılık aralığının alt sınırlarının d_j^L ve üst sınırlarının d_j^U hesaplanmasında aşağıda verilen eşitlikler kullanılmıştır.

$$d_j^L = 1 - e_j^U \quad j = 1, 2, \dots, m$$

$$d_j^U = 1 - e_j^L \quad j = 1, 2, \dots, m$$

Kriterlerin aralık ağırlıklarının alt sınırlarının w_j^L ve üst sınırlarının w_j^U hesaplanması için aşağıda verilen eşitlikler kullanılmıştır (Gazel, 2019, s.87).

$$w_j^L = \frac{d_j^L}{\sum_{j=1}^m d_j^L} \quad j = 1, 2, \dots, m$$

$$w_j^U = \frac{d_j^U}{\sum_{j=1}^m d_j^U} \quad j = 1, 2, \dots, m$$

$$\sum_{j=1}^{26} w_j = 1$$

Kriter ağırlıklarının tek değer olarak ifade edilebilmesi için kriterlerin aralık ağırlıklarının alt sınırlarının w_j^L ve üst sınırlarının w_j^U aritmetik ortalaması alınmıştır. Hesaplanan değerler için elde edilen sonuçlar Tablo-3'te görülmektedir.

Tablo 3. Farklı Alfa Düzeylerinde Bulanık Shannon Entropi Kriter Ağırlıkları

Kriter	Bulanık Shannon Entropi				
	$\alpha=0,1$	$\alpha=0,3$	$\alpha=0,5$	$\alpha=0,7$	$\alpha=0,9$
S1	0,059681893	0,062569086	0,066564018	0,073014959	0,087745755
S2	0,04658339	0,047883944	0,049781245	0,053024661	0,060748979
S3	0,058703477	0,061242119	0,064777778	0,070481915	0,083291146
S4	0,019656092	0,018399378	0,017108764	0,015502516	0,012294082
S5	0,026376253	0,025024737	0,02324501	0,020510319	0,01424361
BY1	0,010366991	0,010068341	0,009658691	0,008990289	0,007279395
BY2	0,011543611	0,011349026	0,01103802	0,010460477	0,008822002
BY3	0,016962771	0,016358244	0,0157196	0,014854592	0,012652351
BY4	0,015387617	0,015551505	0,015823517	0,016243325	0,016781012
BY5	0,050953917	0,0510786	0,051336777	0,051871261	0,053090565
A1	0,037173636	0,037134956	0,036665397	0,035070748	0,02845925
A2	0,018356061	0,018353837	0,018452035	0,018670584	0,018909479
A3	0,085389288	0,079118581	0,071049531	0,060416871	0,045069114
A4	0,030747618	0,030786182	0,030722876	0,030367202	0,02837699
L1	0,031374295	0,031269688	0,031100976	0,030749611	0,029412335
L2	0,26380881	0,272977421	0,283770792	0,298183049	0,329148212
L3	0,05483133	0,056501691	0,05891885	0,06249637	0,06839782
K1	0,011553336	0,010755118	0,009772515	0,008377584	0,005474985

K2	0,008759387	0,008198437	0,007519658	0,006532057	0,004396153
K3	0,011964322	0,01116287	0,01016768	0,008740613	0,005748256
G1	0,020658708	0,019462428	0,017959791	0,015835401	0,011595515
G2	0,010866664	0,010108121	0,009196442	0,0078952	0,005153614
G3	0,01615912	0,014908197	0,013407619	0,01137333	0,007329988
G4	0,034482622	0,03401853	0,033312572	0,032060292	0,028678789
G5	0,028692987	0,028049497	0,026819938	0,024359238	0,017595774
G6	0,018965806	0,017669467	0,016109906	0,013917535	0,009304827

Bulanık Topsis Yöntemi Uygulaması

Öncelikle bulanık karar matrisinin normalizasyonu için gerekli olan max ve min değerler elde edilmiştir. Bulanık karar matrisinin normalize edilmesinin üzerinden pozitif ve negatif çözüm setleri hesaplanarak bankaların sıralama sonuçları belirlenmiştir.

Bu çözüm setleri; Chen (2000) tarafından standartlaştırılan, bulanık pozitif ve negatif deal çözüm için karar kriter sayısı kadar

$$A^* = [(1,1,1), (1,1,1), \dots, (1,1,1)]$$

$$A^- = [(0,0,0), (0,0,0), \dots, (0,0,0)]$$

değerinden oluşmaktadır (Paksoy vd.,2013, s.159; Öztürk, 2018, s.65).

Bu işlemlerden sonra her bir alternatifin pozitif ideal ve negatif ideal çözümlerden uzaklıkları elde edilmiştir. Bu işlem için eşitlik (20) ve (21) kullanılmıştır. Pozitif ideal çözüm ve negatif ideal çözümlerden uzaklıklar hesabı için Vertex metodundan yararlanılmıştır. Son aşamada yakınlık katsayısı,

$$C_i = \frac{d_i^-}{d_i^* + d_i^-} \quad i = 1, 2, \dots, m$$

eşitliği yardımıyla hesaplanmıştır. Hesaplanan değerler tablo-4'te gösterilmiştir. Yakınlık katsayısı büyük alternatif en iyi alternatif olarak ifade edilir. Yapılan işlemler sonucu en büyük değeri ADABANK almıştır.

Tablo 4. Bulanık TOPSIS Farklı α Düzeylerinde Sonuçlar

Bankalar	$\alpha=0,1$	$\alpha=0,3$	$\alpha=0,5$	$\alpha=0,7$	$\alpha=0,9$
B1	0,021882488	0,022189515	0,022596436	0,023193488	0,024353225
B2	0,006890595	0,006754087	0,006589935	0,00635101	0,005774567
B3	0,006375497	0,006213706	0,00601521	0,005724758	0,005047995
B4	0,007056158	0,006901849	0,006717569	0,006454574	0,005843276
B5	0,007932654	0,007806042	0,00765774	0,007450778	0,006968102
B6	0,014543092	0,014390718	0,014220041	0,014020419	0,01370713
B7	0,009368002	0,00925149	0,009114411	0,008910167	0,008352064
B8	0,006189359	0,006039266	0,005857512	0,005593414	0,004973513
B9	0,0105456	0,010377363	0,010181894	0,009902775	0,009208855
B10	0,006608091	0,006465088	0,006292724	0,006042592	0,005449026
B11	0,006525119	0,006368305	0,006177269	0,005898255	0,005242073
B12	0,006678189	0,006555872	0,006409119	0,006194435	0,005664524
B13	0,006429676	0,006281301	0,006101344	0,005839536	0,00522272
B14	0,006343838	0,006195552	0,006015957	0,005755243	0,00514371

Bulanık Shannon Entropi Ağırlıklı Bulanık Topsis ve Bulanık Vikor Yöntemleri İle Finansal Performans Değerlendirmesi

B15	0,007154199	0,006982038	0,006771489	0,00646297	0,005735991
B16	0,006448414	0,006303836	0,006129225	0,005875075	0,005270133
B17	0,007327908	0,007222938	0,007096153	0,006904118	0,006391367
B18	0,00686776	0,006761955	0,006638562	0,006462967	0,006027422
B19	0,006479442	0,006333721	0,006157331	0,005899861	0,005285234
B20	0,006619331	0,006470159	0,00628932	0,006024918	0,005394153
B21	0,006161122	0,006009293	0,005824472	0,005556083	0,004932867
B22	0,007831518	0,007687196	0,007514334	0,007263079	0,006652959

Bulanık Vikor Yöntemi Uygulaması

Bulanık karar matrisinin kullanımından hareketle her bir kriterin en iyi bulanık (f_j^*) ve en kötü bulanık (f_j^-) değerleri hesaplanmıştır. Bu değerler belirlenirken eşitlik (25) ve (26) kullanılmıştır. Fayda (maksimum) kriterlerinde en yüksek değerler alınarak en iyi bulanık değerler ve en düşük değerler alınarak en kötü bulanık değerler oluşturulmuştur. Maliyet (minimum) kriterlerinde ise bulanık en iyi değer ilgili kriterler için en düşük değerler seçilirken, en yüksek değerler de bulanık en kötü değeri oluşturmuştur.

Bulanık karar matrisinin normalizasyonu için;

$$N_{ij} = (f_j^* - x_{ij}) / (f_j^* - f_j^-)$$

eşitliği kullanılmıştır. Burada x_{ij} elemanları bulanık karar matrisinin elemanlarıdır.

Bulanık karar matrisinin ağırlıklandırılması için, normalize edilmiş matrisin elemanları, bulanık Shannon entropi ile hesaplanan kriter ağırlıklarıyla çarpılmıştır.

S_i , R_i , S_i^* , S_i^- , R_i^* , R_i^- değerleri (28), (29), (30), (31), (32) ve (33) eşitlikleri kullanılarak hesaplanmıştır. S_i değerleri hesaplanırken, ağırlıklandırılmış normalize bulanık matrisin satır elemanları toplanarak tüm alternatifler için bulanık üçgensel değerler elde edilmiştir. R_i değerlerinin hesaplanmasında ağırlıklandırılmış normalize bulanık matrisin satır elemanlarının maksimum değerleri alınarak tüm alternatifler için üçgensel bulanık değerler elde edilmiştir. Bu değerler hesaplandıktan sonra S_i ve R_i değerlerinin durulaştırma işlemi yapılmıştır. Durulaştırılmış değerler için, üçgensel bulanık değerlerin ortalaması alınarak tek değere dönüştürülmüştür (Yıldız ve Deveci, 2013, s.434).

Q_i değerleri S_i^* , S_i^- , R_i^* , R_i^- değerleri kullanılarak, $q = 0,5$ parametresine göre eşitlik (34) yardımıyla hesaplanmıştır. Bu işlemlerin ardından durulaştırılmış Q_i değerleri ortalamalar alınarak elde edilmiştir (Yıldız ve Deveci, 2013, s.434).

Elde edilmiş olan S_i , R_i ve Q_i değerleri küçükten büyüğe doğru sıralanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre en küçük değer en iyi alternatifi ifade etmektedir. Bu sıralamalara göre Adabank ve Birleşik Fon Bankası S_i , R_i ve Q_i değerlerine göre 1. ve 2.sırayı almıştır. Ancak bulunan bu çözümün en iyi uzlaştırıcı çözüm olup olmadığı belirlenmelidir. Bu nedenle bir sonraki adımda verilen iki koşulun sağlanıp sağlanmadığı kontrol edilmelidir.

Uzlaştırıcı çözüm için Q_i değerine göre yapılan sıralamada iki koşul incelenmiştir. Burada öncelikle DQ değeri eşitlik (36) kullanılarak hesaplanmıştır. Çalışmada 22 banka olduğundan,

$$DQ = \frac{1}{22 - 1} = 0,047619048$$

olarak elde edilmiştir. Ardından yapılan incelemede iki koşulun da sağlandığı görülmüştür. Yapılan analiz sonucuna göre ADABANK en iyi seçenek olarak öne çıkmaktadır.

Bulanık Vikor yöntemi analiz sonuçları Tablo-5’de listelenmiştir. Analiz sonuçlarında tüm α -kesimlerine göre en iyi performans değerini alan banka ADABANK olmuştur.

Tablo 5. Bulanık VIKOR Durulaştırılmış Q_i Değerleri

Bankalar	$\alpha=0,1$	$\alpha=0,3$	$\alpha=0,5$	$\alpha=0,7$	$\alpha=0,9$
B1	0	0	0	0	0
B2	0,932399721	0,937799558	0,944212636	0,951745625	0,96306572
B3	0,967785264	0,972544443	0,978389015	0,985258335	0,995153317
B4	0,931510665	0,93746596	0,944505933	0,952779253	0,965257645
B5	0,953913	0,957065544	0,960523128	0,963539819	0,965315575
B6	0,637560919	0,652475991	0,66878471	0,686643526	0,707656537
B7	0,866021154	0,872590033	0,880339768	0,88992724	0,906797383
B8	0,96297703	0,96800806	0,973989699	0,980987358	0,991509205
B9	0,89312248	0,898332564	0,904258074	0,911078317	0,921379029
B10	0,93638941	0,941957297	0,948672662	0,956709828	0,968988146
B11	0,943472895	0,948943932	0,955596255	0,9636933	0,976635095
B12	0,922489438	0,927993481	0,934462321	0,942083675	0,954047858
B13	0,92978837	0,936650394	0,944900086	0,954965315	0,970762314
B14	0,959235933	0,964135669	0,969999699	0,97681475	0,986685849
B15	0,913499977	0,921050627	0,929982485	0,94088898	0,958463701
B16	0,953250869	0,958312581	0,964380799	0,97155219	0,982484107
B17	0,950159489	0,952929618	0,956385136	0,960387744	0,966808519
B18	0,97130808	0,972573989	0,974237323	0,975633091	0,976549471
B19	0,928777361	0,934990548	0,942479549	0,951594217	0,966225088
B20	0,94292254	0,947805013	0,953809778	0,96111269	0,972751139
B21	0,955927643	0,961373066	0,967941482	0,975665162	0,986911656
B22	0,94292317	0,947280508	0,952528079	0,95880824	0,969015481

Copeland Yöntemi ile Farklı α -kesimlerindeki Sonuçların Bütünleştirilmesi

Bu çalışmada kullanılmış olan Bulanık Topsis ve Bulanık Vikor yöntemleri ile elde edilen farklı α -kesimlerindeki sıralamaların tek bir sıralamaya dönüştürülebilmesi için Copeland yöntemi kullanılmıştır. İlk aşamada her bir bankanın yöntemler bazında karşılaştırılmasına yer verilmiştir. Eşitlik (38)’den yararlanılarak; ele alınan banka, sıralamada diğer bankadan daha üstte ise ‘1’ oy alırken, daha altta ise ‘0’ oy alır. İkinci adımda Eşitlik (39) kullanılarak ikili karşılaştırmalar sonucu oylar sayılmıştır. Bir bankanın diğer bankaya kıyasla kaç oy aldığı belirlenmiştir. Üçüncü adımda eşitlik (40)’tan yararlanılarak her bir bankanın $G_i(i, j)$ değerleri hesaplanmıştır. Dördüncü adımda eşitlik (41)’den faydalanılarak bankaların galibiyet puanı toplamları, eşitlik (42) ile de yenilgi puan toplamları elde edilmiştir. Eşitlik (43) kullanılarak da toplam Copeland puanı elde edilmiştir. Bankalar için hesaplanan GB_i , YB_i ve CB_i değerleri tablo-6’da gösterilmiştir. Son adımda CB_i değerlerinin sıralama işlemi yapılmıştır. Tablo-6’daki sıralamada en iyi performansa sahip bankanın ($CB_i=21$) B1 olduğu, en kötü performansa sahip bankanın ise ($CB_i=-18$) B21 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Eşitlik söz konusu olan durumlarda i değeri küçük olan üst sıraya alınarak düzeltilmiş sıralama elde edilmiştir. Tablo-6’da sonuçlar, Tablo-7’de ise analiz yöntemleri ile Copeland yöntemi sıralamaları birlikte verilmiştir.

Tablo 6. Copeland Puanları ve Sıralamalar

	GB_i	YB_i	CB_i	Bankalar	Copeland Sıralaması
B1	21	0	21	ADABANK	1
B2	13	-6	7	AKBANK	10
B3	1	-19	-18	ALTERNATİFBANK	20
B4	14	-5	9	ANADOLUBANK	7
B5	15	-4	11	ARAP TÜRK BANK	5
B6	20	-1	19	BİRLEŞİK FON BANKASI	2
B7	18,5	-2	16,5	CITIBANK	3
B8	1	-19	-18	DENİZBANK	21
B9	18,5	-2	16,5	DEUTSCHE BANK	4
B10	9,5	-10	-0,5	GARANTİ	13
B11	5,5	-15	-9,5	HALKBANK	17
B12	13	-5	8	HSBC BANK	8
B13	5,5	-14	-8,5	ING BANK	16
B14	3	-18	-15	İŞ BANKASI	18
B15	15,5	-4	10,5	QNB FİNANS BANK	6
B16	4,5	-16	-11,5	ŞEKERBANK	19
B17	12,5	-6	5,5	TURKISH BANK	11
B18	9	-10	-1	TURKLAND BANK	14
B19	9,5	-9	0,5	TÜRK EKONOMİ BANKASI	12
B20	7,5	-12	-4,5	VAKIFBANK	15
B21	1	-19	-18	YAPI KREDİ BANKASI	22
B22	13	-5	8	ZİRAAT BANKASI	9

Tablo 7. ÇKKV Yöntemlerine Göre Banka Sıralamaları

Bankalar	Bulanık TOPSIS					Bulanık VIKOR					Copeland Yöntemi
	$\alpha=0,1$	$\alpha=0,3$	$\alpha=0,5$	$\alpha=0,7$	$\alpha=0,9$	$\alpha=0,1$	$\alpha=0,3$	$\alpha=0,5$	$\alpha=0,7$	$\alpha=0,9$	
B1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
B2	10	11	11	11	10	10	10	8	8	7	10
B3	19	19	20	20	20	21	21	22	22	22	20
B4	9	9	9	10	9	9	9	9	9	8	7
B5	5	5	5	5	5	17	16	16	15	9	5
B6	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
B7	4	4	4	4	4	3	3	3	3	3	3
B8	21	21	21	21	21	20	20	20	21	21	21
B9	3	3	3	3	3	4	4	4	4	4	4
B10	14	14	13	13	13	11	11	11	11	12	13
B11	15	15	15	16	17	14	14	14	16	17	17
B12	12	12	12	12	12	6	6	6	6	5	8
B13	18	18	18	18	18	8	8	10	10	14	16
B14	20	20	19	19	19	19	19	19	20	19	18
B15	8	8	8	8	11	5	5	5	5	6	6
B16	17	17	17	17	16	16	17	17	17	18	19
B17	7	7	7	7	7	15	15	15	13	11	11
B18	11	10	10	9	8	22	22	21	18	16	14
B19	16	16	16	15	15	7	7	7	7	10	12
B20	13	13	14	14	14	12	13	13	14	15	15
B21	22	22	22	22	22	18	18	18	19	20	22

B22	6	6	6	6	6	13	12	12	12	13	9
-----	---	---	---	---	---	----	----	----	----	----	---

Spearman Sıra Korelasyon Analizi

Bu çalışmada bankaların, Bulanık TOPSIS ($\alpha=0,1$; $\alpha=0,3$; $\alpha=0,5$; $\alpha=0,7$; $\alpha=0,9$) ve Bulanık VIKOR ($\alpha=0,1$; $\alpha=0,3$; $\alpha=0,5$; $\alpha=0,7$; $\alpha=0,9$) yöntemlerine göre elde edilen 10 sıralama listesi ve Copeland yöntemi sıralaması, SPSS programında analiz edilmiştir. Analizde Spearman sıra korelasyon analizi kullanılmıştır. Sonuçlar Tablo-8’de açıklanmıştır.

Tablo 8. Spearman Sıra Korelasyon Analizi Sonuçları

Spearman's rho	Copeland Yöntemi
Bulanık Topsis $\alpha=0,1$,945(**)
Bulanık Topsis $\alpha=0,3$,940(**)
Bulanık Topsis $\alpha=0,5$,945(**)
Bulanık Topsis $\alpha=0,7$,942(**)
Bulanık Topsis $\alpha=0,9$,925(**)
Bulanık Vikor $\alpha=0,1$,781(**)
Bulanık Vikor $\alpha=0,3$,774(**)
Bulanık Vikor $\alpha=0,5$,824(**)
Bulanık Vikor $\alpha=0,7$,870(**)
Bulanık Vikor $\alpha=0,9$,958(**)

** p < 0.01

Sonuç olarak aralarında yüksek korelasyon bulunan yöntem sonuçlarının bütünleştirilmiş yöntem sonucuna daha yakın olacağı ifade edilebilir. Copeland birleştirme işlemiyle banka performans sıralamasının daha güvenilir hale getirildiği söylenebilir. Korelasyon sonuçlarına göre en yüksek değerlerin Bulanık Topsis $\alpha=0,1$, Bulanık Topsis $\alpha=0,5$ ve Bulanık Vikor $\alpha=0,9$ düzeylerinde olduğu görülmektedir. Yani bu düzeydeki sonuçların Copeland sıralamasıyla daha uyumlu olduğu söylenebilir.

Tartışma ve Sonuç

ÇKKV problemlerinde birçok faktör aynı anda etkili olabilmektedir. Kriterlerin önem ağırlıklarının belirlenmesinde subjektif veya objektif yöntemler kullanılabilir. Bu çalışmada kriterlerin önem ağırlıkları belirlenirken, subjektif yargılara yer vermemek amacıyla objektif yöntem olan, veriler arasındaki farklılıkları temel alan ve kriter ağırlıklarını bu farklılıklara göre belirleyen Bulanık Shannon Entropi yöntemiyle farklı α -kesim seviyeleri ($\alpha=0,1$; $\alpha=0,3$; $\alpha=0,5$; $\alpha=0,7$; $\alpha=0,9$) kullanılarak hesaplanmıştır.

Bulanık Shannon Entropi yönteminde “Banka Likit Aktifler / Banka Kısa Vadeli Yükümlülükler” oranı ilk sıradaki kriter olarak öne çıkmıştır. Bulanık Shannon Entropi yönteminde alfa kesiminin küçük alındığında riskin arttığı düşünüldüğünde diğer öne çıkan kriterler sırasıyla “Banka Toplam Kredileri ve Alacakları / Banka Toplam Mevduatı”, “Banka Özkaynakları / (Kredi + Piyasa + Operasyonel Riske Esas Tutar)”, “Banka (Özkaynakları - Duran Aktifleri) / Banka Toplam Aktifleri”, “Banka Alınan Kredileri / Banka Toplam Aktifleri” ve “Banka TP Likit Aktifleri / Banka Toplam Aktifleri” olmuştur.

Bu çalışmada öne çıkan kriterlerin ağırlık değerleri ile literatürdeki bazı çalışmaların sonuçlarının tutarlılık gösterdiği ve destekleyici olduğu görülmektedir. Akgül (2019)’ün çalışmasında da Entropi yöntemi sonuçlarına göre, öne çıkan üç önemli kriter, “Banka Likit Aktifleri/ Banka Kısa Vadeli Yükümlülükleri”, “Banka Duran Varlıkları / Banka Toplam

Varlıkları” ve “Banka Alınan Kredileri / Banka Toplam Varlıkları” olarak elde edilmiştir. Altunöz (2017), belirlenen kriterlerin önem ağırlıklarına göre; karlılık, likidite, sermaye ve bilanço oranları yüksek olan banka için, finansal performansının da yüksek olacağını ifade ederken, aktif kalite oranları ve gelir-gider yapısı oranlarının banka performans belirlenmesinde etkisinin daha az olduğunu belirtmiştir. Dinçer ve Görener (2011)’in yaptığı çalışmada, hesaplanan kriter ağırlıklarına göre Sermaye yeterliliği ve Likidite oranlarının öne çıktığı görülmüştür.

Bu çalışmadaki kriterler arasında $\alpha=0,1$ düzeyine yaklaştıkça tüm farklı hesaplamalar incelendiğinde en yüksek değeri “Banka Likit Aktifleri / Banka Kısa Vadeli Yükümlülükleri” kriterinin aldığı görülmüştür. “Banka Toplam Kredileri ve Alacakları / Banka Toplam Mevduatı” kriterinin ikinci sırayı aldığı görülmüştür. Özellikle Likidite ve Sermaye yeterliliği oranları öne çıkan kriterler olmuştur. Bilanço yapısı, Aktif Kalitesi oranlarından da öne çıkan kriterler mevcuttur.

Çalışmada elde edilen alternatiflerin sıralama sonuçları incelendiğinde; Adabank, Birleşik Fon Bankası, Citibank ve Deutsche Bank’ın analiz yöntemlerine göre ilk dört sırayı alarak benzer sonuçlar verdiği ve bu dört bankanın diğer bankalara göre daha iyi performans gösterdiği anlaşılmıştır. Performansı en iyi olan banka tüm sıralama sonuçlarına göre Adabank olurken, performansı en düşük olan bankalar Yapı Kredi Bankası, Alternatifbank ve Denizbank olmuştur.

Bu çalışmada elde edilen analiz sonuçlarının literatürde yapılmış olan çalışmalara benzer sonuçlar verdiği ifade edilebilir. Gazel (2019), çalışmasında bankaların kriter ağırlıklarını Bulanık Shannon Entropi ile hesaplamış ve Bulanık TOPSIS ile sıralama yapmıştır. Sonuçlar bu çalışma ile karşılaştırıldığında ilk dörde giren üç bankanın aynı olduğu görülmektedir. Bu bankaların Adabank, Deutsche Bank ve Citibank olduğu belirlenmiştir. Özel (2016) çalışmasında, 24 bankanın 2006-2014 yılları arası finansal performanslarını TOPSIS yöntemiyle analiz etmiştir. Analiz sonucunda performansı en yüksek bankanın Adabank olduğu ifade edilmiştir. Sonuçlar dikkate alındığında en yüksek puanlara sahip bankaların Adabank ve Deutsche Bank olduğu ifade edilirken, Citibank ve Halkbank’ın da öne çıkan bankalar olduğu belirtilmiştir. Yine öne çıkan bankalar bu çalışma ile benzerlik göstermektedir. Ayrıca çalışmada kullanılan dört ayrı yöntemin farklı α -seviyelerindeki sonuçları COPELAND yöntemiyle birleştirilmiş ve tek sıralama listesine dönüştürülmüştür. Çalışmada elde edilen sonuçlar yöntemlere göre ayrı ayrı analiz edildiği gibi, COPELAND yöntemiyle de bütünleştirilmiş bir sonuç verdiği için tüm değerlendirmenin bir liste üzerinden yapılabilmesini sağlamıştır. Yapılan korelasyon analizi sonucunda da COPELAND yöntemiyle en yüksek korelasyona sahip sonuçların Bulanık Topsis $\alpha=0,1$, Bulanık Topsis $\alpha=0,5$ ve Bulanık Vikor $\alpha=0,9$ düzeylerinde olduğu görülmektedir.

Öneriler

En önemli kriter olarak öne çıkan “Banka Likit Aktifleri / Banka Kısa Vadeli Yükümlülükleri” oranı, bankalara göre incelendiğinde sıralama değerleri alt sıralarda yer alan bankalarda bu değer düşük olduğu görülmüştür. “Banka Likit Aktifler / Banka Kısa Vadeli Yükümlülükler” oranı düşük olan bankaların bu oranı yüksek tutacak çalışmalar yapmaları, muhtemel bir kriz durumunda ödeme güçlüğü çekmemeleri anlamında faydalı olacaktır.

Yine elde edilen kriter ağırlığı sonuçlarına göre, “Sermaye Yeterliliği” oranlarının iyi seviyede olmasının bankalar açısından önemli olduğu ifade edilebilir.

Bankaların öne çıkan minimum yönlü kriterler açısından bu oranları düşük seviyede tutacak çalışmalar ve yine öne çıkan maksimum yönlü kriterler açısından da banka yapısını güçlendirici çalışmalar yapmalarının yararlı olacağı söylenebilir

Bankacılar ve finansçılar, Bulanık Shannon Entropi ağırlıklı bulanık ÇKKV yöntemleri ve klasik ÇKKV yöntemleri ile karşılaştırmalı analizler yapabilirler ve sonuçları Copeland yöntemiyle bütünleştirerek daha güvenli sonuçlara ulaşabilirler.

Çalışmada Bulanık TOPSIS yönteminin riskin ve bulanıklığın arttığı $\alpha=0,1$ düzeyine doğru Copeland yöntemiyle yüksek korelasyona sahip sonuçlar vermesi, Bulanık Shannon Entropi ağırlıklı Bulanık TOPSIS yönteminin banka performans sıralamasında kullanılmasının karar vericilere daha anlamlı ve güvenilir sonuçlar vereceği ifade edilebilir.

Çalışmanın bu yönleriyle, yapılacak yeni çalışmalarda farklı ağırlıklandırma ve farklı sıralama yöntemleri kullanılarak, aynı ya da farklı uygulama problemlerinde karşılaştırmalı analizler yapılabilmesi açısından ayrı bir bakış açısı sunacağı ve literatüre katkı yapacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Akgül, Y., (2019). Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleriyle Türk Bankacılık Sisteminin 2010-2018 Yılları Arasındaki Performansının Analizi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(4), 567-582.
- Akkoç, S. & Vatansever, K., (2013). Fuzzy Performance Evaluation with AHP and Topsis Methods: Evidence from Turkish Banking Sector after the Global Financial Crisis. *Eurasian Journal of Business and Economics*, 6 (11), 53-74.
- Aldemir, A., (2018). *Türkiye'deki Mevduat Bankalarının Çok Kriterli Karar Verme Yöntemi İle Analizi*, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul).
- Altunöz, U., (2017), The Analysing of the Financial Performance of Banks by Using Fuzzy AHP and Fuzzy Moora Approaches: Case of Turkish Banks, *Route Educational and Social Science Journal*, 4(4), 116-132.
- Amile, M., Sedaghat, M. & Poorhossein, M., (2013). Performance Evaluation of Banks using Fuzzy AHP and TOPSIS, Case study: State-owned Banks, Partially Private and Private Banks in Iran, *Caspian Journal of Applied Sciences Research*, 2(3), 128-138.
- Aydın, Y., (2017). *Küresel Kriz Çerçevesinde Katılım Bankalarının ve Ticari Bankaların Mali Performanslarının TOPSIS Yöntemiyle Analizi*, (Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi, Çorum).
- Aytekin, A. & Karamaşa, Ç., (2017). Analyzing Financial Performance of Insurance Companies Traded In BIST via Fuzzy Shannon's Entropy Based Fuzzy TOPSIS Methodology, *Alphanumeric Journal*, 5(1), 71-84.
- Bağcı, H., (2013). *Ticari Bankalar ile Katılım Bankalarının Kârlılık Performanslarının Topsis Yöntemi ile Karşılaştırılması*, (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir).
- Baykal, N. & Beyan, T., (2004). *Bulanık Mantık İlke ve Temelleri*, Ankara: Bıçaklar Kitapevi.

- Chaghooshi, A. J.; Fathi, M. R. & Kashef, M., (2012). Integration of Fuzzy Shannon's Entropy with Fuzzy TOPSIS for Industrial Robotic System Section, *Journal of Industrial Engineering and Management*, 5(1), 102-114.
- Chen, C. T., (2000). Extensions of the TOPSIS for Group Decision-Making under Fuzzy Environment, *Fuzzy Sets and Systems*, Vol: 114, 1-9.
- Chen, C. T., Lin, C. T. & Huang, S. F., (2005). A Fuzzy Approach for Supplier Evaluation and Selection in Supply Chain Management. *International Journal of Production Economics*, 102(2), 1-13.
- Chen, L. Y. & Wang, T. C., (2009). Optimizing Partners' Choice in IS/IT Outsourcing Projects: The Strategic Decision of Fuzzy VIKOR. *International Journal of Production Economics*, 120, 233-242.
- Çakır, E. & Özdemir, M., (2016). Bulanık Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinin Altı Sigma Projeleri Seçiminde Uygulanması. *Business and Economics Research Journal*, 7(2), 167-201.
- Çakır, S., (2015). *Bütünleşik Bulanık Shannon Entropi-Bulanık Veri Zarflama Analizi Yöntemiyle Teknoloji Firmalarında Etkinlik Ölçümü*, (Doktora Tezi, KATÜ, Trabzon).
- Demireli, E., (2010). TOPSIS Çok Kriterli Karar Verme Sistemi: Türkiye'deki Kamu Bankaları Üzerine Bir Uygulama, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 5(1),101-112.
- Dinçer, H. & Görener, A., (2011). Performans Değerlendirmesinde AHP - VIKOR ve AHP - TOPSIS Yaklaşımları: Hizmet Sektöründe Bir Uygulama. *Sigma: Journal of Engineering and Natural Sciences*, 29(3), 244-260.
- Dinçer, H., Hacıoğlu, Ü. & Yüksel, S., (2017). A Strategic Approach to Global Financial Crisis in Banking Sector: A Critical Appraisal of Banking Strategies Using Fuzzy ANP and Fuzzy Topsis Methods. *International Journal of Sustainable Economies Management*, 6(1), 1-12.
- Dinçer, H., Hacıoğlu, Ü. & Yüksel, S., (2019). Examining Service Innovation Competencies of Turkish Deposit Banks With Fuzzy ANP, Fuzzy TOPSIS And Fuzzy VIKOR Methods. *Journal of Administrative and Business Studies*, 5(1): 26-36.
- Ebrahimi, E., Fathi, M. R. & Irani H. R. (2016). A new hybrid method based on fuzzy Shannon's Entropy and fuzzy COPRAS for CRM performance evaluation (Case: Mellat Bank). *Iranian Journal of Management Studies*, 9(2), 333-358.
- Feyzi, A., & Shaterzadeh, S. (2018). Bankacılık Sektörünün Faaliyet Bazlı Maliyetleme (ABC) Endekslerinin Bulanık Çok Kriterli Karar Alma (FMCDM) Yaklaşımı Kullanılarak Tanımlanması. *Bilim ve Mühendislik Elitleri Dergisi*, 3(2), 167-181.
- Gazel, Y., (2019). *Türkiye'de Faaliyet Gösteren Ticari Bankaların Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerine Göre Performanslarının Sıralanması*, (Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Eskişehir).
- Hassan Abdi, Y., (2018). *Türkiye'de Faaliyet Gösteren İslami Bankaların Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerine Göre Etkinlik ve Verimlilik Açısından İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Yeterlik Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir).

- Kandemir, T. & Karataş, H. (2016). Ticari Bankaların Finansal Performanslarının Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri ile İncelenmesi: Borsa İstanbul'da İşlem Gören Bankalar Üzerine Bir Uygulama (2004-2014), *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(7), 1766-1776.
- Karadede, E., (2019). *Türk Bankacılık Sektöründe Waspas Yöntemi İle Performans Analizi*, (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir).
- Mandic, K., Delibasic, B., Knezevic, S. & Benkovic, S., (2014). Analysis of the Financial Parameters of Serbian Banks Through the Application of the Fuzzy AHP and TOPSIS Methods. *Economic Modelling*, Vol: 43, 30-37.
- Mandic, K., Delibasic, B., Knezevic, S. & Benkovic, S., (2017). Analysis Of The Efficiency Of Insurance Companies in Serbia Using The Fuzzy AHP And TOPSIS Methods. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 30(1), 550-565.
- Özel, I., (2016). *Türkiye'de Faaliyet Gösteren Mevduat Bankalarının Finansal Performanslarının TOPSIS Yöntemiyle Analizi* (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir).
- Özkan, T., (2019). BİST'te İşlem Gören Mevduat Bankalarının TOPSIS Yöntemiyle Finansal Performanslarının Değerlendirilmesi. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(18), 815-835.
- Öztürk, B. A., (2018). *Analitik Hiyerarşi Süreci ve TOPSIS Bulanık Uygulamaları*, Bursa: Dora Yayınları.
- Paksoy, T., Pehlivan, N., Y. & Özceylan, E., (2013). *Bulanık Küme Teorisi*, Ankara: Nobel Yayınları.
- Raut, R., Cheikhrouhou, N. & Kharat, M., (2017). Sustainability in The Banking Industry: A Strategic Multi-Criterion Analysis. *Business Strategy and the Environment*, 26, 550-568.
- Rezaei, M. & Ketabi, S., (2017). Ranking the Banks through Performance Evaluation by Integrating Fuzzy AHP and TOPSIS Methods: A Study of Iranian Private Banks. *International Journal of Academic Research in Accounting, Finance and Management Sciences*, 6(3),19-30.
- Roy, S. & Das, A., (2018). Application of Topsis Method For Financial Performance Evaluation: a Study of Selected Scheduled Banks in Bangladesh. *Journal of Commerce & Accounting Research*, 7(1), 24-29.
- Şişman, B. & Doğan, M., (2016). Türk Bankalarının Finansal Performanslarının Bulanık AHP ve Bulanık MOORA Yöntemleri ile Değerlendirilmesi. *Yönetim ve Ekonomi Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 23(2), 353-370.
- Tezergil, S. A., (2016), VIKOR Yöntemi ile Türk Bankacılık Sektörünün Performans Analizi. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 38(1), 357-373.
- Yakut, E., (2019). Entropi Temelli Topsis Yöntemi İle Mevduat Bankası Seçimine İlişkin Performans Değerlendirmesi, *Teorik ve Ampirik Perspektifte Seçilmiş Finans Konuları*, Editör: Eray Gemici, Nobel Bilimsel Eserler, 195-214.
- Yakut, E. & Kuru, Ö., (2019). *Türkiye'deki Mevduat Bankalarının Finansal Etkinliklerinin Veri Zarflama Analizi ile Ölçülmesi, C5.0 ve CART Algoritması ile Karar Ağaçlarının Oluşturulması: 2009:2017 Dönemi*, Ankara: Gazi Kitabevi.

- Yakut, E., (2020). OECD Ülkelerinin Bilgi ve İletişim Teknolojileri Gelişmişliklerinin MOORA ve WASPAS Yöntemiyle Değerlendirilerek Kullanılan Yöntemlerin Copeland Yöntemiyle Karşılaştırılması. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24 (3), 1275-1294.
- Yalçın, D. & Karaatlı, M., (2018). Mevduat Bankası Seçimi Sürecinde TOPSIS ve ELECTRE Yöntemlerinin Kullanılması, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(2), 401-423.
- Yarlıkaş, S. & Can, Z. V., (2019). Yeşil Tedarik Zinciri Yönetimini Etkileyen Faktörlerin Önem Sıralamalarının SWARA ve Copeland Yöntemleri ile Belirlenmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 14, 899 – 924.
- Yıldırım, B. F.; Kuzu, S. & Özdemir, M., (2016). Bulanık VIKOR Yaklaşımı ile Mobil İşletim Sistemlerinin Değerlendirilmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(1), 79-95.
- Yıldız, A. & Deveci, M., (2013). Bulanık VIKOR Yöntemine Dayalı Personel Seçim Süreci. *Ege Akademik Bakış*, 13(4), 427-436.
- Wang, Y. M. & Elhag, T. M. S., (2005). Fuzzy TOPSIS Method Based on Alpha Level Sets with an Application to Bridge Risk Assessment. *Expert Systems with Applications*, 31(2), 309-319.
- Wanke, P., Hassan, M. K. & Gavião, L. O., (2017). Islamic Banking And Performance In The Asean Banking Industry: A Topsis Approach with Probabilistic Weights. *International Journal of Business and Society*, 18(1), 129-150.
- www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/59 13/10/2019
- www.borsaistanbul.com/borsa_uyeleri/uye-bilgileri?g=3 13/10/2019

Afganistan'da Ulus İnşa Süreci ve Çöküşü

Orkun Sürücüoğlu^{a, b}

Özet

11 Eylül saldırılarının ardından Afganistan'a askeri bir müdahale gerçekleştiren ABD, Taliban yönetimini devirdikten sonra ülkede bir ulus inşa süreci başlatarak yeni bir rejim kurulmasına öncülük etmiş ve yaklaşık 20 yıl boyunca bu rejime siyasi, askeri ve ekonomik destek vermiştir. Ancak gerek istikrarlı ve dış yardıma bağlı olmayan bir yapının tesis edilememesi gerekse de savaşın maliyetinin ABD ekonomisine getirdiği yük, Amerikan askerlerinin ülkeden çekilmesine yol açmıştır. Bu makalenin amacı Afganistan'daki rejime verilen tüm dış desteğe rağmen ulus inşa sürecinin bu kadar çabuk çökebilmesinin nedenlerini tartışmaktır. Bu doğrultuda Afgan halkının ihtiyaç ve talepleri ile uygulamaya koyulan ulus inşa projesinin bu ihtiyaç ve taleplere uyumu irdelenecektir. Bu bağlamda, öncelikle Afganistan'ın toplumsal yapısı belirli bir tarihsel arka plan çerçevesinde ortaya konulacak, ardından ABD öncülüğündeki ulus inşa sürecinin siyasi, iktisadi ve güvenlik boyutları uygulamadaki sorunlarıyla birlikte ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler

Afganistan
Askeri Müdahale
Devlet İnşası
Ulus İnşası

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 12.05.2022
Kabul Tarihi: 23.12.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1115998

The Nation-Building Process in Afghanistan and Its Collapse

Abstract

The US, which carried out military intervention in Afghanistan after September 11 attacks, led to the establishment of a new regime in this country by initiating a nation-building process after overthrowing the Taliban administration. The US had given political, military and economic support to the established regime for approximately 20 years. However, both the failure to establish a stable structure which does not depend on foreign aid and the increasing costs of war for the US economy caused the withdrawal of US troops from the country. The aim of this article is to discuss the reasons for the swift collapse of the nation-building process despite the external support given to the regime in Afghanistan. In this regard, the compatibility of the needs and demands of the Afghan people with the nation-building project which had been conducted will be examined. In this context, at first, the social structure of Afghanistan will be explained within the scope of historical background, and then the political, economic and security dimensions of the U.S.-led nation-building process will be addressed with the problems in the field.

Keywords

Afganistan
Military Intervention
State-Building
Nation-Building

About Article

Received: 12.05.2022
Accepted: 23.12.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1115998

^a İletişim Yazarı: orkunsurucuoglu@outlook.com

^b Arş. Gör. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, ORCID: 0000-0002-0930-0013.

Giriş

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından tek süper güç olarak öne çıkan ABD, 1990'lı yıllar boyunca serbest piyasa ekonomisinin başta Doğu Avrupa olmak üzere dünyanın çeşitli bölgelerine yayılmasıyla birlikte siyasi ve ekonomik alandaki liderliğini perçinlemiştir. Ancak 11 Eylül 2001 tarihinde El Kaide üyelerince kaçırılan uçakların İkiz Kulelere ve Pentagon'a çarpması sonucunda yaklaşık 3.000 kişi hayatını kaybetmiş ve bu olay tüm dünyada büyük bir şok etkisi yaratarak uluslararası siyasette yeni bir dönem başlatmıştır.

Başkan Bush'un (The Washington Post, 2001a) Afganistan'ın büyük bölümünü fiili olarak kontrolü altında bulunduran Taliban'dan aralarında El Kaide üyelerinin teslim edilmesini de içeren taleplerinin kabul edilmemesi sonrasında Ekim ayında başlayan askeri müdahale hızlı bir sonuç vermiş ve Kasım ayında başkent Kabil ele geçirilmiştir. ABD bu süreçte uluslararası alanda geniş bir destek görürken, askeri müdahaleye Amerikan kamuoyunun onayı %90'ın üzerinde seyretmiştir (The Washington Post, 2001b).

Burada değinilmesi gereken bir husus, Bush'un Başkan adaylığı sürecinde ulus inşasına yönelik girişimleri eleştirmesi ve bunu önleyeceğini ifade etmiş olmasıdır (Schneider, 2001). Nitekim ilk aşamada Afganistan'da yeni rejimin oluşturulmasının ardından birliklerin ayrılması planlanmıştır. Ancak 2003 yılına gelindiğinde istikrarlı ve güvenliği sağlayacak bir yapının kurulamadığı görüldüğünden bunu dış destekle tesis etmeye yönelik bir ulus inşa süreci başlatılmıştır (Robinson, 2018: 253).

Bu bağlamda ulus inşası kavramını açıklamakta fayda vardır. Keane ve Diesen'in (2015: 206) tanımıyla ulus inşası, dış bir gücün ya da güçlerin kimi yerel siyasi elitlerin de katkılarıyla doğrudan müdahale ederek belirli bir siyasi kimliği destekleyip ön plana çıkarması ve silahlı çatışma ya da iç kargaşa dönemlerinin ardından siyasi istikrarı sağlamak için ülke genelinde kurumsal ve maddi altyapıyı oluşturması süreçlerini kapsamaktadır. Bu doğrultuda güvenlik, iyi yönetim ve çeşitli alanlardaki kalkınma çabaları birbirleriyle bağlantılıdır. Literatürde "devlet inşası" (state-building) ile "ulus inşası" (nation-building) kavramlarının sıklıkla birbirlerinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Bu iki kavram arasında ayrım yapanlar ise devlet inşasının devlet kurumlarının tesis edilmesine yönelik olduğunu, ulus inşasının ise buna ek olarak meşruiyet ve toplumsal birliktelik oluşturmayı da amaçladığını belirtmektedir (Lemay-Hebert, 2009; Grotenhuis, 2016). Ancak iki sürecin uygulamada birbirleriyle iç içe geçmesinden dolayı bu çalışmada "ulus inşası" kavramı kullanılmıştır.

Özellikle 2003 yılından sonra Afganistan'da ulus inşasına girişen ABD yönetimi, ülkede iktidarın demokratik seçimler sonucunda belirlendiği ve insan haklarına saygı gösterecek bir siyasi yapı oluşması için çabalamıştır. Böylelikle Batı ile daha uyumlu çalışacak ve Batı'nın güvenliğine tehdit oluşturmayacak bir devletin ortaya çıkması amaçlanmıştır (Hook & Spanier, 2016: 298). Bununla birlikte, Batı tipi liberal demokratik bir rejim oluşturma çabası uyuşmazlıkların çözülmesi hedefinin yanında serbest piyasa sisteminin egemen kılınmasını da gündeme getirmektedir. Nitekim "liberal barış inşası" ya da "devlet inşası" kavramları sadece siyasi değil, serbest piyasa sisteminin küresel olarak yayılmasının önünü açarak ve neoliberal yaklaşımın alternatiflerini dışlayarak iktisadi bir boyuta da sahip olmaktadır (Goodhand & Sedra, 2013: 239-242; Dodge, 2013).

Yaklaşık 20 yıl boyunca Afganistan'da asker bulunduran ve kurulan yeni rejime destek veren ABD'nin toplam harcaması 2 trilyon doları aşarken (Brown University, 2021); bu süreçte 2.443 Amerikan ve 1.444 müttefik askeri hayatını kaybetmiş, 20.666 asker ise yaralanmıştır.

Afganistan tarafındaki rakamlar ise beklenebileceği üzere çok daha çarpıcıdır: 20 yılda 66.000 Afgan askerin ve 48.000 sivilin hayatını kaybettiği, 75.000'in üzerinde de yaralı olduğu tahmin edilmektedir (SIGAR, 2021: VII). Tüm bu can kayıplarına ve mali harcamalara rağmen Afganistan'da kurulan yeni rejim başarılı olamazken, ABD ile Taliban 29 Şubat 2020 tarihinde Taliban'ın belirli taahhütleri karşılığında Amerikan askerlerinin ülkeden çekilmesini öngören bir anlaşma imzalamış ve henüz Amerikan askerlerinin tamamı ülkeden çekilmeden Taliban kuvvetleri başkent Kabil'i 15 Ağustos 2021 tarihinde ele geçirmiştir.

Amerikan kamuoyunda Afganistan'daki askeri müdahaleye verilen destek de yıllar içinde çarpıcı bir düşüş göstermiştir. Bu çerçevede 2001 sonunda %90'ı aşan destek 2021 yılına gelindiğinde %47'ye kadar düşerken (Brenan, 2021), kamuoyunun %69'u ABD'nin Afganistan'daki hedeflerine büyük oranda ulaşmayı başaramadığı düşüncesindedir (Green & Doherty, 2021). Temmuz 2021'de yapılan bir başka çalışmada da Amerikalıların %70'inin geri çekilmeyi desteklediği tespit edilmiştir (Smeltz & Sullivan, 2021). Bu verilerin dışında Afganistan'da verilen savaşın dolaylı olarak ABD içindeki polis şiddetini artırdığı, ötekileştirmeyi tetikleyerek toplumsal kutuplaşmayı derinleştirdiği ve bir güvenlik devleti inşa edilerek ülke içindeki hak ve özgürlüklerin kısıtlanmasına zemin hazırladığı yönünde tartışmalar da başlamıştır (Hopkins, 2021).

Bu makalenin amacı ABD'nin Afganistan'da kurulmasına öncülük ettiği rejimin istikrarlı bir yapıya kavuşması için verilen tüm siyasi, askeri ve ekonomik desteğe rağmen başarısız olmasının nedenlerini tartışmaktır. Bu bağlamda hem Afganistan'ın toplumsal yapısı hem de inşa edilmeye çalışılan yeni düzenin bu yapıya uyumu irdelenecektir. Bu doğrultuda, çalışmada öncelikle ABD'nin askeri müdahalesine kadar Afganistan'daki genel durum tarihsel bir şekilde aktarılarak ülkenin siyasi, ekonomik ve kültürel yapısı ortaya konulacak; ardından Afganistan'da yürürlüğe sokulan ulus inşa süreci uygulamadaki sorunlarıyla birlikte ele alınarak bu projenin çöküşüne neden olan etkenler belirlenecektir.

Afganistan'ın Toplumsal Yapısı ve Tarihsel Arka Plan

Dünya siyasetinde ve uluslararası haberlerde sıklıkla olumsuz gelişmelerle gündeme gelen Afganistan'ı mercek altına alırken göze çarpan ilk unsur ülkenin sorunlarının uzun yıllardır devam ettiği ve bu sorunlara kalıcı bir çözüm bulunamamasıyla istikrarsızlığın adeta olağan hale geldiğidir. Farklı gruplar arasında uzlaşma geleneğinin güçlü olmadığı ülkede, aşiret bağlarına etnik ve mezhepsel çeşitlilik de eklenince kültürel zenginlikten ziyade gruplar arası çatışmalar ön plana çıkmıştır. Bu durum da bir ulusal kimlik kazanımını oldukça güçleştirmiştir.

Afganların büyük bölümü en önemli kimlik olarak Müslüman kimliğini görmektedir. Ülkede ağırlıklı olarak Sünni mezhebinden olanlar mevcutken, çeşitli Şii gruplar da bulunmaktadır. Dini kimliğin yanında etnik kimlikler de büyük önem arz etmektedir. Ülkedeki en büyük etnik grubu teşkil eden Peştunların tahmini olarak nüfusun %42'sini oluşturduğu belirtilmektedir (Encyclopaedia Britannica, 2004). Tarihsel olarak bakıldığında da "Afgan" ile Fars kökenli kabul edilen "Peştun" kimlikleri sıklıkla özdeş olarak kullanılmış ancak 1923 yılından sonra yapılan bütün anayasalarda etnik kimliğe bakılmaksızın tüm vatandaşlar "Afgan" olarak nitelendirilmiştir (Rubin, 2020: 13-16).

Peştunlar, kendi içlerinde çok çeşitli aşiretleri barındırmaktadır ve bu aşiret bağları zaman zaman etnik bağların önüne geçebilmektedir. Lieven (2021a: 8), tarihsel olarak Peştunların

genelde geleneksel veya dini meşruiyete sahip olmayan, halkı fazla vergi ödemeye zorlayan ve toplumu ve hayat tarzını hızlı bir biçimde değiştirmeye çalışan hükümetlere karşı geldiğini ifade etmektedir. Peştunlar için meşru bir devlet ülkeyi dış saldırılara karşı korumalı, aşiretler arasındaki anlaşmazlıkları çözmeli ve böylelikle ülkenin uzun süreli bir çatışma ve kaos ortamına dönmesini engellemelidir. Lieven'in dikkat çektiği bu hususlar Afganistan'da yaşanan pek çok isyan hareketinin ana nedenini teşkil etmiştir.

2004 yılında yürürlüğe giren Afganistan anayasasında 14 etnik gruba yer verilmiştir: Peştun, Tacik, Hazara, Özbek, Türkmen, Beluç, Peşei, Nuristani, Aymak, Arap, Kırgız, Kızılbaş, Göçer ve Brohi. Peştunların ardından gelen en kalabalık etnik grup Taciklerdir. Farsça konuşan Sünni bir kavim olarak tarif edilen Taciklerin ardından ülkede siyasi ağırlığa sahip diğer büyük etnik gruplar Hazaralar ve Özbeklerdir (Encyclopaedia Britannica, 2004). Etnik grupların birbirlerine karşı güvensizlikleri, ülkede siyasi istikrarın önüne geçen bir başka unsuru meydana getirmektedir.

Tarihsel olarak her ne kadar Afganistan topraklarında 18. yüzyılda bir devlet kurulmuşsa da ülkenin yakın tarihine yönelik incelemelerde genellikle 1919 yılındaki 3. İngiliz-Afgan Savaşı sonrasındaki süreç ele alınmaktadır. Bu savaşla kazanılan bağımsızlığın ardından Birleşik Krallık'tan gelen mali desteğin kesilmesi, halihazırda ülkenin pek çok bölgesinde yeterli kontrole sahip olmayan ve halkın kamusal ihtiyaçlarını karşılayamayan devleti oldukça zor bir duruma sokmuştur. 1926 yılında hükümdar olan Emanullah Han, modern bir devlet kurma çabasının maliyetinin vergilerde artış ile karşılanmasını gündeme getirmiş; bu durum Batılılaşma politikalarını hoş karşılamayan din adamlarının tepkisine aşiret liderlerinin de eklenmesine neden olmuştur. Nitekim bu tepki 1929 yılında Emanullah Han'ın iktidardan düşmesine yol açmıştır. 1940'ların sonlarında yeniden başlayan modernleşme hareketine de ülkede nüfuz elde etmek amacıyla yatırımlarda bulunan SSCB ve ABD'nin sağladığı kaynaklar katkıda bulunmuştur (Biddle, Christia & Thier, 2010: 49; Lieven, 2021a: 23-24).

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından rekabet içindeki SSCB ve ABD'den aldığı yardımlarla ek bir gelir kalemine sahip olan Afganistan'da 1973 yılında yapılan bir darbe ile monarşik düzen son bulmuştur. Darbeyi gerçekleştirenler Moskova yanlısı bir çizgi benimserken, yeni rejimin izlediği politikalar halkta ciddi tepki yaratarak isyana sebebiyet vermiştir. Böylelikle Aralık 1979'da Sovyet askerlerinin Afganistan'daki rejime karşı süregelen isyanı bastırmak için ülkeye girmesi ile Soğuk Savaş'ın yumuşama dönemi sona ermiştir (Armaoğlu, 2015: 680-683).

SSCB'nin Afganistan'a müdahalesi ile Basra Körfezi'nde etkisini artırmasından çekinen ABD, yürüttüğü nükleer programı ve yaptığı insan hakları ihlalleri gerekçeleriyle 1977 yılında yardımı kestiği Pakistan'a tekrar yardım yapmaya başlamıştır. ABD'nin bu yöndeki faaliyetlerine Birleşik Krallık ve Suudi Arabistan da katkı sağlamıştır. Bunun yanında özellikle Pakistan vasıtasıyla Sovyet destekli rejime karşı Afganistan'da mücadele eden mücahitlere yardımlarda bulunulmuştur (Lebovic, 2019: 119-120).

SSCB 1989 yılında Afganistan'dan çekilirken, Sovyet yanlısı Necibullah hükümeti 1992 yılında devrilmiştir. Bu tarihten sonra Cumhurbaşkanlığı görevine getirilen Burhaneddin Rabbani'nin ülke genelindeki etkisi ise oldukça sınırlı kalmıştır. Nitekim özellikle Sovyet yanlısı rejimin devrilmesinin ardından Afganistan'daki çeşitli silahlı grupların birbirleri ile güç mücadelesine giriştiği kaotik bir dönem başlamıştır (Weigand, 2017: 363; Rubin, 2020: 83-87; Barfield, 2010: 249).

Afganistan'da büyük bir iç çatışmanın yaşandığı bu dönemde güvenlik sorunları öne çıkmış ve bu sorunlar ekonomik ve sosyal yaşamı ciddi ölçüde sekteye uğratmıştır. 1994 yılında Kandahar kentinde kurulan Taliban toplumsal kargaşayı giderip, şeriat yasaları çerçevesinde bir düzen kurarak istikrarın sağlanabileceği düşüncesiyle yola çıkmıştır. Bu bağlamda halka istikrar, barış ve güvenlik vaat edilmiş; siyasetin dışında kalmaya özen gösterilerek, örgütün bir halk hareketi olarak konumlanmasına çalışılmıştır (Wani, 2021: 221). Öte yandan örgütün ülkenin sorunlarına çözüm getirmek amacıyla mı kurulduğu, yoksa Afganistan'daki durumdan rahatsız olan Pakistan tarafından mı kurdurulduğu konusunda çeşitli tartışmalar mevcuttur (Barfield, 2010: 257). Peştun dilinde "talebeler" anlamını karşılayan Taliban'ın ana unsurunu teşkil eden medrese öğrencileri 1980'li yıllarda SSCB'ye karşı verilen mücadeleye de katılmışlardır. Dolayısıyla bu kesimin Taliban'dan önce tamamen pasif ve etkisiz olduğunu ileri sürmek yanlış olacaktır (Rubin, 2020: 93, 97).

Üyeleri ağırlıklı olarak Peştunlardan oluşan Taliban, kurulduktan sonra hızlı bir biçimde kontrol alanını genişletmiş ve 1996 yılında başkent Kabil dahil olmak üzere 34 vilayetin 22'sini ele geçirmiştir (Lebovic, 2019: 121). Liderliğini geçmişte Sovyetlere karşı mücadele eden ve daha sonra "Müminlerin Emiri" sıfatını da alan Molla Ömer'in üstlendiği Taliban, kontrol ettiği topraklarda Afganistan İslam Emirliği'nin kurulduğunu ilan etmiştir. Yönetimde öncelikle ulemanın liderliğinde bir idari yapı kurulurken, bu şekilde ülke yönetimi gerçekleştirmenin zorluğu ortaya çıkınca 1999 yılında önceki devlet düzenine benzer bir yapı benimsenmiştir. Ancak yine de alınan kararlarda Kandahar'da ikamet eden Molla Ömer'in önemli bir ağırlığı söz konusu olmuştur (Barfield, 2010: 261).

Taliban idaresindeki devlet, Peştun ağırlıklı bir grup tarafından yönetilmiştir. Örgütün Peştun olmayanlara karşı dışlayıcı yaklaşımı ise diğer etnik ve mezhepsel gruplar tarafından kabul görmesini güçleştirmiştir. Taliban'ın özellikle kadınlara yaklaşımı muhafazakâr Peştun gelenekleri ile örtüşmüştür. Barfield (2010: 261-263), bu bağlamda Taliban'ın dini yaklaşımını Selefilik ve Peştun kültürünün karışımı olarak nitelendirmektedir. Bu noktada Taliban'ın Diyubendilikten etkilendiğinin de altını çizmek gerekir. 19. yüzyılda Britanya hakimiyetindeki Hindistan'da ortaya çıkan ve Vehhabilikten ciddi ölçüde etkilenen Diyubendi hareketi, söz konusu kolonyal dönemde İslamiyet'in tehlike altında olduğu ve korunması gerektiği düşüncesini taşımıştır. Diyubendi hareketi medreseler kurmaya büyük önem vermiş ve bu doğrultuda diğer ülkelere yayılma olanağı bulmuştur. Özellikle Pakistan'daki Afgan sığınmacı kamplarında kurulan medreseler hareketin Afganistan'daki etkisini artırmış ve bu medreselerde eğitim gören Taliban mensupları Diyubendiliğin katı bir yorumunu benimsemiştir (Saikal, 2004: 221; Raşid, 2001: 143-144; Abbas, 2011: 34). Taliban nüfuz sahibi olduğu 2001 yılına kadarki süreçte müziği ve canlı varlıkların resimlerini yasaklamış; kadınları kamusal alandan dışlarken, eğitim almalarını da engellemiştir. Ayrıca erkekler de belli bir uzunlukta sakal bırakmaya zorlanmış, suç işleyenlere ağır müeyyideler uygulanmıştır. Taliban'ın bu yönetim biçimi özellikle daha ılımlı bir nüfusun yaşadığı kentlerde tepki yaratırken, kırsal kesimde daha kolay kabul görmüştür (Barfield, 2010: 261-263; Hook & Spanier, 2016: 294; Lieven, 2021a: 27).

Her köyde molla bulunması, Taliban'ın bu kişiler aracılığıyla etkisini ve kontrolünü genişletmesini kolaylaştırmıştır. Bunun yanında, yerel uyuşmazlıkları çözüme kavuşturma konusunda gösterilen başarı ve kontrol edilen yerlerde güvenliğin sağlanması, Taliban'ın ülke toprakları üzerinde öncüllerine göre daha fazla denetim kurabilmesine katkıda bulunmuştur. Lieven (2021a: 27-29) bu bağlamda eroin üretiminin yasaklanmasının ve Dünya Sağlık

Örgütü'nün çocuk felci aşılama programının ülkede uygulanabilmesinin bu denetimin göstergeleri olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla, Taliban'ın özellikle Peştunların önemli ölçüde desteğini alan, dini yaklaşımında Peştun kültüründen ve Diyubendilikten beslenen, diğer etnik gruplara, mezheplere ve ılımlı kentlilere yönetimini kabul ettirmekte zorlanan ancak özellikle sağladığı güvenlik sebebiyle kırsal kesimde ciddi kabul gören bir düzen oluşturduğunu ileri sürmek mümkündür. Ayrıca ülkede geçmişten bu yana devlet ile toplum arasında zayıf bir ilişki bulunmasının da Taliban'a alan açtığını belirtmek gerekir.

Afganistan, Taliban döneminde pek çok cihatçı gruba ev sahipliği yapmıştır. Taliban bu grupların tamamı üzerinde kesin bir kontrol sahibi olmasa da cihatçıların ülkelerine teslim edilmeleri yönündeki çağrılarını reddetmiştir. Öte yandan Taliban, bu grupların aksine uluslararası bir cihada destek vermemiş; dini ideolojisini sadece Afganistan'da uygulamaya gayret göstermiştir (Barfield, 2010: 266-267).

Bu dönemde Afganistan'da ikamet eden cihatçı gruplardan biri de liderliğini Usame bin Ladin'in üstlendiği El Kaide'dir. Zengin bir Suudi Arabistanlı aileden gelen Bin Ladin, 1980'li yıllarda Afganistan'da SSCB'ye karşı savaşmış, ardından Suudi Arabistan'a dönmüştür. Körfez Savaşı sırasında Suudi Arabistan'da ABD askerlerinin konuşlanmasına izin verilmesini eleştiren Bin Ladin sınır dışı edilerek 1991 yılında ülkesinden ayrılmıştır (Hook & Spanier, 2016: 275-276). 1994 yılında ise Suudi Arabistan yönetimi onu vatandaşlıktan çıkarmıştır. Mısır Cumhurbaşkanı Mübarek'e suikast girişiminin ardından El Kaide olduğu gerekçesiyle Kahire'nin yaptığı baskı Bin Ladin'in 1996 yılında Sudan'dan sınır dışı edilmesine yol açmıştır. Bin Ladin'in bir sonraki durağı ise Afganistan olmuştur (Rubin, 2020: 115).

Bu süreçte El Kaide'nin bağlantılı olduğu terör eylemleri ABD'nin dikkatinin bu örgüte çevrilmesine yol açmıştır. Söz konusu olaylar arasında 1993'te Dünya Ticaret Merkezi'nin, 1998'de ABD'nin Kenya ve Tanzanya'daki büyükelçiliklerinin, 2000 yılında ise Yemen yakınlarında USS Cole'nin bombalanması bulunmaktadır. Nitekim SSCB'nin askerlerini çekmesinin ardından Afganistan'a yönelik ilgisini kaybeden ABD, Clinton döneminde Bin Ladin'in teslim edilmesi karşılığında siyasi ve mali destek önermiş, ancak bu teklif Taliban yönetimince geri çevrilmiştir (Hook & Spanier, 2016: 275, 295).

El Kaide üyesi 19 teröristin 11 Eylül 2001 tarihinde 4 uçağı kaçırarak İkiz Kulelere ve Pentagon'a çarpması sonucunda yaklaşık 3.000 kişinin hayatını kaybetmesi ABD yönetiminin hızlı ve sert biçimde karşılık vermesini beraberinde getirmiştir. Başkan Bush 20 Eylül 2001 tarihinde yaptığı konuşmada Taliban yönetiminden topraklarında bulunan tüm El Kaide liderlerini teslim etmesini, haksız yere hapiste bulunan yabancı uyrukluların serbest bırakılmasını, yabancı gazeteci, diplomat ve yardım çalışanlarının korunmasını, Afganistan'daki tüm terörist eğitim kamplarının hızlı ve kalıcı biçimde kapatılmasını ve tüm teröristlerin ve onlara destek yapılarının yetkililere teslim edilmesini, tüm terörist eğitim kamplarına ABD'nin erişiminin sağlanmasını talep etmiş ve bu taleplerin müzakereye açık olmadığını belirtmiştir (The Washington Post, 2001a).

Bush'un bu taleplerinin Taliban yönetimince reddedilmesi sonrasında 7 Ekim'de ABD ve Birleşik Krallık'ın hava saldırıları başlamış; Taliban yönetimine karşı olanlarca oluşturulan ve Afganistan'da karadan mücadele etmekte olan Kuzey İttifakı ile koordineli çalışılmıştır. Nitekim Kasım 2001'de Kabil, Taliban'dan alınmıştır (Shahrani, 2015: 279; Weigand, 2017: 364). Ancak bu süreçten sonra Afganistan'ın geleceği konusu gündeme gelmiştir.

Afganistan'da Ulus İnşa Süreci

Afganistan'da Taliban yönetiminin devrilmesi ile birlikte başlayan yeni dönemde Bush yönetiminin öncelikli politikası bir ulus inşa sürecine girişmek olmamıştır. Nitekim Aralık 2001'de Afganistan topraklarında sadece 1.300 dolayında Amerikan askeri konuşlandırılmış ve uluslararası toplumun yürüttüğü bir süreçten ziyade yerel aktörlere dışarıdan destek verilmesi planlanmıştır. Ancak 2003 yılına gelindiğinde Kuzey İttifakı'nın istikrarlı bir yapı kuracağına ilişkin artan kuşkular politika değişikliğini beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede Zalmay Halilzad ABD'nin Afganistan Büyükelçisi olarak atanırken, liberal barış inşası temelinde ABD'nin ayırdığı kaynakların artırılmasına karar verilmiştir (Dodge, 2021: 48; Robinson, 2018: 253).

ABD'nin Afganistan'da ortaya koyduğu ulus inşa projesinin siyasi, iktisadi ve güvenlik boyutları bulunmaktadır. Siyasi boyut, seçimlerin yapılmasını sağlayarak ve denetim mekanizması oluşturarak yeni siyasi elite meşruiyet devşirilmesini içermektedir. Aynı zamanda önemli bakanlıklarda etnik ve dini denge gözetilerek devletin meşruiyetinin artması planlanmıştır. Yapılacak kurumsal düzenlemelerin de ulusal hükümetin kendi ayakları üstünde ve etkili bir biçimde ülkeyi yönetmesine olanak tanıyacağı düşünülmüştür. İktisadi boyutta ise Afganistan hükümeti ile birlikte çalışarak halkın yaşam standardının yükseltilmesi ve özel sektör öncülüğünde bir ekonomik yapı oluşturacak iktisadi altyapıyı sağlama düşüncesi bulunmaktadır. Devletin egemenliğini ve ülke genelinde hukukun üstünlüğünü hâkim kılmaya yetecek ölçüde baskı araçlarına sahip olması ise bu sürecin güvenlik boyutunu kapsamaktadır. Bu boyut, ordunun ve kolluk kuvvetlerinin geliştirilmesini gerektirmektedir (Dodge, 2021: 49).

Siyasi Boyut

Taliban'ın devrilmesinin ardından Afganistan'ın siyasi geleceğini şekillendirmek üzere Birleşmiş Milletler tarafından Aralık 2001'de Almanya'nın ev sahipliğinde bir uluslararası konferans düzenlenmiştir. Afganistan'da Taliban dışındaki etkin siyasi figürlerin katıldığı Bonn şehrindeki konferansta varılan anlaşma uyarınca 32 kişiden oluşan bir yapının 6 ay boyunca ülkeyi yönetmesi ve ardından yapılacak seçimler ile 2 yıl görev süresi bulunacak Afgan Geçiş Otoritesi'nin oluşturulması kararlaştırılmıştır. Ayrıca ulusal mecliste (Loya Jirga) 18 ay içinde yeni bir anayasanın hazırlanıp onaylanması ve yargıda kurumsallaşmaya gidilmesi üzerinde de uzlaşmıştır. Bonn Anlaşması'nın ardından 2002 yılında ise Afganistan'a insani yardım, yeniden inşa ve istikrarı sağlama konularında başta bulunacak aktörler Tokyo'da buluşmuştur. Tokyo Konferansı'nda Afganistan'da oluşturulan geçici yapı kurumsallaşma, eğitim, sağlık, altyapı ve tarım konularına öncelik vereceğini açıklamıştır. Bu noktada, bu sürecin yukarıdan aşağı bir şekilde ilerlediğini belirtmek gerekir. (Maley, 2013: 257; Gregg, 2018: 160-161). Nitekim ilerleyen süreçte oluşturulan politikaların uygulamadaki karşılığı istenilen düzeyde olmayacaktır.

Afganistan'da geçiş sürecinde görev yapacak yönetimin meşruiyetinin önündeki en önemli engellerden biri etnik olarak en kalabalık nüfusa sahip olan Peştunları, Kabil'in Tacik güçler tarafınca ele geçirilmesinin etnik bir dışlamaya yol açmayacağına ikna etmek olmuştur. Bu hususta devletin geçici başkanının bir Peştun olmasının olumlu katkı sağlayacağı düşünülmüş ve Hamid Karzai ismi ön plana çıkmıştır (Rubin, 2020: 141-142). Haziran 2002'de ulusal meclis Başkanlık seçimleri yapıldığı kadar Karzai'nin Başkanlığını onaylarken, iki meclisli bir

Başkanlık sistemi üzerinde anlaşılmıştır. Bu doğrultuda Karzai yeni anayasanın Ekim 2004'te kabulünden 6 ay sonra düzenlenen seçimler sonucunda Başkan seçilmiş ve Kasım 2005'te ise ulusal ve yerel seçimler gerçekleştirilmiştir (Indurthy, 2011: 8-9).

Afganistan'da 2004 yılındaki anayasa ile oluşturulan siyasi düzen oldukça merkezi bir devlet yapısı öngörmüştür. Bu kapsamda üniter bir yapı benimsenirken, yerel yönetimlerin yetkileri merkezde belirlenmiştir. Bunun yanında Başkan'a geniş atama yetkileri verilmiş, siyasi ve ekonomik konuların Kabil'den yürütülmesi düşünülmüştür. Bütçe konusunda da Maliye Bakanlığı geniş yetkilerle donatılmış ve bütçenin hazırlanması ve harcanması süreçlerinde yerel yönetimlere danışılması yoluna gidilmemiştir (Biddle, Christia & Thier, 2010: 50-51; Gomes, 2017: 517). Böylelikle yeni oluşturulan devletin yürütmede hızlı kararlar alabilmesi amaçlanmıştır (Dodge, 2021: 52).

Bununla birlikte, uygulamaya gelindiğinde Karzai yönetimi adalet, güvenlik, eğitim, sağlık, insani yardım, piyasa düzenlemeleri ve sosyal güvenlik alanlarında zorluk çekmiş ve Kabil dışında yeterince nüfuz sahibi olamamıştır (Yamin, 2013: 146). Ülkede oluşturulan demokratik siyasi kurumlar oldukça yüzeysel kalmış ve meşruiyetten yoksun bir elit tarafından kontrol edilmiştir (Schmeidl, 2016: 576). Meclis'in zayıflığı ve il genel meclislerinden ziyade Kabil'den atanan valilerin önem kazanması sistemin meşruiyetini aşındırmıştır (Murtazashvili & Dollar, 2021). Ayrıca seçimlerde uygulanan ve Özbudun'un (1995: 525) tanımıyla seçim bölgesinin çıkaracağı milletvekili sayısından bağımsız olarak seçmenlerin sadece tek bir adaya oy verebildiği devredilemez tek oy sistemi de siyasi partilerin olgunlaşmasını engellemiştir (Maley, 2013: 260). Buna ek olarak seçimlerin adil bir şekilde yapılıp yapılmadığına ilişkin ciddi kuşku oluşmuş ve bu konudaki tartışmalar 2009, 2014 ve 2019 yıllarındaki seçimlerde ivme kazanmıştır. Bu bağlamda 2019'daki seçimlerde %19 gibi çok düşük bir katılım oranının bulunması meşruiyet kaybına dair çarpıcı bir veri sunmaktadır (Dodge, 2021: 52-53).

Ülkede süregelen yolsuzluk, suistimaller, kamu yönetimindeki beceriksizlikler, güvenliğin sağlanamaması, orantısız ve haksız şiddet kullanımı gibi unsurlar halkın gözünde yeni yapının meşruiyetine zarar vermiştir (Suhrke, 2013: 282). 2014-2015 yıllarında ülkenin doğusundaki Nangarhar vilayetinde yapılan mülakatlarda da özellikle güvenlik sorunları, yolsuzluklar ve uyuşmazlıkların çözümünde etkili olunamadığı yönünde şikayetler dile getirilmiştir (Weigand, 2017). Bu durum, özellikle kırsal kesimin devletten beklentilerini ve yeni rejimin bu alandaki başarısızlığını ortaya koymasından önem taşımaktadır.

Bunun yanında ABD'li yetkililerin uzun bir süre 1980'li yıllardaki Sovyet işgali döneminde memur olarak çalışanlardan istifade edilmesini engellemesi de kamu hizmetleri kalitesinin yükseltilememesinin sebeplerinden biridir (Lieven, 2021c). Bu süreçte ABD'deki kurumlar ve kişiler arasındaki bürokratik çekişmeler de Afganistan'daki ulus inşa sürecine olumsuz etkide bulunmuştur. Dönemin bürokratları ve ordu içindeki yetkililerle yapılan mülakatlarda amaçlar ve önceliklere dair kurumlar arası görüş ayrılıklarının ve koordinasyon eksikliğinin bulunduğu ifade edilmiş ve yetki karmaşasının tutarlı bir politika izlenmesine engel olduğu dile getirilmiştir (Keane & Diesen, 2015: 209). Nitekim Afganistan'daki yeniden inşa proje ve faaliyetlerini bağımsız ve tarafsız bir şekilde incelemek amacıyla ABD Kongresi tarafından 2008 yılında kurulan SIGAR (Special Inspector General for Afghanistan Reconstruction) da Ağustos 2021'de yayınlanan raporunda ABD'deki resmi kurumların tutarlı bir strateji geliştiremediği ve uzmanlıkları doğrultusunda iş bölümü yapmadığı tespitinde bulunmuştur (SIGAR, 2021: VIII). Bu hususta devlet kurumlarının oluşturulmasına önem verilirken, bu

kurumların niteliğine ve toplumla bağına özen gösterilmediğini ve böylelikle meşruiyet inşa etmekte zorlandığını ileri sürmek mümkündür.

İktisadi Boyut

Geçmişte ticaret yolları üzerinde yer aldığı için ekonomik gelir yaratmakta zorlanmayan Afganistan, 15. yüzyıldaki coğrafi keşifler ile birlikte bu avantajını yitirmeye başlamıştır. Bu durumda vergileri artırmak ise halihazırda yoksulluk içinde olan halkı daha da zor durumda bırakmış ve isyanlara sebebiyet vermiştir (Lieven, 2021a: 21). Bu bağlamda dış yardımlar önem kazanmış ve özellikle 1960'lı ve 1970'li yıllarda ABD ve SSCB'den gelen dış yardımlar kalkınma bütçesinin çok önemli bir kısmını oluşturmuştur (Rubin, 2020: 42).

Daha önce de belirtildiği üzere, 2004 yılında kabul edilen yeni anayasa ile bütçe hazırlanması ve kullanılması yetkileri merkezdeki kurumlara bırakılmıştır. Meclis'in yetkileri bütçe konularında bir değişiklik yapmadan, sadece onaylayabildiği veya reddedebildiği şekilde sınırlanmıştır. Üstelik ret durumunda değişiklik yapma mekanizması da engellerle doludur. Bu da hem yerel yönetimlerin katılımını hem de yasamayı etkisiz kılmıştır. Bunun yanında kamu hizmetlerinin aksaması ve demokratik kalkınmanın sekteye uğraması devletin meşruiyetine zarar vermiştir (Gomes, 2017: 512, 523-524).

Bu süreçte ABD'nin Afganistan'da oluşturmaya çalıştığı ekonomik sistemin neoliberalizm ile uyumlu olduğunu belirtmek gerekir. Dodge (2021: 50-51) bu hususta USAID'in (The US Agency for International Development) küresel piyasalarda rekabetçi olamayacağı gerekçesiyle Afganistan'da pamuk üretimine destek vermemesini örnek göstermekte ve bunun üretimi haşhaştan başka ürünlere kaydırma fırsatını ortadan kaldırdığına dikkat çekmektedir. Bunun yanında doğrudan yabancı yatırımların önemli bir kısmı madencilik gibi rant getirecek alanlara yoğunlaşmış ve toplumun genelinin bireysel ekonomik özgürlüğüne ve uluslararası piyasalara katılımını sağlayacak politikalar ihmal edilmiştir (Dodge, 2021: 51-52).

Bununla birlikte, ABD'nin 2001 sonrasında Afganistan'a yaptığı büyük miktarlardaki dış yardımların kişi başına düşen milli gelir, bebek ölüm oranı, sağlık ve kadınların eğitimi gibi alanlarda olumlu ilerlemelere yol açtığını da belirtmek gerekir. Ancak yardımlar ülke geneline, özellikle de istikrar sorunlarının olduğu bölgelere yeterine ulaşamamış ve verimli kullanılamamıştır. Ayrıca her ne kadar ciddi miktarlarda mali yardım yapılmışsa da, yatırım yapılan projelerin verimliliği, denetimi ve sürdürülebilirliğine ilişkin yeterince ön çalışma yapılmamıştır. Bu da projeler tamamlansa dahi faaliyetlerin devamına yönelik kuşkuları beraberinde getirmiştir. Bunun için hem girdilerin projeler tamamlandıktan sonra da temin edilebilmesi hem de gereken uzmanlığın mevcudiyeti elzemdir (Lebovic, 2019: 167-168).

2009 yılına gelindiğinde Afganistan bütçesinin neredeyse %90'ını oluşturan dış yardımların yol açtığı sorunlardan biri de Afgan liderlerin kendi halklarına hesap verme sorumluluklarını ihmal etmelerine yol açmasıdır. Bu bağlamda, hükümet gelir toplamak için halka yönelmeye gerek görmemiş ve bu da hesap verilebilirlik mekanizmasının oluşmasını engellemiştir. Ülkede oldukça merkezi bir siyasi yapı tesis edilmesi de mali yardımların dağıtılması ve yatırım alanlarının belirlenmesi gibi hususlarda kamuoyunun ihmaline yol açmış ve halihazırda devlet ile toplum arasında zayıf olan bağı daha da aşındırmıştır. Hesap verilebilirlik mekanizmasının eksikliği özellikle merkezin yeterince otorite kuramadığı kırsalda kamu hizmetlerinin önemli oranda yetersiz kalmasına yol açarken, yolsuzluğa da

davetiye çıkarmıştır (Robinson, 2018: 254; Murtazashvili & Dollar, 2021). Dolayısıyla niyetten bağımsız olarak uygulamada dış yardım ve hesap verilebilirlik arasında olumsuz işleyen bir bağlantı ortaya çıkmıştır (Suhrke, 2013: 273; Wimmer, 2018: 265).

Verkoren ve Kamphuis (2013: 502), bu doğrultuda dış yardımların Afganistan yönetimince kontrol edilmesinin de bir fayda sağlamayacağını, böyle bir durumda yardımlardan iktidara yakın kişilerin faydalanacağını, bundan dolayı yardımların ekonomik üretkenliği artırmaya odaklanması gerektiğini ileri sürmektedir. Nitekim dış yardımlarla bağlantılı olan ihaleleri hükümetle ve donör ülkelerle siyasi bağlantıya sahip olan kişiler almıştır. Bu da bu kişilerin gücünün daha da artmasına ve daha çok siyasi ve ekonomik kazanım elde etmelerine yol açmıştır. Bu çerçevede, donör ülkelerde bütçenin doğru ve verimli kullanılıp kullanılmadığını denetleme ve değerlendirme mekanizmalarının ihmal edilmesi, bunun yerine mali kaynağın harcanmasına odaklanması verimsizliklere ve yolsuzluklara kapı aralamıştır (Murtazashvili, 2015: 80-81; Suhrke, 2013: 276).

Bu noktada ulusal bir kimliğe sahip olunmaması ve aşiret bağlarının ön planda olması da olumsuz bir etki teşkil etmiştir. Nitekim verilen teçhizata el koyma ve satma gibi uygulamalar Afgan kolluk kuvvetleri içinde de gerçekleşmiş ve bu durum sahadaki güvenlik kuvvetlerini ihtiyaç duydukları teçhizattan yoksun bırakmıştır. Yolsuzluğu önlemeye yönelik çalışmalar ise uygulamada bir fark yaratamamıştır (Malkasian, 2019: 46-47). Bu alanda sıklıkla başvuru Yolsuzluk Algı Endeksi'nde (Corruption Perceptions Index) Afganistan genellikle son sıralarda yer almış, rejimin kolaylıkla yıkıldığı 2021 yılında 180 ülke arasında 174. sırada olmaktan kurtulamamıştır (Transparency International, 2021). Bu durum yeni rejimin meşruiyet sorununu ve Taliban'ın önemli bir direnişle karşılaşmadan kontrolü ele geçirebilmesini de açıklamaktadır.

Güvenlik Boyutu

Askeri müdahalenin ardından özellikle Kabil ve çevresinde güvenliği sağlamak için ilk aşamada Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından oluşturulan ISAF'tan (International Security Assistance Force) faydalanılmıştır. Güvenlik Konseyi'nin yetkilerini 6 ayda bir yenilediği ISAF'ın kontrolü 2003 yılında NATO'ya devredilmiştir. Nitekim bu NATO'nun ilk "alan-dışı" girişimini teşkil etmiştir (Suhrke, 2013: 279; Hook & Spanier, 2016: 298-299; Rubin, 2020: 146-147).

Afganistan'da yeni dönemdeki güvenlik politikalarının oluşturulmasında Nisan 2002'de Cenevre'de G-7 ülkeleri ve Afgan temsilcilerin gerçekleştirdiği görüşmeler büyük öneme sahiptir. Bu görüşmelerde ABD, Fransa ve Kanada'nın Afganistan ordusunun ve istihbarat servisinin yeniden kurulmasından; Almanya'nın polis teşkilatından; Birleşik Krallık'ın narkotikle mücadelede; İtalya'nın yargı reformundan; Japonya'nın ise milis kuvvetlerinin silahsızlandırılması ve topluma yeniden kazandırılmasından sorumlu olacağı belirlenmiştir (Rubin, 2020: 152-153).

Bununla birlikte, bu ülkeler ilgili alanlarda istenilen başarıyı yakalayamamışlardır. Örneğin hukuk sistemindeki reformun önünde birtakım engeller söz konusu olmuştur. Öncelikle şeriat hükümlerine karşı reform yapmak mümkün olmamış ve bunun yanında ülkede kayda değer bir geçmişe dayanan örfi hukuk önemini korumuştur. Nitekim Afganistan'da anlaşmazlıkların çözümünde büyük oranda şeri ve örfi hukuka göre hüküm verilmiştir.

Dolayısıyla geleneklerin ve mollaların ağırlığının bulunduğu bir toplumda mevcut yapıyı değiştirmenin güçlüğü kısa zamanda görülmüştür (Rubin, 2020: 154).

Milis kuvvetlerinin silahsızlandırılması ve topluma yeniden kazandırılmasında da büyük güçlüklerle karşılaşmıştır. Bu bağlamda, silahlı grupların bazılarının Kuzey İttifakı'na dahilken, kimilerinin de güçlü siyasi bağlantılara sahip olması programın başarıya ulaşmasının önüne geçmiştir. Ayrıca ABD'nin 2006 yılında ülkedeki isyanı bastırmak için bazı milisleri desteklemesi bu gruplara güç kazandırmıştır. Bu durum doğal olarak devlet otoritesine zarar vermiştir (Suhrke, 2013: 279-280).

Bir diğer önemli sorun da Afgan ordusunu inşa etme sürecinde baş göstermiştir. Bu kapsamda özellikle askeri altyapının yetersizliği, düşük okuryazarlık, zorlu ve düşük ücretli çalışma koşulları, ordu içindeki etnik bölünmeler ve bağlılıklar, kayırmacılık ve mevcut askeri kaynakların çalınması gibi çeşitli sıkıntılar yaşanmıştır (Lebovic, 2019: 139). Asker sayısının hızla artarken -2005'te 22.000 iken, 2010'da 200.000'e ulaşmıştır- niteliğe önem verilmemesi de sorunların göz ardı edilmesine sebep olmuş ve ordu büyük oranda ABD tarafından finanse edilerek ayakta kalabilmiştir (Suhrke, 2013: 280). Bunun yanında hizipçilik de ciddi bir sorun teşkil etmiş, bu durum merkezi bir sisteme dayanan ordu yapılanması kurmayı oldukça güçleştirmiştir. 1990'lı yıllardan bu yana artmış olan hizipçilik, siyasi meşruiyet sorununun da eklenmesiyle birlikte ordudaki bağlılık sorununu iyice derinleştirmiştir (Robinson, 2018: 251-257).

Afgan ordusu özellikle ilerleyen yıllarda Taliban ile mücadeleye girişmiş ve bu süreçte ordunun hedeflenen seviyeye ulaşamadığı ortaya çıkmıştır. ABD'nin müdahalesinin ardından devrilen Taliban ise öncelikle Aralık 2001'de ve 2002 yılı içerisinde Karzai ile görüşerek bir anlaşma yoluna gitmek istemiştir. Ancak 11 Eylül'ün etkisi de henüz tazeyken, ABD Taliban'a Afganistan'daki yeni dönemde alan açmak istememiştir. Taliban'ın 2003 yılında başlattığı saldırılar ise özellikle 2006 yılından sonra ivme kazanmıştır (Dobbins & Malkasian, 2015: 54).

Taliban ilk etapta militan toplamaya çalışmış ve tanınan komutanların etrafında belirli bölgelerden sorumlu ancak seyyar olan hareketli birlikler kurmuştur. Bunun yanında 2008 yılından sonra daha önce kendisine bağlı olmayan gruplarla ilişkiler kurarak onları bünyesine katmış ve böylelikle daha fazla genişleme olanağı elde etmiştir. Ancak bu durum doğal olarak Taliban'ın homojenliğine zarar vermiş ve örgüt içinde bölünmeler baş göstermiştir. Buna rağmen, belirli bir düzeyde iş birliği içerisinde kalınmasına çalışılmış ve genellikle gerilla savaşı yürütüldüğünden koordinasyonda yaşanan uyumsuzluklardan fazla etkilenilmemiştir (Giustozzi, 2017: 14-15).

Taliban'ın bu güçlenme sürecinde edindiği çeşitli yardımların da önemli role sahip olduğunun altını çizmek gerekir. Nitekim dini şahsiyetlerin güç kaybetmesi, kırsal kesimin sosyo-ekonomik olarak yeni dönemde yeterli pay alamaması, Kabil'deki yeni rejimin Hindistan ile iyi ilişkiler kurmasının Pakistan'da yarattığı rahatsızlık, Pakistan'ın Taliban'a maddi ve insan kaynağı toplaması için ülkesindeki Afganlara erişimine izin vermesi, ABD'nin Irak'a müdahalesinden sonra İran'ın da Taliban ile ilişki kurmaya ve topraklarında konuşlanmasına izin vermeye başlaması gibi etkenler Taliban'ın güç kazanmasına yardımcı olmuştur (Giustozzi, 2017: 16).

Bu hususta Pakistan'ın önemini biraz daha açmak faydalı olacaktır. Pakistan ile Afganistan'ın 19. yüzyılın sonlarından bu yana süregelen bir sınır sorunu vardır. Afganistan ile Britanya Hindistan'ı arasındaki sınır 1893 yılında Britanya Hindistan'ı Dışişleri Bakanı Sir Mortimer

Durand ile Afganistan Emiri Abdurrahman Han arasındaki görüşmeler neticesinde belirlenirken Peştunların yaşadığı bölgeyi ikiye ayırmıştır. Afganlar, Durand Hattı olarak anılan bu sınıra daha sonraki yıllarda itiraz etmişler ve Britanya'nın güç asimetrisinden faydalanarak bu anlaşmayı imzalatabildiğini ileri sürmüşlerdir. Bu bağlamda, Afgan hükümetleri bu hattı uluslararası sınır olarak kabul etmezken, kuruluşundan bu yana Pakistan ile yakın ilişkileri bulunan Taliban dahi bu yönde bir tavır benimsemiştir (Ali, 2020: 7-8).

Bu olumsuz mirasın yanında 2001 sonrasında Afganistan, Hindistan ile Pakistan arasındaki güç mücadelesinin unsurlarından biri haline gelmiştir. Bir yandan Pakistan'ın bu ülkedeki etkisini azaltmak, diğer yandan Afganistan üzerinden zengin enerji rezervlerine sahip Kazakistan ve Özbekistan gibi ülkelerle ticari ilişkilerini geliştirmek isteyen Hindistan, Afganistan'a yaklaşık 3 milyar dolarlık yatırım yapmıştır. Bu yatırımlar altyapı, eğitim, tarım, sağlık ve turizm gibi çeşitli alanlara yayılmış; 2011 yılında imzalanan Stratejik Ortaklık Anlaşması ile de askeri alana taşınmıştır. Bu durum beklenebileceği üzere Pakistan'ı rahatsız etmiş ve Afganistan'ın istikrarını tehlikeye atmıştır (Verma, 2021: 10-14)

Afgan ordusunun Taliban karşısında yeterli başarıyı gösterememesi üzerine ABD Başkanı Barack Obama Aralık 2009'da 30.000 asker daha gönderme kararı almıştır. Bu süreçte 2011 yılı ile birlikte Afganistan'dan asker çekmeye başlanması planlanmıştır (Jacobson, 2010: 590). Diğer yandan 2008 yılından sonra Karzai ile Taliban arasında temaslar tekrar sıklaşmıştır. Bu dönemde ABD yönetimi içinde müzakere düşüncesine olumlu bakılmaya başlanmış ve Obama'nın da onayıyla Karzai ile Taliban arasındaki görüşmeler doğrudan gerçekleşmeye başlamıştır. Diğer yandan Kasım 2010'da Almanya'da ABD'li diplomatlar ile Taliban temsilcileri arasında resmi temaslar başlamıştır (Dobbins & Malkasian, 2015: 54-55).

Müzakereler zaman zaman kesintiye uğramış, ancak 2014'teki seçimlerde Başkan seçilen Eşref Gani'nin görüşmelere yeniden başlamaya yönelik olumlu yaklaşımı ve Pakistan'ın desteği ile taraflar 2015 yılında masaya yeniden oturmuştur. Pakistan'ın müzakerelere destek vermesinde ABD'nin çekilmesinin ardından Afgan hükümetinin destek arayışında Hindistan ile daha da yakınlaşacağından ve Taliban'ın Afganistan'da güç kazanması durumunda Pakistan'da şeriat düzeni kurma hedefiyle silahlı mücadele yürütmekte olan Tehrik-i Taliban Pakistan'ın bundan cesaret alacağından ve Afganistan Talibanı ile iş birliğine gireceğinden çekinmesi etkili olmuştur (Dobbins & Malkasian, 2015: 59; Hussain, 2021).

Giustozzi (2017: 18), Afgan devletince Taliban'a karşı istenilen başarının gösterilememesinde Taliban tehdidinin yeterince ciddiye alınmamasının etkili olduğunu belirtmektedir. Taliban'ın ilk başlarda çok etkin olmamasının ve ABD'nin çekileceğinin tahmin edilmemesinin bu yanlış değerlendirmeye yol açtığını ifade etmekte ve Afgan ordusunun gücünün abartılırken, Taliban'ın küçümsendiğine işaret etmektedir. Ayrıca özellikle 2013 ve 2014 yıllarında Karzai sonrası döneme odaklanılmasının da Taliban'a karşı mücadeleye gereken önemin verilmemesini beraberinde getirdiğini ileri sürmektedir. Malkasian'ın (2019: 44-45) da belirttiği üzere Taliban, ABD 2014 yılında askerlerini çekmeye başlamadan önce kontrol ettiği toprakları genişletmiş ve bu durum Obama'nın hava saldırıları önündeki kısıtlamaları hafifletmesine ve daha fazla sayıda asker çekme planlarını ertelemesine neden olmuştur. Nitekim 2017 yılında Başkan Trump bir yandan Afganistan'a 14.000 asker yollarken, diğer yandan Taliban ile müzakerelere daha ılımlı yaklaşacaktır.

Taliban'a karşı istenilen başarının gösterilememesi, ülkede sürdürülebilir bir istikrarın tesis edilememesi, ciddi miktarlara uğraşan dış yardımlar ve düşen kamuoyu desteği neticesinde

ABD ile Taliban arasındaki müzakereler hız kazanmış ve 29 Şubat 2020 tarihinde bir anlaşma imzalanmıştır. Anlaşmaya göre ABD ve müttefiklerinin tüm askeri kuvvetleri 14 ay içinde Afganistan topraklarından çekilecek ve ABD, Afganistan'ın iç işlerine karışmayacaktır. Taliban ise, El Kaide'nin de aralarında bulunduğu ABD ve müttefiklerinin güvenliğine tehdit oluşturan kişi ve grupların Afganistan topraklarını kullanmasına engel olacaktır. Bunun yanında her iki tarafın da esirleri karşılıklı olarak serbest bırakması ve Mart ayında Taliban ile diğer Afgan taraflar arasında müzakerelerin başlaması öngörülmüştür (The US Department of State, 2020).

Anlaşma, özellikle Taliban'ın yabancı askerler ülkeden çekildikten sonra Afganistan'da yönetimi ele geçireceğine yönelik tartışmalar ışığında tepki toplarken; ABD'nin askerlerinin tamamını çekmeyi 30 Nisan 2021 tarihine kadar yetiştirememesi sonrasında, Taliban Mayıs 2021'de Afganistan güçlerine karşı saldırıya geçmiş ve kontrolü altındaki toprakları genişletmeye başlamıştır (Reuters, 2021a). Nitekim son Amerikan askerinin Afganistan toprağını terk ettiği 30 Ağustos 2021 tarihinden 15 gün önce Taliban, başkent Kabil'i dahi ele geçirmiş ve Afganistan Başkanı Eşref Gani ülkeyi terk etmiştir (Gaouette, Hansler, Starr & Liebermann, 2021; Reuters, 2021b). Taliban'ın oldukça az bir direnişle karşılaşarak kontrolü altındaki alanları hızlı bir biçimde genişletmesi ABD'nin oluşturmaya çalıştığı yapının kırılganlığını ve toplum nezdinde yaşadığı meşruiyet sorununu ortaya koymaktadır. Bunun yanında Taliban'ın direniş göstermeyenlere karşı şiddet uygulanmayacağı yönündeki taahhüdü de halihazırda güçsüz olan direnişi daha da kırılgan hale getirerek Taliban'ın ilerleyişini kolaylaştırmıştır (Lieven, 2021b).

Sonuç

Afganistan'da uzlaşma geleneğinin güçlü olmaması; farklı aşiret, etnik ve mezhepsel kimlikleri barındıran ülkede tarihsel süreç boyunca kültürel zenginliğin değil, çatışmaların ön plana çıkmasına yol açmıştır. Bunun yanında geçmişten bu yana kamu hizmetlerinin halka ulaşmasındaki eksiklikler, devlet ile toplum arasında bir bağ kurulmasının önüne geçmiştir. Bu bağlamda ABD'nin Batı ile uyumlu çalışacak ve serbest piyasa sistemini uygulayacak bir yapı oluşturma amacıyla Afganistan'da başlattığı ulus inşa süreci kısıtlı ilerlemelere rağmen büyük oranda halkın ihtiyaç ve taleplerinden uzak kalmış; devlet ile toplum arasındaki kopukluğu gideremediği gibi daha da derinleştirmiştir. Ayrıca Taliban'a verilen dış desteği kesecek başarılı bir politika da yürütülememiştir. Buna ek olarak ABD kurumları arasındaki görüş ayrılıkları, yetki karmaşası ve koordinasyon eksikliği de hem proje geliştirme hem de uygulama aşamalarında sorunlar yaşanmasına sebep olmuştur. Nitekim siyasi, iktisadi ve güvenlik boyutları olan bu proje ABD'nin Afganistan'da çekilmesi henüz tamamlanmadan çökmüştür.

Sürecin siyasi boyutunda yürütmeyi hızlandırmak adına Devlet Başkanı'nın geniş atama yetkilerine sahip olduğu oldukça merkezi bir devlet yapısı tesis edilirken; gerek Meclis'in gerekse de yerel yönetimlerin etkisiz kılınması ile halihazırda sorunlu olan devlet-toplum ilişkisi daha da zayıflatılmıştır. Uygulanan seçim sistemi de siyasi partilerin gelişmesine ket vururken, Peştunlar için büyük öneme sahip olan uyuşmazlıkların çözümündeki yetersizlikler ve yolsuzluklar ciddi bir meşruiyet sorunu yaratmıştır. Bu kapsamda, seçimlere katılım oranlarındaki büyük düşüş de bunu işaret etmektedir.

İktisadi boyutta neoliberalizm doğrultusunda küresel piyasalarda rekabetçi olmayacağı düşünülen ürünlerin üretimine destek olunmazken, bu politika üretimin haşhaş dışındaki ürünlere kaymasını engellemiş ve doğrudan yabancı yatırımların büyük bölümünün rant getirecek sektörlerle aktarılmasını beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede dış yardımlar ülke geneline yayılamamış ve toplumun geniş kesimleri bu yatırımlardan faydalanamamıştır. Bunun yanında dış yardımlara bağımlılık, ülkedeki elitlerin kendilerini halkın rızasını temin etmek gibi ihtiyaçlardan muaf hissetmelerine yol açarak hesap verilebilirlik mekanizmasının kurulmasını güçleştirmiştir. Ayrıca dış yardımların ve ihalelerin siyasi bağlantıları güçlü olanlarca kontrol edilmesi, aşiret bağlarının yardımlarda kayırmacılığa etkisi ve geniş çaplı yolsuzluklar da hedeflenen ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilememesinde etkili olmuş ve yeni rejime güvensizliği tetiklemiştir.

Güvenlik boyutunda ise özellikle siyasi bağlantıları güçlü olan milis kuvvetlerinin silahsızlandırılması hususunda yeterince başarı gösterilemezken, 2006 yılından sonra ülkede başlayan isyanı bastırmak için bu kuvvetlerin yeniden silahlandırılmaya başlaması devlet otoritesinin tesisini güçleştirmiştir. Bunun yanında düşük okuryazarlık, hizipçilik, kayırmacılık ve nitelik gözetilmeden asker sayısındaki büyük artış etkili bir Afgan ordusu kurulamamasına sebebiyet vermiştir. Bu süreçte Taliban ile mücadelede hedeflenen başarıya ulaşamaması ve süregelen güvenlik sorunları halkın yeni yapıya güven duymasını engellemiştir.

Diğer yandan, Taliban ise başta yardımlardan yeterince faydalanamayan kırsal kesim olmak üzere yeni rejimden memnun olmayanlardan destek alarak, kontrolü altına aldığı yerlerde güvenliği sağlayarak ve yerel uyuşmazlıkları çözümede başarı göstererek yıllar içinde gücünü artırmıştır. Bu noktada Hindistan ile Afganistan'daki yeni rejimin yakın ilişkisinden rahatsız olan Pakistan'ın ve ABD'nin Irak'a müdahalesi sonrasında bir sonraki hedefin kendisi olacağını düşünen İran'ın Taliban'a gösterdikleri kolaylıklar da örgütün güçlenmesine katkıda bulunmuştur. Mayıs 2021'den sonra Taliban'ın bu kadar hızlı bir biçimde Afgan ordusunu mağlup edebilmesinde ABD'nin desteklediği yönetimin toplumun ihtiyaç ve taleplerine yanıt verememesi oldukça etkili olmuş; kendisini bu rejime bağlı hissetmeyen halk Taliban'a karşı yeterli direniş göstermemiştir. Bu süreçte Taliban'ın kendisine direnmeyenlere karşı cezalandırma yoluna gitmeyeceğini taahhüt etmesi de ilerleyişini kolaylaştırmıştır.

Bu makalenin yazıldığı sırada uzun süren çatışma ortamı, insani yardımlar dışındaki dış yardımların kesilmesi ve kuraklık nedeniyle Afganistan'da insani yönden oldukça kötü bir durum mevcuttur. Birleşmiş Milletler verilerine göre 41,7 milyonluk nüfusun 22,8 milyonu akut gıda güvensizliği, 8,7 milyonu ise acil seviyede gıda güvensizliği ile karşı karşıyadır (The UN World Food Programme, 2022). ABD, bu süreçte insani yardımlar dışında dış yardımlara yeniden başlama ve dondurduğu Afgan dış varlıklarını serbest bırakma hususlarında temkinli bir politika benimsemekte ve Taliban'ın başta kadın hakları olmak üzere temel hak ve özgürlükler konusunda atacağı adımları beklemektedir (Miller, 2022). Rusya ve Çin ise Taliban'la diyalog kursalar da henüz yeni yönetimi resmi olarak tanımaktan kaçınmakta ve Taliban'ın özellikle kendilerine de tehdit oluşturma potansiyeli olan terörist gruplarla mücadelesine önem vermektedir (Reuters, 2021c; Greenfield, 2022; Reuters, 2022). Nihayetinde tüm bu süreçten zarar gören ise Afgan halkı olmaktadır.

Kaynakça

- Abbas, T. (2011). *Islamic Radicalism and Multicultural Politics: The British experience*. Londra & New York: Routledge.
- Ali, G. (2020). China-Pakistan cooperation on Afghanistan: assessing key interests and implementing strategies. *The Pacific Review*, 1-23.
- Armaoğlu, F. (2015). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi:1914-1995* (20. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Barfield, T. (2010). *Afghanistan: A Cultural and Political History*. Princeton & Oxford: Princeton University Press.
- Biddle, S., Christia, F. & Thier, J.A. (2010). Defining Success in Afghanistan: What Can the United States Accept?. *Foreign Affairs*, 89(4), 48-60.
- Brenan, M. (2021, Temmuz 26). *Americans Split on Whether Afghanistan War Was a Mistake*. Gallup. <https://news.gallup.com/poll/352793/americans-split-whether-afghanistan-war-mistake.aspx> (Erişim tarihi: 09.05.2022).
- Brown University. (2021). *Costs of War*. <https://watson.brown.edu/costsofwar/figures/2021/human-and-budgetary-costs-date-us-war-afghanistan-2001-2022> (Erişim tarihi: 09.05.2022).
- Dobbins, J. & Malkasian, C. (2015). Time to Negotiate in Afghanistan: How to Talk to the Taliban. *Foreign Affairs*, 94(4), 53-64.
- Dodge, T. (2013). Intervention and dreams of exogenous statebuilding: the application of Liberal Peacebuilding in Afghanistan and Iraq. *Review of International Studies*, 39(5), 1189-1212.
- Dodge, T. (2021). Afghanistan and the Failure of Liberal Peacebuilding. *Survival*, 63(5), 47-58.
- Encyclopaedia Britannica. (2004). *Afghanistan: Ethnolinguistic composition*. <https://www.britannica.com/place/Afghanistan/Plant-and-animal-life#/media/1/7798/208275> (Erişim tarihi: 09.05.2022).
- Gaouette, N., Hansler, J., Starr, B. & Liebermann, O. (2021, Ağustos 31). *The last US military planes have left Afghanistan, marking the end of the United States' longest war*. CNN. <https://edition.cnn.com/2021/08/30/politics/us-military-withdraws-afghanistan/index.html> (Erişim tarihi: 09.05.2022).
- Giustozzi, A. (2017). Counterinsurgency Challenge in Post-2001 Afghanistan. *Small Wars & Insurgencies*, 28(1), 12-33.
- Gomes, A.T. (2017). Statebuilding and the Politics of Budgeting in Afghanistan, *Journal of Intervention and Statebuilding*, 11(4), 511-528.
- Goodhand, J. & Sedra, M. (2013). Rethinking liberal peacebuilding, statebuilding and transition in Afghanistan: an introduction. *Central Asian Survey*, 32(3), 239-254.
- Green, T.V. & Doherty, C. (2021, Ağustos 31). *Majority of U.S. public favors Afghanistan troop withdrawal; Biden criticized for his handling of situation*. Pew Research Center. <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2021/08/31/majority-of-u-s-public-favors-afghanistan-troop-withdrawal-biden-criticized-for-his-handling-of-situation/> (Erişim tarihi: 09.05.2022).

- Greenfield, C. (2022, Mart 24). *China's foreign minister visits Afghanistan*. Reuters. <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/chinas-foreign-minister-visits-afghanistan-2022-03-24/> (Erişim tarihi: 09.05.2022).
- Greff, H.S. (2018). *Building the Nation: Missed Opportunities in Iraq and Afghanistan*. The US: Potomac Books.
- Grotenhuis, R. (2016). *Nation-Building as Necessary Effort in Fragile States*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Hook, S.W. & Spanier, J. (2016). *Amerikan Dış Politikası: İkinci Dünya Savaşı'ndan Günümüze*. (Özge Zihnioğlu, Çev.). İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Hopkins, B.D. (2021). The war that destroyed America: Afghanistan's coming bill. *Critical Asian Studies*, 53(1), 147-159.
- Hussain, A. (2021, Ekim 13). *Violence surges in Pakistan's tribal belt as Taliban, IS-K go on attack*. BBC. <https://www.bbc.com/news/world-asia-58891613> (Erişim tarihi: 09.05.2022).
- Indurthy, R. (2011). The Obama Administration's Strategy in Afghanistan. *International Journal on World Peace*, 28(3), 7-52.
- Jacobson, G.C. (2010). A Tale of Two Wars: Public Opinion on the U.S. Military Interventions in Afghanistan and Iraq. *Presidential Studies Quarterly*, 40(4), 585-610.
- Keane, C. & Diesen, G. (2015). Divided We Stand: The US Foreign Policy Bureaucracy and Nation-Building in Afghanistan. *International Peacekeeping*, 22(3), 205-229.
- Lebovic, J.H. (2019). *Planning to Fail: The US Wars in Vietnam, Iraq and Afghanistan*, New York: Oxford University Press.
- Lemay-Hebert, N. (2009). Statebuilding without Nation-building? Legitimacy, State Failure and the Limits of the Institutionalist Approach. *Journal of Intervention and Statebuilding*, 3(1), 21-45.
- Lieven, A. (2021a). An Afghan Tragedy: The Pashtuns, the Taliban and the State. *Survival*, 63(3), 7-36.
- Lieven, A. (2021b, Ağustos 16). *Why Afghan Forces So Quickly Laid Down Their Arms*. Politico. <https://www.politico.com/news/magazine/2021/08/16/afghanistan-history-taliban-collapse-504977> (Erişim tarihi: 09.05.2022).
- Lieven, A. (2021c, Ağustos 27). *Nemesis: Why the west was doomed to lose in Afghanistan*. Prospect. <https://www.prospectmagazine.co.uk/world/nemesis-why-the-west-was-doomed-to-lose-in-afghanistan-911-taliban> (Erişim tarihi: 09.05.2022).
- Maley, W. (2013). Statebuilding in Afghanistan: challenges and pathologies. *Central Asian Survey*, 32(3), 255-270.
- Malkasian, C. (2019). The Meaning of Setbacks in Iraq and Afghanistan. *PRISM*, 8(2), 40-53.
- Miller, L. (2022). Protecting US Interests in Afghanistan. *Survival*, 64(2), 25-34.
- Murtazashvili, J. (2015). Gaming the state: consequences of contracting out state building in Afghanistan. *Central Asian Survey*, 34(1), 78-92.

- Murtazashvili, J.B. & Dollar, D. (2021, Ağustos 30). *Why did state-building efforts in Afghanistan fail?*. Brookings. <https://www.brookings.edu/podcast-episode/why-did-state-building-efforts-in-afghanistan-fail/> (Erişim tarihi: 09.05.2022).
- Özbudun, E. (1995). Seçim Sistemleri ve Türkiye. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 44(1), 521-539.
- Raşid, A. (2001). *Taliban: İslamiyet, Petrol ve Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun*. (Osman Akınhay, Çev.). İstanbul: Everest Yayınları & Mozaik Yayınları.
- Reuters. (2021a, Mayıs 4). *Taliban launches major Afghan offensive after deadline for U.S. pullout*. <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/taliban-launches-huge-afghan-offensive-after-deadline-us-pullout-2021-05-04/> (Erişim tarihi: 09.05.2022).
- Reuters. (2021b, Ağustos 15). *Afghan president says he left country to avoid bloodshed*. <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/afghan-president-ghani-says-he-left-country-order-avoid-bloodshed-2021-08-15/> (Erişim tarihi: 09.05.2022).
- Reuters. (2021c, Eylül 17). *China's Xi urges Afghanistan to stamp out terrorism, vows more aid*. <https://www.reuters.com/world/china/chinas-president-xi-says-afghanistan-should-eradicate-terrorism-promises-more-2021-09-17/> (Erişim tarihi: 09.05.2022).
- Reuters. (2022, Mart 31). *Russia accredits Taliban envoy, voices concern about Islamist groups*. <https://www.reuters.com/world/russia-concerned-islamic-states-plans-destabilise-central-asia-report-2022-03-31/> (Erişim tarihi: 09.05.2022).
- Robinson, C.D. (2018). What explains the failure of U.S. army reconstruction in Afghanistan?. *Defense & Security Analysis*, 34(3), 249-266.
- Rubin, B.R. (2020). *Afghanistan: What Everyone Needs to Know*. New York: Oxford University Press.
- Saikal, A. (2004). *Modern Afghanistan: A History of Struggle and Survival*. Londra & New York: I.B. Tauris.
- Schmeidl, S. (2016). The contradictions of democracy in Afghanistan: elites, elections and 'people's rule' post-2001. *Conflict, Security & Development*, 16(6), 575-594.
- Schneider, W. (2001, Ekim 1). *Not Exactly a Bush Flip-Flop*. The Atlantic. <https://www.theatlantic.com/politics/archive/2001/10/not-exactly-a-bush-flip-flop/377745/> (Erişim Tarihi: 09.05.2022).
- Shahrani, N.M. (2015). The Impact of the 2014 U.S.-NATO Withdrawal on the Internal Politics of Afghanistan: Karzai-style Thugocracy or Taliban Theocracy?. *Asian Survey*, 55(2), 273-298.
- SIGAR. (2021). *What We Need to Learn: Lessons From Twenty Years of Afghanistan Reconstruction*. <https://www.sigar.mil/pdf/lessonslearned/SIGAR-21-46-LL.pdf> (Erişim tarihi: 09.05.2022).
- Smeltz, D. & Sullivan, E. (2021, Ağustos 9). *US Public Supports Withdrawal From Afghanistan*. The Chicago Council on Global Affairs. <https://www.thechicagocouncil.org/commentary-and-analysis/blogs/us-public-supports-withdrawal-afghanistan> (Erişim tarihi: 09.05.2022).
- Suhrke, A. (2013). Statebuilding in Afghanistan: a contradictory engagement. *Central Asian Survey*, 32(3), 271-286.

- The UN World Food Programme (2022). *Afghanistan*.
<https://www.wfp.org/countries/afghanistan> (Erişim tarihi: 09.05.2022).
- The US Department of State. (2020, Şubat 29). *Agreement for Bringing Peace to Afghanistan*.
<https://www.state.gov/wp-content/uploads/2020/02/Agreement-For-Bringing-Peace-to-Afghanistan-02.29.20.pdf> (Erişim tarihi: 09.05.2022).
- The Washington Post. (2001a, Eylül 20). *Text: President Bush Addresses the Nation*.
https://www.washingtonpost.com/wp-srv/nation/specials/attacked/transcripts/bushaddress_092001.html (Erişim tarihi 09.05.2022).
- The Washington Post. (2001b, Kasım 7). *Washington Post-ABC News Poll: America at War*.
<https://www.washingtonpost.com/wp-srv/politics/polls/vault/stories/data110701.htm>
(Erişim tarihi: 09.05.2022).
- Transparency International (2021). *Afghanistan*.
<https://www.transparency.org/en/countries/afghanistan?redirected=1> (Erişim Tarihi: 09.05.2022).
- Verkoren, W. & Kamphuis, B. (2013). State Building in a Rentier State: How Development Policies Fail to Promote Democracy in Afghanistan. *Development and Change*, 44(3), 501-526.
- Verma, R. (2021). The US-Taliban peace deal and India's strategic options. *Australian Journal of International Affairs*, 75(1), 10-14.
- Wani, Z.A. (2021). Afghanistan's Neo-Taliban Puzzle. *South Asia Research*, 41(2), 220-237.
- Weigand, F. (2017). Afghanistan's Taliban – Legitimate Jihadists or Coercive Extremists?. *Journal of Intervention and Statebuilding*, 11(3), 359-381.
- Wimmer, A. (2018). *Nation Building: Why Some Countries Come Together While Others Fall Apart*. Princeton & Oxford: Princeton University Press.
- Yamin, S. (2013). Global Governance: Rethinking the US Role in Afghanistan Post 2014. *Journal of South Asian Development*, 8(2), 139-163.

Yıllık Faaliyet Raporlarının Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi İlkelerine Uygunluğunun Değerlendirilmesi: Faizsiz Bankacılık Sektörü Üzerine Bir Araştırma^a

İbrahim Yavuz^{b, c}, Semra Öncü^d

Özet

21. yüzyılın değişen ve gelişen küresel kurumsal raporlama anlayışında entegre raporlama, finansal ve finansal olmayan bilgilerin tek bir raporda sunulmasına dayanan öncü kurumsal raporlama aracı olarak görülmeye başlamıştır. Bu çalışmanın amacı, faizsiz bankacılık ve entegre düşünce, kısa, orta ve uzun vadede değer yaratma ve yaratılan değeri korumayı temel alan entegre raporlamaya yönelik teorik çerçevenin verilmesinin ardından küresel faizsiz bankacılık sektöründe faaliyet gösteren bankaların yayımlanmış oldukları yıllık faaliyet raporlarının içerik analizi yoluyla entegre raporlamaya yakınlığını ve bunun derecesini ölçmektir. Yapılan içerik analizi sonucunda; 76 faizsiz bankanın ortalama entegre rapor skorunun yaklaşık 0,55 (%55) ve 76 faizsiz bankanın %57'sini temsil eden 43 faizsiz bankanın entegre rapor skorunun 0,50 (%50) ve üzerinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Entegre Raporlama
Finansal Raporlama
Sürdürülebilirlik Raporlaması
Faizsiz Bankacılık

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 08.06.2022
Kabul Tarihi: 23.12.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1128020

Assessing the Compliance of Annual Reports with the Principles of the International Integrated Reporting Framework: A Study on the Interest-Free Banking Sector

Abstract

integrated reporting has become a leading business reporting tool based on the introduction of financial and non-financial information in a single report in the changing and evolving global corporate reporting understanding of the 21 st century. The aim of this study is to measure the proximity and degree of integrated reporting of the annual activity reports published by banks operating in the global interest-free banking sector through content analysis, following the given theoretical framework for integrated reporting based on interest-free banking and integrated thinking, short, medium and long-term value creation and preservation. The content analysis concluded that the average integrated report score of 76 non-interest banks was 0.50 (50%) and above the integrated report score of 43 non-interest banks representing about 0.55% (55%) and 57% of 76 non-interest banks.

Keywords

Integrated Reporting
Financial Reporting
Sustainability Reporting
Interest-Free Banking

About Article

Received: 08.06.2022
Accepted: 23.12.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1128020

^a Bu çalışma İbrahim Yavuz tarafından hazırlanan "Yıllık Faaliyet Raporlarının Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi İlkelerine Uygunluğunun Değerlendirilmesi: Faizsiz Bankacılık Sektörü Üzerine Bir Araştırma" (Danışman: Prof. Dr. Semra Öncü) adlı doktora tezinden üretilmiştir.

^b Öğr. Gör. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Finans-Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, ibrahim.yavuz@dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2099-0625

^c İletişim Yazarı: ibrahim.yavuz@dpu.edu.tr

^d Prof. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümü, semra.oncu@cbu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2315-5438

Giriş

Kurumsal raporlama, 1960'tan itibaren değişim ve gelişim içerisinde. İşletmeler, faaliyet sonuçlarını ilk olarak finansal tablolar aracılığıyla bilgi kullanıcılarına sunmuştur. 1980'li yıllardan itibaren sürdürülebilirlik konularının önem kazanmasıyla birlikte finansal tabloların yanında yönetim açıklamaları, çevresel raporlar, kurumsal yönetim ve ücretlendirme raporları gibi raporlar yayımlanmaya başlamıştır (International Integrated Reporting Committee, 2011, s.6-7).

1900'lü yılların sonu 2000'li yılların başından itibaren iklim değişikliği, çevresel dönüşüm, demografik değişiklikler, teknolojik değişim, sosyal/toplumsal sorunlar, ticaretin küreselleşmesi gibi konular, işletmelerin faaliyet sonuçlarının raporlandığı ve ağırlıklı olarak finansal bilgilerin yer aldığı kurumsal raporlama araçlarında değişikliğe gidilmesini gündeme getirmiştir. Kurumsal raporlamada değişimi gerektiren önemli bir etken de mevcut raporlama araçlarının finansal bilgi kullanıcılarının/paydaş gruplarının ihtiyaç duyduğu bilgiyi karşılamada yetersiz kalmasıdır. En eski kurumsal raporlama araçlarından biri olan finansal raporlama işletmeler tarafından yayımlanmaya devam etmekle birlikte geniş paydaş kitlelerinin bilgi ihtiyacını karşılamada yetersiz kalmış, önce sosyal, çevresel ve yönetimsel konuları içeren sürdürülebilirlik raporlaması sonrasında ise finansal ve finansal olmayan bilgileri entegre düşünce temelinde bir araya getiren entegre raporlama gündeme gelmiştir.

Entegre raporlama, işletmelerin faaliyetlerinin kısa, orta ve uzun vadede değerin nasıl yaratıldığını, yaratılan değerin nasıl korunduğunu veya tüketildiğini gösteren, finansal (finansal raporlama) ve finansal olmayan (sürdürülebilirlik raporlaması) bilgileri, entegre düşünce temelinde sunan bütüncül kurumsal raporlama aracı olarak ifade edilebilir.

Faizsiz bankalar, faizsiz finans sektörünün önemli kurumları olup, işleyiş biçimini İslam dininin temel ilkelerinden almakta, aktif büyüklüğü her geçen yıl büyük bir artış göstermektedir. Çalışmada; faizsiz bankacılık, entegre raporlama kavramları açıklandıktan sonra araştırma bulgu ve değerlendirmelerine yer verilecektir.

1.Faizsiz Bankacılık

İslami bankacılık; katılım bankacılığı ve kâr/zarar bankacılığı olarak da ifade edilen faizsiz bankacılık, ticari faaliyetler sonucunda elde edilen kârdan ya da özkaynaktan pay alma hakkı karşılığında, para veya gelecekteki olası değerler üzerinden ödeme taahhüdü karşılığında mal ve hizmetin teslim edilmesi temelinde faaliyet gösteren bankacılık türü olarak adlandırılmaktadır (Yatbaz, 2019, s.42).

5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nda "katılım bankaları, özel cari hesaplar ve katılma hesapları aracılığıyla fon toplayan, kredi kullandıran kuruluşlar ile yurt dışında bu özelliklere sahip olan bankaların Türkiye'deki şubelerini" ifade etmektedir (5411 sayılı Bankacılık Kanunu, m.3).

Faizsiz bankacılığın Kur'an, Sünnet, İcma ve Kıyas olmak üzere dört temel kaynağı bulunmaktadır. Faizsiz bankacılığın temel kaynağı Kur'an olup, dayanağını faizin yasaklandığı ve ticaretin temel kılındığı ayetler oluşturmaktadır. Faizsiz bankacılık uygulamalarının, Kur'an'ın dışında, Hz. Peygamber'in iktisadi ve ticari hayatta uyguladığı yol ve yöntemleri içeren Sünnet, ilim adamlarının dini meselelerin çözümünde verilecek hüküm üzerinde fikir birliğine varmaları olan icma ve kendisiyle ilgili açık bir hüküm

bulunmayan konularda benzerliğe dayalı olarak verilen hüküm anlamına gelen kıyas temel kaynaklarını oluşturmaktadır.

Faizsiz bankaların kendine özgü birtakım çalışma prensipleri vardır. Faizsiz bankaların gerçekleştirdikleri her türlü faaliyetlerin faiz içermemesi, kâr veya zarar paylaşımı esasına dayalı olması, belirsizlik (gharar) ve kumar (meysir) içermemesi, alacağın iskontolu satılmaması, haram olan mal ve hizmetlerin alım satımının yapılmaması, buna aracılık veya finanse edilmemesi gibi prensipler, faizsiz bankaların uygulamadaki temel dayanaklarını oluşturmaktadır (Pervez, 1990, s.265).

Faizsiz bankaların en temel kaynak sağlama (fon toplama) yöntemleri, cari hesaplar ya da katılma hesapları aracılığıyla fon toplamaktır. Faizsiz bankaların varlıkları ise, maliyet artı kâr marjlı satış olan murabaha, icara (kiralama), müşaraka ve mudaraba (kâr paylaşımı) ve vekâlet hizmetleri olabilmektedir. Faizsiz bankaların bu işlemlerinin mutlaka reel bir varlık temelli olması gerekir. (International Monetary Found, <https://www.imf.org/external/themes/islamicfinance/>, 02.01.2022).

Küresel İslâmi (faizsiz) finans sektörünün varlık büyüklüğü 2020 itibariyle 2,698.2 milyar ABD \$'a ulaşmıştır. Varlık büyüklüğünün 1,841.8 milyar (1,8 trilyon) \$'lık kısmı bankacılık varlıklarına, 689.5 milyar \$'lık kısmı sukuk varlıklarına, 143.8 milyar \$'lık kısmı İslâmi fon varlıklarına, 23.1 milyar \$'lık kısmı tekâfül (İslâmi sigortacılık) varlıklarına aittir (Islamic Financial Services Board, 2021, s.6). Küresel İslâmi bankacılık varlıkları içinde, en büyük payın 469,658 milyar ABD \$'ı ve %25,5 ile Suudi Arabistan'a (2019'da %24,9) ait olduğu görülmektedir. Bir önceki dönemde %28,6 ile İslâmi bankacılık varlıklarında en büyük paya sahip olan İran ise 2020'de %22'lik pay ile ikinci sırada yer almıştır. Türkiye ise küresel İslâmi bankacılık varlıklarından %3'lük bir pay almaktadır. Genel olarak Suudi Arabistan, İran, Malezya, BAE, Katar ve Kuveyt'in, İslâmi bankacılık varlık toplamının %80,6'sına sahip olduğu görülmektedir (IFSB, 2021, s.9).

2. Entegre Raporlama

2.1. Entegre Rapor ve Entegre Raporlama Kavramı

Farklı sektörlerde faaliyet gösteren ve dolayısıyla farklı iş modellerine sahip olan işletmelerin paydaşlarına sunduğu ve sadece finansal bilgileri içeren finansal raporlar, yönetim sorunları, iklim değişikliği, sınırsız ihtiyaçlara karşılık kaynakların yetersiz kalması, fakirlik, eşitsizlik, toplumsal problemler, su kıtlığı, çevre kirliliği ve bunların etkileri gibi finansal olmayan bilgileri sunmada yetersiz kalmıştır (Dumay, Bernardi, Guthrie & Demartini, 2016, s.166). Öyle ki finansal raporlar, finansal tablolar aracılığıyla kâr, nakit akışı, varlık ve kaynakların belirli bir tarihteki durumu, özkaynak değişimini paydaşların kullanımına sunmayı mümkün kılarken, işletme faaliyetlerinin sosyal, çevresel ve yönetişimsel sonuçlarını, değer nasıl yaratıldığını, korunduğunu, tükendiğini yansıtmaya ihtiyacına cevap verememiştir.

Finansal raporlamanın kendine özgü eksiklikleri nedeniyle, işletmeler paydaşlarının ihtiyaç duyduğu bilgileri karşılamak amacıyla kurumsal yönetim raporları, çevresel raporlar, sürdürülebilirlik raporları yayımlamaya başlamışlardır. Ancak mevcut kurumsal raporlama araçları da strateji, yönetsel, faaliyetler, finansal ve finansal olmayan bilgiler arasındaki bağlantıyı sağlayamamış, "entegre raporlama" adında yeni bir kurumsal raporlama aracına ihtiyaç duyulmuştur (IIRC, 2011, s.2).

Entegre raporlama; entegre düşünce temelinde, bir kuruluş tarafından değer nasıl yaratıldığı, korunduğu ve tükendiğini ve değer yaratma süreci ile ilgili bilgilendirmeyi gösteren entegre bir raporun düzenlenmesi sürecidir. Entegre rapor ise kuruluşun stratejisinin, kurumsal yönetiminin, performansının ve beklentilerinin kuruluşun dış çevresi bağlamında kısa orta ve uzun vadede değer nasıl yaratılacağını kısa ve öz bir şekilde sunulmasıdır. Entegre düşünce; bir kuruluşun işletme ve fonksiyonel birimleri arasındaki ilişkileri ve sermaye öğelerini nasıl etkilediğini ya da nasıl etkilendiğini değerlendirmesidir (IIRC, 2021, s.53). Üzerinde değer yaratılacak sermaye öğeleri, Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi'nde; finansal sermaye, üretilmiş sermaye, sosyal ve ilişkisel sermaye, insan sermayesi, doğal sermaye ve entelektüel sermaye olarak ele alınmıştır (IIRC, 2021, s.18-19).

Özetle; "entegre raporlama", sermaye öğelerinin kuruluşların, dış çevresi ve risk ve fırsatları dikkate alınarak oluşturulan iş modeli kapsamında iş faaliyetleri sürecine dahil edilmesi, gerçekleştirilen faaliyetler sonucunda sermaye öğeleri üzerindeki olumlu ve olumsuz etkilerin sunulmasını içeren bir süreç olarak ifade edilebilir.

2.2. Entegre Raporlamanın Gelişimi ve Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi

Gerek Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi yayımlanmadan önce gerekse yayımlandıktan sonra entegre raporlamanın gelişiminde birçok kurum ve kuruluş bulunmaktadır. Bu kuruluşlar; Güney Afrika Yönetim Enstitüsü (Institute of Directors in Southern Africa-IoDSA), The Prince's Accounting for Sustainability Project (A4S), Küresel Raporlama Girişimi (Global Reporting Initiative-GRI), Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu (International Federation of Accountants-IFAC), Güney Afrika Entegre Raporlama Komitesi (The Integrated Reporting Committee (IRC) of South Africa), Uluslararası Entegre Raporlama Konseyi (International Integrated Reporting Council-IIRC), İklim Bilgilendirme (Climate Disclosure Project-CDP), İklim Beyanları Standartları Kurulu (Climate Disclosure Standards Board-CDSB), Sürdürülebilirlik Muhasebe Standartları Kurulu (Sustainability Accounting Standards Board-SASB), Değer Raporlama Vakfı (Value Reporting Foundation-VRF)'dur. Bu kuruluşların her biri 2009'dan itibaren çalışma alanlarıyla ilgili IIRC ile bir araya gelerek entegre raporlamanın gelişimine katkı sağlamaktadır.

Entegre raporlamanın temeli niteliğindeki ilk Çerçeve, A4S tarafından 2007 yılında yayımlanan Bağlı Raporlama Çerçevesi (Connected Reporting Framework-CRF)'dir. CRF'nin amacı, kuruluşların faaliyetlerini etkileyen ve faaliyetlerinden etkilenen çevresel, sosyal ve yönetsel konularda ve finansal ve finansal olmayan bilgileri raporlamada rehberlik etmektir. 2009 yılında Güney Afrika'da, Prof. Mervyn King'in başkanlığını yaptığı King Komitesi (King Committee) tarafından kurumsal yönetim alanında kuruluşlara yol göstermek amacıyla yayımlanan King I ve King II'nin devamı olan King III yayımlanmıştır. King III'ün 9. Bölümünde entegre raporlamaya yer verilmiştir.

2009'da, Galler Prensi, Londra'da A4S tarafından düzenlenen forumda, IFAC ve GRI'yi, entegre raporlama ile ilgili çalışmaların yapılması için iş birliğine davet etmiş, Ağustos 2010'da da IIRC kurulmuştur. IIRC, kuruluşundan sonra entegre raporlama ile ilgili birçok çalışma yapmış, taslak çerçeve hazırlamış ve uygulanabilirliği konusunda kamuoyunun görüşünü almıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda Çerçeve'ye nihai şekli verilmiş ve Aralık 2013'te Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi yayımlanmış, son olarak da Ocak 2021'de revize edilmiştir.

Çerçeve 2 bölümden oluşmaktadır: Giriş ve Entegre Rapor. Giriş bölümünde Çerçeve'nin kullanımından ve temel kavramlardan bahsedilmektedir. Çerçeve'de entegre raporlama ile ilgili temel kavramlar; değer yaratma, sermaye öğeleri ve değer yaratma süreci olarak ele alınmıştır. Çerçeve'nin 2.Bölümünde entegre raporun hazırlanmasında yol gösterici ilkeler olan Kılavuz İlkeler ve entegre bir raporda bulunması gereken öğelerin neler olması gerektiğini gösteren İçerik Öğelerinden bahsedilmektedir.

Çerçeve'de stratejik odak ve geleceğe yönelim, bilgiler arası bağlantı, paydaşlarla ilişkiler, önemlilik, kısa ve öz olma, güvenilirlik ve eksiksizlik (tamlık), tutarlılık ve karşılaştırılabilirlik olmak üzere 7 Kılavuz İlke mevcuttur. Aşağıda Tablo 1'de kılavuz ilkelerin özellikleri gösterilmektedir.

Tablo 1: Kılavuz İlkeler ve Özellikleri

Kılavuz İlkeler	Özellikleri
Stratejik Odak Ve Geleceğe Yönelim	<ul style="list-style-type: none">-Kuruluşun stratejisi ve kaynak aktarımı-Kuruluşun pazardaki konumu ve kuruluşun iş modelini etkileyen risk ve fırsatlar-Geçmiş ve gelecek performans arasındaki ilişki ve bu ilişkinin yönünü değiştirebilecek faktörler-Kuruluşun gelecekteki stratejik yönünü belirlerken geçmiş deneyimlerden neler öğrendiği
Bilgiler Arası Bağlantı	<ul style="list-style-type: none">-Dün, bugün ve yarın, sermaye öğeleri-Finansal ve diğer bilgiler, nicel ve nitel bilgiler-Yönetim, yönetim kurulu bilgileri ve kuruluş tarafından rapor edilen bilgiler-Entegre rapordaki, kuruluşun diğer bildirimlerindeki, diğer kaynaklardan gelen bilgiler
Paydaşlarla İlişkiler	<ul style="list-style-type: none">-Paydaşların değer algısının ne olduğunun anlaşılması, henüz ilgi çekmeyen ancak önemi giderek artan konular, trendler-Günlük işlerle ilgili paydaşlarla iletişime geçilmesi, başlıca paydaşların meşru ihtiyaç ve beklentilerinin anlaşılması
Önemlilik	<ul style="list-style-type: none">-Önemlilik belirleme süreci; ilgili konuların ve öneminin belirlenmesi, önem derecelerine göre konulara öncelik verilmesi ve maddi konular hakkında açıklanacak bilgilerin belirlenmesi-Raporlama sınırının belirlenmesi
Kısa ve Öz Olma	<ul style="list-style-type: none">-Entegre bir rapor kısa ve öz olmalıdır-Entegre raporda sunulan bilgiler mantıklı bir yapıyla sunulmalıdır, kavramlar net, mümkün olduğunca az kelime ile ifade edilmelidir-Raporda mesleki ifadeler ve oldukça teknik kelimeler olmamalı
Güvenilirlik ve Tamlık	<ul style="list-style-type: none">-Entegre bir rapor için güvenilirlik; sunulan bilgilerin dengeli ve maddi hata içermeyecek şekilde sunulmasıdır-Entegre bir rapor için tamlık (eksiksizlik); maliyet/fayda, geleceğe yönelik bilgiler ve rekabet avantajı ile ilgili konular
Tutarlılık ve Karşılaştırılabilirlik	<ul style="list-style-type: none">-Entegre bir rapor için tutarlılık; raporlama ilkelerinin birbirinin izleyen dönemlerde değiştirilmeden kullanılması-Temel performans göstergeleri de tutarlılık kavramının kapsamına dâhildir-Entegre bir rapor için karşılaştırılabilirlik; rapor, gerek kuruluşun geçmiş dönem raporlarıyla gerekse aynı sektördeki diğer kuruluşlarla karşılaştırılabilirliği sağlamalıdır

Kaynak: IIRC, 2021, 3A-3G'den faydalanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Çerçeve’de kurumsal genel görünüm ve dış çevre, kurumsal yönetim, iş modeli, risk ve fırsatlar, strateji ve kaynak aktarımı, performans, genel görünüm, hazırlık ve sunum temeli olmak üzere sekiz İçerik Ögesinin tanımına yer verilmiştir. İçerik öğeleri ve özellikleri aşağıda Tablo 2’de sunulduğu gibidir.

Tablo 2: İçerik Öğeleri ve Özellikleri

İçerik Ögesi	Özellikleri
Kurumsal Genel Görünüm ve Dış Çevre	Kurumsal genel görünüm kapsamında, entegre bir rapor, kuruluşun misyonunu, vizyonunu ve amacını tanımlamalı ve kuruluşun kültür, etik, değerler, mülkiyet, işletme yapısı, temel faaliyetler, pazarlar, değer zinciri içerisindeki yerini sunmalıdır. Bir kuruluşun dış çevresi; rakipler, müşteriler, tedarikçiler, kilit paydaşların meşru istek ve ihtiyaçları, ekonomik denge, küreselleşme, mikro ve makro koşullar, rakiplerin güçlü ve zayıf yönleri, müşterilerin talepleri, teknolojik değişim, demografik değişimler, sağlık sistemleri ve toplumsal değerler sistemindeki değişimler, iklim değişikliği, kaynak kıtlığı, faaliyet gösterilen yasal ortam, siyasi gelişmeler gibi birçok unsuru ve dış çevreyi etkileyen faktörleri içerir
Kurumsal Yönetim	Kuruluşun kısa, orta ve uzun vadede değer yaratma yeteneğini etkileyen ve yönetsel bir süreç içerisinde yer alan bilgilerin açıklanması gerekir.
İş Modeli	Girdiler ve iş faaliyetleri yoluyla stratejik amaçlarına ulaşmayı ve kısa orta ve uzun vadede değer yaratmayı hedefleyen bir sistemdir. Entegre bir raporun iş modelinin girdileri, iş faaliyetlerini, çıktıları ve sonuçları açıklaması.
Riskler ve Fırsatlar	Kısa, orta ve uzun vadede faaliyetlerle ilgili sermaye öğeleri üzerinde ve sermaye öğelerinin hem elde edilmesinde hem de kalitesi üzerinde etkili olan, iç ve dış risk ve fırsatları açıklanması.
Strateji ve Kaynak Aktarımı	Kuruluşun kısa, orta ve uzun vadede değer nasıl yaratıldığını, korunduğunu veya azaldığını gösteren entegre bir raporda, stratejik amaçlarını, stratejilerini uygulamak için kaynakların nasıl tahsis edildiğini, başarıları ve ulaşılması beklenen sonuçları nasıl ölçeceğini sunması ve tanımlaması.
Performans	Performans, kuruluşun temel faaliyetleri sonucunda ulaştığı finansal (nicel) ve finansal olmayan (nitel) bilgiler, kuruluşun sermaye unsurları üzerindeki olumlu ve olumsuz etkileri, hedefler, risk ve fırsatlar üzerindeki finansal olmayan göstergelerin etkileri ve bu etkileri ölçmek için kullanılan yöntemler, kilit paydaşlarla olan ilişkilere verilen önem, paydaşların ihtiyaç ve beklentilerinin ne ölçüde dikkate alındığı, geçmiş ve bugünkü performans arasındaki ilişkileri içermekte olup bu konulara ilişkin bilgilerin entegre raporda sunulması.
Genel Görünüş	Kuruluşun zaman içinde beklediği değişikliklerin ve güvenilir ve şeffaf analizler sonucunda elde edilen bilgilerin entegre raporda raporlanması.
Hazırlık ve Sunum Temeli	Kuruluşun entegre raporun hazırlanması ve sunumunun yapılmasında; önemlilik belirleme sürecinin özeti, raporlama sınırı ve raporlama sınırının nasıl belirlendiği hakkında açıklama ve maddi konuları ele almak için kullanılan çerçevelerin ve yöntemlerin özetinin açıklanması gerekir.

Kaynak: IIRC, 2021, 4A-4H’den faydalanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

3.Entegre Raporlamanın Unsurları: Finansal Raporlama ve Sürdürülebilirlik Raporlaması

Entegre Raporlama, her ne kadar finansal raporlama ve sürdürülebilirlik raporlamasından sonra kurumsal raporlamada yeni raporlama anlayışı olarak ortaya çıkmış olsa da içerik olarak finansal bilgiyi temsil etme yönüyle finansal raporlamadan ve finansal olmayan bilgiyi temsil etme yönüyle de sürdürülebilirlik raporlamasından faydalanmaktadır.

Finansal raporlama, işletmelerin belirli bir dönemde gerçekleştirdiği faaliyetler sonucunda; belirli bir tarihteki varlıklarını ve kaynaklarını (finansal durum tablosu//bilanço), belirli bir döneme ait faaliyet sonuçlarını (kâr veya zarar ve diğer kapsamlı gelir tablosu/gelir tablosu), nakit akışlarını (nakit akış tablosu), özkaynaklarda meydana gelen değişimi (özkaynak değişim tablosu) gösteren ve finansal performansa odaklanan raporlardır. Bu nedenle finansal raporlardan, işletmelerin ekonomik kaynaklarında zaman içinde meydana gelen değişiklikleri karşılaması beklenmektedir (FASB, 2018: 10).

Finansal Raporlamaya İlişkin Kavramsal Çerçeve’de, finansal raporlarda yer alan bilgilerin özellikleri, temel niteliksel özellikler ve destekleyici niteliksel özellikler olarak ifade edilmiştir. Finansal bilgilerin temel niteliksel özellikleri ihtiyaca uygunluk ve gerçeğe uygun sunumdur. Finansal tablolarda yer alan bilgiler, o bilgilerden yararlanacak olan finansal bilgi kullanıcılarının ihtiyacını karşılamalı, gerçeğe uygun bir şekilde sunulmalıdır. Finansal bilgilerin destekleyici niteliksel özellikleri kapsamında; finansal bilgilerin anlaşılabilir olmalı (anlaşılabilirlik), farklı paydaş grupları için aynı anlamı ifade etmeli (doğrulanabilirlik), paydaşların ihtiyaç duyduğu zamanda sunulmalı (zamanında sunum) ve başka işletmelerle veya aynı işletmenin farklı dönemleriyle karşılaştırılabilir (karşılaştırılabilirlik) bir şekilde sunulmalıdır (Kavramsal Çerçeve, 2018 sürümü, madde 2.5, 2.6, 2.12 ve 2.23).

Entegre raporlamanın önemli bir unsuru olan sürdürülebilirlik raporlaması, işletmelerin faaliyet sonuçlarını çevresel, sosyal ve ekonomik boyut açısından sunan raporlamadır (KPMG, 2008, s.7). Sürdürülebilirlik raporlarının amaçlarını GRI şu şekilde ifade etmiştir (GRI, 2000-2006, s.3):

- Kanunlar, yönetmelikler, kurallar, performans standartları ve gönüllü girişimler yoluyla sürdürülebilirlik performansının kıyaslanması ve değerlendirilmesi,
- İşletmelerin, kurum ve kuruluşların, sürdürülebilir kalkınma hakkındaki beklentileri nasıl etkilediğinin ve etkilendiğinin gösterilmesi,
- Performansın, kurum içerisinde ve diğer kuruluşlarla karşılaştırılması.

4.Entegre Raporlamanın Mevcut Durumu

IFAC ve GRI’nin bir araya gelerek 2010’da IIRC’yi kurması ve sonrasında 2013’te IIRC’nin Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi’ni yayımlamasıyla birlikte IIRC, entegre raporlamanın geliştirilmesi ve kullanımının yaygınlaştırılması için birçok ağ kurmuştur: <IR> Business Network, <IR> Academic Network, <IR> Network for Professional Accountancy Bodies, <IR> Technology Initiative, <IR> Regional Committees, Integrated Thinking & Strategy Group.

Ernst & Young (EY)’un yapmış olduğu “Excellence in Integrated Reporting 2021” adlı çalışmada Güney Afrika’daki işletmelerin yayımlamış olduğu entegre raporların dünya

genelinde yayımlanan entegre rapor kalitesinin üzerinde olduğu ve tek başına Güney Afrika'nın entegre raporlamadaki durumunun dünyada entegre raporlamanın durumu ile kıyaslanabileceği ifade edilmiştir. EY'nin çalışmasında Güney Afrika'da 2021 yılında en iyi entegre rapor ödülüne layık görülen 10 işletme sırasıyla şu şekildedir: Redefine Properties Ltd., Nedbank Group Ltd., Kumba Iron Ore Ltd., Anglo Amerikan Platinum Ltd., Vodacom Group Ltd., Netcare Ltd., Truworths International Ltd., Absa Group Ltd., Oceana Group Ltd. ve Standart Bank Group Ltd. Bu işletmelerden ilk üç sırada yer alan işletmeler ise Uluslararası ER Çerçevesi'nin gerekliliklerine en yakın raporlama yaptığı gerekçesiyle "onur" ödülüne layık görülmüştür (Ernst & Young, 2021: 16 ve 21). Güney Afrika'da faaliyet gösteren faizsiz bankalar entegre rapor düzenlemekte olup, Standard Bank ve ABSA'nın entegre raporları IIRC Database'de yayımlanmaktadır.

PwC'nin Malezya Kurumsal Yönetim Kodu'nu 2017'de yayımlamasının ardından 2018'de Malezya Borsası'nda işlem gören en iyi 50 işletme ve 2021'de 14 banka üzerinde yaptığı çalışmalarda yıllık faaliyet raporlarının entegre raporlamayı temsil kabiliyetinin arttığı ifade edilmiştir. Yine Suudi Arabistan, Birleşik Krallık, Japonya, ABD'de yapılan çalışmalar işletmelerin entegre raporlamaya olan ilgisinin arttığını göstermektedir.

31.05.2022 itibariyle IIRC Database'de tüm bölgelerde, entegre raporuna veya entegre raporlarına yer verilen 533 kuruluşun olduğu görülmektedir. Bu kuruluşların 161'i Avrupa, 15'i Güney Amerika, 14'ü Kuzey Amerika, 129'u Asya, 190'ı Afrika, 24'ü Avustralya bölgesindedir (<http://examples.integratedreporting.org/reporters?start=A&page=1>, 06.04.2022).

Türkiye de entegre raporlamaya destek veren ülkelerden olup, entegre raporlamaya yönelik ilk çalışma, entegre düşünce ve entegre raporlamayı tanıtmak amacıyla Prof. Dr. Güler Aras ve Gaye Uğur Sarioğlu'nun kaleme aldığı, "Kurumsal Raporlamada Yeni Dönem: Entegre Raporlama" başlıklı ilk rehber kitap TÜSİAD tarafından Ekim 2015'te yayımlanmıştır (<https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/8539-kurumsal-raporlamada-yeni-donem-entegre-raporlama>, 31.05.2022). TÜSİAD tarafından yayımlanan, entegre raporlama ile ilgili ilk rehber kitapta; kurumsal raporlamanın gelişiminden, kurumsal raporlamada önemli bir dönüm noktası olan entegre raporlamadan, dünyadaki entegre raporlama uygulamalarından bahsedilmiştir.

Türkiye'de sürdürülebilirlik raporlaması ve entegre raporlama yayımlamak gönüllük esasına dayanmaktadır. 02/10/2020 tarih ve 31262 sayılı Resmi Gazete'de yürürlüğe giren "Kurumsal Yönetim Tebliği (II-17.1)'inde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (II-17.1.a)"de halka açık ortaklıkların faaliyet raporlarında sürdürülebilirlik ilkelerine yer verilmesi, verilmiyorsa nedenlerinin açıklanması gerektiği (uy ya da açıkla) belirtilmiştir. Faaliyet raporlarında sürdürülebilirlik ilkelerinin uygulanması gönüllük esasına dayalı olup, sürdürülebilirlik ilkeleri ile ilgili "Sürdürülebilirlik İlkeleri Uyum Çerçevesi" yayımlanmıştır (SPK, <https://www.spk.gov.tr/Duyuru/Goster/20201002/0>, 04.04.2022). Türkiye'de yayımlanan entegre rapor yayımlayan kuruluşlar, başkanlığını Prof. Dr. Güler Aras'ın yaptığı Entegre Raporlama Türkiye Ağı (ERTA)'nın resmi internet sitesinde verilmektedir. ERTA verilerine göre Türkiye'de 2015'ten bu yana 32 kuruluşa ait 89 adet entegre rapor yayımlanmıştır (ERTA, <http://www.entegreraporlamatr.org/tr/entegre-raporlama/turkiyede-yayimlanan-entegre-raporlar.aspx>, 31.05.2022). Aynı zamanda Borsa İstanbul (BIST), Garanti BBVA ve Argüden Yönetişim Akademisi entegre raporlarına IIRC Database'den de ulaşılabilir.

5. Faizsiz Bankaların Yıllık Faaliyet Raporlarının Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi İlkelerine Uygunluğunun İncelenmesi

5.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın temel amacı, Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi ilkeleri dikkate alınarak, faizsiz bankaların yıllık faaliyet raporlarının (annual report) entegre raporlamaya uygunluğunu ölçmek ve değerlendirmektir. Araştırmanın önemi ise, paydaş gruplarının, yatırım kararı verirken, yatırım yapmayı düşündüğü kuruluşların raporlarında finansal bilgilerin yanında finansal olmayan bilgileri de görmek istemesinden hareketle, yıllık faaliyet raporları incelenecek olan faizsiz bankaların, entegre raporlamadaki durumunu görmek ve entegre raporlamanın uygulanması konusunda hem Türkiye'deki katılım bankalarına hem de diğer faizsiz bankalara rehberlik etmektir.

5.2. Araştırma Yöntemi ve Tekniği

Çalışmada, araştırma evrenine dahil edilen faizsiz bankaların yıllık faaliyet raporunun, içerik analizi yöntemiyle, entegre raporlamaya yakınlığı veya uzaklığı ve bunun derecesi ölçülmeye çalışılacaktır. Çalışmanın yapıldığı dönemde faizsiz bankaların yayımlanmış en son yıllık faaliyet raporu 2020 yılına ait olduğu için 2020'ye ait yıllık faaliyet raporları incelenmiştir. Faizsiz bankaların yıllık faaliyet raporlarına resmi internet sitelerinden erişim sağlanmıştır.

Faizsiz bankaların yıllık faaliyet raporları incelenirken IIRC tarafından ilk olarak Aralık 2013'te yayımlanan ve Ocak 2021'de revize edilen Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi ilkeleri ölçüt olarak kullanılmıştır. Yüksel (2017), doktora çalışmasında Kurumsal Yönetim Endeksinde yer alan 50 işletmenin 2014 yılına ait yıllık faaliyet raporlarını Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi Kılavuz İlkeler ve İçerik Öğelerinden oluşan 71 ölçüte göre incelemiştir. 71 ölçütü belirlerken, Aralık 2013'te yayımlanan Çerçeve'yi kullanmış, açıklama ve tekrarlanan ifadeleri ölçüt kapsamından çıkarmıştır. Yüksel (2017)'in kullandığı 71 ölçüt, Ocak 2021'de revize edilen Çerçeve ile karşılaştırılmış ve farklılık olmadığı görülmüştür. Bu nedenle bu çalışmada da 71 ölçüt ile birlikte Entegre Rapor Skoru, Ölçüt Açıklanma Skoru ve Ölçüt Açıklanma Skoru Ortalaması, çalışmada kullanılacak kukla değişken sayısı farklı olduğundan bu kukla değişkenler (0, 1 veya 2 puan) dikkate alınarak hesaplanmıştır. İlgili hesaplamalar Microsoft Office Excel Programı aracılığıyla yapılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçütlerin tam listesi EK 1'de verilmektedir.

5.3. Araştırmanın Kısıtları ve Araştırma Evreni

Yıllık faaliyet raporları incelenecek olan faizsiz bankalara ulaşılırken karşılaşılan en önemli kısıt, dünyada faaliyet gösteren faizsiz bankaların yer aldığı ve araştırmacıların kullanımına açık bir resmi kaynağa ulaşılabilmiş olmasıdır. Yine, araştırma evreni belirlenirken karşılaşılan önemli kısıtlar; kendisine ulaşılabilen faizsiz bankaların resmi internet sitelerinin olmaması veya güncel olmaması, yıllık faaliyet raporlarını düzenli aralıklarla yayımlamamış olmalarıdır. Çalışmanın amacı göz önünde bulundurularak, örnekleme yoluna gidilmiş, EK 1'de belirtilen kriterler dâhilinde, Türkiye'deki katılım bankaları, Avrupa Kıtasını temsilen Birleşik Krallık'taki faizsiz bankalar ve faizsiz bankacılık faaliyetlerinin uygulandığı ülkelerdeki faizsiz bankaların yıllık faaliyet raporu inceleme kapsamına alınacaktır. Yıllık faaliyet raporları incelenecek faizsiz bankalar aşağıda Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3: Araştırma Kapsamında Yıllık Faaliyet Raporları İncelenen Faizsiz Bankalar- Araştırma Evreni

	Bankanın Adı	Bankanın Faaliyet Gösterdiği Ülke		Bankanın Adı	Bankanın Faaliyet Gösterdiği Ülke
1	Al Baraka Banking Group	Bahreyn	39	Qatar Islamic Bank	Katar
2	Ithmaar Bank	Bahreyn	40	Masraf Al Rayan	Katar
3	Bahrain Islamic Bank	Bahreyn	41	Qatar International Islamic Bank	Katar
4	Khaleeji Commercial Bank	Bahreyn	42	Barwa Bank	Katar
5	Al Baraka Islamic Bank	Bahreyn	43	Qatar First Bank	Katar
6	ABC Islamic Bank	Bahreyn	44	Kuwait Finance House	Kuveyt
7	First Energy Bank	Bahreyn	45	Boubyan Bank	Kuveyt
8	Bank Alkhair	Bahreyn	46	Warba Bank	Kuveyt
9	Venture Capital Bank	Bahreyn	47	Kuwait International Bank	Kuveyt
10	Liquidity Management Centre	Bahreyn	48	Maybank Islamic	Malezya
11	Citi Islamic Investment Bank	Bahreyn	49	Bank Rakyat	Malezya
12	Islami Bank Bangladesh	Bangladeş	50	CIMB Islamic Bank	Malezya
13	First Security Islami Bank	Bangladeş	51	Hong Leong Islamic Bank	Malezya
14	Export Import Bank of Bangladesh	Bangladeş	52	AFFIN Islamic Bank	Malezya
15	Al-Arafah Islami Bank	Bangladeş	53	Bank Muamalat Malaysia	Malezya
16	Shahjalal Islami Bank	Bangladeş	54	OCBC Al-Amin Bank	Malezya
17	Union Bank	Bangladeş	55	Maldives Islamic Bank	Maldivler

Yıllık Faaliyet Raporlarının Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi İlkelerine Uygunluğunun Değerlendirilmesi: Faizsiz Bankacılık Sektörü Üzerine Bir Araştırma

18	ICB Islamic Bank	Bangladeş	56	Al Baraka Bank Egypt	Mısır
19	Dubai Islamic Bank	Birleşik Arap Emirlikleri	57	Abu Dhabi Islamic Bank – Egypt	Mısır
20	Abu Dhabi Islamic Bank	Birleşik Arap Emirlikleri	58	Jaiz Bank	Nijerya
21	Emirates Islamic Bank	Birleşik Arap Emirlikleri	59	Meezan Bank	Pakistan
22	Al Rayan Bank	Birleşik Krallık	60	BankIslami Pakistan	Pakistan
23	Bank of London and The Middle East Plc	Birleşik Krallık	61	MCB Islamic Bank	Pakistan
24	Qatar Islamic Bank (QIB) (UK) Plc	Birleşik Krallık	62	Al Rajhi Bank	Suudi Arabistan
25	Gatehouse Bank	Birleşik Krallık	63	Alinma Bank	Suudi Arabistan
26	Bank Islam Brunei Darussalam	Brunei	64	Bank AlBilad	Suudi Arabistan
27	Bank Muamalat Indonesia	Endonezya	65	Bank AlJazira	Suudi Arabistan
28	Bank BNI Syariah	Endonezya	66	Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş.	Türkiye
29	Bank Aceh Syariah	Endonezya	67	Türkiye Emlak Katılım Bankası A.Ş.	Türkiye
30	Bank Tabungan Pensiunan Nasional Syariah	Endonezya	68	Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş.	Türkiye
31	Bank Panin Dubai Syariah	Endonezya	69	Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş.	Türkiye
32	Bank Mega Syariah	Endonezya	70	Vakıf Katılım Bankası A.Ş.	Türkiye
33	Bank BCA Syariah	Endonezya	71	Ziraat Katılım Bankası A.Ş.	Türkiye
34	Bank Jabar Banten Syariah	Endonezya	72	Bank Nizwa	Umman
35	Bank Syariah Bukopin	Endonezya	73	Alizz Islamic Bank	Umman

36	Bank Maybank Syariah Indonesia	Endonezya	74	Jordan Islamic Bank	Ürdün
37	Palestine Islamic Bank	Filistin	75	Islamic International Arab Bank	Ürdün
38	Arab Islamic Bank	Filistin	76	Safwa Islamic Bank	Ürdün

4.4.Araştırmanın Bulguları ve Değerlendirmeleri

Araştırma kapsamındaki faizsiz bankaların entegre rapor skoru aşağıda ifade edilen adımlar ile hesaplanmıştır:

1. Her bir ölçüte yönelik ilgili faizsiz bankanın yıllık faaliyet raporunda açıklama yapılmamış ise 0 puan, genel bilgi olarak bahsedilmiş ve yeterli açıklama yapılmamış ise 1 puan, yeterli açıklama yapılmış ise 2 puan verilmiştir. Her bir faizsiz bankanın yıllık faaliyet raporu 71 ölçüt açısından incelenmiş ve toplam puanı hesaplanmıştır. Çalışmanın çok kapsamlı olması nedeniyle her bir banka için ayrıntılı puan çizelgesi sunulmamıştır.
2. Faizsiz banka, araştırma kapsamında kullanılan 71 ölçüte göre açıklama yapmışsa alabileceği maksimum puan 142 (71x2)'dir.
3. Bu bilgilere göre faizsiz bankanın entegre rapor skoru ise şu şekilde hesaplanacaktır:

$$\text{Faizsiz Bankanın Entegre Rapor Skoru} = \frac{\text{Faizsiz Bankanın Ölçüt Açıklamalarından Aldığı Toplam Puan}}{\text{Faizsiz Bankanın Alabileceği Maksimum Toplam Puan (71x2 = 142)}}$$

Yapılan içerik analizi ve puanlaması sonucunda faizsiz bankaların entegre rapor skoru aşağıda Tablo 4'te gösterildiği gibi hesaplanarak ve büyükten küçüğe doğru sıralanmıştır.

Tablo 4: Faizsiz Bankaların Entegre Rapor Skoru

Sıra No	Faizsiz Bankanın Adı	Faaliyet Gösterdiği Ülke	Entegre Rapor Skoru
1	Al Rajhi Bank	Suudi Arabistan	0,894366197
2	Maybank Islamic	Malezya	0,852112676
2	Meezan Bank	Pakistan	0,852112676
4	Shahjalal Islami Bank	Bangladeş	0,845070423
4	Bank Maybank Indonesia	Endonezya	0,845070423
6	CIMB Islamic Bank	Malezya	0,838028169
7	Bank Muamalat Malaysia	Malezya	0,823943662
8	AFFIN Bank	Malezya	0,788732394

Yıllık Faaliyet Raporlarının Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi İlkelerine Uygunluğunun Değerlendirilmesi: Faizsiz Bankacılık Sektörü Üzerine Bir Araştırma

9	Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş.	Türkiye	0,781690141
10	Hong Leong Islamic Bank	Malezya	0,774647887
11	OCBC Al-Amin Bank	Malezya	0,739436620
12	Bank Muamalat Indonesia	Endonezya	0,711267606
13	Bank Negara Indonesia Syariah	Endonezya	0,704225352
14	Islami Bank Bangladesh	Bangladeş	0,669014085
15	Barwa Bank	Katar	0,619718310
16	Bank AlBilad	Suudi Arabistan	0,605633803
17	Bank Central Asia Syariah	Endonezya	0,577464789
18	Bank Aceh Syariah	Endonezya	0,570422535
18	Jaiz Bank	Nijerya	0,570422535
20	Bank Jabar Banten Syariah	Endonezya	0,563380282
20	Bank Mega Syariah	Endonezya	0,563380282
22	Bank Syariah Bukopin	Endonezya	0,542253521
22	Bank Tabungan Pensiunan Nasional Syariah	Endonezya	0,542253521
24	Gatehouse Bank	Birleşik Krallık	0,528169014
24	Palestine Islamic Bank	Filistin	0,528169014
26	Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş.	Türkiye	0,521126761
26	Panin Dubai Syariah Bank	Endonezya	0,521126761
28	Kuwait Finance House	Kuveyt	0,514084507
28	Bank Rakyat	Malezya	0,514084507
28	Union Bank	Bangladeş	0,514084507
31	Bank Islam Brunei Darussalam	Brunei	0,507042254
31	Maldives Islamic Bank	Maldivler	0,507042254
31	Alinma Bank	Suudi Arabistan	0,507042254
31	Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş.	Türkiye	0,507042254
31	First Security Islami Bank	Bangladeş	0,507042254
31	ICB Islamic Bank	Bangladeş	0,507042254
31	Qatar Islamic Bank	Katar	0,507042254
38	Al Baraka Group	Bahreyn	0,5
38	Ithmaar Bank	Bahreyn	0,5
38	Venture Capital Bank	Bahreyn	0,5
38	Masraf Al Rayan	Katar	0,5

38	Warba Bank	Kuveyt	0,5
38	Al Rayan Bank	Birleşik Krallık	0,5
44	First Energy Bank	Bahreyn	0,492957746
44	Abu Dhabi Islamic Bank	Birleşik Arap Emirlikleri	0,492957746
44	Abu Dhabi Islamic Bank Egypt	Mısır	0,492957746
44	Bank Islami	Pakistan	0,492957746
44	Vakıf Katılım Bankası A.Ş.	Türkiye	0,492957746
44	Türkiye Emlak Katılım Bankası A.Ş.	Türkiye	0,492957746
50	Bank of London and The Middle East	Birleşik Krallık	0,485915493
50	MCB Islamic Bank	Pakistan	0,485915493
50	Alizz Islamic Bank	Umman	0,485915493
50	Bank Alkhair	Bahreyn	0,485915493
50	Al-Arafah Islami Bank	Bangladeş	0,485915493
50	Bank Nizwa	Umman	0,485915493
50	Safwa Islamic Bank	Ürdün	0,485915493
57	Al Salam Bank	Bahreyn	0,478873239
57	Al Baraka Islamic Bank	Bahreyn	0,478873239
57	Export Import Bank of Bangladesh	Bangladeş	0,478873239
57	Arab Islamic Bank	Filistin	0,478873239
61	Bank ABC Islamic	Bahreyn	0,471830986
61	Emirates Islamic Bank	Birleşik Arap Emirlikleri	0,471830986
61	Jordan Islamic Bank	Ürdün	0,471830986
64	Boubyan Bank	Kuveyt	0,464788732
64	Ziraat Katılım Bankası A.Ş.	Türkiye	0,464788732
64	Khaleeji Commercial Bank	Bahreyn	0,464788732
64	Bank AlJazira	Suudi Arabistan	0,464788732
64	Islamic International Arab Bank	Ürdün	0,464788732
69	Kuwait International Bank	Kuveyt	0,450704225
69	Qatar International Islamic Bank	Katar	0,450704225
71	Al Baraka Bank Egypt	Mısır	0,436619718
72	Liquidity Management Centre	Bahreyn	0,429577465
73	Qatar First Bank	Katar	0,415492958
74	Qatar Islamic Bank (QIB) (UK)	Birleşik Krallık	0,352112676
75	Citi Islamic Investment Bank	Bahreyn	0,338028169

Yıllık Faaliyet Raporlarının Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi İlkelerine Uygunluğunun Değerlendirilmesi: Faizsiz Bankacılık Sektörü Üzerine Bir Araştırma

76	Dubai Islamic Bank	Birleşik Arap Emirlikleri	0,330985915
Entegre Rapor Skor Ortalaması			0,548461824

Tablo 4'ten de görüleceği üzere elde edilen sonuçlara göre,

1.Araştırma kapsamındaki 76 faizsiz bankanın yaklaşık %57'sini temsil eden 43 faizsiz bankanın entegre rapor skoru 0,50 ve üzerinde hesaplanmıştır. Bu sonuca dayanılarak, finansal hizmet sektöründe faaliyet gösteren kuruluşlar olarak faizsiz bankaların, Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi'nde yer alan ilkelere yani entegre raporlamaya yakın bir raporlama yaptıkları söylenebilir. Yine 76 faizsiz bankanın yaklaşık %43'ünü temsil eden 33 faizsiz bankanın entegre rapor skoru 0,50'nin altındadır. Ortalama entegre rapor skoru ise 0,548461824 olarak hesaplanmıştır.

2.Suudi Arabistan'da faaliyet gösteren Al Rajhi Bank'ın 2020 yılına ait yıllık faaliyet raporu, 0,894366197 ile entegre rapor skoru en yüksek olan rapor olmuştur.

3.Endonezya ve Malezya'daki faizsiz bankaların tamamına ait entegre rapor skoru 0,50'nin üzerinde hesaplanmıştır. Entegre rapor skoru sıralamasında ilk 10 sırada yer alan faizsiz bankaların içerisinde Malezya'da faaliyet gösteren beş faizsiz banka yer almış olup bunda Malezya'da entegre raporlamaya yönelik yapılan düzenlemelerin etkisi olduğu düşünülmektedir.

4.Birleşik Arap Emirlikleri'nde faaliyet gösteren Dubai Islamic Bank'ın 2020 yılına ait yıllık faaliyet raporu 0,330985915 entegre rapor skoru ile en düşük olan rapor olmuştur.

5.Türkiye'de faaliyet gösteren altı katılım bankasından entegre rapor skoru en yüksek olan katılım bankası, 0,781690141 entegre rapor skoru ile Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş., genel sıralamada 9. sırada yer almıştır. Albaraka Türk'ün entegre raporlamaya yakın raporlama yapmasında yıllık faaliyet raporu yayımlamasının yanında sürdürülebilirlik raporu yayımlamasının etkisi olduğu söylenebilir. Yine entegre rapor skoru 0,50'nin üzerinde olan katılım bankaları; 0,521126761 entegre rapor skoru ile Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş. (genel sıralamada 26.), 0,507042254 entegre rapor skoru ile Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş. (genel sıralamada 31.)'dir. Entegre rapor skoru 0,50'nin altında olan katılım bankaları; 0,492957746 entegre rapor skoru ile Vakıf Katılım Bankası A.Ş. ve Türkiye Emlak Katılım Bankası A.Ş. (genel sıralamada 44.), 0,464788732 entegre rapor skoru ile Ziraat Katılım Bankası A.Ş. (genel sıralamada 64.)'dir.

5.Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Günümüzde işletmelerin, kurum ve kuruluşların olduğu kadar faizsiz bankaların da faaliyet sonuçlarını yansıtmada finansal raporlar, en eski kurumsal raporlama unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Faaliyet sonuçlarının finansal tablolar aracılığıyla yansıtıldığı finansal raporlar, sadece finansal bilgilere odaklanmaktadır. Ancak finansal tablolar, 1980'li yıllardan itibaren finansal açıklamalara dayanmayan işletme açıklamalarına ihtiyaç duyulması ve sürdürülebilirlik konularının gelişimi hissedarların ve ilgili tüm paydaşların bilgi ihtiyacını karşılamada yetersiz kalmıştır. Bu nedenle finansal raporlamada, finansal tablolara ek olarak

yönetim açıklamaları, çevresel raporlar, kurumsal yönetim ve ücretlendirme raporları da sunulmaya başlamıştır. İşletme faaliyetlerinin çevresel, sosyal, yönetişimsel ve ekonomik sonuçlarına yönelik sürdürülebilirlik bilincinin gelişmesi nedeniyle ve çok geniş paydaş grubunun bilgi ihtiyacını karşılamak amacıyla 2000'li yıllardan itibaren sürdürülebilirlik raporlaması gündeme gelmiştir. Yine de finansal raporlamanın finansal bilgilere ağırlık vermesi, sürdürülebilirlik raporlamasının da finansal olmayan bilgilere yönelik olması finansal ve finansal olmayan bilgilerin entegre bir şekilde sunulması ihtiyacını karşılayamamıştır. Bu ihtiyacı karşılamak amacıyla entegre raporlama gündeme gelmiştir. Entegre raporlama, kuruluşların finansal ve finansal olmayan performansını, entegre düşünceye dayalı olarak, kısa orta ve uzun vadede değerin nasıl yaratıldığını, korunduğunu veya tüketildiğini değer yaratma ekseninde sunan raporlamadır.

Çalışmada, küresel faizsiz bankacılık sektöründe faaliyet gösteren ve araştırma evrenine dâhil edilen 76 faizsiz bankanın yayımlanmış oldukları yıllık faaliyet raporunun entegre raporlamadaki durumunu ve bunun derecesini ölçmek amaçlanmıştır. Yapılan içerik analizi sonucunda, 76 faizsiz bankanın 43'ünün entegre rapor skoru 0,50 ve üzerinde, 33 faizsiz bankanın entegre rapor skoru 0,50'nin altında hesaplanmıştır. 76 faizsiz bankanın entegre rapor skor ortalaması 0,548461824'tür. Entegre rapor skoru en yüksek olan faizsiz banka, 0,894366197 ile Suudi Arabistan'da faaliyet gösteren Al Rajhi Bank olmuştur. Yine Malezya'da faaliyet gösteren Maybank Islamic ve Pakistan'da faaliyet gösteren Meezan Bank, 0,852112676 entegre rapor skoru ile 2. sırada yer almıştır. Birleşik Arap Emirlikleri'nde faaliyet gösteren Dubai Islamic Bank, 0,330985915 ile en düşük entegre rapor skoruna sahip olan banka olmuştur. Türkiye'de faaliyet gösteren katılım bankalarından en yüksek entegre rapor skoru, 0,781690141 ile Albaraka Türk olmuş ve genel sıralamada 9.sıradadır. Sonuç olarak; finansal hizmet sektöründe faaliyet gösteren kuruluşlar olarak faizsiz bankaların finansal bilgiler yanında finansal olmayan bilgilere de yıllık faaliyet raporunda yer verdiğini, ilgili ölçütler doğrultusunda doğrudan bilgi açıklaması olmasa da bu yönde bir girişimin beklenebileceği söylenebilir.

Entegre raporlama genellikle gönüllülük esaslı yürütülen bir kurumsal raporlama aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada, ülkelerdeki yerel kurumsal raporlamanın entegre raporlamaya doğru evrilmesini sağlamak amacıyla entegre raporlamanın benimsenmesini teşvik edecek yerel mevzuat düzenlemelerinin yapılması önemli olacaktır. Türkiye'de kuruluşların yayımlanmış oldukları faaliyet raporlarında sürdürülebilirlik ilkelerine yer verilmesi gönüllülük esasına dayalı olup, raporlarda sunulabilecek sürdürülebilirlik ilkelerine ilişkin rehber bir Çerçeve yayımlanmıştır. Halka açık ortaklıkların faaliyet raporlarında sürdürülebilirlik ilkelerine yer verilmesi, verilmiyorsa nedenlerinin açıklanması gerektiği (uy ya da açıkla) istenmektedir. Ancak entegre raporlamanın Mart 2010'dan itibaren JSE'de işlem gören işletmeler için zorunlu olduğu Güney Afrika'daki faizsiz bankaların, IIRC Database'deki ER Çerçeve'sini temsil eden entegre raporları da dikkate alındığında, Türkiye için entegre raporlamaya yönelik zorunlu mevzuat düzenlemeleri getirilmesi entegre raporlamanın gelişimini daha da hızlandıracaktır.

Kaynakça

- Dumay, J., Bernardi, C., Guthrie, J. & Demartini, P. (2016). Integrated Reporting: A Structured Literature Review. *Accounting Forum*. 40(3). 166-185.
- Ernst & Young. (2021). Excellence in Integrated Reporting 2021. Retrieved from https://assets.ey.com/content/dam/ey-sites/ey-com/en_za/topics/assurance/ey-2021-excellence-awards-report.pdf
- Entegre Raporlama Türkiye Ağı-ERTA. Retrieved from <http://www.entegreraporlamatr.org/tr/entegre-raporlama/turkiyede-yayimlanan-entegre-raporlar.aspx>
- FASB-Financial Accounting Standards Board. (2018). Conceptual Framework for Financial Reporting. Retrieved from <https://www.ifrs.org/content/dam/ifrs/publications/pdf-standards/english/2021/issued/part-a/conceptual-framework-for-financial-reporting.pdf>
- GRI-Global Reporting Initiative. (2000). G3 Sürdürülebilirlik Raporlaması İlkeleri
- Islamic Finance Standard Board-IFSB. (2021). Islamic Financial Services Industry Stability Report. Retrieved from <https://www.ifsb.org/download.php?id=6106&lang=English&pg=/sec03.php>
- International Integrated Reporting Committee-IIRC. (2011). *Towards Integrated Reporting Communicating Value in The 21st Century*. Retrieved from https://integratedreporting.org/wp-content/uploads/2011/09/IR-Discussion-Paper-2011_spreads.pdf
- IIRC. (2021). International Integrated Reporting Framework. Retrieved from <https://integratedreporting.org/resource/international-ir-framework/>
- International Monetary Found-IMF, Retrieved from <https://www.imf.org/external/themes/islamicfinance/>
- KGK. (2018). TFRS Finansal Raporlamaya İlişkin Kavramsal Çerçeve (2018 sürümü). Erişim Adresi: [https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/TMS_TFRS_Setleri/2021/Mavi_Kitap/Finansal%20Raporlamaya%20%C4%B0li%C5%9Fkin%20Kavramsal%20%C3%87er%C3%A7eve%20\(2018%20S%C3%BCr%C3%BCm%C3%BC\).pdf](https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/TMS_TFRS_Setleri/2021/Mavi_Kitap/Finansal%20Raporlamaya%20%C4%B0li%C5%9Fkin%20Kavramsal%20%C3%87er%C3%A7eve%20(2018%20S%C3%BCr%C3%BCm%C3%BC).pdf)
- KPMG. (2008). Sustainability Reporting A Guide.
- Pervez, I.A. (1990). *Islamic Finance*. Arab Law Quarterly, 5(4).
- PwC. (2018). Integrated Reporting: What's Your Value Creation Story? Retrieved from <https://www.pwc.com/my/en/assets/publications/2018/ir-report-2018-final-web.pdf>
- PwC. (2021). Accelerating ESG Integration in Malaysian Banks. Retrieved from <https://www.pwc.com/my/en/assets/publications/2021/pwc-esg-survey-accelerating-esg-integration-in-malaysian-banks.pdf>
- Yatbaz, A. (2019). *Faizsiz Bankacılık Fon Kullanırma Yöntemlerinin Uluslararası Muhasebe Standartları Kapsamında İncelenmesi: Bir Alan Çalışması* (Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/>
- Yüksel, F. (2017). Entegre Raporlama, Türk İşletmelerinin Entegre Raporlamaya Bakışı Üzerine Bir Araştırma. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Manisa: T.C. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- 5411 sayılı Bankacılık Kanunu. Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5411.pdf>
- <http://examples.integratedreporting.org/reporters?start=A&page=1>
- <https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/8539-kurumsal-raporlamada-yeni-donem-entegre-raporlama,31.05.2022>

EK 1: Araştırmada Ölçüt Olarak Kullanılan Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi İlkeleri

ARAŞTIRMADA ÖLÇÜT OLARAK KULLANILAN ULUSLARARASI ENTEGRE RAPORLAMA ÇERÇEVESİ İLKELERİ		
KILAVUZ İLKELER		Puan (0, 1 veya 2)
3A Stratejik Odak ve Geleceğe Yönelim	1	3.3. Kuruluşun stratejisi ve bunun, kuruluşun kısa, orta ve uzun vadede değer yaratma kabiliyetiyle ve sermaye öğelerini kullanımı ve etkileşimiyle nasıl bir ilgisi olduğu hakkında bilgi sağlanmalı
3B Bilgiler Arası Bağlantı		3.6. kuruluşun zaman içinde değer yaratma kabiliyetini etkileyen faktörlerin birleşimi, birbirleriyle olan ilişkileri ve aralarındaki bağımlılıkların bütünsel bir resmini sunmalı 3.8. Bilgiler arası bağlantı için kullanılan başlıca biçimler aşağıdaki öğeler arasındaki bağlantıları içerir:
	2	<ul style="list-style-type: none"> • İçerik Öğeleri. Entegre rapor İçerik Öğelerini bir bütün olarak kuruluşun faaliyetlerindeki dinamik ve sistemik etkileşimlerini yansıtan genel bir görüntüye bağlar. Örnek: <ul style="list-style-type: none"> -Mevcut kaynak aktarımı ve kuruluşun hedeflediği performansa ulaşmak için kaynakları nasıl birleştireceği veya başka yatırımlar yapıp yapmayacağı hakkında bir analiz -Yeni risk ve fırsatlar belirlendiğinde ya da geçmişteki performans beklenen şekilde gerçekleşmediğinde kuruluşun Stratejisinin nasıl duruma uyarlanacağına ilişkin bilgiler -Teknolojik değişimlerin hızındaki artış veya azalmalar, gelişen ve değişen toplumsal beklentiler ve gezegendeki kaynakların azalması gibi dış çevrede gerçekleşen değişimlerle kuruluşun stratejisinin ve iş modelinin ilişkilendirilmesi
	3	• Dün, bugün ve yarın. Kuruluş tarafından geçmişten bugüne kadar olan dönemdeki faaliyetleri hakkında bir analiz yapılması

	4	* Sermaye öğeleri. Bu, sermaye öğeleri arasındaki bağımlılıklar ve takaslar ile bunların bulunabilirliğinin, kalitesinin ve satın alınabilirliğinin kuruluşun değer yaratma kabiliyetini nasıl etkilediğini kapsar	
	5	* Finansal bilgiler ve diğer bilgiler. Örneğin, aşağıdaki kalemler üzerindeki yansımalar: ·Araştırma-geliştirme politikaları, teknoloji/bilgi birikimi veya insan kaynaklarına yapılan yatırımlar bakımından pazar payı veya beklenen gelir artışı ·Çevre politikaları, enerji verimliliği, yerel toplumlarla iş birliği veya toplumsal sorunları aşmak için teknoloji kullanımı bakımından maliyetlerin düşürülmesi veya yeni iş fırsatları ·Uzun vadeli müşteri ilişkileri, müşteri memnuniyeti veya itibar bakımından gelir ve kar artışı.	
	6	* Nicel ve nitel bilgiler. KPTların yapılan açıklamaların bir parçası olarak sunulması, nitel ve nicel bilgileri birbirine bağlamada etkili bir yol olabilir	
	7	* Yönetim bilgileri, yönetim kurulu bilgileri ve kuruluş dışından rapor edilen bilgiler.	
	8	* Raporadaki bilgiler, kuruluşun diğer bildirimlerindeki bilgiler ve diğer kaynaklardan gelen bilgiler.	
3C Paydaşlarla İlişkiler	9	3.10. Kuruluşun temel paydaşlarıyla kurduğu ilişkilerin doğası ve kalitesi hakkında bilgi sağlamalı ve kuruluşun paydaşların meşru ihtiyaç ve isteklerini ne ölçüde anladığını, hesaba kattığını ve karşıladığını göstermelidir.	
3D Önemlilik	10	3.17. Kuruluşun kısa, orta ve uzun vadede değer yaratma kabiliyetini önemli ölçüde etkileyen konular hakkında bilgi vermelidir.	
3E Kısa ve Öz Olma	11	3.36. Rapor kısa ve öz olmalıdır.	
		3.38. Kuruluş, entegre raporunda kısa ve öz olma ile özellikle eksiksizlik ve karşılaştırılabilirlik gibi diğer Kalavuz İlkeler arasında denge kurmaya çalışır. Bir entegre raporun kısa ve öz olabilmesi için:	

		<ul style="list-style-type: none"> * Bölüm 3D'de açıklanan önemlilik belirleme sürecinin uygulanması gerekir * Mantıklı bir yapının izlenmesi ve tekrar sınırlamak için kendi içinde çapraz başvuru araçlarının kullanılması gerekir * Ayrıntılı bilgilere, sık değişmeyen bilgilere (örneğin bağlı kuruluşlar listesi) veya dış kaynaklara (örneğin devlete ait bir web sitesinde gelecekte öngörülen ekonomik koşullar hakkındaki varsayımlar) için bağlantılar içerebilir * Kavramları net ve mümkün olduğunca az kelime kullanarak ifade etmesi gerekir * Mesleki jargon veya çok teknik terminoloji yerine düz bir dil kullanılması tercih edilebilir * Sıklıkla "basmakalıp" olarak nitelendirilen ve kuruluşa özgü olmayan çok genel konulardan kaçınılması gerekir. 	
3F Güvenilirlik ve Eksiksizlik (Tamlık)	12	3.39. Olumlu ya da olumsuz tüm maddi hususları dengeli ve maddi hata içermeyecek bir şekilde içermelidir.	
3G Tutarlılık ve Karşılaştırılabilirlik	13	3.54. rapordaki bilgiler: <ul style="list-style-type: none"> * Zaman içinde tutarlı bir temele dayalı olarak * Kuruluşun kendi zaman içinde değer yaratma kabiliyeti açısından, diğer kuruluşlarla karşılaştırılmasına olanak sağlayacak şekilde sunulmalıdır 	
İÇERİK ÖĞELERİ			
4A Kurumsal Genel Görünüm ve Dış Çevre	14	4.5. Bir entegre rapor kuruluşun misyonunu ve vizyonunu belirler ve aşağıdakiler gibi konuları tanımlayarak gereken bağlamı sağlar: <ul style="list-style-type: none"> * Kuruluşun: 	
	15	Kültürü, etik ilkeleri ve değerleri	
	16	Mülkiyet ve faaliyet yapısı	
	17	Temel faaliyetleri ve pazarları	
	18	Rekabet yapısı ve pazar konumu	
	19	Değer zinciri içindeki konumu	

	20	* Özellikle önceki dönemlere göre yaşanan büyük değişimleri vurgulayan önemli nicel bilgiler (örneğin çalışan sayısı, gelir, kuruluşun faaliyet gösterdiği ülke sayısı)	
Dış Çevre	21	4.7. * Başlıca paydaşların meşru ihtiyaç ve istekleri	
	22	* Ekonomik denge, küreselleşme ve endüstri trendleri gibi makro ve mikro ekonomik koşullar	
	23	* Rakiplerin görece güçlü ve zayıf yanları ve müşteri talebi gibi pazar güçleri	
	24	* Teknolojik değişimin hızı ve etkisi	
	25	* Nüfus ve demografik değişimler, insan hakları, sağlık, fakirlik, toplumsal değerler ve eğitim sistemleri gibi toplumsal konular	
	26	* İklim değişikliği, ekosistem kaybı ve gezegenin sınırlarına ulaşılması sonucu ortaya çıkan kaynak açıkları gibi çevresel konular	
	27	* Kuruluşun faaliyet gösterdiği yasal ve düzenleyici ortam	
	28	* Kuruluşun faaliyet gösterdiği ülkedeki ya da kuruluşun stratejisini uygulama kabiliyetini etkileme ihtimali olan başka ülkelerdeki siyasi ortam	
4B Kurumsal Yönetim		4.9. Bir entegre rapor aşağıdakiler gibi konuların kuruluşun değer yaratma kabiliyetiyle nasıl bağlantılı olduğu hakkında bilgi sağlar:	
	29	* Kurumsal yönetim sorumlularının becerileri ve farklı yönleri (örneğin insanların geçmişi, cinsiyeti, liyakati ve deneyimi) dâhil olmak üzere kuruluşun liderlik yapısı ve yasal gereklilikler	
	30	* kuruluşun kültürünü oluşturmak ve izlemek için kullanılan spesifik süreçler	
	31	* Kuruluşun kültürünün, etik ilkelerinin ve değerlerinin başlıca paydaşlarla ilişkiler dâhil olmak üzere sermaye öğelerini kullanımına ve bunları etkilemesine nasıl yansıtıldığı	
	32	* Kuruluşun yasal gereklilikleri aşan kurumsal yönetim uygulamaları yürütüp yürütmediği	

	33	* Kurumsal yönetim sorumlularının yenilikçiliği teşvik etmek ve hayata geçirmek için üstlendiği sorumluluk	
	34	* Ücret ve teşvikler ile kısa, orta ve uzun vadede değer yaratma arasında ve bunların kuruluşun sermaye öğelerini kullanması ve etkilemesi üzerinde nasıl bir bağlantı kurulduğu.	
4C İş Modeli		4.13. İş modeli açıklamasının etkinliğini ve okunabilirliğini güçlendiren özellikler şunlardır:	
	35	* İş modelinin temel öğeleri hakkında net bir açıklama	
	36	* Temel öğeleri vurgulayan basit bir şema ve bunu desteklemek üzere bu öğelerin kuruluş açısından ilgisi hakkında net bir açıklama	
	37	* Kuruluşun içinde bulunduğu koşullara uygun, mantıklı bir metin akışı	
	38	* Başlıca paydaşlar ile dış çevreyi etkileyen diğer bağımlılıklar (örneğin ham madde) ve önemli faktörler hakkında açıklama	
	39	* Strateji, risk ve fırsatlar ve performans (KPI'lar ile maliyetlerin düşürülmesi ve gelirler gibi mali konular vb.) gibi diğer İçerik Öğelerinin kapsamında ele alınan bilgilere yönlendiren bağlantılar	
Girdiler	40	4.14. Bir entegre rapor, temel girdilerin kuruluşun bağlı olduğu sermaye öğeleriyle nasıl bir ilgisi olduğunu veya iş modelinin sağlamlığı ve esnekliğini anlama açısından önemli oldukları ölçüde kuruluş için bir farklılaşma kaynağı olduğunu gösterir.	
İş Faaliyetleri		4.16. Bir entegre raporda temel iş faaliyetleri açıklanır. Aşağıdakileri içerebilir:	
	41	* Kuruluş pazarda kendisini nasıl farklılaştırıyor(örneğin ürün farklılaşması, Pazar segmentasyonu, teslimat kanalları ve pazarlama)	
	42	* İş modeli ilk satış noktasından sonra gelir yaratmaya ne ölçüde dayalı (örneğin genişletilmiş garanti anlaşmaları veya ağ kullanım ücretleri)	
	43	* Kuruluş, yenilikçilik ihtiyacına nasıl yaklaşıyor	
	44	* İş modeli değişime uyum sağlamak için nasıl tasarlanmıştır.	

	45	4.17. Önemli olması halinde bir entegre raporda süreç iyileştirme, çalışan eğitimi ve ilişki yönetimi gibi girişimlerin kuruluşun uzun vadedeki başarısına olan katkısı da ele alınabilir	
Çıktılar	46	4.18. Bir entegre raporda kuruluşun temel ürün ve hizmetleri tanımlanır. Bunlar, önem seviyelerine göre iş modeli açıklaması içinde ele alınması gereken yan ürünler ve atıklar (emisyonlar dâhil) gibi diğer çıktılar da olabilir.	
Sonuçlar		4.19. Bir entegre raporda aşağıdakiler gibi temel sonuçlar açıklanır:	
	47	-İç sonuçlar (örneğin çalışanların morali, kuruluşun itibarı, gelirler ve nakit akışı) ve	
	48	-dış sonuçlar (örneğin müşteri memnuniyeti, vergi ödemeleri, marka sadakati, toplumsal ve çevresel etkiler)	
	49	- Olumlu sonuçlar (yani sermaye ögelerinde net artışla sonuçlanan ve dolayısıyla değeri yaratanlar) ve	
	50	- olumsuz sonuçlar (yani sermaye ögelerinde net azalmayla sonuçlanan ve dolayısıyla değeri azaltanlar)	
4D Risk ve Fırsatlar		4.26. Bu, aşağıdaki ögelerin tanımlanmasını içerebilir:	
	51	* Risk ve fırsatların spesifik kaynağı (iç, dış ya da yaygın şekliyle bu ikisinin karışımı).	
	52	* Kuruluş, risk veya fırsatın gerçekleşme ihtimalini ve gerçekleşmesi halinde etkisinin büyüklüğünü değerlendirir	
	53	* İlişkili stratejik amaçların, stratejilerin, politikaların, hedeflerin ve KPI'ların belirlenmesi dâhil olmak üzere temel riskleri azaltmak veya yönetmek ya da temel fırsatlardan değer yaratmak için alınan önlemler	
4E Strateji ve Kaynak Aktarımı		4.29 Bir entegre raporda genellikle aşağıdaki hususlar tanımlanır:	
	54	* Kuruluşun kısa, orta ve uzun vadedeki stratejik amaçları	
	55	* Bu stratejik amaçlara ulaşmak için uyguladığı ya da uygulamayı planladığı stratejiler	
	56	* Stratejisini uygulamak için gereken kaynak aktarımı planları	

	57	* Kısa, orta ve uzun vadede başarıları ve hedeflenen sonuçları nasıl ölçeceği	
	58	4.30. Bu, aşağıdaki öğelerin açıklanmasını içerebilir:	
		* Kuruluşun stratejisi ve kaynak aktarımı planları ile diğer İçerik Öğelerinin kapsamında olan bilgiler arasındaki bağlantı ve:	
		Strateji ve kaynak aktarımı planlarının iş modeliyle ne ölçüde ilgili olduğu ve kuruluşun değişime uyum sağlama kabiliyetini anlamak açısından seçilen stratejileri uygulamak için iş modelinde yapılması gerekebilecek değişiklikler	
		Strateji ve kaynak aktarımı planlarının dış çevreden ve tanımlanan risk ve fırsatlardan nasıl etkilendiği ve bunlara nasıl yanıt verdiği	
		Strateji ve kaynak aktarımı planlarının öğelerini ve bu sermaye öğeleriyle ilgili risk yönetimi düzenlemelerini nasıl etkilediği	
	59	* Kuruluşun rekabette avantajlı olmasını ve değer yaratmasını sağlayan aşağıdakiler gibi farklılaşma unsurları:	
		Yenilikçiliğin rolü	
		Kuruluşun fikri sermaye öğelerini nasıl geliştirdiği ve kullandığı	
		Rekabette avantajlı olmak için çevresel ve toplumsal konuların kuruluşun stratejisine ne ölçüde dâhil edildiği	
	60	* Strateji ve kaynak aktarımı planlarını formüle ederken kullanılan paydaş etkileşiminin temel özellikleri ve bulguları.	
4F Performans		4.32. Bir entegre raporda performans hakkında nitel ve nicel bilgiler yer alır ve aşağıdakiler gibi konuları içerebilir:	
	61	* Hedefler ve risk ve fırsatlar açısından nitel göstergeler ile bunların önemi, etkileri ve bunların oluşturulmasında kullanılan yöntem ve varsayımlar hakkında açıklamalar	
	62	* Değer zincirinin üst ve alt seviyelerindeki sermaye öğeleri üzerindeki etkiler dâhil olmak üzere kuruluşun sermaye öğeleri üzerindeki (pozitif ve negatif) etkileri	

Yıllık Faaliyet Raporlarının Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi İlkelerine Uygunluğunun Değerlendirilmesi: Faizsiz Bankacılık Sektörü Üzerine Bir Araştırma

	63	* Temel paydaş ilişkilerinin durumu ve kuruluşun temel paydaşların meşru ihtiyaç ve isteklerine nasıl yanıt verdiği	
	64	* Geçmiş ile mevcut performans arasındaki ve mevcut performans ile kuruluşun genel görünüşü arasındaki bağlantılar	
4G Genel Görünüş		4.36. Bir entegre raporda normalde zaman içinde beklenen değişiklikler vurgulanır ve aşağıdaki hususlar hakkında yapılan güvenilir ve şeffaf analizlerle elde edilen bilgiler sağlanır:	
	65	* Kuruluşun kısa, orta ve uzun vadede dış çevresinde karşılaşması muhtemel durumlar hakkındaki beklentileri	
	66	* Bunun kuruluşu nasıl etkileyeceği	
	67	* Kuruluşun halihazırda karşısına çıkması muhtemel kritik zorluklara ve belirsizliklere yanıt vermek için nasıl teşkilatlandırıldığı	
	68	4.39. Bir entegre raporda ayrıca başlıca göstergeler, KPI'lar veya hedefler, tanınmış dış kaynaklardan edinilen ilgili bilgiler ve hassasiyet analizleri yer alabilir.	
4H Hazırlık ve Sunum Temeli		4.42. Bir entegre rapor, raporun hazırlık ve sunum temelini aşağıdakileri içerecek şekilde açıklar:	
	69	* Kuruluşun önemlilik belirleme sürecinin bir özeti	
	70	* Raporlama sınırı ve nasıl belirlendiği hakkında bir açıklama	
	71	* Önemli konuları nitelemek veya değerlendirmek için kullanılan başlıca çerçevelerin ve yöntemlerin bir özeti	

Kaynak: Yüksel, 2017, 250-254; IIRC, 2021, 3A-3G ve 4A-4H 'den faydalanılarak hazırlanmıştır.

NOT: Araştırma kapsamındaki faizsiz bankaların yıllık faaliyet raporlarının EK 1'deki tabloda belirtilen ölçütlere uygunluğunun değerlendirilmesi için kukla değişkenler kullanılmıştır. İlgili faizsiz bankanın yıllık faaliyet raporunda; ilgili ölçüt için açıklama yapılmamış ise 0 puan, genel bilgi olarak bahsedilmiş ve yeterli açıklama yapılmamış ise 1 puan, yeterli açıklama yapılmış ise 2 puan verilmiştir.

İngilizce Öğrenenlerin Dil Öğrenme Stratejileri ile Başarıları Arasındaki İlişki

Ali CEYLAN^{a, b}

Özet

Bu çalışma, öğrencilerin dil öğrenme strateji tercihlerini belirlemeyi ve öğrencilerin dil öğrenme stratejileri ile dil becerilerindeki akademik başarıları arasındaki ilişkiyi araştırmayı amaçlamaktadır. Araştırma, Türkiye'de bir devlet üniversitesine bağlı bir yabancı dil yüksekokulunun hazırlık programına kayıtlı 405 (K=162, E=243) öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın amacına uygun olarak, veri toplamak için Ardehava ve Tretter (2013) tarafından uyarlanan İngilizce Öğrenenler için Dil Öğrenme Strateji Envanteri Öğrenci Formu'nun (DÖSE-İÖ Öğrenci Formu) Türkçe versiyonu kullanılmıştır. Sonuç olarak, öğrenciler dolaylı stratejiler arasında üstbilişsel ve sosyal stratejileri diğer strateji kategorilerine göre daha fazla kullanmaktadırlar. Ayrıca öğrencilerin stratejileri orta düzeyde kullandıkları tespit edilmiştir. Ayrıca, dil öğrenme stratejilerinin bazı alt kategorilerinin becerilerdeki başarı ve dil başarı testinin bazı ölçütleri üzerinde etkisi vardır.

Anahtar Kelimeler

Dil Öğrenimi
Beceri
Strateji
Başarı

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 16.06.2022
Kabul Tarihi: 23.12.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1131841

The Relation Between Language Learning Strategies and Achievement of English Language Learners

Abstract

This study aims to determine the students' strategy preferences and to explore the relationship between the language learning strategies of the students and their academic achievement in language skills. The research was conducted with the participation of 405 (F=162, M=243) preparatory program students of a school of foreign languages at a state university in Turkey. In accordance with the purpose of the study, the Turkish version of the Strategy Inventory of Language Learning for English Language Learners Student Form (SILL-ELL Student Form) adapted by Ardehava and Tretter (2013) was used to gather data. As a result, students use metacognitive and social strategies, among indirect strategies, more than other strategy categories. Further, it was found that students use strategies moderately and there is female superiority in using language learning strategies. In addition, some sub-categories of language learning strategies have an impact on achievement in skills and some measures of the language achievement test.

Keywords

Language Learning
Skills
Strategy
Achievement

About Article

Received: 16.06.2022
Accepted: 23.12.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1131841

^a ali.ceylan@cbu.edu.tr

^b Dr., Manisa Celal Bayar University, School of Foreign Languages, ORCID: 0000-0002-6509-7304.

Introduction

Language-learning strategies (LLSs) are accepted as an essential concept in language learning and their contribution to the quality of students' learning has been stated by Oxford (1993). Therefore, it is believed that being conscious of LLSs has a vital role in students' academic achievements. Many researchers have investigated this issue. While some of them associated LLSs with higher proficiency levels of the students (Ardasheva, 2011; Dreyer & Oxford, 1996; Hu, Gu, Zhang & Bai, 2009; Lan & Oxford, 2003), some others make correlations with academic achievement (Erdoğan & Özdemir, 2018; Habók & Magyar, 2018; Qomariah, 2018; Taheri, Sadighi, Bagheri & Bavali, 2020; Wu, 2008). Therefore, investigating the impact of LLSs on their language skills (reading, listening, writing and speaking) or the measures of the achievement tests will contribute to the teaching and learning of LLSs that are accepted as teachable and learnable structures as stated in the study of Ardasheva and Tretter (2013). At this point, this study is significant in that it examines the relationship between the LLS use of students and their achievement in skills or measures of the language achievement test, which has not been examined in detail. Therefore, this study, carried out with the students at a preparatory school of a state university, will contribute to the teachers about the level of LLS use by their students in addition to its contribution to the literature on LLS use. Accordingly, this study aims to determine the students' strategy preferences and to find out the relationship between the LLSs of the students and their academic achievement in language skills. In line with the aim, the study sought answers to the following questions:

- a. What are the most and the least used strategy types among English preparatory program students?
- b. What is the relationship between the LLS use of students and their academic achievement?
- c. Is there a difference in LLS use of the students according to their proficiency levels?

The Language Learning Strategies (LLSs)

Language learning and teaching have shifted from a teacher-centred focus to a student-centred focus; therefore the emphasis has been pushed forward to the learners and learning as stated by Gürsoy and Eken (2018). As a result, the personal traits of the learners and characteristics of the learning situations have been examined by many researchers (Ajideh, Yaghoubi-Notash & Khalili, 2017; Bialystok, 1981; Chamot & Rubin, 1994; Cohen, 1998; Ellis, 2008). In addition, for the sake of student-centred learning, learning strategies derived from the cognitive psychological aspect have gained importance (Williams & Burden, 1997). While language-learning strategies emerged in learning and teaching language in the late 1970s, many authors have had definitions of the concept and classified LLSs (Erdoğan & Özdemir, 2018). According to one of the earliest definitions by Rubin (1975) LLSs were described as "the techniques or devices that a learner may use to acquire knowledge". Wenden and Rubin (1987) also described LLSs as "any sets of operations, steps, plans, routines used by the learner to facilitate the obtaining, storage, retrieval, and use of information". Before them, Claus and Casper (1983) were the ones who approached the concept from the perspective of language learning by defining it as "an attempt to develop linguistic and sociolinguistic competence in the target language". Oxford (1990), the creator of the inventory used in this study, defined LLSs as "specific actions taken by the learner to make learning easier, faster, more enjoyable, more self-

directed, more effective, and more transferrable to new situations" (p. 8). One of the definitions of the LLSs was made by Oxford (2011) and Oxford (2013) by defining it as "the learner's use of consciously chosen tools for active, self-regulated improvement of language learning". To sum up, among the definitions above, this study adopted Oxford's Taxonomy of Language Learning Strategies (Oxford, 1990) which is the core of the inventory adapted by Ardeslava and Tretter (2013).

Oxford's Taxonomy of Language Learning Strategies

Oxford's LLSs taxonomy has two different categories one of which is direct strategies and the other category is indirect strategies. Direct strategies include processing linguistic information mentally and on the other hand, and indirect strategies mean managing learning a language without using the target language directly (Oxford, 1990). There are six major groups of second language (L2) learning strategies under these two main categories suggested by Oxford (1990). Oxford (1990) includes compensation, cognitive, and memory among direct strategies while she includes, social, affective, and metacognitive strategies among indirect strategies. Cognitive Strategies provide a chance for the learners to manipulate the language material directly like reasoning, summarizing note-taking, practising in naturalistic settings, and reorganising information to create stronger patterns (knowledge structures). Metacognitive Strategies such as identifying self-learning style preferences and needs, monitoring his/her mistakes, collecting and creating an appropriate learning atmosphere and timetable, organizing materials, and self-evaluation of success, are used to design the learning process. Memory Strategies help learners, without a deeper understanding, link L2 items with one another. Many memory strategies such as rhyming, acronyms, the mental picture of a word and flashcards help learners learn and retrieve information. Compensatory strategies such as inferring the meaning from the context when reading a text or listening to a recording while talking around the missing word to help learners in speaking and writing, help the learner use made-up words instead of missing knowledge. Affective strategies are the ones that are identifying self-anxiety levels, rewarding yourself for success in the language, and talking about feelings. Social strategies which include asking questions, asking for help, asking for clarification, talking with English-speaking people and exploring culture contribute to the learner in developing collaboration with others, and understanding the culture of the target language while learning the language itself (Oxford, 2003).

Methodology

Participants

Participants in this exploratory study were the students studying at the school of foreign languages at a state university in the academic year 2018-2019. Although 469 students who were selected randomly based on the convenience sampling method participated in the study, 64 students were excluded because of missing values in the data collected. As is seen in Table 1, 405 students 40% of whom were females (n=162) and 60% of whom were males (n=243) participated in the study. The students were assigned to their classrooms according to a placement exam that determines three different levels as A, B and C levels. Level A stands for elementary-level students, B stands for pre-intermediate level students and C stands for intermediate level students.

Data Collection Tool and Procedure

Strategy Inventory for Language Learning–ELL Student Form was adapted by Ardasheva and Tretter (2013) from the Strategy Inventory for Language Learning (SILL) invented by Oxford (1990). The inventory consists of 28, 5-Likert scale items. The overall Cronbach alpha coefficient for the inventory which is composed of 6 subscales (memory, cognitive, compensation, metacognitive, affective, and social) was calculated as .90. In order to make the students understand the statements, the researcher translated the inventory into Turkish. After the translation, the inventory revised by three other instructors who were graduated from three different departments of the profession (English Language Teaching, English Language Literature and English Translation and Interpretation). Then, a pilot study in which 252 (97 Female, 155 Male) students took part was conducted by the researcher. According to the analysis, the Cronbach Alpha coefficient of the overall translated inventory was calculated as .85.

Table 1. Cronbach Alpha Coefficient of Strategy Inventory for Language Learning–ELL Student Form

Direct Strategies	Indirect Strategies	
Memory strategies	Metacognitive strategies	Overall
Cognitive strategies	Affective strategies	($\alpha=.85$)
Compensation strategies	Social strategies	
($\alpha=.75$)	($\alpha=.78$)	

Table 1 shows that with 405 participants the Cronbach Alpha coefficient was calculated as ,75 for direct strategies, .78 for indirect strategies and .85 for the overall score of the translation of the inventory.

In addition to the inventory, the researcher used the students' midterm exam scores including scores gained from reading, writing, speaking, listening, vocabulary and language use (grammar) sections in order to test the relationship between the LLSs of the students and their academic achievement in these specifications.

Data Analysis

In the analysis of the data, SPSS 22 software program is used. Within the analysis, descriptive analysis was used to show the distribution of the participants. Pearson correlation was used to see the relationship between the score of the students in the midterm exam including each section of it and sub-dimensions of the inventory and overall scores from the inventory. In addition, ANOVA was used in order to see the relationship between the inventory scores of the students and their levels of proficiency.

Ethical Considerations

In order to use the inventory and translate it, the researcher got written permission from the researcher who adapted the inventory. In addition, the researcher also got permission from the administration of the prep school to use the scores of students by ensuring to keep the information used was confidential.

Findings

The most and the least used strategy types

In order to find out what the most and the least used strategy types are, the mean scores of the students from each type of strategy were calculated and Table 2 shows the percentiles of the strategy used by the students in each strategy type.

Table 2. Percentile Analysis for Strategy Use

		N	Mean	Minimum	Maximum	Mean/Max (%)
Direct Strategies	Memory	405	19,36	7	35	55,31%
	Cognitive	405	12,77	5	25	51,08%
	Compensation	405	14,78	5	25	59,12%
Indirect Strategies	Metacognitive	405	15,21	4	20	76,05%
	Affective	405	6,18	3	15	41,20%
	Social	405	13,94	4	20	69,70%
	Overall Score	405	82,24	28	140	58,74%

The total score ranged from 28 to 140 because the instrument was a 5-point Likert scale. According to the analyses, a higher percentile indicates higher use of LLSs. The overall mean strategy score was calculated as 82.24 (58.74%). This ratio indicates that the participants use LLSs moderately.

The highest percentiles belong to metacognitive ($\bar{x}=15.21$; 76.05%) and social ($\bar{x}=13.94$; 69.70%) strategy types while the lowest percentiles belong to cognitive ($\bar{x}=12.77$; 51.08%) and affective ($\bar{x}=6.18$; 41.20%) strategy types. That is to say, metacognitive and social strategies are the most frequently used strategy groups while affective and cognitive strategies are the least used ones.

The Relation between Students' Academic Achievement and Their LLS Scores

The analysis that was used to seek the answer to the second research question that aimed to find out the relation between students' academic achievement and their LLS scores was Pearson Correlation. The analysis reveals the relation between students' scores that they gain from the SILL-Student Form which includes sub-categories (memory, cognitive, compensation, metacognitive, affective and social strategies) and total scores gained in the midterm exam including scores in sections of the exam (listening, use of English, vocabulary, reading, writing and speaking). The Pearson Correlation analysis is presented in Table 3.

The Relation Between Language Learning Strategies and Achievement of English Language Learners

Table 3. A Pearson Correlation to Show the Relation between Students' Midterm Exam Results and Their LLS Scores

	Total Score	Listening	Use of English	Vocabulary	Reading	Writing	Speaking
Total LLS Score	.026	.020	.009	.050	-.040	-.004	.047
Memory	.094	.062	.058	.122*	.046	.066	.043
Cognitive	.002	-.010	-.038	.050	-.008	.007	.013
Compensation	.100*	.024	.100*	.080	.021	-.003	.120*
Metacognitive	.124*	.063	.119*	.098*	-.014	.082	.118*
Affective	-.148**	-.056	-.123*	-.095	-.119*	-.136**	-.091
Social	-.122*	-.030	-.115*	-.105*	-.147**	-.089	-.031

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

As is seen in Table 3, none of the scores from the midterm exam has any significant correlation with overall LLS use and cognitive strategy use. On the other hand, other sub-categories have a correlation with either total scores in the midterm exam or their scores in the sections of the exam.

It is also seen that memory strategies have an impact on the vocabulary score of the students since there is a positive significant correlation between them (.122*). In addition, it is clear in Table 7 that compensation strategies have an impact on total scores (.100*), use of English scores (.100*) and speaking scores (.120*) of the students in the exam since there is a significant positive correlation between them. Similarly, metacognitive strategies also have a significant positive correlation with total scores (.124*), use of English scores (.119*) and speaking scores (.118*) of the students.

Unlike other strategy categories, affective strategies have a significant negative correlation with total scores (-.148**), use of English scores (-.123*), writing scores (-.136**) and reading scores (-.119*) of the students. Regarding social strategies, there is a significant but negative correlation with total scores (-.122*), use of English scores (-.115*), vocabulary scores (-.105*) and reading scores (-.147**) of the students.

LLS Use of the Students According to Their Proficiency Levels

In order to find out whether there is a difference in LLS use of the students according to their proficiency levels, ANOVA was run. The results of the ANOVA analysis are presented in Table 4.

Table 4. The Relationship between Students' Levels and Their Strategy Use

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	P	Sig. Level
Overall LLS Score	Between Groups	2061.243	2	1030.622			
	Within Groups	88191.473	402	219.382	4.698	.010	<i>p</i> <.05
	Total	90252.716	404				
Memory	Between Groups	42.510	2	21.255			
	Within Groups	9230.290	402	22.961	0.926	.397	<i>p</i> >.05
	Total	9272.800	404				
Cognitive	Between Groups	52.164	2	26.082			
	Within Groups	5883.481	402	14.636	1.782	.170	<i>p</i> >.05
	Total	5935.644	404				
Compensation	Between Groups	155.270	2	77.635			
	Within Groups	4072.730	402	10.131	7.663	.001	<i>p</i> <.05
	Total	4228.000	404				
Metacognitive	Between Groups	62.221	2	31.110			
	Within Groups	4417.518	402	10.989	2.831	.060	<i>p</i> >.05
	Total	4479.738	404				
Affective	Between Groups	54.136	2	27.068			
	Within Groups	2568.417	402	6.389	4.237	.015	<i>p</i> <.05
	Total	2622.553	404				
Social	Between Groups	169.381	2	84.690			
	Within Groups	4742.313	402	11.797	7.179	.001	<i>p</i> <.05
	Total	4911.694	404				

According to ANOVA results given in Table 4, a significant difference was found for Overall Score [$p(.010) <.05$], Compensation Strategy Score [$p (.001) <.05$], Affective Strategy Score [$p (.015) <.05$], and Social Strategy Score [$p (.001) <.05$] in terms of students' level. In addition, no significant difference was found in the Memory, Cognitive and Metacognitive Strategy Scores of the students according to their level of proficiency.

In order to find out the source of the difference, the Tukey test which is among Post Hoc Tests was applied to the data collected. The results of the Tukey test are presented in Table 6.

Table 5. Tukey Test Results that Show Strategy Use According to the Proficiency Level

The Relation Between Language Learning Strategies and Achievement of English Language Learners

	N	\bar{x}	LEVEL	A	B	C
Overall LLS Score	353	82.74	A		.027*	.286
	44	76.51	B			.036*
	8	90.75	C			
Memory	353	19.47	A		.363	.991
	44	18.43	B			.897
	8	19.25	C			
Cognitive	353	12.80	A		.548	.284
	44	12.16	B			.156
	8	14.88	C			
Compensation	353	14.71	A		.945	.000*
	44	14.55	B			.001*
	8	19.13	C			
Metacognitive	353	15.30	A		.119	.439
	44	14.25	B			.123
	8	16.75	C			
Affective	353	6.29	A		.012*	.929
	44	5.14	B			.277
	8	6.63	C			
Social	353	14.17	A		.001*	.999
	44	12.09	B			.273
	8	14.13	C			

When the results of the Tukey test are examined, it is seen that there is a significant difference between A-level students and B-level students [$p (.027) < .05$]. According to score means, A-level students ($\bar{x}=82.74$) have higher scores than B-level students ($\bar{x}=76.51$). In addition, there is another significant difference [$p (.036) < .05$] between C-level students ($\bar{x}=90.75$) and B-level students ($\bar{x}=76.51$) in overall strategy use.

Another significant relationship was determined between students' level and their use of compensation strategies. The significance [$p (.000) < .05$] results from the difference between the scores of A-level students ($\bar{x}=14.71$) and C-level students ($\bar{x}=19.13$). And there is also a

significant difference between the scores of B-level students ($\bar{x}=14.55$) and C-level students ($\bar{x}=19.13$).

Affective strategy use also has a significant relationship with the level of students. The significance [$p (.012) <.05$] derives from the difference between the scores of A-level students ($\bar{x}=14.71$) and C-level students ($\bar{x}=19.13$).

As a result of the Tukey test, it was also found that there is a significant difference between A-level students and B-level students [$p (.001) <.05$]. According to the score means of the students, A-level students ($\bar{x}=14.12$) have higher scores than B-level students ($\bar{x}=12.09$).

The results of the analyses above show that proficiency level in English is affected by the LLS use of the students. Especially, when the mean scores of the students that they got from the SILL-ELL Student Form are examined, it is clear that C-level students have the highest LLS scores at the overall level and in sub-category levels. That is to say, LLS use has a positive impact on the proficiency of the students.

Discussion

According to the findings, the students of the English preparatory program use LLSs moderately, which aligns with the findings of a study by Gürsoy and Eken (2018). It can be inferred from the finding that students' LLSs can be improved to a higher level in this context. In order to achieve this, strategies can be taught to the students because this kind of activity can encourage independent learning and fosters metacognitive knowledge (Dam 1995). As a result, strategy use can be achieved (Wenden, 2002).

It was also found that the students mostly use metacognitive and social strategies while they use cognitive and affective strategies the least. In addition, it can be concluded that students use indirect strategies more frequently. According to these findings, in this context, the students more frequently use metacognitive strategies such as seeing mistakes in English and trying to do better, looking for ways to become a better student of English, in addition to social strategies such as practising English with other students and asking the speaker to slow down or say it again. Consistent with this finding, Gerami and Baighlou (2011), Nacera (2010) and Salahshour, Sharifi and Salahshour (2013) found that metacognitive strategies were used more often than all the types of strategies.

As a result, the personal traits of the learners and characteristics of the learning situations have been examined by many researchers (Ajideh, Yaghoubi-Notash & Khalili, 2017; Bialystok, 1981; Chamot & Rubin, 1994; Cohen, 1998; Ellis, 2008)

On the other hand, not only cognitive strategies such as breaking long words into small pieces and reading for fun but also affective strategies such as self-rewarding and talking to people about how they feel when learning English are the least frequently used strategy categories. This finding is in line with the study of Gerami and Baighlou (2011) who conducted their study with Iranian students who were learning English. They found out that their students use metacognitive strategies more. It is also consistent with the findings of Magogwe and Oliver (2007) and Makoni (2016) which revealed that the most commonly used language learning strategies amongst high school learners were metacognitive strategies.

The scores of the students in the midterm exam did not have any significant correlation with overall LLS use and cognitive strategy use. These results contradict with the literature (Kato, 1996; Oxford & Ehrman, 1995) because generally LLS use and cognitive strategy use are associated with L2 proficiency in several studies (Habók & Magyar, 2018; Qomariah, 2018; Taheri, Sadighi, Bagheri & Bavali, 2020). The contradiction may derive from the personality differences of the students who took part in the study as mentioned by Ellis (2008). For instance, Sharp (2008) investigated the relationships among personality types, language learning strategies and proficiency of students learning English in Hong Kong. The results showed that introversion was negatively related to social strategy use and positively related to metacognitive strategy use. In addition, Kang (2012) found that openness, conscientiousness and extraversion showed positive relationships with most of the strategies. Moreover, openness and conscientiousness were found to be the most significant predictors of using language learning strategies.

On the other hand, other sub-categories correlate at least either students' total scores in the midterm exam or their scores in one of the sections of the exam. For instance, memory strategies have an impact on the vocabulary score of the students. As is found by Purpura (1997), in an assessment context, memory strategies significantly correlated negatively with grammar and vocabulary sections of the test, and memory strategies had an impact on L2 proficiency in learning huge numbers of characters in Kanji by heart (Kato, 1996).

Similarly, there were positive correlations between compensation strategies and students' total scores, scores in the use of English and speaking sections of the midterm exam. These findings are clearly consistent with the findings of Oxford and Ehrman (1995) which mentioned a significant relationship between compensatory strategies and L2 proficiency. In addition, this finding also aligns with the findings of Cohen (1998) who proposed that strategies for compensation are employed for speaking and writing. Moreover, metacognitive strategies correlated with students' total scores, and scores in the use of English and speaking sections of the midterm exam as was also stated by Oxford, Judd, and Giesen (1998).

In this study, unlike other strategy categories, affective strategies presented a significant negative correlation with students' total scores, and scores in the writing and reading sections of the midterm exam. These results were in line with the findings of Mullins (1992) who found out that affective strategies have a negative impact on certain components of proficiency. The reason for this can be that students do not need affective strategies (Oxford, 2003). Similarly, regarding social strategies, there was a significant but negative correlation with total scores, scores in the use of English, vocabulary and reading sections of the midterm exam. This finding contradicts the study in which Oxford et al. (1995) stated that social strategy use is one of the predictors of L2 proficiency.

When the scores of the students in the LLS inventory were examined, it was clear that the LLS use of the students differ significantly according to their proficiency level in English. It is clear that C-level students have the highest LLS scores at the overall and sub-category levels. That is to say, LLS use has a positive impact on the proficiency of the students. At this point, the findings of this study are consistent with the literature studies that reveal LLSs are associated with higher proficiency levels of students (Ardasheva, 2011; Dreyer & Oxford, 1996; Erdoğan & Özdemir, 2018; Habók & Magyar, 2018; Hu et al., 2009; Lan & Oxford, 2003; Qomariah, 2018; Taheri, Sadighi, Bagheri & Bavali, 2020; Wu, 2008).

Conclusion

Since there is no unique way of learning English as a foreign language for all students, the field of language learning and teaching has shifted from teachers and teaching to language learner and learner variables (Gürsoy, 2018). Therefore, learner characteristics, one of which is LLS use, have gained more importance than ever before. Therefore, LLSs have become popular among SLA researchers because of their impact on SLA (Oxford, 1990). For this reason, this study examined the relationship between the LLS use of students and their achievement in skills or measures of the language achievement test, which had not been examined in detail before.

This exploratory study used quantitative data from SILL-ELL Student Form and the students' scores they got from the midterm exam. The findings of the study showed that students use metacognitive and social strategies that are among indirect strategies more than other strategy categories. Further, it was found that students use overall strategies moderately. In addition, some sub-categories of LLSs have an impact on achievement in skills or some measures of the language achievement test.

There may be some implications for teachers and researchers in light of the discussion. To increase L2 proficiency, teachers can provide instruction to help students learn how to use learning strategies. Furthermore, integrating LLSs into the curriculum while teaching English to students in an English preparatory program may be an effective way of increasing their proficiency levels.

On the other hand, this study has some limitations. The first one is that this study is limited to 405 students studying in an English preparatory program. In addition, this study was also limited to only one school. The other limitation of this study can be that this study is quantitative. Therefore, these limitations may shed light on further research, a similar study may be carried out in several English preparatory programs with a larger number of students. It may be also suggested for further studies that an experimental study in which strategy instruction will be the treatment in order to examine its effects on academic achievement can be conducted.

References

- Ajideh, P., Yaghoubi-Notash, M. & Khalili, A. (2017). An Investigation of the Learning Strategies as Bias Factors in Second Language Cloze Tests. *Advances in Language and Literacy Studies*. Vol. 8, No. 2, 91-100.
- Ardasheva, Y. (2011). English language learners in focus: Predictors of English proficiency and academic achievement. *Dissertation Abstracts International: Section A*, 72, (06)
- Ardasheva, Y., & Tretter, T. R. (2013). Strategy Inventory for Language Learning–ELL Student Form: Testing for Factorial Validity. *The Modern Language Journal*, 474-489.
- Bialystok, E. (1981). The role of conscious strategies in second language proficiency. *Modern Language Journal*, 65: 24-35.
- Chamot, A. U., & Rubin, J. (1994). Comments on Janie Rees-Miller's "A critical appraisal of learner training: Theoretical bases and teaching implications". *TESOL Quarterly*, 28, 771–776.
- Cohen, A. (1998). *Strategies in Learning and Using a Second Language*. Essex, U.K.: Longman.
- Claus F. & Kasper, G. (1983). *Strategies in Interlanguage Communication*. London: Longman.
- Dam, L. (1995). *Learner Autonomy from Theory to Classroom Practice*. Dublin: Authentik.
- Dreyer, C., & Oxford, R. L. (1996). Learning strategies and other predictors of ESL proficiency among Afrikaans speakers in South Africa. In R. Oxford (Ed.), *Language learning strategies around the world* (Tech. Rep. No 13, pp. 62–74). Honolulu: University of Hawaii, Second Language Teaching & Curriculum Center.
- Ellis, R. (2008). *The study of second language acquisition* (2nd Ed.). Oxford: Oxford University Press.
- Erdoğan, T., & Özdemir, E. (2018). An Investigation Of Learning Approaches And Language Learning Strategies: Are They Related? *European Journal of Education Studies*, Issue 11.
- Gürsoy, E., & Eken, E. (2018). Identifying Children's Language Learning Strategies: Turkish Example. *Porta Linguarum*, 43-56.
- Hu, G., Gu, Y. P., Zhang, J. L., & Bai, R. (2009). *English language learning strategies in Singapore primary school*. (Final Research Report for Project No. CPR 3/03GYQ).
- Kato, F., (1996). Results of an Australian study of strategy use in learning Japanese Kanji characters. Unpublished manuscript, University of Sydney, Sydney, Australia.
- Lan, R., & Oxford, R. L. (2003). Language learning strategy profiles of elementary school students in Taiwan. *International Review of Applied Linguistics in Language Teaching*, 41, 339–379.
- Makoni, R. (2016). The Relationship between Mother Tongue and English Second Language Learning Strategies. Unpublished Master Thesis. University of Witwatersrand, Johannesburg, South Africa.
- Mullins, P. (1992). *Successful English Language Learning Strategies of Students Enrolled in the Faculty of Arts*, Chulalongkorn University, Bangkok, Thailand. Unpublished doctoral dissertation. San Diego, CA, USA: United States International University.

- Nacera, A. (2010). Languages learning strategies and vocabulary size. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 4021-4025.
- Oxford, R. L. (1990). *Language Learning Strategies: What Every Teacher Should Know?* USA: Heinle and Heinle Publishers.
- Oxford, R. L. (1993). Instructional implications of gender differences in second/foreign language (L2) learning styles and strategies. *Applied language learning*, 4(1-2), 65-94.
- Oxford, R. L. (2003). Language Learning Styles and Strategies: An Overview. In R. L. Oxford, *Learning Styles & Strategies* (pp. 1-25). Oxford: GALA.
- Oxford, R. L. (2011). Research timeline: Strategies for learning a second or foreign language. *Language Teaching*, 44, 167–180.
- Oxford, R. L. (2013). *Individual differences*. In P. Robinson (Ed.), *Routledge encyclopedia of second language acquisition* (2nd ed.). London: Routledge.
- Oxford, R., & Ehrman, M. (1995). Adults' language learning strategies in an intensive foreign language program in the United States. *System*, 23, 359-386.
- Oxford, R.L., Judd, C., & Giesen, J., (1998). Relationships among learning strategies, learning styles, EFL proficiency, and academic performance among secondary school students in Turkey. Unpublished manuscript, University of Alabama, Tuscaloosa, Alabama, USA.
- Purpura, J., (1997). An analysis of the relationships between test takers' cognitive and metacognitive strategy use and second language test performance. *Language Learning*, 42 (2), 289-325.
- Qomariah, I. (2018). Islamic Senior High School Students' Language Learning Strategies and their English Achievement. *Edukasi: Jurnal Pendidikan Dan Pengajaran*, 5(1), 42-52. <https://doi.org/https://doi.org/10.19109/ejpp.v5i1.2048>
- Rao, Z. (2016). Language learning strategies and English proficiency: interpretations from information-processing theory, *The Language Learning Journal*, 44:1, 90-106, DOI: 10.1080/09571736.2012.733886
- Rubin, J. (1975). What the "good language learner" can teach us. *TESOL Quarterly*, 9, 41–51.
- Taheri, H., Sadighi, F., Bagheri, M., S. & Bavali, M. (2020) Investigating the relationship between Iranian EFL learners' use of language learning strategies and foreign language skills achievement, *Cogent Arts & Humanities*, 7:1, 1710944, DOI: 10.1080/23311983.2019.1710944.
- Salahshour, F., Sharifi, M., & Salahshour, N. (2013). The relationship between language learning strategy use, language proficiency level and learner gender. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 70,634-643.
- Wenden, A. (2002). Learner development in language learning. *Applied Linguistics*, 23: 32-55.
- Wenden, A. & Rubin, J. 1987. *Learner Strategies in Language Learning*. New Jersey: Prentice Hall.
- Williams, M., & Burden, R. (1997). *Psychology for Language Teachers: A Social Constructivist Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.

The Relation Between Language Learning Strategies and Achievement of English Language Learners

Wu, Y. L. (2008). Language learning strategies used by students at different proficiency levels. *Asian EFL Journal*, 10, 75–95.

Appendix

DİL ÖĞRENME STRATEJİLERİ ENVANTERİ

Dil Öğrenme Stratejileri Envanteri İngilizce'yi Yabancı Dil olarak öğrenenler için hazırlanmıştır. Bu envanterde İngilizce öğrenmeye ilişkin ifadeler okuyacaksınız. Her ifadenin sizin için ne kadar doğru ya da geçerli olduğunu, derecelendirmeye bakarak, 1, 2, 3, 4, 5' ten birini seçiniz. Verilen ifadenin, nasıl yapmanız gerektiği ya da başkalarının neler yaptığı değil, sadece sizin yaptıklarınıza göre sizi ne kadar yansıttığını işaretleyiniz.. Anketi cevaplamak yaklaşık 8-10 dk. alır.		HİÇBİR ZAMAN	NADİREN	BAZEN	SIK SIK	HER ZAMAN
1.	Yeni İngilizce kelime öğrenmek için bilgi kartları kullanırım.	1	2	3	4	5
2.	Yeni İngilizce kelime öğrenmeye yardımcı olması için kafiyeli yapıları kullanırım.	1	2	3	4	5
3.	Yeni İngilizce kelimeleri rol yaparak ortaya koyarım.	1	2	3	4	5
4.	Yeni İngilizce kelimeleri öğrenmeye yardımcı olması için cümle içinde kullanırım.	1	2	3	4	5
5.	Yeni kelimeleri onları ne zaman kullanacağımı düşünerek öğrenirim.	1	2	3	4	5
6.	Yeni bir İngilizce kelime duyduğumda gözümde o kelimeyi öğrenmeye yardımcı olacak bir resim canlandırırım	1	2	3	4	5
7.	Yeni kelimeleri onları ilk nerede (bir sayfada, tahtada ya da sokak işaretlerinde) gördüğümü düşünerek öğrenirim.	1	2	3	4	5
8.	Eğlence amaçlı olarak İngilizce kitaplar okurum.	1	2	3	4	5
9.	Bir sayfayı ya da bir okuma parçasını hızlıca okurum ve sonra geri dönüp dikkatli bir şekilde tekrar okurum.	1	2	3	4	5
10.	İngilizce dilinde kendi dilime benzer kelimeler ararım.	1	2	3	4	5
11.	Ne anlama geldiğini anlamak için uzun kelimeleri küçük parçalara ayırırım.	1	2	3	4	5
12.	İngilizce olarak okuduğum ya da duyduğum şeylerin özetini çıkarırım.	1	2	3	4	5
13.	İngilizce bir kelimeyi hatırlayamazsam, ne söylemek istediğimi el hareketiyle anlatırım.	1	2	3	4	5
14.	İngilizce bir kelimeyi hatırlayamazsam, olmayan yeni bir kelime uydururum.	1	2	3	4	5
15.	İngilizce dilinde okuma yaparken, her yeni kelime için sözlük kullanmam.	1	2	3	4	5
16.	İnsanlar İngilizce konuşurken, bir sonraki aşamada ne söyleyeceklerini tahmin etmeye çalışırım.	1	2	3	4	5
17.	Bir İngilizce kelimeyi hatırlayamazsam, aynı anlama gelen başka bir kelime kullanırım.	1	2	3	4	5

The Relation Between Language Learning Strategies and Achievement of English Language Learners

18.	İngilizce'deki hatalarımı fark ederim ve daha iyi olmaya çalışırım.	1	2	3	4	5
19.	İnsanlar İngilizce konuşurken, onları dikkatli bir şekilde dinlerim.	1	2	3	4	5
20.	Nasıl daha iyi bir İngilizce öğrencisi olabileceğimin yollarını araştırırım.	1	2	3	4	5
21.	İngilizce'de ne kadar iyi olduğum üzerine düşünürüm.	1	2	3	4	5
22.	İngilizce'de başarılı olduğumda kendimi ödüllendiririm.	1	2	3	4	5
23.	İngilizce öğrenirken nasıl hissettiğimi günlüğüme yazarım.	1	2	3	4	5
24.	İngilizce öğrenirken nasıl hissettiğimi insanlara anlatırım.	1	2	3	4	5
25.	İnsanlar İngilizce konuşurken anlamazsam, onlardan daha yavaş konuşmalarını ya da tekrar etmelerini isterim.	1	2	3	4	5
26.	İngilizce konuşanlardan, ben konuşurken beni düzeltmelerini isterim.	1	2	3	4	5
27.	Diğer öğrencilerle İngilizce pratik yaparım.	1	2	3	4	5
28.	İngilizce konuşanlardan yardım isterim.	1	2	3	4	5